

viskolcz.noemi_5_22

AKADÉMIAI DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Viskolcz Noémi

AZ ÖNTÖRVÉNYŰ PALATINUSNÉ:
THÖKÖLY ÉVA (1659–1716)

Miskolc

2022.

viskolcz.noemi_5_22

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	1
1. Kutatástörténeti áttekintés	1
2. A felhasznált források.....	8
II. Családban.....	13
1. A Thökölyek generációi	13
2. Az apa: ifjabb Thököly István (1623–1670).....	21
3. Az anya: Gyulaffy Mária (1637-1659).....	23
A Thökölyek Erdélyben	28
Bethlen Druzsina halála	38
4. A Thököly-udvar	43
5. 1670: a családtörténet tragikus éve.....	50
III. Gyámságban 1671–1682	57
1. Az Esterházy család.....	57
Esterházy Orsolya vagyona.....	59
2. Thököly Mária és Éva az Esterházy-udvarban	61
3. Thököly Mária házassága	67
4. Thököly Éva pozíciója az Esterházy-udvarban	69
Esterházy Orsolya haláláig (1671 – 1682. március 31.)	69
Esterházy Orsolya halálától a házasságkötés időpontjáig.....	72
Thököly Éva házassága Esterházy Pállal (1682. augusztus 9.).....	74
IV. Házasságban (1682–1700)	78
1. Thököly Éva, a feleség	79
Közös és külön programok	85
Gondoskodás: egészség, betegség a családban	87
A család jóléte: étkezési szokások	90
2. Thököly Éva helye az Esterházy-dinasztiában	92
Thököly Éva vagyoni helyzete a házasság előtt.....	92
Thököly Éva házassági és özvegyi vagyoni jogai.....	93

viskolcz.noemi_5_22

3. Mostoha- és édesgyermek a házasságban	105
Az anya: Esterházy Orsolya	105
Az anya: Thököly Éva	119
Az Esterházy-utódok öröklési rendje	127
4. Thököly Éva vagyonszerzése és gazdálkodása	135
Az erdélyi birtokok visszaszerzése	135
Kártérítés a magyarországi javakért	150
A birtoképítő és gazdálkodó Thököly Éva	153
5. Nemzetség, rokonság, presztízs: az Esterházyak és a Thökölyek	166
6. Az udvartartás és a mecenatúra helyszínei	175
Esterházy Pál udvara	176
Thököly Éva udvara	182
A kismartoni kastély	184
A fraknói vár	188
Thököly Éva vallásossága és mecenatúrája	191
7. Konfliktusok a házasságban	197
A rossz házasságok egykorú példái	198
Thököly Éva és Esterházy Pál kapcsolatának és házasságának megromlása	202
V. Bíróság előtt (1700)	217
VI. Magányban (1700–1716)	239
1. A tullni domonkos kolostorban	239
2. Sankt Pöltenben	248
3. Út a rehabilitálásig	260
4. Az utolsó évek	276
Birtokvásárlások	282
Thököly Éva udvartartása és személyzete	286
VII. Thököly Éva hagyatéka	290
1. Thököly Éva végrendeletei	290
2. Thököly Éva halála	303
3. Thököly Éva öröksége	307

viskolcz.noemi_5_22

VIII. Összefoglalás.....	318
IX. Függelék.....	328
1. Esterházy Pál végrendeletei.....	328
2. Kronológia.....	331
3. Helynévkonkordancia.....	335
X. Felhasznált források és irodalom.....	337
Képjegyzék.....	373

I. Bevezetés

Amikor Esterházy Pál befejezte családja történetének megírását és a *Trophaeum Nobilissimae Ac Antiquissimae Domus Estoriansianae* kéziratát leadta Leopold Voigt bécsi nyomdájában, maga sem gondolta, hogy az 1700-as év sorsfordító az életében. Nem csupán azért, mert ekkor lezárult egy hosszú és küzdelmes század, hanem azért is, mert különös módon véget ért a második házassága. A képekkel illusztrált nemzetségtörténet pedig, amely az Esterházyak ősiségét, előkelőségét és hírnevét volt hivatva bemutatni, majdhogynem nevetség tárgya lett a bécsi udvarban, de nem a könyvben szereplő kitalált ősök, mitikus eredettörténetek és hamisított adománylevelek miatt.¹ Az ok egy nő volt, történetesen Esterházy Pál második felesége, akit Thököly Évának hívtak.

Pedig a *Trophaeumban* különleges szerepe volt a nőknek, Buzási Enikő megfogalmazásában „legsajátabb vonása... , hogy a kötetben a női családtagok a férfiakkal azonos jelentőséggel, s éppenséggel náluk nagyobb számban szerepelnek.”² A 165, életrajzokkal és egészalakos portrékkal megjelenített családtagból 88 a nő, ők elsősorban feleségekként szerepelnek, akik saját családjuk nevével és vagyonával gyarapították és növelték az Esterházyakét és tették őket egyedülálló famíliává a Magyar Királyságban a 17. század végére.³ Lapozgatva az albumot, a közepe táján találhatunk Thököly Évára, aki gazdagon felékszerezve, elegáns ruhában tekint a szemlélőre.⁴ 1700 decemberében Bécsben azt beszélték, hogy az egyik nagy hatalmú miniszter kiszakította a könyvből az asszonyt ábrázoló metszetet.⁵ Vajon mi történhetett? Mi keltett ilyen indulatokat? Ki volt Thököly Éva?

1. Kutatástörténeti áttekintés

A kérdésre még néhány évvel ezelőtt is csak néhány mondatos választ lehetett volna adni. Esterházy Pál nádor második feleségéről Merényi Lajos és Bubits Zsigmond klasszikus monográfiája összesen két említést tesz: amikor Árva vára elfoglalásakor 1670-ben Thököly Éva árván maradt és amikor a nádor elvette feleségül 1682 augusztusában.⁶ Az Esterházy család genealógusa, Eszterházy János már tudott arról, hogy a házaspárnak idővel megromlott a viszonya és hogy különváltak éltek, de a részleteket ő sem ismerte, és Peres Zsuzsanna rövid

¹ FAZEKAS 2009; TÓTH 2015.

² BUZÁSI 2003, 415.

³ BUZÁSI 2003, 423.

⁴ ESTERHÁZY 1700, Nr. 87.

⁵ Völcsy György Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. december 15. MNL OL P 125 Nr. 6005.

⁶ BUBICS–MERÉNYI 1895, 195. és 207.

tanulmánya is csak érintette a kérdést,⁷ de ezektől eltekintve Thököly Éva személyét egyszerűen hallgatás övezte, mondhatni, évszázadokon keresztül.

Ennek a csendnek a megtörését tűzte ki célul az Esterházy Pál mecénatúrájával és barokk udvarával foglalkozó kutatócsoportunk, mégpedig Thököly Éva és Esterházy Pál levelezésének a kiadásával és magyarázatával. Már folytak a munkálatok, amikor 2020-ban megjelent az osztrák Esterhazy Privatstiftung munkatársa, Margit Kopp német nyelvű kismonográfiája Thököly Éváról.⁸ A címében életrajzi vázlatnak nevezett mű kétségbevonhatatlan erénye, hogy először irányította a figyelmet a hányattatott sorsú asszony életére. A szerző azonban alapvetően nem ismeri sem a magyar történelmet, sem a vonatkozó nemzetközi és magyar szakirodalmat. Kopp forrásait elsősorban a bécsi ferences levéltárban feltárt Thököly Éva-hagyaték képezi, az Esterházy hercegek családi és más levéltáraiban (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára), valamint a fraknói Esterházy levéltárban lévő sokoldalú anyagot alig használta – eltekintve a házaspár magyar nyelvű levelezésének néhány darabjától, amelyeket fordításban, illetve kivonatolva olvashatott. Ezeknél is nagyobb probléma azonban a források félreértelmezése és félreolvasása (ez különösen bántó a könyv függelékében közreadott végrendeletekben és inventáriumokban), amelyből az is következik, hogy a kötetnek nem volt szakmai lektora, aki a tévedésekre felhívhatta volna a szerző figyelmét. A disszertációban sokat fogok hivatkozni Margit Kopp-ra, hiszen elsőként emelte ki Thököly Évát az ismeretlenségből s az általa írtak sokáig meg fogják határozni Esterházy Pál és a felesége képét német nyelvterületen. Ugyanakkor szeretném a saját művemet mind módszertanában, mind szemléletmódjában határozottan elkülöníteni Margit Koppétól, ez pedig az értekezés szerkezetében és az eredményekben is látszódní fog. Kopp könyvének egyértelmű pozitívuma a kiváló képanyaga, amely az Esterházy hercegek Kismartonban és Fraknóban található nagyszerű tárgyi gyűjteményeiből merített.

*

A disszertációban arra teszek kísérletet, hogy az 1659–1716 között élt Thököly Éva pályáját monografikus igénnyel megrajzoljam, amely célkitűzés nem kevés aggodalmat okozott. Vajon a téma megfelelő-e egy nagyszabású írásmű kereteit kitölteni? Vajon rendelkezésre áll-e elegendő forrás az egyes életszakaszok ábrázolására? Vajon elég érdekes-e és történeté formálható-e egy a 17. században született és 57 évet megélő arisztokrata nő élete, aki ráadásul a nádor felesége? Vajon hogyan lehet a kor történetében ennek az asszonynak a viszontagságait

⁷ ESZTERHÁZY 1901, 121–122.; PERES 2013a.

⁸ KOPP 2020.

elhelyezni?⁹ Thököly Éva életének eseményei szorosan összefüggenek Esterházy Páléval. Vajon így nem kettős életrajz keletkezik-e?¹⁰

Ezek a kérdések indokoltnak látszanak a régebbi, de akár az újabb kutatások fényében is. A kora újkori magyar női életrajzok ritkák a 19. században, bár kétségtelenül megindult egyfajta érdeklődés a nők története iránt. A Magyar Történelmi Társulat a Magyar Tudományos Akadémiával karöltve indította meg a *Magyar történelmi életrajzok* című sorozatát. Összesen 57 személyiség életrajza jelent meg, köztük nyolc nőé, s ezen belül is három kora újkori arisztokrata hölgyé: Forgách Zsuzsannáé, Nyáry Krisztináé és Széchy Máriáé.¹¹ A rövid és kevés forrásanyagra, többnyire a főszereplők megmaradt leveleire támaszkodó információszegény monográfiák a hősnők életéből hiányzó szakaszokat jobb esetben a férjek tetteinek bemutatásával, de még inkább patetikus hangnemben megnyilvánuló regényes fantáziával pótolták. Ipolyi Arnold könyve öt fejezetéből csak hármat szentelt Nyáry Krisztinának, kettőt pedig házastársainak, Thurzó Imrének és Esterházy Miklósnak. Deák Farkasnak a Forgách Zsuzsanna tönkrement és botrányoktól sem mentes házasságát peres iratokból bemutató művét már a korban is elfogultnak tartották. Deák első figyelemre méltó történelmi munkája egyébként szintén egy koraújkori asszonnyal foglalkozott. A Magyar Történelmi Társulat 1872. évi Szepes vármegyei kirándulásán fedezte fel Wesselényi Anna fiának írt leveleit, amelyeket egy „élet- és jellemrajz” kíséretében 1875-ben adott ki.¹² Deák szerint Wesselényi Anna „valóban szép levelei által vált lehetővé, hogy egy a XVI. században született s a XVII. század első felében élt magyar matrónát mint édes anyát, családja vezértagját, mívelt és tehetséges író, a közélettel való viszonyában és magányéletében különösen, teljesen megismerhesük.”¹³ Deák Farkas a későbbiekben is rendszeresen gyűjtötte a kora újkori női leveleket, és 1879-re összeállt egy ma is sokat idézett, 499 darabot tartalmazó kötet, sajnos bevezető tanulmány nélkül.¹⁴

A következő történész generációból a nagy érzékenységgel és humorral rendelkező Takáts Sándor említhető, aki több mint húsz kora újkori nemesasszony sorsát dolgozta fel kisebb tanulmányokban. 1907-től jelentek meg a bécsi udvari és a hazai családi levéltárakban végzett kutatásain alapuló írásai a régi magyar asszonyokról, elsőként Barkóczy Krisztináról.¹⁵ A gazdaság- és hadtörténelmi témák mellett Takáts életművének ismerői éppen ezeket a

⁹ A történelmi életrajz témájához: KÖVÉR 2014b; KÖVÉR 2017, 25–32.; *Személyiség és történelem*.

¹⁰ A dilemmához és a módszertani megfontolásokhoz: KULCSÁR 2017, 174–175.

¹¹ DEÁK 1885; IPOLYI 1887; ACSÁDY 1885.

¹² DEÁK 1875.

¹³ DEÁK 1875. Előszó (oldalszám nélkül).

¹⁴ DEÁK 1879.

¹⁵ TAKÁTS 1910; TAKÁTS 1914; TAKÁTS 1926–1934.

társadalom- és művelődéstörténeti megközelítéseit méltatták a leginkább.¹⁶ Maga Takáts így fogalmazta meg ezirányú érdeklődését, tagadhatatlanul idealizált és túlértékelt képet festve a 16–17. század arisztokrata női sorsairól:

„Ha a magyar nép igazi múltját ismerni akarjuk, akkor könyveinket politikával és háborúk leírásával ne tömjük meg. Ne csak a pusztításnak, de az építésnek is adjunk helyet! Aki a magyar asszonyok, különösen a kiváló nagyasszonyok életének a földerítésével foglalkozik, igazában a magyar műveltségtörténet érdekeit szolgálja. Az ő életük ugyanis tükör, mely híven mutatja az egykori családi életet, a nemzeti erkölcsöt és a hazai szokásokat.”¹⁷

Az egyik legjobban sikerült tanulmánya – a kissé jellegtelen *Zrínyi Miklós nevelőanyja* cím mögé rejtőzve – Lobkowitz Poppel Éváról szól, s bár a mai történész szerint Takáts nem tudta tárgyilagosan megítélni a hősnőjét a fiával, Batthyány Ádámmal való kapcsolatában,¹⁸ cikke ennek ellenére adatgazdagságával és „művészetté finomult történetírásával”¹⁹ kiemelkedik a nőkről szóló korabeli művek közül.²⁰

Hosszú kihagyást követően az 1980-as évektől jelentek meg újra kora újkori nőkről szóló jelentősebb monográfiák. Báthory Erzsébetet a köré fonódó és véres büntetteket neki tulajdonító legendák tették ismertté. Péter Katalin a korabeli tanúkihallgatási jegyzőkönyvek alapján hitelt adott a vádaknak, s egyfajta korjelenségként és a környezet passzív magatartása következményeként értelmezte Báthory Erzsébet cselekedeteit.²¹ Ezt az álláspontot írta teljesen felül Lengyel Tünde és Várkonyi Gábor közös műve – az addigi forrásokat újraértékelve és újakat bevonva – az addig emberi szörnynek ábrázolt grófnőről. Sokat elárul, hogy Péter Katalin művét érdemben egyetlen alkalommal idézik, amikor megkérdőjelezzik az egyik erősen sarkított állítását Báthory Erzsébet és gyermekei viszonyáról.²² Lengyel Tündéék munkájának értéke, hogy a sokat szenvedett nő életét kor-, társadalom- és művelődéstörténeti kontextusba állítva szabadítják meg a századok óra ráarakódott hamis mítoszoktól.

Báthory Erzsébeten kívül Lorántffy Zsuzsanna és Zrínyi Ilona érdemelték még ki a történészek kitüntetett figyelmét. Évfordulókhöz kötődően konferenciákat és kiállításokat is rendeztek életükről: Lorántffy Zsuzsanna Erdély és Patak fejedelemasszonyaként, a Rákóczi család meghatározó női tagjaként, a reformátusság pártfogójaként és fennmaradt tárgyi hagyá-

¹⁶ NAGY 1937.

¹⁷ TAKÁTS 1910, 6–7. Nagyon hasonló tartalmú idézetet közöl Kövér György Kossuth Lajostól a politikai jellegetől eltérő életrajzok szükségességéről, ld. KÖVÉR 2014a, 19.

¹⁸ KOLTAI 2000, 218.

¹⁹ NAGY 1937, 35.

²⁰ TAKÁTS 1917.

²¹ PÉTER 1985. Itt említendő még SZÁDECZKY-KARDOSS 1993.

²² Lengyel–Várkonyi 2010, 79.

téka révén keltett érdeklődést,²³ itt ismét Péter Katalin kutatásait kell kiemelni róla.²⁴ A Rákóczi családba beházasodó Zrínyi Ilona európai hírének és elismertségének, a politikai aktornak is tekinthető bátor nő életének eredt nyomába R. Várkonyi Ágnes, akinek 2009-ben megjelent kétnyelvű (magyar és török) ismeretterjesztő könyve bizonyítja a mai napig tartó kíváncsiságot a szokatlan asszonysors iránt.²⁵ A nőkről folyó kutatások nehézségét jól jelzi, hogy csak nemrégiben sikerült Zrínyi Ilona születési dátumát egyáltalán tisztázni: nagyapja, Frangepán Farkas horvát nyelvű naplóbejegyzése szerint 1649. március 20-án jött világra.²⁶ Korábban még R. Várkonyi Ágnes is csak arra a hagyományra tudott támaszkodni, amely a sírfelirat alapján 1643-ra tette a születés évét.²⁷ Nem mellesleg, Thököly Imrével kötött második házasságával Thököly Éva sógornőjévé is vált Zrínyi Ilona, kapcsolatukról a későbbiekben még szó lesz az értekezés lapjain.

Végül a művészettörténész Zsámbéky Monika rövid biográfiáját említeném Batthyány Erzsébetről, a már említett Lobkowitz Poppel Éva lányáról, Erdődy György feleségéről, aki az özvegysége idején a katolikus egyház és a domonkos rend felé kifejtett nagyszabású mecénási tevékenységével vált a nyugat-dunántúli régió emlékezetére méltó szereplőjévé.²⁸

A monográfiák mellett felsorolásra érdemesek a korszak kiadott házaspári levelezései – már csak azért is, mert a jelen disszertáció egyik adatbázisát éppen egy ilyen levelezés képezi. 1875-ben a Rákócziak családi levelezésével indult a kiadványok sora, a 680 levél nagy része Lorántffy Zsuzsannának szól, de több tucatnyi az általa szerzett levelek száma is.²⁹ Ezt más fejedelempárok, így Bethlen Gábor és Károlyi Zsuzsanna, valamint Kemény János és Lónyay Anna levélváltása követte.³⁰ Ezek után majdnem 80 évnek kellett eltelnie újabb főrangú házaspári levelezés megjelenéséig. 1975-ben a Nyári Pál és Várday Kata közti leveleket Benda Kálmán, majd 1988-ban Nádasdy Tamás nádor és felesége, Kanizsay Orsolya egymásnak, illetve orvosuknak küldött leveleit Vida Tivadar tette közzé.³¹ Kutatócsoportunk 2019-ben jelentette meg Esterházy Pál és Esterházy Orsolya levelezését.³²

De az is előfordul, hogy csak az egyik házastárs levelei maradtak meg, vagy csak azok rendelkeznek számottevő forrásértékkel. A régebbi kiadások közül említhetők Thurzó

²³ *Erdély és Patak fejedelemaasszonya; Patak nagyasszonya; „Nagyasszony, meghajtom látod, előtted fõmet”;* *Res publica confoederata.*

²⁴ PÉTER 2000.

²⁵ R. VÁRKONYI 2009.

²⁶ VÉGH 2022.

²⁷ R. VÁRKONYI 2009, 16–18.

²⁸ ZSÁMBÉKY 2012.

²⁹ *A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése.*

³⁰ *Bethlen Gábor és nejének Károlyi Zsuzsannának levelezése; Kemény János és Lónyai Anna levelezése.*

³¹ *Nyári Pál és Várday Kata levelezése; „Szerelmes Orsikám...”.*

³² *Esterházy Pál és Orsolya levelezése.*

Györgynek Czobor Erzsébethez, Révay Kata Szidóniának Ostrosith Mátyáshoz és Esterházy Miklósnak a második feleségéhez, Nyáry Krisztinához címzett levelei,³³ újabban pedig Lobkowitz Poppel Éva családtagjaihoz, Barkóczy Krisztina Károlyi Sándorhoz, valamint Rákóczi Erzsébet Erdődy Györgyhöz írt levelei.³⁴ Utóbbi kötet azért is jelentős, mert a forráskiadást egy jó színvonalú tanulmány előzi meg Benda Borbála és Várkonyi Gábor tollából.³⁵

Az értekezés témájának tágabb területéhez (kora újkori család, mozaikcsalád, házasság) kapcsolódó kutatások közül a legjelentősebb az Erdélyi Gabriella által vezetett Lendület program – *Gyermek és mozaikcsalád a régi Magyarországon* címmel. Az elmúlt években több olyan monográfia, tanulmány- és forráskötet látott napvilágot a projekt keretein belül, amelyek eredményei az értekezésben is hasznosultak.³⁶ Továbbá egyre gyarapszik a kora újkorban élt nők társadalmi jelenlétével, a kommunikációs és művelődéstörténeti szerepükkel foglalkozó kutatások és publikációk száma is, a teljesség igénye nélkül utalnék például a Várkonyi Gábor és Krász Lilla által szerkesztett kötetekre, Péter Katalin kutatásaira vagy a Petőfi Irodalmi Múzeum néhány évvel ezelőtt rendezett női művelődéstörténeti kiállítására és a kapcsolódó katalógusra.³⁷

A fentiekén kívül szeretnék még néhány olyan kutatást és/vagy kutatót említeni, amelyek és akik módszertanukkal, szemléletmódjukkal inspiráltak. Horn Ildikó mintegy száz, 1550 és 1715 között élt erdélyi nemesasszony végrendelezési szokásait vizsgálta, tanulmánya következtetései viszonyítási pontként szolgáltak az írás során.³⁸ Lengyel Tünde a 17. században elvárt női szerepekről kialakult, a 19. században újrakonstruált, de ma is tetten érhető sztereotípiákat cáfolja elsősorban a Thurzók példáján keresztül.³⁹ Erdélyi Gabriellának a mozaikcsaládokra és az érzelmi gyakorlatokra vonatkozó elemzései, főként az érzelmeket cselekvésként interpretáló megközelítése bizonyult hasznosnak Thököly Éva személyisége megértését illetően is.⁴⁰ Peres Zsuzsanna nemcsak az főrangú nők jogállására vonatkozó értékes

³³ *Thurzó György levelei Czobor Erzsébethez; Révai Kata Szidónia levelei férjéhez (1656–1702); Esterházy Miklós levelei Nyáry Krisztinához I–II.*

³⁴ *Rákóczi Erzsébet levelei.*

³⁵ *Barkóczy Krisztina levelei*; BENDA–VÁRKONYI 2001.

³⁶ Az összes kiadványt nem sorolom fel (ezek megtalálhatók a honlapon <http://families.hu/category/publikaciok/>) (utolsó megtekintés: 2022. augusztus), csak a kora újkori vonatkozásúakat: GÉRA 2019; *Érzelmeik és mostohák; Özvegyek és árvák; Anyák és apák*; HANÁK–SZABÓ 2021.

³⁷ *A nők világa; A női kommunikáció; Medien, Orte und Rituale; A zsoldártól a rózsaszín regényig; Nők a magyar történelemben; Nők a modernizálódó magyar társadalomban; Gyermek a kora újkor Magyarországon*; PÉTER 2008; PÉTER 2012.

³⁸ HORN 2007.

³⁹ LENGYEL 2011; LENGYEL 2019.

⁴⁰ A kutatási program honlapja: <http://families.hu/> (utolsó megtekintés: 2022. május 4.). Az érzelmetörténethez ld. ERDÉLYI 2019a; *Az érzelmeik története.*

publikációi által, hanem személyes tanácsaival is segített a dolgozat írásakor.⁴¹ Az elmúlt 15 évben két interdiszciplináris kutatócsoportban végzett munka során megtanultam, hogy a megalapozott és árnyalt kép kialakításához mennyire fontos a társtudományok módszereinek és eredményeinek a figyelembevétele. Különösen a kora újkori irodalom- és művészettörténeti látásmód és témakidolgozás – régi nyomtatványok és gyűjtemények, főrangú életmód, reprezentáció, mecénási tevékenység komplex vizsgálata – hatott rám az elmúlt években Buzási Enikő, Kiss Erika, Bubryák Orsolya, Monok István és Zvara Edina, valamint Király Péter munkássága által.⁴²

Thököly Éva Bécsben és Alsó-Ausztriában töltött éveire elsősorban az osztrák kutatásokat igyekeztem követni. A Habsburg Birodalom kora újkori arisztokrata asszonyaira nézve Beatrix Bastl már több mint 20 éve megjelent nagyívű monográfiája nélkülözhetetlen alapvetés, amely a *Briefe adeliger Frauen* című bécsi egyetemi kutatási projekt eredményeire épült és 16–18. században élt nemes nők levelezését, házassági szerződéseit és végrendeleteit mérte és dolgozta fel.⁴³ Bastl mellett a Katrin Keller által szerkesztett vagy írt, a kora újkori Habsburg császárok feleségeit és a bécsi udvarhölgyeket tárgyaló könyvei bizonyultak iránymutatóknak – a témában a Pfalz-Neuburgi Eleonóra Magdolna császárnéről összeállított honlapja is megemlítené,⁴⁴ és különösen mérvadó Susanne Claudine Pilsnek a Thököly Éva kortársaként Bécsben élő és ugyanabban az évben elhunyt Johanna Theresia Harrachról szóló műve, érdekes város-térselejtésű módszertani megközelítése miatt is.⁴⁵ Hasznos adatokat tartalmaz az 1558 és 1783 között Alsó-Ausztriában és Bécsben kötött házasságok, illetve válások vizsgálatára irányuló alapkutatás *Ehen vor Gericht 3.0 – Eheprozesse zwischen dem 16. und 19. Jahrhundert* címmel Andrea Griesebner vezetésével.⁴⁶ A 2011 és 2018 között folyó projekt egyik célja az egyházi bíróság elé került válások okainak, a perek lefolyásának és következményeinek a feltárása volt.⁴⁷

Visszatérve tehát a bevezető elején felvetett kérdésekhez, a kutatások során egyértelművé vált, hogy a gazdag és különleges forrásanyag nemcsak lehetővé teszi Thököly Éva élete bemutatását, de Esterházy Pál nádor feleségeként, az ország első asszonyaként, hercegnéként a társadalmi és köztérben elfoglalt helye alapján szükséges is ennek az elhallgatott

⁴¹ PERES 2015; PERES 2018.

⁴² Jelzőképpen csak egy-egy mű az említett szerzőktől: BUZÁSI 2021; KISS 2019; BUBRYÁK 2019; MONOK–ZVARA 2020; KIRÁLY 2015.

⁴³ BASTL 2000.; A projekt - *Briefe adeliger Frauen*, Universität Wien, elérhetősége:

<https://www.univie.ac.at/Geschichte/Frauenbriefe> (utolsó megtekintés: 2022. május).

⁴⁴ A blog: <https://kaislerin.hypotheses.org/> (utolsó megtekintés: 2022. augusztus).

⁴⁵ PILS 2002.

⁴⁶ KELLER 2005.; *Nur die Frau des Kaisers?*

⁴⁷ A projekt elérhetősége: <https://ehenvorgericht.univie.ac.at/> (utolsó megtekintés: 2022. augusztus).

életútnak a feltárása, megértése és a férj életrajza mellé helyezése. Annál is inkább, mert maguk a főszereplők is – még ha időként némi szégyenérzettel is – az udvar nyilvánossága elé tárták a szerencsétlen házasságukat. Végül azzal a gondolattal zárom a kutatástörténeti áttekintést, hogy az elvégzendő munka tehát, amit Pető Andrea már másfél évtizeddel ezelőtt is fontosnak látott, ma is aktuális és úgy tűnik, sokáig az is marad:

„A nőtörténetírás rövid története azonban nem engedi meg művelőinek, hogy új kutatási területek felé nézzenek, hiszen sok még a megírni való, az alapművek sem születtek meg. Annak az egyszerűnek tűnő kérdésnek a vizsgálata: hol voltak a nők? még sokáig ad történészgenerációknak szép feladatokat”.⁴⁸

2. A felhasznált források

Thököly Éva biográfiájához három levéltár szolgáltatta a forrásokat: a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár Esterházy hercegi család levéltára, az Esterházy Magánalapítvány fraknoi levéltára (Archiv der Esterhazy Privatstiftung, Forchtenstein) és a bécsi ferences levéltár (Archiv der Franziskaner Wien).

A családi levéltárból a disszertáció kétségtelenül legfontosabb bázisa Esterházy Pál P 125 jelzetű iratanyaga, s azon belül is Thököly Éva levelezése a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában. Jelenlegi formáját Hárich János hercegi levéltáros alakította ki az 1930-as években a hitbizomány akkori családfője, Esterházy Pál herceg (1901–1989) megbízásából. Ezt megelőzően a hatalmas családi levéltár fő állományát vagy ahogy nevezték, repositoriumait, 1921-ben, Kismarton és környéke osztrák fennhatósága alá kerülése előtt Eszterházára, majd 1926-ban a budai Tárnok utcai palotába költöztették, míg a gazdasági jellegű levéltár Fraknón maradt. A rendezést az új helyen az 1922-től levéltárosként alkalmazott Hajnal István történész kezdte meg, majd Hárich János folytatta.⁴⁹ Utóbbi főként Esterházy Pál nádor munkásságra összpontosított, meglátása szerint az összes családtag közül az ő iratai tették ki a legnagyobb terjedelmet. A mintegy 12.000 darab forrás között ott található Thököly Éva levelei is, amelyekről így vélekedett Hárich:

„A bizalmas családi levelezéseknél az anyagot úgy iparkodtam elrendezni, amint a levelezés folyt. Pál nádor és Esterházy Orsolya közti levelezésnél ez nagyjából sikerült is, Thököly Éva levelezése azonban igen hiányos. Amint a levelek szövegéből megállapítható, sok levél már az

⁴⁸ PETŐ 2006, 532. Vonyó József előszava első három lábjegyzetében felsorolt 23 nemrégiben megjelent életrajz közül egy nőé sincs, ld. VONYÓ 2017, 9–10.

⁴⁹ Hajnalhoz: VISKOLCZ 2020a.; Hárichhoz: PRICKLER 2014.

akkori posta kezén elveszhetett. A Pál nádornak Thököly Évához elválásuk után intézett összes levelei hiányoznak, a meglévők csupán egykorú másolatok.”⁵⁰

Hárich a munkálatok során megbontotta az évszázadok alatt összeállt állagokat, és nemcsak a fraknói *Acta Varia* – tetemes mennyiségű vegyes tartalmú akta – állományából vett ki iratokat, hanem a főlevéltárból is. Fraknón ma is ott vannak a kiemelt dokumentumok helyére becsúsztatott jelző cetlik, miközben nem lehet tudni, hogy az így kiszedett dokumentumok pontosan hová kerültek. Hasonló eljárással hozott létre egyébként egy ún. zenei levéltárat is, amely ma az Országos Széchényi Könyvtár zenei gyűjteményének a része.⁵¹ A házaspár levelezése mellett külön csomóba gyűjtötte a Thököly Évának a családtagok és idegenek által írt leveleket, valamint a hercegasszony egyéb iratait is.⁵² Megemlítendő, hogy Esterházy Pál iratgyűjteményéhez Hárich egy 32 kötetből álló regeszta-sorozatot készített, amelyet nagyon jól tudtam hasznosítani a kutatások során.⁵³

Esterházy Pálnak a két feleségével, Esterházy Orsolyával és Thököly Évával folytatott levelezésének feltárása természetesen nem vagy nemcsak az én érdemem. Az értekezés megírását egy 2015-ben kezdődött interdiszciplináris együttműködés inspirálta, amelynek vezetője Monok István, résztvevői Király Péter zenetörténész, Kiss Erika művészettörténész, Zvara Edina könyvtörténész és jómagam. A két projekt – *A kincstártól a könyvtárig: tanulmányok Esterházy Pálról, udvari kultúrájáról és mecénatúrájáról*⁵⁴ és *Levelek, könyvek, kincsek: Esterházy Pál barokk udvarának emlékei*⁵⁵ – többek között az említett feleséglevelezések kiadását tűzte ki célul. Miután 2019-ben kiadtuk az első kötetet⁵⁶ és elkezdtük Thököly Éva leveleinek a feldolgozását, egy teljesen új világ tárult elénk. A fiatal nő írásainak tartalma és stílusa már az első ránézésre is teljesen különbözött az előző feleségtől, majd ahogy haladtunk előre a 323 levél átírásával, úgy bontakoztak ki a nem mindennapi házasság fejezetei és Thököly Éva különleges egyénisége. Időközben Esterházy Pál és Thököly Éva levelezése is elkészült, sőt, 2022 augusztus végén meg is jelent, de a kéziratot ekkor már lezártam, így a nyomtatott változatot a lábjegyzetekben nem tudtam figyelembe venni.

⁵⁰ Hárich János Esterházy Pálnak, Budapest, 1932. július 4. MNL OL P 114 26.d. hiányzó foliószám.

⁵¹ VISKOLCZ 2020a, 701.

⁵² MNL OL P 125 Thököly Évának írt levelek Nr. 6748–6794. és Nr. 6916a–6949, Thököly Éva iratai Nr. 11801–11877.

⁵³ HÁRICH János: *Lajstromkötetek Esterházy Pál levelezéséhez I–XXI., Kormányzattörténeti iratokhoz I–VII., Irataihoz I–IV.* MNL OL P 125 Segédlet. Köszönöm Fazekas István segítségét a kötetek megszerzésében.

⁵⁴ A projekt 2015–2019 között valósult meg az NKFI támogatásával (K 116154).

⁵⁵ A projekt 2019–2023 között zajlik az NKFI támogatásával (K 132770).

⁵⁶ *Esterházy Pál és Orsolya levelezése.*

Esterházy Pál személyes iratanyaga mellett a másik jelentős állag az Esterházy hercegi levéltár 41. repositoriuma, amely tulajdonképpen egy külön Thököly-levéltárnak is tekinthető. Ebben találhatóak a Thökölyekre anyai ágon szállt erdélyi birtokok jogbiztosító iratai és az ezekkel összefüggő perek anyaga egészen a 18. századig; Esterházy Pál és Thököly Éva pereskedése dokumentumai 1700 és 1713 között, valamint az 1670-es évek elején a Thököly-birtokok kincstár általi elkobzásának és a Thököly lányok gyámságának az ügyiratai. Ezekből kiválogattuk a legfontosabbakat és csoportosítottuk őket a következők szerint: a házaspár viszonyát jellemző iratok; a perek és egyezségek iratai, Thököly Éva javainak inventáriumai és a hercegasszony végrendeletei. A források kiadásra való előkészítése jelenleg is folyik. Ezenkívül a többi repositoriumból is számos fontos irat került elő birtokokról, családtagokról, egyházi és vagyoni ügyekről, ezeket az értekezésben mindig jelölöm.

2016 óta rendszeresen végzünk kutatásokat az Esterhazy Privatstiftung tulajdonában lévő fraknoi magánlevéltárban. A legértékesebb források az egyes uradalmak évenkénti számadásai, amelyek, ha nem is hiánytalanul, de rendelkezésre állnak. A kismartoni és fraknoi számadásokat Kiss Erika és Zvara Edina kolléganőimmel sikerült a kezdetektől egészen 1713-ig áttekinteni, és elkezdtek a lakompaki számadások átvizsgálását is. A megmaradt konvenciók jegyzékek, számlák, nyugták, utasítások az Esterházy család uradalmi és udvarai működésének, udvartartásának, a bevételek és kiadások rendszerének és a fogyasztási szokásoknak, valamint a mecenatúrának kimeríthetetlen adattárai. Ugyancsak jelentős forrásértékkel bírnak a már említett *Acta Varia* állagban lévő iratok – amelyek nagy mennyiségben tartalmazzák Pál nádor korabeli forrásokat –, valamint izgalmas részletekkel szolgált Pál nádor familiárisa, Bezerédy Ádám eddig fel nem tárt levelezése is.

Végül a levéltári kutatások harmadik nagy felvonása, éppen Margit Kopp monográfiája nyomán, a bécsi ferencesek levéltára volt. Számunkra is világossá vált, hogy Thököly Éva 1700 utáni életének írásbeli hagyatéka, jobban mondva annak a ferences rendet érintő része, az általa pártfogolt Maria Lanzendorf-i ferencesekhez, a későbbiekben pedig az Osztrák Ferences Tartomány bécsi központjába került. A járvány okozta nehézségek miatt csak hosszú várakozás után sikerült a bécsi ferences levéltárba bejutni és 2022 márciusában a vonatkozó dobozok tartalmát átvizsgálni. Ebben Monok István és Zvara Edina támogattak, akiknek a segítségét ezúton is köszönöm. A mintegy 3000 oldalnyi anyagot átnéztem és a könnyebb használhatóság érdekében regesztákat készítettem. Ezekon kívül az Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára számos más levéltárából, valamint külföldi archívumokból is gyűjtöttem adatokat.

Befejezésül az Esterházy-kutatásaimat foglalom össze röviden: első tanulmányomat az Esterházyakról 16 évvel ezelőtt írtam, amikor megtaláltam az Esterházy Miklós nádor halálakor (1645) felállított *castrum doloris* rézmetszetének és a gyászbeszéd kiadásának körülményeiről szóló leveleket és ettől kezdve nem hagyott alább az érdeklődésem.⁵⁷ Ez egyben a Nádasdy Ferenc-kutatócsoportunk megalakulásának az időszaka is volt, és a két család között fennálló szoros rokoni viszonyok, például Nádasdy Ferenc és Esterházy Anna Júlia 1643-ban kötött házassága, lehetővé tették a kirándulásokat az Esterházyak családtörténetében is. Ennek eredményeként született az Esterházyak temetkezéseiről szóló tanulmányom, majd az Esterházy-mecenatúra téma doyenje, Galavics Géza előtti tisztelgésért, I. Lipót esküvőjére bevonuló magyar arisztokratákat ábrázoló 1666-ban készült metszet – megbízója a rendkívül igyekvő fiatal Esterházy Pál gróf volt – elemzése következett.⁵⁸ Az egyik legkedvesebb témám Esterházy Anna Júlia életének bemutatása volt, a nyomtatásban megjelent temetési beszéd, a levelei, a Nádasdy-kastélyok inventáriumai és egyéb források segítségével minden korábbinál pontosabban sikerült rekonstruálni a grófnő életének körülményeit.⁵⁹

A Nádasdy-kutatások lezárultával 2015-ben elindult a már említett Esterházy Pál kutatási program. A főúr mecenatúrája és feleségével, Esterházy Orsolyával folytatott levelezése képezték a fókuszát az ekkori vizsgálatoknak, de ugyanekkor Ress Imre tanulmányai alapján⁶⁰ felfigyeltem a hercegi levéltár egy olyan állagára, amely a levéltár hivatali ügyeit tartalmazza a 18–20. századokból. Itt találtam meg Hajnal István és Hárich János levéltárosoknak a két világháború között Esterházy Pál hercegnek és a hivatalnokainak írt jelentéseit, s ezt a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában őrzött Hajnal-hagyatékből származó forrásokkal kiegészítve vázoltam fel Hajnal Istvánnak a herceg szolgálatában töltött nyolc évét.⁶¹ A hercegi levéltár történészek, irodalmárok, zene- és művészettörténészek előtti fokozatos megnyitását, tulajdonképpen a levéltár kutatástörténetét az 1860-as évektől 1945-ig Kunt Gergely kollégámmal dolgoztuk fel.⁶² A 2019-ben újra elnyert támogatással pedig realizálódtak kutatócsoportunknak a Thököly Éva iratanyagára vonatkozó kiadási tervei, az adatgyűjtés és levéltári kutatás ekkortól már intenzívebben is az ő életére koncentrálódott a részemről.

*

Két technikai jellegű megjegyzésem van még az értekezéshez. Az első a forrásszövegekre vonatkozik. A kiadott forrásokat aszerint közlöm, ahogyan a kiadványokban szerepelnek. Az

⁵⁷ VISKOLCZ 2006.

⁵⁸ VISKOLCZ 2009; VISKOLCZ 2010.

⁵⁹ VISKOLCZ 2015.

⁶⁰ RESS 1999; RESS 2004.

⁶¹ VISKOLCZ 2019a.

⁶² KUNT–VISKOLCZ I–III.

általam feltárt és még kiadatlan magyar nyelvű szövegeket az olvashatóság érdekében közelítettem a mostani magyar nyelvhez, a mai központozási és a helyesírási normákat figyelembe véve. Sok új kiadatlan forrást idézek, ugyanis fontosnak tartottam az érvelésem szövegszerű alátámasztását. A másik kiegészítem, hogy az írásmű a történeti témájú doktori dolgozatoknál több képet tartalmaz, ennek az az oka, hogy a hiteles képi források jelentőségét a biográfiában legalább olyan jelentőségűnek gondolom, mint az írásosakét.

*

Az értekezés elkészítése elképzelhetetlen lett volna az Esterházy-kutatócsoport nélkül. Nemcsak kollégaként, hanem barátként álltak mellettem ebben a munkában, tanácsaikra és segítségükre mindig számíthattam. Több száz munkaórát töltöttünk együtt és együttes erővel írtuk át és értelmeztük a forrásokat. Kiss Erika, Zvara Edina és Király Péter ilyen értelemben a kutatótársaim, akik, ha az értekezés megírásában nem is vettek részt, de az egyes fejezeteit olvasták és véleményezték. Itt szeretném megköszönni nekik ezt a példászerű együttműködést és barátságot, Monok Istvánnak pedig azt a segítőkészséget, amellyel mindig biztosította a kutatáshoz szükséges feltételeket.

Munkám során sok segítséget és tanácsot kaptam más kollégáktól is. Szeretnék köszönetet mondani Buzási Enikőnek, Fazekas Istvánnak, Toma Katalinnak, Nagy Gábornak, Kökényesi Zsoltnak, V. Balogh Juditnak, Tóth Árpádnak, Bubryák Orsolyának, Peres Zsuzsannának, Tringli Istvánnak, Pálffy Gézáknak, Végh Ferencnek, Ősz Elődnek, valamint az alábbi intézményeknek és munkatársaiknak: Thomas Grubernek és Florian Bayernek (Esterhazy Privatstiftung), Avar Antonnak (MNL OL), Oross Andrásnak (Ungarische Archivdelegation beim Haus-, Hof- und Staatsarchiv), Oliver Ruggenthaler páternek (Franziskanerprovinz Austria), Horváth Zitának (Miskolci Egyetem).

II. Családban

1. A Thökölyek generációi

A Thököly család felemelkedése Éva születése előtt száz évvel kezdődött Thököly Sebestyénnek (?–1607) köszönhetően.⁶³ A kereskedéssel és hitelezéssel foglalkozó, az uralkodónak is kölcsönző, tehetséges és igyekvő, Nagyszombatban letelepedő polgár óriási bevételeit birtokszerezésre fordította. Bár a Fuggerek vöröskői birtokát 1578-ban még nem sikerült megszereznie, a savnyiki és késmárki uradalmakat – ekkortól viseli a család a késmárki előnevet –, valamint Késmárk várát már igen. 1572-ben nemesi címet, majd 1593-ban bárói rangot nyert és ezzel tagja lett a mágnások rendjének. Az 1572-ben kiállított címereslevele a korabeli festett armálisok egyik szép példája.⁶⁴

1. táblázat: Thököly Sebestyén címere és leírása (részlet, MNL OL NRA Fasc. 132 Nr. 17.)

Thököly Sebestyén karrierje egyedülálló a korban, kereskedőként csak neki sikerült a bárói rangszerzés a 16. században.⁶⁶ Nagylucei Dóczy Zsuzsannával 1580-ban Zsarnócán kötött házasságából nyolc fiú és négy lány született, de a felnőttkort csak István (1581–1651), Erzsébet (1586–1623), Miklós (1587–1617) és Anna (1592–?) éltek meg. Dóczy Zsuzsanna gyermekszülés után 1596-ban hunyt el 31 évesen, a késmárki Szent Kereszt-templomban temették el.⁶⁷ Thököly Sebestyén még kétszer nősült meg, harmadjára Pogrányi Erzsébetet vette el.⁶⁸

⁶³ ZIMÁNYI 1984; J. ÚJVÁRY 1992; GECSÉNYI 1995, 776–779. J. ÚJVÁRY 2010.; HANÁK–SZABÓ I. 456–458.

⁶⁴ PANDULA 2010, 36.

⁶⁵ SZÁLKAI 2017, 220. A latin nyelvű címerleírás Thököly Sebestyén nemeslevelében szerepel, Pozsony, 1572. október 27. A nemesi oklevél jelzete: MNL OL E 148 NRA Fasc. 132 Nr. 17.

⁶⁶ PÁLFFY 2009a, 22.

⁶⁷ JURKOVICH 1909, 176–178.; Nagylucei Dóczy Zsuzsanna sírfelirata: WAGNER II. 344. és WAGNER IV. 161. Thököly Sebestyén temetésre hívó levele, Késmárk, 1596. július 16. HANÁK–SZABÓ I. 455–456.

⁶⁸ SEBŐK 2007, 298.

Kevésbé ismert, hogy a birtokok megszerzése után a kulturális és – erős reformátusba hajló evangélikus vallásossága révén – vallási befolyása is jelentős volt a Szepességben, annak ellenére, hogy nem tudunk komoly iskolázottságáról. A késmárki vár reneszánsz *sgraffito* díszeknek keletkezését a legújabb kutatások az ő családfőségére teszik.⁶⁹ 1596-ban keltezett végrendeletében a kor szokásaitól eltérően nem szétosztotta a birtokokat az utódok között, hanem az összeset a legidősebb fiára, Istvánra hagyta.⁷⁰ Thököly Sebestyént 1607-ben bekövetkező halálakor első felesége mellé temették az akkor evangélikus Szent Kereszt-templomba Késmárkon.

1. kép: Thököly Sebestyén és Dóczy Zsuzsanna síremléke a késmárki Szent Kereszt-templomban

A második generációban már elhalványult a polgári származás: Thököly István kitűnő nevelésben részesült, világlátott és nyelveket beszélő ember volt.⁷¹ Német akadémiákon tanult, leghosszabban Heidelbergben, a neves humanista, utazása elején Ambrosius Lám Sebestyén kísérte. Megjárta Franciaországot, Belgiumot, Angliát és Itáliát. 1600. december 8-án Velenicében Thomas Seget skót költő *album amicorum*ába írt egy Seneca-idézetet.⁷² Hét év peregrináció után még öt évet szolgált Mátyás főherceg bécsi udvarában.⁷³ Első felesége, Hoffmann Zsófia halála után a volt nádor, Thurzó György hatodik lányát, Katalint vette nőül 1620-ban.

⁶⁹ A vallási vitákhoz SEBŐK 2007, 300., falkutatások JÁNOSIKOVÁ 2018, 484–488.

⁷⁰ Már J. Újváry Zsuzsanna figyelt fel rá, hogy a Thökölyek végrendeletei (Sebestyéné és a két Istváné is) megtalálhatók az Esterházy hercegi levéltárban: J. ÚJVÁRY 1992, 80–81.; Thököly Sebestyén végrendelete, Késmárk, 1596. július 25. kiadatlan, hiteleshelyi másolata MNL OL E 148 NRA Fasc. 132 Nr. 6; másolatai MNL OL P 108 Rep. 29 Fasc. A Nr. 14–15.

⁷¹ Legújabbban HANÁK–SZABÓ II. 869–870.

⁷² BARLAY 1981, 218.

⁷³ WAGNER IV. 163–169. Idősebb Thököly István sírfelirata WAGNER II. 345. Ambrosius Lám Sebestyénhez ld. SEBŐK 2007, 54.

Katalin a hírnév mellett arany- és ezüstművekben, ruhákban és textíliákban gazdag hozományt vitt a házasságba.⁷⁴ A házaspár közösen fejezte be az 1610-ben immár örökjogon megszerzett késmárki várkastély átépítését, a belső terek figurális kifestését,⁷⁵ de magával Késmárk városával nagyon rosszul alakult a család viszonya. Késmárk ugyanis nem volt szabad királyi város, és a meglévő jogait folyamatosan megnyirbálták a Thökölyek. Az áldatlan, szinte háborús állapotoknak egy Bécsben kötött 24 pontos megállapodás próbált véget vetni 1651. április 22-én, de sem ez, sem Késmárk szabad királyi várossá nyilvánítása 1655-ben nem hozott teljes megnyugvást.⁷⁶

2. kép: A Thököly-Thurzó faragott kőcímer a késmárki vár kapuja felett, a felirat tanúsága szerint 1628-ban fejeződött be a helyreállítás

Késmárk mellett a Thurzó Katalinnal érkező árvai és lietavai (Trencsén vármegye) birtokrészek is jelentős központtá váltak. Árva várát és uradalmát 1606-ban II. Rudolf adományozta Thurzó Györgynek és mindkét nembeli örököseire kiterjesztette úgy, hogy a legidősebb fiú vagy hiányában „a legidősebb lány bírja és kezelje e várat a hozzátartozó birtokokkal együtt, ki ezek jövedelmét a többi fi- vagy nővérekkel megossza”.⁷⁷ Ezt követően 1610-ben Thurzót és fiúutódait árvai gróffokká és Árva megye örökös és valóságos főispánjaivá nevezte ki.⁷⁸ A nádor végrendeletében egyetlen fiára, Imrére hagyta a vagyona nagy részét, ám Imre 1621-ben bekövetkezett halála átrendezte a családi örökséget. Árva és Lietava a Thurzó lányok közös tulajdonába került. Az árvai közbirtokosság 1626. június 5-én szerződésben rögzített mű-

⁷⁴ Thurzó Katalin hozománya, ld. RADVÁNSZKY II. 220–225.; BÓDAI 2019, 102.

⁷⁵ JÁNOSIKOVÁ 2018, 487–488.

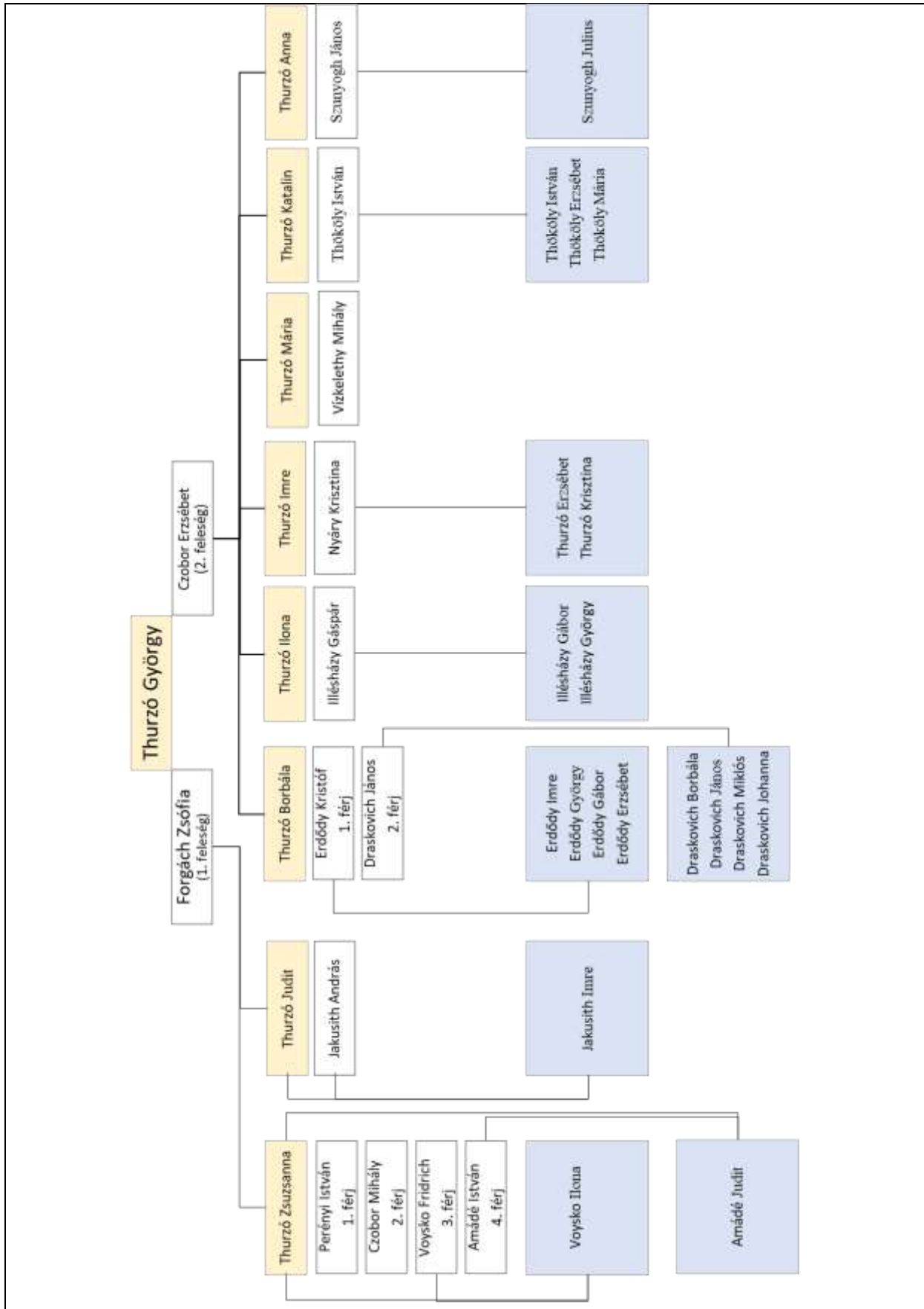
⁷⁶ Bruckner Győző négy közleménye Késmárk és a Thököly család címmel, itt különösen a III. és IV. közlemény, ld. BRUCKNER 1909; H. NÉMETH 2006, 117.

⁷⁷ HAJNIK 1888, 45.

⁷⁸ HAJNIK 1888, 45.; KUBINYI 1890, 124–125.; PÁLFFY 2011, 78.

ködési elve szerint a nővérek férjei közül kerül ki az ún. igazgató (director), aki a vagyont kezelte – elsőként Thurzó Ilona férjét, Illésházy Gáspárt választották meg –, és akinek a feladatait és jogait is pontosan meghatározták. A birtokok jövedelmét évenként egyenlően kellett egymás között szétosztani.⁷⁹

⁷⁹ A szerződést közölték KUBINYI 1890,182–186.; ILA 1933, 223.

1. ábra: Thurzó György leszármazottai

Thököly István 12 gyermeke közül csak négy, az első házasságából származó Zsigmond (1618–1677) és a másodikból István (1623–1670), Mária (1624–1661) és Erzsébet (1629–1662) érték meg a felnőttkort – ők a harmadik generáció. Máriának a házasságba vitt tárgyai listáját ismerjük 1643-ból, legalább olyan gazdag hozománnyal rendelkezett, mint az édesanyja és nagynénjei az 1610-es években.⁸⁰ Thököly Mária Károlyi Ádámhoz ment feleségül (Szatmár vára főkapitánya, 1641-től Szatmár megye főispánja), Erzsébet pedig Petróczy Istvánhoz (Dunán inneni főkapitány, Kaszavár ura) 1650-ben.⁸¹

Az apa végrendelete Késmárkon kelt 1649. június 29-én, ennek negyedik pontjában azt kívánja:

„jobb volna, ha addig váraoznának az osztállyal, míg fiam, Thököly István is házasságra adná magát, minthogy Thököly Zsigmond fiamnak is az közjóságbul volt házasítása, István fiamnak is lenne közbül, ne lenne nékie is injuriája, mely lakodalom meglévén, azután lehetne az osztály mind a várban, mind stiaivniki kastélyban és egyéb efféle jószágban is.”⁸²

Hosszan sorolta a birtokait, elsőként Késmárkot és Savnikot (Savnyik, Schavnik, Schevnik), amelyeket atyja még zálogban bírt, majd ő vette meg a Rueber családtól és így szabadon rendelkezhet vele. Emellett földeket, réteket, kerteket és jobbágyokat is szerzett a késmárki várhoz, valamint két kőházat a városban, továbbá szőlőket és házat Bodrogkeresztúron. Utóbbit „szegény üdvözült atyánk 40 ezer forinton vette volt”, de Bethlen Gábor kisajátította és csak 10.000 forintot adott érte neki,⁸³ amely vagyoni kár miatt fiainak kell elégtételt venniük. Thurzó Katalin révén a gyermekeikre eső árvai és lietavai porciók mellett zálogjogon bírta Thurzó Erzsébet és lánya, Esterházy Orsolya hasonló részét is, ezeket fiaira hagyta azzal a megkötéssel, hogy ha bármelyikük megvenné örökbirtokként, fizesse ki a másikat.⁸⁴

Thököly végakarata az volt, hogy gyermekei minden ingó és ingatlan vagyont igazságosan rendezzenek el. A megállapodásokat meg is kötötték a testvérek, így István és Erzsébet már korábban, 1649. január 15-én elosztották az anyjuktól rájuk maradt tárgyakat, „úgy mint ezüst és arany marhát, köves klenodiákat, ruhákat”.⁸⁵ Thököly Zsigmond és István 1651. december 20-án – néhány héttel apjuk halála után – számoltak el egymással.⁸⁶ Zsigmondé, aki

⁸⁰ Thököly Mária hozománya, 1643: RADVÁNSZKY II. 277–287.

⁸¹ Károlyi Ádámhoz: GÉRESI IV. 412–423.; ÉBLE 1913, Első leszármazási tábla; Thököly István esküvői meghívója lánya, Mária és Károlyi Ádám esküvőjére, Késmárk, 1642. november 13.: HANÁK–SZABÓ II. 867–881., Petróczy Istvánhoz: MAKSAJ 1992, 114.; FUKÁRI 2005a és 2005b.

⁸² Thököly István végrendelete, Késmárk, 1649. június 29. kiadatlan, két másolatban is ismert: MNL OL P 108 Rep. 29. Fasc. A Nr. 15.; MNL OL P 148 NRA Fasc. 1729 Nr. 61.

⁸³ J. ÚJVÁRY 1992, 81.

⁸⁴ Thököly István végrendelete, Késmárk, 1649. június 29. MNL OL P 108 Rep. 29. Fasc. A Nr. 15.

⁸⁵ Thököly István és Erzsébet közti osztozkodás („Super Divisione Argenteriae et Clenodium inter Stephanum et Elisabetham Thököly”), Késmárk, 1649. január 15. MNL OL E 148 NRA Fasc. 131 Nr. 47.

⁸⁶ Thököly Zsigmond és István osztálylevele, 1651. december 20. MNL OL E 148 NRA Fasc. 132. Nr. 9.

viskolcz.noemi_5_22

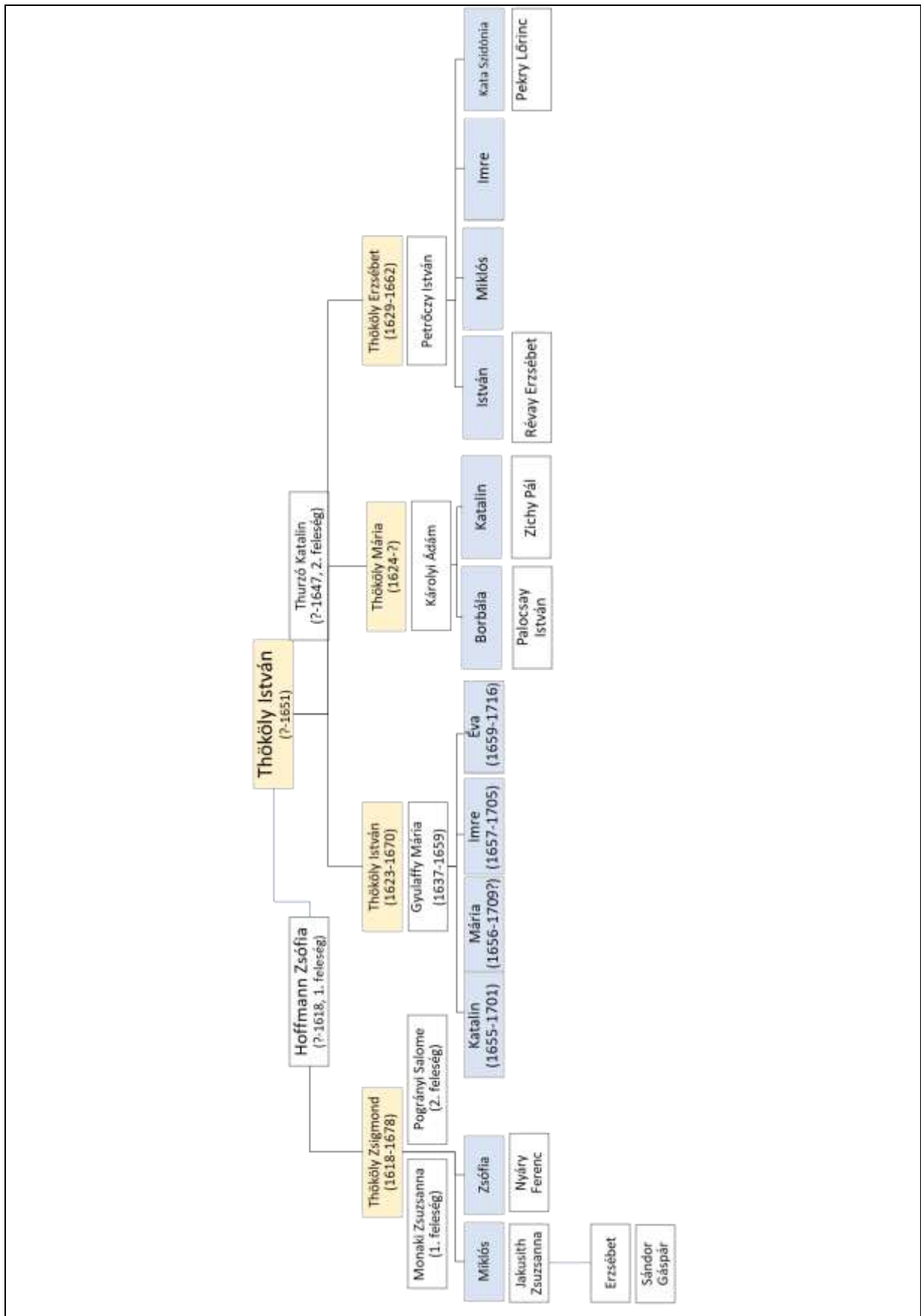
egyébként 1655-ben a nádorjelölt volt, Savnik uradalma, Istváné Késmárk vára és uradalma lett, ahogy az alábbi táblázatban látható.

Thököly Zsigmond	Thököly István
Savnik kastélya a majorsággal Savnik falu, Kubach, Kravány, Vikartocz, Alsó-Szunyava rétekkal, földekkel, erdőkkel, minden hozzátartozókkal Késmárk városában egy ház harmincados kerttel együtt	Késmárk vára a majorsággal scawkai major, Lomnic (Kakaslomnic), Hunsdorf (Kutyafalva, Hunfalu) Viborna, Leszna, Hundermark minden hozzátartozókkal Hranownicza tölgyes erdővel és Henczovával
Összes érték: 77.595 fl	
38.797 fl	38.797 fl

2. táblázat: Thököly Zsigmond és István osztozása, 1651. december 20.

*

Az eddigieket összegezve kijelenthető, hogy a Thököly család 100 év alatt generációról-generációra építkezve szerzett magának vagyont és rangot. A férfiak jó házasságok révén a Magyar Királyság előkelő arisztokrata családjaival kerültek rokonságba. Idősebb Thököly István és a fiai, Zsigmond és István már tanult és világlátott emberek voltak. Udvaraik a Szepesség jelentős kulturális és vallási központjaivá váltak a 17. század derekára.

2. ábra: Idősebb Thököly István leszármazottai

2. Az apa: ifjabb Thököly István (1623–1670)

Ifjabb Thököly István fiatalaságáról kevés az adat, nem tudni, hol tanult, mikor és hol szolgált. Végrendeleletében megemlíti, hogy az eperjesi iskolában jól helyt állt. Hogy utána édesapjához hasonlóan peregrinációra indult, ezt valószínűsíti a grófi oklevél azon megállapítása, hogy a szabad művészetekben és a hadtudományokban igen jártasnak tartották.⁸⁷ Viszonylag későn, 28 évesen házasodott, ebben mindhárom testvére megelőzte. Annak az előzményeit sem ismerjük, hogy hogyan találkozott erdélyi származású feleségével, rátóti Gyulaffy Máriával, aki a lakodalom idején csupán 14 vagy 15 éves múlt. Mária annak a befolyásos és gazdag iktári Bethlen Istvánnak volt az unokája, aki bátyja, Bethlen Gábor halála után rövid ideig Erdély fejedelme is volt.⁸⁸

Idősebb Thököly István már 1650 júniusában tudott fia nősülési szándékáról, és ehhez a maga eszközeivel hozzá akart járulni. Hogy „ezen lakodalom is becsületesen vitethessék végben”, az Esterházy Istvánnétól és Palocsay Istvánnétól zálogba vett árvai porcióit Istvánnak engedte. Ezt azzal indokolta, hogy Zsigmond, Mária és Erzsébet kiházásítására is sok pénzt költött annak idején, és mivel Istvánnak nem tud készpénzt adni, az említett birtokrészek jövedelme teszi lehetővé, hogy „minden szükséges menyegzői lakodalomra való apparátus” meglegyen.⁸⁹ Az esküvőre azonban csak később, 1651. november 14-én került sor Szilágycehben, Erdélyben,⁹⁰ amit ráadásul két szomorú esemény is beárnyékol: a jegyespár szüleinek a halála. Bethlen Anna 1651 augusztusában hunyt el és szeptember 1-jén temették el a kisszepesi templomban.⁹¹ Idősebb Thököly István egy héttel a menyegző előtt, november 8-án halt meg, a temetését három hónappal később tartották: „ez következő 1652. esztendőbeli februariusnak 11. napján Késmárk városbéli öreg templomban való régi eleinknek temetőhelyén”.⁹² A fiatal házaspár kezdeti közös élete sem alakult szerencsésen, az első gyermekeket – Ádámot (1652. szeptember 30. – 1652. október 28.) és Istvánt (1654. május 2. – 1655. december 24.) – hamar elvesztették.⁹³

Idővel azonban Thököly István egyre nagyobb tekintélyt és befolyást szerzett. Még édesapja tiltakozott az 1648-ban elhunyt Illésházy Gáspár helyére lépő fia, Illésházy Gábor árvai közbirtokosi igazgatósága ellen, az ügyben magához az uralkodóhoz is fordult, aki

⁸⁷ SZÁLKAI 2017, 223.; ifjabb Thököly István pályájához újabban HANÁK–SZABÓ II. 975–977.

⁸⁸ HORN 2003.

⁸⁹ Idősebb Thököly István engedménylevele fia részére („Vidimata Copia Cessionis Comitiss Stephani Teökölyi Senioris”), Késmárk, 1650. június 30. MNL OL P 108 Rep. 29 Fasc. A Nr. 14.

⁹⁰ WAGNER IV. 160.; HANÁK–SZABÓ II. 976. A menyegző időpontját eddig ismeretlen levéltári forrás alapján közölték.

⁹¹ SZILÁGYI 1887, 69.; HANÁK–SZABÓ II. 977.

⁹² Thököly István és Zsigmond Batthyány Ádámnak, Késmárk, 1652. január 15. MNL OL P 1314 Nr. 49539.

⁹³ WAGNER IV. 160.

Pálffy Pál nádorra bízta az ügy elintézését.⁹⁴ Az ügy elhúzódott, végül Pálffy intésére Illésházy Gábor jóindulatúan lemondott a tisztségről 1652-ben és helyette ifjabb Thököly Istvánt választották meg az atyafiak. A vele 1653. január 18-án Pozsonyban kötött szerződésben a változtatás okait is feltüntették: a jószágokban való rendetlenség nem kevés kárt okozott a tulajdonosoknak, ráadásul Illésházy Gábor betegeskedése miatt keveset tartózkodott a helyszínen és Thökölyvel sem tudott egyezsége jutni. A szerződésben szerepel az árvai levéltár rendezésének kötelezettsége, az uradalom katolikusai helyzetének jobbítása (vallásukban nem háborgathatók), a megbízható tisztviselők kiválasztása, az évenkénti elszámolási kötelezettség a tulajdonostársak felé.⁹⁵ Thököly átvéve a vezetést, a vár főkapitányává hűséges familiárisát, Fejérpataky Jánost tette meg, és megkezdte a gazdaság rendbe hozatalát, mert „a várakat s jószágokat úgy kell provideálni, hogy azok szép állapotokban maradhassanak continue, nem oly improvise, mint ekkoráig, az szerént az szegénység is nem pusztuljon, de épüljön inkább.”⁹⁶

István karrierjének egyik legfontosabb dátuma 1654. november 7-e volt, ekkor ugyanis III. Ferdinánd grófi címet adományozott neki, utódaira is kiterjesztve.⁹⁷ Emellett kinevezte Árva vármegye főispánjává és a család címerét is kibővítette. Az indoklásban Thököly Sebestyéntől kezdve sorolták az ősök érdemeit, bátorságukat, hűségüket, török elleni harcaikat, idősebb Istvánnak az udvarban 14 évig tartó szolgálatait és kiváló műveltségét, ifjabb Istvánnak a szabad művészetekben és hadtudományokban való jártasságát, valamint erkölcsösségét.⁹⁸

A kezdeti nehézségek után végül gyermekáldásban sem szűkölködtek feleségével, sorra születtek az utódok: 1655. április 18-án Katalin, 1656. június 6-án Mária, 1657. szeptember 25-én Imre és 1659. február 1-jén Éva.⁹⁹ A fő székhelyet (ahogy Thököly István nevezte „de-rekasabb residentiácskám”-at) Késmárkon rendezték be,¹⁰⁰ de a családfőnek gyakran kellett Árvában is ügyeket intéznie. Emellett szívesen tartózkodtak Rózsahegyén és a szentsófiai kastélyban is, amit a gróf Illésházy Gáborral együtt birtokolt a család.¹⁰¹ Láthatólag egyenes-

⁹⁴ III. Ferdinánd Pálffy Pálnak, Bécs, 1651. július 20. JEDLICSKA 1910, 459.; ld. még KUBINYI 1890, 124. és 128–129.

⁹⁵ Az árvai közbirtokosság szerződése az igazgatásról („Directorságról az atyafiak által subscribált conditiók”), Pozsony, 1653. január 18. MNL OL E 148 NRA Fasc. 1729 Nr. 16. Az aláírók: Erdődy György, Illésházy Gábor, Szunyogh Julius, Thurzó Mária, Amádé Judit, Voysko Ilona Krisztina.

⁹⁶ Az árvai közbirtokosság szerződése az igazgatásról („Directorságról az atyafiak által subscribált conditiók”), Pozsony, 1653. január 18. MNL OL E 148 NRA Fasc. 1729 Nr. 16. A késmárki udvari lelkész gyászversei Fejérpataky János halálakor ld. Joannes ANDREA: *Lessus sane pressus...* Leutschoviae, 1658. RMNy 2773.

⁹⁷ Thököly István grófi rangemelő és főispáni kinevezési oklevele, Bécs, 1654. november 7. MNL OL E 148 NRA Fasc. 132 Nr. 18.

⁹⁸ SZÁLKAI 2017, 221–224.

⁹⁹ WAGNER IV. 160. és 180.

¹⁰⁰ Thököly István a Szepesi Káptalannak, Haj, 1663. szeptember 22. *Thököly István levelezőkönyve* 334.

¹⁰¹ Thököly István Zagurski Adalbertnek, Késmárk, 1661. július 24. *Thököly István levelezőkönyve* 272.

be jött az életük, amikor 1659. november 19-én váratlanul, nagyon fiatalon, mindössze 22 évesen meghalt Gyulaffy Mária. A rokon Révay Kata Szidónia így tudósította erről férjét, Osztrosith Mátyást:

„már szegény Tekeli Istvánné megatta az árát torokfájásnak, tegnap egy hete, hogy meg hótt, Petróczyné asszonyom izent tegnap ide, maga írja Tekeli uram Petróczi uramnak; azelőtt is beteges vót, de abból immár kezdett vót felgyógyulni, hanem osztán a toroka megdagadott, ki miatt meg is kellett halnia nyavalyásnak. Be kár azt az asszont, valóban nem válogat a halál se ifjut se szípet nem kíméli. Hallom, hogy maga is Tekeli uram betegen fekszik nagy keserűségből.”¹⁰²

Thököly István temetésre hívó levelében érezhető a mély gyásza: „az velem mindenkben egyetértő, kedvem kereső, s igen istenfélő kedves édes feleségem, gróf Gyulaffi Mária, s mi nehezebb s fájdalmasabb, mint az tőle ily hamar ...való megválás ...engem nevetlen árvácskáimmal elfelejtetlen s kimondhatatlan keserűsége juttatott, kivel nyolc esztendeig való lakásom mind sem tetszett anyyinak, mint csak ezidáig való szomorú üdöm is”.¹⁰³ Gyulaffy Máriát 1660. február 1-én temették el a késmárki várban újonnan emeltetett kápolnában, a szertartáson elhangzott verseket férje ki is adatta.¹⁰⁴ Címeres sírtábláit ma a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzik: a koporsó fölé kifüggeszthető bronzlapokra az erényeit és emlékét megörökítő feliratokat véstek.¹⁰⁵ De ki volt Gyulaffy Mária és miért volt annyira fontos a Thököly családnak az ő öröksége?

3. Az anya: Gyulaffy Mária (1637-1659)

A Thököly család erdélyi kapcsolatrendszere akkor teljesedett ki, amikor 1651. november 14-én Thököly István feleségül vette az erdélyi Gyulaffy Máriát.¹⁰⁶ Több, elsősorban az 1660-as évtizedből származó forrás is a család érdeklődésének mélyülését mutatja: az Árva megyei alispán, Guzics János és a Thököly familiáris, Keczer Ambrus rendkívül informatív naplói, Thököly István levelezőkönyve és Teleki Mihály levelezése. A következőkben a Thökölyek erdélyi befolyásának kiépítését és elsősorban erdélyi birtokügyeit tekintem át, ugyanis véle-

¹⁰² Révay Kata Szidónia Osztrosith Mátyásnak, Illava, 1659. november 28. KOMÁROMY 1889, 164.

¹⁰³ Thököly István Koháry Istvánnak, Késmárk, 1659. december 20. ŠABB Koháry család levéltára Serie A III. Nr. 351.; ld. még Thököly István temetési meghívó levele a kassai városi tanácsnak, Késmárk, 1659. december 19. HANÁK-SZABÓ II. 974–975.

¹⁰⁴ A kiadott gyászversek: *Acerbissimum funus illustrissimae... dnae Mariae Gyulafi de Ratot... Leutschoviae*, 1660. RMNy 2905; Joannes ANDREAE: *Pia suspiria ex castro moeroris... Leutschoviae*, 1660. RMNy 2907; *Mundana Vanitas Illustrissimae comitis ac dominae... Mariae Gyulaffi... Leutschoviae*, 1660. RMNy 2920.

¹⁰⁵ *Guzics János naplója* 443.; H. KOLBA 2000, 88–89.

¹⁰⁶ Erről áttekintés: PAPP 2017, 307–309.

ményem szerint a jószágok visszaszerzése és zálogba adása alapozta meg Thököly Éva anyagi függetlenségét a későbbiekben.

Thököly Éva édesanyja, Gyulaffy Mária, gazdag és előkelő fejedelmi családból származott. Anyai nagyszüleinek, Bethlen Istvánnak és Csáky Krisztinának három fia és három lánya született: Gábor, István, Péter, Katalin, Anna és Druzsina, akik Gábor kivételével minden megélték a felnőttkort és megházasodtak.¹⁰⁷ Azonban a két fiúnak utódok szempontjából nem alakult szerencsésen a sorsa. Ifjabb Bethlen István és Széchy Mária kislánya, Krisztina, csecsemőkorában meghalt, és 1632 decemberében a fiatal és a család reménységének tekintett gróf is elhunyt.¹⁰⁸ Bethlen Péter Illésházy Katalint vette feleségül 1633-ban, de nem született gyermekük, és maga Péter is meghalt 1646-ban.¹⁰⁹ Bethlen Katalin 1624-ben Zólyomi Dáviddal kötött házasságot, három gyermekük közül Zsófia 1635 után bekövetkezett halála után Miklós és Krisztina tarthattak számot a bethleni örökségre.¹¹⁰ A legfiatalabb lány, Bethlen Druzsina férje Rhédey Ferenc lett, László nevű fiuk 1636-ban jött világra.¹¹¹

A középső lány, Bethlen Anna (1616–1651) rátóti Gyulaffy Sámuelnek (1605–1637) nyújtotta a kezét. Gyulaffy Sámuel Doboka, valamint Közép-Szolnok vármegyék főispánja és kővári kapitány a Bethlen család hűséges hívének számított.¹¹² A lakodalmat Gyulafehérváron tartották a fejedelmi palotában 1630. június 24-én.¹¹³ Kemény János szerint Brandenburgi Katalint is meghívták, aki félve egy merénylettől, ki sem akart lépni a palotából, s Keménynek, mint vőfélynak, minden rábeszélőképességére szükség volt, hogy rábírja a részvételle.¹¹⁴ A házaspárnak 1636-ban vagy 1637-ben született Mária nevű leánya,¹¹⁵ de a családfő nem sokáig élvezhette családjá gyarapodását, mert 1637. július 1-jén elhunyt.¹¹⁶ Gyámnak a feleségét, illetve az ő férjhez menetele esetén anyját, Széchy Katát jelölte meg, aki azonban szintén meghalt 1637-ben.¹¹⁷ Bethlen Anna később rozsályi Kun Istvánnal kötött új házasságot.¹¹⁸

¹⁰⁷ HANÁK–SZABÓ I. 678–679.

¹⁰⁸ ACSÁDY 1885, 42–50.; Széchy Mária temetési meghívója a kassai városi tanácsnak, Ecsed vára, 1633. február 20.: HANÁK–SZABÓ II. 797–802.

¹⁰⁹ *Szalárdi János krónikája* 283–284. Illésházy Gáspár meghívó levele Lőcse városának lánya és Bethlen Péter 1633. február 6-án tartandó menyegzőjére ld. HAJNÓCZI 1896–1901, 131. Az esküvő elmaradt ifjabb Bethlen István halála miatt, és 1633. szeptember 4-én Trencsén várban tartották meg, ld. HANÁK–SZABÓ II. 790–796.

¹¹⁰ HANÁK–SZABÓ I. 681.

¹¹¹ *Szalárdi János krónikája* 128.

¹¹² TRÓCSÁNYI 1980, 27.

¹¹³ HANÁK–SZABÓ II. 977.

¹¹⁴ *Kemény János önéletrása* 131. „az holott az fejedelemasszonynak is jelen kell vala lenni, eliesztvén, hogy azon alkalmatossággal meg akarná öletni, házában feltekert puskáit asztalára rakván, ki sem akart jüni, mely értésemre levén, mivel én valék az vőfély, Kapiné asszonyom nyoszolyóasszony, azt is hozzá kérvén, Isten tudja mely nehezen, sok hittel való assecuratiómmal beszéltem az asztalhoz való kijüvetelre.”

¹¹⁵ Gyulaffy Mária születési időpontja nem tisztázott, vagy 1636. vagy 1637. november 24-én született. Ld. HANÁK–SZABÓ II. 977.

¹¹⁶ HANÁK–SZABÓ I. 425.

¹¹⁷ HANÁK–SZABÓ I. 425.

A kislány anyai nagyapja, Bethlen István, 1646. augusztus 27-én mondta tollba a végrendeletét, ekkor még élt Bethlen Péter, ugyanakkor 1647-es kiegészítések is vannak a szövegben, tehát módosítások történtek az utolsó fiú halála után.¹¹⁹ A főúr a három lányára, vejeire és unokáira hagyta a vagyonát azzal a megjegyzéssel, hogy „ha melyik leányomnak magva szakadna, egyikről az másikra szálljon jószágom”.¹²⁰ A táblázatban a fő vagyonrészek elosztását mutatom be:

¹¹⁸ SZILÁGYI 1887, 69. HANÁK–SZABÓ II. 455–456.

¹¹⁹ Bethlen István végrendelete, Huszt, 1646. augusztus 27.: RADVÁNSZKY III. 277–304.

¹²⁰ Bethlen István végrendelete, Huszt, 1646. augusztus 27.: RADVÁNSZKY III. 288.

viskolcz.noemi_5_22

	Bethlen Kata (férje: Zólyomi Dávid)	Bethlen Anna (férje: Gyulaffy Sámuel, majd Kun István)	Bethlen Druzsina (férje: Rhédey Ferenc)
Birtokok	<ul style="list-style-type: none"> - Hunyad vára és uradalma - palotai udvarház a hozzátartozó jószágokkal - váradi ház szőlőkkel 	<ul style="list-style-type: none"> - Illye vára és uradalma - krakkói udvarház a hozzátartozókkal - majtényi udvarház a porciókkal 	<ul style="list-style-type: none"> - Huszt vára és uradalma, (de a huszti sóakna jövedelme évente kétfelé oszljon Anna és Druzsina között) - küüllővári udvarház a hozzátartozókkal - szigeti udvarház a porciókkal
Ezüstmű	<ul style="list-style-type: none"> - 24 tál - hat egybejáró aranyos habos serleg - 12 egybejáró szegletes aranyos szélű csésze - 12 aranyos kanál - 12 aranyos villa - egy aranyos sőtartó - egy öreg aranyos medence és korsó 	<ul style="list-style-type: none"> - 18 ezüst tál - 11 szegletes csésze - egy fehér aranyos medence korsóval - hat aranyos habos aranyos serleg - egy aranyos lábas fedeles kupa 	<ul style="list-style-type: none"> - 18 ezüst tál - egy öreg lábas fedeles aranyos kupa
Háziöltözlet	<ul style="list-style-type: none"> - házba való hét velencei zöld virágos selyem kárpit - öt selymes díványszőnyeg - ecsedi flandriai kárpitok harmada 	<ul style="list-style-type: none"> - házba való hét kék oszlopos - velencei virágos selymes kárpit - ecsedi flandriai kárpitok harmada - három veres díványszőnyeg - három fehér skarlát szőnyeg 	<ul style="list-style-type: none"> - ecsedi flandriai kár-pitok harmada - huszti háziöltözékek - küüllővári háziöltözékek
Egyéb	<ul style="list-style-type: none"> - zafíron metszett pecsét-nyomó - címeres aranygyűrű 		
Készpénz	<ul style="list-style-type: none"> - 2000 arany - egy tízes arany 	<ul style="list-style-type: none"> - 2000 arany - egy tízes arany (ezt Rhédey Ferencre bizza, csakis Gyulaffy Mária kiházásítására használható) 	<ul style="list-style-type: none"> - 2000 arany
Unokáknak	<p>Zólyomi Miklósnak</p> <ul style="list-style-type: none"> - birtok - lószerszámok - fegyverek - pénz stb. <p>Zólyomi Krisztinának</p> <ul style="list-style-type: none"> - birtok - pénz stb. 	<p>Gyulaffy Máriának</p> <ul style="list-style-type: none"> - királyszín bársony könyökig nyusztal bélelt mente - egy aranyos sőtartó 	<p>Rhédey Lászlónak</p> <ul style="list-style-type: none"> - Bethlen Gábor arany-kardja

3. táblázat: Bethlen István javainak megoszlása három lánya között a végrendelete alapján
Bethlen István 1648. január 10-én halt meg Ecsed várában, 1648. március 29-én a gyulafehérvári székesegyházban temették el Bethlen Gábor mellé.¹²¹ Ecsed vára visszaszállt a kincstárra.

¹²¹ Szalárdi János krónikája 285.; HANÁK-SZABÓ I. 679.; Rhédey Ferenc temetési meghívó levele a kassai városi tanácsnak, Ecsed vára, 1648. január 28. HANÁK-SZABÓ II. 894-895.

Bethlen Anna öröksége a jószágokat tekintve tehát a Hunyad megyei Marosillye vára volt a hozzátartozó birtokokkal. Bethlen István idejében több alkalommal javították az itteni épületeket, amelyeknek a látképét az impozáns háromszintes torony határozta meg. Itt állt egy kisebb udvarház is, ahol Bethlen Gábor született 1580-ban, s ahová ennek tiszteletére 1629-ben címeres emléktáblát faragtatott fivére.¹²² Annának jutott még a boroskrakkói birtok (Fehér megye), szintén egy udvarházzal és majorsággal együtt. Bethlen István megfontoltan rendelkezett vagyona két ékkövérről, Hunyadról és Husztról: előbbit Katának, utóbbit Druzsínának adta azzal a megkötéssel, hogy a befolyó sójövendelmekből fele arányban Annát és Katát is részesíteni kell. Annára ezenkívül kevésbé jelentős ezüstmívek, kárpitok és szőnyegek, lábasállatok jutottak, valamint őt is megillette 2000 arany, amit Gyulaffy Mária kiházásítására kellett fordítania. Míg a fiúunokáknak – Zólyomi Miklósnak és Rhédey Lászlónak – értékes fegyvereket és lószerszámokat is hagyott Bethlen, addig Gyulaffy Máriára egy nyusztal bélelt mente és egy aranyos sőtartó maradt.

A bethleni mellett a Gyulaffy-örökségben is voltak értékes birtokelemek, igaz, ezekért több per is folyt Gyulaffy Mária édesanyja és sógornői, azaz Mária nagynénjei (Gyulaffy Zsuzsanna és Borbála) családjai között.¹²³ A nagyszülők, ifjabb Gyulaffy László és Széchy Kata végrendelete közül ez utóbbi maradt fenn.¹²⁴ Az egyetlen fiú, Sámuel kapta az aranyművek jó részét, 25.000 forintot és másfél ezer aranyat, a birtokokból a rimaszombati és gyöngösi porciókat, s egy Pete nevű falut.¹²⁵ S természetesen övé lett a nagyapja, a neves hadvezér által szerzett Szilágycseh a hozzátartozó több mint hatvan faluval.¹²⁶ Gyulaffy Sámuel 1637 márciusában Szilágycseh várában kelt végrendeletének csak egy rövid kivonata ismert. Ebben, ha nem születik fia, vagyonát leányára hagyja: „Cseh várát a megnevezett jószágain kívül, minden hozzávaló sok jó faluimmal ő birja, az én leánykámnak, Máriámnak, jövedelmét megtartsa, gazdagon házasítsa, a várral és jószággal tízezer forintot adjon Máriának. A várát is mind jószágostól kezébe bocsássa”.¹²⁷ Gyulaffy Sámuellel fiágon kihalt a Gyulaffy család.

¹²² KONCZ 1899, 125–126.; KOVÁCS 2004, 11. Kovács összefoglalta a birtoktörténetet, szerinte Bethlen Kata és fia, Zólyomi Miklós is örökölték a birtokot, ez azonban a végrendelet alapján nem igaz.

¹²³ PETRI 1901, 392–394.

¹²⁴ Gyulaffy Lászlóhoz és Széchy Katához HANÁK–SZABÓ I. 424–426 Széchy Kata végrendelete, h.n., 1633. július 27. Kiadása: *Erdélyi testamentumok* III. 131–137., idézi HORN 2007, 337.

¹²⁵ Széchy Kata végrendelete, h.n., 1633. július 27.: *Erdélyi testamentumok* III. 134.

¹²⁶ A Gyulaffy családról: PETRI 1901, 377–402. Gyulaffy Sámuel végrendelete 1637. PETRI 1901, 387.

¹²⁷ Gyulaffy Sámuel végrendelete, Szilágycseh, 1637. március, nap nélkül. PETRI 1901, 393–394.

A Thökölyek Erdélyben

Gyulaffy Mária erdélyi örökségének biztosítása a gyermekei számára elsődleges szempont lett az 1660-as években Thököly István számára. Ennek megfelelően tanácsos volt jó kapcsolatot ápolni az erdélyi fejedelemmel, az erdélyi elittel és a Bethlen-rokonsággal. Vitnyédi István is többször lelkére kötötte barátjának, Keczer Ambrusnak, hogy ügyesen bánjanak Apafi Mihállyal:

„Erdélyben az ő Nga gyermekeinek szép örökségek lévén, azt nem jó volna akármi bosszúból kockára hányni, ha vétett valamiben, felejtsetek el, keressétek kedvét, így mind az közönséges jónak, mind magatoknak consuláltok és tanulja meg Kgd Tacitusból: dii aliis supremam dedere potestatem, nobis sola obsequii gloria relicta est; ha rossz is, ha fősvény is, ha hálaadatlan is, ő ugyan fejedelem”.¹²⁸

Az erdélyi rokonság, különösen a Bethlen-Rhédey család jóindulata politikai és vagyoni szempontból is kulcsfontosságúnak bizonyult Gyulaffy Mária halála után. Bethlen István hat gyermeke közül már csak Bethlen Druzsina (1618 k.–1670) volt ekkor életben. Őt azzal a Rhédey Ferencsel házastotta össze az édesapja 1634-ben, aki második feleségének, Károlyi Katának volt az előző házasságából született gyermeke és Bethlen saját fiaként tekintett rá.¹²⁹ Rhédey 1648-tól Máramaros vármegye örökös főispánja és 1657 novemberétől két hónapra Erdély fejedelme is volt, de a későbbiekben került a politikát, Husztra visszahúzódva élt feleségével. 1659-ben magyar grófi címet kapott I. Lipót uralkodótól fiával, Rhédey Lászlóval együtt.¹³⁰

Thököly István rendszeresen levelezett a Rhédey házaspárral, a követek szorgalmasan hozták-vitték a híreket Késmárk, Árva és Huszt között. Unokaöccse, Rhédey László is neki keseregte el szentjobbi várának a törökök általi elfoglalását és az „édes sógor urától” kért közvetítést Késmárk neves orvosához, Paterzon doktorhoz, hogy meggyógyítsa betegeskedő feleségét, Szunyogh Zsuzsannát.¹³¹ Az asszony azonban útban Késmárk felé, Eperjesen elhunyt és maga Rhédey László is súlyosan megbetegedett.¹³² A református Szunyogh Zsuzsanna eltemetése az evangélikus Eperjesen nehézségekbe ütközött, Thököly ebben is nyúj-

¹²⁸ Vitnyédi István Keczer Ambrusnak, Sopron, 1664. június 7. *Vitnyédi István levelei* 209.

¹²⁹ Rhédey Ferenc esküvői meghívója a kassai városi tanácsnak, Szentjobb, 1634. május 26. HANÁK–SZABÓ II. 815–816.

¹³⁰ KOMÁROMY 1883a, 131–137.; HANÁK–SZABÓ II. 816–817.

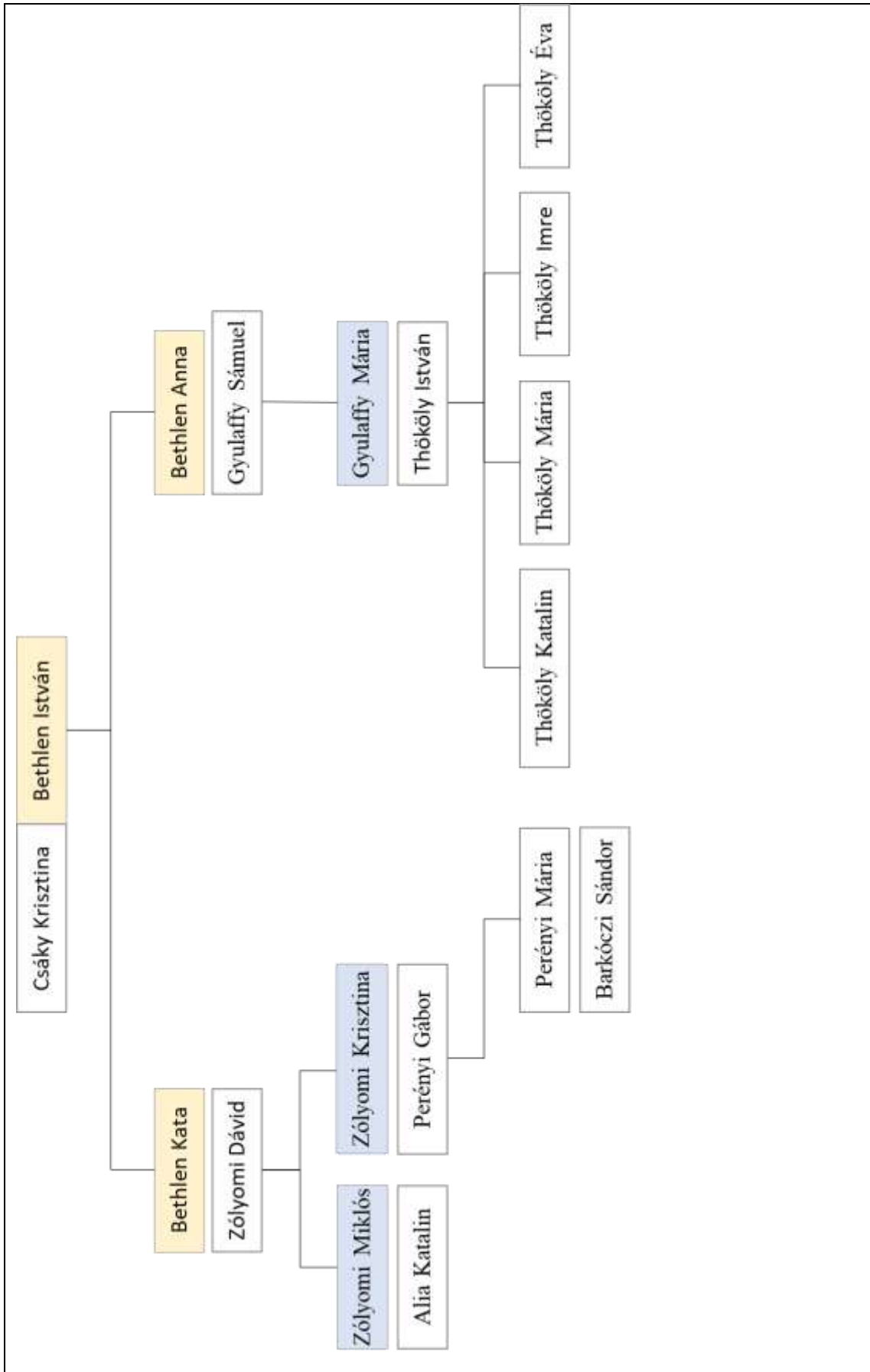
¹³¹ Rhédey Ferenc Thököly Istvánnak, Huszt, 1661. március 11.: *Rédei László történeti maradványai* 145.; Szentjobbot 1661. február 21-én foglalták el a törökök, ld. TÓTH Hajnalka 2020, 59.; Johannes Patersonius Hain eperjesi orvoshoz sokan jártak a nagy tudása miatt, TASNÁDI 1957.

¹³² Rhédey László Thököly Istvánnak (és másoknak), Eperjes, 1661. június 18. *Rédei László történeti maradványai* 162., valamint Eperjes, 1661. június 26. *Rédei László történeti maradványai* 167.

tott segítséget rokonának.¹³³ Rhédey László hamarosan újránősült – Bánffy Ágnest vette feleségül 1662-ben –, ám 1663 tavaszán váratlanul meghalt. Thököly így írt róla Wesselényi Ferenc nádornak: „Tegnap csak nem kevés nehézséget okozott érkezik Rédey Ferencz uram szolgája Husztról. Nyavalyás sógor Rédey László uram még 26. April is múlt ki ez világból édes szüleinek ily elfeledhetetlen nagy keserűségekkel, egyetlen egy gyermekek lévén”.¹³⁴ Mindez azt is jelentette, hogy a Bethlen Druzsina-féle vagyon közvetlen örökös nélkül maradt, s arra a többi leányági leszármazott tarthatott igényt: a Zólyomiak és a Thökölyek.

¹³³ Rhédey László Thököly Istvánnak, Huszt, 1661. július 12. és július 22. *Rédei László történeti maradványai* 168–171. Szunyogh Zsuzsannát augusztus 28-án temették el, *Guzics János naplója* 444.

¹³⁴ Thököly István Wesselényi Ferencnek, Késmárk, 1663. május 8.: *Thököly István levelezőkönyve* 312.

3. ábra: A Bethlen-örökség várományosai 1667-ben – Zólyomiak és Thökölyek

Thököly István, megérezve a lehetőséget, még a halálhír megérkezésének napján felajánlotta a gyászoló házaspárnak, hogy két lányát is oda küldi vigasztalásképpen, „hogy azzal is jelét adhatnám kglmetekir való siratásomnak”.¹³⁵ Thökölyeket elvárták a huszti temetésre, és amikor megjött az uralkodói engedély az utazásra, illetve a jó hír, hogy a tatároktól szabaddá vált az út, július 17-én megindult a család az 1663. július 22-én végbemenő végtisztességre.¹³⁶ A három lány közül Mária került a Rhédey házaspárhoz a következő évben. 1664 februárjában Árva várából „kilenc óra előtt indulnának meg Huszt felé az középső kisasszonykával, kinek minden rendektől az egy becsületesen és okosan való elbúcsúzása álmétkodásra és keserűségünkre lón” – fogalmazott Keczer.¹³⁷ Thököly Mária ettől kezdve huzamosabb időt töltött Bethlen Druzsina udvarában és a házaspár szívből megszerette a kislányt, akit „maga gyermeke gyanánt tartott”.¹³⁸

A kapcsolatok és a kölcsönös látogatások tehát egyre szorosabbá és gyakoribbá váltak az 1660-as években, a családi érdekek Thököly Imre máramarosi főispáni kinevezésében főnódtak össze. Ennek a vármegyének a főispáni hivatalát korábban Bethlen István töltötte be, őt veje, Rhédey Ferenc követte 1648-ban.¹³⁹

Név	Évkör
Bethlen István	1616–1648
Rhédey Ferenc	1648–1667
Thököly Imre	1667–1670
Teleki Mihály	1670–1690

4. táblázat: Máramaros vármegye főispánjai a 17. században¹⁴⁰

1665-ben a betegeskedő és fia halála miatt megviselt Rhédey Ferenc beleegyezett abba, hogy halála után Thököly Imrét iktassák a tisztségbe. Ennek biztosítása érdekében a Thökölyek személyes jelenléte is szükségessé vált, Thököly István kellemetlen téli időben, 1665. február 3-án kelt útra fiával, Imrével. Február 21–25. között Huszton vendégeskedtek és tárgyaltak Rhédeyvel, majd tovább indultak Fogarasba I. Apafi Mihályhoz, de előbb útba ejtették Kőváron Teleki Mihályt. A fejedelem nagy mulatozások után, március 18-án „nagy prompte resol-

¹³⁵ Thököly István Rédey Ferencnek, Késmárk, 1663. május 8.: *Thököly István levelezőkönyve* 314.

¹³⁶ Az uralkodótól kellett engedély az utazásra ld. Vitnyédi István Zrínyi Miklósnak, Sopron, 1663. június 30.: *Vitnyédi István levelei* 83. „Tököly uram ő Nga szolgája volt nálam, tegnap ment Bécsben, meg akarja ő fölségének jelenteni, hogy sógora néhai gróf Rédey László temetésére akar Huszt várában menni, mely 22. jul. leszen, irt palatinus uram ő Nga is mellette, megengedik-e neki, nem tudom, de legalább bizonyos vagyok abban, ha el nem megyen, több kárt vall, hogysen mint gratiát reménylhet teljes életében mind maga, mind maradéki.”; *Keczer Ambrus naplója* 109–110.

¹³⁷ *Keczer Ambrus naplója* 141.

¹³⁸ Erre utal Teleki egy levelében. Teleki Mihály Naláczy Istvánnak, Huszt, január 21. *Teleki Mihály levelezése* V. 37.

¹³⁹ KOMÁROMY 1883b, 49. ANGYAL 1888, 108–111.

¹⁴⁰ FALLENBÜCHL 1994, 85.

válta magát s adta perpetuo iure az máramarosi főispánságot az ifjú grófnak, az édes fiam Tököly Imrének”.¹⁴¹ Az április 9-iki máramarosszigeti megyegyűlés elfogadta Thököly Imre kinevezését, a család pedig nagy lakomát rendezett a jelenlévőknek.¹⁴² A másik leányági örökös, Zólyomi Miklós tiltakozást nyújtott be az eljárás ellen, szerinte Huszt vára és a főispáni tisztség neki járt volna – ő az unoka, Thököly Imre a dédunoka volt –, de a küldöttjét meg sem hallgatták. Zólyomi így hivatkozott a jogaira:

„Értettem, hogy Tököly Imre öcsém uramnak conferálta volna a mi kegyelmes urunk ő nagysága a máramarosi főispánságot, mely miképen lehessen, holott Huszt vára a Bethlen familiának conferáltatott volt, az peniglen a fiu ágon deficiált, hanem mi vagyunk immár leányágak benne s azok között peniglen mind idővel nagyobb, mind egy ízzel közelebb Tököly Imre öcsém uramnál én vagyok Bethlen Istvánhoz.”¹⁴³

Zólyomi tiltakozása hatástalan maradt. A két és fél hónapos útnak komoly politikai hozadéka volt a Thököly család számára: immár politikai tényezővé léptek elő Erdélyben. Nem véletlen írta Thököly István Bethlen Druzsínának, hogy „látván én az kglmetek édes gyermekimhez való nagy szeretetét, úgy becsülöm s becsülni kívánom kglmeteket, mintha gyermekimnek édes szülői volna kglmetek, adná is Isten, tapasztalhatná valósággal kglmetek az én kglmetekhez ez való sinceritásomat”.¹⁴⁴ A Rhédey házaspár hamarosan viszonzta a Thökölyek látogatását. Május-júniusban ők töltöttek egy hónapot Késmárkon és környékén mulatással és vadászattal.¹⁴⁵

Az Erdélybe való bemenetelre 1666 novemberében adódott újabb alkalom. Az egyik okot Apafi Gergely, a fejedelmi pár fiának halála szolgáltatta, akinek a temetésére a Thököly családot is meghívták. A másik ok egyértelműen a Bethlen-örökség elrendezésének ügye volt. Útközben Rhédey Ferenc invitálásának engedve Husztra is betértek és ott hagyták a lányokat. Thököly István a fiával folytatta tovább az utat Kolozsvárra, ahol november 28-án a Farkas utcai templomban temették el a gyermek Apafit.¹⁴⁶ Thököly Imre ekkor himlőben megbetegedett,¹⁴⁷ sőt, december 8-án az a rossz a hír érkezett Husztról, hogy a három Thököly nővér is elkapta a fertőzést. Keczer Ambrus, Thököly István hűséges embere, végig a kis gróf mellett tartózkodott, míg az apa az egyéb dolgait intézte. Egy héttel később erősödött meg annyira a

¹⁴¹ *Keczer Ambrus naplója* 193. Magáról az útról uo. 188–200. Apafi Mihály adománylevele a máramarosi főispánságról és a huszti kapitányságról, Fogaras, 1665. március 20. MNL OL E 148 NRA Fasc. 619 Nr. 22.; Thököly látogatása Apafinál: *Rétyi Péter naplója* 52.

¹⁴² *Keczer Ambrus naplója* 195.

¹⁴³ Zólyomi Miklós tiltakozása, 1665. május 27.: KOMÁROMY 1910, 171.; TRÓCSÁNYI 1972, 56.

¹⁴⁴ Thököly István Rhédey Ferencnének, 1665. július 24. *Thököly István levelezőkönyve* 365.

¹⁴⁵ *Keczer Ambrus naplója* 201–222.

¹⁴⁶ *Rétyi Péter naplója* 62–63.

¹⁴⁷ Thököly Imre betegsége lefolyásáról ld. Csuthi Benedek Teleki Mihálynak, Teke, 1666. december 8. *Teleki Mihály levelezése* V. 635–636.

kilencéves fiú, hogy újra lóra ülhetett, s december 22-én a gyászra tekintettel csendesen érkeztek meg Fogarasba. A karácsonyt és az István-napot együtt töltötték a fejedelmi családdal, Apafi felesége, Bornemisza Anna még egy üveges szánt is kapott Thökölytől, majd Bethlen Jánosnál, Keresden ünnepelték az újévet. Közben Thököly István Ebesfalván tárgyalt birtokügyekben, elsősorban Hunyadot illetően.¹⁴⁸ A Zólyomiak ugyanis ki akarták zárni a Thökölyeket az örökségből, a felmerülő birtokviszályról Teleki Mihály a nagy befolyással rendelkező fejedelemasszonyt már 1666 tavaszán informálta:

„Gróf Tökölyi uram ő nagysága megértvén, hogy Zólyomi uram Barkóczi Sándor urammal megalkudtanak Hunyad vára és jószági felett, kirekesztvén az alkalomból megemlített gróf uram gyermekit, mely dolgot az öreg úr, Rédei uram ő nagysága adott értésére gróf uramnak, az végre küldte be Hedri uramat (kivel még jószáginak gondviseléséből való számadása miatt tovább is lettenek volna dolgai), hogy bízván az Nagyságtok kegyelmességéhez, obviálhassa az Zólyomi uram és Barkóczi Sándor uram osztozását, mely leszen harmadik napján áprilisnek.”¹⁴⁹

Teleki a következőkről tudott még:

- Thököly István azért kíván határozottan fellépni, mert tart tőle, hogy a Zólyomiak kizárják gyermekeit a hunyadi jószágból;

- Rhédey Ferencné Bethlen Fruzsina a jussát Gyulaffy Mária gyermekeire akarja hagyni.

Azt javasolta Bornemisza Annának, hogy inkább adják az evangélikus vallású Thököly kezébe Hunyad várát, mint a tökéletlen pápista Barkóczy Sándoréba, aki a hunyadi kápolnában misézteni akar. Nem lenne jó, ha szaporodnának a pápisták. Thököly egyébként készpénzzel kifizetné Barkóczyt.¹⁵⁰

Bornemisza Anna válasza nem ismert, de 1666 folyamán több per is zajlott az örökösök között a hunyadi jószágért, amelyből végül Thököly került ki győztesen, s 1666 decemberére sikerült meggyőznie a Barkóczy házaspárt, hogy egyezzenek meg.¹⁵¹

Thököly István 1667. január 2-án a fejedelem és számos főember jelenlétében megkötötte Barkóczy Sándorné Perényi Máriával a szerződést. Perényi Mária Bethlen Katalin és Zólyomi Dávid unokájaként jutott a hunyadi jószág feléhez. Az egyezés értelmében Hunyad várának a Perényi Máriára eső része Thökölyhez került, cserében az asszony Illye várát a hozzátartozó jószágokkal és a Zaránd megyei Csucsát kapta. Hunyadvár másik, Zólyomi Miklós-

¹⁴⁸ Az utazás részletes leírása: *Keczer Ambrus naplója* 262–271.; ld. még ANGYAL 1888, 108–110.

¹⁴⁹ Teleki Mihály Bornemisza Annának, Úzdi-Szentpéter, 1666. március 16. *Teleki Mihály levelezése* III. 554–555.

¹⁵⁰ Teleki Mihály Bornemisza Annának, Úzdi-Szentpéter, 1666. március 16. *Teleki Mihály levelezése* III. 554–555.

¹⁵¹ Kapy György Teleki Mihálynak, Vajdahunyad, 1666. december 7. *Teleki Mihály levelezése* IV. 634. részletesen a helyzetről és a perekről Apafi fejedelem tájékoztatta Kucsuk Mehmet temesvári pasát 1667. április 17-én ld. *Török-Magyarkori Állam-Okmánytár* IV. 334–339.

hoz tartozó feléről Perényi Mária már korábban, 1666. február 3-án Huszton megállapodott nagybátyjával, hogy utód nélküli halála esetén az övé lesz.¹⁵² Így az ebesfalvi szerződésben Perényi Mária Zólyomi Miklós részét is a Thökölyek kezébe bocsátotta, ez utóbbiért Thököly István még 4000 forintot tartozott fizetni.¹⁵³

Thököly István 1667 március elején látogatott a hunyadi birtokára, örömeiben megvendégelte a helyi nemességet.¹⁵⁴ Illyén felkeresték a Barkóczy házaspárt, ott is mulatoztak és vadásztak, amikor is március 27-én megkapta a fejedelem üzenetét Zólyomi Miklós Portára szökése felől.¹⁵⁵ Május 20-án a boroskrakkói birtokon érte Teleki Mihály levele, hogy a fejedelem emberei megszállták Huszt várát.¹⁵⁶

Zólyomi Miklós szerepének és a történet fordulatainak a megértéshez szükséges egy rövid összefoglalás:¹⁵⁷ a szintén Bethlen-örökös Zólyomi Miklós a fejedelem ellenzékéhez tartozott, 1662-ben, fogsága idején már Gyalu uradalmát is elvették tőle. Az ellene fellépő és őt elfogni akaró Apafi-szövetségesek elől 1667. március végén a Portára menekült.¹⁵⁸ I. Apafi Mihály attól tartva, hogy Thököly István Hunyad vára után Husztot is megszerzi és ezzel a fontos erőd egy magyarországi főúr kezére jut,¹⁵⁹ május 14-én Bethlen Gergelyt küldte oda, hogy foglalja el a várat. Rhédey Ferenc, aki a feleségével ekkor a várban lakott, kénytelen-kelletlen beengedte a katonaságot, de nemesi szabadságában sértve érezte magát.¹⁶⁰

1667 májusában tehát a Thökölyek Hunyad birtokában voltak, de Husztot elveszíteni látszottak. Érezve, hogy az események magyarázatra szorulnak, s mert Thököly nem volt hajlandó a fejedelemhez menni,¹⁶¹ Apafi május 27-én váratlanul felkereste Thökölyt Boroskrakkón, és rá néhány napra Gyulafehérváron is egyeztettek egymással, miközben a Thököly lá-

¹⁵² Nemes János jelentése, Drinápoly, 1667. június 7–8. EOE XV. 272. E jelentésből lehet tudni, hogy Drinápolyban a törökök kihallgatták az erdélyi követet, valamint Zólyomi Miklóst is a birtokügyekről.

¹⁵³ Thököly István és Perényi Mária szerződése, Ebesfalva, 1667. január 2.: MNL OL E 148 NRA Fasc. 1860 Nr. 68. f.86., kiadása: EOE XIV. 208–210.; említi ANGYAL 1888, 108–109.

¹⁵⁴ *Keczer Ambrus naplója* 281.

¹⁵⁵ *Keczer Ambrus naplója* 283.

¹⁵⁶ *Keczer Ambrus naplója* 290.

¹⁵⁷ A következő irodalmak alapján: *Bethlen János Erdély története* 297–299. Röviden, általában a részletek nélkül ANGYAL 1888, 108–111.; *Teleki Mihály levelezése* IV. IX. TRÓCSÁNYI 1972, 65.; RÁCZ 2019, 27–29.

¹⁵⁸ KOMÁROMY 1910, 172–174. Zólyomi Miklós követének szóló utasításában (Drinápoly, 1667. június 18.) részletezte az okait, ld. EOE XV. 276–278.

¹⁵⁹ Teleki Mihály Naláczy Istvánnak, Huszt, 1670. január 21. *Teleki Mihály levelezése* V. 41. „Itt egynehány emberséges ember is vagyon, kik Bethlen Istvánt szolgálták, kikkel beszélgetvén, azok is azt mondják, hallották, mondotta a szegény Bethlen István egynehányszor, rettenetes bolondság volna Erdélytül azt a várat elidegeníteni s magyarországi ember kezében ejteni, mert emlékezik reá, minemü sok költséggel s emberhalállal vette volt vissza Bethlen Gábor magyarországi embertül.” Teleki rosszul emlékezett, Huszt átadása Bethlen Gábornak a nagyszombati egyezmény alapján békésen történt, ld. EOE VII. 27.

¹⁶⁰ KOMÁROMY 1910, 175–176. Rhédey Ferenc Erdély rendjeinek, Huszt, 1667. május 20.: EOE XV. 266–267., Rhédey Ferencnek adott válasz, 1667. április elején: *Török-Magyarokori Állam-Okmánytár* IV. 333–334.

¹⁶¹ Erről Székely László írt levelében, Székely László Teleki Mihálynak, Gyulafehérvár, 1667. május 25. *Teleki Mihály levelezése* IV. 115.

nyok a fejedelemszónynak udvaroltak.¹⁶² A feszült helyzetben, június 5-én érkezett Rhédey Ferenc halálhíre, aki 1667. június 1-én hunyt el Huszt várában. Keczer Ambrus azonnal intézkedni próbált az udvarban – többször megjelent a fejedelmi tanács előtt, de megmondták neki, hogy a katonaságot nem viszik ki Husztról, viszont a jószág egyéb jövedelmeihez nem nyúlhatnak,¹⁶³ bár utóbb ez sem bizonyult igaznak.¹⁶⁴ Thökölyék egy különös jogi aktussal is próbálkoztak az örökösi státuszuk megerősítése érdekében, az ötletet Keczer már 1665-ben felvetette Thököly Istvánnak. 1667. június 9-én a gyulafehérvári káptalan előtt Thököly Katalin nyilatkozatot tett, hogy teljhatalmú gyámjaiul fogadja széki Teleki Mihályt, sirokai Hedri Benedeket, csuti Csuthi Benedeket és erdőszentgyörgyi Rhédey Ferencet, egyben minden felhatalmazást, ami a gyámokat megilleti, megadott nekik.¹⁶⁵ Ez azt jelentette, hogy a felsoroltak eljárhattak, sőt, el kellett járniuk a Thököly gyerekek birtok- és egyéb ügyeiben Erdélyben. Telekit egyébként mindezért Thököly emberének és Erdély árulójának is tartották.¹⁶⁶

A család 1667. június 11-én indult vissza Magyarországra „igen megbántódott és megkeseredett szívvel”,¹⁶⁷ ahogy Keczer írta. A következő napokban és hetekben élénk levélváltás alakult ki Thököly és Keczer, valamint Teleki Mihály között, akivel Gerenden személyesen is találkoztak, majd Gyalu várában Bánffy Dénessel tárgyaltak.¹⁶⁸ Tiszabecsnél elfordulhattak volna Huszt felé, hogy Bethlen Druzsínának részvétet nyilvánítsanak, de végül elkerülték a várat,¹⁶⁹ valószínűleg tartottak az ellenséges várbeli katonaságtól. Július 9-én értek Késmárkra,¹⁷⁰ így aggodalmakban ért véget a nyolchónapos utazás és erdélyi tartózkodás.

Huszt miatt gyermekei nevében a gyulafehérvári káptalan előtt protestált Thököly István, kijelentve, hogy a sóaknabeli jövedelmeket nem adhatja a várbeli katonaság eltartására.¹⁷¹ Bethlen Druzsina levelei és emberei, főként Melkó János, továbbra is gyakran jöttek, és a friss fejleményekről például Zólyomi ügyében mindig hírt kapott.¹⁷² Továbbra is fenntartot-

¹⁶² *Keczer Ambrus naplója* 292.

¹⁶³ *Keczer Ambrus naplója* 293.; TRÓCSÁNYI 1980, 68.

¹⁶⁴ A huszti jövedelmei megcsapolásáról Bethlen Druzsina már 1667 júniusában panasz tett Teleki Mihálynak, *Teleki Mihály levelezése* IV. 137–139., valamint a vele való méltatlan bánásmódról Bánffy Ágnes Teleki Mihálynak, Huszt, 1667. július 26. *Teleki Mihály levelezése* IV. 150–151.

¹⁶⁵ *Keczer Ambrus naplója* 188. „1665. február 1. készülvén az erdélyi útra, a túróci konventben Imre uram és kisasszonyka illegitima aetasokról testimonialist adhassanak.” Thököly Katalinnak a gyulafehérvári káptalan előtt tett nyilatkozata, 1667. június 9. MNL OL E 148 NRA Fasc. 10. Nr. 84.

¹⁶⁶ Naláczy István Teleki Mihálynak, Alvinc, 1667. november 5.: *Teleki Mihály levelezése* IV. 214. „Az mi az huszti állapotot nézi, maga bizonyosságom Kegyelmed, hogy Kegyelmeddel együtt áruló nevet is viseltünk miatta; most is azon köteles szolgálja vagyok gróf uramnak, de hiszem több hazánk nincsen, s hogy most kezéhez bocsátassék, nem javallhatom...”

¹⁶⁷ *Keczer Ambrus naplója* 293.

¹⁶⁸ *Keczer Ambrus naplója* 294.

¹⁶⁹ *Keczer Ambrus naplója* 297.

¹⁷⁰ *Keczer Ambrus naplója* 299.

¹⁷¹ ANGYAL 1888, 111.

¹⁷² *Keczer Ambrus naplója* 299.

ta gyermekei követelését Husztra és egyértelművé tette, hogy Rhédey Ferenc temetését követően a fiát az ígéreteknek megfelelően be kell iktatni a főispáni tisztségbe.¹⁷³ Közben azonban gyulafehérvári udvarban más szempontokat mérlegeltek:

- Hunyad esetében Zólyomi Miklós tulajdonba való visszahelyezése a törökökkel való konfliktus elkerülése miatt halaszthatatlannak látszott, de ez nem veszélyeztette a Thökölyek jussát az uradalomra;
- Husztból a praesidiumot nem hozzák ki és nem is adják át a várat Thököly Istvánnak, de Imrét névleg beiktatják főispánnak: „az főispánság tisztiben az kis grófot ő nagysága meghagyja, de mivel az vármegye igazgatására és avagy csak az haza szabadságára, törvényére való megesküvésre is az kis gróf ideje nem eléggé ért meg, ahhoz képest ő nagysága megkívánja, praeficiáljon böcsületes hazafiát ő kegyelme az vármegye igazgatására és inspectorságára.”¹⁷⁴

Apafi Hunyadról való döntését – vagyis, hogy a Portáról érkező jelentések miatt visszaadja Hunyadot Zólyominak – november 8-án tudatta Musztafa pasával, majd november 15-re részgyűlést hívott össze Gyulafehérvárra, ahol ugyanezt a jelenlévők tudomására is hozta.¹⁷⁵

A Thököly család közben talán mit sem sejtve Rhédey Ferenc temetésére készülődött. November 20-án a huszti várban építettett új temetőkápolnában helyezték a grófot örök nyugalomba.¹⁷⁶ A fejedelem Bánffy Dénes által képviseltette magát, akinek „eleiben az ifjú gróf is kiment és az várban kísértette; dél lőn míg beérkezett az fejedelem követe; így csak délben foghattak az ceremóniához; egy praedicatiót és versek mondását el is kellett hadni...” – jegyezte fel Keczer Ambrus.¹⁷⁷ A Thökölyek nem véletlenül fogadták nagy tisztelettel az Apafi képében megjelenő Bánffyt. Másnap, november 21-én ugyanis végbement Thököly Imre ünnepélyes főispáni beiktatása a vár alatt lévő udvarházban. Bánffy felolvasta a fejedelem üzenetét az összegyűlt vármegyeiekhez és „szép solennitással repraesentálta és ura nevével parancsolta, már ezután esmerjék főispánjoknak”.¹⁷⁸ A korábbi egyeztetéseknek megfelelően, mivel Thököly Imre még kiskorú volt, egy helyettest kellett kinevezni mellé, akit Teleki Mihály személyében találtak meg. Ezekután Bánffy a fő helyre ültette a tízéves fiút és lakomával folytatódott az ünnepség.¹⁷⁹ Thököly István levélben köszönte meg Teleki Mihály támogatását

¹⁷³ Thököly István Teleki Mihálynak, Árva vára, 1667. október 18. *Teleki Mihály levelezése* IV. 201–203.

¹⁷⁴ Bánffy Dénes Teleki Mihálynak, Miriszló, 1667. október 31. *Teleki Mihály levelezése* IV. 209.; Huszt át nem adásáról még Naláczy István Teleki Mihálynak, Alvinc, 1667. november 5. *Teleki Mihály levelezése* IV. 214.

¹⁷⁵ EOE XIV. 44.

¹⁷⁶ *Keczer Ambrus naplója* 314. Bethlen Druzsina temetési meghívója férje temetésére, Huszt, 1667. október 13. KOMÁROMY 1899, 505–506.

¹⁷⁷ *Keczer Ambrus naplója* 315–316.

¹⁷⁸ *Keczer Ambrus naplója* 316.

¹⁷⁹ *Keczer Ambrus naplója* 317.; TRÓCSÁNYI 1972, 53.

és arra is kérte, hogy mind Bethlen Druzsínára – akit „édes fiammal holtunk napjáig édes anyánk helyett kívánván respectálni és becsülni” –, mind pedig fiára „vigyázással légyen.”¹⁸⁰

Valószínűleg megismerték Rhédey Ferenc viszonylag szűkszavú, datálatlan végrendeletét is, amely már László fia halála után keletkezett. A Rhédey-örökséget a saját ágára, a fia Huszt várában lévő épületeit, Küküllővárat a hozzátartozókkal és a szigeti házat menyére, Bánffy Ágnesre hagyta, amíg a fia nevét viseli. Ha azonban újra férjhez menne, akkor felesége rokonaira szálljanak az említett javak. Külön megemlítette a még Bethlen István végrendeletében rögzített rendelkezést a Bethlen lányok között megosztott huszti sójövödelmekről: „gróf Tököly István uramnak és az üdvözült asszonynak az Akna jövödelméből való jussáért adtam volt magam pénzemből két ezer tallérokat. Én is azért azon hétezer tallérig való jussonmat, hagyom az ő kglme középső leányának, melyet mi gondviselésünk alá bízott gróf Tököly Mária asszonynak.”¹⁸¹

Miközben a Thökölyek 1667. november 23-án visszaindultak Magyarországra, Tunyogi György, Zólyomi egyik embere arról tudósította urát, hogy a Thökölyeket kitették Hunyad várából és az ahhoz tartozó jószágokból, „most az Hunyadvár egészen és az jószág is egészen kezemnél vagyon, nagyságod számára vöttem kezemhez”.¹⁸² Keczer Ambrus december 6-án kapta meg Bethlen Druzsina révén I. Apafi Mihály november 22-én kelt levelét, melyben közli Thököly Istvánnal Hunyad „elkerülhetetlen” restitúcióját, azaz Zólyomira való visszaszállását.¹⁸³

Keczer azonnal elkezdte megtervezni Erdélybe való utazásukat, amit végül elhalasztották, ehelyett magyarországi pártfogók segítségével igyekeztek a fejedelmet meggyőzni. Így például Vitnyédi István révén, aki a Magyar Királyság jogrendjére és befolyásos embereinek véleményére hivatkozva vonta kétségbe Apafi eljárását. Vitnyédi jelen volt, amikor Thököly Nádasdy Ferenc országbíróhoz és királyi helytartóhoz fordult Hunyad és Huszt miatt azzal, hogy „károsodnak gyermekei, nem bírván se egyik se másik jószágát”.¹⁸⁴ Ezt a Bethlen Gábor-féle adományt maga Apafi fejedelem is megerősítette, amikor Thököly Imrét főispánnak kinevezte. Thököly István attól tart, hogy Bethlen Druzsina halálával végleg kiszorítják a birtokból, ezért kéri a helyzet orvoslását az országbírótól. Ezekután Vitnyédi élvezetes stílusú szinte irodalmi érveléssel bizonyítja a Thökölyek jussát a jószágokhoz és számon kéri a fejedelmen a szerződések, ígéretek betartását, a tisztségéből fakadó méltóságát és hitelét, szavá-

¹⁸⁰ Thököly István Teleki Mihálynak, Huszt, 1667. november 23. *Teleki Mihály levelezése* IV. 224.

¹⁸¹ Rhédey Ferenc végrendelete, dátum nélkül: KOMÁROMY 1884, 134–137.

¹⁸² Tunyogi György Zólyomi Miklósnak, Vajdahunyad, 1667. november 25. *Török-Magyarkori Állam-Okmánytár* IV. 396.

¹⁸³ *Keczer Ambrus naplója* 318.

¹⁸⁴ Vitnyédi István Teleki Mihálynak, Sopron, 1670. január 8. *Teleki Mihály levelezése* V. 14.

nak meg nem másítását, s figyelmezteti a régi barátok megbecsülésére, mert „még Salamon is azt javallotta, senki régi barátját meg ne változtassa, mert az új barátság nem léssen hasonló, és az régiek beszéde szerint az régi barátságok olyanok, mint az jó illatú ó borok és az barátjával nem lehet úgy akárki is, mint az újonnan virágzott virágokkal, melyek addig kedvesek, meddig újak és el nem hervadnak”.¹⁸⁵ De ennél erőteljesebb fellépés is történt a Thököly család érdekében: 1670 januárjában és februárban magától I. Lipóttól érkezett figyelmeztetés a törvények betartására – két levél formájában.¹⁸⁶ 1670. február 24-én pedig Csuthi Benedek lépett fel a Gyulafehérvárra összehívott országgyűlésen Thököly Imre képviselőjében és felolvasta Nádasdy Ferenc, valamint 13 felső-magyarországi vármegye véleményét az ügyben. Ennek ellenére érdemi változás nem történt.¹⁸⁷ Husztot és Hunyadot elvesztették a Thökölyek.

Bethlen Druzsina halála

Bethlen Druzsina 1669 szeptemberében súlyosan megbetegedett.¹⁸⁸ Az asszony 1670. január 18-iki elhunytáról Teleki Mihály szemtanúként tudósította az érintetteket, így Thököly Istvánt és Apafi fejedelmet, valamint a feleségét, Veér Juditot is:

„ma ebéd előtt szemben lévén az nagyasszonnyal, szépen beszéle velünk, megkérdeze bennünket; azután mi ki jüvén, elájult, most hat óra tájban meghala. Már énnekem itt kell lennem, míg urunktúl válaszom nem jü... Az szegény asszonyt soha én ilyen jól nem láttam, mint ma; olyan szépen és jól is beszéllett velünk; de Kapi uramat meglátván, az asszony Kapiné asszonyom be menvén, hihető az fia jutott eszében, úgy ájult el, azután egy szót sem szólott.”¹⁸⁹

Az idézetben szereplő Kapyné nem más, mint Bethlen Druzsina menyé, Bánffy Ágnes, aki 1669. szeptember 17-én Küküllőváron feleségül ment Kapy Györgyhez.¹⁹⁰ Teleki még azt is megírta Thökölynek, hogy a Huszton lévő leánya, Mária nagyon rosszul viseli rokon nénye halálát, ezért küldjön valakit melléje.¹⁹¹

Bethlen Druzsina halála megrémítette Apafit és környezetét, hiszen Thököly immár joggal tartott igényt a bethleni örökségre. Teleki azonnal kinyilvánította hűségét a fejedelemnek s így fogalmazott Naláczy Istvánnaknak: „talán elhiszik már ő nagyságuk, édes Komám uram, hogy több jót kívánok ő nagyságuknak és hazámnak, mintsem Thökölyi uramnak, kinek

¹⁸⁵ Vitnyédi István Teleki Mihálynak, Sopron, 1670. január 8. *Teleki Mihály levelezése* V. 13–17.

¹⁸⁶ Apafi Mihály válasza I. Lipótnak a Thököly-féle követelés ügyében, 1670. április: EOE XV. 119.

¹⁸⁷ EOE XV. 4.

¹⁸⁸ *Keczer Ambrus naplója* 406.; Csuthi Benedekhez ld. SZTANCSNÉ 2020, 33.

¹⁸⁹ Teleki Mihály Veér Juditnak, Huszt, 1670. január 18. *Teleki Mihály levelezése* V. 25–26.

¹⁹⁰ Rhédey Ferenc Teleki Mihálynak, Torockószentgyörgy, 1669. szeptember 13.: *Teleki Mihály levelezése* IV. 515.

¹⁹¹ Teleki Mihály Thököly Istvánnak, Huszt, 1670. január 18. *Teleki Mihály levelezése* V. 26–27. „Az kisasszony rettenetes sírással vagyon. Nagyságod provideáljon ő nagysága felől és küldje oly becsületes szolgáját melléje; jó volna, ha Szinyeiné asszonyom is eljöhethne.”

is én bizony javát (kívánó) igaz jó akarója vagyok, de ugyan bizony érette uramat, hazámat el nem árulom”.¹⁹² Ezt bizonyítandó, a huszti várőrséget feleskette I. Apafi Mihályra,¹⁹³ de nem tudta, hogy mitévő legyen az ott található javakkal és a határozattan fellépő Thököly Máriával: „úgy hallom, az kisasszony azt mondotta, tudja ő, mit parancsolt neki az apja, Tököly uram, ha az asszony meghal, mit cselekedjék. Ezt nem tudom mit teszen. Úgy látom, azon volnának, az testet várban felvigyék, de abban semmi sem telik. Ha az kisasszony az várban felkéredzenék, felbocsássuk-e? tudósítson.”¹⁹⁴ A levél lapjának szélén Apafi kezével az olvasható: „ne engedje fel”, azaz Thököly Mária nem mehetett fel a várba. Bethlen Druzsina és udvartartása Rhédey Ferenc halálát követően ugyanis a vár alatti udvarházban élt, nem a várban. Közben Thököly István még mit sem tudva Bethlen Druzsina haláláról, azt kérte Telekitől, hogy legyen jó akarattal a gyerekeihez és segítse őket.¹⁹⁵

A fejedelem környezete igyekezett a temetést minél hamarabb megszervezni, ez annál is inkább könnyebben ment, mert Bethlen Druzsina szerény végtisztességet kívánt és nem akart ónkoporsót és címereket. A várban lévő értéktárgyakat ládába tették, lepecsételték, és Teleki azt javasolta, hogy ezekhez a „jókhöz hozzá ne hagyjuk őket nyúlni, idegen valláson lévén mind Thökölyi s Barkóczi uramék, ha kezekben vehetik a jókat, bizony félek, azután ennek bottal ütjük a nyomát s félő osztán, Isten ítéleti ne szálljon ő nagyságukra”.¹⁹⁶

A Thökölyek első válaszreakciója Keczer Menyhérten keresztül érkezett, aki tiltakozott, hogy a fejedelem elfoglalta a várat, amely „Isten s világ és magyar nemzetnek törvénye ellen lészen”, és amely előre vetítette a rendkívül kellemetlen helyzetet a temetésen.¹⁹⁷ Ezt érezte Teleki is, amikor közvetítéssel próbálkozott a felek között, de a fejedelem nem tartott rá igényt és egyértelműen arra utasította, hogy magyarországiakat ne engedjen a várba. Név szerint kitiltotta Zólyomi Miklósnét, Barkóczy Sándort, Thököly Istvánt és Máriát, újabb ka-

¹⁹² Teleki Mihály Naláczy Istvánnak, Huszt, 1670. január 19. *Teleki Mihály levelezése* V. 32. Néhány nappal később hasonlóan fogalmazott: „Úgy látom, az én Thökölyi urammal való barátságom szintén füstöt vét, de én arrúl bizony nem tehetek. Uramnak és hazámnak tartozom többel. Azomban be akarom gonosz akaróimnak is torkokat dugnom, kik felőlem bal ítélettel voltak, s bizony meg is mutatom, hogy atyafiségért, barátságért uramat, hazámat el nem árulom”. Ld. Teleki Mihály Naláczy Istvánnak, Huszt, 1670. január 21. *Teleki Mihály levelezése* V. 39.

¹⁹³ Teleki Mihály Apafi Mihálynak, Huszt, 1670. január 19. *Teleki Mihály levelezése* V. 28.

¹⁹⁴ Teleki Mihály Apafi Mihálynak, Huszt, 1670. január 19. *Teleki Mihály levelezése* V. 32–33.

¹⁹⁵ Thököly István Teleki Mihálynak, Árva, 1670. január 19. *Teleki Mihály levelezése* V. 34. „Én nem csak most, de igen kevés hátramaradt életem után is négyre Kegyelmetek közül hagytam édes gyermekeimet, kik közül, mivel Kegyelmedet remélhetem mindenkoron az öszkőznek, kérem most is, mutassa hozzájuk való mindenkori jó intencióját; ki tudja, éltetvén Isten őket, hol miben ők is az ártatlankák szolgálhatnak Kegyelmed édes gyermekeinek”.

¹⁹⁶ Teleki Mihály Naláczy Istvánnak, Huszt, 1670. január 21. *Teleki Mihály levelezése* V. 40.

¹⁹⁷ Keczer Menyhért Teleki Mihálynak, Pekle, 1670. január 23. *Teleki Mihály levelezése* V. 51.

tonaság küldésével fenyegetőzött, valamint a javakhoz sem nyúlhatott senki.¹⁹⁸ Abban tanácsalanság uralkodott, hogy a temetés a várban legyen-e, hiszen akkor mégiscsak kapun belül kerültek volna Thökölyék, de végül arra jutottak, hogy „nagy bűn is volna, ha magok építette kápolnába nem hagynók temetni” Bethlen Druzsínát.¹⁹⁹ A későbbiekben engedélyezte Apafi, hogy Thököly Mária öt kísérelőjével beléphessen a várba.²⁰⁰ A temetés időpontjával is gondok akadtak, Thökölyék nem tudtak a kitűzött időpontra, 1670. június 1-jére Husztra érni. Teleki Mihály erre vonatkozó levelében tele volt kételyekkel:

„ugyan az kis grófocska praeceptora beszélte, addig az gróf örömet nem jűne le, mig bizonyosan ki nem tanulják, jű-e armada? nem-e? és akármit is, de venia nélkül le nem jöhet. Másképpen is még az ezüst tábla is nem kész, mivel ugyan ha lehetne, tisztességesen akarná eltemtetni, utolsó Bethlen lévén az asszony, az gróf(ot) ne gyaláznák. Már Uram, látja Kegyelmed, elébb le nem jöhetnek, hanem ad 29. Junii. Én nem tudom, mit kell cselekedni, mert magamtól én ez terminált naptúl, úgy mint az 1. Juniitúl nem recedálhatok. Kegyelmedet kérem, Uram, adj a jó tetszését, mit kell cselekedni, mert kezekből az atyafiaknak kivenni az temetést nem lenne illendő; másképpen is nem jóvallom szinten ennyire disgustálni az grófot is. Csuthi uram maga ment volna Kegyelmedhez, de az kisasszonyt most is csak magát hagyta ott, nagy sírással és reménkedéssel kérvén, siessen vissza; abban mene el. Úgy látom, ha 29. Júniinál elébb temetjük el, ők hozzá nem szólnak. Én, Uram, abból is nem látok semmi akadályt. Hiszem ugyan még 1. Junii adhatunk egy hópénzt az praesidiumnak, az dolgokat is jobban kitanulhatjuk mindenfelé.”²⁰¹

Végül a Thökölyek által kért időpontban, június 29-én zajlott a temetés, a meghívókat Thököly István küldte ki a rokonságnak, reggel nyolc órára a huszti vár új temetőkápolnájához rendelve őket.²⁰² Apafi még egyszer figyelmeztette Telekit, hogy jó vigyázással legyenek és a belső várba senki illetéktelent ne engedjenek.²⁰³ Hogy végül ki vett személyesen részt a szertartáson a Thököly családból, erre nézve nem találtam forrásokat, Angyal Dávid szerint Thököly István nem kapta meg az engedélyt az uralkodótól az utazásra.²⁰⁴ Az alábbi táblázatban a Thököly család erdélyi utazásait foglaltam össze, amelynek során tehát a Gyulaffy Má-

¹⁹⁸ Teleki Mihály Apafi Mihálynak, Huszt, 1670. január 30. *Teleki Mihály levelezése* V. 72. „Az temetést, én ugyancsak azt jóvallom, az gyűlés utánra haladjon, hadd beszélhessek én ő nagyságukkal és Kegyelmeddel is az itt való dolgokról és had az országgal egyenlő akaratból lehessenek az itt való rendelések. Az én ítéletem szerint jobb leszen így csak azért is, ne mondhassák az emberek, alig várták ő nagyságuk, mi is országúl. Azomban ugyan nagy familia volt, hadd legyen temetése rendesen az övéből.” Ld. még Apafi Mihály Teleki Mihálynak, Fogaras, 1670. január 25. *Teleki Mihály levelezése* V. 54.

¹⁹⁹ Teleki Mihály Naláczy Istvánnak, Huszt, 1670. január 31. *Teleki Mihály levelezése* V. 76.

²⁰⁰ Apafi Mihály Teleki Mihálynak, Balázsfalva, 1670. április 27. *Teleki Mihály levelezése* V. 171.

²⁰¹ Teleki Mihály Bánffy Dénesnek, 1670. május 14. *Teleki Mihály levelezése* V. 220–221.

²⁰² Thököly István meghívó levele Petrőczy Istvánnak, Árva, 1670. május 26.; HANÁK 2013, 28–29.

²⁰³ I. Apafi Mihály Teleki Mihálynak, Algyógy, 1670. május 15. *Teleki Mihály levelezése* V. 222–223.

²⁰⁴ ANGYAL 1888, 24.

ria révén őket illető erdélyi igényeiket próbálták érvényesíteni – Huszt és Hunyad esetében sikertelenül:

Dátum	Esemény
1663. július 16. – 1663. július 7. 1663. július 22. 1663. július 31.	1. erdélyi út – Thököly István Rhédey László temetése Huszton Visszaindulás Magyarországra
1665. február 3. – 1665. április 28. 1665. február 21–25. 1665. március 2. 1665. március 15. – március 23. 1665. március 20. 1665. április 9. 1665. április 11. – április 13. 1665. április 14.	2. erdélyi út – Thököly István a fiával, Imrével és lányával, Katalinnal Huszton a Rhédeyeknél tartózkodás Kőváron Teleki Mihállyal tárgyalás Fogarason I. Apafi Mihállyal tárgyalás Thököly Imre máramarosi főispánná kinevezése máramarosszigeti megyegyűlés Huszton a Rhédeyeknél tartózkodás Visszaindulás Magyarországra
1666. november 2. – 1667. július 9. 1666. november 28. 1666. december 22-25. 1667. január 2. 1667. március 1667. március vége 1667. május 14. 1667. május 27. 1667. június 1. 1667. június 11.	3. erdélyi út – Thököly István a gyermekeivel Kolozsvár, Apafi Gergely temetése Fogaras, karácsony az Apafi családdal Szerződés Perényi Máriával Ebesfalván Thökölyék birtokukba veszik Hunyadot Zólyomi Miklós a Portára menekül I. Apafi Mihály megszállja Husztot I. Apafi Mihály és Thököly István tárgyalása Boroskrak- kón Rhédey Ferenc halála Huszton Visszaindulás Magyarországra
1667. november 10. – 1667. december 4. 1667. november 20. 1667. november 21. 1667. november 21. 1667. november 23.	4. erdélyi út – Thököly István a fiával, Imrével Rhédey Ferenc temetése Huszton Thököly Imre beiktatása a főispánságba Huszton I. Apafi Mihály Hunyadot Zólyomi Miklósnak adja Visszaindulás Magyarországra
1669. szeptember 17. 1670. január 18. 1670. június 29.	Bánffy Ágnes és Kapy György házasságkötése Küküllővá- ron Bethlen Druzsina halála Huszton Bethlen Druzsina temetése Huszton

5. táblázat: A Thökölyek erdélyi tartózkodásai és az erdélyi események 1663–1670

Bethlen Druzsina maga is írt végrendeletet 1669 augusztusában, mindenben megerősítette férje végakarátát, és kiegészítette azoknak a javaknak a listájával – arany- és ezüstművek, kárpitok, szőnyegek, ruhák –, amelyeket Thököly Máriára hagyott:

„Ez világi élet nyomorúság változás és halandóság alá lévén, vetttven bizonytalan dolog kinek kinek meddig légyen meghatározva életének napja az felséges mindenható, és bölcs cselekedetű Istentől. Én is azért az én megkeseredett szomorú gyászos életemnek sok jajokkal teljes napjainban gondolkodván arról, hogy az én szomorú életemnek is utolsó napja s abban való órája igen közel lévén, kiváltképpen ilyen megerőtlenedett, és elalélt állapotomban, az mi kevés ládabéli fejr partékaimat s ágyöltözeteket, és arany marháimat öfelsége jóvoltából kezem között meghagyott, azokban akarván tetszelhetnem, az én kedves szerelmes öcsém tekintetes nagyságos

gróf Theökeöly Mária kisasszonynak, melyet idvözült szerelmes édes uram ökegyelme még életében rend szerint jegyzésben vétetett volt velem egyező akaratbul, úgy tartván mint szerelmes gyermekünket, édes atyja is a mi gondviselésünk alá adván...²⁰⁵

1670. szeptember 23-án a Fejedelmi Tanács úgy határozott, hogy a huszti várat és uradalmat vissza kell venni a nem erdélyi örökösöktől, szálljon a kincstárra, s onnan inkább egy erdélyi nyerje el, Zólyomi Miklós birtokait pedig teljesen el kell foglalni. Thököly István mást nem tehetett, minthogy az őt illető huszti részért az inscripció summát követelte, panasza szerint ebben sem járt el vele Apafi becsületesen és semmiről nem tájékoztatta:

„ne értem volna egyetlen egy édes gyermekemnek ily elevenen való eltemetését, s mért kellett ő nagyságának conferálni s két ízben instálláltatni tisztiben, ha meg nem akarta ő nagysága tartani? s micsoda vétkemért üzettetem koporsómban ily keserűséggel? s mért kellett ő nagyságának ez ily mi contemptusunkot azzal is még tetézni, hogy Huszt váráért való summának inscriptioja szerint való depositiojáról, ha már nem érdemlettem, ő nagysága írjon, vagy valamely becsületes hüvével irasson”.²⁰⁶

*

Összefoglalva tehát az erdélyi szálakat, a Thököly gyermekek – Katalin, Mária, Imre és Éva – édesanyjuk, Gyulaffy Mária révén igen jelentős erdélyi örökséggel rendelkeztek. Ennek biztosítása Thököly István elemi érdeke volt, ezért igyekezett jó kapcsolatokat fenntartani az erdélyi elittel, Apafi Mihály fejedelemmel, valamint a Bethlen család még élő tagjaival. Különösen szeretetteljes viszony fűzte őt és gyermekeit a Rhédey házaspárhoz, akik László fiuk halála után Thököly Máriát lányukként nevelték. Thököly Imre máramarosi főispánsága, és két kulcsfontosságú vár és uradalom, Huszt és Hunyad birtoklása azonban már politikai veszélyeket rejtett az erdélyi fejedelem számára. Apafi Mihály álláspontja szerint a Thökölyek túl nagy hatalomhoz és befolyáshoz jutottak volna Erdélyben. Tehát az 1666 januári kedvező állapot, amikor Hunyad a Thökölyek kezére jutott és Husztnak, valamint Imre a máramarosi főispánságnak a várományosa volt, Apafi beavatkozása nyomán gyorsan ellenkezőjére fordult. 1667 májusában Husztot megszállta a fejedelem katonasága, 1667 novemberében pedig átadták Hunyadot Zólyomi Miklósnak. Küküllővárban Bánffy Ágnes lakott új férjével, Kapy Györggyel. Thököly a Magyar Királyság területéről, kívülálló magyar úrként egyszerűen nem tudott érvényt szerezni a Bethlen-örökségre vonatkozó igényének, ehhez hiányoztak az eszközei. Ám ezek az erdélyi történések csak a kisebbik bajt jelentették ahhoz a megrázkódtatáshoz

²⁰⁵ Bethlen Druzsina végrendelete, Huszt, 1669. augusztus 29. ANDJC Kászoni Bornemissza család levéltára. Nr. 44. Testamente. Az irat megszerzésében köszönöm Ósz Előd segítségét.

²⁰⁶ Thököly István Teleki Mihálynak, Árva, 1670. október 6. *Teleki Mihály levelezése* V. 362–363. „Csak azt sem tudhatom, édes Öcsém uram, kik deputáltattak azon summának depositiojára s mért kellett az jószágot is s nem csak az várat ante depositionem summae elfoglaltatni?”; TRÓCSÁNYI 1980, 69.

képest, amely 1670 őszén érte a Thököly családot, és immár nemcsak az erdélyi, hanem az egész vagyonuk és egzisztenciájuk forgott veszélyben.

4. A Thököly-udvar

Az állandó mozgásban lévő és elfoglalt Thököly István keveset foglalkozhatott a gyerekekkel, és ha otthon volt is, belemerült a munkába, jöttek-mentek a követek és folytak a tárgyalások. A testvéreivel szoros kapcsolatot ápolt: Thököly Zsigmond és Erzsébet családja – bár Thököly Erzsébet már 1662-ben elhunyt –,²⁰⁷ a Petrőczyek is gyakran vendégeskedtek Késmárkon, együtt ülték meg a névnapokat, születésnapokat, táncoltak és mulattak, farsangoltak.²⁰⁸ A másik hűg, Thököly Mária és férje, Károlyi Ádám korán elhunytak, lányaik közül Borbála, férjével, Palocsay Istvánnal, szintén szívesen időzött a Thökölyeknél.²⁰⁹ A Thökölygyerekek gondtalan életet éltek, sokat kirándultak Rózsahegy és Késmárk körül – Hunsdorfon, Kakaslomnicon, Szlavkón –, fürödtek, angolnát fogtak, szekéren nyulásztak,²¹⁰ familiárisok esküvőin és keresztelőin vettek részt, 1664-ben például az ötéves Éva és a hétéves Imre ott voltak Kubinyi Gáspár kézfogóján Zmeskál György árvai kapitány leányával.²¹¹ A nagyobb ünnepeket együtt töltötte a család, karácsonykor és húsvétkor közösen vettek részt istentiszteleteken.²¹²

Thököly István udvarának hangulata az 1666 májusában egy hétig ott időző Bethlen Miklóst is megragadta, aki egyébként nem először járt Késmárkon.²¹³ Önéletírásának az alábbi részletét sokat idézték a mulatozások és a részegeskedés mértéktelensége miatt, pedig Bethlen a gróf ragyogó természetét és jó birtokszerző képességét is kiemelte, valamint Keczer Ambrushoz fűződő kivételes kapcsolatát is megfigyelte:

„menénk Késmárkra gróf Tököli Istvánhoz, kinek Telekivel már igen nagy, szoros barátsága, fogadott atyafisága volt régen, mindkettőnek nagy világi haszonra célozó okai lévén. Szörnyű

²⁰⁷ HANÁK–SZABÓ II. 870.

²⁰⁸ Néhány példa: 1663 „Az örögbik kisasszony önga szenti napja lévén, ma négy asztalra lón vendége gróf uramnak.” *Keczer Ambrus naplója* 129.; „Petrőczy úrfiak mégis itt az várban lévén, az nagyobbik úrfinak szenti napja lévén ma, az kis grófot és az kisasszonykakat magokhoz hitták ebédre.” *Keczer Ambrus naplója* 131.; 1664. január 26. Priekopára (Túróc vármegye) küldik a kis grófot és az két kisasszonyt a palatinusnéhoz, ahonnan január 29-én jöttek vissza. *Keczer Ambrus naplója* 138.; 1666. április 18. „ebéden kedvesen lakoztunk Katicza kisasszony születése emlékezetivel, mely isten jóvoltából az tizenegy esztendő ma érte el.” *Keczer Ambrus naplója* 239.

²⁰⁹ *Keczer Ambrus naplója* 108., 168., 173.; ÉBLE 1913. Első leszármazási tábla.

²¹⁰ *Keczer Ambrus naplója* 156., 243., 337.

²¹¹ *Keczer Ambrus naplója* 153.

²¹² Például 1668 húsvétján Árvából Rózsahegyre hozatták a kisasszonyokat, nagycsütörtökön, nagypénteken és vasárnap is kétszer voltak istentiszteleten az édesapjukkal. *Keczer Ambrus naplója* 334.

²¹³ Bethlen Miklós látogatásai: 1664 májusában, *Keczer Ambrus naplója* 154.; 1664 októberében, *Keczer Ambrus naplója* 173.; 1665 áprilisában, *Keczer Ambrus naplója* 200.; a Bethlen által is megörökített mulatozás 1666. május 2. és május 8. között zajlott, *Keczer Ambrus naplója* 241.; Bethlen újabb látogatása 1666. május 28.–június 1. *Keczer Ambrus naplója* 245.

vendégség, részegség, muzsika, tánc, vadászat, multság telék el tovább egy hétnél, mert Tököli István ebből a rosszból Magyarországon minden urakat, sőt egyéb rendeket is meghaladott, melyet, ha megmértékelt volna, bizony nagy virtuosus emberbe való qualitasok voltak benne. Józanok is voltunk ugyan néha, én és Teleki Mihály, de a gazda és a több vendége körülöttünk minden istenadta nap részeg volt, és gyakrabban kétszer is napjában; mégis csuda, ez az úr igen gazdag volt, nemcsak el nem tékozolta az atyjáról reámaradtat, hanem sok úri jószágokat is vett, maga pedig pompás, splendidus és liberalis építő ember volt. De mindezekre őtet segítette egy Keczer Ambrus nevű, köszvény miatt kezetlen, lábatlan, ágyban fekvő és székben hordozott főember szolgálja, kihez hasonlót sem láttam, sem hallottam, sem olvastam soha, hogy a más ember dolgában, kihez sem atyafisága, sógorsága, sem semmi világi, testi relatiója nem volt, sem magának, sem atyjafiaiának semmi haszna, interesse nem volt (mert magának sem felesége, sem gyermeke, másként szép főemberi jószága, melyet vesztében hagyott az öccseinek, András és Menyhártnak, kik tisztességes gazdag főemberek voltak), olyan szorgalmatos légyen; mert az erre az emberre magára, gyermekeire (mert özvegy volt ekkor Tököli), a disznópásztorra, bérese bocskoráig úgy viselt gondot, hogy azt nem lehet kimondani.”²¹⁴

A vendégfogadás, mulatozás és tánc mellett a lovak és a kutyák voltak Thököly István szenvedélyei. Rendszeresen vásárolt, kapott és adott lovakat és kutyákat.²¹⁵ Például Illésházy Gábornak ezt írta 1666-ban: „Ezekon kívül értettem, négy lovat kívánna tőlem pénzéért, ... bízást s igazsággal mondhatom, alig volna magamnak is annyi paripám is oly bővséggel, hogy most is Liptóban vétettem és szerzettem, másoknál elég bőven hallom lenni az jó paripát, de én. látja isten, ritkán s nehezen kaphatom, s csaknem minden gyönyörűségem abban volna”.²¹⁶ Az árvai vár alsó szintjén lévő istállóban 1670 végén három különlegesen szép lovat írtak össze Thököly István tulajdonából.²¹⁷ Híres lovakról a késmárki várban 12, a likavaiban hat festményt őriztek.²¹⁸

Thököly nagy természetén túl azonban valóban építkező ember is volt. A késmárki várban az alatta végbement vagyonállag-gyarapodásról 1686-ban készítettek felmérést Gör-

²¹⁴ Bethlen Miklós élete leírása 612–613.

²¹⁵ „Az mely Erdélyből jött szolgám felől emlékeztem előbbi levelemben s az által lengyel fajú agarakat kívánván tőlem az fejedelem, küldtettem hármat”. Thököly István Wesselényi Ferencnek, Késmárk, 1663. május 29. *Thököly István levelezőkönyve* 315.; Húsz kopót küldött a fejedelemnek, 1663. április 19. *Keczer Ambrus naplója* 100.; Hat kopót küldött Bánffy Zsigmondnak, *Keczer Ambrus naplója* 176.; Egy lengyel agarakat és kopókat ajándékozott Thökölynek, *Keczer Ambrus naplója* 251.; Thököly szelindeket küldött Erdélybe, *Keczer Ambrus naplója* 259.; a fejedelem két török lovat küldött Thökölynek, *Keczer Ambrus naplója* 103.; Thököly többször ajándékozott paripákat az Illésházyaknak, Pongrácz püspöknek, *Keczer Ambrus naplója* 140–141.; a fejedelem szerszamos török lovat, a fejedelemasszony hat szekeres lovat küldött Thökölynek, *Keczer Ambrus naplója* 193.

²¹⁶ Thököly István Illésházy Gábornak, Árva, 1666. február 28. *Thököly István levelezőkönyve* 304.

²¹⁷ Thököly István árvai javainak inventáriuma („Inventarium Mobilium Illustrissimi condam Comitiss Stephani Thököly in Arce Arva habitarum”), 1670. december 13. MNL OL E 156 Fasc. 101 Nr. 62 f.22–23.

²¹⁸ Késmárki képek: MNL OL E 156 Fasc. 78 Nr. 49/b „Imagines in quibus Equi depicti No. 12.”, Likavai képek: MNL OL G VIII/2. Nr. 30. „Item Imagines equorum Nr. 6”.

gey Baltazár szepesi alispán vezetésével a királyi fiskus megbízásából. Megállapították, hogy a vár Thököly István idején sokat szépült: új épületeket emeltek, köztük négy őrtornyot, raktarakat, új várfalakat és házakat. Felújították a lakópalotát és a templomot is – ez alatt nyilván a várkápolna értendő, amelyben Thököly István maga és az utódai számára temetkező helyet alakított ki, ahogy a leírók megjegyzik, új stukkókkal, orgonával és más ékességekkel egyetemben. Összességében 108.000 forintra becsülték a gyarapodást.²¹⁹ A 18. századra már romos késmárki vár egykori szépségét Bél Mátyás is észre vette, ő írta le a 200 vendég fogadására alkalmas hajdani palotaterem freskóit és az elegáns, márvánnyal burkolt tereket.²²⁰ A várkápolna síremlékeit az 1670-ben a várba bevonuló németek feldúlták, a márványokat összetörték, Gyulaffy Mária sírhelyét kifosztották, és az ottaniak szerint mintegy 16.000 forint értékű ékszert vittek el.²²¹ Az ónkoporsókat 1731-ben távolította el véglegesen a katolikus egyház.²²²

A késmárkihoz hasonló volumenű építkezés az 1664-ben megszerzett likavai várban is lezajlott, erről rövidesen szó lesz. Thököly a kegyurasága alá tartozó egyházakra is gondot viselt és a környékbeli evangélikusoknak jó patrónusa volt. Egyszer a rózsahegyvi evangélikus parókián ebédelt a család, „az hol látván gróf uram, hogy ezen parochia igen pusztá állapottal van, resolválta magát és száz ezüst tallírt offerált épületire; nekünk is az kik jelen voltunk ebédecskín, kellett offerálnunk, úgy, hogy háromszáz forint felit extendáltatik” – írta le Keczer a kötelező adakozást.²²³

Thököly István nem nősült meg többet. A három kislányt az udvarban élő rokon nők, főemberek, familiárisok nő családtagjai nevelték, míg Imrére külön bizalmasok felügyeltek, különösen Keczer Ambrus viselte szeretettel gondját a kis grófnak. Keczer nővére, Szinyei Ferencné Klára is rendelkezésre állt, ha kellett, szánkázni ment a gyerekekkel, ha kellett, ebéddel várta a grófi családot.²²⁴ A másik nagy tekintéllyel bíró asszony az udvarban Berzeviczy Miklósné Okolicsányi Anna volt, akit Keczer lányának nevez a naplójában, szintén gondoskodott a gyermekekről.²²⁵ A lányok mellett Thököly hívének, az 1667–1671 között Árva vármegyei alispán és naplóíró Guzics Jánosnak a lányai is tevékenykedtek: Guzics Er-

²¹⁹ A várkápolnáról CHMELINOVÁ 2014 és jogi helyzetéről: BRUCKNER 1905.

²²⁰ BÉL 1723, 103. SZABÓ 2005, 203–204.

²²¹ A késmárki vár és javak becslése („Aestimatio Arcis et Bonorum Késmarkiensium”), Késmárk, 1686. július 4. MNL OL E 156 Fasc. 126 Nr. 5.

²²² BRUCKNER 1905, 470–471.

²²³ Az eset 1665. július 25-én történt, *Keczer Ambrus naplója* 208.

²²⁴ Néhány példa: 1663 „Szinyeiné asszonyom az aprócskákka szánkázni ment” *Keczer Ambrus naplója* 92.; „Gróf uram az gyermekekkel együtt Guzith uramhoz ment vala ebédre; késő étszaka térének meg.” *Keczer Ambrus naplója* 130.

²²⁵ *Keczer Ambrus naplója* 353.

zsébet 18 évesen 1658-tól került a Thököly-udvarba, Magdolnát pedig 1666-ban vették fel Katalin mellé.²²⁶ A két család bensőséges viszonyát jellemzi, hogy 1666. augusztus 8-án Guzics Anna házassága Baycsy Györggyel Thököly István és gyermekei jelenlétében zajlott.²²⁷

A lányok növekedésével komolyabbra fordult a nevelésük is. Thököly elvárásai a lányok mellé rendelt Berg Tóbiás udvarmester konvenciójának az utolsó pontjában is megfogalmazódtak: „édes gyermekink körül való állapotokban s jó rendtartásban, gyermekink körül való embereinkkel együttértvén, legyen arra való vigyázás, hogy ott is kiváltképpen szép és jó rendtartás legyen és semminemő illetlenség ne találtassék”, emellett Bergnek mindenben Keczer Ambrus utasításait kellett követnie.²²⁸ 1664–1665-től a két nagyobbik lányt hosszabb időre is elküldték tanulni: Katalint a palatinusné Széchy Mária udvarába, Máriát pedig Husztra, a Rhédey házaspárhoz.²²⁹

Imrére megkülönböztetett figyelem irányult. 1664 márciusától rendszeres tanulásra fogták Csucsi János felügyeletével.²³⁰ Apja Krakóból hozatott festőt, hogy megörökítse az akkor nyolcéves kisfiút – a lányok lefestéséről nem tudunk,²³¹ de talán még fontosabb, hogy 1664 áprilisában neki adta a Liptó vármegyei Likava várának és uradalmának felét, köztük a szentsófiai kastélyt. Az ajándékozás érdekessége, hogy Thököly a birtokrészt csak egy nappal azelőtt vette zálogba 33.000 tallérért unokatestvérétől, Illésházy Gábortól, akit adósságai kényszerítettek erre az ügyletre.²³²

„Hogy elmúlhatatlan szükségünktől viseltetvén és kiváltképpen az mostani hazánk oltalmában való sok költséginkre, úgy Lengyelországban feleségünket cernalando jószágok végett levő nagy pöröinkre nézve, megfogyatkozván külsigből, s előttünk lévén Ostrosith Erzsébet kisasszony contentatiója is, kényszerítettünk certi divisionaria Likava várának és minden ahhoz tar-

²²⁶ *Guzics János naplója* 434–450., 437–438.

²²⁷ *Guzics János naplója* 439.

²²⁸ Thököly István által Berg Tóbiás konvenciója, Késmárk, 1668. augusztus 1. MNL OL E 148 NRA Fasc. 132 Nr. 14

²²⁹ 1664. február 11. Árva „kilencz óra előtt indulnának meg Huszt felé az középső kisasszonykával, kinek minden rendektől az egy becsületessen és okossan való elbúcsúzása ámélnokodásra és keserűségünkre lőn.” *Keczer Ambrus naplója* 141.; Katalint 1664. május 9-én küldték Széchy Máriához, 1664. június 16-án ért vissza: „mind könnyöbben szenvedhettem, hogy az drága kisasszonkám, Katicza, Muránybul elérkezett. Tegnap még én is az asztalnál voltam velek együtt; vígan is voltak.” *Keczer Ambrus naplója* 152. és 204–205. Mária 1669. július 22-én indult Husztra, és még ott volt, amikor meghalt Bethlen Druzsina, *Keczer Ambrus naplója* 400.

²³⁰ *Keczer Ambrus naplója* 145.

²³¹ Árva, 1665. október 2. „Tegnap érkezvén az krakkai képviső, ma kezdett az ifjú gróf leírásához.” *Keczer Ambrus naplója* 216.

²³² Likavához: 1664. április 4. „gróf uram is nemsokára utánam érkezék, úgy Illyésházy uram is tíz óra tájban, az kivel conveniálánk likavai portiója végett és magunkivá tevők istennek segítségéből.” *Keczer Ambrus naplója* 147., illetve 1664. április 5. „gróf uram az kis grófnak adta ezen Likava várát.” *Keczer Ambrus naplója* 148. ld. még *Guzics János naplója* 445.

tozandó jószágnak hasson felit ... tekintetes és nagyságos gróf Thököly István uramnak, szerelmes gyermekinek s legatariusinak harminchárom ezer tallérokban elzálogosítanunk”.²³³

Likava egyébként már korábban Thököly István zálogbirtoka volt, 1652 elején 30.000 tallért fizetett érte – jórészt felesége hozományából.²³⁴ Likava tartós birtoklása mellett még egy érv szólhatott: 1569 óta a vár urát illette meg Liptó vármegye főispánsága. Nem kizárható, hogy Thököly István távlati tervei között a birtok megszerzésével együtt ez is szerepelt.²³⁵ A következő években egy Xanthó nevű krakkói építőmestert alkalmaztak, aki Likava várát rendbe hozta és új házakat is emelt.²³⁶ Thököly Imre hamarosan igazi tulajdonosként viselkedett, 1666 júniusában Keczer elégedetten jegyezte fel a naplójába, hogy „mivel az Mariska kisasszony semmit sem Likava várában az előtt nem volt, azért ebéd után felmenvén ő ngok, gróf uram is utánok ment; az ifjú gróf lévén az gazda, uzsonnát készítettet és meg is tánczoltatta őket”.²³⁷ 1668 nyarán Thököly már az új szárnyat is meg tudta mutatni sógorának, Petrőczy Istvánnak, s örömben ágyúlövéseket is adattak.²³⁸ Egy 1671-ből származó becslés a vár régi részét 20.000, az új épületet 10.000, a szintén megújított Szentzsófia castellumot 6000 forintra értékelte.²³⁹ Likava elzálogosítását Illésházy Gábor fivére, György rendkívül zokon vette és előbb tárgyalásokkal igyekezett visszaszerezni, majd 1668-ban pert indított Thököly István ellen.²⁴⁰

Imre közben abba a korba ért, amikor a házi taníttatása már nem bizonyult elégnek. Az édesapja és köre által támogatott, 1667 őszén megnyitott eperjesi evangélikus gimnáziumban kezdte meg a tanulmányait 1668 januárjában. Keczer Ambrus szerint a család nehezen vált el a fiútól:

„isten jóvoltából indulnának is meg; kinek elég nehezen annuált gróf uram, a végre, hogy ily időre szánon sem maga sem az drága kisasszonykák nem késérhetik; elkészülvén azért azomban és könyergést hallgatván, onnat mingyárt ment az drága lelkem s elbúcsuzék az édes apjától s kedves atyjafiaitól, kiknek tüle való eltávozássok mely nagy szívek fájdalmával és sírással lón, hallgatok magamról, s él az isten, alig tartom, mint ha félig holtam volna meg, és noha elég bajjossan vihetének le, lekésérem az vár alá, és míg láthatám az vízparton valék.”²⁴¹

²³³ Illésházy Gábor záloglevele Likaváról, Alsókubin, 1664. április 14. MNL OL E 148 NRA Fasc. 304 Nr. 21.

²³⁴ Vizsgálati jegyzőkönyv a Thököly-örökösök ügyében, 1672. MNL OL P 108 Rep. 29 Fasc. A Nr. 19 f.265.

²³⁵ HAJNIK 1888, 83.

²³⁶ *Keczer Ambrus naplója* 149.

²³⁷ *Keczer Ambrus naplója* 245.

²³⁸ *Keczer Ambrus naplója* 345.

²³⁹ A likavai vár és javak becslése („Extractus aestimationes Arcis et Bonorum Likava Anno 1671”), MNL OL E 156 Fasc. 119 Nr. 16.

²⁴⁰ *Keczer Ambrus naplója* 308–309. Likava elzálogosításának nagy iratanyaga van, ld. MNL OL P 1341 Fasc. 6–9. és 13. Illésházy Gábor 1667. január 24-én elhunyt, a per mögött így csak György állt, maga a per anyaga MNL OL E 148 NRA Fasc. 130 Nr. 18.

²⁴¹ Árva, 1666. január 18. *Keczer Ambrus naplója* 323–324.

Keczer naplóbejegyzései alapján megállapítható, hogy a kis gróf kisebb megszakításokkal 1668 januárjától 1669 decemberéig tanult Eperjesen.²⁴² Egy 1670. áprilisi levele még szintén Eperjesen kelt,²⁴³ utána azonban Thököly István rohamosan romló egészségi állapota miatt nem valószínű, hogy visszaengedték az iskolába.

Még egy nagy jelentőségű ügy elintézése zajlott az évtized közepén. Thököly István 1652 óta viselte az árvai közbirtokosság igazgatói tisztét, 1654 óta pedig Árva vármegye főispánja is volt, emiatt egyre több időt töltött ott a családjával együtt, illetve folyamatosan ingázott birtokközpontjai között. Ebben a minőségében már régóta azon fáradozott, hogy Thurzó György regnálása óta a direktorsághoz elvileg járó örökös főispánságot is megszerezze. Ez már 1664-ben is kilátásban volt,²⁴⁴ végül I. Lipót 1666. február 18-án írta alá a diplomát. Az indoklás részben átfedte az 1654-es grófi oklevélét: felidézte a család hősi múltját és az uralkodónak tett szolgálatokat, valamint méltatta Thököly Istvánnak az utóbbi török háborúban saját erőből kiállított 1000 fős seregét. Ezek jutalmául Árva vármegye örökös főispánjává, Árva váranak és a hozzá tartozó jószágoknak királyi igazgatójává emelte a király, fiát, Imrét pedig e rangban örökösévé tette.²⁴⁵ A kinevezést 1666. április 22-én hozták nyilvánosságra Árva vármegyében, de hogy ez nem lehetett zökkenőmentes, jelzi Keczer megjegyzése, miszerint „nem volna szükséges gróf uram személye szerint, legyen jelen, midőn publicáltatnék az ő felsége donatiója Árva vármegyében super perpetuitate”.

Név	Évkör
Thurzó György	1609–1616
Thurzó Imre	1616–1621
Czobor Erzsébet	1621–1626
Illésházy Gáspár	1626–1648
feltehetőleg Illésházy Gábor	1648–1654
Ifjabb Thököly István	1654–1670

6. táblázat: Árva vármegye főispánjai 1670-ig²⁴⁶

A siker azonban csak átmenetinek bizonyult: a Thurzó-utódok, köztük a hangadó Illésházyak, megtámadták az „örökös” kitélt, érvelésük szerint az örökbirtok és az azzal járó főispánság

²⁴² Thököly Imre eperjesi tanulmányairól, *Keczer Ambrus naplója* 365., 368., 398., 399., 409., 412., 415. ld. még ANGYAL 1888, 28–31.; HÖRK 1896, 20–33.; KÓNYA 2018.

²⁴³ ANGYAL 1888, 31.; *Thököly Imre levelei* 175.

²⁴⁴ Vitnyédi István Dvornikovich Miklósnak, Sopron, 1664. október 27. *Vitnyédi István levelei* 245–246. „íme Radics uram felmegyen, hogy azt az sokszor sollicitált, sokszor megígért és vásárolt árvai főispánságot jam tandem aliquando Tököly uramnak expediáltassa, az mely felől én igen Tamás vagyok, mindazonáltal biztat, bogy néha jó órák szoktanak lenni és egyszer szerencsésbek, mint máskor”.

²⁴⁵ Thököly István örökös főispáni kinevezése oklevele („Diploma Leopoldi Romanorum Imperatoris super officio supremi Comitatus Comitatus Arvensis Stephano Tököly”), Bécs, 1666. február 18. MNL OL E 148 NRA Fasc. 132 Nr. 19 (eredeti, vörös színű bársonykötésben, viasz függőpecséttel), másolatai: MNL OL E 148 NRA Fasc. 680 Nr. 13. és P 108 Rep 41 Fasc. A Nr. 53.; SZÁLKAI 2017, 225.

²⁴⁶ FALLENBÜCHL 1994, 61. A nehézségeket az Árva vármegyei főispánság ügyében jelzi, hogy Fallenbüchl Zoltán sem tudta megnyugtatóan tisztázni az adatokat, különösen Illésházy Gáspár halála után.

az összes leszármazottat megillesheti, nem csak a Thökölyeket. Így I. Lipót 1668. június 21-én visszavonta a kinevezést.²⁴⁷ Thököly azonban addig is használta a címet ilyen formán: „Késmárk várának örökös ura, Árva vármegyének örökös főispánja és koronás királyi kegyelmes urunk öfelsége tanácsosa”.²⁴⁸ A gróf egyébként nem hagyta annyiban az ügyet, legalábbis Dvornikovich Miklós, a Magyar Kancellária regisztrátora levelében arról értesítette őt 1669 nyarán, hogy öfelsége az utóbbi tanácskozáson ismét helyben hagyta az örökös főispánságát, ehhez azonban további forrásokat nem találtam.²⁴⁹

A Thökölyek figyelemreméltó terjeszkedést folytattak Árva vára és uradalma esetében is, kihasználva a sok Thurzó-örökös érdekellentéteit és nehézségeit. Már idősebb Thököly István is zálogba vett részeket az árvai közbirtokos társaktól, így az Esterházy Istvánhoz férjhez menő Thurzó Erzsébettől és Mária nővére lányától, Palocsay Istvánné Károlyi Borbálától.²⁵⁰ Ifjabb Thököly István, aki 1652 óta az árvai közbirtokosság direktoraként jobban belátott az ügyekbe, folytatta édesapja politikáját és a Thurzó lányok népes családjaitól ügyesen gyűjtögette az egyes porciókat. Nagy esélye nagynénje, Thurzó Mária elhunytá után nyílt, akinek Vízkelethy Mihállyal kötött házassága gyermektelen maradt, így 1662. február 11-én bekövetkező halálával²⁵¹ az ő árva-lietavai nyolcadrésze a maradék hét közbirtokos társ között osztódott. Thököly ezt a Thurzó Mária-féle nyolcadot vette célba s apránként haladt előre.²⁵² A rendelkezésre álló források szerint 1652 és 1669 között az árva-lietavai uradalomnak több mint a felét szerezte meg zálog- illetve saját jogon.

²⁴⁷ ANGYAL 1888, 22–23.; HAJNIK 1888, 46–47.; KUBINYI 1890, 124–125.

²⁴⁸ Ld. Thököly István elismervénye, Szent Zsófia, 1668. április 3. MNL OL E 148 NRA Fasc. 132. Nr. 2.

²⁴⁹ Dvornikovich Miklós Thököly Istvánnak, Bécs, 1669. augusztus 4. MNL OL E 148 NRA Fasc. 1729 Nr. 55. Keczer szerint Dvornikovich több napot is töltött Thökölynél 1669 júniusában, *Keczer Ambrus naplója* 395–396.; Dvornikovich Miklóshoz ld. FAZEKAS 2018, 255–256.

²⁵⁰ Erről a fiának szóló engedménylevelben írt, ld. Thököly István engedménylevele fia részére („Vidimata Copia Cessionis Comitum Stephani Teökölyi Senioris”), Késmárk, 1650. június 30. MNL OL P 108 Rep. 29 Fasc. A Nr. 14.

²⁵¹ Temetési meghívó Vízkelethy Mihályné gróf Thurzó Mária 1662. március 20-án leendő végtisztességére. KOMÁROMY 1891, 515–517.

²⁵² Az ügyletek feltárára várnak, részletek nélkül három példát említek: 1. Czobor Imre fassionálisa, Késmárk, 1664. június 12. MNL OL E 148 NRA Fasc. 1729 Nr. 35.: a Vízkelethy Mihálynétól örökölt árvai és lietavai porcióját Thököly Istvánnak adja zálogba ezer ezüst tallérért, *Keczer Ambrus naplója* 156–157.; 2. Apáca Jakusith Judit asszony árvai s lietavai successiojárul való fassionálisa, Nagyszombat, 1667. pünkösd utolsó napja, MNL OL E 148 NRA Fasc. 1729 Nr. 39; 3. Illésházy György fassionálisa, Árva, 1667. október 3. MNL OL E 148 NRA Fasc. 1729 Nr. 31.: „az mint szegény bátyám gróf Illésházy Gábor uramtól itten Árva várában édesanyánk után ő kegyelmét illető porcióját megvettem vala, és azután in Anno 1652 bizonyos és elmúlhatatlan szükségemtől kénszerítettven az magam Árvában s Lietavában való porciómmal együtt gróf Thököly István uramnak bátyámnak elzálogosítottam vala, successu temporis néhai nénénk Vízkelethy Asszonyom halálával is megnevezett Árvában s Lietavában az minemű portiocskáink jutottanak vala, azokat is mind én s mind bátyám uram megnevezett gróf uramnak posteritasának, maradékinak, s legatariusinak adtuk, és inscribáltuk egyszer is, másszor is ... contentaltatván megnevezett gróf bátyám Thököly István uramtól, úgy, hogy ez felyül specificált porciókon harminc ezer tallér tanáltatott, mely porciókat én őkegyelmétől, maradékítól, posteritasítól, s legatariusítól soha ki ne válthassam”, ld. még ehhez *Keczer Ambrus naplója* 307–309.

5. 1670: a családtörténet tragikus éve

Az 1670. év sorsdöntő változásokat hozott Thököly István családja életében. Legidősebb lánya, Katalin férjhez ment. Korábban már Wesselényi Pál is szemet vetett rá, heves érdeklődése végigfutott az erdélyi hírhálózaton,²⁵³ majd Esterházy Ferenc gróf (1641–1683) próbálkozott, akinek felesége, Illésházy Ilona, néhány hónappal korábban hunyt el és házasságuk gyermektelen maradt.²⁵⁴ Esterházy 1669 novemberében kezdett el puhatolózni az esélyekről,²⁵⁵ közvetítésre Pongrácz György váci püspököt kérte fel, ám a kérőt elutasították, ahogy ezt Keczer Ambrus feljegyezte:

„érkezék... Pongrácz püspök uram szolgája is... Gróf uram dispositioja szerint az kisaszonnyal szemben lévén, istenesen és dicséretesen resolválta magát, hogy pápistához nem kíván menni...”²⁵⁶

Thököly István ténylegesen a lányára bízta a döntést, aki az atyafiakkal egyetértésben kosa-razta ki a katolikus vallású grófort.²⁵⁷ Esterházy Ferenc mélyen megbántódva vette tudomásul, hogy Thököly „resolválja cathogorice magát, hogy semmi úttal evangelica religiön kívül valóhoz senkihez leánya ő kegyelmének nem megyen...” és hogy a „szentelenséget nem szoktam, orcám pirulását és gyalázatját sem nemzetségem, sem magam állapotja nem szenvedik, hogy oda menjek, ahol se magam, se hitem nem köll.”²⁵⁸

1670 nyarán azonban váratlan fordulat történt Thökölyék álláspontjában, amelynek háttere nem ismert, de valószínűsíthető, hogy a Wesselényi-mozgalom felszámolásának eseményei ijesztették meg Thököly Istvánt és a környezetét. Ilyen helyzetben egy kifogástalan királyhű vő jól jöhetett.²⁵⁹ Katalin és Esterházy Ferenc 1670. augusztus 7-én jegyezték el egymást.²⁶⁰ Esterházy készségesen kötelezte magát arra, hogy felesége megtarthatja evangélikus vallását:

²⁵³ Bánffy Dénes Teleki Mihálynak, Gyalu, 1667. május 7. *Teleki Mihály levelezése* IV. 100.; Lónyai Anna Teleki Mihálynak, Aranyosmeggyes, 1667. augusztus 20. *Teleki Mihály levelezése* V. 171–172.

²⁵⁴ FAZEKAS 1992, 14. és 16.

²⁵⁵ *Keczer Ambrus naplója* 415. „Az mint tegnap estve érkezék vala Bohus uram Esterház Ferencz uram dolgában, kiadván gróf uram az végső választ és rescribálván Pongrácz püspöknek, ma reggel mene el.”

²⁵⁶ *Keczer Ambrus naplója* 419–420.

²⁵⁷ Thököly István Pongrácz Györgynek, Késmárk, 1669. december 27. MNL OL P 125 Nr. 6614 „sincere s candide informáltván az édes gyermekemtől, mindeneknek előtte hagytam és kívántam az ő akaratját, az ki sok gondolkodási után is resolválta magát, atyafiai akaratát is respectálván, és egyébaránt is ugyancsak eltökélette magában, evangelica religiön kívül valóhoz ne menjen”. Ugyanerről Thököly István Forgách Ádámnak, Késmárk, 1669. december 31. MNL OL P 125 Nr. 6615.

²⁵⁸ Esterházy Ferenc Illésházy Györgynek, Pápa, 1670. június 21. MNL OL P 125 Nr. 4367.

²⁵⁹ Béli Pál Teleki Mihálynak, Árapatak, 1670. május 5. *Teleki Mihály levelezése* V. 200. „Teökölyi uram állapotját is olvasom Kegyelmed írásából. Bizony rossz az, ha se itt, se ott nincsen ötlet illető alkalmatossága”, majd annak a bécsi döntésnek is elterjedt a híre, hogy az elszakadó vármegyék ellen hadakat indítanak, Esterházy Pál alá rendelve őket. Újhelyi Pál Teleki Mihálynak, Huszt, 1670. május 19. *Teleki Mihály levelezése* V. 244.

²⁶⁰ Thököly Kata reverzálisa, Árva, 1670. augusztus 7. MNL OL E 148 NRA Fasc. 1729 Nr. 63. „Istennek s az édes Uram Atyámnak ő Nagyságának akaratjából ez mai napon gyűrűt váltván gróf Esterházy Ferenc Urammal,

„Én Galántai gróf Esterházy Ferenc etc. felvén minden atyámfiainak és Isten kegyelmességéből leendő mindkét ágon lévő maradéknak terheket, vallom szabad akaratomból és ez levelem által assecurálok az tekintetes és nagyságos gróf Theököly István uramat, hogy mivel ő kegyelme szerelmes leányát, gróf Theököly Katha kisasszonyt jövendőbeli házastársul pro ceteris aliis omnibus nekem ígérte, és eljegyzem engedte, hogy az mely evangelica augustana confessioban nevelkedett, abban holtáig szabadon megmaradni hagyom s engedem, semmi lött szín vagy praetextus alatt titkon vagy nyilván semminémő eszköz kigondolható s feltanálható mediumok által azon leendő házastársamat, azon evangelica vallásában nem impedialom, nem háborítom, sőt, másoknak is impedialni vagy háborítani nem engedem, sem valami hitről való kérdésekkel nem terhelem, sem confessioban lenni békével szenvedem, és annak szabad exercitiumját hagyom, valahol és valamikor ahhoz való alkalmatosság adattathatik, s midőn az jó Isten mi oly súlyos nyavalyával látogatná meg azon jövendőbeli házastársamat vagy az oly valláson lévő cselédjét, úgy hogy gyónásért ki nem mehetne, tehát váramban is hozzájok jönni vallásokon lévő prédikátornak szabad aditust engedek, s nem impedialom...”²⁶¹

A gyűrűváltás után megkezdődött a lakodalom megszervezése, amelyhez Thököly István készpénz hiányában kölcsönt – másfél ezer aranyat, azaz 5400 forintot – kényszerült felvenni Ordódy Erzsébettől, illetve a házassági engedélyek beszerzése is szükségessé vált a harmadfokú rokonság miatt.²⁶² A szeptemberi keltezésű pápai diszpenzáció csak akkor hagyta volna jóvá a házasságot, ha Katalin katolikus vallásra tér, az uralkodó október 25-iki keltezésű engedélyével a családok elhárítottak tekintették az akadályokat.²⁶³ A menyegzőt november 15-én tartották Árva várában, valószínű, hogy szűk családi körben, a meghívókat ugyanis csak egy héttel korábban küldték el a meghívottaknak.²⁶⁴ Három nappal később kiszolgáltatták Thököly Katalinnak a hozományt, aranyműveket, gyöngyöket és egyéb „asszonyemberi jókat”. Az erről fennmaradt hat oldalas jegyzék első 48 tétele tartalmazza az igen gazdag ékszeranyagot – sokra rá volt vésve az anya, Gyulaffy Mária neve és címere –, ezt követik a viseletek és a textíliák. Az inventárium egy szokatlan befejezéssel zárul, Katalin a neki járó ezüstművek hiánya miatt készpénzt kapott apjától:

„az édes szüleimtől nekem jutott jókon kívül az édes atyám uram öngagsága utóbbi testamentumának dispositiója szerint ez oly kiadásomhoz való szükségekre, ha mi héjával volnék, megszerezhessem, s mivel sok gonoszakarói miatt öngagsága ezüstművet is distrahálta, s kevés maradt, hogy azért az oly

s ő kegyelme által is assecuráltatván Atyám Uram ő Nagysága, hogy lakodalmunk után ez szerént szórul szóra való assecuratiót adok ő Nagyságának Öcsém Uramnak és több Atyámfiainak. Gróf Theökeöly Katha”.

²⁶¹ Esterházy Ferenc reverzálisa, Árva, 1670. augusztus 7. MNL OL E 148 NRA Fasc. 1729 Nr. 65. A reverzalist Pongrácz György püspök és Révay Sándor is megerősítették pecsétjükkel.

²⁶² Thököly István kötelezvénye az adósságról, Árva, 1670. augusztus 17. MNL OL E 148 NRA Fasc. 132 Nr. 3.

²⁶³ X. Kelemen pápa diszpenzációja, 1670. szeptember NRA Fasc. 1729 Nr. 63.; I. Lipót engedélye a házasságra, Bécs, 1670. október 25. P 108 Rep. 3 Fasc. C Nr. 31.

²⁶⁴ ZÁVODSZKY 1913, 624.

szükségünkről is provideálhassak, hatezer forintokat deputálva önagysága, azon pénzből mint vásároltattam volna azokat, ide nem íratván, s attól maradott pénzt készpénzül vettem fel.”²⁶⁵

A házaspár november 19-én hagyta el a várat – útközben Zsolnán találkoztak az éppen Árva felé igyekvő Esterházy Pállal –,²⁶⁶ és a férj pápai kastélyába utaztak, így szerencsésen kimaradtak abból a tragikus eseménysorozatból, amely a következő hetekben a Thököly családdal történt.

Alig távoztak legidősebb lányáék, az egyre erőtlenebb és betegebb Thököly István megírta a végrendeletét. Fia, Imre, elérte a törvényes kort – azaz betöltötte 12. életévét, „így sem személyén, sem az én reá szállandó javaimon s jószágocskáimon mások nem kapkodhatnak”.²⁶⁷ A végrendelet legfontosabb kérdése az volt, hogy a gróf mit szándékozik tenni a „két országban lévő” birtokokkal. Ebben nem tért el a hagyományoktól, ingó és ingatlan vagyonának a „derekát” Imrére hagyta, hivatkozva elhunyt felesége, Gyulaffy Mária végakarataira is. Ez elsősorban a Magyar Királyságbeli Késmárk és Likava várára és uradalmára értendő, ám ha Imre és utódai meghalának, úgy a leányágot illessék a jószágok. Ez utóbbi esetben azonban Likavát ne darabolják fel, hanem közbirtokként kezeljék és a jövedelmeiből is egyenlően részesedjenek. A három lányára – hogy ők se maradjanak jószágok nélkül – az Illésházyaktól zálogba vett árvai-letavai birtokrészt és jövedelmét testálta, de Imre ezt készpénzzel kiválthatja tőlük. A saját, Thurzó-féle anyai porcióját és jövedelmét a négy gyermek között egyformán osztotta szét.

Thököly István a Gyulaffy-féle erdélyi birtokokról nem rendelkezhetett, de azt tanácsolta, hogy a lányoké legyen Szilágycseh, Boroskrakkó és Küküllővár, a fiáé pedig Hunyad, amelyre vonatkozóan csak remélni tudta, hogy „megkeresésében és megtartásában az édes Fiamnak jobb módja” lesz.²⁶⁸ A többi porció és a huszti sóakna elzálogosításból származó 29.000 forint járt volna az utódoknak, de a több mint 200.000 forintra rúgó adósság felemésztette ezt az összeget. A legértékesebb vagyontárgyakat ugyancsak Imrének szánta az apa, nevesítve egy nyakbavetőt, a jegygyűrűjét, egy medált és egy Mátyás király címerével kivarrott paplant. A két kisebbik lánynak, Katalinhoz hasonlóan, 6000 forintot hagyott, hogy a hiányzó ezüstműveket pótolja.²⁶⁹ Mária egyébként apja halála után, december 11-én fel is vett az ő

²⁶⁵ Thököly Kata hozománya, Árva vára, 1670. november 18. MNL OL E 148 NRA Fasc. 197. No. 26.

²⁶⁶ Esterházy Pál Szelepcsényi Györgynek, Zsolna, 1670. november 20. PL AS Classis X. Nr. 196. Missiles Fasc. 40. f.27. (MNL OL MF 2662.d.).

²⁶⁷ Thököly István végrendelete, Árva, 1670. november 19. *Erdélyi testamentumok* IV. 78–84. a kiadott végrendelet fejlécében több téves megállapítás is van. Thököly végrendelezéséről ld. még BUBRYÁK 2019, 31.

²⁶⁸ Thököly István végrendelete, Árva, 1670. november 19. *Erdélyi testamentumok* IV. 81.

²⁶⁹ Thököly István végrendelete, Árva, 1670. november 19. *Erdélyi testamentumok* IV. 80–82.

részből 500 forintot, 69 aranyat és 65 körmöci tallért, amelyről Thököly Imrének állított ki nyugtát.²⁷⁰

Thököly István arra kérte gyermekeit, hogy maradjanak meg evangélikusoknak, támogassák az egyházat, az iskolákat és a szegényeket. Szép szavakkal emlékezett meg Keczer Ambrusról és elvárta fiától, hogy megtartsa tanácsadóként szeretett familiárisát:

„Minden ez világi életben s javaimban kimondhatatlan szeretetet, s hívséges szorgalmatosságot, majd hallatlanul experiálván az én édes Atyám helyett való jámbor, és én velem negyven esztendőtlől fogvást nevelkedett s engem szolgált jámborul szolgálamban az édes Keczer Ambrus uramban, melyet ennyi idejűkre az édes gyermekim is experiálhattanak, azért atyai szeretettel kérem s Istenre obtestálom őket, míg Isten szerencsésejekre éltetne, mindeneknek felette édes atyjuk helyett becsüljék s szeressék, és mind addig az édes fiam sehol semmi javaiban, és még maga személye körül való dispositiojából is ki ne vegye magát, s annak tanácsán s akaratján járion...”.²⁷¹

Lányait, Máriát és Évát, Rhédey Ferencné Bethlen Druzsínára szerette volna bízni, de az ő 1670 januárjában bekövetkező halála miatt más megoldást kellett kitalálni, végül szokatlan módon nem rokonokat, hanem Keczer Ambrust és a nővérét, Keczer Klárát jelölte ki gondviselőül.²⁷²

Miközben Thököly a végrendeletét írta, a várait elfoglalni készülő katonaság már közeledett Árva felé. A Wesselényi-mozgalom felszámolása 1670 őszén új lendületet vett, amelynek következményei elől Thököly István és gyermekei sem tudtak kitérni. A baljós események sora Zrínyi Péter, Frangepán Ferenc fogságba vetésével 1670 áprilisában indult, majd Nádasdy Ferenc országbíró szeptemberi letartóztatásával folytatódott és az ősz folyamán a felső-magyarországi vármegyéket is elérte. S ugyan a mai napig nem tisztázott Thököly István szerepe a szervezkedésben, az kétségtelen, hogy Erdély és a nyugat-magyarországi elégedetlenkedők között többször közvetített.²⁷³ A Thököly elleni eljárás jól ismert:²⁷⁴ I. Lipót 1670. november 1-én keltezett utasítása szerint Thökölynek német *praesidiumot* kellett befogadnia Árva várába. A parancsot november 21-én vette kézhez, és azonnal követeket küldött a bécsi udvarba tudakozódni. Szelepcsényi György esztergomi érseknek is írt, az eljárást „hoz-

²⁷⁰ Thököly Mária elismervénye, Árva, 1670. december 11. MNL OL E 148 NRA Fasc. 1729 Nr. 66. Később panaszolta is, hogy nem jutott a teljes összeghez, Thököly Mária Esterházy Pálnak, Árva, 1670. december 14. MNL OL P 125 Nr. 5513.: mindentől elzárták őket, „sír, rí reánk az szegény szolgál rend”, ő is más szoknyájában van, „szegény édes Uram Atyám pénze ezer forintig komornyikja kezénél, felül meg írt szökösegekre sem akarják kezénél hagyni, ha már másképpen nem is hagyják nálam, az dispositio szerint való hatezer forintban, lám ném én asszony éppen felvette, s én eddig ezer forintig sem”.

²⁷¹ Thököly István végrendelete, Árva, 1670. november 19. *Erdélyi testamentumok* IV. 79.

²⁷² Thököly István végrendelete, Árva, 1670. november 19. *Erdélyi testamentumok* IV. 83.

²⁷³ BENCZÉDI 1974, 604–605.

²⁷⁴ PAULER 1876, 184.; ANGYAL 1888, 117–118.; ESZTERHÁZY 1901, 137–138.; VISKOLCZ 2017, 80–83.

zám való suspicionak méltán magyarázhatván, és holtig való gyalázatomnak tartván”; mind neki, mind az összeesküvők ellen küldött magyar katonaságot irányító bányavidéki főkapitánynak, Esterházy Pálnak kétségbeesetten bizonygatta királyhűségét.²⁷⁵

Esterházy közben Gottfried von Heister tábornokkal Árva vára alá ért, de rendkívül kellemetlenül érezte magát, hogy öccse apósa ellen kell fellépnie, ráadásul elkerülhetetlennek látta az erőszak alkalmazását.²⁷⁶ Hiába igyekeztek rábírnia a grófot a vár átadására, ő a nemesi szabadsága megsértését látta a szándékban és elővigyázatosságból Likavára küldte Imrét. December 2-án, amikor a sereg ostromra készen várakozott, Thököly István magához kérte Esterházy Pált, aki orvost és támogatást ígért neki. Sokat nem tudtak beszélgetni, mert Thököly haldoklott („agonizált”, Esterházy megfogalmazásában), majd egy nappal később, este tíz órakor el is hunyt.²⁷⁷ A közöttük elhangzott szavakat – amelyek a későbbiekben Thököly Évával való házasságában is nagy jelentőséget nyernek – Esterházy Pál megírta az öccsének: „szegény Úr nékem... adta azon halálos ágyában gyermekit, kezemet is adtam, hogy pártjukat fogom”.²⁷⁸

Esterházy lehetőségeihez mérten igyekezett a család nélkül maradt Thököly Máriának és Évának segíteni. December 5-én kiadott egy kötelezvényt, hogy sem az árváknak, sem a szolganépnek nem esik bántódása, szabadon elvonulhatnak a javaikkal együtt.²⁷⁹ Reverzálisa semmit sem ért, amikor Heister december 10-én bevonult a várba. Erre emlékeztette is Thököly Mária: „...engem nevelt jó magyarok között, megtanultam, s az Sz. írásban is olvasom, mint köll az fogadást megtartani, lássa az, ki semmisnek véli, nem szökség több arrul való írással már ezután terhelnem Nagyságodat”.²⁸⁰

Heister és Esterházy december 10-én Likava felé indultak tovább. Thököly Imre hiába tiltakozott, hogy ő gyermekként nem követhetett el felségárulást, s ezért a javait sem vehetik el tőle. A közelgő ellenség elől a familiárisok tanácsára Husztra menekült, onnan pedig to-

²⁷⁵ Thököly István Szelepcsényi Györgynek, Árva, 1670. november 21. PL AS Classis X. Nr. 196. Missiles Fasc. 40. f.44–45. (MNL OL MF 2662.d.); Thököly István Esterházy Pálnak, Árva, 1670. november 21. VISKOLCZ 2017, 84.

²⁷⁶ Esterházy Pál Pongrácz Györgynek, 1670. november 27. „Mivel Thököly István uram már úgy resolválva magát, hogy ő felsége praesidiumját Árva várában be nem veszi, úgy látom, hogy hostiliter kölletik aggrediálnunk.” Idézi ZÁVODSZKY 1913, 623.; IVÁNYI 1991, 24.; Esterházy Pál Szelepcsényi Györgynek, Nagyfalva, 1670. november 28. PL AS Classis X. Nr. 196. Missiles Fasc. 40. f.113. (MNL OL MF 2662.d.): „mind azonáltal látam Hayszter Uram instructiójában, hogy én is assistallyák ökegyelmének, melyből vettem eszemben, hogy énnekem is jelen köll lennem. Nagyságodat annak okaért kérem nagy kötelességgel, hogy ne neheztelje öfölségének proponálni ezen dolgot, hogy ha kívántatik-é jelenlétem vagy sem?” A levélből idéz KUBINYI 1890, 133–134.

²⁷⁷ Esterházy Pál Esterházy Ferencnek, 1670. december 3. MNL OL P 125 Nr. 6982 (fogalmazvány) és Esterházy Pál Thököly Istvánnak, Knéza partján, 1670. december 3. MNL OL P 125 Nr. 6982 (fogalmazvány).

²⁷⁸ Esterházy Pál Esterházy Ferencnek, 1670. december 3. MNL OL P 125 Nr. 6982 (fogalmazvány).

²⁷⁹ Esterházy Pál kötelezvénye, Knéza partján, 1670. december 5. ld. VISKOLCZ 2017, 90.

²⁸⁰ Thököly Mária Esterházy Pálnak, Árva, 1670. december 22. MNL OL P 125 Nr. 5515.

vább az erdélyi családi birtokra, Boroskrakkóra.²⁸¹ Likava december 22-én került Heisterék kezébe, bár Esterházy Pál a későbbiekben saját haditetteként tartotta számon a vár bevételét.²⁸²

3. kép: Veith Kißler – Johann Jakob Hoffmann: Esterházy Pál haditettei. Árva vára bevétele (részlet, 1682)

Az Árva várában fogva tartott Thököly Máriáról és Éváról Berg Tóbiás udvarmester adott jelentést Esterházy Pálnak december 15-én: eszerint a lányok folyamatosan panaszkodtak, kikötötték, hogy nem hajlandók távozni, amíg apjuk testét meg nem kapják. Kérték, hogy nagybátyjukhoz, Thököly Zsigmondhoz mehessenek Késmárkra, és hogy illendően eltemethessék édesapjukat a várbeli kápolnába édesanyjuk mellé. A szolgaszemélyzet közben folyamatosan fogyatkozott, a 38-ból már csak 16-an maradtak a várban.²⁸³ Kérdéses volt, hogy Keczeréken kívül egyáltalán kitart-e valaki a nővérek mellett. Év végén a hűséges Abaffy Sándor révén Szelepcsényi érsektől próbáltak segítséget kérni.²⁸⁴ A 15 éves Thököly Mária, látva értékeik elrablását és embereik elpártolását, december folyamán kilenc levelet írt Esterházy Pálnak. Legfőbb kívánsága arra irányult, hogy „Késmárkon preszidiom nélkül lakhas-

²⁸¹ Thököly Imre Esterházy Pálnak, Likava, 1670. december 10. ld. VISKOLCZ 2017, 91–92.; SZTANCSNÉ 2020, 38–39.

²⁸² ZÁVODSZKY 1913, 629.; VISKOLCZ 2017, 83.

²⁸³ Berg Tóbiás Esterházy Pálnak, Árva, 1670. december 15. MNL OL P 125 Nr. 1414.

²⁸⁴ Thököly Mária és Éva Szelepcsényi Györgynek Árva 1670. december 31. PL AS Classis X. Nr. 196. Missiles Fasc. 40. f.274. (MNL OL MF 2662.d.)

sunk, az édes Atyánk testét, ha már magunk szajátjából nem lehet is, más jóakarónk szege-
delme és kölcsönzése által temessök el”.²⁸⁵

Nem tudhatták, hogy addigra a háttérben már sok minden eldőlt, egyrészt a család va-
gyonáról, másrészt a sorsukról. A javakat a három fő rezidenciában gyorsan és szakszerűen
felmérték. Árvában és Késmárkon december 13-án, Likaván december 24-én végezték el az
inventálást a kirendelt vármegyei tisztviselők.²⁸⁶ Köztük is akadtak pártfogók, így Medveczky
Mihály, Árva vármegye szolgabírája és az előbb említett Abaffy Sándor, Árva vármegye es-
küdtje a két lány ingóságait Árvában külön elzárták és bepecsételték, illetve ugyanígy jártak
el Katalin ott maradt háromezer forintjával.²⁸⁷ Ám ők sem tudták megakadályozni, hogy eze-
ket összeírják²⁸⁸ és a legértékesebb ingóságokat Bécsbe szállítsák.²⁸⁹

Thököly István meghalt, Thököly Katalin férjével Pápára költözött, Thököly Imre Er-
délybe távozott. A kérdés az volt, hogy mi történjék Thököly Máriával és Évával.

²⁸⁵ Thököly Mária Esterházy Pálnak, Árva, 1670. december 26. MNL OL P 125 Nr. 5516.; Thököly Mária to-
vábbi levelei ugyanerről Esterházy Pálnak, MNL OL P 125 Nr. 5508–5516.

²⁸⁶ A vagyonról és a lefoglalásról VISKOLCZ 2018, 380–385.; A késmárki javak összeírása („Regestum Super
variorum bonorum seu rerum mobilium in Arce Kesmark”), 1671. január 29. MNL OL E 156 a Fasc. 78 Nr.
49/b; az árvai javak inventáriuma („Inventarium Rerum Mobilium Illustrissimi Comitis Stephani Theökeöly, in
Arce Arva habitarum”), 1670. december 13. MNL OL E 156 a Fasc. 101 Nr. 62, másik példány MNL OL G
VIII/2. Nr. 28.; a likavai javak inventáriuma („Specificatio rerum mobilium Comitis Stephani Teökely in Arce
Lekava repertarum”), 1670. december 24. MNL OL G szekció VIII/2. Nr. 30.; A lefoglalt javak értékéről ld.
még PETNEKI 1983, 205–207.

²⁸⁷ Thököly Katalin pénze: Árva vára 1670. december 10. MNL OL E 148 NRA Fasc. 1729 Nr. 62.; Thököly
Mária és Éva ingóságai elzárása, Árva, 1670. december 11. uo. Nr. 63.

²⁸⁸ Thököly Mária és Éva arany- és ezüstműveinek összeírása Árva várában („Consignatio rerum mobilium au-
rearum et argenteorum domicellarum Mariae et Evae Thököly in arce Arva habitarum”), 1670. december 21.
ÖStA, HKA Hoffinanz Österreich R.N. 422, Karton 1101. f.133–134., másik példány: MNL OL E 148 NRA
Fasc. 284 Nr. 31.

²⁸⁹ VISKOLCZ 2018, 383.

III. Gyámságban 1671–1682

1. Az Esterházy család²⁹⁰

Thököly Éva sorsának folytatása előtt, ha röviden is, de ki kell térni az Esterházy családra, ezen belül is Esterházy Pál és Orsolya házasságának hátterére, valamint a későbbi események és döntések megértéséhez a vagyoni helyzetükre. A Thököly családba beházasodó Esterházy Ferenc és a Thököly István halálos ágyánál ott tartózkodó Esterházy Pál ugyanis egy olyan nemesi család leszármazottai voltak, amelynek a felemelkedése csak a 17. században kezdődött.²⁹¹ Az apa, Esterházy Miklós (1583–1645), szerencsés csillagzat alatt született.²⁹² A Pozsony vármegyei középnemesi családjából származó fiatalember katonai szolgálattal igyekezett előrébb jutni. Mágóchy Ferenc felső-magyarországi főkapitány kassai udvarába került, ahol megismerkedett Mágóchy feleségével, Dersffy Orsolyával, majd a főúr halála után, 1612-ben feleségül vette a vagyonos özvegyet. A jó házassággal párhuzamosan a karrierje is elindult: 1613-ban bárói, 1626-ban grófi címet nyert. Az udvari főméltóságok közül 1618-ban a királyi főudvarmesterséget szerezte meg, az országos főméltóságok közül 1622-ben előbb országbíró lett, majd 1625-ben nádorrá választották. A gyors emelkedés betetőzéseként 1628-ban az aranygyapjas rend lovagjává emelte IV. Fülöp spanyol király.²⁹³ Dersffy Orsolya 1618-ban bekövetkezett halálát követően 1624-ben nősült meg újra, ekkor a fiatal, két gyermekes, gazdag özvegyasszonyt, Nyáry Krisztinát vette el. Első feleségétől egy fia, Esterházy István maradt életben, a második házasságból viszont több gyermek is megélte a felnőttkort: László (1626–1652), Júlia Anna (1630–1669), Pál (1635–1713), Mária (1638–1684) és Ferenc (1641–1683).²⁹⁴

Az Esterházyak átgondolt családi stratégiával a megszerzett vagyon megtartására törekedtek, ennek érdekében a családon belüli házasságoktól sem riadtak vissza. Így Esterházy Miklós és Nyáry Krisztina az első frigyből származó gyermekeiket, Esterházy Istvánt és Thurzó Erzsébetet adták össze.²⁹⁵ A párnak 1641-ben született Orsolya nevű lánya, aki a jelentékeny Dersffy-Thurzó-Esterházy vagyon várományosa volt. Hogy a birtokokban és ingó-

²⁹⁰ A dolgozatnak ez a fejezete részben a 2019-ben Esterházy Pál és Orsolya házasságáról megjelent tanulmányomon alapul, ld. VISKOLCZ 2019b.

²⁹¹ PÉTER 2005., BERÉNYI 2014, 139–264.

²⁹² PÉTER 1995, HILLER 1992, DUCHONŔOVÁ 2013.

²⁹³ Esterházy Miklós családjához, címeihez, rangjaihoz PÁLFFY 2009b, 866–876.; aranygyapjas kitüntetéshez MARTÍ 2018.

²⁹⁴ Nyáry Krisztinához IPOLYI 1887.

²⁹⁵ ERDÉLYI 2019b, 116–118.

ságokban megtestesülő javak ne kerüljenek idegen kézbe, a családi tanács Orsolyát Esterházy Miklós és Nyáry Krisztina Pál nevű fiával házасította össze 1652-ben.²⁹⁶

Thököly Éva életének főszereplője, Esterházy Pál, 1635-ben jött világra.²⁹⁷ Érzékeny, kíváncsi, a világot a maga színességében és sokféleségében látó, állandóan jövő-menő, tevékeny és erős akaratú emberré vált, akire nagy hatással volt a jezsuita neveltetés, a néhány hónapos grazi és a hosszabb nagyszombati tanulmányok. Visszaemlékezései boldog gyermekkor benyomását keltik, tele kalandokkal, kirándulásokkal és vígasságokkal.²⁹⁸ Tehetségét látványosan kamatoztatta a család gazdasági ügyeinek a rendbehozatalában, a birtokok gyarapításában és fejlesztésében, az uradalmak mindennapjainak a megszervezésében. Már apja, Esterházy Miklós is ügyelt a jószágok gondos kezelésére, de Pál messze túlszárnyalta őt. Mindenhová megtalálta a megfelelő embereket, aki megértették azokat az elvárásokat, hogy a bevételek növelésének az egyik feltétele a pontos és részletes adminisztráció. Ma is megvannak Esterházy Pál sajátkezű táblázatai, kimutatásai, kamatszámolásai, bevétel-kiadás naplói, az ő korától nyílik teljes rálátás az egyes birtokok és uradalmak gazdálkodására.

László bátyja korai halálával – aki 1652. augusztus 26-án 26 évesen esett el Veze-kénynél a törökök elleni rajtaütés során – Esterházy Pál vette át a családfőiséget, s ugyan a papi hivatás sem állt távol tőle, de erről le kellett mondania a család érdekében.²⁹⁹ Ugyanebben az évben került sor a titkos esküvőre unokahúgával, Esterházy Orsolyával, amit csak 1655 elején hoztak nyilvánosságra, amikor a kislány elérte a megfelelő életkort. A kikényszerített házasság ellenére a házastársak egymás iránti szeretete és megbecsülése a kortársak számára is nyilvánvaló volt, a közösen töltött harminc év alatt 18 utód született, akik közül nyolc még csecsemő- vagy kisgyermekkorban meghalt.³⁰⁰ Esterházy Pál politikai pályafutása is ígéretesen alakult: 1655-ben magyar királyi tanácsos, 1661-ben királyi főudvarmester, 1679-ben valószínű titkos tanácsos lett, amit 1681. június 13-án nádorrá választása követett.³⁰¹ A király katonaként és hadvezérként is számított rá, 1668-ban kinevezte a dunáninneni kerületi és bányavidéki országrész főkapitányává, majd 1670-ben az északnyugati határ főkapitányává. Esterházy Pál három évtizeden át küzdött a törökök ellen, emellett tevékeny részese volt a

²⁹⁶ FEJES 1996, 145–157.

²⁹⁷ Esterházy Pál legátfogóbb életrajza: BUBICS–MERÉNYI 1895. Már R. Várkonyi Ágnes utalt arra tanulmányában, hogy Esterházy Pálnak nincsen korszerű életrajza, ld. R. VÁRKONYI 2015, 11. A legjobb mű Esterházy Pálról Iványi Emmáé, akinek a levéltári ismeretei lenyűgözőek voltak és könyve kiemelkedő jelentőségű, ld. IVÁNYI 1991. Említésre érdemes még FAZEKAS 1993. és Esterházy Pál 300. évfordulójára rendezett konferencia kötete, ld. Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás, különösen J. Újváry Zsuzsanna tanulmánya, J. ÚJVÁRY 2015.

²⁹⁸ *Esterházy Pál visszaemlékezése ifjúkorára.*

²⁹⁹ Esterházy Lászlóhoz, ld. MARTÍ 2013.

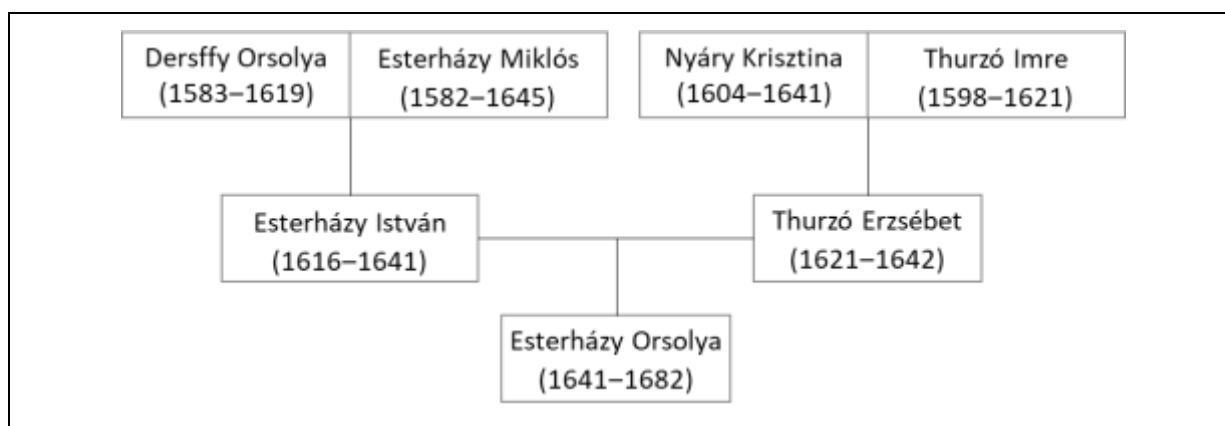
³⁰⁰ VISKOLCZ 2019b, 37–41.

³⁰¹ IVÁNYI 1991, 408–409.

Wesselényi-mozgalom felszámolásának, ez utóbbi hadjárat során 1672-ben egészen Erdély határáig eljutott a csapataival.³⁰²

Esterházy Orsolya vagyona

Az első feleség, Esterházy Orsolya vagyona bonyolult öröklések révén tevődött össze, első-sorban női ágon, a két nagymama, Dersffy Orsolya és Nyáry Krisztina, valamint az anya, Thurzó Erzsébet és természetesen az apa, Esterházy István révén. Szülei korai halála után a vagyonát a gyámjai, Esterházy László, majd Pál kezelték.

4. ábra: Esterházy Orsolya felmenői

A legjelentősebb vagyónrészt Dersffy Orsolya hagyatéka képezte. A lánzséri-lakompaki uradalom 22 települését és két várát Esterházy Miklós még 1618-ban vette zálogba feleségétől 50.000 forintért, majd 1624-ben birtokba is iktatták. Amikor Esterházy István összeházasodott Thurzó Erzsébettel 1638-ban, Esterházy Miklós visszaszármaztatta a *dominiumot* a fiának.³⁰³

A többi Dersffy Orsolyával szerzett birtokvagyon tulajdonképpen elveszett, ahogy Esterházy Miklós ki is nyilvánította a végrendeletében: feleségének „sok szép javai voltak, de ami hazánknak Bethlehem Gábor idején való nagy változási, uram hívsége és hitem mellett maradván s nem akarván törvénytelen fejedelmet édes eleink bő vérével szerzett szabadságok ellen urallanom, tudja az egész ország, hogy mindazok tőlem elvesztek vala úgy annyira, hogy semmi, az egy pusztá Lánzsér várnál az én kezemben nem maradt volt; ingó javaimat is pedig, kit felprédáltak, s kit életem s becsületem megtartásáért el kellett költenem”.³⁰⁴ Esterházy természetesen túlzásba esett, hiszen nem csupán Lánzsér maradt a kezében, hanem Munkácsért cserében megkapta Fraknót örökjogon és Kismartont zálogbirtokként. Mivel Fraknó esetében Dersffy Orsolya is részes volt a tulajdonszerzésben, emiatt a családi számítá-

³⁰² IVÁNYI 1991, 93–100.

³⁰³ DOMINKOVITS 2008, 145–146.; J. ÚJVÁRY 2015, 76–77. Esterházy Miklós és István kapcsolatához ld. ERDÉLYI 2019d, 665–667.

³⁰⁴ BUBICS–MERÉNYI 1895, 267.

sok szerint 200.000 forint illetve Esterházy Istvánt és rajta keresztül Orsolyát. A gyámság ideje alatt a birtokok jövedelmei (kb. 200.000 forint) és a felgyűlt kamathátralék (kb. 190.000 forint) igen jelentős összeget tettek ki.³⁰⁵

Az anya, Thurzó Erzsébet révén is komoly vagyónrész illette meg Esterházy Orsolyát. A tőle felvett kölcsönök és a tárházban lévő készpénz összesítése alapján több mint 50.000 forint járt volna neki, ráadásul a lánzséri tárház értékes ingóságai – ékszerek, aranyművek, ruhák, kárpitok és lószerszámok – szintén az ő tulajdonát képezték.³⁰⁶ A család számításai szerint összességében majdnem 650.000 forint illetve volna meg Orsolyát egy idegennel való házasságkötése esetén, ami elképzelhetetlenül nagy és előteremthetetlen összeg volt, s távozása anyagilag romba döntötte volna az Esterházy családot.³⁰⁷

A házasság éveinek múlásával és Esterházy Pál társadalmi pozíciójának, rangjának növekedésével Orsolya „érdemei” a közös vagyonban egyre fogytak. A Pál által az 1680–1690-es években a birtokszerzésekről készített táblázatok csak az ő vagyongyarapító képességét és tehetségét domborították ki. Az 1688-ban a kezén lévő várak és tartozékaik becsértéke 2.780.000 forintot tett ki, ebből első felesége vagyona, Lánzsér és Lakompak már csak 350.000, illetve 50.000 forintot ért.³⁰⁸ Kismartont és Fraknót ekkor már ősi szerzeménynek tekintette, Dersffy Orsolya és Thurzó Erzsébet hozományainak a fénye pedig teljesen elhalványult.

Esterházy Pál az 1695-ben írt végrendeletében tette rá a koronát a saját életművére a szerzeményei felsorolásával:

„mindenekelőtt tudni kell, melyek az atyámtól öröklött javaim, melyek az anyai jusson szerettek vagy női hozományból eredettek, és melyek az általam személyesen szerettek! Ezeket következőleg osztályozom: Istenben boldogult atyámtól nem bírok egyebet, mint Fraknó és Kismarton várakat és uradalmakat; szintén Istenben boldogult anyámtól teljességgel semmit nem bírok, minthogy az ő birtokai nővéreim közt felosztattak. Istenben boldogult feleségemtől pedig bírom Lánzsér és Lakompak várakat és uradalmakat, nemkülönben nyolcas telkeket Alsólendván, és Nemptiben: önmagam pedig szereztem a következőket: Léka, Klastrom, Körösztúr, Kapuvár, Köpcseny, Csobánc, Hegyesd, Hartnstein, Feketevár vagy Schwarzenbach, Végles, Szádvár, Léva, Kőszeg, Keszthely, Alsólendva, Nemthi, Tátika, Rezi, Dombó, Sásd, Döbrököz és Tábor várakat és uradalmakat, továbbá Strigó hegyen fekvő kúriát és szőlőkerteket, ezeken

³⁰⁵ FEJES 1996, 153.; J. ÚJVÁRY 2015, 73–75.

³⁰⁶ A témáról bővebben KISS 2019.

³⁰⁷ FEJES 1996, 153; J. ÚJVÁRY 2015, 76.

³⁰⁸ FÜLÖP 1995, 129.

kívül Zsolna mezővárost, kúriával és Sztrecsen várhoz tartozó öt faluval. Hasonlóképpen Szarvokő várat és uradalmat, örök időkre.”³⁰⁹

2. Thököly Mária és Éva az Esterházy-udvarban

Az Árva várában fogva tartott két fiatal lány, Thököly Mária és Éva sorsáról intézkedni kellett, nem maradhattak felügyelet nélkül. Kézenfekvő lett volna, ha Katalin nővérük családjához kerülnek. Zichy István, a Magyar Kamara elnöke is ezt a megoldást támogatta és egyben azt várta el, hogy a gyermekeket katolikus hitben neveljék.³¹⁰ Hasonlóan gondolkodott Pálffy Tamás magyar kancellár is, aki azt írta Esterházy Pálnak, hogy „az árvai árvák tutelaja végett ...kegyelmed öccse gróf Eszterházy Ferenc uram, mint oda való sógor, gondolom meg is nyeri, minthogy senki sincsen, ki kompetáljon az iránt ökegyelemével”.³¹¹ Szelepcsényi Györgynek azonban már Esterházy Pál is eszébe jutott gyámként: „a kisasszonykák nekem igen tetszenek, lennének vagy kegyelmed vagy penig Ferenc Úr keze alatt, az úrfiat venné kegyelmed maga mellé, és csinálna jó embert belőle” (ekkor még nem tudta, hogy Thököly Imre Erdélybe szökött).³¹² Maga Esterházy Pál is azt hallotta, hogy az uralkodó őt kívánná gyámnak, amiről úgy vélekedett, hogy „ennekem bizony elég galibás, de mit tegyek”.³¹³

A gyámság intézményét Verbőczy István törvénykönyve igen részletesen tárgyalja. Háromféle gyámságot különböztet meg, törvényest, végrendeletit és rendeltet. A serdületlen nemesi árvákat gyámság alá kell helyezni. Ennek megtörténte a megyei tisztviselők bevonásával felméri a vagyont, amelyről hivatalos iratok készülnek. A gyámság megszűnésével a gyámnak a vagyonnal el kell számolnia. A gyámság a fiú árvák esetében a nagykorúságig, a lányok esetében a férjhezmenetelig tartott. Hivatalos ügyekben a gyám képviselte az árvát, ő járt el a hivataloknál. A gyám kötelessége, hogy gondoskodik az árva ellátásáról, ő kezeli a vagyonát, irányítja a birtokait, vezeti az elszámolást a befolyt jövedelmekről és a kiadásokról. A gyámnak szabadkeze volt a gyámság alatti időszakban a gondozott gyermek birtokaira hirtelt felvenni, zálogba adni, készpénzét és tárházi javait használni.³¹⁴ A gyakorlatban az is előfordult, hogy a gyám az árva jövedelmeit a maga javára fordította.³¹⁵

³⁰⁹ Herceg Esterházy Pál nádornak 1695. március 2-án és 1696. december 8-án kelt hitbizományt alapító levele magyar fordításban (nyomtatvány) MNL OL P 113 IV. B. 19. Nr. 7. f.2.

³¹⁰ Zichy István Esterházy Pálnak, Pozsony 1670. december 12. MNL OL P 125 Nr. 4271 „az két kisasszonyt Esterhasy Ferencné asszonyom tudom örömet is veszi, az úrfiat is, ha lehet, hozza föl kegyelmed magával, educatassék ritu Romano”; ugyanerről Zichy István Esterházy Pálnak, Pozsony 1670. december 21. MNL OL P 125 Nr. 4272.

³¹¹ Pálffy Tamás Esterházy Pálnak, Bécs, 1670. december 21. MNL OL P 125 Nr. 3502.

³¹² Szelepcsényi György Esterházy Pálnak, Bécs, 1670. december 21. MNL OL P 125 Nr. 3951.

³¹³ Esterházy Pál Ghillány Györgynek, Likava, 1670. december 16. P 125 Nr. 7634 (fogalmazvány).

³¹⁴ *Tripartitum* I. 112–132.§; DEGRÉ 1955, 11–25.

³¹⁵ HORN 1996, 56–59.

Thököly Mária 1670-ben törvényes, de nem teljes korú volt, hiszen elmúlt 12 éves, de még nem töltötte be a 16-ot, Éva pedig sem törvényes, sem teljes korú nem volt még. Végrendeleti gyámrendelés esetén többféle megoldás is szóba jöhetett, a szülő tekintélyes nagyurakat vagy atyafiakat jelölhetett ki vagy rokoni tanács felállítását kérhette. Thököly István alacsonyabb rangú familiárisát és bizalmasát, Keczer Ambrust nevezte meg gyámként a végrendeletében. Ostrom közbeni halála azonban szokatlan jogi helyzetet teremtett: a felségárulási per még nem indult ellene, bűnösségét még nem bizonyították. Végakarát azonban a hatóságok nem vették figyelembe, a gyámot a király jelölhette ki.³¹⁶ A két Esterházy fivér közül a szorosabb rokoni viszony miatt Ferenc gyámszülői szerepe lett volna indokolt, de 1671 január elején Esterházy Pál világossá tette öccsének és sógornőjének, hogy mivel Thököly Istvánnak szavát adta, ezért maga vállalja a kisasszonyokról való gondoskodást. Esterházy Ferencék elfogadták a döntését:

„jelenti kegyelmed, hogy halála előtt szegény Apám Urammal szemben lévén, kegyelmednek jó akaratja gondviselése alá ajánlotta szerelmes gyermekit, melyet az atyámfiával vigasztalásunkkal értettünk, által látván magunk is, hogy másnak senkinek alkalmasabban nem ajánlhatta. Kire nézve kegyelmedet bizodalmasan kérjük az szegény árvákat protectiója s gondviselése alá vevén, minden jó akarattal hozzájuk lenni ne nehezteljen..., ha kegyelmed kívánja, hogy az magam tutelája alá nem kívánom ő kegyelmeket, bizonyos emberem által értésére adom Nagyságodnak, tudom mind kegyelmed, mind mások is helyén tudják”.³¹⁷

A gyámi kinevezés elhúzódása miatt átmenetileg Esterházy Ferencre hárult a gyámság, az ezt rögzítő irat 1671. július 3-án keletkezett Bécsben. Eszerint az addig a kirendelt kamarai tisztviselők felügyelete alatt lévő két Thököly nővért rábízták azzal a megkötéssel, hogy katolikus nevelésben kell részesíteni őket.³¹⁸ Közben Thököly István temetéséről is intézkedni kellett, valamint a per is megindult a Thököly-utódok ellen. Az uralkodó Thököly Mária kitartó kérései ellenére sem engedélyezte Thököly István késmárki temetését.³¹⁹ Esterházy Ferenc azt írta bátyjának 1671 januárjában, hogy „ő Felségétül ily resolutiom jütt, szegény Úr testét másutt nem engedik eltemetni, hanem Árvában.”³²⁰ Thököly Imre részére 1671. március 13-án álli-

³¹⁶ IVÁNYI 1991, 86–87.

³¹⁷ Esterházy Ferenc Esterházy Pálnak, Pápa, 1671. január 3. MNL OL P 125 Nr. 818.

³¹⁸ Copia Benignarum suae maiestatis literarum..., Bécs, 1671. július 3. MNL OL G VIII/2. f.227.; ÖSTA Hoffnanz Ungarn Konv. R.Nr. 233.1671. július 220–232. VII.16. Köszönöm az adatot Fazekas Istvánnak.

³¹⁹ Ghillány János Esterházy Pálnak, Árva vára, 1671. január 5. MNL OL P 125 Nr. 2193. „Az Nagyságod parancsolatja szerint fölrkezhvén Árva várában – gróf Theökeöly Mária kisasszonynak voltaképpen megmondottam az Nagyságod üzenetít, s magam is eléggé svadealtam önagyágának, hagyjon békét az sok keménkedésnek, s annualjon Nagyságod atyafiúságos kívánságának, kivel mind magának s mind több egytestvér atyafiának sok jót tehet, ...és az mint egyszer megeskött, most is annak annual, hogy édesapja testét el nem hagyja, valamíg el nem temettetnék”.

³²⁰ Esterházy Ferenc Esterházy Pálnak, Bécs, 1671. február 3. MNL OL P 125 Nr. 819.

tottak ki Bécsben útlevelet, hogy édesapja végtisztességére kiutazhasson Erdélyből.³²¹ A fennmaradt dokumentumokból nem derült ki, hogy végül mikor és milyen formában került sor a gyászszertartásra, de állítólag még 1671 júliusában is temetetlen volt a holttest.³²²

A kora újkori magyar törvények értelmében a szülők vagyona mellett a perek is az örökösökre maradtak. I. Lipót 1671. február 26-án Rottal Jánost bízta meg egy különleges bizottság, az ún. *Judicium Delegatum* felállításával, amelynek a feladata az uralkodó és az államrend elleni összeesküvés és lázadás kivizsgálása volt. Az érintetteket perbe fogták, egyesével vizsgálták ki a tetteiket és végül ítéletet hoztak az ügyükben. Hat időközben elhunyt személy, Wesselényi Ferenc, Csáky Ferenc, Bori Mihály, Vitnyédi István, Dobai András és Thököly István leszármazottait is beidéztek: „örököseik, maradékaik és utódaik gyűljenek össze az előbb kinyilatkoztatott módon a perre azok halála és vagyona rájuk szállása következtében, mivel halálukkal a vagyonuk azokra szállt, hogy az ő részükről is megfelelő ítéletet és igazságot tudjanak és lehessen szolgáltatni”.³²³ A Thököly lányokat 1671. április 20-ra rendelték Pozsonyba a Zöld házba.

„Mit parancsoljon minékünk az mi kegyelmes urunk s koronás királyunk és császárunk, az őfölsége fiscusa instantiájára, megérte kegyelmetek azon őfölsége kegyelmes parancsolatjának igaz párjából, melyet in incluso az levelünkben megküldtünk kegyelmednek. Akarván azért azarántis az őfölsége parancsolatjához alkalmaztatnunk magunkat, kötelességünk szerint azon parancsolatban foglaltatott törvény szerént való meglátására és végben vitelére termináltunk kegyelmednek ... és kegyelmed által azon kisasszonyoknak is, akikre is atyjuknak, néhai gróf Tökeöly István Uramnak halálával és jószágával együtt szállott a pör az említett parancsolatban declarált mód és forma szerint ez jelenvaló 1671. esztendőben következő Szent György havának huszadik napjára, több utána való törvényes és szükséges elegendő napokkal együtt, ide Pozsony városába, mely Pozsony vármegyében vagyon, a zöld házhoz, az holott az Urak országgyűléseken együtt szoktak lenni. Akkorra azért úgy készüljön kegyelmed, hogy mind maga s mind az említett kisasszonyok részéről vagy maga személye szerint vagy legitimus procuratora által comparálhasson előttünk, és törvényt vehessen...”³²⁴

A *Judicium Delegatum* 1671. július 16-án hozta meg az ítéletét, amelyben Thököly Istvánt minden ellene felhozott vádpontban, így a felségárulásban is bűnösnek találták és a teljes ingó

³²¹ Thököly Imre útleveléről SZÁDECZKY 1908, 316.

³²² Thököly István temetésével kapcsolatos kérvényeket említi PAULER 1876, 188.

³²³ I. Lipót parancslevele, Bécs, 1671. február 26. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. N Nr. 522.; Bethlen János történetében teljes terjedelmében közölte, ld. *Bethlen János Erdély története* 404–406. (Vásárhelyi Judit fordítása). Rottal szerepéhez ld. BARTA M. 2017, 16.

³²⁴ Ifjú gróf Thököly és kisasszonyok citatiójának az párja, Pozsony, 1671. március 5. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. N Nr. 522 (Esterházy Ferencnek címezve).

és ingatlan vagyonát elkobozták.³²⁵ A király 1671. október 10-én kiadott parancsa szerint az elítélt rebellisek jószágait a királyi kincstár vette gondozásába.³²⁶ Minderről Pesthy András ítélőmester tájékoztatta Esterházy Ferencet mint gyámot, és egyben 1672. január 26-ra Pozsonyba kérte, hogy jelen legyen a Thököly-birtokok átadásakor.³²⁷ Azonban a Thököly gyermekek anyai ágról származó jussáról még nem született döntés, a per ebben a vonatkozásban tovább folytatódott.

1672 január végén I. Lipót a végleges gyám személyéről is határozott, és nem Esterházy Ferencet, hanem Pált nevezte ki gyámnak, megparancsolva, hogy megfelelő módon nevelje, taníttassa Thököly Máriát és Évát, valamint gondoskodjék az ellátásukról.³²⁸ Ebben az is szerepet játszhatott, hogy Esterházy Pál már 1671 szeptemberében magához vette a lányokat, Semptéről Kismartonba vitte őket, holott ekkor még Ferenc volt a felelős értük.³²⁹ A gyámi feladatok ellátásáért fizetés is járt a Magyar Kamarától. Az elszámolás alapját I. Lipót 1674-ben kiadott dekrétuma jelentette, amelyben Mária ellátási költségeit évi 2000, Évát évi 1000 forintban határozta meg.³³⁰ Több ilyen elszámolás is megőrződött, Esterházy láthatólag rendszertelenül kapta az összegeket, ezért 1678-ban panaszt tett az Udvari Kancellárián. Ezzel nem járt jól, mert ekkor a *Judicium Delegatum* javaslata és az Udvari Kamara döntése alapján évi 600 forintra csökkentették az ellátás évi összegét, azaz fejenként 300 forintra.³³¹ Ez Mária esetében – aki 1674 áprilisában férjhez ment – 2 év 8 hónapra 800, Éva esetében 8 évre 2400, azaz összesen 3200 forintot tett ki. Mivel Esterházy 1679-ig 6000 forintot megkapott, így még neki kellett visszafizetnie 2800-at.³³² Egyébként nemcsak a Thököly lányok *tutora* volt Esterházy Pál, hanem Nádasdy Tamásé és Miklósé is, akik nővére, Esterházy Anna Júlia és Nádasdy Ferenc 1663-ban született ikerfiai voltak. Az ő gondozásukért 1678-ban vett át a Ma-

³²⁵ A *Judicium Delegatum* ítélete, Pozsony, 1671. július 16. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. N Nr. 523. ld. még PAULER 1876, II. kötet, 370–371.

³²⁶ I. Lipót parancslevele Pesthy András ítélőmesternek, Ebersdorf, 1671. október 10. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. N Nr. 524.

³²⁷ Pesthy András Esterházy Ferencnek, Galgóc, 1671. december 23. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. N. Nr. 525.

³²⁸ I. Lipót parancslevele, Bécs 1672. január 30. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. O Nr. 541, ld. még MNL OL A 57 Libri Regii 15. kötet, 382–383.

³²⁹ Esterházy Pál Esterházy Orsolyának, Sempte, 1671. szeptember 13. Esterházy Pál és Orsolya levelezése 219.

³³⁰ I. Lipót határozata („Copia Decreti Leopoldi Imperatoris et Regis ad Cameram Hungaricam Aulicam, ut filibus Stephani condam Tököly, Mariae natu majori 2000 Evae minori 1000 floreni”), 1674. július 10. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. O Nr. 547.

³³¹ Az Udvari Kamara határozata („Copia Decreti Camerae Austriacae Aulicae, quod cuilibet filiarum Tökölianarum pro Annua sustentatione 300 et pro plenaria excontentatione 6000 fl. resoluti sunt”), 1678. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. O Nr. 552.

³³² A Magyar Kamara elszámolása a Thököly lányok eltartása ügyében, Kőszeg, 1679. december 29. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. O Nr. 555. Az elszámolás adatai: 1673. december 31. 1000 fl, 1674. április 14. 1000 fl, 1675. semmi, 1676. január 27. 1000 fl, 1676. november 16. 1000 fl, 1677. semmi, 1678. június 29. 1000 fl, 1679. április 9. 1000 fl, ez összesen 6000 forint, vagyis Esterházy tartozik 2800 forinttal. Korábbi elszámolás: MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. O Nr. 548. Ld. még GALLA 2015, 207.

gyar Kamarától 30.000 forintot.³³³ Esterházy ezenkívül a lányok ezüstműveire édesapjuk által hagyott 6000–6000 forintot is próbálta megszerezni, az eredménytelenségről bécsi ügyintézője, Borsos Ferenc informálta őt:

„Tököly kisasszonyok önagyságok deputatumja végett, hogy hatezer forint volna, semmiképpen még eddig Sercza urammal végére nem mehettünk, az Registratoroknak több expeditio azon kívül nincsen, melynek párját Nagyságodnak küldöttem; mire nézve jó volna, ha Nagyságod Benyovszky Urammal az pozsonyi Camarán vagy az Guberniumon kerestetné föl, hogy az szerint tudnánk instantiát tenni”.³³⁴

Az ügy kedvező elintézésben azonban váratlan nehézséget jelentett Thököly Imre 1678 szeptemberében megindított hadjárata, amely nem kevés bosszúságot okozott a bécsi udvarnak.³³⁵ Borsos aggódva közvetítette az ügyvéd véleményét, hogy a Thököly nővérek kérelmét nem tartják Bécsben aktuálisnak „most actu molestálván őfölségét az bátyjok”.³³⁶

Thököly Mária és Éva új lakhelye, a kismartoni női udvar Esterházy Orsolya irányítása alatt állt. Az apjuk kényeztetéséhez, szabadsághoz, mulatságokhoz, vidámsághoz szokott lányok egy jóval visszafogottabb környezetbe érkeztek, ahol a rokonság ellenére is idegeneknek számítottak. Az Esterházy házaspárnak a fiaik mellett ekkor három fiatalabb lányuk volt: a nyolcéves Krisztina, a négyéves Ilona és a másfél éves Orsolya, akik a már majdnem felnőtt Thököly-kisasszonyoknak nem lehettek társai. A két nővér igyekezett beilleszkedni az új környezetbe és elfogadni a másféle szabályokat. Az udvari festő, mint ahogy a többi családtagot, őket is megörökítette: elegáns ruhákban, rubintos, gyöngyös-gyémántos ékszerekben szépnek, mégis kissé félszegnek tűnnek a mai szemlélőnek.³³⁷

³³³ Esterházy Pál elismervénye („Recognitio et reversales Comitum Pauli Eszterházy Tutoris et Curatoris Comitum Thomae et Nicolai filiorum Francisci condam Comitum de Nadasd super solutis ex Caesareo-Regia Benignitate praefatis Pupillis Nadasdianis cuilibet eorum m/15 insimul m/30 florenis, nullam aliam amplius praetensionem formare valituris”), Pozsony, 1678. október 30. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. O Nr. 553.

³³⁴ Borsos Ferenc Esterházy Pálnak, Bécs, 1678. október 9. MNL OL P 125 Nr. 1445.

³³⁵ BENCZÉDI 1980, 84–87.

³³⁶ Borsos Ferenc Esterházy Pálnak, Bécs, 1678. október 17. MNL OL P 125 Nr. 1452.

³³⁷ KISS 2019, 76–77.

4. kép: Thököly Mária és Thököly Éva (1672)

Mindennapjaikról csak a gondviselőjüknek, Esterházy Pálnak írt leveleik nyújtanak némi tájékoztatást. A gróf ezekben az években legtöbbet Semptén tartózkodott, ahol 1668-tól viselt bányavidéki főkapitányi feladatainak tett eleget. Nemcsak feleségével, hanem Thököly Máriával is levelezett, aki pedig a saját és a húga állapotáról is tudósította őt.³³⁸ A lányok 1672 júniusában Orsolya udvarával együtt Boldogasszonyban pünkösdöltek, majd megnézték a lánzséri, kaboldi és keresztúri Esterházy-rezidenciákat. 1673 nyarán Lakompakon és a (bécs)újhelyi malomban „nyaraltak”, sőt, utazást is engedélyeztek nekik: Pál húgával, Esterházy Máriával Pápan meglátogathatták nővérüket, Katalint.³³⁹ Esterházy Pál ekkoriban többször felkereste Rákóczi Erzsébetet a Semptéhez közel eső szomolányi kastélyban. Erről a feleségének nem számolt be, viszont Thököly Máriának igen, akinek a vágyakozása Pál szomolányi mulatságai iránt kiolvasható a sorokból.³⁴⁰ A gyorsan növekvő és kamaszodó Évának csupán két levele van ebből a korai időszakból gyámapjához, mindegyik egyszerű udvariassá-

³³⁸ Thököly Mária levelei Esterházy Pálnak Kismartonból 1672 májusától MNL OL P 125 Nr. 5517–5529.

³³⁹ Pünkösödölés: Esterházy Orsolya Esterházy Pálnak, Kismarton, 1672. június 9. *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 225. Rezidenciák megtekintése: Esterházy Orsolya Esterházy Pálnak, Kismarton, 1672. június 20. *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 227.; pápai utazás: Thököly Mária Esterházy Pálnak, Pápa, 1673. augusztus 7. MNL OL P 125 Nr. 5528.

³⁴⁰ Thököly Mária Esterházy Pálnak, Újhelyi malom, 1673. június 18. MNL OL P 125 Nr. 5526 és Lakompak, 1673. július 11. MNL OL P 125 Nr. 5528.; Esterházy Pál viszonyáról Rákóczi Erzsébettel ld. UHL 1994, 54–56.; VISKOLCZ 2019b, 27.

gi jelentkezés.³⁴¹ A lányok a szükségleteikre időnként pénzt vehettek fel a kismartoni számvevői hivatalban, általában csak kisebb összegeket számoltak el nekik.³⁴²

Az új kismartoni élet egy további kellemetlenséggel járt az evangélikus vallású Thököly lányok számára. Egyértelmű elvárás volt a gyám felé, hogy jó katolikus nevelést kapjanak. S bár Thököly Katalin 1670 őszén azt fogadta meg a rokonainak, hogy evangélikus vallását megőrzi, hamar megszegte az ígérését. 1671-ben keletkezett az a lista Mariazellben, amely a katolikus vallásra tértek neveit rögzítette, köztük Thököly Katalinét is.³⁴³ A húgainak sem volt más választásuk, feltehetőleg már 1671 végén vagy 1672 folyamán katolizálniuk kellett, erre jó alkalom lehetett az említett Boldogasszonyban töltött pünkösöd vagy akár Esterházy Orsolya mariazeili zarándoklata 1672-ben, bár konkrét bizonyítékok nincsenek.³⁴⁴

3. Thököly Mária házassága

1674-ben Thököly Mária betöltötte a 18. évét. Ugyanebben az évben ki is házasították, erről a gyám, azaz Esterházy Pál volt köteles gondoskodni. A menyegző előkészületei már 1673 decemberében zajlottak, Esterházy Orsolya sürgette a férjét, hogy térjen haza Semptéről.³⁴⁵ A vőlegény személye néhány évvel korábban a Thököly-udvarban szóba sem jöhetett volna, nemcsak a más vallás okán – ennek Mária katolizálásával immár nem volt jelentősége –, hanem a rang-, vagyon- és életkorbeli különbségek miatt. A kérő, Gersei Pethő László, valamikor 1600 és 1610 között született nemesember volt, komoly katonai pályafutással a háta mögött. Elsősorban Dunántúl védelmi rendszerének váraiban töltött be fontos pozíciókat: Vázsonykő (1639–1648), Kiskomárom (1648–1664), Keszthely (1656–1658), Hídvég és Zalavár (1664–1669) várak kapitánya volt, majd 1671–1677 között Kanizsával szembeni végvidéki főkapitány-helyettes. Két feleségét temette el, Chuzy Annát és Besenyei Magdolnát.³⁴⁶ Utóbbi házastársával és két fiával 1659. február 14-én nyert bárói rangot I. Lipót uralkodótól, ezzel a

³⁴¹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1672. december 30. MNL OL P 125 Nr. 365. és Lakompak, 1673. július 11. MNL OL P 125 Nr. 366.

³⁴² Thököly Mária és Éva elismervénye, Kismarton, 1673. május 20. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. O Nr. 542. Thököly Mária és Éva elismerik, hogy EP parancsára a kismartoni számvevőhivatalból 25–25 forintot felvettek; Thököly Mária és Éva elismervénye, Kismarton, 1673. július 3. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. O Nr. 543. Thököly Mária és Éva elismerik, hogy EP parancsára a kismartoni számvevőhivatalból 25–25 forintot felvettek.

³⁴³ FAZEKAS 2005, 40.

³⁴⁴ Esterházy Orsolya Esterházy Pálnak, Kismarton, 1672. július 9. *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 230.

³⁴⁵ Esterházy Orsolya Esterházy Pálnak, Kismarton, 1673. december 22. *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 254.

³⁴⁶ VÉGH 2007, 289. Gersei Pethő László katonai pályafutása adataihoz köszönöm Pálffy Géza kollégialis segítségét.

magnások körébe lépett.³⁴⁷ A két fia nem maradt életben, így 1673-ban egyedülálló özvegyemberként kérte meg Thököly Mária kezét, aki létrejövő kapcsolatukra már 1673 nyarán tett egy utalást.³⁴⁸ Gersei Pethő szempontjából előnyösnek látszott a házasság, hiszen ekkor már biztosan elmúlt 60 éves, báróként vett el egy fiatal grófnőt, aki, bár a vagyoni perek még nem zárultak le, számottevő javak várományosa volt. Máriának nem volt választási lehetősége, engedelmeskednie kellett gyámaja akaratának, hiszen idegen udvarban, vagyonától megfosztva élt. A felemás házassággal a nagyobb függetlenség reménye is felcsillant, hiszen a gyámleányi státuszból feleséggé emelkedett.

Gersei Pethő László 1674. március 26-án Kismartonban jegyezte el Thököly Máriát, ennek alkalmával kötéslevelet is adott „szerelmetes eljegyzett mátkájának”: a Zala vármegyében lévő 21.000 forint értékű Szentgrót várát és a hozzátartozó jószágokat – amelynek az éves jövedelme 15.000 forint –, valamint Sopron városában lévő 6000 forint értékű kőházát kötötte neki.³⁴⁹ Mivel azonban a következő évben az adósságai törlesztésére Szentgrót árából 6000 forintot kikellett vennie, ezért egy újabb kötéslevélben Máriának adta a szentgyörgyvári jószágát, amit még korábban vett zálogba Nádasdy Ferentől 6000 forintért.³⁵⁰

A kismartoni esküvő 1674. április 2-án óriási pompával ment végbe, a szervezéshez Esterházy Pál részletes jegyzeteket készített: a meghívott vendégek, a felszolgált ételek, a Fraknóból leszállított arany- és ezüstművek, a programok, a feladatokra beosztott „gazdák” felsorolása különleges betekintést nyújt a főúri kézfogók világába.³⁵¹ A férjet igen elfoglalták a végvárak ügyei, csak kevés időt tölthetett Máriával.³⁵² Két adat is alátámasztja, hogy Gersei Pethő László 1677-ben már nem volt életben: a májusi Zala vármegyei gyűlésen Thököly Mária özvegyként lépett fel, Thököly Imre pedig ugyanennek az évnek a márciusában nyilvánított részvétet nővérenek.³⁵³

³⁴⁷ NYULÁSZINÉ 1981, 77. Gersei Pethő László eredeti bárói oklevele éppen az Esterházy hercegi levéltárban található: MNL OL P 108 Rep. 48 Fasc. B Nr. 42.

³⁴⁸ Thököly Mária Esterházy Pálnak, Lakompak, 1673. június 25. MNL OL P 125 Nr. 5527. „én elégi csudálom, hogy Pethő Uram ő kegyelme még ez ideig is Nagyságoznak semmit sem szólt arról az dologrul, kit nem is tudok mire vélni, mi lehet az oka”.

³⁴⁹ Gersei Pethő László kötéslevele Thököly Máriának, Kismarton, 1674. március 26. MNL OL P 108 Rep. 37 Fasc. B Nr. 40. A kötéslevelek átiratával Pálffy Géza révén rendelkezem Végh Ferentől, ezúton is köszönöm nekik.

³⁵⁰ Gersei Pethő László kötéslevele Thököly Máriának, Keszthely, 1675. június 1. MNL OL P 108 Rep. 37 Fasc. B Nr. 40.; ld. még SZATLÓCZKI 2002, 39.

³⁵¹ Thököly Mária esküvője költségei („Apparatio, Hospites, ordo, Victualia, Expensa, occasione emaritationis majoris Domicella Tökölianæ Kismartonii celebratae, factae”), Kismarton, 1674. április 2. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. O Nr. 545.

³⁵² Thököly Mária Esterházy Pálnak, Győr, 1674. június 15. MNL OL P 125 Nr. 5530. „az Úr Ókegyelme tudom, kötelessége miatt, a végházakbul nem mehet sehova is, az kihez bízhatnám, hogy oltalmul mellettem lehetne”.

³⁵³ VÉGH 2007, 99. és Thököly Imre Thököly Máriának Fogaras, 1677. március 14. MNL OL P 125 Nr. 6566. Thököly Imre Barkóczy Sándortól tudta, hogy nővére özvegyen maradt.

4. Thököly Éva pozíciója az Esterházy-udvarban

Esterházy Orsolya haláláig (1671 – 1682. március 31.)

Thököly Éváról 1678-ig hallgatnak a források. Esterházy Orsolya udvarában tanulhatta a nemes kisasszonyok feladatait, mindehhez egy *freylát*, egy nemes lányt is kapott maga mellé.³⁵⁴ Megélte, ahogy sorra születnek az Esterházy-gyerekek: Mihály 1671-ben, György 1672-ben, Gábor 1673-ban, Pál 1675-ben, Anna 1676-ban, Imre 1677-ben, s megfigyelhette, hogy mi a teendője az úrnőnek egy ekkora udvartartás esetén.³⁵⁵ A ház urát – aki többnyire a végvárakban vagy hivatalos ügyek miatt Bécsben és Pozsonyban tartózkodott – alig látta. 1678-ban betöltötte a 19. évét, nővérei ennyi idősen már férjnél voltak, Évának azonban nem találtak vőlegényt, bár Thököly Imre úgy értesült, hogy nemcsak eljegyezte „Nádasdy uram nagyobbik fia”, hanem el is vette.³⁵⁶ Thököly minden bizonnyal az 1653-ban született Nádasdy Istvánra gondolt, aki egyébként 1680-ban Thököly Máriával kötött házasságot. 1678 októberében Éva egyik nővérével Mariazellbe zárandokolt,³⁵⁷ novemberben pedig Kismartonba jött Thököly Mária és Katalin is, utóbbi magával hozta gyermekeit, és néhány napot együtt fürdöztek a szomszédos Höflányban.³⁵⁸ A kismartoni ágostonos zárdában élő Esterházy Krisztina – Pál és Orsolya 1663-ban született lánya, akit Kirinek becéztek a családban – Thököly Katalint arra próbálta rábeszélni, hogy a lányát apácának adja, de hiába, erre Évát „fenyegette” meg, hogy őt fogja bent a zárdában.³⁵⁹ Ez pedig már előre vetítette az 1690-es évek nagy vitáit, amelyben Esterházy Pál első házasságából származó felnőtt gyermekei is nagy szerepet játszottak.

S ugyanebben az 1678. évben megkezdődött Thököly Éva levelezése a gyámajpával, előbb óvatos udvariassági formulákkal, például Esterházy Orsolya révén szolgálatát ajánlotta, majd Pál üzenetei sürgetőbbeké váltak, s kérte, hogy Éva „ne röstellkedjen és írjon a maga jó egészsége felől”.³⁶⁰ Az egyre szorosabb kapcsolat 1679 második felére szerelemmé formáló-

³⁵⁴ A Frauzimmerek, mosóasszonyok és dajka fizetése („Condentierung und bezahlung der Frauzimmer, Wöschinnen und ämeln betreffent”), Kismarton, 1680. december 31. RAR Lackenbach 1680 Nr. 89 „die Töckelischer Freule Frauzimmer hat pro ganzes Jahr in Geldt zwainzig gulden...”

³⁵⁵ Esterházy Pál és Orsolya gyermekei, *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 322–323.

³⁵⁶ Thököly Imre Thököly Máriának, Fogaras, 1677. március 14. MNL OL P 125 Nr. 6566.

³⁵⁷ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Lakompak, 1678. október 20. MNL OL P 125 Nr. 367.

³⁵⁸ Esterházy Orsolya Esterházy Pálnak, Kismarton, 1678. november 11. és 1678. november 20. *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 265. és 266.

³⁵⁹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1678. november 11. MNL OL P 125 Nr. 371. Esterházy Krisztina ekkor még novíciusi idejét töltötte, beöltözésére 1679 tavaszán került sor, ld. EPA RAR Eisenstadt 1679 Nr. 164.

³⁶⁰ Esterházy Pál Esterházy Orsolyának, Pozsony, 1678. január 16. és Sempte, 1678. január 21. *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 259. és 260.

dott közöttük.³⁶¹ Ahogy feljebb is említettem, Esterházy Pálnak az 1670-es évek elején Rákóczi Erzsébettel szövődött költészetükben és leveleikben is tetten érhető viszonya, tehát nem egyedi eset, hogy felfigyelt a karnyújtásnyira lévő fiatal és vonzó nőre.³⁶² A gróf 1668-tól a dunáninnyi kerületi és bányavidéki országrész főkapitányaként rendszerint a Nyitra megyei Semptén lévő családi várban, az Érsekújvár eleste utáni ideiglenes főkapitányi központban tartózkodott, s onnan informálta családtagjait.³⁶³ 1679 nyarát és kora őszét azonban Kismartonban töltötte,³⁶⁴ majd Semptére visszatérve a Thököly Évával való levelezése egyre sűrűbbé vált.

Esterházy Pál levelei hiányában Thököly Évára kell hagyatkoznunk, amelyekben a megszólítás ekkor a bizalmas „édes gróf uram” vagy „édes nagyságos uram” volt. 1679 októberében arról kérdezte a férfit, hogy Lakompakon vagy Kismartonban várja-e – miközben Orsolya úgy tudta, hogy nővérehez utazott és Mariazellbe zárandokolnak.³⁶⁵ Egy héttel később Kismartonból írt Esterházy Pálnak, hogy bár örömet maradt volna, de inkább eljött Semptéről attól félve, hogy megszólják az emberek.³⁶⁶ Október 30-án pedig már Lakompakra vitette Esterházy, vagyis ekkoriban titokban találkozgattak hol Lakompakon, hol Semptén, de így sem tudták elkerülni a szóbeszédet, amitől joggal tartottak. A viszonyuk kialakulásával párhuzamosan Éva függetlenedése is megfigyelhető: testvéreivel és testvéreihez utazott, bizonyos dolgokban önállóságot élvezett és anyagi szempontból is volt némi mozgástere: a kismartoni számvevői iratokban két nagyobb összegű kifizetést is feljegyeztek 1679-ben, szeptemberben 100, novemberben 150 forintot vett át Thököly Éva az ottani intézőtől, Johann Strenbergtől.³⁶⁷

Korábbi tanulmányomban már bemutattam azt a gondolatmenetet, amelyet konkrét bizonyítékok nem támasztanak alá, csak az Esterházy Pál – Orsolya – Thököly Éva levelekből leszárt következtetés, miszerint elképzelhető, hogy Esterházy Ádám Thököly Éva és Esterházy Pál házasságon kívül született fia lehetett.³⁶⁸ 1680. július 29-én ugyanis Éva kétségbeesve írta Pálnak, hogy az asszony önmagára a pestis miatt Lakompakra megy, és Ádámkót is

³⁶¹ VISKOLCZ 2019b, 27.

³⁶² UHL 1994, 54–56.; ld. még BENDA–VÁRKONYI 2001, 13.

³⁶³ A Haditanács Semptét jelöli ki székhelynek, ld. a Haditanács Esterházy Pálnak, 1669. április 10. MNL OL P 125 Nr. 8577. Három héttel később azt közlik, hogy Sempte főkapitányi székhelyként nem végleges, ld. a Haditanács Esterházy Pálnak, 1669. május 2. MNL OL P 125 Nr. 8578. A bányavidéki főkapitánysághoz ld. IVÁNYI 1983a, 116.; IVÁNYI 1991, 97.

³⁶⁴ Király Péter és általam készített Esterházy Pál itineráriuma alapján.

³⁶⁵ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Lakompak, 1679. október 9. MNL OL P 125 Nr. 374. Esterházy Orsolya Esterházy Pálnak, Kismarton, 1679. október 7. *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 270.

³⁶⁶ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1679. október 14. MNL OL P 125 Nr. 375.

³⁶⁷ Esterházy Pál utasítása, Kismarton, 1679. szeptember 10. EPA RAR Eisenstadt 1679 Nr. 258.; Thököly Éva elismervénye 150 forint átvételéről, Kismarton, 1679. november 29. uo. Nr. 257.

³⁶⁸ VISKOLCZ 2019b, 27–29.

magával akarja vinni, holott „talám jobb volna, ha itten maradna én velem”.³⁶⁹ A kis Ádám a családi feljegyzések szerint Esterházy Pál és Orsolya utolsó, 18. gyermeke, akinek a születési dátumát a magyar nyelvű családi naplóba egyedülálló módon nem, a latin nyelvű családi naplóba pedig tévesen jegyezték be. A kisfiú Bécsben született 1680. június 2-án, keresztelőjére június 10-én került sor a bécsi Szent Mihály-templomban.³⁷⁰ Azaz fogantatása éppen 1679 őszére esett, amikor Évának már viszonya volt Pállal. Vajon miért jelentett problémát Évának, hogy a kisbabát el akarták vinni, holott addigi leveleiben egyszer sem foglalkozott a kisebb Esterházy gyermekekkel? Még egyszer előfordul a kisfiú említése: 1681 novemberében Éva panaszkodott, hogy már vagy egy éve nem látták egymást Pállal, néhány nappal később pedig azt kérte, hogy ha őt nem is engedik, legalább a gyermek hadd mehessen a dajkával Sopronba, ahol december 9-én a ferences templomban megkoronázták I. Lipót harmadik feleségét, Pfalz-Neuburgi Eleonóra Magdolnát.³⁷¹

A feltételezésem tehát az, hogy Thököly Éva 1680 nyár elején Bécsben titokban világra hozta Ádámot. Esterházy Orsolya már 1680 elején tudomást szerezhetett a viszonyról, ugyanis közös gyermekeik érdekeire hivatkozva Orbán István nádori ítélőmester előtt megvonta a férjének tett korábbi kötését, miszerint szabadon rendelkezhet a birtokaival, Lánzsérral és Lakompakkal.³⁷² Esterházy Pálnak ugyan hamarosan sikerült a feleségét megbékíteni, valószínűleg megígérte, hogy szakít Thököly Évával, cserében Orsolya elismerte Ádámot saját fiaként.³⁷³ A családi béke helyreállítása annál inkább is sürgetőbb volt, mert Esterházy karrierje éppen ekkor indult meredek emelkedésnek: 1679-ben valóságos belső tanácsossá nevezték ki, majd az 1681. június 13-án a soproni országgyűlésen nádorrá választották, ezt megelőzően június 10-én az uralkodó látogatást tett Esterházynál Keresztúron, majd augusztus 18-án Kismartonban, ahol „a palatinus elsüttette az ágyúkat a tiszteletére és gondoskodott a legpompásabb fogadásról, az udvari ebédre a kastélyban került sor”.³⁷⁴

³⁶⁹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1680. július 29. MNL OL P 125 Nr. 379.

³⁷⁰ A magyar nyelvű naplóban Esterházy Pál üresen hagyta a születési dátumot, s nem nevezte meg a keresztszüelőket, ld. *Az Esterházyak családi naplója* 219. A latin nyelvű családi naplójában a születés dátuma tévesen szeptember 10. ld. *Protocolum in Quo Diversae Antiquitates, res Memorabiles et Nativitates Ac Mortes Inclitae Familiae Estoras Ex Variis Manuscriptis In Unum Collectae Continentur*, jelzete: MNL OL P 125 Nr. 11887. A bécsi Szent Mihály-templom anyakönyvében szerepel a pontos születési dátum: St. Michael, Taufbuch 1673–1686, f.324.

³⁷¹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1681. november 28. és Kismarton, 1681. december 1. MNL OL P 125 Nr. 404. és 405. A koronázáshoz ld. PÁLFFY 2014, 57–60.

³⁷² Esterházy Orsolya fassiója, Lakompak, 1680. február 15. *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 295–296.

³⁷³ A következőkben magam is így fogom jelölni, hogy Esterházy Orsolyától 18, Thököly Évától 7 gyermeke született Esterházy Pálnak.

³⁷⁴ Esterházy Pál nádorrá választása IVÁNYI 1991, 24–25., uralkodólátogatás Esterházy Orsolya Esterházy Pálnak, Kismarton, 1681. június 15. *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 284., valamint CSÁNYI 2009, 101.

Közben Pál távollétében a két nő, Esterházy Orsolya és Thököly Éva között dühödő háború dúlt. Orsolya 1680 augusztusában Lakompakra akart költözni, de a személyzet nem engedte azzal, hogy a két külön udvartartás – a lakompaki és kismartoni – túlságosan sokba kerülne.³⁷⁵ Orsolya egészségi és szellemi állapota folyamatosan romlott, ezt leveleinek zaklattott hangneme és írásképe is visszatükrözi, valószínűleg sejtette, hogy a viszony, ha óvatosabban is, de folytatódott. Thököly Éva pedig szemmel tartotta vetélytársát, és jelentett róla Pálnak, például azt, hogy kedvenc kutyája halála mennyire megviselte vagy hogy nem egészséges és nem olyan az idegállapota, hogy elmehessen a soproni koronázására.³⁷⁶ Persze Thököly Éva maga is szeretett volna a nyári soproni országgyűlésen jelen lenni, de Esterházy ehhez nem járult hozzá.³⁷⁷ 1681 őszétől ismét találkoztak, Esterházy Pál ajándékokkal igyekezett Thököly Éva kételyeit csillapítani.³⁷⁸

A fiatal nő helyzete nem volt egyszerű. Viszonyáról a kismartoni udvar és a személyzet is tudomást szerzett, s Pál gyakori és hosszas távollétei alatt ebben az ellenséges környezetben kellett helyt állnia. Sokat panaszkodott betegsége, magányra, egyedüli támasza az öreg, majd az ő halála után a fiatal gyöngyfüzőné Polixénia, aki bizalmasként hozta-vitte a híreket a pár között. Az is előfordult, hogy Esterházy Pál a fraknoi számvevőséggel akart pénzt fizettetni Évának, de ott hetekig elhúzták a teljesítést, ekkor Pál személyesen küldött neki pénzt.³⁷⁹ A nővéreire sem számíthatott az időnkénti találkozásokon, bécsi vásárlásokon, fürdőzéseken kívül, ráadásul Thököly Mária új házasságot kötött, 1680 végén Nádasdy Istvánnak nyújtotta a kezét.

*Esterházy Orsolya halálától a házasságkötés időpontjáig
(1682. március 31. – 1682. augusztus 9.)*

Az 1682. év jól indult Esterházy Pál számára: február 24-én az uralkodó kezéből személyesen vehette át az aranygyapjas rendjelet a bécsi Augustinerkerchében, amelynek diplomáját 1681. december 27-én írta alá Madridban III. Sándor spanyol király. Apja, Esterházy Miklós után tehát Pál is elnyerte a hön áhított kitüntetést, amelyhez hosszú előkészítésekre és olyan pártfogók megnyerésére volt szüksége, mint I. Lipót császár jezsuita gyóntatója, Christoph Stet-

³⁷⁵ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1680. augusztus 12. MNL OL P 125 Nr. 381.

³⁷⁶ Thököly Éva Esterházy Pálnak, h.n., 1681. május 5., november 7. és november 17. MNL OL P 125 Nr. 390., 398. és 401.

³⁷⁷ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1681. június 11. MNL OL P 125 Nr. 395.

³⁷⁸ Parancsára szívesen oda megy hozzá: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1681. november 12.; köszöni az atlasz anyagot: Kismarton, 1681. április 13.; köszöni az iskatulyát: Kismarton, 1681. november 14. MNL OL P 125 Nr. 399., 392., 400.

³⁷⁹ Gyöngyfüzőné: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1681. november 12. MNL OL P 125 Nr. 399.; pénz: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1680. augusztus 12. és augusztus 21. MNL OL P 125 Nr. 382. és 383.

tinger.³⁸⁰ A ceremóniát követő fogadáson a nádor az uralkodó mellett 80 meghívottat látott vendégül.³⁸¹

Néhány héttel később az Esterházy família életében szomorú esemény következett be: március 31-én – 30 év házasság és 18 gyermek születése után – elhunyt Esterházy Orsolya. Egy családi vacsora után leült a zselyés székbe, s többet nem kelt fel. Esterházy Pál naplójában tévesen jegyezte fel még az életkorát is, 39 évesnek tudta, holott Orsolya betöltötte már a 41. évet is.³⁸² A 18 gyermekből kilenc volt ekkor még életben: a három nagyobb – Miklós, László és Krisztina, valamint a kisebbek, a 14 éves János, a 12 éves Orsolya, a 11 éves Mihály, a 9 éves Gábor, a 7 éves Pál, a 6 éves Julianna és a 2 éves Ádám, akikről gondoskodni kellett. Ráadásul februárban Esterházy Pál unokaöccse, Homonnai Drugeth János is meghalt Ungváron, és Esterházy Mária segítséget kért bátyjától a családja sorsának rendezéséhez.³⁸³ Felesége áprilisi temetése után Esterházy Pál Bécsbe távozott ügyeket intézni, májusi-júniusi leveleit végig onnan keltezte.

Thököly Éva gyámleányi státusza nem változott, de az udvar még ellenségesebbé vált vele, hogy Pál özvegységre jutott. Vajon tervez-e új házasságot a nádor, a Magyar Királyság legnagyobb hatalmú embere? Ha igen, kit fog feleségül venni? Ilyen gondolatok járhattak a családtagok és udvari emberek fejében és magát Évát is egyfolytában ezek a kérdések kínozták. Az ellenségek, különösen Kiri apáca és unokatestvére, Nádasdy Mária Magdolna (Draskovich János felesége) mindent megtettek, hogy ellehetetlenítsék. Thököly Éva hírek és rémhírek között vergődve szinte naponként küldte Pálnak a leveleit, például arról, hogy amíg őfelsége nem ad engedélyt a házasságkötésre, nem mer más hangnemben írni; s hogy Kiri szerint távoznia kell Kismartonból, mert mindenki ellene van, ő menne is, akár kolostorba is vonulna a sok szóbeszéd miatt.³⁸⁴ Máskor azt hallotta, hogy az uralkodó Zrínyi Ilonával akarja Pált összeházasítani – Thököly Imre ellenében: „itten, édes Nagyságos Uram, az a híre, hogy őfelsége az fejdelem [!] Asszont akarja Nagyságodnak adni, hogy az én bátyám el ne vehesse, mert nagy kárára volna őfelségének, ha ő elvenni”.³⁸⁵

Ha fel is merült ilyen ötlet az udvarban, széles körben nem vált nyilvánossá, hiszen ezekben a tavaszi hónapokban már folytak a Thököly-Zrínyi házasság előkészületei, s Zrínyi Ilona márciusban még a lengyel királlyal, Sobieski Jánossal is találkozott ezügyben, amikor

³⁸⁰ Christoph Stettinger Esterházy Pálnak, Linz, 1680. november 11. MNL OL P 125 Nr. 3816; ld. még MARTÍ 2015, 52.

³⁸¹ MARTÍ 2015, 64.

³⁸² VISKOLCZ 2019b, 15–49. Esterházy Orsolya haláláról: *Az Esterházyak családi naplója* 219.

³⁸³ Homonnai Drugeth János Szinnán halt meg 1682. február 13-án ld. LEHOCZKY 1869, 330.; Esterházy Mária Esterházy Pálnak, Ungvár, 1682. május 22. MNL OL P 125 Nr. 810.

³⁸⁴ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. május 24. és június 5. MNL OL P 125 Nr. 416. és 420.

³⁸⁵ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Höflány, 1682. május 5. MNL OL P 125 Nr. 409.

Czestohowába utazott.³⁸⁶ Mindenesetre nagyon érdekes hatalmpolitikai szituáció jött létre 1682 nyarára a Thökölyek részvételével. Thököly Imre 1681 novemberében kérte meg Zrínyi Ilona kezét, aki az uralkodó jóváhagyásához kötötte a házasságot. I. Lipót ezt megadta abban a reményben, hogy ezzel Thökölyt és a felkelőket pacifikálhatja.³⁸⁷ Az esküvőre 1682. június 15-én került sor Munkácson, igaz, még az engedély hiányában, ami csak két nappal az egybekelés után érkezett meg.³⁸⁸

Esterházy Pál házassági szándéka már 1682 május-júniusban elterjedt a közvéleményben: Thököly Imre például Apafi Mihálynak számolt be arról, hogy Esterházy eljegyezte a húgát.³⁸⁹ De hogy a döntésre már hamarabb sor került, erre enged következtetni a pápai diszpenzáció május 15-iki dátuma. A házasulandó felek a köztük lévő rokonság – ebben az esetben a sógorság – miatt kértek engedélyt a pápától, az ügy intézését Klobusiczky János jezsuita vállalta Rómában.³⁹⁰ A kiállított oklevél szövege szerint Esterházy Pál a győri, Thököly Éva Rozália az esztergomi egyházkerületből adta be a folyamodványt. Az indoklás úgy szól, hogy Éva a korlátozott lehetőségei miatt és az „apa” fáradozásai ellenére sem talált eddig férjet magának, ezért Esterházy Pállal kíván házasságra lépni a köztük lévő harmadfokú rokonság azonban akadályt képez. A pápa a kirótt adók és költségek megfizetése után megadta a hozzájárulást. Az irat külzetére Szelepcsényi György esztergomi érsek is rájegyezte a jóváhagyását Bécsben 1682. július 7-én.³⁹¹ Thököly Éva júniusban szerzett tudomást arról, hogy megjött Rómából a diszpenzáció, röviddel később attól ijedezett, hogy az uralkodó nem enged utat a házasságuknak.³⁹²

Thököly Éva házassága Esterházy Pállal (1682. augusztus 9.)

A menyegzőre szóló meghívókat július 12-én írta a gyámapa és egyben vőlegény Esterházy Pál, aki a Kismartonban 1682. augusztus 23-ra tervezett nagyszabású ünnepségre a teljes magyar politikai elitet, a főrendeket, a vármegyék és városok képviselőit is elvárta.³⁹³ Közben azonban a király elrendelte a táborba szállást³⁹⁴ és a lakodalmat két héttel korábbra, augusztus 9-re kellett hozni, ezért újabb meghívókat küldtek szét:

³⁸⁶ BORIÁN 2007, 164–165.; VÁRKONYI–NICKEL 2016, 434–435.

³⁸⁷ LEHOCZKY 1876, 750–753.; ANGYAL 1888, 265.

³⁸⁸ VARGA J. 2005, 354–355.

³⁸⁹ Thököly Imre I. Apafi Mihálynak, 1682. június 6. IVÁNYI 1991, 411.

³⁹⁰ Klobusiczky János Esterházy Pálnak, Róma, 1682. június 6. MNL OL P 108 Rep. 3 Fasc. A Nr. 19.

³⁹¹ XI. Ince pápa diszpenzációja, Róma, 1682. május 15.: MNL OL P 108 Rep. 3 Fasc. A Nr. 16., a másolata: uo. Nr. 17. Német fordításban közölte KOPP 2020, 32–33.

³⁹² Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. június 19. és június 26. MNL OL P 125 Nr. 423. és 427.

³⁹³ Esterházy Pál Bars vármegyének Kismarton, 1682. július 11. SZERÉMI 1893, 78.; Esterházy Pál Batthyány Kristófnak, Kismarton, 1682. július 12. MNL OL P 1314 Nr. 12757.

³⁹⁴ Esterházy Pál Bars vármegyének, Kismarton, 1682. július 25. SZERÉMI 1893, 79–80.

„...Noha Isten által az tekintetes és nagyságos késmárki gróf Tököly Éva kisasszonnyal való házasságomnak lakadalmi vigasságára rendeltem vala e jövő Kisasszony havának 23-ik napját Kismartonban meglenni, mindazonáltal az pogány ellenségnek nagy gyülekezetre nézve, mivel kegyelmes atyáskodó királyunk őfelsége táborban való szállásomat parancsolja (kinek is szegény hazánk veszedelemben forgó állapotját látván, illendő kötelességgel eleget akarván tennem, Isten engedelmeiből mezőben szálllok) kényszeríttem azon lakadalmi solemnitást anticipálnom és ugyan ez jövő Kisasszony-havának kilencedik napjára megírt kismartoni váramban rendelnem.”³⁹⁵

Esterházy Pál naplójába a következőket jegyezte fel: „Anno 1682. die Augusti 9. vettem feleségül az én szerelmes késmárki gróf Tököly Évámot, kinek lakodalmát szolgáltattam Kismartony várában die eodem, kit adjon isten szent nevének dicséretire, s énnekem is örömömre, s éltesse sokáig jó egészségben. Volt pedig az atyámfia huszonkét esztendő, én voltam negyvenhat esztendő.”³⁹⁶ Az 500 fős vendégseregben ott voltak a bécsi arisztokrácia képviselői, így Lajos Vilmos badeni örgróf,³⁹⁷ sokan azonban a nehéz háborús időkre hivatkozva lemondták a részvételt,³⁹⁸ köztük Thököly Imre is, aki a következőkkel indokolta távolmaradását:

„Kis-Martony várából tizenkettődik proxime praeterea Mensis Julii nekem küldött levelét, General Strasoldo Uram levelében includalva, csak szintén mai napon vettem, melyből üdvözült édes Uram, Atyám halála után árvaságra maradt s eddig is Kegyelmed tutorsága alatt levő kedves húgom, gróf Thököly Éva kisasszonnyal való kegyelmed lakodalmi solemnitásának terminusát, hogy ez jelenvaló Kisasszony Havának huszonharmadik napjára rendelte, megérttettem. Mivel pedig meg írt kedves húgom asszony kegyelmeddel való öröme napján magam személyem szerint, vagy követeim által jelen nem lehetek, ez mostani fennforgó dolgok, s boldogtalan időnek kell tulajdonítani, mert csak az idáig is, míg azoknak bátorságos felmenetelekre való amnesztiát s passust szerezhetnék, az megírt terminus eltelnék, hanem kívánom, hogy Isten kegyelmeidet egymás szeretetiben sokáig megtartván, életeknek számos napjait kívánt egészséggel virágoztassa.”³⁹⁹

³⁹⁵ Esterházy Pál Győr vármegyének, Bécs, 1682. július 21. RÁTH 1858, 237.; Esterházy Pál Bars vármegyének, Bécs, 1682. július 21. SZERÉMI, 1893, 79.

³⁹⁶ Az Esterházyak családi naplója 219.

³⁹⁷ Az 500 főről és az elfogyasztott 250 hordó borról az Aranygyapjas Rend Címerkönyve tesz említést, ld. MARTÍ 2014, 226. Lajos Vilmos badeni örgrófra ld. Benyovszky Mátyás Esterházy Pálnak, Bécs, 1682. augusztus 20. MNL OL P 125 Nr. 1274.

³⁹⁸ Eljött Dolinay Gábor Bars vármegyéből MNL OL P 125 Nr. 4440; Sente Bálint alnádor Moson vármegyéből Nr. 4608; Orbán Pál és Semsey Péter Pozsony vármegyéből Nr. 4750, az esztergomi káptalan Balogh Miklós csanádi püspököt küldte Nr. 5348; lemondta Komárom vármegye Nr. 4573; Nógrád vármegye Nr. 4630; Pest-Pilis-Solt vármegye Nr. 4729; Sáros vármegye Nr. 4785; Turóc vármegye Nr. 4987; Zólyom vármegye Nr. 5096; Eperjes város Nr. 5130; Kapronca város Nr. 5141; Késmárk város Nr. 5151; Rozsnyóbánya városa Nr. 5219; Varasd városa Nr. 5248, Zágráb városa Nr. 5249, Zólyom városa Nr. 5250, bányavárosok Nr. 5257, nyitrai káptalan Nr. 5370, pozsonyi káptalan Nr. 5374, szepesi káptalan Nr. 5379, zágrábi káptalan Nr. 5383.

³⁹⁹ Thököly Imre Esterházy Pálnak, Kassa mellett, 1682. augusztus 2. MNL OL P 125 Nr. 4116.

Varga J. János úgy értékelte, hogy Esterházy a saját, Thököly Évával kötött házasságával sógorát akarta a meghódolás és a király iránti hűség felé terelni.⁴⁰⁰ Bizonyosan ilyen politikai megfontolások is szerepet játszottak a házasság gyors, az előző feleség halála után négy hónappal későbbi megvalósulásában, de nem zárható ki az érzelmi-szerelmi szálak érvényesülése és az évek óta fennálló viszony legalizálásának szándéka sem. Esterházy Pál már júniusban csináltatott egy nagy és egy kisebb aranyozott ágyat Johann Matthias Mayer szobrásszal, előbbi azonos lehetett azzal, amit Thököly Éva a későbbi inventáriumokban nászágyának hívott.⁴⁰¹ Emellett kapott egy aranyozott hintót is, ahogy ez a korban gyakorlat volt.⁴⁰²

A menyegző után, augusztus 14-én a házaspár Boldogasszonyba utazott, majd szeptember 4-én, Rozália napján, részt vettek a fraknoi Szent Rozália-ünnepen. S bár az esküvőjüket a háborús állapotok miatt korábban kellett hozni, a nádor végül csak szeptember 12-én szállt táborba Kónynál.⁴⁰³

Az 1682-ben kötött két Thököly-házasság az irodalomba is bevonult. Zrínyi Ilona és Thököly Imre egybekelését Gyöngyösi István örökítette meg 1683-ban egy allegorikus költeményben, amely sokáig kéziratban maradt,⁴⁰⁴ ellenben az Esterházy-Thököly házasság lakodalmi köszöntőjével, amely Bécsben 1682-ben Leopold Voignál jelent meg, s amelynek minden bizonnyal Esterházy Pál volt a megrendelője. A papírra és selyemre egyaránt kinyomtatott egy lapos alkalmi kiadvány felső részén egy kép, alatta a házaspárt köszöntő latinnyelvű nászének található.⁴⁰⁵ Míg a kép metszője Johann Jacob Hoffmann személyében azonosítható, a szöveg szerzőjét nem ismerjük. Az ábrázolás középpontjában a kismartoni kastély előtt álló Thököly Éva egy a termékenységet szimbolizáló gránátalmát nyújt át férjének, akit egy égből alászálló *Hymen* koszorút helyez a fejére. Esterházy Pál mögött Mars isten, a megtestesített császári kegy („Caesarea Gratia”) és a vőlegény öccse, Esterházy Ferenc, Éva mögött pedig két nővére helyezkedik el. Az *epithalamus* szövege emelkedett hangnemben tárgyalja Esterházy Pál sokoldalú tevékenységét: a hadvezértől a nádorig, a költőtől a bölcselkedőig a töké-

⁴⁰⁰ VARGA J. 2005, 355.

⁴⁰¹ A szobrász Johann Matthias Mayer szobrász 600 forintot kapott az ágyakért, továbbá 6 székért és egy oltárért, RAR Forchtenstein 1682 Nr. 176; Johann Matthias Mayer számlája: MNL OL P 125 Nr. 11039. Thököly Éva az aranyozott ágyról Kismartonban: „Ein Groß vergultes Pöth, welches mein Prauth Pöth gewest, in dem Gast Zimmer.” Thököly Éva követeléseinek jegyzéke, 1702. július 1. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 213.

⁴⁰² POLLEROß 2010, 143–144.

⁴⁰³ Az általános felkelést hirdető levél („generalis insurrectio”) ld. Esterházy Pál Batthyány Kristófnak, kónyi tábor, 1682. szeptember 12. MNL OL P 1314 Nr. 12764.

⁴⁰⁴ JANKOVICS 2000, 141–142.

⁴⁰⁵ Johann Jacob HOFFMANN: *Applausus Epithalamicus*. Viennae, 1682. Példányai MNL OL P 125 Nr. 11909 (papírra és selyemre), további gratuláló költemények MNL OL P 125 Nr. 11910–11911.

letes férfiút állítja az olvasó elé, míg Thököly Évára kevesebb szót vesztegetve remélhető termékenységet a gránátalma magjának sokaságával érzékelteti.⁴⁰⁶

5. kép: Johann Jakob Hoffmann: *Applausus Epithalamicus* (részlet, 1682)

Esterházy Pál politikai és hadvezéri pályafutása beteljesedése után a családi életében másodszorra is révbe ért, házassága a költő szerint az istenek és a hatalmasok áldásával megkötött. De vajon hogyan alakul a házassága Thököly Évával?

⁴⁰⁶ Az ephithalamus részletes elemzését ld. MÁTÉ 2020, 151–166. A szerző tévesen állítja, hogy az 1681-es országgyűlésen kimondták a Habsburgok örökös királyságát, megkoronázták József főherceget, valamint, hogy Esterházy Pál hercegi rangot kapott.

IV. Házasságban (1682–1700)

Egy arisztokrata nőnek a 17. század vége felé mindig azt a helyzetet kellett mérlegelnie, hogy vajon meg van-e a lehetősége és képes-e arra, hogy egyenrangú társ legyen a házasságban, hogy érvényesíteni tudja-e a saját egyéniségét. A nemes asszony a saját családjának és nemzetségének is a követe az udvarban. Azonosítja-e magát az új családdal vagy idegen marad, elfogadja-e a családot és az elfogadja-e őt? A nőnek egyfajta identitásváltáson kell keresztül mennie, amikor bekerül az új *familiába*, hiszen innentől férje nevét viseli és a születendő gyermekek, különösen a fiúutódok, az új családja fennmaradását biztosítják.⁴⁰⁷

A házassággal Thököly Éva státusza teljesen megváltozott. A Magyar Királyság legnagyobb hatalmú, legtekintélyesebb és egyik leggazdagabb emberének lett a felesége. Az udvarban megtűrt, sőt, állandó ellenségeskedésekkel támadott gyámleányból férjének társává, mostohagyermekének anyjává, az udvarnak parancsoló asszonyává vált.

Ugyanakkor a grófnő nem ismeretlen környezetbe került, 11 éve ott nevelkedett a vele egykorú és fiatalabb gyermekekkel, látta Pál felemelkedését, házasságának nem voltak titkai előtte, megélte a család nehézségeit, a gyerekek elvesztését, sőt, maga is részese a nehézségeknek azzal, hogy viszonya lett a gyámapjával. Ez a helyzet előnyöket és hátrányokat egyaránt rejtett magában. Előny volt, hogy ismerte férjét, tudta, mivel hathat rá és hogyan nyerheti meg. De több hátránnyal is szembesülnie kellett: Orsolya, az első feleség szelíd személyisége, az anya tisztelete megmutatkozott a kastélyok falain függő portréiban, a kriptában kiállított nem romló testében.⁴⁰⁸ A gyerekek és az udvar ambivalens, sőt, elutasító viselkedése a megcsalt és sokat elviselt házastárs melletti szolidaritás kifejezése is volt. Hiába valószínűsíthető, hogy a tapasztalt férfi lépett fel kezdeményezőként, a környezet a fiatal nőre tekintett szexuális csábítóként. Ez egy olyan kedvezőtlen szituáció volt, amelyből Éva csak nagyon ügyes stratégiával verekedhette ki magát. Milyen eszközökkel?

1. jó és bizalmas, kölcsönösen egymást támogató viszony, azaz a *caritas conjugalis* kialakításával, a megfelelő házastársi kommunikációval, a férjjel való közös programokkal, a családi minden- és ünnepnapok megfelelő kormányzásával (egészségbetegség, jóllét), egyszóval a feleségi szerep betöltésével;

⁴⁰⁷ BASTL 1995; PÉTER 2008, 141–160.

⁴⁰⁸ VISKOLCZ 2019b, 47–48.

2. saját családbeli helyének, megbecsülésének, méltóságának kivívásával, az őt illető jogok érvényesítésével, hogy házassági szerződés, kötéslevelek, végrendeletek révén részesedhessen a vagyonból, s hogy özvegysége esetén méltóképpen meg tudjon élni;
3. a szűkebb család és a tágabb dinasztia fennmaradásának biztosításával, a mostoha- gyermekek nevelésével, utódok születésével, sorsuk gondos alakításával, felnevelésükkel, házasságuk megtervezésével, vagyonból való részesedésükkel;
4. a férjért és a családért való tevékenységgel, saját vagyonszerzéssel, hozzájárulással a közös, illetve a leszármazottak vagyonosodáshoz, ügyes gazdálkodással, tárgyalási képességgel;
5. saját családja elfogadtatásával, értük való kijárással és érdekérvényesítéssel, kölcsönösen jó, horizontális rokonsági kapcsolatok kialakításával és ápolásával, családi közvetítői szerep vállalásával;
6. az udvarba való beilleszkedéssel, emellett saját udvartartás és bizalmasi kör (klienshálózat) kialakításával, a saját fizikai tere és udvara megteremtésével, a kastélyok tereiben reprezentatív megjelenéssel (például közös és saját portrékkal, családi címerekkel), a családi emlékezetkultúrából való részesedéssel a levéltárban, könyvtárban, temetkezőhelyen, vallási és világi mecénatúrájával – azaz hozzájárulásával a család fényéhez és dicsőségéhez (*‘splendor et gloria familiae’*);
7. a házassági gondok és problémák felvállalásával, konfliktusmegoldó belső és külső stratégiákkal.⁴⁰⁹

1. Thököly Éva, a feleség

Korábban már írtam, hogy Thököly Éva és Esterházy Pál szexuális viszonya valamikor 1678 folyamán elkezdődött. Éva a későbbi veszekedéseik egyikében ezt úgy határozta meg, hogy „kegyelmed után nem jártam. Én gyermek voltam, kegyelmed reá vett, s az országban gyalázatban hozott”.⁴¹⁰ Egy 1678 októberi levelében a 19 éves Éva ötször írta le, hogy „édes nagyságos uram”, s szerelme jeleként mit tudott ajánlani a nála jóval idősebb férfinak, mint hogy ha elfogyott volna, küld még neki cukorkát.⁴¹¹ A köztük korban és hierarchiában lévő óriási (nem rangbéli) különbséget Évának az ekkori leveleiben a záróformulákban megfogalmazott alávetettsége is kifejezi: „Nagyságodnak legkisebbik alázatos szolgálója”, míg Esterházy így

⁴⁰⁹ A nemes nők szerepeihez és mozgásteréhez: BASTL 1995, 22–23.; BASTL 2000, 25–31.; KELLER 2016, 20–22.; STOLLBERG-RILINGER 2016, 247–249., a témához ld. még LENGYEL–VÁRKONYI 2010, 85–93.

⁴¹⁰ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. március 6. MNL OL P 125 Nr. 564.

⁴¹¹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Lakompak, 1678. október 20. MNL OL P 125 Nr. 367.

búcsúzik: „kegyelmed köteles szolgája, atyjafia”.⁴¹² Az Esterházy Orsolya halála és a házasságkötés közti bizonytalan időszakban már felbátorodott Éva és az érzelmeit erősebben is kifejezte „édes szerelmes nagyságos uram” vagy „édes szép nagyságos uram” megszólítással és a türelmetlen várakozás nyomatékosításával.⁴¹³ A viszonzást apróbb-nagyobb ajándékok, valamint az esküvői előkészületek jelezték, hol egy pár kesztyű, hol csipke, aranyfonal, cipellő és kláriszemek formájában⁴¹⁴ – az utóbbiak korallgyöngyöket jelentenek, ilyenek rávarráásával készülhetett Thököly Éva jegyszoknyája. Ma az Iparművészeti Múzeumban található sötétkék színű, aranyfonallal hímzett és az egyesével felvarrt, több száz korallszemmel díszített bársonyszoknyát a hozzátartozó magyaros ingvállal együtt a hagyomány hol Esterházy Orsolyához, hol Thököly Évához köti. A megfogalmazás szerint a minőségi magyar díszruha ugyanakkor a nyugat-európai divat elemeit is magában ötvözi.⁴¹⁵ Ahogyan a későbbiekben látni fogjuk, a források alapján egyértelműen azonosíthatóan Thököly Évái volt ez a rendkívül értékes ruhadarab, amelyet 1700 után visszakövetelt Esterházy Páltól, nem véletlenül, hiszen egykori boldogsága, férjhezmenetele emblematikus jelképének tartotta, ahogy a jeggyűrűt, a nászagyat és a nászhintót is.

6. kép: Thököly Éva korallszemekkel kivarrt díszöltözete

⁴¹² Esterházy Pál Thököly Évának, Lakompak, 1679. október 30. MNL OL P 125 Nr. 377.

⁴¹³ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Höflány, 1682. május 3. és május 6. MNL OL P 125 Nr. 408. és 410.

⁴¹⁴ Korallszemek: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. április 22. MNL OL P 125 Nr. 406. kesztyű: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. április 29. uo. Nr. 407. csipke, aranyfonal: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. május 15. uo. Nr. 413. cipellő: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Lakompak, 1682. június 19. uo. Nr. 423.

⁴¹⁵ TOMPOS 2010, 138–142.

A távollévő szerelmes, az intrikáló udvar és a kevés bizalmasa, így a pár közt követként funkcionáló gyöngyfűzőné által gerjesztett hírek között hányódó Éva bizonytalanságát mi sem fejezi ki jobban, mint egy néhány héttel az esküvő előtt keletkezett levele:

„az Istenért kérem édes szerelmes Nagyságos Uram, Nagyságod énmiattam csak lekkiszebb bútsze csináljon magának, mert én arra érdemetlen vagyok. Nagyságod szabad véle, azt cselekedheti, azmi magának lejobbba tedszék. Nagyságodat kérem alázatosan, ha ellenére nincsen, ne bánja Nagyságod, hogy egy darab ideik valamely klasztromban menjek, talám megszönnék az emberek az szok hiábanvaló fecsegéstől, ha itt nem látnak, Nagyságodnak is könnyöbbs lesz, nem buszéthatjuk Nagyságodat. Osztán bizony tiszta széből bánom, hogy ennyi szok hír vagyon felőlem, nem tudom, miért, mert okok annyira nincsen reá, csak az nagy érégysekből cselekeszék. Az[t] gondolják, hogy Nagyságoddal meggyööltestsenek, az én Istenem talám énnékem jómra adja, hogy ártatlanul ennyit köll szenvednem.”⁴¹⁶

A kolostorba vonulás felajánlásával, a szenvedésével bizonyítja Éva a szeretett és vágyott férfi döntésének a feltétlen elfogadását, érte még erre is hajlandó, ha Pálnak így könnyebb lesz a helyzete. A mindent nyitó „generális” kulcsot sem meri magához venni Pál parancsa ellenére – „meg nem cselekeszem, tartván tőle, hogy megint az a szó ne legyen belőle, aki eddik volt” –, hiszen nem akar konfliktusba kerülni a tisztviselőkkal, mindezek a szavak mi mást vetítenének előre Pálnak, mint az engedelmes és szelíd feleség képét.⁴¹⁷

Az 1682. augusztus 9-iki menyegzővel a kapcsolat törvényessé vált és a táborba szálló férjével megváltozott hangnemben folytatta a levelezést a fiatalasszony. Szinte kiobbantak belőle azok a boldog és felszabadult érzések, amelyek a házasság első éveit jellemzik. „Édes szerelmes szívem, „édesem”, „édes lellem” becézések adnak ritmust a soroknak, de a még évekig megmaradt Éva az „alázatos szolgálója” záróformula mellett, s csupán egyetlen alkalommal olvasható a „szeretettel szolgáló feleség”.⁴¹⁸ Nem sokkal a második gyermekük születése előtt, a korabeli házaspári levelezésekben eddig nem ismert új szó tűnt fel Évánál, a „édes szerelmes *szocerlim*”, amit a férje is el kezdett használni.⁴¹⁹ Nem mindig következetes az írásmódja, gyakrabban fordul elő 'r' nélkül, „*szocellim*”-ként, leginkább a német *Schätzelein*, *Schätzchen* változatának tekinthető, magyarul ‘kincsem, kincsecském’ értelemben.⁴²⁰ Néha kiegészül egy teljes német elköszönéssel: „*Pfidti Gott main aller liebe*

⁴¹⁶ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Lakompak, 1682. június 17. MNL OL P 125 Nr. 424. Polixenia Benatullin nevű gyöngyfűzőnéhez ld. PRICKLER 2013, 211–212.

⁴¹⁷ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. június 23. MNL OL P 125 Nr. 426.

⁴¹⁸ A házasságkötésük utáni első levélben, ld. Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. szeptember 26. MNL OL P 125 Nr. 430.

⁴¹⁹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1684. május 2. MNL OL P 125 Nr. 458.; Esterházy Pál Thököly Évának, Budai tábor, 1684. július 16. uo. Nr. 464.

⁴²⁰ Kollégám, Király Péter megfejtése, köszönöm a segítségét.

Szacell”.⁴²¹ A kifejezés az egész levelezésen végigvonul és még a szétválás után is, Esterházy Pál haláláig megmarad.⁴²²

A korabeli házaspárok szexuális szokásaiba alig-alig lehet bepillantani,⁴²³ ilyenre például Esterházy Pálnak az első feleségével való levelezéséből sem tudnék említeni. A visszaemlékezéseiben is inkább csak gyengéd utalásokat tett Orsolyával való első ölelkezésükre: „az én kedves mátkám szállásomra jövén reggel idején, hogy még az ágyban fekünném s alunnám, általölelvén megcsókolt; kire fölbredvén, én is viszont megcsókoltam. Mely dologgal annyira magához kapcsolt, hogy én is fölötte igen kezdeném szeretni”.⁴²⁴ Viszont amikor Esterházy 1684-ben az oszmánok ellen Buda alá vonult a csapataival, Éva több levelében is játékos módon ad hangot vágyakozásának:

„Kérem szerelmes édes szocellim kegyelmedet, vigyázzon magára, hogy valami alkalmatlanság ne esszég kegyelmeden [és] az szegíny Gisbli is kétségben ne esszég, az Pisterli is ajánlja kegyelmednek holtik való alázatos szolgálatját, s kéreti kegyelmedet, hogy hamar visszagyöjjen.”⁴²⁵

„Kérem édes szerelmes szocerlim kegyelmedet, bárcsak harmadnapra is jöjjen haza kegyelmed, hiszem Draskovicz Uram is nem rígen Szárváratt volt, kegyelmed és elgyöhetne az szegíny kis Pisterlit meglátogatni, ki és ajánlja az Gisplnek holtik való szolgálatját.”⁴²⁶

„Fraknóban el nem mehettem Szent Rozáliára, mivel az kis Pisterli rosszul érzette magát, itten köllött nála maradnom. De már Istennek hála, jobban vagyok.”⁴²⁷

„Bizon csak alik várom, hogy láthasszam kegyelmedet, s az szegíny kis Gispilt is. Magam is eleget szánom szegínt, hogy annyit köll szenvedni néki. ...Édes lelkem, az szerencsítlenség hamar megeshik, mikor az ember meg sem gondolná is, kitől az Isten oltalmazza, édes szerelmes szocellim kegyelmedet, s az szegíny Gispilt is.”⁴²⁸

A levélrészletek azt jelzik, hogy a házastársak az együttléteik során minden bizalmas és becéző neveket találtak ki egymás nemiszerveinek, Gispil, Gispli, Gisbli a férj, Pisterli pedig a feleség intim testrészére utal. Éva évődő-humoros megfogalmazása az egyedül lévő fiatal nő erotikus vágyait jeleníti meg, amelyekkel a hónapok óta távollévő Pált szeretné haza-

⁴²¹ Esterházy Pál Thököly Évának, Budai tábor, 1684. szeptember 6. MNL OL P 125 Nr. 487. „B’hüte dich Gott mein allerliebstes Schazerl!”, azaz Isten óvjon téged, legkedvesebb drágaságom! Köszönöm Király Péter tanácsait.

⁴²² Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tribuswinkel, 1712. december 24. MNL OL P 125 Nr. 683.

⁴²³ A témáról BASTL 2000, 375–424.

⁴²⁴ Esterházy Pál visszaemlékezése ifjúkorára 315.

⁴²⁵ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1684. július 26. MNL OL P 125 Nr. 467.

⁴²⁶ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1684. augusztus 24. MNL OL P 125 Nr. 475.

⁴²⁷ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1684. szeptember 4. MNL OL P 125 Nr. 482.

⁴²⁸ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1684. október 10. MNL OL P 125 Nr. 498.

térésre bírni, aki ezért az édes élvezetért akár még Győrig is elébe menne az urának.⁴²⁹ A levélbe rejtett hívószavak, a bensőséges nyelvezet ezekben az években harmonikus szexuális kapcsolatra engednek következtetni. A jelenség azért is érdekes, mert Beatrix Bastl, valamint Jankovics József és Kőszeghy Péter kutatásai alapján az intimitás megnyilvánulása a kortárs házastársi levelezésekben rendkívül ritka.⁴³⁰

Esterházy Pál az érzelmes női nyelvezettel szemben⁴³¹ kommunikációjában sokkal inkább a rövid, informatív beszámolóra és feladat kiosztásra törekszik. A figyelmességét és szeretetét ajándékokban közli feleségével. A házasságkötésük után szeptember elején Bécsben komoly összegeket, 680 forintot költött gyémántos női ékszerekre, hajtűre, ládikóra.⁴³² Az 1684–1688 közt írt bevételi és kiadási naplója számos ilyen tételt tartalmaz,⁴³³ ezeket az alábbi táblázatban gyűjtöttem össze:

Num.	1684. április	fl [florenus]	d [denar]	kr [kreuzer]
53.	Adtam itt Bécsben Marculinnak az smaragd smuk kiváltásáért	3397		30
Num.	1686. október	fl.	d.	kr.
204.	Adtam az Atyámfia aranyláncáért	82		30
Num.	november	fl.	d.	kr.
244.	Adtam az Atyámfia rubintos arany láncáért 28. Novembris	222		
Num.	december	fl.	d.	kr.
273.	Adtam az Atyámfia ezüst palackjáért 31. Decembris	70		
Num.	1688. február	fl.	d.	kr.
44.	Adtam az Atyámfia számára bizonyos reszkető tükért 15. Febr.	400		
49.	Adtam az Atyámfia szoknyavállához az gyöngyfűzőnek 16. Febr.	15		
Num.	március	fl.	d.	kr.
68.	Attam Bécsben az Atyámfia kék procát szoknyjáért	220		
69.	Terézli köntöséért	90		
Num.	július	fl.	d.	kr.
145.	Adtam az Atyámfia gyémántos egy pár peregéért	210		
150.	Adtam az Atyámfiának valami gyöngyökért 20. Julij	100		
Num.	augusztus	fl.	d.	kr.
160.	Adtam az Atyámfiának 8. Aug.	100		
Num.	október	fl.	d.	kr.
126.	Adtam fűszerszámra kit az Atyámfia vett 24. Octobris	45	80	
Num.	december	fl.	d.	kr.
259.	Adtam az Atyámfiának 9 Decembris	200		

7. táblázat: Esterházy Pál ajándékai Thököly Éva számára naplója alapján 1684–1688

⁴²⁹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1684. október 10. MNL OL P 125 Nr. 498.

⁴³⁰ BASTL 2000, 399–424.; JANKOVICS–KŐSZEGHY 2018, 188–193.

⁴³¹ ERDÉLYI 2019c, 168., 173.

⁴³² Franz von Muytinck (Moiting) ékszerész számlája, Bécs, 1682. szeptember 1. MNL OL P 125 Nr. 10951.

⁴³³ Esterházy Pál bevételi és kiadási naplója 1684–1688. MNL OL P 125 Nr. 10314.

A napló biztosan nem fedi le teljesen az ajándékvásárlásokat, de láthatólag a legtöbbet ékszerekre adott ki a férj, igencsak figyelemreméltó az az óriási értékű smaragdos *smuk*, azaz ékszerkészlet, amelyet egy bécsi kereskedőtől váltott ki Esterházy zálogból, s aztán Thököly Éva használati ékszerei között tűnik fel.⁴³⁴

Visszatérve Thököly Éva kommunikációjára a férjével,⁴³⁵ a kezdeti évek összhangját a hangnem egyre keményebbé válása kezdte el terhelni. Éva nagyon nyíltan és őszintén lépett fel, és a sérelmei halmozódásával érzelmei is a felszínre törtek, és szokatlanul erős, sokszor első indulatban oda vetett sértő szavakban fogalmazódtak meg. Ilyen típusú levelek már 1688-tól ott vannak a levelezésben, majd szinte állandósulnak. Ezzel párhuzamosan a több mint egy évtizedig használt „alázatos szolgálója” búcsúformát 1690-től felváltotta a „kegyelmednek igaz szolgálója” formula.⁴³⁶ Thököly Éva sokszor írt szégyenről és becsületről: szégyennek tartotta, hogy a tisztek csak a férje utasítására látják el őt, s kérte, hogy Pál legalább az ő becsületét tekintse, amikor a szolgálói ellen eljár.⁴³⁷ Az 1692-ben kitört házassági válság idején szembeötlő, hogy a felek között írásban és szóbeli üzenetekben zajlanak az események: Pál Lakompakra és Fraknóra húzódott és onnan szervezte a védekezést a dinamikusan fellépő felesége ellenében, láthatólag nem vállalva fel a személyes szembekerülést a pergő nyelvű Évával, aki persze keresztüllátott rajta, s azt írta: „alig várta az én szocerlim, hogy meg [!] megmenekedjen tőlem.”⁴³⁸ A veszekedésnek a maga tragikumában egyik humoros pontja, hogy Éva hosszú és keserves levelére Pál csak annyi kifogást tudott felhozni, hogy még a lovászegényekkel sem beszélnek így, mint ahogy a felesége vele („ha lovászod volnék is, avval érném bé, az minemő levelet írtál”).⁴³⁹ Éva mindennapi kommunikációjának egyik fontos vonása, hogy sokféle hangnemben és stílusban tudott megszólalni, ezeket érdekeinek megfelelően váltogatta: ha kellett, költőien fejezte ki lelki állapotát, Pál távolléte miatt úgy érezte magát, „mint az társzátúl elvált gerlice”,⁴⁴⁰ vagy „noha én cak úgy vagyok itten, mint az árva fogolyamadár, miolta kegyelmed elment innen”.⁴⁴¹ A vágy kifejezésére erősebben vizuális, de hétköznapiabb képeket is használt: „alík várom, hogy láthasszam kegyelmedet. Ha egyik ajtó[t] kiverné kegyelmed, az másikan is bémennék”.⁴⁴² De ha a szükség úgy hozta, a veszekedések-

⁴³⁴ Kiss 2019, 65.

⁴³⁵ Erről bővebben Király Péter ír az Esterházy Pál és Thököly Éva levelezése kiadvány előszavában.

⁴³⁶ Az első ilyen levél: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1690. július 24. MNL OL P 125 Nr. 538.

⁴³⁷ Szégyenről: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1690. november 26. MNL OL P 125 Nr. 541., becsületről: h.n., 1688. március 26. MNL OL P 125 Nr. 527.

⁴³⁸ Thököly Éva Esterházy Pálnak, d.n (1692 körül) MNL OL P 125 Nr. 561.

⁴³⁹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. március 6. MNL OL P 125 Nr. 564. és Esterházy Pál Thököly Évának, Lakompak, 1692. március 7. uo. Nr. 565.

⁴⁴⁰ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. október 14. MNL OL P 125 Nr. 434.

⁴⁴¹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1695. február 27. MNL OL P 125 Nr. 604.

⁴⁴² Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. november 6. MNL OL P 125 Nr. 440.

kor akár durvább kifejezésekre is hajlott: „úgy el nem vett kegyelmed, mind egy híresz kurvát, azért úgy ki sem adhat kegyelmed rajtam”,⁴⁴³ vagy „mert lehetetlen, hogy így ilhessek, ez nem ílet, hanem pokoltöltés”,⁴⁴⁴ vagy „értettem kegyelmedtől köldött két spion ördegnek Bécsben való létét.”⁴⁴⁵ Mindenesetre Thököly Éva jól ismerte és megtanulta a levelezés korban elvárt formális gyakorlatát az udvariasság, a tisztelet és megbecsülés kifejezésére, ugyanakkor gyorsan váltott is, ha érdekei ezt diktálták vagy ha érzelmei felülírták a 'helyes' vagy elvárt viselkedési normákat.⁴⁴⁶

7. kép: Veith Kißler(?): Esterházy Pál (1684) és Thököly Éva (1682)

Közös és külön programok

Esterházy Pál bányavidéki főkapitánysága (1668), valóságos belső titkos tanácsossága (1679), majd nádori tisztsége (1681) miatt rendkívül elfoglalt volt. Gyakran kellett utaznia, a háborús években hadba vonulnia és Bécsben tartózkodnia, de biztosan igyekezett minél több időt tölteni fiatal feleségével. Bár a forrásokból nem mindig követhető nyomon, de a kezdeti évtizedben a házaspárnak sok közös programja, együttléte, utazása lehetett. Ugyanakkor – ha nem tarthatott férjével – Thököly Éva gyakran panaszkodott az egyedüllétre, unalomra és a társaság hiányára. Ezen nővérei jelenléte segített, Thököly Katalin és Mária rendszeresen látogatták, főleg özvegységük alatt, s velük járta Éva a környéket, a fürdőket, esetleg Bécsbe mentek vásárolni. S míg például a férj Feketevárbán és Köpcsényben intézte a dolgait, Éva vidáman

⁴⁴³ Thököly Éva Esterházy Pálnak, d.n. (1691–1692 körül) MNL OL P 125 Nr. 636.

⁴⁴⁴ Thököly Éva Esterházy Pálnak, h.n., 1691. július körül MNL OL P 125 Nr. 559.

⁴⁴⁵ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. március 3. MNL OL P 125 Nr. 562.

⁴⁴⁶ A témához: BASTL 2000, 179–190.; ERDÉLYI 2019b, 132–138.

tudósította arról, hogy milyen jól mulatnak Borostyánkőben a Batthyányaknál.⁴⁴⁷ Azonban Thököly Éva birtokainak gyarapodásával és a gazdasági-majorsági szaporodásával a gazdálkodási feladatok is egyre inkább lefoglalták, hol a szüret, hol az aratás, hol az építkezés,⁴⁴⁸ s volt úgy, hogy akár hosszabban is távol maradt:

„Az Szent Vidi-búcsút örömet elvégezném aratás előtt, kérem édes szívem kegyelmedet, ne bánja. Még ezen az híten elmehetnék, öt vagy hat nap alatt visszajönnék. Talám ezután Bicben is elmehetnék, ha jó szívvel látnának”.⁴⁴⁹

Az 1690-es évektől aztán egyre többet olvashatók olyan kifogások, hogy sok, nem részletezett dolga miatt nem tud felmenni Bécsbe Pálhoz, s néha már a levélírássra sem ér rá.⁴⁵⁰ Elutasítja a közös programokon való részvételt, hiába nyomatékosítja a férje a meghívást olyan előkelő nevekkel, mint például Ferdinand Gobert Aspremont-Lynden von Reckheim és Rákóczi Julianna:

„Értettem édesem az kegyelmed leveléből, hogy az szervitáknál ebédet tartott kegyelmed, sok Úri rendek voltak jelen, Apormond Uram is ottan leszen ebéden kegyelmednél. Én, édesem, mindenben örömet obligálok kegyelmedet, csak ebben ne kívánja kegyelmed. Tudja azt maga is édes szocellim, hogy minden kérésem csak az, hogy emberek közti ne kívánja menetelemet s gyalázatomat, mivel énnékem sem böcsöletem, sem öltezetem idegen emberek közti nincsen”.⁴⁵¹

Még szűkebb családi eseményeken sem akart részt venni, például mostohafia, Esterházy Gábor eljegyzésén Abensberg-Traun grófnővel: „az kegyelmed levelét édesem kedvesen vettem, melyből értem az Gábor Úrfi gyűrőváltását és hogy én es fölmenjek. Kívánok Jószerencét ökegyelmének hozzá! Hogy penik én akkorra föl nem mehetek, bocánatot várok édes szocellim kegyelmedtől, mivel sem az egészségem nem szolgál igen jól.”⁴⁵²

Valószínűleg hangulattól és a kapcsolatuk aktuális állásától is függött, hogy Éva mikor mutatkozott a férjével: 1694 márciusában két napig a lajtaszentmiklósi malomban voltak együtt, a nyáron pedig elkísérte Pált Pozsonyba, ahol a nádor által rendezett ebéden a sok úri népnek „nyájas és szíves atyafiságos mulatozásban” volt részük.⁴⁵³

⁴⁴⁷ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tarcsa, 1687. július 8. MNL OL P 125 Nr. 523. Az arisztokrata társasági életről általában VÁRKONYI 2005.

⁴⁴⁸ Munka: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Sopron, 1691. május 13. MNL OL P 125 Nr. 545., szüret: Kismarton, 1693. október 24., Kismarton, 1695. október 21. uo. Nr. 586. és 609.

⁴⁴⁹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1691. július 9. MNL OL P 125 Nr. 552.

⁴⁵⁰ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1691. október 29., Kismarton, 1693. január 14., Szent Margaréta, 1694. november 9. MNL OL P 125 Nr. 555., 578. és 598.

⁴⁵¹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. június 31. MNL OL P 125 Nr. 572.

⁴⁵² Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1693. október 5. MNL OL P 125 Nr. 585.; egy másik elutasítás: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1695. február 27. MNL OL P 125 Nr. 604.

⁴⁵³ Lajtászentmiklós: elszámolás a fogyasztásról, EPA RAR Forchtenstein 1694 Nr. 224.; pozsonyi program: Erdődy György Rákóczi Erzsébethez Pozsony 1694. június 24. SZERÉMI 1893, 80.

Gondoskodás: egészség, betegség a családban

Thököly Éva, akárcsak kortársai, sokat gondot fordított az egészségi ügyekre a levelezésében, a családtagok „beteges állapotáról” való társalkodás és az együttérzés, aggodalom kinyilvánítása hozzátartozott a mindennapokhoz, legyen az bágyadtság, fogfájás vagy éppen himlő. Kezdetben férje állapota foglalkoztatta, távollétében rendszeresen érdeklődött hogyléte felől, és különféle kenőcsöket, sebolajat, pirulákat küldött neki, amelyeknek a tárolásához 1684-ben a saját szobájába az udvari asztalossal csináltatott gyógyszeres szekrényt.⁴⁵⁴ Amikor Esterházy a lábán terjedő fertőző gyulladásról, orbáncról írt neki, Éva aggódva azt válaszolta, „kérem azért kegyelmedet, olyannal ne iljen, azki többet árcon, s ne is vizezze kegyelmed, mert abból nagyobb nyavalya is lehet.”⁴⁵⁵ Más alkalommal sebtapasszal és füstölővel szeretete volna férje fájdalmait enyhíteni:

„Ím, valami flastromot, föstet köldtem kegyelmednek fogfájás ellen. Az flastromot tegye kegyelmed az hátára, azmint én Kapuváratt tettem kegyelmednek. Az fösttel kendőt fösteljen kegyelmed s fölkössze, meglátja kegyelmed, hogy jobban lészen.”⁴⁵⁶

A későbbiekben a gyermekek egészsége került előtérbe, és 1684-ben a budai táborban – ostrom közben – arra is gondot fordított Esterházy, hogy egy állandó orvost és patikáriust szerezzen Kismartonba: „a Doctor is itt van nálom, 150 forint az füzetése, asztala, szállása, jó ember s értelmes, Patricarius is van ugyanitten” – írta a feleségének. Rövidesen azonban elbocsátotta mindkettőt, mert a doktor betegeskedett és nem tudta ellátni a feladatát.⁴⁵⁷ Az állandó szülői figyelem és készenlét, valamint az orvosi támogatás ellenére is a hét gyermekükből öt elhunyt. Különös aggodalomra adott okot a himlő, amikor Éva Badenben fürdött Teréz-livel és Jozefkóval, mindketten megbetegedtek benne és a kisfiúnál olyan súlyos tünetek léptek föl, hogy nem volt elég a helyi orvos, hanem a bécsújhelyit is oda akarták vitetni.⁴⁵⁸

„Nem akartam elmúlatni édes szívem, hogy kegyelmedet az gyermek állapotjáról és egészségéről ne tudósítsam. Azt érhatom édesem kegyelmednek, hogy most is igen kevéssel vagyon jobban, mint mikor kegyelmed elment. Tegnap délután az doktorért is elköldtem volt Újhelyben, de nem találták otthon, öresen hozták az szekeret vissza. Remínlém azért, ha Isten ebben megtartja, kigyógyul ebből az nyavalyából. Tegnap édesem azt tudtuk mindnyáján, hogy estét nem ír, olyan rosszul volt. Elgondolhatja kegyelmed édes lelkem, minémő keserőséggel és szévbíli fájdalommal nézem szegínnek nyavalyáját”.⁴⁵⁹

⁴⁵⁴ Simon Haas asztalos nyugtája 24 forintról, Kismarton, 1684. március 24. MNL OL P 125 Nr. 11213.

⁴⁵⁵ Esterházy Pál Thököly Évának, Budai tábor, 1684. július 16. és Kismarton, 1684. július 26. MNL OL P 125 Nr. 464. és Nr. 467.

⁴⁵⁶ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1684. szeptember 1. MNL OL P 125 Nr. 480.

⁴⁵⁷ Esterházy Pál Thököly Évának, Budai tábor, 1684. október 6. és október 16. MNL OL P 125 Nr. 495. és 502.

⁴⁵⁸ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Baden, 1691. június 10. és június 11. MNL OL P 125 Nr. 548. és Nr. 549.

⁴⁵⁹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Baden, 1696. április 26. MNL OL P 125 Nr. 610.

Thököly Éva saját egészségéről is képet alkothatunk a források alapján. A házasság elején még fiatal nő, akinek egészségi állapota a szülésszámok növekedésével romlásnak indult. Sokszor gyötörte fogfájás, bágyadtság, fejfájás, hurut, egy alkalommal azt írta, hogy „az elmúlt vasárnap Lakompakon voltam, onnéd is betegen jöttem vissza, immár negyed napja, hogy nagy hasmenés vagyok rajtam. Attúl tartok, hogy az vérhas ne legyen belőle”,⁴⁶⁰ 1691-ben pedig olyan rosszul volt, hogy eret kellett vágatnia Sopronban.⁴⁶¹

Az is megfigyelhető, hogy a szülések közeledtekor egyre ingerültebb és egyre nehezebben viselte a terhességet, egyfajta depresszió vagy félelemérzet is tetten érhető a leveleiben. Az utolsó szülésekor, 1692-ben, a férje egy különleges ajándékkal akarta a fájdalmat és félelmet enyhíteni, elküldte neki Szent Margit övét.⁴⁶² Hiedelmektől övezve számos, a szülést könnyítő eszköz volt használatos a 17. században, köztük különféle övek, ezeken belül is neves szent nőkhöz, például Szent Margithoz vagy Szent Erzsébethez kötődő darabok. Szent Margiton Antiochiai Szent Margit értendő, bár a magyar hagyomány szerint Árpád-házi Margit királylányé volt az az öv, amelyet szüléskor főúri asszonyoknak adtak kölcsön a pozsonyi apácák.⁴⁶³

A szaporodó testi bajok ellen Thököly Éva szívesen fogyasztott különböző savanyúvizeket és kereste fel a környékbeli gyógyvizeket. A fürdőzés és kifejezetten a gyógyfürdőkbe járás a kor arisztokráciájának kedvelt foglalatossága volt. Nemcsak különféle testi és szervi bajok kúrálására, de a társaság kedvéért is összejártak a dámák és a lovagok.⁴⁶⁴ Az Esterházy házaspár levelezéséből kitűnik, hogy elsősorban Thököly Éva élt rendszeresen ezzel a gyógymóddal, több fürdőt is látogatott. A kismartoni kastélytól csak néhány kilométerre fekvő, de már a fraknoi grófságba tartozó höflányi kúriát és a fürdőt 1633-ban szerezte meg Esterházy Miklós. A kénes forrásvíz gyógyító ereje már a középkorban ismert volt, egy Szent Radegundisznak ajánlott kápolnát is emeltek fölé. A reformáció során elhagyatottá vált kápolnát a nádor 1639-ben újjáépíttette.⁴⁶⁵ Esterházy Pál és családja is használta a fürdőt, és Thököly Éva is sokszor időzött itt fiatalkorában („elvigezvin itten fürdőmet”) és később is. 1693-ban például azt írta a férjének, hogy csak térdig ért a víz.⁴⁶⁶

⁴⁶⁰ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1686. szeptember 17. MNL OL P 125 Nr. 517.

⁴⁶¹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Sopron, 1691. május 13. MNL OL P 125 Nr. 545.

⁴⁶² Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. április 27. MNL OL P 125 Nr. 569.

⁴⁶³ MAGYARY-KOSSA 1929, 10–12.

⁴⁶⁴ VÁRKONYI 1993, 112–119.

⁴⁶⁵ PRICKLER 1976, 139–144.

⁴⁶⁶ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Nagyhöflány, 1680. október 2. és Kismarton, 1693. február 11. MNL OL P 125 Nr. 386. és 579.

Egy másik ismert gyógyvíz volt a Batthyány-birtokon fekvő Tarcsafürdő, amelynek kénes savanyúvizét különféle női és vesebetegségekre is hasznosnak tartották.⁴⁶⁷ Ide már asszonykorában járt Éva a nővéreivel és ilyenkor a Batthyányakat is meglátogatták a közeli Borostyánkőn. Amikor Pálnak fájt a dereka, őt is invitálta:

„Értettem édesem az kegyelmed leveléből, hogy még most is rosszul vagy az derekára. Az fürdű, tudom, nem fog ártani kegyelmednek, az itt való fürdőt is igen dicsírik az derékfájásról és fővinyről. Ez sem volna igen messze, ha idejönne kegyelmed, itt is főredhetne egynéhány napik. Ín is igen jó szévvvel látnám, kegyelmeddel együtt visszamehetnék. Azmi az én savanyú vízitalomat illeti, még nem ittam többszer kétszernél, s még eddik semmi nyavalyámot nem érzem tőle. Meglátom, mind leszek tovább, könnyő lészen abbanhadnom ha látom, hogy ártalmas. De ha nem iszom is, minden nap fürdem, mivel az fürdő majd többet használ az italnál.”⁴⁶⁸

S végül Éva nagyon szeretett a levelekben Podonnak nevezett Badenbe, jární, ahol a nőknek külön fürdő állt rendelkezésére. A Bécstől délre fekvő és a császárvárosi arisztokráciát vonzó erdei fürdőhelyet – melegvízű kénes forrásait a római korban is ismerték már – a magyarok is megkedvelték a 17. században.⁴⁶⁹ Esterházy Anna Júlia már 1661-ben ott fürdött és hívta Pál öccsét is különféle multságokra.⁴⁷⁰ Az arisztokraták által használt Herzogsbad nevű rész a legfontosabb forrással, házakkal és szőlőskertekkel a Lambergekekhez tartozó uradalom volt, akik igyekeztek az úri társaságnak minél kedvezőbb feltételeket teremteni a fürdéshez és a társasági élethez.⁴⁷¹ Thököly Éva először 1691 nyarán írt innen levelet, ahová a gyerekeket, Terézlit és Jozefkót is magával vitte.⁴⁷² A következő nyáron már szabadkozott a férjének, hogy „én nem multságért mentem Podonban, hanem nyavalyámra nézve kintelen voltam vüle”.⁴⁷³ Ettől kezdve nyaranta megfordult itt, szívesen társalgott a dámákkal akár a kanáritójásokról, akár egyéb bécsi pletykákról.⁴⁷⁴ A legérdekesebb megjegyzése is egy ilyen, az előke-lő társaságot élénken foglalkoztató hírrel kapcsolatos, ezt írta Éva férjének 1697 májusában:

„Itten igen sok Urak és asszonyok vadnak az fürdőben. Az Traon az Asszonyal, az Stratmoni és más miniszter feleségei sokan voltak és vadnak most is itten. Az saksoniai herceget az Isterlivel is minden nap várják ide”.⁴⁷⁵

⁴⁶⁷ TÓTH Mária 2015, 36.

⁴⁶⁸ Thököly Éva Esterházy Pálnak Tarcsa, 1687. július 2. MNL OL P 125 Nr. 521. 1690 és 1692 nyarán is fürödtek itt a Thököly nővérek. Thököly Éva Esterházy Pálnak Tarcsa, 1690. július 14. és Tarcsa, 1692. augusztus 7. uo. Nr. 537. és Nr. 576.

⁴⁶⁹ SCHENK 1817, 108–110.; a fürdőzés kultúrájának kialakulásáról *Höfen und Residenzen* 159–162.

⁴⁷⁰ VISKOLCZ 2015, 883.

⁴⁷¹ POLLEROß 2010, 184–187.

⁴⁷² Thököly Éva levelei Esterházy Pálnak, Baden, 1691. június 1. – június 13. MNL OL P 125 Nr. 546–550.

⁴⁷³ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. szeptember 26. MNL OL P 125 Nr. 577.

⁴⁷⁴ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Baden, 1691. június 4. MNL OL P 125 Nr. 547.

⁴⁷⁵ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Baden, 1697. május 22. MNL OL P 125 Nr. 616.

A hallás után írásmód megnehezíti az azonosítást, de azért nem teljesen lehetetlen: „Traon az asszonnyal” a bizalmas leírás alapján Esterházyék rokonai, Otto Ehrenreich von Abensberg-Traun és felesége, Juliane Esther Apollonia von Oppersdorf, akiknek a lányát Esterházy Gábor vette feleségül 1694-ben.⁴⁷⁶ „Stratmoni felesége” szintén egy Abensberg-Traun lány volt, aki Theodor Althet Strattmannhoz ment nőül.⁴⁷⁷ A „saksoniai herceg” Friedrich August vagy magyarul Erős Ágost szász választófejedelemmel, későbbi lengyel királlyal azonos, aki 1697-ben érkezett Bécsbe. Látogatásának különös aktualitása volt, ugyanis éppen néhány nappal Thököly Éva levelét követően az evangélikus uralkodó titokban katolikus hitre tért a badeni udvari kápolnában, ahol a szertartást 1697. június 2-án unokatestvére, Christian August von Sachsen-Zeit győri püspök végezte. A katolizálás a lengyel királyválasztási küzdelemben a korona megszerzésének a szükséges feltétele volt. „Isterli” pedig nem Erős Ágost felesége, hanem az előző évben Bécsben megismert szeretője („Mätresse”), Maximiliane Hiserle von Chodau grófnő volt.⁴⁷⁸ Thököly Éva beilleszkedett a Badenben fürdőző és mulató birodalmi dámák társaságába, és úgy tűnik, jól érezte magát.

A család jóléte: étkezési szokások

Thököly Éva egyik hangsúlyos problémája volt az étkezés, a felszolgált ételek minőségével ritkán volt elégedett. Nagyon érzékeny volt az ízekre és szagokra, és ezek az érzékei még inkább kiélesedtek a terhessége idején: „mind bödes juhvajjal főznek, meg köll betegedni az embernek tőle”, máskor „olyan íttel s itallal, bödes hússal tartanak itten, hogy az eb sem enni meg”, megint máskor már nagyon unta a tehénhúst.⁴⁷⁹ Pedig nem mondhatni, hogy Esterházy Pál ne törődött volna a konyha minőségével. Még 1684 őszén a budai táborból egy különlegességgel kedveskedett feleségének, előbb megfogadta Maholányi János – ekkor magyar kancelláriai titkár – magyar szakácsát,⁴⁸⁰ majd rá három hétre egy francia szakácsot, aki korábban Karl Theodor Otto zu Salm hercegnél szolgált:

„Édesem, szakácsot olyat fogadtam, azki finum s czukerpakker is, Aincaufer is, igen-igen derék jó szolgál, konyhamesternek is tettem, mindenféle vizeket, tafeltekerait tud csinálni, de alább nem szolgál 300 forintnál. Francia ember ugyan, de németül is tud, két szakácsot kíván s két kuktát maga mellé otthon. Miulta itt van, Isten látja, oly étkeket főz s ócsón penig, azkit az mieink bizony nem tudnának fejekért megcsinálni. Princz Salm szakácsa volt, ebben az armadában mása nincsen, Deákul, Olaszul, Németül, Franciául jól tud. Még más szakács is van itten,

⁴⁷⁶ IVÁNYI 1991, 410.

⁴⁷⁷ IVÁNYI 1991, 406.

⁴⁷⁸ PILTZ 1986, 285–286.; GEBEI 2003, 779. A Mätresse jelenségről ld. *Höfen und Residenzen* 61–62.

⁴⁷⁹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, d.n. (1691 körül), Kismarton, 1692. július 21. és Szent Margaréta, 1694. november 9. MNL OL P 125 Nr. 453., 573. és 598.

⁴⁸⁰ Esterházy Pál Thököly Évának, Budai tábor, 1684. szeptember 19. MNL OL P 125 Nr. 488.

ócsóbb szerő, azki is jó magyar módon főző szakács, talám azt is megfogadom, s az magamét elbocsátom, úgy az kuktát is, mert semmirevalók.”⁴⁸¹

Az egyből konyhamesternek megtett szakács a cukrászathoz, bevásárláshoz és az asztalterítés díszes módjához is értett, tudott ízesített vizeket és ehető asztaldíszeket készíteni, amely kiváló képességek elkelték a reprezentálni kívánó nádori udvarban. A francia fizetési igénye azonban igen magas volt, az évi 300 forint éppen háromszor annyit tett ki, mint amennyit a kismartoni intéző kapott.⁴⁸² Nem ismert, hogy mennyi ideig szolgált az Esterházy családnál. A fraknoi levéltárból előkerült még egy másik szerződés is, amelyet Esterházy Pál 1692-ben kötött Lambert Stregen cukrásszal. A Bécsben az Aspremont családnál alkalmazott Stregen azt vállalta, hogy a herceg „Tafeldecker” inasának (magyarul a külzeten pohárnok szerepel, de a helyes fordítása asztalvető)⁴⁸³ megtanítja a cukrászat művészetét, valamint a fagyott és ízesített vizek készítését, mindezért 150 forintot kért.⁴⁸⁴

Thököly Éva a források alapján nagyon édesszájú volt, sok cukorvásárlási számlája maradt meg. A korai újkorban a nádcukrot süvegben és kemény formában árulták, amit meg kellett törni mozsárban, emellett népszerűek voltak a konfektumok, az aszalt vagy kandírozott gyümölcsök.⁴⁸⁵ „Kérem édes szívem, köldjen két font piskótumot” – írta például 1685-ben.⁴⁸⁶ Az olasz eredetű elnevezés édes sült süteményt takar. Az édes tokaji bort is szívesen fogyasztotta, több alkalommal is kérte a férjét, hogy ha tud szerezni, akkor rá is gondoljon.⁴⁸⁷ Rendszeresen vásárolt vagy vásároltatott mediterrán gyümölcsöket, egzotikus fűszereket, édes narancsot,⁴⁸⁸ fügét és citromot.⁴⁸⁹ A kúriáiban, házaiban később több kávé, teás és csokoládés csészekészletet írtak össze, könyvei között pedig befőzésről szólót (ld. VII/3. fejezet). Az egyik levélhez egy külön cetlit csatolt a Bécsben tartózkodó férjének, a következőket kívánta tőle:

⁴⁸¹ Esterházy Pál Thököly Évának, Budai tábor, 1684. október 6. MNL OL P 125 Nr. 495., ld. még BENDA 2014, 68.

⁴⁸² A kismartoni kastélyban lévő szolgálók és tisztek jegyzéke („Verzeichnus aller dienern und Officierer, welche bey dem Schlos Eisenstatt diennen”), Kismarton, 1680. MNL OL P 125 Nr. 10680/a. Eszerint a várplébános évi 60, az intéző évi 100, a sáfár évi 50 forintot kapott. Szakács azonban nincs ezen a listán, elképzelhető, hogy velük külön konvenció szerződést kötöttek. A francia szakácsok divatjához: SCHEUTZ 2015, 159–160.

⁴⁸³ BENDA 2014, 64.

⁴⁸⁴ Esterházy Pál szerződése Lambert Stregennel, Bécs, 1692. október 12. EPA Acta Varia Bündel 21. számozás nélkül.

⁴⁸⁵ BENDA 2014, 126–127., 150–151., például cukorvásárlás dió betevéséhez: Thököly Éva számlája, Kismarton, 1696. október 5. EPA RAR Eisenstadt 1696 Nr. 109.

⁴⁸⁶ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1685. szeptember 19. MNL OL P 125 Nr. 510.

⁴⁸⁷ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1698. február 18. és Kismarton, 1699. március 16. MNL OL P 125 Nr. 621. és 628.

⁴⁸⁸ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Fraknó, 1684. április 26. MNL OL P 125 Nr. 457.

⁴⁸⁹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1688. március 26. MNL OL P 125 Nr. 527.

„borsot, gyömbért, szerencsendió-virágot, szegfővet, fahíat, szerencsendiót, nádmizet, tengeri szőlőt [ribizlit], malozaszőlőt, mandolát, rizskását, citromot, svabisi kását [tönkölyből készült sváb étel]”.⁴⁹⁰

Thököly Éva étkezési szokásaira nézve több jegyzék is fennmaradt, most csak kettőre utalnék, az egyik 1688-ból, a másik 1692-ből származik, és érdekes néprajzi-társadalmi-gazdasági jellegzetességek olvashatók ki belőlük.⁴⁹¹ Mindkettő megmutatja, hogy a hercegasszony, mai fogalommal élve, az egészséges táplálkozás híveként a soványabb, fehérje dús húsokat, halakat részesítette előnyben. A listán ugyanis többféle hal (tonhal, hering, tőkehal), szárnyashúsok (tyúk, kappan), fűszerek (sáfrány, bors, gyömbér, szerencsendió), lencse, rizs, tojás, zsiradékok, cukor, kapribogyó, betett citrom („eingemachte Lemoni”), de például „Bradtwierst” is (Bratwurst, sült kolbász) szerepelnek 20, illetve 249 forint értékben.⁴⁹²

2. Thököly Éva helye az Esterházy-dinasztiában

Thököly Évának a férjével való 18 évi együttélés során nagyon fontos volt, hogy vagyoni szempontból biztosítva legyen. A 11 évesen Árva várában megélt megrázkódtatás, amikor az egyik pillanatról a másikra a vagyonos, megbecsült arisztokrata család vagyontalan, becsületétől megfosztott, idegenek közé kényszerített, perek által fenyegetett helyzetbe került, örökre meghatározta az életét.

Thököly Éva vagyoni helyzete a házasság előtt

Thököly Éva nem vitt semmilyen vagyont a házasságba, 1682-ben a házasságkötéskor nem tudott hozzájárulni a közös vagyonhoz sem leánynegyeddal, sem hozománnyal. Édesapja, Thököly István végrendelete alapján (ld. II/5. fejezet) a következő vagyonelemekre lett volna jogosult – ha a kincstár nem foglalta volna le a Thököly-vagyont:

- az Illésházyaktól 30.000 tallérért megvásárolt árvai-lietavai porció és jövedelmének harmada (de Imre ezt megveheti tőlük);
- a Thurzó-féle (Thököly István anyai ág) árva-lietavai porció és jövedelmének negyede;
- az anyai Gyulaffy-ág erdélyi birtokaiból Szilágycseh, Boroskrakkó, Küküllővár közül valamelyik;
- aranyművek, amelyekről összeírás is készült 1670. december 21-én;

⁴⁹⁰ Thököly Éva Esterházy Pálnak, d.n. (1692 körül) MNL OL P 125 Nr. 556.

⁴⁹¹ A témához BENDA 2014, 75–136.

⁴⁹² Hercegi nyugta különféle kiadásokról („Fürstliche Quittung wegen unterschitlichen gelt außgaben betreffend”), Kismarton, 1688. április 11. EPA RAR Eisenstadt 1679 Nr. 119.

- 6000 forint készpénz a házasságkötéskor a hiányzó ezüstművek pótlásaként.

Nos, ezekhez nem jutott hozzá, sem ő, sem Mária nővére, Thököly Katalin is csak a készpénzhez és némi hozományhoz. Így feltehető a kérdés, hogy kinek volt előnyös a házasság vagy Péter Katalin szavait használva, „kinek történt előmenetele” általa?⁴⁹³ A válasz pedig az, hogy egyértelműen Thököly Évának. Teljes árvaként gyámleányi státuszban élt egy idegen, bár rokoninak nevezett udvarban. Fiatal nő korában viszonya lett gyámapjával, amely miatt Esterházy Pál családi és udvari környezete ellenségesen viselkedett vele szemben. A kapcsolatról terjedő hírek miatt nehéz lett volna grófnői rangjának megfelelő házasságot kötnie, hasonló pozíciójú házastársra számíthatott volna, mint nővére, Thököly Mária. Ehelyett a Magyar Királyság legmagasabb rangú mágnása, maga a nádor, egy aranygyapjas lovag lett a férje, aki egyben az ország egyik leggazdagabb családjának az élén állt. A vagyoni helyzetét tekintve Thököly Éva az 1680-as évek elején fekvőbirtokkal nem rendelkezett, legalábbis jövedelmet sehonnan nem tudott húzni s legfeljebb némi saját ékszere lehetett az egykori családi örökségből. Bár gyámapja eljárásokat folytatott a kincstár ellen a teljes családi vagyon konfiskálása miatt, a hosszú ügymenet és a bizonytalan politikai helyzet miatt kedvező fordulatra nem lehetett számítani. Az erdélyi birtokok ügyében is intenzívebb beavatkozásra és támogatásra lett volna szükség, amelyre ekkor még szintén nem nyílt lehetőség. Esterházy Pál részéről, akinél egyébként egész életében nagyon tudatos vagyongyűjtés figyelhető meg, egy szinte nincstelen nő feleségül vétele ellentmondott az egész addigi felfogásának. Vagyis a szerelem motiválhatta a házasságot, és Thököly Éva 1682. augusztus 9-én azzal a boldog tudattal nyújtotta a kezét Esterházy Pálnak, hogy csakis jobb helyzetbe kerülhet a korábbiaknál.

Thököly Éva házassági és özvegyi vagyoni jogai

A következőkben a házassági vagyoni jognak⁴⁹⁴ azt a felét vizsgálom meg, amelyektől Thököly Éva az anyagi biztonságát remélhette, vagyis, hogy miként részesedik a férje vagyonából. Az elemzés alapjául Esterházy Pál végrendeletei szolgálnak, amelyekről előljáróban el kell mondani, hogy Esterházy különleges személyiségének egyik legerőteljesebb megnyilvánulási formája a megmaradt húsz végrendelet és *codicillus* (pótvégrendelet) az 1664–1713 közti időszakból. Ennyi ilyen jellegű egodokumentum egyetlen arisztokrata kortárustól sem ismert. Esterházy végrendeleteit eddig legátfogóbban Utasi Csilla tekintette át, aki számos érzékeny megfigyelést tett, ugyanakkor tévedések is becsúsztak a tanulmányába.⁴⁹⁵ Az érthe-

⁴⁹³ PÉTER 2008, 141–142.

⁴⁹⁴ A témáról bővebben BASTL 2000, 25–83.

⁴⁹⁵ UTASI 2015. Zavaró, hogy Utasi Csilla 1685–1713 között 48 eredeti és másolt dokumentumról ír, egyrészt nem különíti el a tényleges végrendeleteket és pótvégrendeleteket, másrészt nem érti bele a corpusba az 1685

tóság kedvéért a függelékben közlöm a végrendeletek jegyzékét pontos adatokkal: néhány sajátosság pedig az alábbi táblázatban látható a végrendeletek típusára, nyelvére, kiadásukra és arra nézve, hogy Esterházy sajátkezűleg írta-e őket.

típus	végrendelet	11
	codicillus	9
nyelv	magyar	6
	latin	14
kiadás	kiadott	3 (1664, 1678, 1695) ⁴⁹⁶
	kiadatlan	17
sajátkezűleg írt	sajátkezű	13
	idegen kezű	7

8. táblázat: Esterházy Pál végrendeleteinek sajátosságai

Vajon mi volt az oka a sűrű végrendelezésnek? Hármat biztosan meg lehet nevezni:

- az Esterházy család látványos vagyoni gyarapodása;
- a család növekedése – Esterházy Pálnak két feleségtől 25 gyermek született – és veszteségei;
- és végül a családi hitbizomány létrehozásának szándéka és ennek megfelelően a vagyon strukturálása.

Ezek a szempontok, amelyek kezdetben ritkábban, 1680 után pedig néhány évente felülírták az előző hagykozásokat.

Esterházy Pál a törvényeknek megfelelően kezdetektől fogva gondoskodni szándékozott a feleségéről.⁴⁹⁷ Thököly Éva a házasságkötésük évétől belekerült a végrendeletekbe. Bár házassági szerződés nem készült 1682 augusztusában, de röviddel ezután megszületett egy figyelemreméltó dokumentum, amely Évának szolid garanciát jelentett. Esterházy 1682. szeptember 8-án Kismartonban öccse, Ferenc és Draskovich Miklós országbíró⁴⁹⁸ előtt sajátkezűleg írt rövid végrendeletében – maga is utal rá, hogy „nem lévén most üdöm arra, költött csak hirtelen ily rendelést országos gondjaim közt tennem” – kifejezetten csak Thököly Éváról rendelkezett, ami ilyen értelemben kiegészítése volt a korábbi végrendeleteinek.⁴⁹⁹ Halála esetén felesége használatába adta volna Keresztúr várát a tartozékaival, a kaboldi és a feketevári jószágot, valamint az éppen megvásárolt bécsi külső kertet a rajta lévő házzal együtt mindaddig, amíg a nevét viseli, különben szálljanak a fiaira (jobban mondva a majori-

előtti végrendeleteket, köztük az 1668-as kiadatlan testamentumot sem. Az sem kerül kifejtésre, hogy a Esterházy a végrendeletei alapján miért értékelte újrakezdeként a második házasságát. Bubryák Orsolya is megvizsgálta a végrendeleteket, szerinte Esterházy Pálnak 14 végrendelete volt, ld. BUBYRÁK 2019, 41.

⁴⁹⁶ MERÉNYI 1911a; MERÉNYI 1911b; ERDÉLYI 1912, 198–222.

⁴⁹⁷ A témához általában ROSZNER 1887.; újabban PERES 2015.

⁴⁹⁸ IVÁNYI 1991, 401.

⁴⁹⁹ Esterházy Pál végrendelete, Kismarton, 1682. szeptember 8. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 56.

tásra). Emellett neki adta meghalt felesége ruháit, engedélyezte Évának az Esterházy aranyművek használatát és szabad rendelkezést biztosított a neki ajándékozott, de itt meg nem nevezett tárgyakra. Ezeket kiegészítette a várakba való szabad bejárásról és a rangjának megfelelő ellátásról való rendelkezés. A nádor gyermekeit arra intette, hogy mostohaanyjukat becsüljék és segítsék, „tudván hogy az Esterás familiában még eddig Isten áldásából visszavonás s veszekedés még eddig nem volt, kit ez után is tartson meg Isten az igaz szeretetben s egyezésben végig.”⁵⁰⁰ Végül azt is sejteti Esterházy Pál, hogy felesége terhes, s amennyiben fiú születik, ugyanolyan jogokkal kell rendelkeznie, mint a többi fiának. Ez utóbbi nagyon lényegbevágó rendelkezés volt. Thököly Éva valóban terhes volt, István nevű fiuk 1683. április 8-án született.

A várak és uradalmak esetében nem öröklött ősi, hanem frissen szerzett birtokokról van szó: Keresztúrt (sógorának, Nádasdy Ferencnek az elkobzott jószágát) 1676-ban vette meg a Magyar Kamarától, az alsó-ausztriai Feketevárat 1677-ben a Wurmbrand családtól, a mellette, de már a Magyar Királyságban fekvő Kaboldot 1680-ban Lippay Jánostól.⁵⁰¹ Egy 1693-as iratban, amely Esterházy várainak és uradalmainak a becsértékét tartalmazza, Keresztúr vára 300.000, uradalma 200.000, Feketevár vára 150.000, uradalma 100.000 forinttal szerepel (Kaboldot ekkorra már eladta, ezért nincs felsorolva).⁵⁰² A legjövedelmezőbb közülük Keresztúr volt, egy feljegyzés szerint évi 9000 forintot termelt, a kisebb Feketevár és Kabold ennél kevesebbet.⁵⁰³ Az említett bécsi kertet és a házat („vor dem Burger Tor” illetve „auf der Laimgrube”) Esterházy 1682. január 13-án vásárolta meg Maria Barbara von Dauntól – Karl Friedrich von Daun feleségétől – 10.000 forintért.⁵⁰⁴ A következő években sok pénzt fektetett a belvároshoz közeli ház nyári palotává való kiépítésébe.⁵⁰⁵ Különösen fontos kérdés volt a családi összetartás, valamint Éva megbecsülése és ellátása, hiszen a későbbiekben ezek sarkalatos pontok lesznek a kapcsolatukban.

Esterházy Pál következő végrendelete 1683 májusában keletkezett. Indokként azt hozta fel, hogy az előző nagyobb végrendelete óta (1678) a generálisi fizetéséből sokat tudta gyarapítani a vagyonát. Thököly Éva csak érintőlegesen került ebben említésre: „mostani édes feleségemnek penig az mit kötöttem s adtam, kiről levele is vagyon, maradjon abban éltéig,

⁵⁰⁰ Esterházy Pál végrendelete, Kismarton, 1682. szeptember 8. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 56.

⁵⁰¹ SEEDOCH 2003, 179.; J. ÚJVÁRY 2015, 78–79.

⁵⁰² Esterházy Pál várainak, épületeinek, javainak becslése („Aestimatio arcium, aedificorum, dominiorum ac rerum mobilium principis palatini, 1693”). A forrást közölte J. ÚJVÁRY 2015, 87–88.

⁵⁰³ Jövedelmek száma, d.n. (Esterházy Pál saját kezű feljegyzése) MNL OL P 125 Nr. 10521/a.

⁵⁰⁴ A laimgrubei kert adásvételi szerződése, Bécs, 1682. január 13. MNL OL P 108 Rep. 21 Fasc. E Nr. 5.

⁵⁰⁵ PERGER 1994, 6.

senkitől ezaránt ne háborgattassék.”⁵⁰⁶ Számottevőbb változtatást 1685-ben tett, ekkor rövid időn belül egy testamentumot és egy kötéslevelet is megírt. A végrendelet azért is tárgyalandó, mert benne egy törvényi helyet is megjelölt Esterházy a feleség, jobban mondva az özvegy helyzetére vonatkozóan, ami talán kissé szokatlan, ugyanis a *Hármaskönyvre* való hivatkozás jogvitát vetített előre.⁵⁰⁷ Így utal Esterházy az adott szöveghelyre:

„tudnivaló az is, mit mondjon az Ország törvénye az bárók özvegyinek dotalitiumja felől partis prima Titt. 93. az ki igen kevés, sőt másutt is a secundo viro etc. mennyit köllessék venni, az még annál is kevesebb, úgy hogy az szerént csak egy böcsületes nemes asszony módjára sem igen élhetne, nem hogy méltóságos úri asszony állapotban.”⁵⁰⁸

Az idézet Verbőczy István *Hármaskönyve* első részének 93. fejezetére vonatkozik, amely 'A hitbér és jegyajándék meghatározása' címet viseli. Verbőczy szerint mivel a két fogalom (hitbér és jegyajándék) rendszerint összekeveredik, ezért külön-külön is meghatározza őket. A dos vagy a hitbér az, amit „a feleségnek szüzessége vesztéséért és elhálásáért a férjnek javai-ból adnak”. A férj javain fekvőjóságokat és a birtokjogokat kell érteni. A hitbér nagysága a férj állásától és méltóságától függ, de egy igazi báró özvegyének 100 gira jár („minden girát négy magyar forinttal, vagy most folyó pénz szerint négyszáz dénárral számítván”).⁵⁰⁹ A hitbért általában a házasság elhálása után kapta meg a nő, Verbőczy alapján a gyakorlat az volt, hogy ezt összegszerűen határozták meg a férj társadalmi státuszától függően azért, hogy a feleség a férj halála után ne maradjon vagyoniilag védtelen.⁵¹⁰ Esterházy Pál tehát kevésnek találta a törvény szerint járó kielégítést és nagyvonalúan szándékozott eljárni a feleségével, amikor nagyobb hitbért biztosított neki a szokásosnál. Az 1682-es testamentumhoz képest azonban történtek változások: halála esetén Keresztúr, Kabold és Feketevár Thököly Éva haszonélvezetében maradt, de a bécsi kertet elvette tőle, viszont Keresztúrhoz még hozzáírt egy malmot és egy küllői porciót, amely szintén a keresztúri uradalomhoz tartozott. Ezeknek élete végéig, vagyis amíg az Esterházy nevet használja, szedheti a jövedelmeit, de nem adhatja el és nem zálogosíthatja el őket, „így azért ezzel böcsületes dossa léssen, nemis lesz szükséges néki más után járnai, avagy kunyorálni”.⁵¹¹ Térjünk vissza Verbőczy másik kifejezéséhez, a jegyajándékhoz:

⁵⁰⁶ Esterházy Pál végrendelete, Kismarton, 1683. május 18. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 57.

⁵⁰⁷ PERES 2015, 401.

⁵⁰⁸ Esterházy Pál végrendelete, Kismarton, 1685. március 10. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 58.

⁵⁰⁹ *Tripartitum* I. 93. §.

⁵¹⁰ A hitbér témaköréről a korai újkorban részletesen PERES 2018.

⁵¹¹ Esterházy Pál végrendelete, Kismarton, 1685. március 10. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 58.

„jegyajándéknak pedig mindazokat az ingó javakat nevezzük, melyeket a férj vagy szülők, vagy az atyafiak, vagy bárki más, a menyegző vagy eljegyzés avagy kézfogás szertartásának idején adnak a nőnek”.⁵¹²

1685-ben Esterházy a hitbér mellett jegyajándékot is biztosított a feleségének: „noha árva korában vettem, de mégis jót tészek véle az én keresményemből, pro dote et parafernis quoquomodo vocitatis hagyom és kötöm néki ezen alább megírt mobiliákat”.⁵¹³ Ezt követően felsorolta a házasságuk első éveiben Thököly Évának ajándékozott kb. 50.000 forint értékű tárgye gyűttest, amellyel felesége szabadon rendelkezhet és akár a gyermekeire is örökítheti őket: gyémántos ékszerkészletek, gyöngysorok, gyűrűk, egy kisebb és egy nagyobb *Nachtzeug*-láda,⁵¹⁴ szoknyák, különösen nagy értékű volt nővére, Esterházy Anna Júlia egy gazdagon díszített ruhadarabja („item egy szederjes bársony gyöngyös gyémánt boglárokkal rakott szoknya vállastól, mely szegény néném Nádasdiné asszonyomé volt, kit pénzen vettem négyezer ötszáz forinton”), *Schreibtschek*⁵¹⁵ és órák.⁵¹⁶

Esterházy Pál azt is hangsúlyozta, hogy Évát annak ellenére részesíti ezekben a jókban, hogy mindentől megfosztott vagyontalan árvaként vette el feleségül. Ugyanebben a végrendeletében azt is kikötötte, hogy halála esetén a kismartoni ferenceseknél csináltatott alsó kápolnába temessék Esterházy Orsolya mellé.⁵¹⁷ Emellett még azért is érdekes a forrás, mert Esterházy belefoglalta a fraknoi tárházban őrzött kincseit is, „hogyan tudják, mikből álljon az, az kinek tudniillik fide commissumnak köll lenni”, tehát már itt és ekkor, a hitbizományi törvény megszületése előtt rendelkezett koncepcióval, hogy mely értéktárgyakat gondolja elidegeníthetetlennek és örökre a famíliához tartozónak.

Két hónappal később egy nagyon hasonló tartalmú kötéslevélben erősítette meg Thököly Évát a vagyoni helyzetében. Esterházy Pál maga nevezi így az iratot, amely egy a móringlevélhez hasonló vagyoni megállapodás – Peres Zsuzsanna szavaival „bizonyító erejű magánokirat, saját aláírással és pecséttel ellátva” –⁵¹⁸ a házastársak között: a férj meghatározza benne a hitbért és a jegyajándékot. De vajon miért volt erre szükség a végrendelet mellett? Az indoklás a kötéslevél bevezetőjében olvasható: ha a végrendelet más kezébe kerülne, akkor is legyen feleségének írásos biztosítéka és „tudhassa, minemű ingó jókat adtunk neki sza-

⁵¹² *Tripartitum* I. 93. 1.§.

⁵¹³ Esterházy Pál végrendelete, Kismarton, 1685. március 10. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 58.

⁵¹⁴ A *Nachtzeug* láda vagy szekrényke olyan tároló, amelyben az úri asszony értékes tárgyait (aranyművet, ékszereket, személyes apróságokat) tudta elzárni.

⁵¹⁵ Értékek tárolására, esetenként íróasztalként is funkcionáló, sokszor reprezentatív bútordarab.

⁵¹⁶ Esterházy Pál végrendelete Kismarton, 1685. március 10. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 58.

⁵¹⁷ Esterházy Pál végrendelete Kismarton, 1685. március 10. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 58.

⁵¹⁸ PERES 2015, 400.

bad dispositióra életünkben”.⁵¹⁹ Egyetlen eltérés fedezhető fel a végrendelethez képest, hogy Esterházy ismét visszaírta Thököly Évára a bécsi kertet: „az minémű szép öreg kertet vettünk ... Naypau nevű utcában Bécsben az városon kívül testamentumunk condálása után, azt is hasonlóképpen lakása kedvére neki kötjük, hogy holtunk után, cum illis conditionibus mint az többit bírhasa”.⁵²⁰ A megfogalmazásból arra lehet következtetni, hogy Thököly Éva nem bízott a jól elzárt végrendelet(ek) erejében, és a magának is akart írásos garanciát.

A következő végrendelet 1689-ben, már a hitbizományi törvény 1687. évi bevezetése után keletkezett.⁵²¹ Esterházy Pál ebben három hitbizományt hozott létre három „világi” fia, Mihály, Gábor és József részére, ezt részleteiben majd a IV/2. fejezetben tárgyalom. Thököly Éva hitbérkikötése is megváltozott: Esterházy Pál ismét utalt a honi törvényekre, melyek szerint kedves nőjének aligha járna valami („clarum etiam est, quid leges Regni dotalistis tributant post fata maritorum suorum: quae sine exigua sunt ex quibus vix aliquam habere posset subsistentiam mea conjunx charissima”), de ő biztosítja neki Feketevár és Kabold várait és uradalmait, valamint szabad rendelkezésére bocsát 30.000 forint értékű mobiliát. Keresztúr és a bécsi kert tehát kikerült a hitbérből és az értéktárgyak összértéke is 20.000 forinttal csökkent, ami a feleség vagyoni státuszának a korábbiakhoz képest szűkítését jelentette.

Az 1692. július 10-iki újabb végrendeletben a köztes időben megszerzett birtokokat osztotta szét fiai, Mihály és Gábor között. Ebben a testamentumban nevezi először *Hauskleinod*nak azokat az ékszereket, amelyek a hitbizomány elidegeníthetetlen részét képezik, és itt is – akárcsak az 1685-ös magyar nyelvű végrendeletben – elválasztja azokat Thököly Éva 30.000 forint értékű és ugyancsak részletezett aranyműveitől („jam quae charissimae meae conjugii do et relinquo, illa etiam hisce specificare necessarium, esse duxi, sunt itaque praeter suprafata, haec sequentia”). A *Hauskleinod* német megnevezés alatt tehát a nemzetséghez, a *familiához*, ezen belül pedig az első hitbizományhoz tartozó elidegeníthetetlen ékszereket értjük. Thököly Éva ugyan viselhette alkalmanként némelyiket közülük, de nem tulajdonolta és nem is örökíthette őket.⁵²² Ennek, mint látni fogjuk, éppen a vagyoni viták során lesz jelentősége. A végrendeletben a felesége használatába adandó birtokokról egyébként nem esik szó.

1693-ban egy újabb birtokszerzemény miatt, amely felesége hasznélvezetét is érintette, kellett Esterházynak újragondolnia a vagyonfelosztást. Ebben az évben ugyanis sikerült megvásárolnia a kőszegi uradalmat, benne Kőszeg várát barátjától és komájától Kéry Ferenc-

⁵¹⁹ Esterházy Pál kötéslevele („Az Atyámfiának adott kötéslevellemnek mása”), Kismarton, 1685. május 5. MNL OL P 108 Rep. 66 Fasc. 4 Nr. 3.; egy fogalmazványja Conceptus Literarum Paraphernalem, d.n. P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 194. ld. még BUBRYÁK 2019, 50.

⁵²⁰ Esterházy Pál kötéslevele, Kismarton, 1685. május 5. MNL OL P 108 Rep. 66 Fasc. 4 Nr. 3.

⁵²¹ Esterházy Pál végrendelete, Fraknó, 1689. február 12. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 59.

⁵²² KISS 2015, 166.

től és feleségétől, Széchy Juliannától. Ellentételezéseként nekik adta a 75.000 forint értékű Kaboldot és ráadásul 38.000 forint készpénzt. Azonban még nem volt teljes az adásvétel, mert a Sennye család is rendelkezett résztulajdonnal Kőszegben, ezért velük is megkezdte a tárgyalásokat Esterházy, végül 1695-ben 28.000 forintért szerezte meg az ő részüket.⁵²³ Esterházy Pál tehát Kaboldot és vele együtt Feketevárat elvette Thököly Évától, cserében a lékai uradalomhoz tartozó Kethelyt kapta használatba és kilátásba helyezte a Sennyeiktől megszerzendő kőszegi részt is számára, hogy ne szenvedjen kárt. Becslése szerint felesége évente legalább 10.000 forint jövedelmet húzhat az említett birtokokból özvegyisége esetén.⁵²⁴

1694-ben megerősítette az 1691-ben Fraknóban írt végrendeletét, de azért bizonyos dolgokat megváltoztatott és ezekhez magyarázatot is kívánt fűzni. Thököly Évának immár Köpcsény várát, mezővárosát és uradalmát adta minden hozzátartozókkal együtt, amely éves bevétele 12.000 forint volt. Először említette a felesége 22.500 forintját – nem mulasztotta el kihangsúlyozni, hogy az ő segítségével jutott ehhez az összeghez –, amit 1688-ban ítélt meg az uralkodó egyfajta kártérítésként neki és Esterházy Pál az alsólendvai-nemzeti uradalom megvételébe forgatta. Ezt most tőkeként beszámította neki Köpcsénybe és amennyiben haláláig ezt nem fizetné vissza, akkor zálogként kapjon meg 22.500 forint értékű birtokrészt Köpcsényből mindaddig, amíg utódai le nem tudják az említett adósságot.⁵²⁵

Vajon mi indokolta az újabb változtatást, Kethely helyett Köpcsényt? Köpcsény is a viszonylag új szerzemények közé tartozott: 1676-ban Liszthy János gróftól vásárolta meg Esterházy Pál, aki a várak és az uradalom értékét 500.000 forintra értékelte 1693-ban.⁵²⁶ A Pozsony és a Duna közelében fekvő szép kis uradalomhoz egy ó- és egy új vár, valamint négy falu tartozott,⁵²⁷ és ahogy a későbbiekben bemutatom, ezek egy részét Thököly Éva zálogba vette férjétől 1693-ban. Tehát ezt megfontolva dönthetett arról a herceg, hogy halála után Köpcsény legyen Éváé, amely a jelentőségét és a jövedelmeit tekintve a korábbi haszonélvezetre szánt birtokokhoz képest többet is ért. Magát az uradalmat az első hitbizományhoz, azaz Mihálynak rendelte a herceg, így halála esetén Thököly Évának mostohafiával kellett volna egyezkednie. A *mobilia* értéke továbbra is 30.000 forint maradt.

⁵²³ SEEDOCH 2003, 179.

⁵²⁴ Esterházy Pál végrendelete, Fraknó, 1693. július 8. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 63.

⁵²⁵ Esterházy Pál végrendelete, Fraknó, 1694. szeptember 10. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 66. A férj Thököly Évával kapcsolatos változó rendelkezéseire Bubryák Orsolya is felfigyelt, BUBRYÁK 2019, 52.

⁵²⁶ Esterházy Pál várainak, épületeinek, javainak becslése („Aestimatio arcium, aedificorum, dominiorum ac rerum mobilium principis palatini, 1693”). A forrást közölte J. ÚJVÁRY 2015, 87–88.

⁵²⁷ KOPPÁNY 1985, 139.; KLEZATH 2014, 210–212.

S végül 1695-ben megszületett a nagy hitbizományi végrendelet, valamint a *codicillus* 1696-ban, amit I. Lipót uralkodó 1699-ben meg is erősített.⁵²⁸ A bevezetésben megjegyzi a király, hogy szeretett rokona, a herceg, két írást adott át neki, „mindegyikét könyvecske alakjában, egyszerű papíroson és latin nyelven, ugyanezen herceg sajátkezűleg írta és szerkesztette ezeket”.⁵²⁹ Megállapította, hogy mindkét irat tartalmazza Esterházy Pálnak a szerzett javaira vonatkozó rendelkezéseit, hogy három fia részére három hitbizományt hozott létre, valamint hogy meghatározta az öröklési rendet is, majd így folytatódnak a király szavai:

„Hitveséről pedig, ami nászajándékát és egyéb igényeit, valamint tisztos özvegyi rezidenciákat és megfelelő illő ellátását illeti, kellőképpen gondoskodott, és így halála esetére mintegy valószínűs osztályt tett még életében gyermekei közt a Hármaskönyv első részének 57. címe szerint, és minden kérdést, kétséget, nézeteltérést és egyenetlenkedést s ebből következő pert és pörlekedést, mely e részt nevezett hitvese és gyermekei között könnyen felmerülhetett, kikerülni kívánt, a kölcsönös testvéri szeretet gyakorlására és hitvese iránt gyermekei által tanúsítandó kellő becsülésre és tiszteletre buzdított”.⁵³⁰

A *Hármaskönyv* idézett része arról szól, hogy minden nemes szabadon rendelkezhet a szolgálataival szerzett vagy pénzen vett jószágai felett, s hogy az ezekről való döntéseivel tanácsos az utódok közötti viszályt megelőzni.⁵³¹ A szövegben azonban nem is a gyermekek várható vitáira, hanem sokkal inkább az özvegy és az utódok közti nézeteltérésekre történt utalás, biztosan nem véletlenül. A végrendelet a továbbiakban változatlan maradt a hercegasszonyra nézve:

„Mindazonáltal, hogy szeretett Thököly Éva nőm iránti gyöngéd szeretetemet megmutassam, rendelem: hogyha én nálánál előbb találnék elhalni, minden szükségei fedezésére kapja Köpcsény várát és uradalmát, menten minden tehertől, és ne legyen szabad őt annak élvezetében senkinek sem háborgatni. Halála esetén vagy ha másodsor férjhez menni talál, Köpcsény vára és uradalma visszaszáll az elsőszülöttre. Vagyon azonkívül nálam 22.500 forintnyi tőkéje, melyet számára Köpcsény uradalmára bekebelezek, és pedig úgy, hogy én időközben ez összeget neki vissza nem fizettem volna, hasíttathasson ki magának Köpcsény uradalmából ez összegnek megfelelő birtokot, s azt zálog fejében mindaddig bírja, míg a mondott összeg utódaim által le nem fizettetett, s így halálom után bírja szeretett nőm Köpcsény várát és uradalmát, részint mint

⁵²⁸ Esterházy Pál végrendelete, Nagyszombat, 1695. március 2. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 70., Esterházy Pál pótvégrendelete, Kismarton, 1696. december 8. és ennek I. Lipót általi ünnepélyes megerősítése, Bécs, 1699. január 2. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 71.; Magyar fordítása: Herceg Esterházy Pál nádornak 1695. március 2-án és 1696. december 8-án kelt hitbizományt alapító levele magyar fordításban (nyomtatvány) MNL OL P 113 IV. B. 19. Nr. 7.

⁵²⁹ Herceg Esterházy Pál nádornak 1695. március 2-án és 1696. december 8-án kelt hitbizományt alapító levele magyar fordításban (nyomtatvány) MNL OL P 113 IV. B. 19. Nr. 7. f.1.

⁵³⁰ Herceg Esterházy Pál nádornak 1695. március 2-án és 1696. december 8-án kelt hitbizományt alapító levele magyar fordításban (nyomtatvány) MNL OL P 113 IV. B. 19. Nr. 7. f.1.

⁵³¹ Tripartitum I. 57.§

hozományt és rezidenciát, részint mint zálogát 22.500 forintjának, és minden más netaláni követeléseinek. Akarom pedig, hogy Köpcsény uradalmából, míg ő leend birtokosa, semmi kamat ne fizetessék, és hogy semmivel se alkalmatlankodjanak nála, hogy békességben élvezhesse annak jövedelmeit, s vigyázzanak fiaim és utódaim, nehogy őt bármiképp megszorítsák, sőt, inkább viseltessenek irányában minden kitelhető tisztelettel, s legyenek szükség idején segedelmére. És hogyha háború szorongatná hazánkat, fogadják be őt illő tisztelettel váraimba és gondoskodjanak illő ellátásáról, megemlékezvén róla, hogy ő, bár árva, de mégis kedves feleségem vala. Ezeken kívül ajándékoztam feleségemnek némely ingóságokat, ékszereket 30.000 ft értékig, valamint drága ruhaneműket, ezek maradjanak meg az ő birtokában és szálljanak örökösödési joggal leányaira. Ezekhez hozzá van mellékelve jegyzékük is, amelyből könnyen megtudhatni, hogy melyek azok. Megcsináltam én azonkívül még egy másik jegyzéket, ingóságaim jegyzékét, hogy különbség legyen a kettő között, s nehogy a zavarból viszály és egyenetlenség keletkezzék.”⁵³²

A pótvégrendeletben még egy kiegészítést tett Esterházy Pál, amit fontosnak tartok szintén szó szerint idézni:

„Összes ingó és ingatlan birtokaim, végrendeletem értelme szerint, Mihály, Gábor és József fiaim közt, a fentnevezett módon osztassanak fel, úgy, hogy mindezekben semmi jogot se igényeljen magának a feleségem, hanem meg legyen elégedve a végrendelet és a pótrrendelet által neki meghatározott Köpcsény várával és uradalmával, ezek beruházásával és a neki különböző alkalmakkal ajándékozottakkal, annál is inkább, miután én őt fáradsággal és áldozatokkal segítettem Magyarországon és Erdélyben fekvő atyai és anyai javainak visszaszerzésében, s így an én segítségével majdnem 100.000 forintnyi vagyont szerzett magának. Az általam szerzettekben nem nevezhető szerzőtársnak, mert nem volt engem mivel segítenie. Minthogy én őt mind kedves feleségemet szeretem, gondoskodtam tisztességes állás és ellátásáról, mivel a fentnevezett Köpcsény uradalomból jó gazdálkodás mellett könnyen nyerhet évenként 12.000 forintot. Azért itt is parancsolom és atyai szigorral meghagyom fiaimnak, hogy az én kedves nőmet tiszteljék, neki semmiben kedvét ne szegjék, hanem őt fiúi tisztelettel illetvén, minden előadandó bajaiban segítségére siessenek, s emlékezzenek meg halálom után is ez intésemről.”⁵³³

Thököly Éva tehát 1696 végére mintegy 100.000 forintot tudott realizálni szülei erdélyi és magyarországi örökségéből (bővebben ld. IV/4. fejezet), ami igen jelentős összegnek tekinthető a korábbi vagyontalanságához képest, ezt már Esterházy Pál sem ignorálhatta, bár erőteljesen kihangsúlyozta a saját szerepét ebben. A hercegasszonynak az Esterházyak milliós java-

⁵³² Herceg Esterházy Pál nádornak 1695. március 2-án és 1696. december 8-án kelt hitbizományt alapító levele magyar fordításban (nyomtatvány) MNL OL P 113 IV. B. 19. Nr. 7. f.10.

⁵³³ Herceg Esterházy Pál nádornak 1695. március 2-án és 1696. december 8-án kelt hitbizományt alapító levele magyar fordításban (nyomtatvány) MNL OL P 113 IV. B. 19. Nr. 7. f.13.

iból – 1693-ban a várak és az uradalmak becsértéke 7,6 millió forint volt –⁵³⁴ továbbra is csak Köpcsényt biztosította a férje a szerénynek mondható évi 12.000 forintnyi jövedelemmel.⁵³⁵

Esterházy Pál mindezekén túl határozottan kizárta feleségét a házasságuk közös éve alatt szerzett birtokoknak mind a tulajdonjogából, mind a haszonélvezetéből azzal, hogy Thököly Éva szerzőtársa neki nem volt. Ennél a nagyon is tudatos jogi megfogalmazásnál meg kell állnunk egy időre. Ugyanis ezekután Thököly Évának semmilyen jogalapja nem lehetett volna a végrendelet megtámadására, mivel a *Hármaskönyv* I. részének 102. címe azt foglalta magában, hogy „ha valamely férj pénzen birtokokat és birtokjogokat a házasság tartama alatt szerzett is, és feleségének nevét a bevalló-levelekbe be nem tette, akkor az aszszony az ilyen (habár vásárolt) birtokokban és birtokjogokban nem részesedhetik”.⁵³⁶ A házaspár vitáinak egyike is ebben a problémában gyökerezett, hiszen Thököly Éva ténylegesen szerzőtárssá vált, amikor a 22.500 forintját a férje felhasználta birtokvásárlásra. Erről Éva már az 1688-ban kelt végrendeletében is tett egy megjegyzést:

„szerelmes Uramnak sok fáradozási s költségi után adott öfölsége ez elmúlt esztendőkbén úgy-mint huszonkétezeröttszáz forintot, ki is nem szülőimtől maradt, hanem csak grátiaul adatott.

Mely adósság az alsó-lindvai jószágon vagyon”.⁵³⁷

Alsólendva és Nempti uradalmát – amelyben az Esterházyak egynyolcadnyi részt már korábban is bírtak – 102.000 forintért szerezte meg Esterházy Pál.⁵³⁸ Nagyon is szükségesnek bizonyult ehhez a felesége által adott összeg, amely 1694-ig nem jelent meg sem a végrendeletekben, sem pedig más jogbiztosító iratban. Ezt méltán sérelmezhetette Thököly Éva. Itt felmerül az a kérdés is, hogy vajon Esterházy Pál beavatta-e a végrendeleteibe a feleségét, megismerhette-e Éva a rá és gyermekeire vonatkozó részeket? Ebből a szempontból nagyon árulkodó az a tiltakozás, amelyet 1690-ben tett Szirmay István országbírói ítélőmester előtt Bécsben:

„Mi Thököly Éva, az méltóságos impériumbéli herceg és magyarországi palatinus Esterházy Pál uram ökegyelme házastársa, magam, es Isten kegyelméből született és születendő gyermekeim jussát akarván perspicálni, solenniter protestálok és tudományt teszek, mint hogy úgy esett értesemre, hogy megírt Uram, az velem eddig és azután is acquirálando jókból exclusálni szándékozik, sőt egyéb acquisiteumjából is (s aligha nevetem is az acquisitionáliosokbul ki nem szokta

⁵³⁴ Esterházy Pál várainak, épületeinek, javainak becslése („Aestimatio arcium, aedificorum, dominiorum ac rerum mobilium principis palatini, 1693”). A forrást közölte J. ÚJVÁRY 2015, 87–88.

⁵³⁵ Jövedelmek száma [1675] MNL OL P 125 Nr. 10521/a: Fraknó 40.000, Kismarton 29.000, Lánzsér-Lakompak 19.000, Köpcsény 12.000, Léka klastromi 12.000, körösztrúri 9.000, kapuvári 10.000, csobánci s az többi 3.000, lendvai s az többi 500, véglesi s az többi 1300, árvai s az többi 1000, summa fl. 136.800; Zimányi Vera közölte az 1689-es hasonló adatokat: Fraknó 35.000, Kismarton 22.000, Lánzsér 20.000, Léka 18.000, Keresztúr 8000 ld. ZIMÁNYI 1972, 12.

⁵³⁶ *Tripartitum* I. 102. §.

⁵³⁷ Thököly Éva végrendelete, Kismarton, 1688. április 4. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. F Nr. 324.

⁵³⁸ CSAPODY 1933, 11–12.; HOZJAN 2009, 193–195.

hagyni) és valamely testamentomot is, ki nékem országunk törvénye sérelmivel káros tött, avagy kíván tenni, mindezeknek contradicálok, protestálok és azok iránt való jussomat fönntartom magamnak és maradékimnak...⁵³⁹

Tehát Thököly Éva nem látta, hanem hallotta, hogy a férje nem tekint rá szerzőtársként, nem foglalja bele az iratokba. Valaki elmagyarázta neki, hogy ez mit jelent rá nézve. Tiltakozása magas fórumon, a királyi tábla bírāja előtt történt, amellyel a vagyoni jellegű problémákat immár a család hatókörén kívül helyezte, ezzel veszélyeztetve Esterházy Pál elképzeléseit. Határozott fellépése, érdekeinek nyílt képviselése nyilván tovább rontotta az egyre gyakrabban vitákkal és veszekedésekkel terhelt viszonyukat. E lépés következményének is tekinthető, hogy férje 1691-től el kezdett kamatot fizetni a 22.500 forint után, legalábbis erre utasította tisztartóját:

„akaránk ez levelünk által megparancsolnunk, hogy az minémű huszonkétezer ötszáz forint capitális summának interessét, úgymint ezerháromszázötven forintot rendeltünk volna az atyánkfiának, azon interesnek felét Szent György, felét pedig Szent Mihály napjára fizessed meg...⁵⁴⁰

1694-től tehát a végrendeletekben is megjelent az említett tőkéje, de ez sem nyugtatta meg igazán a hercegasszonyt, hanem még egy kötelezvényt is kicsikart a férjétől 1697-ben. Ebben Esterházy Pál elismerte, hogy felesége 22.500 forintját Alsólendva megvásárlásába fektette, és hogy ezért évi 6% kamat illeti, valamint ígéretet tett arra, hogy ha szüksége lesz a pénzre, akkor meg fogja adni neki.⁵⁴¹

*

Összefoglalva tehát a fentieket, Esterházy Pál végrendeletei visszatükrözik a változó vagyoni és családi helyzetét és azt a mindent felülíró álláspontját, hogy a vagyont egyben kell tartani. Hogy mekkora volt ez a vagyon, arra nézve több adatunk is van. Zimányi Vera közölte Esterházy Pál erről összeállított sajátkezű számolásait. 1688-ban a 16 uradalmat 2.790.000 forintra, 1691-ben a 32 uradalmat 5.669.000 forintra, 1693-ban a 35 uradalmat 7.600.000 forintra becsülte a herceg.⁵⁴² A gyarapodással együtt járt a kölcsönfelvétel és az eladósodás is, Esterházy Pál rendkívül bonyolult hitelügyletei még ma sincsenek teljes valójukban feltárva.⁵⁴³

⁵³⁹ Thököly Éva tiltakozó levele, Bécs, 1690. május 25. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 167.

⁵⁴⁰ Esterházy Pál utasítása az alsólendvai tisztartónak, Lakompak, 1691. március 3. EPA Acta Varia Bündel 319 számozás nélkül; Thököly Éva átvételi elismervénye 675 forintról, Kismarton, 1691. május 18. és december 31. ugyanazon az iraton.

⁵⁴¹ Thököly Éva kötelezvénye („Obligatorie super florenis 22.500 Principissae Evae Thökölj datae”), Kismarton, 1697. január 1. MNL OL P 108 Rep. 66 Fasc. 4 Nr. 3. f.260.

⁵⁴² ZIMÁNYI 1997, 261–262., 273–275.; ld. még J. ÚJVÁRY 2015, 87–88.

⁵⁴³ Az eddigi legalaposabb áttekintés: BAKÁCS 1965, 17–33.

viskolcz.noemi_5_22

A fentiek alapján kijelenthető, hogy Esterházy Pál felesége vagyoni helyzetével törődött és gondoskodni akart róla. Az alábbi táblázatban összesítettem a legfontosabb döntéseket és változásokat a feleség vagyoni jogait illetően:

Dátum	Tartalom	Változás
Végrendelet 1682. szeptember 8.	özvegyi haszonélvezet: Keresztúr, Kabold, Feketevár, bécsi kert, aranyművek szabad rendelkezés: ajándékba kapott tárgyak	
Végrendelet 1683. május 18.	mindenben megerősíti az előzőt	
Végrendelet 1685. március 10.	özvegyi haszonélvezet: Keresztúr és egy malom a küllői porcióval, Kabold, Feketevár szabad rendelkezés: 50.000 forint értékű tárgye-gyüttes	kikerült a bécsi kert, bekerült egy malom és egy küllői porció
Kötéslevél 1685. május 5.	özvegyi haszonélvezet: Keresztúr és egy malom a küllői porcióval, Kabold, Feketevár, bécsi kert szabad rendelkezés: 50.000 forint értékű tárgye-gyüttes	visszakerült a bécsi kert
Végrendelet 1689. február 12.	özvegyi haszonélvezet: Feketevár és Kabold szabad rendelkezés: több mint 30.000 forint értékű tárgye-gyüttes	kikerült Keresztúr és a malom, valamint a bécsi kert, csökkent a tárgye-gyüttes értéke
Codicillus 1692. július 10.	nincs szó birtokokról <i>Hauskleinod</i> elváltása Thököly Éva aranyműve-itől	
Végrendelet 1693. július 8.	özvegyi haszonélvezet: Kethely <i>oppidum</i> és ígéret a kőszegi uradalom egy részére szabad rendelkezés: több mint 30.000 forint értékű tárgye-gyüttes	kikerül Kabold és Feketevár
Végrendelet 1694. szeptember 10.	özvegyi haszonélvezet: Köpcsény vára és uradalma – benne Thököly Éva 22.500 forintnyi tőkéjével szabad rendelkezés: több mint 30.000 forint értékű tárgye-gyüttes	kikerül Kethely
Végrendelet és codi-cillus 1695. március 2. 1696. december 8. 1699. január 2.	özvegyi haszonélvezet: Köpcsény vára és uradalma – benne Thököly Éva 22.500 forintnyi tőkéjével szabad rendelkezés: több mint 30.000 forint értékű tárgye-gyüttes	

9. táblázat: Esterházy Pál végrendeleteinek és kötésleveleinek Thököly Évára vonatkozó rendelkezései 1682–1699 között

1699-ben, amikor az uralkodóval elismertette Esterházy Pál a hitbizományokat létrehozó végrendeletét, vagyoni szempontból nem bánt nagyvonalúan a feleségével, hanem három fiát, Mihályt, Gábort és Józsefet hozta helyzetbe – de őket is igazából csak az ő, azaz a családfő, a *pater familias* halála után. A Magyar Királyság leggazdagabb mágnása csupán Köpcsény uradalma haszonélvezetét biztosította házastársának, emellett az abba bekebelezett 22.500 forintnyi tőkével és 30.000 forint értékű mobiliával szabadon rendelkezhetett Thököly Éva. A köpcsényi uradalom éves bevétele – hiába állította Esterházy Pál, hogy egy palatinusné méltón

elélhet belőle – inkább csak egy szerény életvitelt tett volna lehetővé. Ennek ellenére, özvegyi státusza esetleges bekövetkezésekor, Thököly Éva nem került volna rosszabb helyzetbe, mint a házasságuk kezdetén. Összegzésként megállapítható, hogy Esterházy Pál a házasság megszűntét követő özvegyi vagyoni jogokat biztosította feleségének, ugyanakkor a házasság ideje alatt keletkezett vagyoni jogokból kizárta. Thököly Éva figyelmét nem kerülték el az őt és gyermekeit hátrányosan érintő férji rendelkezések és érvényesíteni kívánta a saját érdekeit.

3. Mostoha- és édesgyermek a házasságban

Thököly Éva férje második felesége volt, a házasságba lépésével egy nagycsaládba került, amelynek tagjait és mindennapi életüket jól ismerte. Fiatal nőként saját gyermekekre is vágyott. Elsődleges célja volt a férjével közös gyermekei érdekeinek az érvényesítése, amelyek olyan aspektusokban nyilvánultak meg, mint hogy ki kereszteli őket, kik lesznek a keresztszülők, milyen nevelést sikerül nekik biztosítani, kikkel kötnek házasságot és hogy miként részesülnek a vagyonból. Az Esterházyak összefonódása egy új, idegen családdal óhatatlanul konfliktusok forrását is jelentette, kérdés volt, hogy vajon a létrejövő új *familia* miként tud együttműködni a régivel és milyen közös célokat tudnak együttesen megvalósítani.⁵⁴⁴

Az anya: Esterházy Orsolya

A férjénél majdnem negyedszázaddal fiatalabb Thököly Éva 1682 augusztusától tíz gyermek mostohaanyja lett: Miklósé, Krisztináé, Lászlóé, Jánosé, Orsolyáé, Mihályé, Gáboré, Pálé, Anna Júliáé és Ádámé.⁵⁴⁵ A következőkben röviden bemutatom az Esterházy Pál és Esterházy Orsolya házasságból származó és 1682-ben még életben lévő gyermeket és sorsukat, ugyanis a velük kialakított kapcsolat nagyban befolyásolta a házaspár viszonyát és Thököly Éva életét.⁵⁴⁶

Esterházy Miklós (Fraknó, 1655. december 31. – Pozsony, 1695. augusztus 5.)⁵⁴⁷

A legidősebb fiút egyházi pályára irányították a szülei. Már 10 évesen a bécsi egyetem beiratkozott hallgatója volt, ahol a filozófiai fakultás alsóbb osztályait látogatta.⁵⁴⁸ 1670-ben Bécs-újhelyben tartózkodott, valószínűleg a nem sokkal korábban megalapított bécsújhelyi jezsuita

⁵⁴⁴ ERDÉLYI 2019b, 112–116.

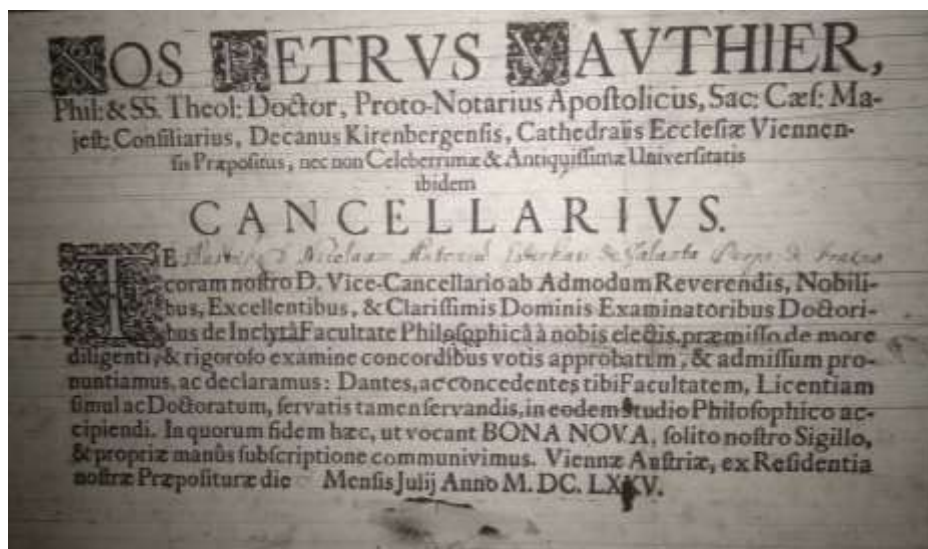
⁵⁴⁵ Esterházy Pál és Orsolya gyermekei: *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 321–323.

⁵⁴⁶ Esterházy Pál gyermekeinek életéről – beleértve a hercegi címet viselő Mihályt és Józsefet – nincsen szakirodalom, a néhány rövidebb ismertetés pedig sok pontatlanságot tartalmaz, ld. például PERSCHY 1995, 50–51.

⁵⁴⁷ ESTERHÁZY 1700, Nr. 123.; SZINNYEI I., 1459–1460.

⁵⁴⁸ KISSNÉ 2004, Nr. 1565. Az Esterházy fiúk tanulmányairól megjelenés előtt áll a tanulmányom.

gimnázium tanulójaként. Az iskola matrikulája nem ismert, de Esterházy Pál itt kötött szerződést Hans Caspar Reiß-szel, aki azt vállalta, hogy a kis grófort, udvarmesterét és két inasát a Kornmarkton lévő házában elszállásolja és ellátja.⁵⁴⁹ Ezt követően újra a bécsi egyetemre iratkozott be, s az ottani magyar náció tagjaként 1672 nyarán ő tartotta a László-napi beszédet a Szent István-székesegyházban, amely nyomtatásban is megjelent *Principis in Deum Pietas* címmel.⁵⁵⁰ 1675. július 17-én magiszteri vagy doktori fokozatot szerzett a filozófiai fakultáson.⁵⁵¹

8. kép: Esterházy Miklós Antalnak a Bécsi Egyetem filozófiai kara által kiállított bizonyítványa, Bécs, 1675.

A disputájához kötődő nyomtatott és illusztrált tézislapjának megmaradt az alsó fele a fraknói gyűjteményben: eszerint Esterházy Miklós I. Lipót uralkodónak ajánlotta a vizsgáját, amelynek képi témáját Róma alapításának az előzményei adták. Az itáliai parton kikötő Aeneas legyőzi az ott lakók seregét és királyát, Aeneas I. Lipót vonásait viseli, vele ellenben Esterházy Miklós áll hódolattal.⁵⁵² A fiú kiváló tanulmányai eredményeire és családjára tekintettel császár védnökségben („promotio sub auspiciis imperatoris”) részesült és jutalomképpen elnyerte az uralkodói aranyláncot, amelyet Pálffy Tamás magyar kancellár és nyitrai püspök nyújtott át neki 1675-ben.⁵⁵³

⁵⁴⁹ Esterházy Pál szerződése Hans Caspar Reiß-szel, Bécsújhely, 1669. november 16. EPA RAR Forchtenstein 1670 Nr. 176.

⁵⁵⁰ ESTERHÁZY Miklós: *Principis in Deum Pietas*. Viennae, 1672. RMK III. 2585.

⁵⁵¹ RATH 1953, 89. A szerző adata szerint Miklós magiszteri fokozatot szerzett, de az Esterházy levéltár forrása doktori fokozatot említ, MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. A Nr. 7. A szöveg így szól: „dantes ac concedentes tibi facultatem, licentiam simul ac Doctoratum, servatis tamen servandis, in eodem studio philosophico accipiendi”. Fazekas István közlése szerint ebben a korban a filozófiai tanulmányok magiszteri fokozattal zárultak, köszönöm írásbeli véleményét. Magiszteri és doktori fokozatról egyaránt tud MÜHLBERGER 2007, 609.

⁵⁵² A tézislapot közzétette GALAVICS 1994, 216–217.

⁵⁵³ RATH 1953, 89.

Ezzel még nem fejeződtek be Miklós tanulmányai, 1677-ben már Rómából számolt be édesanyjának az utazási élményeiről.⁵⁵⁴ A Collegium Germanicum Hungaricum hallgatói közt nem található a neve, de római levelei és a *Trophaeum* szerint is filozófiát és teológiát tanult ott.⁵⁵⁵ A fiú egyébként mély lelki válságot élt át Rómában és szeretne volna elhagyni a rá kiszabott egyházi pályát, erről ezt írta apjának 1679-ben: „mivel Istentől is nem érzetem eddig is az egyházi állapotra való hivatalt, és lelkem ismereti ellen is találván lenni, Nagyságod az Istenért megbocsátani méltóztassék, hogy az világi állapotra rendeltetni kívánkoztam és kívánkozom”.⁵⁵⁶ Azzal zárta a levelét, hogy Bolognában „az horvát collegiumban maradván egy darabig jus civilét avagy törvénytudományt” tanulna. Esterházy Pál azonban keményen elutasította fia ezirányú próbálkozását. Miklós Rómából hazafelé ténylegesen megállt Bolognában – ottani egyetemi vagy akadémiai beiratkozásáról nincs adat –, majd 1680 áprilisában visszatért Magyarországra.⁵⁵⁷ A továbbiakban ténylegesen elindult az egyházi karrierje, amelynek állomásai a következők voltak:

- rátóti prépost – Rákos, 1679. március 10.⁵⁵⁸
- a hrapkói Szentlélek apátság perjele – Bécs, 1679. március 5.⁵⁵⁹
- esztergomi kanonok – Pozsony, 1681. február 1.⁵⁶⁰
- komáromi főesperes – Sopron, 1681. november 4.⁵⁶¹
- választott traui püspök – ennek nincs meg a kinevezési dokumentuma, de a címei között felsorolja;⁵⁶²
- zólyomi főesperes – 1684. július 25.⁵⁶³
- esztergom-szentistváni prépost – 1685⁵⁶⁴
- tinini püspök – Bécs, 1691. április 5.⁵⁶⁵

⁵⁵⁴ Esterházy Miklós Esterházy Orsolyának, Róma, 1677. november 6. Közli BADÁL 1982, 303–306.

⁵⁵⁵ Esterházy Miklós levelei Rómából, MNL OL P 108 Rep. 7 Fasc. G Nr. 91–95.; ESTERHÁZY 1700, II. rész 79.

⁵⁵⁶ Esterházy Miklós Esterházy Pálnak, Róma, 1679. november 18. MNL OL P 108 Rep. 7 Fasc. G Nr. 91. Idézi BUBRYÁK 2019, 44–46. Esterházy Miklós hasonló tartalmú leveleket írt Kéry János címzetes csanádi püspöknek is, támogatását kérve, Róma, 1679. május 14. MNL OL P 108 Rep. 7 Fasc. G Nr. 92. és Róma, 1679. május 19. Uo. Nr. 95.

⁵⁵⁷ Esterházy Miklós betegségéről és bolognai tartózkodásáról: Bernardus Nemecek Esterházy Pálnak, Bologna, 1680. április 2. MNL OL P 108 Rep. 7 Fasc. G Nr. 94; Branyik György Esterházy Pálnak, Zágráb, 1680. március 25., visszatéréséről: Branyik György Esterházy Pálnak, Zágráb, 1680. április 29. ld. GALAVICS 2002, 292. és 294.

⁵⁵⁸ Az oklevél kiállítója Széchényi György kalocsai érsek, MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. A Nr. 7.

⁵⁵⁹ Az oklevél kiállítója I. Lipót uralkodó, MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. A Nr. 9.

⁵⁶⁰ Az oklevél kiállítója Szelepcsényi György, MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. A Nr. 12.

⁵⁶¹ Az oklevél kiállítója Szelepcsényi György, MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. A Nr. 10.

⁵⁶² Esterházy Miklós így sorolta fel a címeit 1683-ban: „én Fraknai Gróf Esterházy Miklós választott dragulgai püspök, hrapkói apátúr, komáromi esperes, esztergomi kanonok és koronás király urunk öfölsége tanácsa”, ld. Esterházy Miklós reverzálisa, Bécs, 1683. január 17. MNL OL P 108 Rep. 7 Fasc. G Nr. 97. Dragulga – Trau értelmezéséhez köszönöm Fazekas István véleményét.

⁵⁶³ Az oklevél kiállítója Szelepcsény György, MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. A Nr. 19.

⁵⁶⁴ Az oklevél kiállítója Széchényi György, MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. A Nr. 21.

Utóbbi esetében a befolyásos bécsi jezsuita, Franciscus Menegatti 1691-ben értesítette Esterházy Pált, hogy sikeresen közbenjárt az uralkodónál a megüresedett püspöki állás elnyeréséért.⁵⁶⁶ A felszentelésére Széchényi György esztergomi érseket kérte fel az apa a következő sorokkal: „napoként várom Rómából Miklós fiam confirmációját, örömet érteném, ha magára vegye kegyelmed azon fáradságot, és maga fogja-e consecrálni”.⁵⁶⁷ Esterházy Pál még a püspöki pálcát is maga vásárolta a fiának.⁵⁶⁸ Esterházy Miklós 1682-ben királyi tanácsosi címet is kapott,⁵⁶⁹ 1683-ban pedig bekerült a pozsonyi kanonokjelöltek közé, de végül nem nyerte el a stallumot.⁵⁷⁰

Esterházy Miklós tehát belenyugodott sorsába, elfogadta, hogy nem mehet világi pályára. Az 1680-es évek végétől több teológiai műve is megjelent Nagyszombatban.⁵⁷¹ 1684-ben ő keresztelte meg Kismartonban apja második feleségétől született kishúgát, Anna Teréziát. 1691-ben kedves hangú levélben fejezte ki mostohaanyjának a jókívánságait a karácsonyi ünnepekre és neve napjára.⁵⁷² A családot váratlanul érte a 40 éves korában bekövetkezett halála, amit Esterházy Pál így írt meg a feleségének 1695. augusztus 5-én:

„Szinte hat órákor érkeztem ide, Bécsben, azomban igen szomorú hírem jöve, hogy szegény Miklós fiam ma kilenc órákor megholt légyen Posomban. Megírtam oda, hogy hozzák el testét Kismartomban az Páter Franciscánusokhoz, s tegyék oda, azhol az több Fiaim vannak”.⁵⁷³

Esterházy Miklóst a kismartoni ferenceseknél lévő Szent József-kápolnában temették el, erről Thököly Éva tudósította erről a férjét, aki bécsi ügyei miatt nem lehetett jelen a fia temetésén.⁵⁷⁴

Esterházy László (Bécs, 1662. augusztus 27. – Pozsony, 1689. november 26.)⁵⁷⁵

A családi emlékezet szerint koraszülöttként félholtan született Bécsben. Szülei fogadalmat tettek, hogy ha életben marad, akkor a mariazelli Szűz Mária-bazilikának egy ezüstszobrot

⁵⁶⁵ Az oklevél kiállítója I. Lipót uralkodó, MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. A Nr. 22.

⁵⁶⁶ Franciscus Menegatti Esterházy Pálnak, Bécs, 1691. április 12. MNL OL P 125 Nr. 3163.

⁵⁶⁷ Esterházy Pál Széchényi Györgynek, Kismarton, 1692. július 11. PL AS Classis X. Nr. 196. Missiles Fasc. 57. f.330. (MNL OL MF 2666.d.).

⁵⁶⁸ Esterházy Pál bevételi és kiadási naplója 1684–1688. MNL OL P 125 Nr. 10314. 1688. december Nr. 262. „Miklósnak adtam az püspök pálcáért s más vásárlásért...” Megmaradt a számla is, ezek szerint az ezüstbotot Augsburgból szállította Johann Jacob Pfalzer, számláját ld. Bécs, 1688. december 20. MNL OL P 125 Nr. 10970.

⁵⁶⁹ Esterházy Miklós királyi tanácsosi kinevezése, Bécs, 1682. január 8. MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. B Nr. 30. IVÁNYI 1991, 409. 47. lj.

⁵⁷⁰ Koralátovich László Esterházy Pálnak, Linz, 1683. november 2. MNL OL P 125 Nr. 2872.

⁵⁷¹ MONOK–ZVARA 2020, 445.

⁵⁷² Esterházy Miklós Thököly Évának, Nagyszombat, 1691. december 14. MNL OL P 125 Nr. 6940.

⁵⁷³ Esterházy Pál Thököly Évának, Bécs, 1695. augusztus 5. MNL OL P 125 Nr. 607.

⁵⁷⁴ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1695. augusztus 6. MNL OL P 125 Nr. 608. ld. még WEISS 1980, 266.

⁵⁷⁵ ESTERHÁZY 1700, Nr. 125. és II. rész 80–82.; *Az Esterházyak családi naplója* 215.

adományoznak, valamint hogy Lászlót egyházi pályára adják. Keresztszülei I. Lipót magyar király és Gonzaga Eleonóra Magdolna özvegy császárné voltak. A papi hivatás felé az első lépés már hétéves korában megtörtént, ezt Esterházy Pál így örökítette meg a naplójában:

„Die 8. Septembris szenteltem meg Förtön túl való Boldogasszony szentegyházamat, s ugyanakkor öltöztettem Laczkó fiamat clericában, az hol az quatuor minorest is fölvette, azaz kisasszony napján kalocsai érsek, győri püspök Szécsény György uram által; adja isten, szolgálhasson mind istennek, mind hazájának, megmaradván holtig az igaz hitben, s papi rendiben. Anno 1669.”⁵⁷⁶

A szövegben említett *quatuor minores* az egyház karrierben az úgynevezett kisebb rendeket jelenti, amelyek a papi rend felvételéhez szolgáltak előfeltételül.⁵⁷⁷ Rá egy évre, 1670-ben a kegyuraságot gyakorló édesapja a rátóti Szűz Mária prépostság *beneficium*ába juttatta.⁵⁷⁸

László középiskolai tanulmányairól nem maradtak források, sőt, a bécsi egyetemi matrikula adatai is hiányosak ebben az esetben, így csak a számadások adnak támpontot arra, hogy az egyetemi tanulmányait 1678-ban kezdte meg.⁵⁷⁹ 1681-ben a bécsi egyetem magyar nációja és Cseles Márton prokurátor egy levelet intézett Esterházy Pálhoz, amelyben arra kérték, hogy június 13-iki nádorrá választása alkalmából engedje meg, hogy László fia mondjon misét a Szent István-székesegyházban. Hivatkoztak Esterházy Miklósrá is, aki korábban hasonló kegyben részesült.⁵⁸⁰ Nem ismert, hogy László misézett-e, de az az évi Szent László-napi beszédet biztosan ő tartotta, amely nyomtatásban is megjelent *Arcanum feliciter imperandi consilium* címmel.⁵⁸¹ A magiszteri fokozatot 1681. április 21-én szerezte meg.⁵⁸² Neki is készült tézislap és bátyjához hasonlóan ő is I. Lipótot választotta pártfogóul. Az illusztráción a felhőkön lebegő uralkodót Habsburg ősei veszik körül, alattuk Esterházy Pál és az Esterházy család fiktív és valós tagjai láthatók.⁵⁸³ László is átvette a sikeres tanulmányokért kiérdemelt uralkodói aranyláncot, mégpedig Johann Paul von Hoher udvari főkancellártól.⁵⁸⁴ Képzettségben ő jutott a legmagasabbra, 1684-ben teológiából doktorált Bécsben.⁵⁸⁵ Meg kell említe-

⁵⁷⁶ Az Esterházyak családi naplója 216.

⁵⁷⁷ SZUROMI 2003, 20.

⁵⁷⁸ Az oklevél kiállítója Esterházy Pál, Fraknó, 1670. szeptember 13. MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. A Nr. 2. Magáról a gyakorlatról a rátóti prépostságra vonatkozóan GALAVICS 2002, 275.

⁵⁷⁹ Branyik György prefektus konvenciója, Kismarton, 1679. január 1. EPA RAR Eisenstadt 1679 Nr. 294. „Kezdődik esztendeje fiunk László Praefectusunknak Pater Branik György úrnak, léssen esztendeig készpénz fizetése praefectusságára száz tallér, udvarnál, ha vagyon, magunkkal asztala. Tartozik azért eő kegyelmeis hivataljában híven és jámborul eljárni, fiunkat mennél jobban lehet oktatni, tanítani”.

⁵⁸⁰ Cseles Márton és a bécsi egyetem magyar nációja Esterházy Pálnak, Bécs, 1681. július 9. MNL OL P 125 Nr. 5390.

⁵⁸¹ ESTERHÁZY László: *Arcanum feliciter imperandi consilium*. Viennae, 1681. RMK III. 3091.

⁵⁸² RATH 1953, 89–90.

⁵⁸³ GALAVICS 2002, 273–274.

⁵⁸⁴ RATH 1953, 89–90.

⁵⁸⁵ RATH 1953, 90.; KISSNÉ 2004, Nr. 2013.

nem, hogy Esterházy László tanulmányaiiban van egy zágrábi állomás 1680-ban, feltehetőleg az ottani jezsuita akadémia, amelynek részleteit nem sikerült megnyugtató módon tisztázni. László unokatestvérei, Nádasdy Tamás és Miklós társaságában tartózkodott ott huzamosabb ideig Branyik György *prefektus* felügyelete alatt.⁵⁸⁶ Ragyogó eredményei és elkötelezettsége ellenére az ő egyházi karrierje nem haladt olyan lendülettel, mint Miklósé. Pozsonyi kanonoki beiktatására 1685. október 20-án került sor.⁵⁸⁷

A családi eseményeken szintén részt vett, ő keresztelte meg húgát, Esterházy Katalint 1685-ben és öccsét, Józsefet 1688-ban Kismartonban. 1689. november 27-én a pozsonyi káptalan szomorú hírt közölt a náddal: „confrater”-ük, „a jámbor, tökéletes erkölcsű s megfedhetetlen életet viselő” Esterházy László, ötheti betegség után, november 26-án elhunyt és a temetésre vonatkozóan kértek intézkedést.⁵⁸⁸ Egy következő levélben pedig azt jelentették, hogy László grófot „érdeméhez s úri személyéhez képest... böcsületesen” eltemették, de a Szent Márton-templomban kialakított sírhelyért a városi tanács pénzt követel tőlük. Arra kértek Esterházy Pált, hogy ne adjon a városnak pénzt ezen a címen, ugyanis nekik „dicsőséges Szentkirályok által adott és confirmált sok rendbeli szép privilégiumaik” vannak erre.⁵⁸⁹ Esterházy Lászlót a szentélyhez közel temették el, édesapja egy emléktáblát állíttatott neki, amely mára már eltűnt.⁵⁹⁰

Esterházy Krisztina (Kismarton, 1663. október 8. – 1728. december 7.)⁵⁹¹

Esterházy Pál első feleségétől született lányai apácák lettek. Nem volt döntési lehetőségük, szüleik akaratából kolostorban kellett élniük. Krisztinát már tízévesen az alsó-ausztriai Kirchberg ágostonos kanonissza zárdájába vitték. Miután 1678-ban Kismartonban – és ezzel a Magyar Királyságban először – az Esterházy házaspár megalapította ennek a kolostornak egy filiáléját, Esterházy Krisztina mellett még két húga, Orsolya és Julianna is ide került.⁵⁹² Az első fejedelemasszony, Anna Barbara Renata von Mollart, az ágostonos kanonisszák bécsi Szent Lőrinc-kolostorából érkezett, aki Kollonich Lipót győri püspök jelenlétében tett fogadalmat.⁵⁹³ A novícius Esterházy Krisztina 1679-ben öltözött be Krisztina Jozefa néven, az

⁵⁸⁶ Branyik György Esterházy Pálnak, Zágráb, 1680. március 24. MNL OL P 125 Nr. 1175.

⁵⁸⁷ A kinevezésnek nincs meg az okmánya, az időpontot ld. MIKÓ-PÁLFFY 2002, 167.

⁵⁸⁸ A pozsonyi káptalan Esterházy Pálnak, Pozsony, 1689. november 27. MNL OL P 125 Nr. 5377. A *Trophaeumban* rosszul szerepel a halála dátuma, 1689 helyett 1693 került az életrajzba.

⁵⁸⁹ A pozsonyi káptalan Esterházy Pálnak, Pozsony, 1689. december 4. MNL OL P 125 Nr. 5378.

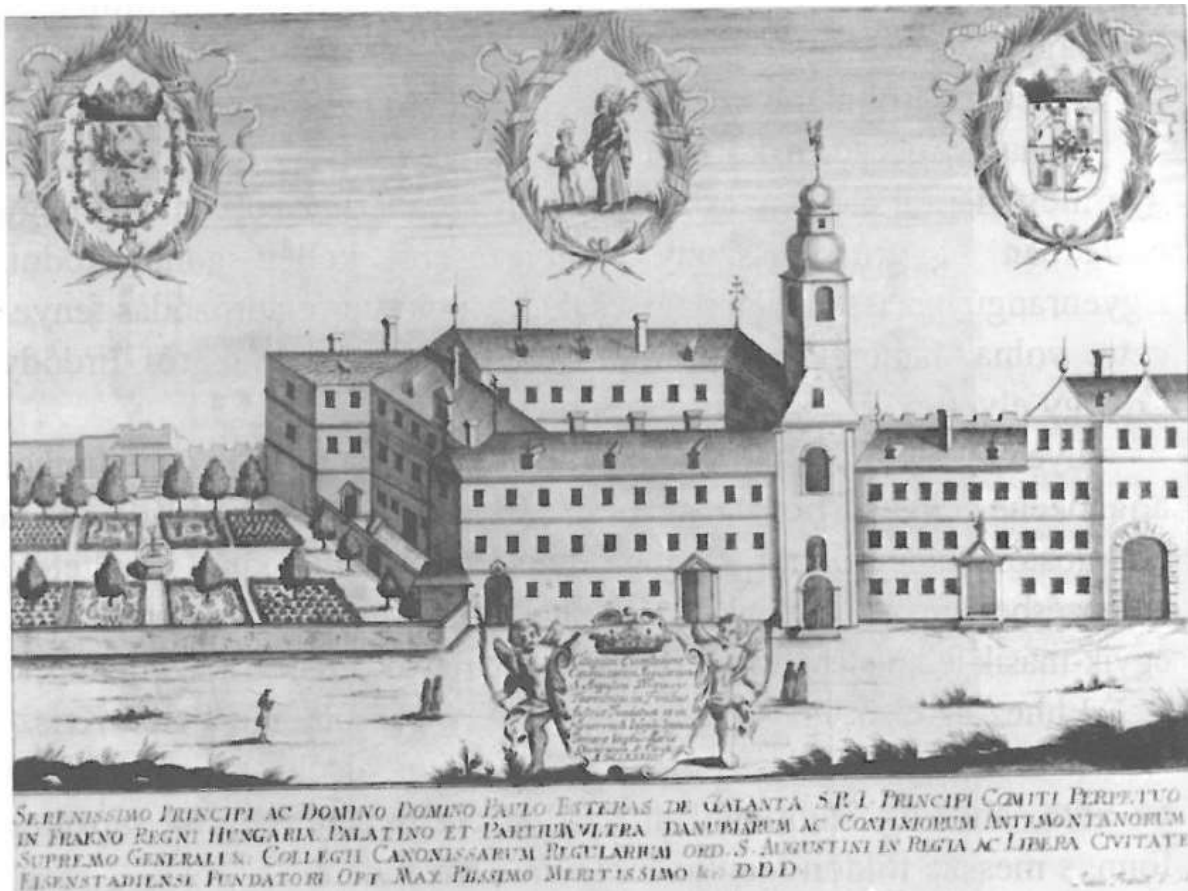
⁵⁹⁰ ESTERHÁZY 1700, II. rész 82.; MIKÓ-PÁLFFY 2002, 166.

⁵⁹¹ ESTERHÁZY 1700, Nr. 124. és II. rész 79–80.

⁵⁹² MOHL 2000; FRANK 1976, 52–56.; KOLTAI 2016a.

⁵⁹³ Anna Barbara Renata von Mollart beiktatása, Kismarton, 1678. június 19. MNL OL E 151 18. d. 144. Fasc. VIII.

ezzel kapcsolatos kiadások gondosan elszámolásra kerültek a kismartoni számvevői hivatalban.⁵⁹⁴

9. kép: Johannes Franck: A kismartonyi Szent József ágostonos kolostor (1687)

Esterházy Pál közvetlenül a kastély mellett építtetett egy új kolostort lányainak és apácatársainak, amelyről már csak egy korabeli metszet alapján alkothatunk képet, ugyanis 1768-ban leégett, nem sokkal később pedig feloszlatták a női szerzetesrendet. A kolostor helyére Esterházy Antal építtetett egy házat 1792-ben az Esterházy-hivatalok számára („fürstliches Verwaltungsgebäude”).⁵⁹⁵

A kolostorba még Mollart fejedelemasszony alatt és feltehetőleg az ő érdeméből egy olyan Mária-szobor került, amelynek történelmi jelentősége volt, erről Esterházy Pál hagyta ránk a történetet:

„...Kismartonyi Apacza Klastromban levő csudalatos Boldog asszony képe Magyar Országban – Ezen Szent Képet küldötték a Bécsi Szent Lőrinc Klastromában lévő Apacza Szűzek az Kismartonyi Apacza Szűzek tiszteletes Annyának, Groff Molárt Borbála Renáta Apacza Szűznek, az Ezerhatszáznyolczvan Esztendőben, melly az Ezer-négyszázkilenczven Esztendőben faragtatott,

⁵⁹⁴ Esterházy Pál utasítása Johann Strenberger kismartonyi számvevőnek, Kismarton, 1679. április 8. EPA RAR Eisenstadt 1679 Nr. 164. „zu Einkkaltung unßern Freyla Tochter Christina in das Jungfrau Closter, vor Müllich, Millichräm, Putter, Koll undt waxkörzen außgeben wordten ... 153 fl 29 kr 2 dn.”

⁵⁹⁵ ÖKT XXIV. 95.; FRANK 1976, 53.

ki előtt Lutter Márton midőn még Pap volt, és az Klastrombul ki nem szökött volna, Misét mondott: Ezen kép előtt csudák-is történetek annak előtte, s most-is nagy tisztességben tartatik”.⁵⁹⁶

1693-ban Esterházy Krisztina Jozefa lett az új prépostnő (a német forrásokban „Pröpstin”), aki előjárójának, Kollonich Lipót győri püspöknek és az összegyűlt káptalannak fogadott örök engedelmességet, míg a beiktatását Thomas Walperger, a kismartoni várplébános végezte.⁵⁹⁷ Krisztina jó kapcsolatot ápolt édesapjával, és különösen ellenséges volt Thököly Évával, aki még a házasságkötésük előtt arról panaszkodott Esterházy Pálnak, hogy Kiri apáca legszívesebben egy kanál vízben megfojtaná.⁵⁹⁸ Az első nagy házassági válság idején 1692-ben, Krisztina érthető módon az apja mellé állt és vigasztalta, hogy ne keseregjen, mert csak egészségének ártana.⁵⁹⁹ Néhány évvel később Thököly Éva sikeresen vágott vissza „ösellen-ségének”. 1698 novemberében ugyanis a városban elterjedt a hír, hogy Krisztina apáca szülni fog. Thököly Éva nem volt rest és személyesen ellenőrizte a szóbeszédet, innen érdemes eredetiben olvasni a levelet:

„Én nála voltam és megnéztem, ha igaz-i az a hír vagy sem. De én úgy találtam, hogy nem igaz az, hogy elvesztette. De hogy nehézkes, az igen világosan igaz, azt immár nem is tagadhatja, eleget igyekezett rajta, hogy elveszesse, de az Isten nem engedte. Most már nem mondhatja az rossz lotyó, hogy hogy [!] én öztem ki, hanem az egy élő Isten, azki az igazságot szereti, nem nízheti tovább az ő Istentelenségét s az én sok szenvedésemet, hozta ebben az gyalázatban. ... Igen jól és Istenesen cselekedni kegyelmed, ha megegzamináltatná, hadd vallaná meg, hogy ki volt az apja, és hogy az gyermeket is ne igyekezzik elveszteni.”⁶⁰⁰

Hogy a botrány után pontosan mi történt, erről hallgatnak a családi források, de az új győri püspök, Keresztély Ágost, értesülve a kismartoni apácák meglazult házirendjéről,⁶⁰¹ szigorított a rendszabályokon. Esterházy Krisztina 1728-ban hunyt el, a temetésekor elmondott beszéd nyomtatásban is megjelent.⁶⁰²

Esterházy János (Fraknó, 1668. július 3. – Bécs, 1683. március 22.)

⁵⁹⁶ ESTERHÁZY 1696, 114.

⁵⁹⁷ Esterházy Krisztina Jozefa beiktatása, Kismarton, 1693. március 24. MNL OL E 151 18. d. 144. Fasc. VIII. „den 24. Martij 1693 bin ich in disen hochwürdigen Gotteshauß von Ihro hochwürde Herrn gschloß Abbtten Thoma Walperger benediciert undt stallirt worden”. Ld. még ESTERHÁZY 1700, II. rész 80.

⁵⁹⁸ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. május 6. MNL OL P 125 Nr. 410.

⁵⁹⁹ Esterházy Krisztina Jozefa Esterházy Pálnak, d.n. MNL OL P 125 Nr. 743. Tovább levelei az apjának MNL OL P 125 Nr. 734–748.

⁶⁰⁰ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1698. november 1. MNL OL P 125 Nr. 627.

⁶⁰¹ MOHL 2000, 71.

⁶⁰² Amilien von LUDWIGSDORF: *Die grosse Fürsten-Tochter, ...In Einer Trauer- und Leich-Ehren-Predig ...Josephae Christinae auß dem Esterhasischen Stammen-Hauß*. Wiener Neustadt, 1728. A prédikációt elemezte: MACZÁK 2016.

1679-ben László bátyjával, valamint Nádasdy Tamással és Miklóssal tanult együtt Bécsben Branyik György prefektus vezetésével.⁶⁰³ 1683-ban, 15 évesen hunyt el, Kismartonban temették el.⁶⁰⁴

Esterházy Orsolya (Fraknó, 1670. január 3. – Kismarton, 1732)⁶⁰⁵

16 évesen öltözött be apácának Konstancia néven a kismartoni ágostonos kanonisszák Szent József-kolostorában. Apja 1684 decemberében 150 forintot fizetett ki a „menyasszonyi” szoknyájáért és ugyancsak 150 forintot ajándékért, majd 1686 augusztusában a beöltözésért is ugyanennyit.⁶⁰⁶ A nemzetségekönv szerint kiváló zenei műveltséggel rendelkezett, gyönyörűen énekelt, „isten dicsőségére és a hallgatóság örömére”.⁶⁰⁷

Esterházy Mihály (Fraknó, 1671. május 4. – Bécs, 1721. március 24.)⁶⁰⁸

1681–1687 között a soproni jezsuita gimnázium tanulója volt,⁶⁰⁹ 1687. november 11-én iratkozott be a bécsi egyetem filozófiai fakultására.⁶¹⁰ 1687 decemberében apja mellett részt vett I. József magyar királlyá koronázásán Pozsonyban.⁶¹¹ 1688-ban ő tartotta a magyar náció László-napi beszédét a Szent István-székesegyházban *Regula regum amor et timor* címmel.⁶¹² Az egyetemen 1690-ben *baccalaureatus*-i, 1691-ben magiszteri fokozatot szerzett.⁶¹³ 1691-ben nyomtatásban megjelent tézislapja témája az Esterházy család hódolata I. József előtt. A diadalkapun belovagló fiatal királyt az Esterházyak fogadják, élükön Mihállyal.⁶¹⁴ Ő is *sub auspiciis* vizsgázott és elnyerte az uralkodói aranyláncot, amelyet Anton Franz von Collalto gróftól vehetett át.⁶¹⁵

1690-ben Esterházy Mihály Gábor öccsével együtt Augsburgba utazott I. József 1690. január 24-én történő római királlyá koronázására – a jezsuita Christoph Stettinger szerint ja-

⁶⁰³ Branyik György nyugtái az Esterházy fiúk ellátásáról: EPA RAR Eisenstadt 1679 Nr. 183–190.

⁶⁰⁴ Az Esterházyak családi naplója 219.; WEISS 1980, 267.

⁶⁰⁵ ESTERHÁZY 1700, Nr. 126.

⁶⁰⁶ Esterházy Pál bevételi és kiadási naplója 1684–1688. MNL OL P 125 Nr. 10314. 1684. december Nr. 141–142., beöltözésről uo. 1686. augusztus Nr. 183.

⁶⁰⁷ Esterházy Orsolya fogadalma, Kismarton 1686. augusztus 15. MNL OL E 151 18. d. 144. Fasc. VIII.; ESTERHÁZY 1700, II. rész 82–83.

⁶⁰⁸ ESTERHÁZY 1700, Nr. 127. és II. rész 83–84.; Az Esterházyak családi naplója 217.; PERSCHY 1995, 50.

⁶⁰⁹ Esterházy Pál utasítása a fraknói intézőnek a keletkezett költségek kifizetésére, Sopron, 1681. szeptember 15. EPA RAR Forchtenstein 1681 Nr. 147., csak „junge Herrschaft” van említve az iratban, nevek nélkül. EPA RAR Lackenbach 1682 Nr. 74.

⁶¹⁰ KISSNÉ 2004, Nr. 1565. és Nr. 2013.

⁶¹¹ G. ETÉNYI 2012, 563.; G. ETÉNYI 2021.

⁶¹² ESTERHÁZY Mihály: *Regula regum amor et timor*. Viennae, 1688. RMK III. 3493.

⁶¹³ RATH 1953, 91.

⁶¹⁴ GALAVICS 2002, 287–289.

⁶¹⁵ RATH 1953, 91.

nuár 23-án érkeztek oda, de őt még akkor nem keresték meg.⁶¹⁶ Január 24-én a Szent Ulrich-templomban a császári házaspár és a választófejedelmek gyülekezete előtt aransarkantyús lovaggá ütötték őket. A húsz birodalmi nemesifjúból még egy magyart illetett rajtuk kívül ez a megtiszteltetés, Kéry Jánost.⁶¹⁷ 1691 végén Itáliába indultak a fivérek, s a pármái nemesi kollégiumba (Collegium Nobilium, Collegio dei Nobili) iratkoztak be unokatestvérük, Esterházy Antal kíséretében.⁶¹⁸ A lovagi akadémiának is nevezhető intézményben a hagyományos iskolai tantárgyakat (grammatika, retorika, filozófia, teológia, logika, metafizika) a jezsuiták, a társadalmi rangnak megfelelő művészeti és sporttevékenységet (vívás, pikahasználat, lovaglás) pedig külső mesterek oktatták.⁶¹⁹

A forrásokból egyelőre nem derült ki, hogy miért Pármát választotta Esterházy Pál, hiszen ekkor már számos nemesi akadémia működött Európa-szerte. Tény, hogy a kollégium hallgatóinak a harmada a Habsburg-országokból érkezett ide, így itt megfelelő kapcsolati hálóóra tehettek szert az Esterházy-ifjak. Mihály a pármái tanulmányokat követően Franz Orsolini prefektus felügyeletével egy 7–8 hónapos európai körútra indult volna, azonban másként alakultak a dolgok, s csak egy rövidebb itáliai kirándulásra került sor Gábor öccsével egyetemben. 1693-ban Nápolyon keresztül érkeztek a grófok Rómába, ahol június 9-én fogadta őket XII. Ince pápa. Innen hazafelé vették az útjukat.⁶²⁰

Esterházy Mihályt még a pármái tanulmányai alatt magyar királyi udvarmesterré nevezte ki I. Lipót, a tisztség Draskovich János 1692. február 12-én Zágrábban bekövetkezett halálával üresedett meg,⁶²¹ ezt követte a magyar királyi tanácsosi kinevezése 1693-ban⁶²² és ugyanebben az évben I. József magyar király kamarása is lett, amely a fiatal arisztokrata első bécsi udvari tisztségeként lépés lehet a komolyabb feladatok felé.⁶²³

Esterházy Mihálynak és Gábornak már 1692 végén lehetett menyasszonyjelöltje, ugyanis Klobusiczky János Rómában mindkettőjüknek megszerezte a házassági diszpenzációt

⁶¹⁶ Christoph Stettinger Esterházy Pálnak, Augsburg, 1690. január 23. MNL OL P 125 Nr. 3824.

⁶¹⁷ Christian Leonhard LEUCHT: *Austria S.R. Imperii Conjux. Das ist: Des heil. Röm. Reichs mit dem höchst gepriesenen herzoglichen Ertz-Hause Österreich beständige Ehe.* Augsburg, 1690. 76.; ESTERHÁZY 1700, II. rész, 83.

⁶¹⁸ VERESS 1941, 389.

⁶¹⁹ CONRADS 1982, 242–243.; STANNEK 2001, 131–132.

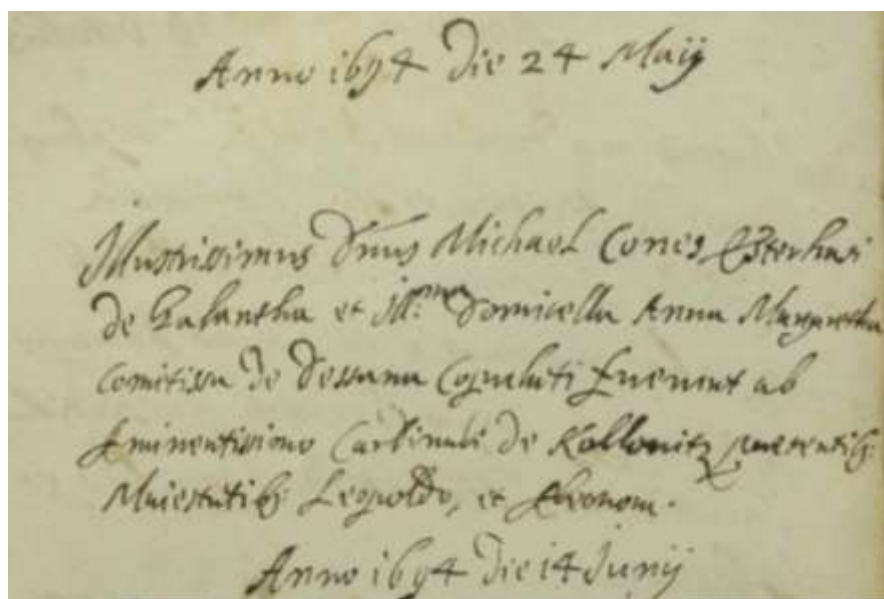
⁶²⁰ Illiasich Gergely Esterházy Pálnak, Róma, 1693. június 13. MNL OL P 125 Nr. 2472.

⁶²¹ Esterházy Mihály magyar királyi udvarmesteri kinevezése, Bécs, 1692. június 3. MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. E Nr. 76. Iványi Emma tévesen 1691. november 17-et adott meg, a kinevezés helyes dátuma 1692. június 3. ld. IVÁNYI 1991, 409. 63–64. lábjegyzet; Draskovich János haláláról: Kéry Ferenc Esterházy Pálnak, Bécs, 1692. február 26. MNL OL P 125 Nr. 5474.

⁶²² Esterházy Mihály magyar tanácsosi kinevezése, Bécs, 1693. augusztus 8. MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. B Nr. 33.; IVÁNYI 1991, 409. 66. lj.; Esterházy Mihály és Gábor magyar tanácsosi kinevezésének a taxája összesen 600 forint volt, Bécs, 1693. október 17. MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. B Nr. 32.; ld. még FALLENBÜCHL 2002, 90.

⁶²³ Esterházy Mihály kamarási esküje, Bécs, 1693. augusztus 19. MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. B Nr. 30 NB IVÁNYI 1991, 410. 67.lj.; a bécsi udvari tisztségekhez ld. SCHEUTZ 2015, 163–165.

és a taxát is megfizette.⁶²⁴ Ám a tervezett frigyek meghiúsultak, s Mihály 1694. május 24-én Bécsben az olasz származású – Thököly Éva által csak „olaszkának” nevezett –⁶²⁵ Anna Margherita Tizzone (Dessana) Biandratával kötött házasságot.⁶²⁶ A szertartást Kollonich Lipót érsek végezte a Hofburg udvari kápolnájában a császári pár jelenlétében. A magas kegy megnyilvánulása annak is volt köszönhető, hogy a menyasszony az uralkodó harmadik feleségének, Pfalz-Neuburgi Eleonóra Magdolnának volt az udvarhölgye. A május 23-án aláírt házassági szerződésnek ezért szigorú kikötéseknek és formai elemeknek kellett megfelelnie.⁶²⁷

10. kép: Esterházy Mihály és Anna Margherita Tizzone házassági anyakönyvi bejegyzése, 1694. június 14.⁶²⁸

A házassággal megkezdődött Esterházy Mihály külön élete feleségével, akitől öt lánya született: Anna Eleonóra (1696), Terézia Éva (1697), Eszter (1698) – ennek a gyermeknek a világrajöttét Thököly Évának is megírta –,⁶²⁹ Johanna Franciska (1699) és Júlia (?).⁶³⁰

Édesapja halálát követően Mihály Sopron vármegye örökös főispáni tisztségén túl az első hitbizományt és a hercegi címet is megörökölte – miután 1712-ben az elsőszülött fiágra is

⁶²⁴ Klobusiczky János Esterházy Pálnak, Róma, 1693. január 17. MNL OL P 125 Nr. 2731.

⁶²⁵ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1695. január 16. MNL OL P 125 Nr. 603.

⁶²⁶ Esterházy Pál olasz rokonságát ld. IVÁNYI 1991, 417.; az arisztokrata házassági stratégiák jelentőségéhez ld. SCHEUTZ 2015, 158–159.

⁶²⁷ PERES 2013b és UŐ. 2015, 397–400. Margit Kopp közzétette a bécsi ÖStA-ban lévő 1694. május 23-án Bécsben keltezett latin nyelvű házassági szerződést német fordításban, ld. KOPP 2020, 237–240. A házassági szerződés az Esterházy hercegi levéltárban is megtalálható, MNL OL P 108 Rep. 3 Fasc. E Nr. 44–45.

⁶²⁸ A bécsi Udvari Kápolna anyakönyve, Hofburgpfarre Tauf-, Trauungsbuch 1673–1712, f.137.; ld. még KOPP 2020, 113.

⁶²⁹ Esterházy Mihály Thököly Évának, Bécs, 1698. augusztus 18. MNL OL P 125 Nr. 6939a.

⁶³⁰ ESZTERHÁZY 1901, 120.; NASCHENWENG 2020, 553. A lányunokák jókívánságokat küldtek nagyapjuknak születésnapjára, pünkösdre és karácsonyra, Esterházy Anna, Eleonóra és Johanna Esterházy Pálnak, MNL OL P 125 Nr. 795–797.

kiterjesztés nyert a család.⁶³¹ 1721. március 24-én hunyt el Bécsben, Kismartonban temették el.⁶³²

Esterházy Gábor (1673. április 15. – 1704. március 13.)⁶³³

A tanulmányait együtt végezte a nála két évvel idősebb Mihály bátyjával a soproni jezsuita kollégiumban és a bécsi egyetemen, azonban ő csak a *baccalaureatus*-i fokozatig jutott.⁶³⁴ Ugyan Szent László-napi beszédet ő is tartott,⁶³⁵ de tézislapot nem ismerünk tőle és uralkodói védnökségben sem részesült. 1690-ben Augsburgban őt is birodalmi lovaggá ütötték. A pármái nemesi kollégiumba bátyjával és unokatestvérével együtt tanult, ahonnan 1693-ban tért vissza. Közben ügyesen, sőt mondhatni, hogy Mihálynál ügyesebben lépdelt előre a karrierjében: 1689-ben Fejér megye főispánjává (erről 1691-ben lemondott),⁶³⁶ 1691-ben az egyesült Zala és Somogy vármegyék főispánjává nevezték ki,⁶³⁷ ezt követően 1693-ban I. József magyar tanácsosa,⁶³⁸ 1696-ban belső tanácsos lett.⁶³⁹ A 18. század elején katonai pályafutása is megindult. 1702-ben I. Lipót utasította Esterházy Pál nádort, hogy az ország állítson ki huszárezredeket, ezek közül az egyiknek lett a parancsnoka ezredesi rangban. Ebben a minőségében a spanyol örökösödési háború színtereire kellett vonulnia, 1702-ben Lauterbourgnál harcolt a franciák ellen.⁶⁴⁰

1692-ben már a nősülésen gondolkodott, a bécsi kolostorban nevelkedő Homonnai Drugeth Julianna tetszett meg neki, akit szeretett volna feleségül venni. A grófkisasszony azonban a szűkebb családi körbe tartozott, ugyanis Esterházy Pál húgának, Máriának volt az unokája. Az apja is beavatkozott az ügybe, a családnál és egyházi körökben is próbálta elnyerni a támogatást a házassághoz, de a lány végül Pálffy János Károlynak nyújtotta a ke-

⁶³¹ FALLENBÜCHL 1994, 96. I. Lipót oklevele, Bécs, 1693. december 21. Esterházy Pál kérésére Sopron vármegye örökös főispánságát kiterjeszti az elsőszülött világi leszármazottra („perpetuus haereditarius supremus comes comitatus Soproniensis”) MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. C Nr. 53.

⁶³² WEISS 1980, 265.

⁶³³ ESTERHÁZY 1700, Nr. 129. és II. rész 84–85.; HECKENAST 2005, 135.

⁶³⁴ KISSNÉ 2004, Nr. 2157.

⁶³⁵ ESTERHÁZY László: *Arcanum feliciter imperandi consilium*, Viennae, 1681. RMK III. 3091.

⁶³⁶ Esterházy Gábor Fejér megyei főispáni kinevezése, Bécs, 1689. január 20. MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. D Nr. 60.; IVÁNYI 1991, 409. 59.lj.; Esterházy Gábor lemondása FALLENBÜCHL 1994, 90.

⁶³⁷ Esterházy Gábor Zala és Somogy megyei főispáni kinevezése, Ebersdorf, 1691. szeptember 16. MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. D Nr. 61. IVÁNYI 1991, 409. 62.lj. (Iványi novembert írt, helyesen szeptember); FALLENBÜCHL 1994, 95. és 111.

⁶³⁸ Esterházy Gábor magyar tanácsosi kinevezése, Ebersdorf, 1693. november 11. MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. B Nr. 31. IVÁNYI 1991, 410. 68.lj.

⁶³⁹ Esterházy Gábor belső tanácsosi kinevezése, Bécs, 1696. október 16. MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. B Nr. 34. Ehhez ld. még KÖKÉNYESI 2021a, 403.

⁶⁴⁰ Forgách Simon Esterházy Pálnak, Staufen, 1702. október 28. MNL OL P 125 Nr. 2125.; THALY 1887, II. kötet 458–459.; IVÁNYI 1991, 121. A korban szokásos arisztokrata katonai karrierhez ld. SCHEUTZ 2015, 165–166.

zét.⁶⁴¹ Nem sokkal később már új menyasszonyt találtak Esterházy Gábornak. Margaretha Christina von Abensberg-Traun Alsó-Ausztria egyik jelentős arisztokrata családjából származott, édesapja, Otto Ehrenreich von Abensberg-Traun a tartomány marsallja volt.⁶⁴² A gyűrűváltásra 1693 októberében került sor, az eseményre Thököly Évát is elvárták, de ő egészségügyi problémáira hivatkozva elhárította, hogy a császárvárosba utazzon.⁶⁴³ Esterházy Mihály és Gábor menyegzőjét egy napon, 1694. május 24-én tartották Bécsben, Gábor házasságáról azonban nem találtam meg az anyakönyvi kivonatot. Az előtte való napon aláírt házassági szerződése azonban megmaradt és jelentősen eltér a bátyjától.⁶⁴⁴ Az immár családos fiúk szívesen tartózkodtak Kismartonban és a többi Esterházy-rezidencián, Thököly Éva néha sokallta is a jelenlétüket és a szokásaikat. 1694 novemberében például azt írta férjének, hogy „nem elég, hogy az több várókban mindent kiettek, itten sem mennek el, azmég valamit találnak. Az Asszon mind ijjel-nappal az klasztromban van. Az Mihály Úr Boldog Asszont volt madarászni, azmint hallom, zákokkal köldig föl Bícben az madarakat”.⁶⁴⁵

A Bécsben élő házaspárnak több gyermeke is született, de Mária Franciska kivételével minden meghaltak kiskorukban: József (1695), Mária Anna (1698), Mihály (1701), Mária Jozefa (1701). Mária Franciska (1702) a későbbiekben egy Salm grófnak lett a felesége.⁶⁴⁶ Esterházy Gábor 1704. március 13-án himlőben hunyt el, de ennek körülményei nem ismertek. Kismartonban temették el.⁶⁴⁷

Esterházy Pál (Kismarton, 1675. június 15. – 1683. május 7.)

1681-től fivéreivel, Mihállyal és Gáborral tanult együtt Sopronban Ormosdi Ferenc prefektus felügyelete alatt.⁶⁴⁸ 1683-ban, hétévesen hunyt el himlőben, Kismartonban temették el.⁶⁴⁹

Esterházy Julianna (Kismarton, 1676. szeptember 3. – 1706 előtt)⁶⁵⁰

⁶⁴¹ A házasság ügyében folyó levelezés 1693 folyamán: MNL OL P 108 Rep. 3 Fasc. F Nr. 50–54.; valamint Nádasdy László Esterházy Pálnak, Bécsújhely, 1692. november 16. és Bécsújhely, 1692. december 8. MNL OL P 125 Nr. 3284–3285.

⁶⁴² IVÁNYI 1991, 417.

⁶⁴³ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1693. október 5. MNL OL P 125 Nr. 585.

⁶⁴⁴ A kettős esküvőre ld. Esterházy Pál Bezerédy Ádámnak, Bécs, 1694. május 17. EPA Bezerédy Ádám levelezése. Esterházy Gábor és Margaretha Christina von Abensberg-Traun házassági szerződése, Bécs, 1694. május 23. MNL OL P 108 Rep. 3 Fasc. G Nr. 55–56.

⁶⁴⁵ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Szent Margaréta, 1694. november 9. MNL OL P 125 Nr. 598.

⁶⁴⁶ ESZTERHÁZY 1901 121. (nem pontos); újabban NASCHENWENG 2020, 551.

⁶⁴⁷ ESZTERHÁZY 1901, 120. Esterházy Gábor haláláról: *Wienerisches Diarium*, 1704. március 19. Nr. 7.; WEISS 1980, 267.

⁶⁴⁸ Az Esterházy-fiúk tanulmányairól megjelenés előtt áll a tanulmányom.

⁶⁴⁹ Az *Esterházyak családi naplója* 219.; WEISS 1980, 267.

⁶⁵⁰ ESZTERHÁZY 1700, Nr. 131. és II. rész 86.

A kislány születésének különös körülményeiről részletesebben is megemlékezett Esterházy Pál:

„Lett pedig kilencz-tíz óra közt délelőtt, senki jelen nem levén, hogy az atyámfia az házban sétálna csak maga, egyszersmind az földre esett az gyermek, kit fölvévén maga kezeivel az atyámfia, vitte az hálózásban, elszakasztván az ködökét, istennek hála, szerencsésen.”⁶⁵¹

Már kétéves korában az ágostonosok rendjébe ajánlották a szülei, Julianna Jozefa néven 1692-ben tett fogadalmat⁶⁵² és a kismartoni Szent József ágostonos kanonissza kolostorban élte az életét. Haláláról nincs adat.

Esterházy Ádám (Bécs, 1680. június 2. – 1720)⁶⁵³

Esterházy Ádám születéséről már feljebb bemutattam a feltételezésemet, hogy valószínűleg Esterházy Pál és Thököly Éva törvénytelen fia, az elképzelés mellett és ellene is vannak érvek. Esterházy Pál egyébként mindenhol az Orsolyától született utolsó fiának nevezi. Hatéves korában egy súlyos, de szerencsés kimenetelű baleset érte, amelyet apja le is írt a *Mennyei korona* című művében:

„Ez következő csuda-is nem utolsó, az mely ezen Szent Kápolnában történt Májusnak, az-az Böjt-más Havának kilencedik napján Ezer hat száz Nyólczvan hatodik Esztendőben, Midőn tizen eggyedik Innocentius Pápa, kiváltképpen való kegyelméből Sz. Constántius Mártyr egész testét (mely most-is az említett Kápolnában tartatik) nékem Romábul küldötte volna: midőn azon Szent Testet Processióval vittem volna sok Papi, és Világi renden lévő Urak jelen léteken az Kápolnában, az Ceremóniák vége után, Eszterás Adám szegény meg-hólt feleségemtől, mint Groff Eszterás Orsik Aszszontul való utolsó Gyermeke, az imádkozó második Contignation lévő ablakon alá nézne a Kápolnában, nem tudván mint olyan kised Gyermeke magára gondot viselni, fővel esett alá a Kápolnában lévő Márván kőpadimentomra, négy ölni magas helyrül, az holott természet szerint meg-köllött volna bizonyossan halni, csak hat Esztendős lévén, Azonban az Böldogságos Szűznek ajánlván, minden leg-kisebb sérülés, vagy fájdalom nélkül, maga erejével fölkölt az földrül mindenek csudájára, semminémű nyavalyája nem következőn.”⁶⁵⁴

A csodás életben maradást a kismartoni kastélykápolnában lévő Szűz Mária képnek tulajdonítva, Esterházy Pál fogadalmat tett, hogy a fiát egyházi pályára adja. Esterházy Ádám tanulmányairól nem sikerült adatokat találni, ami azt sejtet, hogy a baleset során valamilyen szellemi-értelmi károsodást szenvedett. Esterházy László halála után a Szűz Máriáról elnevezett

⁶⁵¹ Az *Esterházyak családi naplója* 218.

⁶⁵² Esterházy Julianna Jozefa fogadalma, Kismarton, 1692. július 24. MNL OL E 151 18. d. 144. Fasc. VI.

⁶⁵³ ESTERHÁZY 1700, Nr. 132. és II. rész 86.

⁶⁵⁴ ESTERHÁZY 1696, 114.

rátóti prépostságnak lett az előjárója. A szervita rendbe való belépése után szerzetesi felszentelése egy morvaországi kolostorban, Jaromericeben történt 1698-ban. Valószínű, hogy itt töltötte a novíciusi éveit is. Ide hívta meg apját és Thököly Évát a november 11-iki fogadalmótételére, amikor is a Pál nevet vette fel.⁶⁵⁵ Ezután a bécsi-rossai szervitáknál szolgált.⁶⁵⁶ Közben 1692–1694 között a fraknoi vár alatt elkészült egy új kolostor. Esterházy Pál 1695-ben állapodott meg a szervita renddel: az alapítólevélben vállalta 12 szerzetes letelepítését és költségeit, valamint a kolostor felépítését.⁶⁵⁷ A herceg kérésére az építésznek a bécsi-rossai és a jaromericei szervita épületegyüttest kellett mintául venni. Az építkezésről, az új kápolnákról, a kolostor mögötti hegyen kialakított kálváriáról és a térségben egyedülálló Szent lépcsőről részletesen tájékoztatnak írásos és képi források.⁶⁵⁸ Ebbe a kolostorba költözött tehát Esterházy Ádám és itt élt a következő két évtizedben, bár prior soha nem lett. Valószínűleg szeretett zenélni, mert 1715-ben a bátyja, Mihály, egy elefántcsont billentyűzetet csináltatott neki hangszeréhez.⁶⁵⁹ Nem a családi sírboltban, hanem a fraknóvárjai plébániatemplomban temették el. Márvány sírköve szerint, amelyre Mihály bátyja egy bécsújhelyi kőfaragóval címert vésetett és a betűit bearanyoztatta, 1720-ban hunyt el.⁶⁶⁰

Az anyja: Thököly Éva

A fenti bemutatásból látható, hogy Thököly Éva anyai teendői nem jelentették tíz gyermek gondozását, hiszen az idősebb fiúk, mint Miklós és László, már az önállósodás útjára léptek, a kisebbek Sopronban vagy Bécsben tanultak, Krisztina a kismartoni kolostorban élt, így legfeljebb Orsolya, Julianna és a kétéves Ádámkó igényeltek törődést. A menyegző után hamar egyedül maradt Thököly Éva. Férje 1682 szeptember végén táborba vonult, majd Semptéről intézte generálisi feladatait. 1682 őszén sok gond terhelte a nádort, nemcsak Thököly Imre kurucai törtek egyre nyugatabbra, hanem nyugtalanító hírek érkeztek a török csapatok gyülekezéséről és egy körvonalazódó új hadjáratról.

Thököly Éva eközben nővéreivel, Katalinnal Mariazellbe zárandokolt, ahol férjéért is imádkozott. Október 21-én nehéz állapotáról, azaz terhességéről tájékoztatta Esterházy

⁶⁵⁵ Esterházy Ádám Esterházy Pálnak, Jaromeritz, 1698. október 25. MNL OL P 125 Nr. 794. (szerzetesi nevén „Fr. Paulus Mra. Eszterházy Ord. Ser. B.M.V. novitius”) és Esterházy Ádám Thököly Évának, Jaromeritz, 1698. október 29. MNL OL P 125 Nr. 6941.

⁶⁵⁶ Esterházy Pál utasítása Paul Händlein fraknoi számtartónak, Bécs, 1700. február 20. EPA RAR Forchtenstein 1700 Nr. 114. „az itt való páter szervitáknak adj Ádám fiunkért száz forintot”.

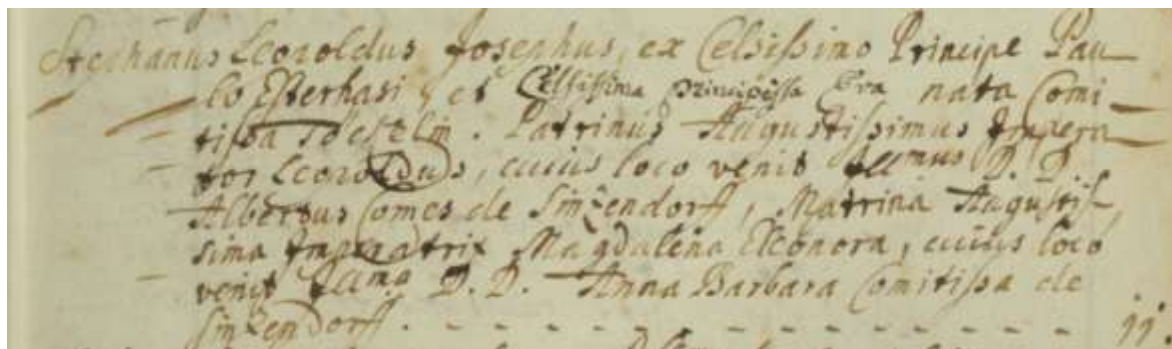
⁶⁵⁷ ÖKT XLIX. 175.; FRANK 1976, 76–78.

⁶⁵⁸ VISKOLCZ 2020b, 228–232.

⁶⁵⁹ Esterházy Mihály utasítása, Kismarton, 1715. július 6. EPA RAR Forchtenstein 1715 Nr. 128. „Orgelmacher Joseph Kholb Instrument Reparatur beim Herren Bruden Fr. Paul Serviten in Forchtenstein Pater Paul Esterházy Servit zu Forchtenau sein Instrument mit Helfenbeinen Clavier”.

⁶⁶⁰ ÖKT XLIX. 173.; a márvány sírkövet Johann Pacassi készítette el 1720-ban. EPA RAR Forchtenstein 1720 Nr. 93–94.

Pált.⁶⁶¹ 1683 elejétől a nádor szinte állandóan Bécsben tartózkodott, ezért Éva is Bécsbe utazott, és ott szülte meg fiát április 8-án, akit három nappal később István József Lipót névre keresztelt meg Gubasóczy János nyitrai püspök a Szent Mihály-templomban. A keresztszülőséget maga a császár és a császárné, Pfalz-Neuburgi Eleonóra Magdolna vállalta, akiket Albrecht von Zinzendorf gróf, I. Lipót főudvarmestere és felesége képviseltek.⁶⁶² Thököly Éva tehát a mennysországból érkezett, fiúutód érkezett, a férjével Bécsben lehetett és az uralkodói kegy is rávetült új családjára.

11. kép: Esterházy István Lipót József keresztelője anyakönyvi bejegyzése, 1683. április 11.⁶⁶³

A házaspár együttélésük talán legboldogabb időszakát élte ezekben az években, még akkor is, ha Pált háborús gondok terhelték és ismét hadba kellett vonulnia. Semptére ezúttal Thököly Éva is vele tartott.⁶⁶⁴ Ahogy korábban is említettem, Esterházy Pál sokat tartózkodott ezen a családi, de egyben főkapitányi székhelyen. A vár mindig is egy külön világot jelentett neki, ahol a kemény katonaelet más szabályokat diktált, mint a kismartoni udvar kifinomult környezete. Feleségét és családját itt jobban védelemben tudta részesíteni, mint Kismartonban. Ráadásul akkor is a várfalak között maradhatott Thököly Éva, amikor Esterházy már a csataterén küzdött, s felesége innen küldte utána a gyümölcsöket és a jó óbort.⁶⁶⁵

1683 júliusára gyökeresen új helyzet alakult ki: a Bécs felé igyekvő oszmán és kuruc csapatok Nyugat-Magyarországra értek. Mindenfelől ömlöttek a panaszok az okozott károkról, Sopronba például 40.000 török érkezett, a kurucokkal együtt pusztították a nádor környező birtokait, s különösen Fraknót akarták bevenni, ahová közben Esterházy Pál is menekült.⁶⁶⁶ Ezt már ő sem várta meg, hanem a családjával együtt az uralkodó után indult Leoben és

⁶⁶¹ Mariazellből visszaért: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. október 9. MNL OL P 125 Nr. 432.; terhessége: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. október 21. MNL OL P 125 Nr. 436.

⁶⁶² Esterházy Pál tartózkodási helyeire ld. Király Péter és általam készített Esterházy Pál itineráriuma, Albrecht von Zinzendorf grófhhoz ld. IVÁNYI 1991, 406.

⁶⁶³ A bécsi Szent Mihály-templom anyakönyve, St. Michael, Taufbuch 1673–1686, f.443.

⁶⁶⁴ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Sempte, 1683. június 4., 1683. június 6., 1683. június 7. MNL OL P 125 Nr. 442–444.

⁶⁶⁵ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Sempte, 1683. június 4., 1683. június 6., 1683. június 7. MNL OL P 125 Nr. 442–444.

⁶⁶⁶ Esterházy Pál I. Lipótnak, Fraknó, 1683. július 13. és 14. MNL OL P 125 Nr. 7016. és 7017.

Linzen át Passaubá, és tehetetlenül hagynia kellett, hogy az ellenség feldúlja a jószágait.⁶⁶⁷ Passauból valamikor augusztus végén, szeptember elején tért vissza, és részt vett, sőt, meg is sebesült abban a szeptember 12-iki kahlenbergi csatában, amelyben a francia-lengyel-osztrák szövetséges csapatok legyőzték a törököket és visszaszorították őket Bécs falai alól.⁶⁶⁸

Az ősz azonban továbbra sem hozott megnyugvást. A háború a frontok keletebbre tolódásával tovább folyt, ráadásul a családban két megrázó haláleset is történt rövid időn belül. 1683. október 16-án Keresztúron meghalt a nádor öccse, Esterházy Ferenc, rá egy napra pedig hét hónapos kisfiuk, Esterházy István is elhunyt.⁶⁶⁹ De ekkor már Thököly Éva ismét terhes volt. 1684 májusában arra kérte a férjét, hogy mindenképpen jöjjön haza, „igen közelgetvén már az időm, minden nap nehezebben járok” – írta.⁶⁷⁰ Esterházy Anna Terézia 1684. június 7-én jött világra Kismartonban. Az ő keresztszülei már korántsem voltak olyan előkelők, mint a bátyjáié, Nádasdy Tamás és Thököly Éva nővére, Katalin a szűkebb családba tartoztak és ettől kezdve leginkább a rokonságnak lesz szerepe a keresztszülőségben. A kislánya születésekor otthon lévő Esterházy június végén ismét a török ellen indult, s július közepétől már Buda alól küldte a leveleit a feleségének. A vár 1684. évi ostromában végig jelen volt a csapataival.⁶⁷¹

1684 után sorra születtek a gyermekek, 1685. szeptember 1-én Katalin, 1686. október 26-án Franciska, s utánuk a fiúk, 1688. május 12-én József, 1689. szeptember 22-én Tamás és végül némi kihagyással 1692. május 23-án Zsigmond. A terhességeket egyre nehezebben viselte Thököly Éva, a szülés előtti hetekben különösen ingerlékennyé vált: ilyenkor érzékeny volt az ételekre, s úgy érezte, hogy nem kap elegendő figyelmet és megfelelő ellátást. Legelőször József születése előtt merült fel ilyen jellegű probléma, amikor arról panaszkodott, hogy beteg és már harmadnapja nem kapott egy kanál jóízű levest. Néhány nap múlva a dráma fokozódott, azt állította, hogy a férje már nem szereti és sem életével, sem becsületével nem gondol.⁶⁷² A Zsigmonddal való terhesség második felében pedig történt egy nagyon komoly és megterhelő szakítás a férjével, erről a későbbiekben részletesen lesz szó.

A család életében mindennapos volt az elmúlás. Anna Terézia és József kivételével a házaspárnak minden közös gyermeke meghalt csecsemőkorban, illetve Zsigmond 15 hónapo-

⁶⁶⁷ IVÁNYI 1991, 49. és 115.; VARGA J. 2007, 114. Birtokai teljes pusztulásáról: Esterházy Pál I. Lipótnak, Leoben, 1683. július 28. MNL OL P 125 Nr. 7019; előterjesztései az uralkodóhoz: Passau, 1683. augusztus 5. és 17. között MNL OL P 125 Nr. 7020–7022.

⁶⁶⁸ VARGA J. 2007, 146.

⁶⁶⁹ *Az Esterházyak családi naplója* 220.

⁶⁷⁰ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1684. május 10. MNL OL P 125 Nr. 460.

⁶⁷¹ BUBICS 1884.

⁶⁷² Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1688. március 22. és Kismarton, 1688. március 26. MNL OL P 125 Nr. 526–527.

san. De az első házasságából származó gyerekek halálát is meg kellett élnie Thököly Évának, legtöbbjüket kiskorától vagy születésétől ismerte: János és Pál 1683-ban, László 1689-ben, Miklós 1695-ben hunyt el.⁶⁷³ Egyetértek abban Beatrix Bastllal, hogy a korai újkorban sem volt más a szülők viszonya a halálhoz, mint korunkban, s hogy a gyermekek elvesztése feletti fájdalom minden anyát és apát meggyötört. A bánatból kiutat a család és az egyház tudott mutatni támasz- és vigasz nyújtásával.⁶⁷⁴ Az alábbi táblázatban összefoglalásként Thököly Éva és Esterházy Pál gyermekeinek adatai szerepelnek.⁶⁷⁵

	Név	Születés/halál	Keresztszülők
1. (19.)	István József Lipót	Bécs, 1683. április 8. – Fraknó, 1683. október 17.	keresztelte: Gubasóczy János nyitrai püspök keresztszülei: I. Lipót uralkodó és felesége, Pfalz-Neuburgi Eleonóra Magdolna
2. (20.)	Anna Terézia	Kismarton, 1684. június 7. – 1755. december 13.	keresztelte: Esterházy Miklós esztergomi kanonok keresztszülei: Nádasdy Tamás és Esterházy Ferencné Thököly Katalin
3. (21.)	Katalin Rózsa	Kismarton, 1685. szeptember 1. – Kismarton, 1686. szeptember 1.	keresztelte: Esterházy László rátóti prépost keresztszülei: Kéry Ferenc és Széchy Julianna
4. (22.)	Franciska Jozefa	Kismarton, 1686. október 26. – Kismarton, 1687. február 20.	keresztszülei: Kollonich Lipót győri püspök és Esterházy Ferencné Thököly Katalin
5. (23.)	József Antal	Kismarton, 1688. május 12. – Bécs, 1721. június 7.	keresztelte: Esterházy László pozsonyi kanonok és rátóti prépost keresztszülei: Kéry Ferenc és Esterházy Ferencné Thököly Katalin
6. (24.)	Tamás Ignác Móric	Kismarton, 1689. szeptember 22. – Kismarton, 1690. szeptember 17.	keresztelte: Christoph de Royas y Spinola bécsújhelyi püspök keresztszülei: Kéry Ferenc és Esterházy Ferencné Thököly Katalin
7. (25.)	Zsigmond Lipót Ignác	Kismarton, 1692. május 23. – Kismarton, 1693. augusztus 22.	keresztelte: Thomas Wallberger kismartoni apát keresztszülei: Esterházy Ferencné Thököly Katalin

10. táblázat: Esterházy Pál és Thököly Éva gyermekei

Thököly Évának két gyermeke élte meg a felnőttkort: Anna Terézia és József, röviden az ő életükre is kitérek.

Esterházy Anna Terézia (Kismarton, 1684. június 7. – 1755. december 13.)⁶⁷⁶

A Terézlinek becézett lány sorsát tekintve a szülők között komoly viták zajlottak. Thököly Éva kikötötte, hogy a gyermekei nem mehetnek szerzetesnek vagy apácának: „kérem az Iste-

⁶⁷³ Esterházy Pál és Orsolya gyermekei, *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 321–323.

⁶⁷⁴ BASTL 1999, 523–526.; BASTL 2000, 504–523.

⁶⁷⁵ Az adatok a kiadott magyar nyelvű családi napló (*Az Esterházyak családi naplója*) alapján lettek felvéve, illetve azokat kiegészítettem a kiadatlan, de bővebb latin nyelvű napló adataival, MNL OL P 125 Nr. 11887.

⁶⁷⁶ ESTERHÁZY 1700, Nr. 133. és II. rész 86–87.

nért is az én szerelmes uramat, hogy emlétett gyermekimet erővel s akaratjok ellen Calstromban menni ne kényszerítse, se az szerzetben ne adja” – írta. Ezzel szemben Esterházy Pál még az 1695-ös végrendeletében is úgy gondolta, hogy „szándékom Teréz lányomat kolostorba adni”.⁶⁷⁷ Thököly Éva, amikor tehette, magával vitte a kislányt, így például 1691-ben a badeni fürdőzésen is vele volt Terézia az öccsével együtt, de mindketten himlősek lettek, ezzel sok aggodalomra okot adva.⁶⁷⁸ 12–14 éves kora, azaz 1696–1698 között az ágostonos kanonisszák bécsi Szent Lőrinc-kolostorában tanult, ahol fél évre 100 forintot kértek az apácák az ellátásért és 36 forintot a tandíjért.⁶⁷⁹ 1697-ben Thököly Éva figyelmeztetni kellett a férjét, hogy Terézia tartásáért az idén még semmit nem fizettek az apácáknak, ezért „fél esztendőre adassa meg kegyelmed az Apátságának az 100 forintot”.⁶⁸⁰ Nem ismert, hogy pontosan milyen oktatást kaptak itt az előkelő lányok, de leginkább a nyelvtanulás és a jó modor elsajátítása lehetett a cél. 1688-ban ugyanis a rokon Keglevich Terézia azt írta Esterházy Pálnak, hogy „az nagyobbik leánkám felől nagyon ugyan olyan szándékom, hogy az tanulás és német szó kedviért oda fel valamelyik klostromban köldjem Bécsben vagy az ursuliták közé vagy pedig az fehér apácák közé...”.⁶⁸¹ Az orsolyták 1660-ban telepedtek le Bécsben, 1673–1675-ben épült fel a kolostoruk és templomuk a Johannesgassén, ahol egy népszerű iskolát is működtettek.⁶⁸² A fehér apácákon valószínűleg az említett ágostonos kanonisszákat értette Keglevich Terézia, akiknél tehát Esterházy Terézia is nevelkedett néhány évig.

A lány apja szándéka ellenére sem lett apáca, hanem Erdődy Györggyel lépett házasságra. Pozsonyban a Pálffy-kertben tartották a kézfogót 1703. február 12-én.⁶⁸³ A házassági szerződés tartalmában hónapokkal előtte megegyezett a két család Bécsben, szerint kb. 100.000 forint értékű hozományt kapott Terézia készpénzben, ékszerekben és birtokban.⁶⁸⁴ A férjre, Erdődy Györgyre, nagy benyomást tett apósa mecénási felfogása, és a házaspár is gyakorló művészetpártoló volt a későbbiekben.⁶⁸⁵

⁶⁷⁷ Thököly Éva végrendelete, Kismarton, 1688. április 4. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. F Nr. 324., Herceg Esterházy Pál nádornak 1695. március 2-án és 1696. december 8-án kelt hitbizományt alapító levele magyar fordításban (nyomtatvány) MNL OL P 113 IV. B. 19. Nr. 7.; ld. még BUBRYÁK 2019, 52.

⁶⁷⁸ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Baden, 1691. június 10., 11., 13. MNL OL P 125 Nr. 548–550.

⁶⁷⁹ Eva Augustina von Traun perjelne számlája Esterházy Terézia költségeiről, Bécs, 1696. december 8. EPA Acta Varia Bündel Nr. 21; ugyanebben a kolostorban nevelkedett egy Kéry „freyla” 1693-tól, akiért szintén 100 forintot fizetett Esterházy Pál: EPA RAR Eisenstadt 1693 Nr. 174.; EPA RAR Eisenstadt 1694 Nr. 144.; EPA RAR Eisenstadt 1695 Nr. 144.

⁶⁸⁰ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1696. augusztus 13. MNL OL P 125 Nr. 613.

⁶⁸¹ Keglevich Terézia Esterházy Pálnak, Lócse 1688. május 29. MNL OL P 125 Nr. 2657.

⁶⁸² DENK 2003, 386.

⁶⁸³ Esterházy Pál Bezeredy Ádámnak, 1703. február 11. és 12. EPA Bezeredy Ádám levelezése.

⁶⁸⁴ Esterházy Terézia és Erdődy György házassági szerződése, Bécs, 1702. március 22. MNL OL P 108 Rep. 3 Fasc. D Nr. 39.; BUBRYÁK 2013, 300.

⁶⁸⁵ BUBRYÁK 2013, 24–40.

A házaspárnak 1704-ben született első fiúgyermeké, akinek a halála után⁶⁸⁶ csak tíz évvel később örülhettek újabb utódoknak, Erdődy Antalnak (1714–1769), Katalinnak (1722–1752), Nepomuki Jánosnak (1723–1789) és Kristófnak (1726–1778).⁶⁸⁷ Esterházy Terézia 1755. december 13-án hunyt el.⁶⁸⁸

12. kép: Esterházy Anna Terézia és Esterházy József Antal

Esterházy József Antal (Kismarton, 1688. május 12. – Bécs, 1721. június 7.)⁶⁸⁹

Az 1688-ban született Esterházy József kulcsszereplővé vált az Esterházy hercegi család történetében. Thököly Éva kezdetben az ő nevelését is szorosán a kezében tartotta, időnként a férjnek is kijutott a jótanácsokból, egy alkalommal például így utasította őt a kisfiúval kapcsolatban:

„ne engedje magánosan kijárni, és hogy semmi gyömölcsöt ne adjanak neki, mert igen tartok, hogy az hideg kilelje. Most sem látom igen jó egízsígit. Az asztalhoz se engedje ide sem kijárni kegyelmed, mert ha sokat lát, sokat kíván, hadd légyen az dajka mindenütt mellette”.⁶⁹⁰

⁶⁸⁶ Erdődy György Esterházy Pálnak, Varasd, 1704. december 15. MNL OL P 125 Nr. 1996.

⁶⁸⁷ BUBRYÁK 2013, 313–314. ld. még a családfát a könyv elején; egy másik kézikönyben több utódot sorolnak fel, ld. NASCHENWENG 2020, 544.

⁶⁸⁸ Erről férje, Erdődy György adott hírt Nádasdy Ferenc tábornoknak, MNL OL P 507 213.cs.

⁶⁸⁹ ESTERHÁZY 1700, Nr. 134. és II. rész 87.

1698-ban elhatározták, hogy a tízéves Józsefet Sopronba küldik iskolába, de valamiért késett a tanulmányok megkezdése, emiatt Thököly Éva kérdőre is vonta a férjét:

„Ott fönnlétemben úgy vígeztönk vala, hogy az Jozefkót Sopronban köldjök iskolában, azmint-hogy kegyelmed mindjárt parancolt is felőle, hogy rendelist tegyenek az tisztok fes [?] az szálást és kitiszticcák számára. Nem tudom mi okra nízve azmint hallom, kegyelmed megint más-ként parancolt, és hogy Új Esz[t]endőig nem is akarja biköldeni. Én nem tartom jónak lenni, s az szegíny Gyermekek is nagy kárára és tanulásának hátramaradására lészen. Az Istenért kérem kegyelmedet, gondolkodjék másként felőle, s ne kívánja más rossz ember miatt ezt az szegíny Gyermekek megrontani, mert ha most nem tanul, azután egy ökör lészen belőle. Az précebtor sem tészzen már semmi jót mellett[e], cak az rossz íletnek és rossz Emberségnek adta magát, azki miatt már nem is szenvedhetem tovább mellette. Tartok attúl, hogy az Gyermekek valami szerencítlensége ne essik miatta, s mivel úgyis nem akar más mellett maradni, jobb, hogy most elmenjen. ”⁶⁹¹

A számadásokban egyelőre nem sikerült adatokat találni József soproni jelenlétére, de feltételezem, hogy az anya határozott kívánsága teljesült és ott járhatott a jezsuitákhoz 11 és 13 éves kora között. Ezenkívül tánctanárt is fogadtak neki Kismartonban 1698-ban.⁶⁹² A bécsi tanulmányokról 1703-ból vannak először adatok,⁶⁹³ az egyetemi matrikulában 1704 szerepel a neve mellett hónap és nap nélkül.⁶⁹⁴ Lehet, hogy a felsőbb stúdiumok nem álltak olyan közel József személyiségéhez, ugyanis nincs nyoma a *baccalaureatus*-i fokozatnak, de az Esterházy-fiúk körében hagyományossá vált Szent László-napi beszédet ő tartotta 1704-ben *Panegyricus divo Ladislao Pio* címmel.⁶⁹⁵ Miután ekkor be is fejezte a logika osztályt, az alsó-ausztriai lovagi akadémiára (Niederösterreichische Landschaftsakademie) íratta be az édesapja.⁶⁹⁶

„Minthogy Jóseph Fiunk elvégezvén a Logica-béli studiumit, ...úgy disponáltunk véle, hogy még az itt való Akadémiába adhatjuk, addig legyen Fraknób(an); kihez képest akaránk kegyelmednek comittálnunk, hogy az jövő kedden küldjön föl ide egy rendbéli czúgot, hogy szerdán innen lemelessen... ”⁶⁹⁷

⁶⁹⁰ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1694. június 31. MNL OL P 125 Nr. 589.

⁶⁹¹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1698. november 1. MNL OL P 125 Nr. 627.

⁶⁹² Thököly Éva utasítása, Kismarton, 1698. július 30. EPA RAR Eisenstadt 1698 Nr. 116. József táncmesternek fizessenek 6 forintot.

⁶⁹³ Esterházy Pál utasítása, Kismarton, 1703. november 12. EPA RAR Forchtenstein 1703 Nr. 115. Simon Austerlitznek fizessenek bizonyos árukért, amelyeket a Bécsbe iskolába küldött Józsefnek vásárolt; Esterházy Pál utasítása, Kismarton, 1703. október 30., EPA RAR Forchtenstein 1703 Nr. 135. elhatározta József bécsi iskolába küldését, a fraknoi számtartó fizessen ki minden ezzel kapcsolatos költséget.

⁶⁹⁴ KISSNÉ 2004, Nr. 2811.

⁶⁹⁵ ESTERHÁZY József: *Panegyricus divo Ladislao Pio*. Viennae, 1704. RMK III 4444.

⁶⁹⁶ Joseph fiamért való quietentia az Béczi Academiától pro Anno 1704 és 1705. EPA Acta Varia Bündel Nr. 21.

⁶⁹⁷ Esterházy Pál Bezerédy Ádámnak, Bécs, 1704. augusztus 31. EPA Bezerédy Ádám levelei.

Az 1692-ben alapított nemesi iskola immár 'helyben', azaz Bécsben kínálta az ugyanolyan típusú lovagi képzést, amelyben Esterházy Mihály és Gábor 12 évvel korábban Pármában vett részt.⁶⁹⁸ Esterházy Józsefnek katonai pályafutást képzelt el az édesapja. 1704-ben megörökölte elhunyt bátyja, Gábor regimentjét és ezredes lett, ugyanebben az évben apja „Eugen herceg”-hez, azaz Savoyai Jenőhöz szándékozta delegálni, „mivel pedig említett Joseph fiunk már jó forma ifjú legény, azért ha azt kívánni fogja méltóságos Eugenius Herceg, készek leszünk ötet a Regimenthez föl küldenünk”.⁶⁹⁹ Magáról az ezredről egyébként azt állította Esterházy Pál, hogy felállítására 40.000 forintjába került neki.⁷⁰⁰

A fiatal Józsefet fivére, Gábor lemondása után kinevezték Zala vármegye főispánjává 1703-ban,⁷⁰¹ majd újra megerősítették 1710. június 22-én,⁷⁰² beiktatását az ellenség és a pestis gátolta.⁷⁰³ Az apja a barsi főispánságot is, amely Erdődy György halálával ürült meg, igyekezett megszerezni neki, de az udvar ezt elutasította.⁷⁰⁴ Esterházy József 1706-ban, 18 évesen már a nősülést tervezte, bár a kiszemeltjét nem nevezte meg az édesapjának írt levelében.⁷⁰⁵ Úgy tűnik, több lány is tetszett neki, egyikük Szirmay István szerint Bercsényi Zsuzsanna – a kuruc generális Bercsényi Miklós és Homonnai Drugeth Krisztina 1691-ben született és a pozsonyi apácáknál nevelkedő lánya – lehetett. A választást Szirmay nem tartotta szerencsésnek, politikai szempontból az udvar ellenzésére számított.⁷⁰⁶ Valamivel később már egy Schlik kisasszonyt nézett ki magának a fiatalember,⁷⁰⁷ feltehetőleg Leopold Schlik zu Bassano und Weißkirchen császári tábornok egyik leányát. Esterházy Pál nem utasította el a fia jelöltjét, hanem azt kereste, hogyan tudná előmozdítani az ügyet. Ehhez mindenképpen be akarta vonni az anyát, Thököly Évát, aki „emeretes lévén dámákkal, s más emberekkel, kiknek confidentiajuk vagyon Schlik Urammal s az asszonnyal, azok által látasson az dologhoz.”⁷⁰⁸ Rövidesen kiderült azonban, hogy a lányt már elígérték másnak, ezért Esterházy Pál így utasította Sándor Gáspárt:

„az Schlik kisasszony iránt úgy értettük, hogy már máshová szánták volna, azért úgy intézze kegyelmek ezen dolgot, hogy valahogy kosárt ne nyerjünk. Jelentse meg kegyelmek ezen dol-

⁶⁹⁸ Az Esterházy-fiúk tanulmányairól megjelenés előtt áll a tanulmányom; a bécsi akadémiához: KÖKÉNYESI 2021b, 49–51.

⁶⁹⁹ Esterházy Pál Sándor Gáspárnak, Fraknó, 1706. január 20. MNL OL P 125 Nr. 7843.

⁷⁰⁰ Esterházy Pál végrendelete, Fraknó, 1706. február 28. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 73.

⁷⁰¹ FALLENBÜCHL 1994, 111.

⁷⁰² MNL OL A 57 Libri Regii 28. kötet f.380–382.

⁷⁰³ Madarász Imre Esterházy Pálnak, Sopron, 1710. július 20. MNL OL P 125 Nr. 3057.

⁷⁰⁴ Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1713. január 13. MNL OL P 125 Nr. 2598.; az elutasításról Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1713. február 11. MNL OL P 125 Nr. 2602.

⁷⁰⁵ Esterházy József Esterházy Pálnak, Bécs, március 7. MNL OL P 125 Nr. 785.

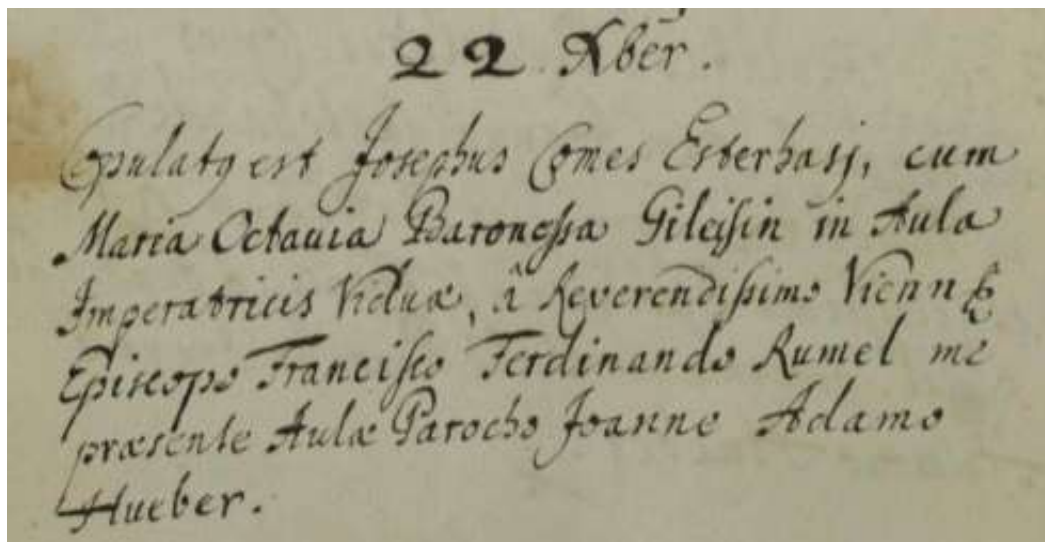
⁷⁰⁶ Szirmay István Esterházy Pálnak, 1706. január 2. ld. MÉSZÁROS 2018, 96–98.

⁷⁰⁷ Esterházy Pál Sándor Gáspárnak, Fraknó, 1706. március 5. MNL OL P 125 Nr. 7855.

⁷⁰⁸ Esterházy Pál Sándor Gáspárnak, Fraknó, 1706. március 8. MNL OL P 125 Nr. 7856.

got Terézli leányunknak is, hogy végére járjon, ha úgy van-e az dolog, mert jobb volna idein békét hagyni, hogy sem mint gyalázatban maradni”.⁷⁰⁹

A terv kútba esése után az újabb menyasszonyjelöltet egy Gilleis bárónő, egyben Pfalz-Neuburgi Eleonóra Magdolna özvegy császárné udvarhölgye személyében találták meg. Az 1707 májusi eljegyzés, a házassági szerződés írásba foglalása⁷¹⁰ és Thököly Éva áldása⁷¹¹ után a menyegzőt 1709. december 22-én tartották Bécsben a *Hofburg* kápolnájában.

13. kép: Esterházy József és Maria Octavia Gilleis házassági anyakönyvi bejegyzése, 1709. december 22.⁷¹²

Rövidesen megszülettek a gyermekek is, elsőként Pál Antal (1711. április 22.), e fiúunokának még Esterházy Pál is örülhetett, majd Miklós Antal (1714. december 18.), Jozefa Margit (1717. május 18.) és Anna Mária (1718. április 7.).⁷¹³ Esterházy József 1721. június 7-én hunyt el, édesapjával közös tumbába temették Kismartonban.⁷¹⁴

Az Esterházy-utódok öröklési rendje

Esterházy Pált fiatal korától foglalkoztatta a vagyona. A családja története és különösen az első házassága arra tanította, hogy a legfőbb vezérlőelvnek a vagyon egyben tartásának kell lennie. Először is az örökségét mindig is kevesellte, hiszen meg kellett osztoznia a testvéreivel. Másodszor Esterházy Orsolya ugyan óriási vagyont hozott a házasságba, de Pálnak, mint

⁷⁰⁹ Esterházy Pál Sándor Gáspárnak, Fraknó, 1706. március 16. MNL OL P 125 Nr. 7863.

⁷¹⁰ Esterházy József és Maria Octavia Gilleis házassági szerződése, Bécs, 1707. május 22. MNL OL P 108 Rep. 3 Fasc. I Nr. 62. Kiadta Margit Kopp az ÖStA-ban található forrás alapján: KOPP 2020, 241–249.; az udvarhölgyek házassági szerződéséhez PERES 2013b.

⁷¹¹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tribuswinkel, 1707. május 12. MNL OL P 108 Rep. 3 Fasc. I Nr. 61.

⁷¹² A bécsi Udvari Kápolna anyakönyve, Hofburgpfarre Tauf-, Trauungsbuch 1673–1712, f.174.

⁷¹³ ESZTERHÁZY 1901, 122.; eltérő adatokat közöl NASCHENWENG 2020, 553. Pál Antal (1711. április 22.), Maria Josepha (1712. június 11.), Anna Maria (1713. május 18.), Nikolaus (?).

⁷¹⁴ UGRY 2015.

férjnek, feltétlenül bírnia kellett a támogatását, hogy efelett szabadon rendelkezessen és a Thököly Évával folyó szerelmi viszonya miatt Orsolya bizalma az utolsó években megrendült. Harmadszor: egész életében arra törekedett, hogy minél több vagyont gyűjtsön össze. Az elődöktől örökölt, a feleség által szabad rendelkezésre bocsátott és a maga által szerzett jószágok sorsa nemcsak a halála utáni megfelelő rendezést igényelték, hanem életében is állandó stratégiaváltásokra készítették. Erről Bubryák Orsolya tett értékes megfigyeléseket egy tanulmányában. Ugyanis nemcsak arról van szó, hogy a növekvő vagyon, valamint a gyermekek születése, illetve halála befolyásolták Esterházy Pál döntéseit, hanem arról is, hogy minden hatalomnak és döntésnek az ő kezében kellett összpontosulnia egészen a haláláig.⁷¹⁵ Ez volt az öröklési rend alappillére, ennek a szempontnak alárendelve írta a végrendeleteit – a legelsőt 1664-ben, a legutolsót 1713-ban – és kötött szerződéseket a családtagjaival. Az alábbiakban bemutatom a fontosabb iratoknak az utódokra vonatkozó rendelkezéseit, de nem az összeset, csak azokét, ahol jelentősebb változásokat lehetett regisztrálni.

Már az első, 1664-ben keltezett végrendeletben kifejtette az öröklési renddel kapcsolatos gondolatait, még ha nem is olyan világosan, mint ahogy a későbbiekben. Ekkor négy fia között osztotta fel a birtokokat, a legtöbbet – Kismartont és Fraknót – az elsőszülött Miklósrá hagyta.⁷¹⁶ A pótvégrendeletben azonban már nyomatékosan a majoritást javasolta fiainak – „vegyenek példát a spanyoloktól, franciáktól, németektől” –, mert ha a jószágokat a szokásoknak és a magyar törvénynek megfelelően egyenlően darabolnák fel, az a család romlását jelentené, és a fiaiból „nemhogy méltóságos úr, de köznemes ember is alig lehet végtére”. Tehát az egyiké legyenek a birtokok, a többi testvér pedig pénzbeli kielégítést kapjon „pro conservatione status familiae”.⁷¹⁷

1668-ban szintén Miklóst jelölte meg fő örököséként, minden megszerzett jószágot neki juttatva így fogalmazott: „fide comissum légyen, s soha el ne adhassa, s maioreSCO tartassék in perpetuum benne”. De azt még nem látta világosan, hogy mi történjék a többi fiával, Istóknak 100.000 forintot adott volna, hogy ő is hozzon létre majorátust, a többinek meg egyéb kisebb birtokokat, de azt kell mondani, hogy eléggé zavaros volt ez az elképzelése.⁷¹⁸

Esterházy Pálnak a vagyoni ügyekre vonatkozó kemény álláspontja leginkább Miklós fiával szembeni fellépésében nyilvánult meg. A fiú tehát két végrendeletben (1664 és 1668) is a fő kedvezményezett volt. 1674-ben a bécsi egyetemi tanulmányai befejezése és nagykorúsá-

⁷¹⁵ BUBRYÁK 2019, 44–45.

⁷¹⁶ MERÉNYI 1911a, 154.

⁷¹⁷ MERÉNYI 1911a, 156. ld. még PERES 2014, 138–139.

⁷¹⁸ Esterházy Pál végrendelete, Fraknó, 1668. január 10. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 54. Érdekes tehát, hogy már ekkor felmerült a több majorátus létrehozása, téves Bubryák Orsolya állítása, miszerint először 1692-ben vetette fel a második, illetve a harmadik hitbizományt, ld. BUBRYÁK 2019, 47.

ga felé közeledett, ami azt is jelentette, hogy kérhette volna az osztályrészét. Ekkor azonban az apa úgy döntött, hogy a fiúnak egyházi pályára kell mennie: 1674 nyarán egy reverzalist íratott a 19 éves fiával, és az örökségből való kizárás terhe mellett kicsikarta az ígérését, hogy papi pályára adja magát.⁷¹⁹ 1678-ban pedig már írásba is öntötte Esterházy Pál, hogy Miklós, sőt, László fia sem fog részesülni a javakból:

„mivel penig Miklós fiam már a huszonegy esztendő megmaladta, kihez képest aprók lévén a több gyermekim, ő is egyetértvén a több tutor atyafiakkal egyenlőképpen munkálódjék azon majorátus conservatiójában; s noha üdösebb ugyan ő a többinél s talán predentálhatná azon majoritást, mindazonáltal papi ember lévén semmi successiót nem várván s egyébaránt is a majoritás mindenkor világi s nem papi rendet szokott illetni, s egyébaránt is remélem, hogy rövid idő alatt ad Isten néki is böcsületes állapotot”.⁷²⁰

Feljebb már leírtam, hogy Miklós mennyire nehezen fogadta el apja döntését és hogy komoly lelki válságba jutott, annyira nem érezte jól magát Rómában és az egyházi státuszban. A családnál prefektusként működő jezsuita Branyik Györgyöt és más pártfogókat is közvetítésre kért az ügyében. Esterházy Pál meghallgatta fia kérését, majd Branyik páternek írásban részletesen kifejtette elutasító álláspontját, hogy fiának miért nincs más lehetősége, mint a papi pálya.⁷²¹ Mivel ebben az írásában sorakoztatta fel a legerthetőbben a vagyon egyben tartása mellett szóló érveit, ezért fontosnak tartom a gondolatmenetét szorosán követni:

- Miklósnak tudni kell, hogy a család értékei három részből tevődnek össze: atyai örökség, a felesége után maradt vagyon és az ő szerzeményei.

1. Esterházy Orsolya a 300.000 forintnyi vagyonát neki, a férjének kötötte szabad rendelkezésre, erről a kezénél van a kötelezvénye, amely szerint annak adhatja a vagyont, akinek akarja.
2. A saját jószágait („az kit magam véres veretékekkel sok költséggel, fáradsággal szerzettem”) is bármelyik gyermekének hagyhatja, „így ehhez sincsen Miklós fiamnak semmi közi, ha én nem akarom őtet ebben részessé tenni”.
3. Atyai öröksége a fraknói és a kismartoni jószág, ez a hat fiát egyformán illeti, de ebből kell kifizetni a négy életben lévő lányát is. A két uradalomban 38 település található, ezek közül azonban 13 zálogban van, így összesen 25 falu és négy porció marad. Ezt kell hat részre osztani, azaz egy fiúra négy falu és valami kicsiny porció jut, ráadásul a lányokat is ki kell elégíteni.

⁷¹⁹ Esterházy Miklós reverzálisa, Bécs, 1674. augusztus 12. MNL OL P 108 Rep. 7 Fasc. G Nr. 90.

⁷²⁰ MERÉNYI 1911b, 618.

⁷²¹ Esterházy Pál Branyik Györgynek („Pater Branik Uramért való rövid informatio Lakompak”), 1679. október 25. Az irat külzetén Esterházy Pál kézírásával: „Miklóskával való dolgok”. MNL OL P 108 Rep. 7 Fasc. G Nr. 93. Ld. még BUBRYÁK 2019, 45–47.

Végül így zárta a Branyik Györgynek szóló tájékoztatását:

„Ennél azért de jure et justitia többet az én fiam, Miklós, nem várhat... nem tudom micsoda okokra nézve kölletik az én fiannak négy esztendeig viselt clerikáját, az quatuorminoresnek fölvételével együtt már teológiáját is elvégezvén minden nemzetségének s familiájának, nekem is, édesatyjának, anyjának is gyalázásával s igen nagy kisebbségével levetni, s az Istent fé(l)re tévén valami világi bolondságra adni magát, mert ha világi ember akar lenni, az én holtom után négy falut fog bírni, de jure et iustitia... holott penig megmarad az Istennek egyszer elszánt papi állapotjában, vagyok oly reménységben, hogy az nagy irgalom Isten, s az boldogságos szűz úgy megáldja, hogy mind ez világon nagy ember lehet, mind penig fundatiokat tévén, s atyafiait segítvén, nagy oszlopa lészen az anyaszentegyháznak, s az örök életet is megnyerheti szép istenes életével.”⁷²²

Ilyen nyomás alatt Miklós sem merte tovább feszíteni a húrt, de még ez sem volt elég az apjának, aki többszörösen be akarta magát biztosítani az elégedetlennek tűnő fiú ellen. 1681-ben az esztergomi kanonoki stallum elnyerésekor, majd 1683-ban is egy-egy reverzálist követelt tőle, amelyben Miklós kijelentette, hogy nem kényszeríti osztályrésze sem édesapját, sem mostohaanyját:

„Én Fraknai Gróf Esterházy Miklós választott dragulyai püspök, hrapkoi apátúr, komáromi esperes, esztergomi kanonok és koronás király urunk öfölsége tanácsa adom tudtára mindennek az kiknek illik s vallom ez levelem által, hogy mivel az méltóságos fejedelem fraknai gróf Eszterházy Pál... atyám uram önagyága annyi gratiáját mutatta hozzám, hogy böcsületes tisztekre emelvén mind püspökséget, mind apáturaságot, úgy nemes esztergami káptolomban is kanonokságot, s beneficiumot is szerzett, melyeken kívül tartásomra ezerötyszáz forintokat rendelt esztendőként, melyet önagyága ezután is continuálni kegyelmesen ígért, az minthogy továbbvaló promotiomban is allaboralni ajánlotta magát, ehhez képest én is obligalom magamot arra, hogy se önagyágát, se penig mostohaanyám asszonyomat önagyágát atyámuram önagyága éltéig avitica portiomnak divisiojára nem kényszerítem semmi szín alatt”.⁷²³

Az apa kérlelhetetlen szigorúsága némileg enyhült 1693-ban: ekkor az uralkodóval is jóváhagyott szerződésben Miklósrá hagyta az árvai és lietavai birtokrészeket, valamint Zsolna mezővárost arra az esetre, ha nem tudna előrébb jutni a pályáján.⁷²⁴ Esterházy Miklós 1695-ben bekövetkező halálával elmúlt a hitbizományi terveket fenyegető veszély, ám Esterházy Pál elvesztette legidősebb és legengedelmesebb fiát.

⁷²² Esterházy Pál Branyik Györgynek („Pater Branik Uramért való rövid informatio Lakompak”), 1679. október 25. MNL OL P 108 Rep. 7 Fasc. G Nr. 93.

⁷²³ Esterházy Miklós reverzálistái, Kismarton, 1681. március 8. és Bécs, 1683. január 17. MNL OL P 108 Rep. 7 Fasc. G Nr. 96–97.

⁷²⁴ Esterházy Pál és Esterházy Miklós szerződése, Bécs, 1693. október 27. MNL OL P 108 Rep. 7 Fasc. G Nr. 98.

Visszatérve a végrendeletek sorához, az 1678-ban írt testamentum már egy jóval differenciáltabb látásmódot tükrözött vissza az öröklési rendről. Esterházy előbb felvázolta a család helyzetét, megnevezte az örökölt és a szerzett javait, majd ezután tért rá a majoritás előnyeinek taglalására. A jószágok szétosztása szerinte hatalmas famíliákat juttatott koldusbotra Magyarországon. Személyesen látott példával támasztotta alá állítását: „tudok én Magyarországon oly várakat, kiket talán húsz örökös possessor is bír, csak alig ehetvén némelyik még a kenyérben is, melynek nem egyéb az oka, hanem a divisió”, pedig ha csak egy tulajdonosnak a kezében lenne, az jobban tudná segíteni a többi családtagot.⁷²⁵ Néhány oldallal később pontosabban is megfogalmazta a kölcsönös segítségnyújtás elvét: a „maiorasco” (a majorátus birtokosa) a kezében összpontosuló, „in uno corpore” lévő birtokok jövedelméből eltartja a többi és támogatja őket az előrehaladásukban. Ennek két haszna is lehet: az egyik, hogy az atyafi alkalom adtán szintén segít, a másik, hogy a pártfogás révén az adott rokon is majorátust tud alapítani a saját szerzeményeiből és ezzel az egész nemzetség gyarapodik.⁷²⁶

Ennek értelmében Esterházy Pál minden szerzeményt egy majorátusba összevonva a fő örökösévé János fiát tette, miután a legidősebb Miklós és László ekkor már egyházi pályára kényszerültek s így „nem kívánhatják a majoritást, nem lévén semmi maradékjuk”.⁷²⁷ Fejtegetéseit azzal zárta a gróf, hogy ha fiai elfogadják az álláspontját, akkor „az Esterhás familia mindenkor méltóságos, s hatalmas, és előkelő lészen Magyarországon; Isten dicséretére szép fundációkat tehet a jövedelemből, hazájának is jobban s alkalmasabban szolgálhat, s familiáját is fölemelheti ; de ha egyszer a divisióra fakad, mint az árvíz eloszlik s elapad”.⁷²⁸

Az 1683. évi végrendelet csak azt rögzítette, hogy meghalt Jankó és Palkó, így Mihók-Mihály lett a legidősebb 'világi' fiú, ezért az övé a majoritás.⁷²⁹ Az 1685-ös testamentum szó szerint megismétli az 1678-as gondolatokat, azaz, hogy minden ingó és ingatlan java „fide comissum légyen s majorascora szálljon”, és mivel Mihály a legidősebb, ő legyen a majorasco, utána az öröklési rendben mindig a legidősebb fiú a kedvezményezett. A többi testvér évente apanázst kap, ez a fiúk esetében évi 2000 forintot jelentett volna. A lányok évjáradéka házasságkötéskor, illetve a fiúk egyházi pályára lépéskor 6000 forint lefizetésével véglegesen megszűnne. Esterházy előrelátó és építkező szemléletmódját jól jellemzi az a kitétel, hogy a „regnáns”, vagyis a hitbizományt tulajdonló fiát arra kötelezi, hogy évi 10.000 forintot félretegyen, amelynek felét az adósságok törlesztésére, másik felét pedig a jószágok gyarapítására

⁷²⁵ MERÉNYI 1911b, 607.

⁷²⁶ MERÉNYI 1911b, 611–612.

⁷²⁷ MERÉNYI 1911b, 609.

⁷²⁸ MERÉNYI 1911b, 610.; ld. még PERES 2014, 139–140.

⁷²⁹ Esterházy Pál végrendelete, Kismarton, 1683. május 18. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 57.

kell fordítania. Fontos rendelkezéseket tesz a Thököly Évától születendő gyermekeire is, – ekkor csak Terézia volt életben, az első fiúcska, István meghalt –: a többivel „egy állapotban legyenek”, vagyis nem zárja ki őket az öröklésből.⁷³⁰

A következő évek két fontos történése, hogy 1687-ben a magyar országgyűlés megalakította a hitbizományi törvényt, 1688. május 12-én pedig megszületett Esterházy József. Ezek jelentős átrendeződést hoztak a korábbi elképzelésekhez képest. Ugyanis – bár a szakirodalomban többnyire az 1695-ös végrendeletet tartják az Esterházy-*fideicommissum* alapvetésének –⁷³¹ már az 1689. évi testamentumban szerepelnek azok az elemek, amelyek a magyarországi hitbizomány intézménye szempontjából újszerűnek nevezhetők.

Peres Zsuzsanna a disszertációjában a következőképpen határozta meg a hitbizomány fogalmát: „hitbizománynak tekintendő az alapító által, királyi engedéllyel felruházott, meghatározott, kötött öröklési rendnek alávetett, eredete szerinti szerzett jószág vagy jószágok összessége, amelyre nézve elidegenítési és terhelési tilalom áll fenn.”⁷³² A kora újkori forrásokban a *fideicommissum* és a majorátus kifejezések már a törvényi szabályzást megelőzően is feltűnnek, de maga a törvény, éppen Esterházy Pál kezdeményezésére, csak az 1687. évi országgyűlésen került bevezetésre. Az 1687. évi IX. törvénycikk „a mágnások idősb fiainak az atyai rendelkezés szerint intézendő örökösödéséről” címet viseli, vagyis a köznemesek nem tartoztak a hatálya alá. Az indoklás szerint a jogszabállyal a fekvőjószágok önkényes elidegenítését és elpazarlását kívánták megakadályozni, mindazonáltal két fontos kikötéssel: a végrendeletet előzetesen publikálni kellett a megyékben, valamint az uralkodónak is meg kellett erősíteni.⁷³³ Peres Zsuzsanna megfogalmazásában a törvény egy már a köztudatban jelenlévő gyakorlatot szentesített: a főrangú családfő meghatároz egy öröklési rendet és a vagyon egyben tartása érdekében nem engedi a jószágok elidegenítését és megterhelését.⁷³⁴ Ehhez példaként hozható az apa Esterházy Miklós végrendeletében már 1641-ben megjelenített szándék, hogy a család romlása ne következzen be a birtokok felaprózásával, hanem nevük és státuszuk fennmaradjon („pro conservatione status sui et nomen familiae”).⁷³⁵ Maga Esterházy Pál is több, a törvényt megelőző testamentumában megismételte azt a reményét, hogy „minden néven nevezendő érték egy massában s egy corpusban marad”.⁷³⁶ Az 1689-es végrendelet azért

⁷³⁰ Esterházy Pál végrendelete, Kismarton, 1685. március 10. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 58.

⁷³¹ PERES 2014, 157.

⁷³² PERES 2014, 41.

⁷³³ 1687. évi IX. törvénycikk <https://net.jogtar.hu/> (betekintés: 2022. 02. 08.)

⁷³⁴ PERES 2014, 46.

⁷³⁵ Esterházy Miklós végrendelete, Sempte, 1641. augusztus 14. BUBICS–MERÉNYI 1895, 270.

⁷³⁶ MERÉNYI 1911b, 610.; Esterházy Pál végrendelete, Kismarton, 1685. március 10. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 58.

is kiemelkedő a sorozatból, mert ebben megteremti a törvény által már lehetővé tett hitbizományi kereteket. Esterházy három majorátust kívánt létrehozni:

- az első Mihály fiáé, ebbe a következők tartoznak: a fraknói, kismartoni, lánzséri, lakompaki, lékai keresztúri, kaboldi, kapuvári, feketevári, köpcsényi, hartensteini uradalmak, emellett a bécsi, pozsonyi és soproni házak, valamint a tábori kis kastély és gálosházai kúria a tartozékaival. Ezenkívül Mihálynak kell minden adósságot viselnie és törlesztenie;
- a második hitbizomány Gábor fiáé: az alsólendvai, nempti, csobánci, hegyesdi, tatai, simontornyai, tamási, ozorai, koppányi, kaposvári uradalmakat kapta a budai, pesti és székesfehérvári házakkal és minden egyéb tartozékokkal együtt.
- a harmadik hitbizomány a legkisebb fiának, a Thököly Évától született Józsefnek jár: az árvai, litavai, éleskői, lévai, véglesi, szádvári és sztrecsényi várat és birtokokat összpontosította ebben az apa.⁷³⁷ Ebbe a majorátusba jórészt olyan jószágok kerültek, amelyeket újonnan vett Esterházy Pál.

A herceg azt is kikötötte, hogy ha lennének újabb szerzeményei, akkor területi felosztás alapján a Sopron, Moson, Vas és Győr vármegyei birtokok Mihálynak; a Zala, Somogy, Veszprém, Tolna, Fehér, Baranya, Pest-Pilis és Solt vármegyeiek Gábornak; a Dunán inneniek, mint Nyitra, Trencsén, Bars, Hont, Zólyom vármegyeiek Józsefnek jussanak.

A két papi pályán lévő fiának, Miklósnak és Lászlónak évente 1000 forint járadékot biztosít, amit Mihálynak kell fizetnie, az ekkor már az ágostonos kolostorban élő három apácánál, Krisztina, Orsolya és Julianna évi 50 forintra jogosult. Az egyetértés és az elfogadás jeléül a három legidősebb fiú, Miklós, Mihály és Gábor is aláírta ezt a végrendeletet.

Az 1693-as végrendelet lényegében az időközben megvásárolt jószágok szétosztását rögzíti: Mihály a kőszegi és a szarukői uradalmakat, Gábor Keszthelyt, Tátikát, Rezit, Dombóvárt, Sásdot, Döbröközt, valamint a sztrigói szőlőt és kúriát kapta.⁷³⁸

1694-ben Esterházy Mihály és Gábor is megnősült és a házastársaikkal többnyire Bécsben laktak. Mivel édesapjuk még életben volt és a hitbizományi tulajdont csak az ő halála után örökölhették meg, ezért mindkettőjüknek házassági szerződésben rögzítették a megélhetésük forrásait. Esterházy Mihály a kontraktus hetedik pontja alapján évi 10.000 forintot húzott apjától, negyedévenként előre kifizetve 2500 forintot.⁷³⁹ Gábor házassági szerződésében nem szerepelt évjáradék, helyette az apa Alsólendva és Nempti uradalmát juttatta neki,

⁷³⁷ Esterházy Pál végrendelete, Kismarton, 1689. február 14. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. Nr. 59.

⁷³⁸ Esterházy Pál végrendelete, Fraknó, 1693. július 8. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 63.

⁷³⁹ KOPP 2020, 238.

amelyből évi 8500 forint bevétel volt realizálható.⁷⁴⁰ Az átadással azonban problémák lehetnek, mert 1696-ban egy új szerződés keletkezett köztük, illetve fennmaradt Esterházy Gábor egy reverzálisa 1697-ből, amelyben tudomásul veszi, hogy Alsólendva uradalmát és Dörföly kastélyt a majossal és faluval együtt kezéhez adta az apja, de azt is megjegyzi, hogy apósa, Abensberg-Traun gróf beavatkozása gyorsította fel az ügyet.⁷⁴¹

Az 1695-ben kelt, 1696-ban *codicillus*-szal kiegészített és 1699-ben I. Lipót uralkodó által ünnepélyesen megerősített testamentum tekinthető mai napig a hitbizomány alapító okiratának, amely azonban lényeges változást nem hozott az 1689-es testamentumhoz képest.⁷⁴²

Az 1706-os pótvégrendelet Esterházy Gábor 1704-ben bekövetkezett halála miatt a második hitbizomány megszüntetéséről intézkedett. Esterházy Pál a három helyett immár két majorátust hozott létre, és a korábban Gábornak szánt jószágokat szétosztotta két még életben lévő fia között: Alsólendva, Nempti és a Sztrigo hegyi kúria a szőlővel Mihály, az összes többi birtok József majorátusába került. Két ágostonos apáca lányának, Krisztinának és Orsolyának apai szeretetből 5000–5000 forintot hagyott, amelyet Mihálynak kell majd kifizetni. Esterházy Ádám a már biztosított 3000 forint tőkének az éves kamatából, 180 forintból, ki tudja elégíteni a szükségleteit.⁷⁴³

Esterházy József 1709-ben nősült meg, neki a házassági szerződésben évi 6000 forint évjáradékot biztosított az édesapja, ugyanúgy negyedévi előre fizetéssel, mint azt Mihály esetében is láttuk.⁷⁴⁴ Végül az 1713-as *codicillus* nyomtatékosította a két majorátus létét és fennállását, s itt érdemes megemlíteni, hogy minden Kismartonban és Fraknóban lévő ingóságot (könyvtárat, levéltárat, kincstárat, *Kunstkammert*, fegyvergyűjteményt) az első hitbizományba rendelt a herceg. Esterházy Pál azt is kijelentette, hogy apáca lányai és szerzetes fia dolgait már elrendezte, egyedül Terézia lánya ügyében látszanak még változások, ugyanis a korábban József hitbizományába tartozó sztrecsényi jószágot ekkor neki adományozta.⁷⁴⁵ Esterházy Terézia és férje, Erdődy György láthatólag elnyerte az apa kegyeit, mert már az 1709-es vég-

⁷⁴⁰ Esterházy Gábor és Anna Margherita Tizzone (Dessana) Biandrata házassági szerződése, Bécs, 1694. május 23. MNL OL P 108 Rep. 3 Fasc. G Nr. 55–56.

⁷⁴¹ Esterházy Pál és Esterházy Gábor szerződése, 1696. május 18. MNL OL P 108 Rep. 3 Fasc. G Nr. 59.; „Gábor fiam levele Dörföly iránt”, Kismarton, 1697. június 10. MNL OL P 108 Rep. 3 Fasc. F Nr. 54. Ennek egy másolata MNL OL P 125 Nr. 11758.

⁷⁴² A végrendeletet ismerteti PERES 2014, 170–176.

⁷⁴³ Esterházy Pál *codicillus*a, Fraknó 1706. február 28. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 73.

⁷⁴⁴ KOPP 2020, 246.

⁷⁴⁵ Esterházy Pál *codicillus*a, Kismarton, 1713. február 24. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 76. Ismerteti PERES 2014, 175–177.

rendeletben a nem sokkal korábban, 1702-ben 100.000 forintért megszerzett bihari uradalmat is rájuk testálta, bár erről az 1713-as pótvégrendeletben már nem esik szó.⁷⁴⁶

Mihály	József	Terézia	Krisztina és Orsolya	Ádám
első hitbizomány	második hitbizomány	sztrecsényi uradalom	lakjanak örökre a kismartoni ágostonos kolostorban évjáradék	lakjon örökre a fraknóváraljai szervita kolostorban a kolostornak adott tőke kamataiból biztosítva van az ellátása

11. táblázat: Esterházy Pál utódaira vonatkozó rendelkezései az 1713-as *codicillus* alapján
Esterházy Pál vagyonának egyben tartására a legjobb stratégiát az addigi magyar jogszokásokkal szemben a hitbizományi formában találta meg. Ennek csirái már a korai végrendeleteiben is megjelentek, részletesen először 1678-ban fejtette ki az érvrendszerét, majd – éppen az ő hathatós közreműködésével kidolgozott hitbizományi törvény alapján – 1689-ben hozta létre a három hitbizomány kereteit. Érvényessé azonban csak az 1689-es alapokat megőrző 1695-ös végrendelet vált azzal, hogy az uralkodó 1699-ben jóváhagyta. Újabb átdolgozás Esterházy Gábor halálával vált szükségessé, az addigi három majorátus 1706-tól kettőre csökkent.

A patriarcha Esterházy Pál határozottan a kezében tartotta a vagyonát egészen a haláláig, mindvégig attól a szándéktól vezérelve, hogy tágabb értelemben az Esterházy nemzetség, szűkebb értelemben az Esterházy hercegi család meghatározó tényező maradjon a Magyar Királyságban. Ennek a célnak lett az „áldozata” legidősebb fia, Esterházy Miklós, de ezért került be a más anyától származó legkisebb fiú, József a hitbizományi stratégiába, utóbbinál gondosan ügyelve arra, hogy ne az ősi-atyai javakból, hanem az új szerzeményekből részesüljön.

4. Thököly Éva vagyonszerzése és gazdálkodása

Az erdélyi birtokok visszaszerzése

Thököly Imre Erdélybe érkezésekor még nem volt 14 éves, szülei nem éltek, Katalin nővére férjhez ment, Mária és Éva gyámságba kerültek. Ahogy a korábbiakban láttuk, nem idegenek-

⁷⁴⁶ Esterházy Pál *codicillus*a, Pozsony, 1709. március 22. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 75. A bihari uradalomhoz: SURÁNYI 2005, 359.

nél kellett meghúzódnia, hanem a saját birtokain telepedett le. 1671 márciusától pedig már Enyedről keltezte a leveleit, ahol az Eperjesen megkezdett tanulmányait folytatta.⁷⁴⁷

Gyulaffy-ágról	Bethlen-ágról
Szilágycseh a hozzátartozó jószágokkal	Boroskrakkó a hozzátartozó jószágokkal Marosillye a hozzátartozó jószágokkal Küküllő a hozzátartozó jószágokkal Máramaros Hunyadi porció a hozzátartozó jószágokkal Husztai porció a hozzátartozó jószágokkal (sóaknákkal)

12. táblázat: A Gyulaffy- és Bethlen-ágról a Thökölyekre szállt birtokok 1670-ben

Röviddel megérkezése után Erdély rendjeihez fordult két olyan uradalom, Huszt és Hunyad ügyében, amelyekben családjának is tulajdonrésze volt, de ezekből gyakorlatilag kizárta őt I. Apafi Mihály fejedelem. Beadványában anyai örökségének naponta újuló kárvallásait panaszkolta: Huszt várának elfoglalásával a jószág jövedelmei nem hozzá folynak, hanem a huszti kapitány, Katona Mihály kezébe, annak ellenére, hogy Bethlen Gábor Husztra szóló privilégiumát és donációját I. Apafi Mihály is megerősítette, amikor a máramarosi főispáni tisztségbe kinevezte. Hunyadból is teljesen kirekesztették, nemcsak a Zólyomi-féle részből, hanem a sajátjából is, így három év teljes jövedelme elveszett. Így az „Iktári Bethlen és Ráthoti Gyulaffy ágakból álló édes eleimnek” a hazáért való szolgálata hiábavalónak látszik.⁷⁴⁸ Ugyancsak nem tudott hozzájutni Küküllő várához és uradalmához sem, mert azt egy csere folytán Kapy György birtokolta, ezért mind a fejedelemnél,⁷⁴⁹ mind Teleki Mihálynál panaszt tett és követelte a birtok visszabocsátását.⁷⁵⁰

1671 októberében a gyulafehérvári országgyűlésen is protestált, de csak annyi ért el hogy a fejedelem megígérte a kártalanítását.⁷⁵¹ Teleki Mihály támogatását is kérte: „édes bátyám uram jól tudhatja ám édes eleinktől reám szállandó jószágim is ez óráig oda, azzal ugyan dicsekedhetem, hogy nemhogy örökös jószágimhoz nyúlhatnék, de legkisebb dolgomban sem

⁷⁴⁷ Thököly Imre levelei 1–3.; ANGYAL 1888, 107. Thököly Imre erdélyi udvartartásáról született egy PhD-értekezés, ld. SZTANCSNÉ 2020.

⁷⁴⁸ Thököly Imre folyamodványa Erdély rendjeihez, Gyulafehérvár, 1670. december 19. EOE XV. 167–168.

⁷⁴⁹ Thököly Imre I. Apafi Mihálynak, Diószeg, d.n. *Thököly Imre levelei* 224. „Isten Ngtokat megáldaná és nekem nagyobb ösztönt is szolgáltatná az hűségre és szolgálatra, ha kegyelmességéből remittálná Küküllő várat is, nem igaz jussal bírván ellenem az szegény Kapi György is, kit Ngd maga is jól tudott és édes anyámnak nagyapja építettvén is azon ott levő épületet. Isten Ngtoknak úgy is eleget adott s azzal méltósága nevedik is, ha ez-iránt hozzám kegyelmességeket mutatják”.

⁷⁵⁰ Thököly Imre Teleki Mihálynak, Boroskrakkó, 1671. október 14. *Teleki Mihály levelezése* V. 625. „méltóztassék szólni bátyám Kapi urannak, hogy ő kegyelme megkínáltván, vegye fel pénzét minden pör és renitentia nélkül és bocsássa kezemhez küküllői jószágomat, tekintvén ő kegyelme is az Istent és az én árvaságomat, ne kívánjon költetni velem és ne bánják velem, mint idegennel, hanem mint vérével”.

⁷⁵¹ EOE XV. 218.; ANGYAL 1888, 112.

mehettem elő, mióta az Úr Isten ez hazában behozott”.⁷⁵² Ekkori leveleiből nyilvánvaló, hogy a megerősödő fejedelem ellenében nem tudta az érdekeit érvényesíteni, aki, mint kiderült, nemcsak a birtokait vette el: a Huszton Bethlen Druzsina halála után maradt ingóságokból negyven ezüsttálat vitetett el, Thököly ezt is számonkérte I. Apafi Mihályon.⁷⁵³

A két fél hosszú alkudozás után 1673. június 16-án állapotodott meg egymással, eszerint a Thököly-örökösök Husztért cserében megkapták a 17.000 tallér értékű hunyadi részt, és erre a fejedelem ráfizetett még 30.000 tallért. Thököly Imre négy nappal később fel is vette az összeget, mégpedig a nővérei nevében is.⁷⁵⁴ Ezt követően 1673. november 18-án Huszt várát az ahhoz tartozó jószágokkal együtt Bornemisza Annának inscribálta a fejedelem 100.000 tallérért.⁷⁵⁵ Miközben ezek a viták az erdélyi birtokok ügyében folytak, a Thököly nővérek, Mária és Éva, teljes körű felhatalmazást adtak az 1672 elején frissen kinevezett gyámjuknak, Esterházy Pálnak, hogy eljárjon az ügyeikben.⁷⁵⁶ 1675-ben pedig kifejezetten az erdélyi birtokokra vonatkozóan, Barkóczy Sándort bízta meg Thököly Éva ügyintézésével.⁷⁵⁷ Barkóczy a szintén Bethlen István-leszármazott Perényi Mária férjeként maga is érdekelt volt a Bethlen-örökségben. Nem maradt nyoma, hogy Barkóczy bármit is tett volna a Thököly grófnők érdekében, egy évtizedig csend van az erdélyi örökség körül, ami valószínűleg azzal függött össze, hogy az Erdélyben élő és politikailag is egyre jelentősebb fivérüket nehéz lett volna osztályrészük kiadására kényszeríteni. De Apafi fejedelem 1684-ben tett egy ígéretet Esterházy

⁷⁵² Thököly Imre Teleki Mihálynak, Enyed, 1672. június 13. *Thököly Imre levelei* 4.; *Teleki Mihály levelezése* VI. 226.

⁷⁵³ Thököly Imre Teleki Mihálynak, Boroskrakkó, 1671. december 26. *Thököly Imre levelei* 3–4.; *Teleki Mihály levelezése* V. 663.

⁷⁵⁴ Thököly Imre elismervénye („Husztii summának letételéről írott testimoniálisa ítélőmesternek”), Radnót, 1673. június 19. MNL OL E 148 NRA Fasc. A 1863 Nr. 5. „Én gróf Thököly Imre vallom kegyelmed előtt ítélőmester uram, hogy Huszt vára ötvenezer aranyban lévén inscriptióban az Bethlen familiánál, melynek fele engemet s egy testvér nénéimet, gróf Thököly Katalint, Máriát és Éva húgomat illet, úgymint huszonötezer arany, mely summában vettem el Hunyadnak felét 17000 ezer tallérban és egyveles tallért 22195 és fél tallért, és urunknak képébe vert aranyot 2800, közönséges aranyot 661 és amely örökséget Bethlen István és Bethlen Druzsiana csináltak az husztii jószágban, azoknak fele summája tudódott reánk, mely térszen 3042 és felet, ezen felül specificált summával térszen in summa 50000 tallért, mely summának kezemhez való vételiről magam, nénéim és húgom asszony képekben quietálok az én kegyelmes uramat, méltóságos erdélyi fejedelem Apafi Mihály urunkat és kegyelmes asszonyomat, Bornemisza Anna fejedelemisszonyt, önagyságát”. Az iratról van egy másolat az Esterházy hercegi levéltárban – ami arra mutat, hogy követték az erdélyi történéseket –, de 1673 helyett 1678-as keltezéssel, ami lehet egy egyszerű elírás: MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. M Nr. 516.

⁷⁵⁵ EOE XV. 55. és 348.; ANGYAL 1888, 113–115.

⁷⁵⁶ Thököly Mária és Éva meghatalmazása („Plenipotenciales per Magnificas Dominas Mariam et Evam Thököly”), 1672. január 28. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. B Nr. 69.

⁷⁵⁷ Thököly Éva meghatalmazása, Kismarton 1675. december 16. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. M Nr. 514. „Esterházy Pál fő tutorom önagysága akaratjából vallottam plenipotentiariusomnak lenni az tekéntetes és nagyságos Barkóczy Sándor bátyám uramat ökegyelmét, hogy ökegyelme az husztii és más több oda föl való engemet illető jószágimban az méltóságos erdélyi fejedelemmel önagyságával képemben minden jót végezhessem”.

Pálnak, hogy „az mi az asszonyok őkegyelmek Erdélyben lévő jószágokat illeti, azok iránt is azon lések, a köz igazság szolgáltatódjék ki”.⁷⁵⁸

1685-ben azonban politikai fordulat következett be: Thököly Imrét az erdélyi országgyűlés hűtlenség vétkében elmarasztalta és a fejedelem parancsára az Erdélyben bárhol létező ingóit és ingatlanait a fejedelmi kincstár számára lefoglalták, vajdahunyadi várát s az ahhoz tartozó uradalmat az öt vasbányával és a mezővárossal együtt összeírták. Az országgyűlésen megjelent Baranovszky György, Thököly erdélyi jószágigazgatója⁷⁵⁹ és többek között azzal az ürüggyel tiltakozott, hogy urának a lánytestvérei is tulajdonosok a birtokokban, sőt, Thököly Imrének gyermekei is vannak, tehát nem konfiskálhatják a jószágokat. A fejedelem csak annyit válaszolt, hogy az említett nővéreket majd egyezés szerint pénzzel kielégíti vagy visszakapják a részeiket.⁷⁶⁰ Az elkobzott birtokokat nemes egyszerűséggel ifjabbik Apafi Mihálynak adományozta az országgyűlés 1686-ban:

„mely jószágokat, úgy mint az küküllővárit, illyeit és csehit az kastélyokkal és hunyadit az várral, vashámorokkal, bányákkal és havasokkal, az haczokit, magyar-berettyeit és szigetit az udvarházakkal s azokhoz tartozó egész falukkal, rész portiókkal, malmokkal s minden egyéb majorkodó s haszonvívó helyekkel együtt annyi részben, a mennyiben megírt Tököly Imre uramtól elíteltettek (az több Tököly Imre vér szerént való atyafiait illető rész iránt mint conveniálhat Nagyságod, bízván Nagod fejedelmi kegyelmességére) az fenn megírt és több méltó tekintetekre nézve is hogy Nagyságod megírt ifjú kegyelmes urunknak ő nagyságának conferálja...”⁷⁶¹

S bár a fejedelem a későbbiekben többször biztosította Esterházy Pált, hogy „igaz atyafiúságát continuálni tovább is igyekezik” és a jószágokban megegyeznek,⁷⁶² ez elmaradt, ezért a nádor részéről egyre erőteljesebbé vált a fellépés a Thököly-leányág érdekében. 1687 decemberében a pozsonyi országgyűlésen elérte az uralkodónál, hogy egy udvarias megkeresésben érdeklődjék Apafi fejedelemnél a Thököly lányok javairól.⁷⁶³ Ezenkívül elküldte Erdélybe Benyovszky Mátyás titkárát is,⁷⁶⁴ és ezzel, ha lassan is, de elindult egy eredményekkel kecsegtető alkufolyamat. Maga Thököly Éva is kérte a férjét, hogy törődjön az erdélyi dolgokkal, mert

⁷⁵⁸ I. Apafi Mihály Esterházy Pálnak, Fogaras, 1684. február 18. MNL OL P 125 Nr. 1721.

⁷⁵⁹ SZTANCSNÉ 2020, 76.

⁷⁶⁰ SZABÓ 1869, 217.

⁷⁶¹ Az 1686. évi országgyűlésen hozott törvények, EOE XVIII. 585–586. A vonatkozó artikulusról készült másolatot Esterházy Pál is beszerezte: „Articulus VIII. Küküllővár és több Thököly Imre Uram elítelt jószági collatiojáról” (Bécsben 1696-ban az Udvari Kancelláriában készült hiteles másolat), MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. C Nr. 128.

⁷⁶² Erről I. Apafi Mihály egy embere, Gyulai Ferenc írt Esterházy Pálnak, Tapolcsány, 1687. január 27. MNL OL P 125 Nr. 5966.

⁷⁶³ I. Lipót I. Apafi Mihálynak, Pozsony, 1687. december 22. MNL OL P 108 Rep. 41. Fasc. B Nr. 83.

⁷⁶⁴ IVÁNYI 1991, 231. A megmaradt levelek szerint Benyovszky Mátyás már 1685-ben Erdélyben járt Apafi Mihálynál a Thököly-birtokok miatt, ld. I. Apafi Mihály Esterházy Pálnak, Fogaras, 1685. április 6. MNL OL P 125 Nr. 1723., valamint I. Apafi Mihály I. Lipótnak, Fogaras, 1688. március 31. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. T Nr. 15.; Benyovszky Mátyásnak adott útlevel, Pozsony, 1687. december 12. MNL OL P 125 Nr. 11749.

az a gyermekeiknek is haszonnal fog járni. Azt javasolta, Pál „kérjen öfelségétől egy levelet az országra, most volna már ideje megint béköldenönk”.⁷⁶⁵ Utóbbi mondata arról tanúskodik, hogy Apafiék jó ideig lerázták magukról a próbálkozásokat. Viszont Esterházy Pál valóban elintézte a királynál, hogy 1688 októberében egy újabb levélben nyomatékosítsa a Thököly nővérek igényét.⁷⁶⁶ A következő erélyes felszólítás 1690 júniusában az erdélyi rendeknek érkezett, akiket I. Lipót arra figyelmeztetett, hogy az időközben, 1690. április 15-én elhunyt I. Apafi Mihály és a felesége, Bornemisza Anna megsértették a Thököly-örökösök jogait és a törvényeknek megfelelő eljárásra utasította őket.⁷⁶⁷ Ezt a parancsot egyébként Esterházy Pál a saját, június 16-án írt leveléhez csatolta, amelyikben sérelmezte, hogy már két évvel korábban elküldte ebben az ügyben az embereit, de dolgavégezetlenül kellett visszajönniük Erdélyből. Most vajon „akarja-é igazságos kívánságait az asszonyoknak secundálni? és kegyelmetek magok törvénye szerint lött osztályban nekik jutott jószágokat visszaadni?” – kérdezte türelmetlenül a rendeket a herceg.⁷⁶⁸

Esterházy Pál növekvő aktivitásának hátterében a politikai történéseket is látnunk kell. A Habsburg Birodalom a török hatalom hanyatlásával és a kurucok visszaszorulásával párhuzamosan új tervek szőtt az Erdély Fejedelemségeiét illetően, amelyeket az erdélyi vezetőkkel folytatott tárgyalásokat követően a *Diploma Leopoldinum*ban foglaltak írásba. Az 1690. októberében kibocsátott, majd módosításokkal 1691. december 4-én kihirdetett okirat a birodalomba tagozta Erdélyt, rendezte közjogi helyzetét, elismerte a korábbi törvényeket, meghagyta a 14 éves II. Apafi Mihályt a helyén, és egy új központi kormányzati szervet, a *Guberniumot* állította fel.⁷⁶⁹

⁷⁶⁵ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1688. szeptember 2. MNL OL P 125 Nr. 529.

⁷⁶⁶ I. Lipót I. Apafi Mihálynak, Bécs, 1688. október 8. MNL OL P 108 Rep. 41. Fasc. B Nr. 86.

⁷⁶⁷ I. Lipót átírata az erdélyi rendeknek, Laxenburg, 1690. június 3. EOE XX. 391–393.

⁷⁶⁸ Esterházy Pál az erdélyi rendeknek, Bécs, 1690. június 16. EOE XX. 394. Ugyanezt megírta Teleki Mihálynak is, uo. 395.

⁷⁶⁹ TRÓCSÁNYI 1988, 194–212.

14. kép: Ismeretlen festő: Thököly Éva hercegasszony (1690)

Ebben a helyzetben az Esterházy-Thököly házaspár is úgy érezte, hogy lehet keresnivalója, ugyanakkor az is világos volt, hogy erdélyi ágensek, támogatók nélkül nehezen boldogulnának, ezért az őket felkereső rokont, Pekry Lőrincet bízták meg ügyük képviselésével. Pekry Lőrinc Thököly Éva unokatestvérének, Petrőczy Kata Szidóniának volt a férje,⁷⁷⁰ aki 1691 februárjában hétpontos utasítást kapott a hercegasszonytól, amelynek a lényege az volt, hogy vissza kell szerezni a birtokokat:

1. Erdélybe érvén köszöntse Veterani gróf urat⁷⁷¹ és tájékoztassa, hogy őfelsége parancsa szerint, ha az erdélyiek nem akarják megadni, akkor foglalja el a birtokokat;
2. Apafi úrnak és a deputátusoknak adja át a leveleket és sürgesse a birtokok visszaadását a hasznukkal együtt;

⁷⁷⁰ Pekryhez ld. SZÁDECZKY 1908, 303–311.

⁷⁷¹ Johann Friedrich Ambrosius von Veterani (1643–1695), az Erdélyben állomásozó császári haderő főparancsnoka ld. TRÓCSÁNYI 1988, 50.

3. Ha sikerül a jószágok áráról megalkudni, akkor a pénzt a kezéhez szolgáltatassa kár nélkül;
4. Ha nem sikerül megalkudni, akkor állítson jó gondviselőket a birtokok élére;
5. Azokkal kell tárgyalni, akiknek a levelek szólnak;
6. Mivel úgy tudja, hogy a krakkói jószág a Telekiek kezén van, ott semmiképpen ne hagyja, hanem vegye birtokba;
7. Mindent rábíz a diszkréciójára.⁷⁷²

Ugyanekkor II. Apafi Mihály is felhatalmazta a követeit a Thököly-javakról való tanácskozásra. Bethlen Gergely, Gyulaffy László és Alvinczi Péter az „eleikbe adatott summáig” alkudhattak Esterházy Pállal a nála lévő jószágokról.⁷⁷³ Pekry gyorsan cselekedett, már néhány hónap múlva megküldte a jelentését a nádornak.⁷⁷⁴ Elkezdődött a birtokok felmérése, így például fennmaradt a nővérek küküllővári osztozásának a részletekbe menő jegyzőkönyve, illetve Thököly Éva és Katalin máramarosi jószágainak (köztük a szigeti udvarháznak) inventáriuma 1691 május-júniusából.⁷⁷⁵ A tárgyalások érdemi része 1691 szeptemberében folyt Bécsben. Thököly Éva ekkor arról értesítette a férjét, hogy a követek 50.000 tallért és az addigi jövedelmeket ígérték, majd pár nappal később azt írta, hogy „az erdiliekkel immár megalkudtunk volt vilek kilencvenezer forintban, s megint megmásolták az rossz emberek”.⁷⁷⁶ Közben Pekry Lőrinc igyekezett a maga javára fordítani a rokoni kapcsolatot és késznek mutatkozott kisebb birtokok zálogba vételére. Évával és Máriával is megegyezett a krakkói és vesszősi porciókban, a hercegasszony mindezt 4000 forintot kapott tőle.⁷⁷⁷ Végül tető alá hozták Apafival is a szerződést, az aláírásra 1691. szeptember 30-án Bécsben került sor egyrésről „Késmárki Tököly Éva, Méltóságos Fraknai Gróf és Szentséges Római Birodalombéli Herceg és Magyar Országának Palatinusa Eszterás Pál Uram őkegyelme házastársa”, másrésről II. Apafi Mihály, Erdély választott fejedelme – illetve két meghatalmazottja: Bethlen Gergely,

⁷⁷² Thököly Éva utasítása Pekry Lőrincnek („Tekéntetes és nagyságos Pekry Lőrinc sógor uram őkegyelme instrukciója”), Kismarton, 1691. február 17. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. C Nr. 91.

⁷⁷³ II. Apafi Mihály felhatalmazása követeinek, Fogaras, 1691. február 20. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. C Nr. 92.

⁷⁷⁴ Pekry Lőrinc Esterházy Pálnak, Kolozsvár, 1691. június 10. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. C Nr. 93.

⁷⁷⁵ Megosztás Küküllővárról, Küküllővár, 1691. május 16. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. J Nr. 413.; Thököly Éva máramarosi birtokainak inventáriuma és urbáriuma, (Máramaros)Sziget, 1691. június 12. MNL OL P 125 Nr. 11805.; Inventarium seu Urbarium universorum Bonorum, (Máramaros)Sziget, 1691. június 17. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. C Nr. 94.

⁷⁷⁶ Thököly Éva Esterházy Pálnak, h.n., 1691. szeptember 14. és Kismarton, 1691. szeptember 19. MNL OL P 125 Nr. 553. és 554.

⁷⁷⁷ Pekry Lőrinc reverzálisa Thököly Évának, Bécs, 1691. szeptember 21. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. S Nr. 20.; Pekry Lőrinc reverzálisa Thököly Máriának a zálogba vett krakkói részért és a vesszősi porcióért, Kismarton, 1691. szeptember 27. uo. Nr. 18. Thököly Éva később megújította Pekryvel a szerződést, jobban mondvá kiterjesztette feleségére, Petróczi Kata Szidóniára is, mégpedig 14 évre, ezért 1000 forintot kapott tőle, Kolozsvár, 1697. április 10. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. J Nr. 417.

Erdély belső tanácsa fő generálisa, Küküllő vármegye főispánja és Gyulaffy László, Erdély belső tanácsa, Marosszéknek és mezei hadaknak főkapitánya) – között. Bethlen Gergelyék egyébként éppen a *Diploma Leopoldinum* egyes pontjainak megváltoztatása ügyében tárgyaltak Bécsben.⁷⁷⁸ A zálogszerződés lényege a következő mondatokban olvasható:

„édes anyánk halálával reánk maradt, s nekünk magunknak osztály szerént jutott, s az osztálylevélben nevezett szerént föltett hunyadi, illyei, küküllővári, csehi és szigeti jószágokban való részeinket mindenestül, mindennemő hozzátartozandó akármilyen névvel nevezendő appertinentiákkal (kivéven az küküllővári jószágból nekünk jutott Vesszős névű faluban való részünket, melyet tulajdon és külön való szükségünkre s dispositiónkra az több jószágtul elszakasztottunk és magunknak reserváltuk), fölyül említett Apaffy Mihály választott fejedelemnek... adtuk és vetettük zálogban huszonöt ezer rhenis, azaz husz német garasból vagyis száz magyar apró pénzből álló forintokban”.⁷⁷⁹

A megállapodás 12 évre szólt, addig a hercegasszony nem válthatta ki a jószágokat. A 25.000 forint felét a következő év, azaz 1692. február 1-ig kellett Eperjesen letenni, a másik felét június 1-ig ugyanott. A birtokok és a rajtuk lévő épületek állapotát teljesen fel kell mérni, azokat rendben és karban kell tartani, a hibákat kijavítani, új épületek emelését azonban nem engedte Thököly Éva. Az 1691. évi jövedelmek azonban nem Apafit, hanem Thököly Évát illették.⁷⁸⁰

A másik két Thököly nővér is szerződött a saját birtokrészeikre és porcióikra, ezeket II. Apafi Mihálynak, Pekry Lőrincnek, Veér Juditnak bocsátották zálogba.⁷⁸¹ Thököly Máriának még egy külön peres ügye is elindult ekkor, ugyanis a Bethlen Druzsina által ráhagyott ingóságoknak (ezüstművek, ékszerek) egy részét a gyanú szerint Teleki Mihály felesége, Veér Judit, eltulajdonította. Pekry Lőrinc vállalta ebben az ügyben is az intéző szerepét.⁷⁸² A per még 1697–1698-ban sem zárult le.⁷⁸³

⁷⁷⁸ TRÓCSÁNYI 1988, 51.

⁷⁷⁹ Thököly Éva szerződése II. Apafi Mihállyal, Bécs, 1691. szeptember 30. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. C Nr. 96–97., másolata: MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. S Nr. 29. Pettkó Béla a Miske család levéltárában is tudott egy példányról, ld. PETTKÓ 1888, 641.

⁷⁸⁰ Thököly Éva szerződése II. Apafi Mihállyal, Bécs, 1691. szeptember 30. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. C Nr. 96. A szerződést Thököly Éva mellett Bethlen Gergely, Gyulaffy László, Pekry Lőrinc, Bethlen Ferenc és Újváry Imre írta alá.

⁷⁸¹ MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. A Nr. 55. Thököly Katalin és Mária szintén meglévő szerződéseit részleteiben nem tárgyalom.

⁷⁸² Thököly Mária szerződése Pekry Lőrincsel, Rohonc, 1691. október 8. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. S Nr. 40.; Vallatási jegyzőkönyv Bethlen Druzsina hagyatéka ügyében, d.n., MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. B Nr. 79.; Thököly Mária Husztban tárolt értéktárgyairól („Connotatio rerum pretiosarum muliebrum ad Domicellam Mariam Tököly pertinentium in Arce Huszt repositarum”), d.n. (de 1674 előtt), MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. M Nr. 517.

⁷⁸³ Akay István Thököly Évának Cseszko, 1697. május 5. MNL OL P 125 Nr. 943; és Johann Heinrich Baptist Tournon Thököly Évának, Bécs, 1698. március 22. MNL OL P 125 Nr. 6765.; a pert még Thököly Mária fia, Nádasdy Pál és folytatta a Telekiek ellen, ld. A Teleki-Nádasdy per iratai: TRÓCSÁNYI 1973, 729.

Thököly Imrét, aki 1691-ben kiszorított helyzetből, déli irányból, Lugos, majd Belgrád felől próbálkozott az Erdélybe való visszatéréssel,⁷⁸⁴ és aki 1671–1685 között ezeknek a birtokoknak a tulajdonosa és haszonélvezője volt – és nem ismert, hogy leánytestvéreit bármilyen formában támogatta volna –, meg sem említik ezekben a szerződésekben. Ha számoltak is volna a visszajövetelével, akkor is úgy gondolhatták, hogy elég hasznot szerzett a 15 év alatt. 1691 végén Thököly Éva újabb instrukcióval látta el Pekry Lőrincet a nehézkesen gördülő erdélyi ügyek miatt. Szeretett volna már hasznot látni a jószágokból, sürgette Bethlen Gergely bevonását és a zálogba adások felgyorsítását. Férje „egy főember szolgáját”, Brezinai Jánost is beküldték, hogy segítsen Pekrynek. Az is kiderül az utasításból, hogy a Telekiekkel szembeni ellenszenvet nem csupán az arany- és ezüstművek ellopása okozta, hanem hogy „erdélyi becsületes úri emberektől” úgy értesültek a nővérek, hogy a tulajdonjoguk el nem ismerése Teleki Mihály tanácsára történt. Ezért a Telekieknél lévő jószágaik után visszamenőleg is minden hasznot be kívántak hajtani a feleségen és az utódokon.⁷⁸⁵ Pekryre is megharagudott a két fiatalabbik nővér, mert azt gondolták, hogy hamis információi alapján áron alul engedték át a birtokaikat, holott 100.000 forintot is kaphattak volna értük, most pedig már méltóságuk nem engedi, hogy felbontsák a szerződést. Szigorúan megintették rokonukat, hogy ha 1692. február 1-ig nem teszi le Apafié a pénzt, akkor „egyáltalában reá nem állunk” az üzletre.⁷⁸⁶

Mintha megérezték volna, hogy mi fog történni, ugyanis az ifjú Apafi tényleg csak hitette őket a pénz megadásával. A következő évek a felek közti keserves alkudozásokkal és veszekedésekkel teltek.⁷⁸⁷ A távoli Erdélyben fekvő birtokokat Kismartonból irányítani nehézkes volt, fizetőképes kereslet a zálogba vételükre a fejedelmen kívül nem nagyon mutatkozott. Ezért Thököly Éva két év múlva, 1693 januárjában megújította Apafival a szerződést, amely „az elfolyt időnek különbféle mostohasága miatt véghez nem mehetett”. A felek fenntartották a szándékukat, így Apafinak továbbra is 25.000 forintot kellett letennie Eperjesen, a zálogba adás időtartama azonban 12 évről tízre csökkent. A hercegasszony kikötötte, hogy amikor a fejedelem a kezéhez veszi a jószágokat, mindkét fél emberei legyenek a helyszínen és történjék meg a teljes inventálás.⁷⁸⁸

⁷⁸⁴ SZÁDECZKY 1898, 629.

⁷⁸⁵ Thököly Éva utasítása Pekry Lőrincnek, Kismarton 1691. december 10. MNL OL P 108 Rep. 41. Fasc. C Nr. 101.; Brezinai János Thököly Évának, Küküllővár, 1693. április 6. MNL OL P 125 Nr. 6930.

⁷⁸⁶ Thököly Éva és Mária Pekry Lőrincnek, Kismarton, 1692. január nap nélkül, MNL OL P 125 Nr. 6790.

⁷⁸⁷ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1693. január 14. MNL OL P 125 Nr. 578.; II. Apafi Mihály Thököly Évának, Ebesfalva, 1692. november 3. MNL OL P 125 Nr. 6919.

⁷⁸⁸ Thököly Éva szerződése II. Apafi Mihállyal, Bécs, 1693. január 24. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. S Nr. 28. A fejedelem részéről aláírók Alvinczi Péter, Petrevity-Horváth Ferenc, Niczky György, megerősítette Liptay László, nádori altitkár.

A következők hónapokban ennek a felmérési folyamatnak a hírei érkeztek folyamatosan Kismartonba. Esterházy Pál nádori kancelláriájának egy megbízható tagját, a *vice secretarius* Hunyadi Lászlót delegálta Erdélybe, nehogy károkat szenvedjenek.⁷⁸⁹ A segédtitkár számtalan nehézséggel szembesült Erdélyben, ezekről nem győzött leveleiben panaszkodni: rossz utak és árvizek közepette értek Kolozsvárra 1693 márciusában. Úgy hallották, hogy Csehiben (Szilágycsehbén) a fejedelem emberei már elkezdték az összeírást, s megeshet, hogy a tisztek a jelenlétük nélkül adják kézhez a jószágokat, ami nem kevés kárára lesz a méltóságos asszonyoknak. Mivel híre ment a birtokok tulajdonosváltásának, a tisztviselők a maguk hasznát keresik („elhittem provideáltak az tisztek magoknak”). Előbb Küküllővárra igyekeznek, hátha sikerül intézni valamit.⁷⁹⁰ De ott is kellemetlen meglepetés érte őket:

„Amint azelőtt is már megírtam, itt régen elment a híre az jószágok eladásának, aminthogy Küküllővárra menvén, alig találtunk valamit az sok gabona és bor közül, elhittem, másutt is ez szerint fog lenni, hacsak az inquisitio és számadás ki nem nyilatkoztatja. Praefectus uramnál ugyan megvannak notatioban mindenek, s az szerint kérünk számot az tisztektől”.⁷⁹¹

Áprilisban Hunyadi már Bánffy György gubernátorral és néhány belső tanácsossal is tárgyalt a tapasztalt visszaélések miatt, például, hogy a szerződésben rögzítettek ellenére a birtokok jövedelmét magának sajátította ki Apafi.⁷⁹² A tisztek nem adták ki a számadásokat és mindenféle módon nehezítették a munkájukat. Hunyadi úgy összegezte a látottakat, hogy „haszontalanul fogjuk az időt tölteni, s haszontalan munkánkkal és sokáig itt való késésünkkel, ami kevés jövedelem volna is, azt megemésztjük”.⁷⁹³ Tíz nap múlva újabb jelentést tett Thököly Évának: a tisztek elégedetlensége és érdektelensége miatt nehezen tudnak a dologban előrehaladni, mert ők „nem akarván nekünk assistálni, még két holnapig sem fog lehetni szabadulásunk... csak nem tudok hová lenni mindennapi kötekedés miatt, elő nem mehetünk dolgainkban”, azaz az erdélyiek szántsándékkal lassították a dolgokat, hogy a magyarországi idegenek megunják és elmenjenek.⁷⁹⁴ A Hunyadi László kíséretében lévő, de Thököly Éva emberei közé tartozó Lovcsányi Mátyás sem tudott biztató híreket küldeni úrnőjének. Nemcsak a jószágokat kezelő tisztek, hanem Apafi küldöttei is rendkívül rosszul bánnak velük, kijátsszák őket, s azt tanácsolja, hogy gondolja át Thököly Éva a szándékát és terveit az erdélyi jövedelmekről.⁷⁹⁵

⁷⁸⁹ Hunyadi Lászlóhoz ld. PAPP 1942–1945, 322.; IVÁNYI 1991, 231. és 390.

⁷⁹⁰ Hunyadi László Esterházy Pálnak Kolozsvár, 1693. március 12. MNL OL P 125 Nr. 2419.

⁷⁹¹ Hunyadi László Thököly Évának, Kolozsvár, 1693. március 27. MNL OL P 125 Nr. 6783.

⁷⁹² Hunyadi László Esterházy Pálnak, Kolozsvár, 1693. április 2. MNL OL P 125 Nr. 2420.

⁷⁹³ Hunyadi László Esterházy Pálnak, Vajdahunyad, 1693. április 17. MNL OL P 125 Nr. 2421.

⁷⁹⁴ Hunyadi László Thököly Évának, Vajdahunyad, 1693. április 27. MNL OL P 125 Nr. 6945.

⁷⁹⁵ Lovcsányi Mátyás Thököly Évának, Vajdahunyad, 1693. április 28. MNL OL P 125 Nr. 6748.

Hunyadi László 1693 május végén küldött utoljára Küküllővárról beszámolót, úgy látszik, hogy ezek után visszatért a küldöttség – mondhatni, hogy sok munkával és kevés eredménnyel. Hunyadi csalódott volt, s mivel ráadásul Thököly Katalintól nem tudott megbízólevelet felmutatni, így az ő ügyében nem is tárgyaltak vele. Azt is csak sok kedveskedés után sikerült elérnie, hogy Thököly Évának és Máriának 15.000 forintot adjanak a több évnyi elmaradt bevétel után, s végül Thököly Katalinnak is 4000 forintot ígértek.

„Isten látja nem tudom, hol kívánnék inkább lennem, mint ezen hamis tökéletlen cigány tiszték közt, egy óra alatt tíz hazugságban is tapasztalhatni... ha lehetne, nem hogy Hercegségtek javait, de szemeinket is ki lopnák az átkozott fiak. Még csak ketten-hárman adták bé számadásokat, kiki az itt való szokással, és reverzálisával (hogy esztendeje eltelve, két hónap után tartozik számat adni) mentegetvén s vonogálván magát. Gubernátor urammal ijesztegetem, iratok reájok, de nem fog rajtok, csak az időnek eltelését várom, ha kaphatom személyekben fogatom meg: félek is attól, hogy oly tiszt, aki személyével fogja fizetni Hercegségetek jövedelmit, s ha észre veheti erdővel[?] bizonyít. Ma egy hete az hunyadi számtartó hirtelen meg hala, nem tudom, mint mehetünk elő az oda való számadásban, mert semminémő számat csinálni nem akart, ott laktunkban, azért, hogy számadásit nem készítette, arestáltattuk s vasban verettük volt, de haszontalan, már halálával végső számat adott, java pedig alig maradt száz forintig való. Ha hunyadi jószágbul nem lesz jövedelem, többihez ne sokat bízzék Hercegséged, mert csehi udvarbíró egy pénzt sem adhat elő, sőt ő hetvennégy forintot praetendál rajtunk, de elvállik az számadásbul. Írja Hercegséged, keménykedjünk, abban nincs hátramaradás, aminthogy, ha az nem volna, egy pénzt nem mutathatnánk”.⁷⁹⁶

A Kismartonba vitt dokumentumok, számadások alapján 1693 őszére elkészült egy összegzés az erdélyi birtokokból származó jövedelmekről 1691–1693 között.⁷⁹⁷ 1692-ben a következő bevételek voltak:

- általános bevétel („generalis perceptio”)	fl. 2539 dn 47
- bábolnai jövedelem	fl. 3200
- Krakkó	fl. 3000
- csehi búza ára	fl. 816
- hunyadi jövedelem	fl. 300.

Az általános bevétel három részre oszlott Katalin, Mária és Éva között, a többi két részre, Mária és Éva között. Így 846 forint 49 dénár és 3658 forint, összesen 4504 forint 49 dénár illette meg Thököly Évát az erdélyi jövedelmekből 1692-ben.⁷⁹⁸ Mivel több ilyen kimutatás

⁷⁹⁶ Hunyadi László Thököly Évának, Küküllővár, 1693. május 29. MNL OL P 125 Nr. 6946.

⁷⁹⁷ Dugovics György számadása, Kismarton, 1693. szept. 13. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. C Nr. 119.

⁷⁹⁸ Dugovics György számadása, Kismarton, 1693. szept. 13. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. C Nr. 119.

nem áll rendelkezésre, csak feltételezni lehet, hogy hasonló bevételt húzhattak évente a nővérek a kezükön maradt birtokokból.

Visszatérve Thököly Éva és II. Apafi Mihály második szerződéséhez, meg kell jegyezni, hogy a fejedelem előbb megint csak ígéretett – „az contractus szerént az pénznek letételében szívesen munkálkodom, s késni véle nem is kívánom, mindazonáltal ha ez szoros és mostoha idők alkalmatlansága miatt valami kevés idővel terminusát meghaladná, az pénznek letétele, mutassa annyi atyafiságát kegyelmed, hogy az contractusnak mivolta szerént az interes ne vétessék mindjárt” –,⁷⁹⁹ de végül 1694 novemberében fizetett a zálogba vett birtokokért, igaz, Thököly Éva a férjén keresztül többször megsürgette.⁸⁰⁰

Egy rövid nyugalmi időszak után 1696-ban újrameztek a bonyodalmak az erdélyi birtokokkal összefüggésben, ugyanis Bethlen Miklós, a Thökölyekkel szintén rokon és ekkor Erdély kancellárjaként működő befolyásos erdélyi nemes az 1695 novembere és 1696 márciusa közti bécsi követsége során felkereste Esterházyékát, és elérte, hogy a Thököly nővérek új szerződések megkötését fontolgassák.⁸⁰¹ II. Apafi Mihály ezt megneszelve Esterházy Pálhoz fordult, „tudván, hogy az tíz esztendőknék mind eltelése után, mind pedig talám még azon idő előtt is, volnának olyan emberek, kik az mostan kezemnél lévő méltóságos asszonyok jószágának örökösségét tentálnák”.⁸⁰² De nemcsak a fejedelem esett ki a hölgyek kegyeiből, hanem a „sógor úr” Pekry Lőrinc is, aki helyett Absolon Dánielt hatalmazták fel erdélyi ügyeik képviselőjére.⁸⁰³ Pekrytól ráadásul a zálogos Vesszőst is elvették, és Bethlen Miklósnak bocsátottak 8000 forintért.⁸⁰⁴ Thököly Éva azt írta Bethlennek, hogy nővéreivel egyeztetve, Vesszőst „ezen dolgainkban előttünk tett szép ajánlása szerint igaz jó akaratját és szolgálatját tapasztalni fogjuk azután örökösen is oda engedjük kegyelmednek”.⁸⁰⁵ A többi erdélyi jószáguk esetében azonban nem látják módját, hogy idő előtt kivegyék Apafi kezéből.

⁷⁹⁹ II. Apafi Mihály Thököly Évának, Ebesfalva, 1693. december 15. MNL OL P 125 Nr. 6920.

⁸⁰⁰ Sürgetés: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1694. március 25. és augusztus 4. MNL OL P 125 Nr. 588. és Nr. 592.; a pénz letétele: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1694. november 17. uo. Nr. 601.; valamint Keszeg János Thököly Évának, Bécs, 1694. augusztus 22. uo. Nr. 6948. Apafi Schlesinger zsidótól akar pénzt felvenni.

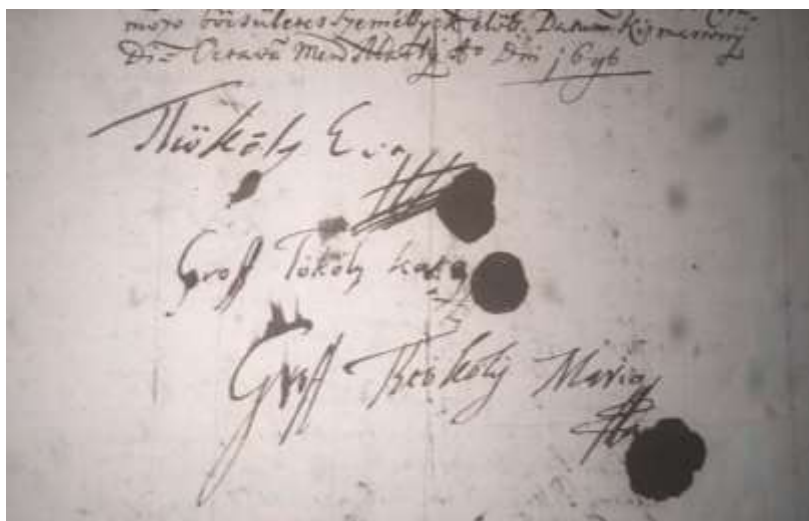
⁸⁰¹ Bethlen Miklós *Fáradozásai és gyötrelmei* 1208.; LUKINICH 1927, 402.; Bethlen személyéhez: JANKOVICS–SZÖRÉNYI 2020.

⁸⁰² II. Apafi Mihály Esterházy Pálnak, Fogaras 1696. február 3. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. C Nr. 125.

⁸⁰³ Thököly Éva, Katalin és Mária felhatalmazása Absolon Dániel részére, Kismarton, 1696. március 9. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. C Nr. 127.

⁸⁰⁴ Thököly Éva, Mária és Katalin záloglevele Bethlen Miklósnak, Kismarton 1696. március 8. MNL OL P 108 Rep. 41. Fasc. S Nr. 19.

⁸⁰⁵ Thököly Éva Bethlen Miklósnak Kismarton 1696. március 9.; hasonló tartalommal Thököly Mária Bethlen Miklósnak, Kismarton, 1696. március 9. és Esterházy Pál Bethlen Miklósnak, Kismarton, 1696. március 9. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. S Nr. 65., Nr. 68. és Nr. 71.

15. kép: A Thökoly nővérek aláírásai a Bethlen Miklósnak adott záloglevélen, 1696. március 8.

A szándék és akarat azonban gyorsan megváltozott és 1696. március 22-én már egy merőben más tartalmú levelet bocsátott ki a három testvér, akiknek tudomásukra juthatott Apafi Mihály sorsának a változása, vagyis rang- és birtokvesztése, majd Erdélyből való távozása.⁸⁰⁶ A nővérek leszögezték, hogy „a néhai méltóságos erdélyi fejedelem Apaffy Mihály uram fia, Apaffy Mihály uram, amint ezelőtt egynéhány esztendővel a mi erdélyi és Partiumbéli minden jószáginkat bizonyos summába zálogba kezéhez vette”, azonban Thökoly Katalinnak és Máriának „mai napig nem adta meg a pénzt”, ráadásul a jószágok pusztulni kezdtek, ezért arra kényszerülnek, hogy visszavegyék tőle azokat. Egyúttal átengedik Bethlen Miklósnak, 90.000 forintért tíz évre azzal, hogy Bethlen legyen jó gazda és „nékünk atyafiuságosan szolgáljon”. Váratlanul megemlítik Thökoly Imre részét is olyan értelemben, hogy ha megszerzik, azt is Bethlennek fogják adni, valamint, hogy eladás esetén is őt vagy örököseit részesítik előnyben.⁸⁰⁷

Thökoly Éva ráadásul még arról is hírt kapott családja egy régi, Árva megyei ismerősétől, Abaffy Sándortól, hogy édesapjának sok szép ezüst- aranyműve mellett három darab aranya is volt, kettő közülük tyúktojás nagyságú. Ezeket utoljára Guzics Jánosnál látták, aki egy ládában elásta a kertjében.⁸⁰⁸ A hercegasszony megkérte Bethlent, hogy keresse meg az aranyakat Baranovszky György útmutatásai alapján.⁸⁰⁹ Baranovszky Thökoly Imre hűséges embere, korábban erdélyi birtokainak igazgatója volt, ahogy Abaffy jellemezte őt „szegény

⁸⁰⁶ JAKAB 1875, 70–73.

⁸⁰⁷ Thökoly Éva, Mária és Katalin záloglevele Bethlen Miklósnak, Bécs 1696. március 22. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. S Nr. 41. A teljes szerződést a Bécsben, 1696. május 2-én keltezett királyi megerősítéssel együtt közölte JAKAB 1875, 95–96., 250–254. Ennek példánya: MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. S Nr. 75. A szerződésről Bethlen Miklós is írt a *Sudores et cruces* című művében, ld. *Bethlen Miklós fáradozásai és gyötrelmei* 1208.

⁸⁰⁸ Abaffy Sándor Thökoly Évának, Nagylehota, 1695. február 26. MNL OL P 125 Nr. 6916a.

⁸⁰⁹ Thökoly Éva Bethlen Miklósnak, Kismarton, 1696. március 28. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. S Nr. 95.

úrnak [értsd: Thököly Istvánnak] hiteles komornyikja vala, az még életben van, Hunyadon Erdélyben lakik, az legény, ravasz legény, Keczer Ambrus tanítványa”,⁸¹⁰ egyébként már 1693-ban jelentkezett Thököly Évánál, hogy fizesse meg neki azt az 1000 forintot, amelyet még édesapja hagyott rá végrendeletében.⁸¹¹ A hercegasszonytól azonban ezt nem követelhet, hiszen Thököly István egyértelműen Imre fiára testálta ezt az adósságot.⁸¹² Mindenesetre nincs nyoma, hogy megtalálták volna az elásott kincseket.

A megmásított szerződés miatt várható jogi és politikai nehézségekre Hunyadi László előre figyelmeztette Esterházy Pált,⁸¹³ amelyek be is következtek. Bethlen Miklós további garanciákat követelt a hercegasszonytól, amire csodálkozva válaszolta Thököly Éva, hogy „erdélyi jószáginkra bizonyos regius consesust kévanna kegyelmed öfölségétől kivenni, mely nem gondoljuk, hogy szükséges legyen, mivel azon jószágokat nem örökösen, hanem csak zálogképpen adtuk és bocsátottuk kegyelmednek”.⁸¹⁴ Bethlen Miklós terjeszkedése és birtokszerzései sokaknak nem tetszettek Erdélyben és nagy erők mozdultak meg ellene. Apafi egy titkárát, Gulácsi Albertet küldte a trencsényi fürdőben időző Pekry Lőrínchez és Akay Istvánhoz azzal, hogy érjék el a Thököly nővéreknél a szerződés felmondását.⁸¹⁵ Kismartonban egy rövid ideig tanácsstalanság uralkodott, hogy hogyan döntsenek, számba vették, hogy milyen hátrányai lehetnek a Bethlennel kötött kontraktusnak, illetve a felbontásának,⁸¹⁶ miközben Gulácsi Bécsben Hunyadi Lászlónak részletezte az új ajánlatot:

„Azomban tegnap érkezék Apafi uram embere, volt szemben velem, úgy látom az restantiákat megadja az két asszonynak, s kész végezni, s több pénzt is adni az jószágokra az asszonyoknak, ha akarják. Tudom, Hercegséged is fog eziránt búsítatni, hogy inkább maradjon kezénél Apafi uramnak tovább is a jószág...”⁸¹⁷

Bethlen Miklós valóban rögtön jelentkezett Thököly Évánál, azt állítva, hogy valaki „konkolyhintó ember” komoly kárt akar okozni a méltóságos asszonyoknak és neki is a szerződés megsemmisítésével,⁸¹⁸ ám ez sem akadályozta meg az újabb szerződés megkötését Pozsonyban 1696. július 19-én. Ebben a Thököly lányok és Apafi meghatalmazottja, Gulácsi Albert megállapítják, hogy néhány évvel ezelőtt hunyadi, illyei, küküllővári, csehi és szigeti jószágokat zálogba adták 75.000 forintért Apafi Mihálynak, „mindazonáltal minthogy azon contrac-

⁸¹⁰ Abaffy Sándor Thököly Évának, Nagylehota, 1695. február 26. MNL OL P 125 Nr. 6916a.

⁸¹¹ Baranovszky György Thököly Évának, d.n. és Küküllővár, 1693. július 22. MNL OL P 125 Nr. 6925–6926.

⁸¹² Thököly István végrendelete, Árva, 1670. november 19. *Erdélyi testamentumok* IV. 82.

⁸¹³ Hunyadi László Esterházy Pálnak, Bécs, 1696. május 22. MNL OL P 125 Nr. 5974.

⁸¹⁴ Thököly Éva Bethlen Miklósnak, Kismarton, 1696. június 12. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. S Nr. 15.

⁸¹⁵ JAKAB 1875, 82.; Gulácsihoz és tárgyalásaihoz NAGY 2007.

⁸¹⁶ Mednyánszky Pál Thököly Évának, Bécs, 1696. június 18. MNL OL P 125 Nr. 6750.

⁸¹⁷ Hunyadi László Esterházy Pálnak, Bécs, 1696. június 19. MNL OL P 125 Nr. 2422.

⁸¹⁸ Bethlen Miklós Thököly Évának, Torda, 1696. június 22. *Bethlen Miklós levelei* I. kötet Nr. 339. 494–495.

tusunkból néminemű oly kérdések támadtak, melyekért mind az két részről nem kicsiny folytatkozás következhetett volna, azért újobban léptünk és condefendáltunk ilyen alkura”: Apafi Mihálynak és feleségének, Bethlen Katának zálogba bocsátják 14 évre az említett birtokokat 105.000 forintért. Mivel ebből már 75.000 forintot letett, a maradék 30.000-nek „tizenöt-ezer forintját tartozik egy hét forgása alatt” megadni, a többit pedig karácsony napján Bécsben vagy Pozsonyban. Ennek ellenében ők 14 évig nem háborgatják Apafit a birtokban, valamint felbontják a Bethlen Miklóssal kötött szerződést. A negyedik pontban Thököly Imre tulajdonrészeire is kitértek, amelyért, ha megszerzik, külön 25.000 forintot kérnek egy éven belül. Érdekes új elem, hogy a Thököly lányok az előző megállapodáshoz képest Husztra is bejelentették az igényüket és hogy törvényes úton fel fognak lépni érte.⁸¹⁹

Bethlen Miklós tiltakozást nyújtott be és pereskedést kezdett Apafi Mihállyal, amely 1702-ben ugyan barátságos megegyezéssel zárult, de soha nem jutott a vitatott jószágok birtokába.⁸²⁰ Az 1696 nyara óta Bécsben élő és adósságokban úszó Apafi Mihály azonban ismét nem fizetett az egyezésnek megfelelően.⁸²¹ Esterházy 1697. november 30-án Bécsből írta feleségének, hogy a fejedelem embere aznap ment hozzá tárgyalni, és Éva küldje fel udvarmesterét, Vukovics Jánost, akivel majd üzeni fog.⁸²² Nem sokkal később Apafi azt állította, hogy a pénz megszerzésén fáradozik, és van reménye, hogy az ünnepek előtt hozzájut, csak Bethlen Miklós ne engedjék birtokba.⁸²³ Nem sokkal később még mindig a készpénzfelhajtás nehézségeiről panaszkodott és további haladékat kért:

„Isten tudja, micsoda nagy bajjal foly a pénznek dolga; majd minden helyeket feljártam s megpróbáltattam, de az hol találtattam is, szoros kezességet kívánnak; s Bécsben való házat kívánnak zálogban, amelyet nem találhattam még eddig semmi úton-módon...”⁸²⁴

A fennmaradt és általam látott levéltári iratok alapján eddig lehetett görgetni a történetet. II. Apafi Mihály valószínűleg a teljes összeget kifizette Thököly Évának. 1713-ban halt meg Bécsben, felesége, Bethlen Kata megpróbálta a Thökölyek máramarosi birtokrészeit megsze-

⁸¹⁹ Thököly Éva, Mária és Katalin szerződése II. Apafi Mihállyal, Pozsony, 1696. július 19. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. R Nr. 7. Aláírók a három Thököly nővér, Apafi Mihály teljhatalmú megbízottja, Gulácsi Albert, Esterházy Pál, Johann Heinrich Baptist Tournon, Hunyadi László, Akay István. A szerződést közölte JAKAB 1875, 259–265.

⁸²⁰ Bethlen Miklós tiltakozása, Kolozsvár, 1697. április 1. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. S Nr. 79.; Bethlen Miklós *Fáradozásai és gyötrelmei* 1208.

⁸²¹ Apafi adósságairól JAKAB 1875, 173–174., JAKAB 1883, 669–670.

⁸²² Esterházy Pál Thököly Évának, Bécs, 1696. november 30. MNL OL P 125 Nr. 619.

⁸²³ II. Apafi Mihály Thököly Évának, Bécs, 1697. december 13. MNL OL P 125 Nr. 6922., ugyanerről II. Apafi Mihály Esterházy Pálnak, Bécs, 1697. december 14. uo. Nr. 5453. „Kérem igen bizodalmasan, ne legyen valami újabb destructioja a contractusnak, ne cedáljon a méltóságos Hercegasszony az Bethlen Miklós úr persuasiójának”.

⁸²⁴ II. Apafi Mihály Thököly Évának, Bécs, 1698. január 9. MNL OL P 125 Nr. 6923.

rezni.⁸²⁵ Az erdélyi birtokokat Thököly Katalin és Éva gyermekei Bornemissza János erdélyi kancellárnak adták el 1715-ben és 1717-ben, de még a 18. században is folytak perek ezek ügyében az Esterházyak és erdélyi családok között.⁸²⁶

Összegezve az adatokat, az Apafiakkal és az erdélyi elittel való megegyezés és az erdélyi birtokok zálogba bocsátása Thököly Évának szépen hozott a konyhára: 1693-ban 25.000, 1696–1698-ban 35.00 forintra tett szert, emellett még kisebb, néhány ezer forintos összegek is befolytak egyéb jövedelmekből.

Kártérítés a magyarországi javakért

A Thököly Mária és Éva gyámságba vételéről szóló fejezetben már említettem, hogy az árváknak a Magyar Királyságban fekvő anyai ági birtokait és javait illetően a per a királyi kúriánál folytatódott a Forgách Ádám országbíró mellett dolgozó Pesthy András ítélőmester vezetésével. A királyi kincstárat Majláth Miklós királyi jogügyigazgató képviselte.⁸²⁷ Az uralkodó 1672. január 30-án rendelte el a vizsgálatokat a hivatali szerveknél és már február 5-én megkezdődtek a tanúkihallgatások. A királyi kúria titkárai, Benyovszky Imre és Mátyás, valamint Lindvay Ferenc keresték meg a tanúkat 1672. február 5. és március 24. között. A jegyzőkönyben 48 név szerepel, akik néhány kivételtől eltekintve Thököly-familiárisok és az udvarában szolgálók voltak. A kérdésekkel azt kívánták tisztázni, hogy pontosan melyek voltak Thököly István ősi jószágai az apja (idősebbik Thököly István) és az anyja (Thurzó Katalin) révén, hogy Gyulaffy Mária szerzőtárs volt-e a házasságuk alatt vagy után vásárolt birtokokban, hogy Thököly István mit adott jegyajándékként feleségének és hogy miből tevődött össze Gyulaffy Mária hozománya. Az utolsó kérdés pedig arra irányult, hogy Thököly Mária milyen ingóságokat hozott el Erdélyből nagynénje, Bethlen Druzsina halála után. Persze vitatható, hogy a bizalmas emberek és a szolgák mennyire rendelkezhetek pontos értesülésekkel és a sokszor egymásnak is ellentmondó vallomásokból milyen következtetéseket szűrhet le a bíróság.⁸²⁸ A vizsgálat miatt a birtokok elvételének végrehajtását is elhalasztották, és az érintetteket 1672. június 20-ra Pozsonyba rendelte Pesthy magiszter „az önagyságoknak adjudicált anyai jószágokra nézve”.⁸²⁹

⁸²⁵ JAKAB 1883, 674.

⁸²⁶ BAKÁCS 1964, 56. A perek iratai az Esterházy hercegi család levéltárában találhatóak: MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. Y Nr. 1–48.

⁸²⁷ Az ügyről szóló kúriai összefoglaló irat Pesthy András aláírásával, 1672. július 6. MNL OL P 108 Rep. 29 Fasc. A Nr. 20.

⁸²⁸ Tanúskodási jegyzőkönyv („Attestationes seu Testium fassiones negotium praetensionum Dominarum Comitissarum Evae ac Catharinae nec non Mariae Thököly concernentes”), 1672. április 6. MNL OL P 108 Rep. 29 Fasc. A Nr. 19.

⁸²⁹ Pesthy András Esterházy Pálnak, Kassa, 1672. április 20. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. N Nr. 529.

Ettől kezdve a per eltűnik a szemünk elől, nincsenek források, valószínűleg *ad acta* tették az ügyet. A gyám, Esterházy Pál, időnként próbálkozott információt szerezni: 1674-ben Pálffy Tamás magyar kancellárnak az volt a véleménye, „instantiájoknak előmenetelét más-képpen nem remélhetik, hanem ha mind itt leszen continuus sollicitatorok”, aki a kamaránál folyamatosan eljár és sürgeti az ügyeket.⁸³⁰ Emellett annak is elterjedt a híre, s kétségtelenül eljutott Esterházyhoz is, hogy a lefoglalt és Bécsbe szállított Nádasdy és Thököly értéktárgyakat az Udvari Kamara elnökének, Georg Ludwig von Sinzendorf kegyeltjei („creaturen”) kapták meg nyomott árakon, így csak kevés jövedelem folyt be belőlük.⁸³¹

Ha fogadott is ügyvédet Esterházy Pál, nem járt látható sikerrel. Valójában csak az 1681. évi soproni országgyűlés egy törvénycikke hozott változást és teremtette meg az alapot a kártérítésre. A XI. paragrafus „az elkobzott javak visszaadásáról s a térítvények, kezességi, szerződési s birtokengedményezési levelek megsemmisítéséről” szól, és bevezetésében kimondja, hogy a törvénytelenül elvett javak esetében a megkárosított félnek vissza kell szolgáltatni a jószágát.⁸³² A Magyar Udvari Kancellária titkára, Maholányi János is azt tanácsolta, hogy Pozsonyban a Magyar Kamaránál kezdjék újra az ügymenetet az „árvai, likavai, letavai, késmárki és enyickei jószág felől”.⁸³³

Érdekes a továbbiakra nézve, hogy az érdekérvényesítés nem is a Thököly lányok, hanem a Nádasdy fiúk ügyében vált valóra hamarabb. Erről az 1682 februárjában felállított és Lotharingiai Károly elnökletével működő Pozsonyi Bizottság döntött, amely az 1681-es országgyűlés végre nem hajtott törvényeivel és az ennek a nyomán keletkezett panaszokkal foglalkozott.⁸³⁴ 1684 elején egyik ilyen intézkedésük értelmében Nádasdy Ferenc hűségesküt tett fiainak, Ferenc, Tamás és Miklós grófoknak – kérelmükre – a kincstár által elvett anyai ági birtokaikat visszaadták hivatkozva az 1681. évi XI. törvényre és felhívták a nádort további intézkedésre.⁸³⁵ Néhány nap múlva a Thököly Katalin és Éva által benyújtott hasonló tartalmú folyamodványra válaszul biztosok kiküldéséről határoztak.⁸³⁶ Thököly Mária azért nem szerepelt a beadványban, mert ekkor már annak a Nádasdy Istvánnak volt a felesége, aki Thököly Imre oldalára állt. A nővéreknek még több szívhez szóló kérvényt kellett megírniuk,⁸³⁷ és

⁸³⁰ Pálffy Tamás kancellár Esterházy Pálnak, Bécs, 1674. április 25. MNL OL P 125 Nr. 5988. Esterházy megke-reste a Magyar Kamarát: Esterházy Pál a Magyar Kamarának, 1677. január 26. ÖStA Hoffinanz Ungarn R.Nr. 260. Konv. 1677. jan. f.172–173.

⁸³¹ KÖRBL 2009, 177.

⁸³² 1681. évi IX. törvény ld. <https://net.jogtar.hu/> (utolsó betekintés: 2022.07.25.)

⁸³³ Korlátovich László Esterházy Pálnak, Linz 1683. november 2. MNL OL P 125 Nr. 2872.

⁸³⁴ IVÁNYI 1991, 76.

⁸³⁵ A Pozsonyi Bizottság Esterházy Pálnak, Pozsony 1684. február 26. MNL OL P 125 Nr. 9286.

⁸³⁶ A Pozsonyi Bizottság Esterházy Pálnak, Pozsony 1684. március 4. MNL OL P 125 Nr. 9292.

⁸³⁷ Thököly Katalin és Éva kérvénye I. Lipótnak, Linz, 1684. május 5. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. N Nr. 533.

Esterházy Pálnak is be kellett vetni minden befolyását, hogy kárpótláshoz jussanak. Több feljegyzést is készített arról, hogy véleménye szerint mekkora összegre tarthatnak igényt a Thököly nővérek, ezek között voltak igen elrugaskodott, 100.000 forint feletti elképzelések is. Érvei erősek voltak: Gyulaffy Mária 23 éve meghalt és semmilyen módon nem vett részt a mozgalomban, négy utóda közül kettő (Katalin és Éva) hűséges maradt a királyhoz – Thököly Éva ráadásul ekkor még kiskorú volt –, ezért az anyai birtokrész megilleti őket. De nemcsak a jószágokért, hanem az Árvában és Likavában lefoglalt s Bécsbe szállított értékek egy részéért is jár nekik a kártérítés.⁸³⁸

Egy másik hasonló tartalmú jegyzetben már reálisabban megalapozott igények körvonalazódtak:

„Szegény Thököly István s Gyulaffy Mária asszony két leányának praetensiója

1mo: Szegény Thököly István bírta Kézmárkot, Likavát, árvai, letavai portiokat, Fridmánt, Zolnát, mely jószágok érnek circiter fl. 300.000

2do: Ennek, ha felét számlálják felesége részéről, azért, hogy sok pénzt adott reá tézsen fl 150.000

3tio: Négy gyermekek lévén az ketteire megyen fl 75.000

4to: Ebből kiszámlálván az Atyámfia aranymívét, úgymint fl 10.000 marad fl 65.000

5to: Ez így egyik részre fog jutni fl. 32.500

6to: Ha penig fele nem jut Gyulafi Maria asszonyra, annyival kevesebb esik egy részre.”⁸³⁹

Vagyis Esterházy Pál szerint Thököly Katalin és Éva is több mint 30.000 forintra tarthatott igényt, amelyből végül Éva 22.500 forintot kapott kézhez. A Magyar Kamarának 1689. január 1-én állított ki egy átvételi elismervényt Thököly Éva, ebben az apai-anyai és anyai részről származó birtokok után 15.000, az aranyművek után 7500 forint felvételét igazolta.⁸⁴⁰

⁸³⁸ Esterházy Pál feljegyzése a Thököly nővérek igényeiről („Specificatio Bonorum Materno Aviticorum Tökölianorum 1685”), MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. B Nr. 81.

⁸³⁹ A Thököly-örökösök igényei („Praetensiones Haeredum Tökölianarum”), Esterházy Pál saját kezű kézírásával, d.n., MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. N Nr. 526.

⁸⁴⁰ Thököly Éva elismervénye, Kismarton 1689. január 1. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. B Nr. 89.

A birtoképítő és gazdálkodó Thököly Éva

A fennmaradt források Thököly Évának egy meglepő személyiségjegyet bontakoztatták ki, ügyes vállalkozói szellemét, amit elsősorban a birtokszerzésben és a gazdálkodásban hasznosított. Tehát nem arról van szó, hogy a férje távollétében átvette a birtokok irányítását és helytállt mindaddig, amíg a családfő haza nem tért. Thököly Éva egy különálló birodalmat teremtett magának, ami csak hozzá tartozott és ahol ő volt a gazda. Hasonló vonásokat figyelt meg Benda Borbála Rákóczi Erzsébet életét vizsgálva, aki férjétől, Erdődy Györgytől függetlenül alakította ki életvitelét, önálló jövedelemszerzésébe nem szívesen engedte férjét beleszólni.⁸⁴¹ Egy óriási különbség azonban volt a két asszony között: míg Rákóczi Erzsébet zökkenőmentesen örökölt a szüleitől, addig Thököly Éva az említett perek és tárgyalások során megszerzett pénzekből kezdte meg a birtoképítést. Rákóczi Erzsébet északkelet-magyarországi birtokain (Sáros, Makovica, Szerencs, Zombor, Klastrom, Ónod, Kistapolcsány, Nagymihály) saját maga gazdálkodott, és ennek eredményeként évenként kb. 46.000 forintnyi külön jövedelmet könyvelhetett el.⁸⁴²

Az alábbiakban Thököly Éva szerzeményeit mutatom be. Elsőként Sopronban vásárolt egy belvárosi házat 4500 forintért Thököly Katalintól 1683-ban.⁸⁴³ A ház a mai Kolostor utca 11. szám alatti ún. Zichy-Meskó palota 17. századi elődje.⁸⁴⁴ A kismartoni számadásokban 1689-től követhető nyomon, hogy ott is vett egy házat, amelyet bérbe adott.⁸⁴⁵ 1687-ben sikerült rábírnia a férjét arra, hogy a Sopron megyei Szent Margarétán lévő kúriát a hozzátartozó földekkel zálogba adja neki, hogy gazdálkodni tudjon. A záloglevél megmaradt és így szól:

„Mi Galántai Esterházy Pál adjuk tudokra mindeneknek, az kiknek illik, ...hogy az mi szerelmes atyánkfiának az nagyságos Késmárki gróf Thököly Éva asszonynak hozzánk való szeretetét méltó tekintetben vévén s viszont mi is akarván említett kedves Atyánkfiához való igaz szeretetünket megbizonyítanunk, s mind ... más méltó és helyes okokra nézve kismartoni várakhoz tartozandó és Szent Margarétai Városunkban s ...Sopron Vármegyében lévő egy egész nemes kúriánkat, ...mely házat vagyis kúriát mi az magunk saját pénzünkön s költségünkön vettünk, és szerzettünk minden hozzá tartozandó appertinentiánk és öt számú sellyér hellyel együtt, ...az kik kilencvennégy holdbul állók. Item három rétjeivel, s mezeivel, erdeivel, hegyeivel, völgyei-

⁸⁴¹ BENDA 2007, 19.

⁸⁴² BENDA 2007, 21.

⁸⁴³ Thököly Éva adóslevele („Az soproni házrul való adóslevélnek az párja”), Sopron 1683. július 11. MNL OL P 108 Rep. 25 Fasc. F Nr. 11.

⁸⁴⁴ DÁVID–GODA–THIRRING 2008, 228.

⁸⁴⁵ Thököly Éva házvásárlásáról: EPA RAR Eisenstadt 1689 Nr. 174. „Demnach unser Frau daß Peter Deschmayerisch Hauß alhier erkauft”; Adam Gerstl és Hirschl Schnirmarcher kérvénye Esterházy Pálnak, d.n. MNL OL P 125 Nr. 5671. A hercegasszony házában lévő boltokat korábban ők bérelték, a kurucok miatt menekülniük kellett, visszatérve ismét meg szeretnék kapni a helyiségeket.

vel, szőleivel, szőlőhegyeivel, hegyvámival dézsmáival, folyó- és halászvizeivel, haltartóival, ezen fölül négy darab szőleivel ...inscribáljuk, elzálogosítjuk s kezéhez bocsátjuk”.⁸⁴⁶

A férj kedvező feltételekkel társította a zálogszerződést: Éva élete végéig bírhatta a kúriát a földekkel és az építkezést is engedélyezte neki (amit általában ki szoktak zárni), megígérve az ilyen jellegű költségek későbbi beszámolását. Mindez 2000 forintjába került Évának, aki 1691-ben felhatalmazást nyert a férjétől – mivel a birtok „az házokbul és más alkalmatosságokbul igen szűkös” – egy 500 forintig, majd 1699-ben egy 1000 forintig történő építkezésre a kúria épületén.⁸⁴⁷

16. kép: Thököly Éva egykori kúriája Szent Margarétán

Thököly Éva az 1690-es években tovább tágította „országát” határait, köszönhetően az erdélyi birtokokból befolyó jövedelmeknek. 1693-ban a köpcsényi uradalom egy részét szerezte meg a férjétől, amit ő 1676-ban vett meg Liszthy János gróftól. Liszthyék a városban lévő majorházat és a két sörfőző házat a hozzátartozó földekkel együtt a pozsonyi jezsuitáknak zálogosították el korábban. Esterházy ezt engedte át a feleségének 15.000 forintért, s belegyezett abba

⁸⁴⁶ Esterházy Pál záloglevele Thököly Évának, Kismarton, 1687. augusztus 8. MNL OL P 108 Rep. 66 Fasc. 4 Nr. 3 f.213.

⁸⁴⁷ Esterházy Pál kötelezvénye („Az Méltóságos Herceg Asszonynak szent margaritai házának épületére ötszáz forintig való engedelemnek obligatoriája”), Bécs, 1691. július 2. MNL OL P 108 Rep. 66 Fasc. 4 Nr. 3 f.264., illetve Lakompak, 1699. január 31. uo. 3 f.561.

is, hogy 300 forintig átépíthesse a majorsági házat vagy kúriát.⁸⁴⁸ A sörfőzdék ekkorra már romos és „puszta” állapotban voltak, de elképzelhető, hogy a hercegasszony szándéka volt felújítani őket. A köpcsényi uradalmat 1694-től, ahogy már feljebb bemutattam, özvegyi jussként amúgy is Thököly Évának szánta Esterházy Pál.

1693-ban egy másik birtok megszerzésében is férje segítségét kérte a hercegasszony. A Nyitra megyei Berencsre vetett szemet, ahogy rajta kívül többen is, ő 15.000 forintot adott volna érte. Ezenkívül egy pottendorfi ház iránt is érdeklődött, de végül nem tudta kifizetni.⁸⁴⁹ E sikertelen próbálkozásokkal szemben Ruszton négy szőlőt is meg tudott venni Natl Gergelytől, összesen 1100 forintért.⁸⁵⁰ A ruszti származású Natl (Nátl) család több jeles személyiséget adott a környéknek a 17. században, a tehetős Natl Lipót Sopronban városbíró és polgármester is volt, 1681-ben az ő főtéri házában szállt meg I. Lipót az országgyűlés idején.⁸⁵¹ Amikor 1694-ben utód nélkül elhunyt, akkor örökösei (fivérei, Gergely és György családjai) további értékes tulajdont, a Sopron megyei hegykői udvarházukat adták el Thököly Évának, jobban mondva Trimmel Mátyásnak, aki néhány napon belül ugyanazokkal a feltételekkel tovább értékesítette a hercegasszonynak.⁸⁵² Az 1694. szeptember 10-én kelt szerződés szerint a kúria a hozzátartozó fél pusztahellyel, az Agyagos nevű faluval, majorsággal, marhákkal, szőlőkkel, gabonával, házi eszközökkel együtt 5000 forintba került. Magát a hegykői uradalmat Hegykő mezővárossal és néhány falvával ekkor egyébként Széchényi György esztergomi érsek bírta zálogban.⁸⁵³ Ez nem akadályozta Thököly Évát, hogy nagyban gondolkodjon és tervei között már ekkor szerepelt Hegykő megszerzése. 1695-ben Esterházy Pál még két ott lévő, 1000 forint értékű pusztáját is feleségének adományozta.⁸⁵⁴

⁸⁴⁸ Esterházy Pál adománylevele („Köpcsény Mező Városban lévő, Pater jezsuitáknak, néhai Lisztius Uramék által elzálogosított Curiáról, két sörfőző házról és Nagy Adám házáról, s ezen jószágokhoz tartozandó appertinenetiákrul méltóságos Herczeg Asszonynak adatott obligatoria levélnek a párja”), Kismarton, 1693. augusztus 1. MNL OL P 108 Rep. 66 Fasc. 4 Nr. 3. f.327.

⁸⁴⁹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1693. október 2. MNL OL P 125 Nr. 584. A pottendorfi ügylet források hiányában nem tisztázható.

⁸⁵⁰ Erről nem találtam meg az eredeti szerződést, hanem Hárich János hercegi levéltáros ügyirataiban maradt meg a feljegyzés, ld. Hárich János a Hercegi Kerületi Gazdasági Felügyelőségnek, Budapest, 1935. július 4. MNL OL P 114 Generalarchiv 28.d. f.516.

⁸⁵¹ Horváth–Dominkovits 2001, LXXV.

⁸⁵² Natl család adásvételi levele, Sopron, 1694. szeptember 10. MNL OL P 108 Rep 16 Fasc. H Nr. 382.; Trimmel Mátyás adásvételi levele, Sopron, 1694. szeptember 10. uo. Nr. 383.; egy másolata EPA Acta Varia Bündel 283. Nr. 6. „En alább megírt adom tudtára mindeneknek, az kiknek illik, hogy az följobb megírt jószágot, azon jussal, mellyel megvettem, s annyi summa pénzért (melyet a mai nap kezemhez vettem) cedalom s adom az szentséges római imperiumbéli hercegasszonynak, méltóságos Thököly Éva asszonynak”.

⁸⁵³ BÁRTFAI-SZABÓ 1911, 446–447.

⁸⁵⁴ Esterházy Pál adománylevele („Hegykői jószágul való levél az két pusztáról”), Kismarton, 1695. október 15. MNL OL P 108 Rep. 16 Fasc. H Nr. 384.; másolata EPA Acta Varia Bündel 283. Nr. 8. „valljuk és recognoscáljuk ez levelünk által, hogy az mi magunk örökösen tartozandó Hegykőben Nemes Sopron Vármegyében levőben két pusztánkat, melyeknek... alszélrül [való szomszédja] maga szerelmes atyánkfia udvarháza adtuk örökösen és

A birtokszerzések a kismartoni uradalomban fekvő Zarány zálogba vételével folytatódtak. Erre Zichy István gróf, a Magyar Kamara elnöke 1693-ban bekövetkezett halálával nyílt lehetőség, ám az utód, Zichy Ádám nehezen engedte ki a kezéből a jószágot. Bár Thököly Éva már 1693 ősze, azaz a szüret előtt birtokba szeretne volna venni,⁸⁵⁵ erre az Esterházy Pál által kiállított kötelezvény szerint csak 1694 tavaszán került sor.⁸⁵⁶

Thököly Éva egy nagyobb és összefüggő birtoktestekből álló komplexumot szeretett volna, ezért 1695-ben kinézett magának két további mezővárost a kismartoni uradalomból, Szent Margarétát – ahol már volt egy kúriája, földjei, szőlői – és Sércet. Az előzményekhez tudni érdemes, hogy Szent Margarétát még Esterházy László zálogosította el 1648 decemberében Szelepcsényi Györgynek 7333 aranydukát értékben.⁸⁵⁷ A szerződés feltehetőleg élő maradt az évtizedek során. 1682. szeptember 3-án Esterházy Pál 22.000 forint kölcsönt vett fel ugyancsak Szelepcsényi Györgytől 6%-os kamatra és cserében lekötötte neki Sérc falut.⁸⁵⁸ Viszont Szelepcsényi érsek a végrendeletében Sércet és Szent Margarétát, amelyek több mint 44.000 forintba kerültek neki, a mariazelli bencésekre testálta, hogy abból végezzék az ottani temetését és a misemondást a „lelke vigasztalásáért”.⁸⁵⁹ Esterházy Pál részéről felesége kívánására a tapogatózások 1695-ben indultak, előbb Lenard Clesius mariazelli priort kereste meg, aki, mivel nem az ő hatáskörébe tartozott az ügy, a feljebbvalójához, Sankt Lambrecht apátjához fordult.⁸⁶⁰ 1695 nyarán már Ferenc lambrechtli apát írt a hercegnek Sérc, majd egy évvel később Szent Margaréta kiváltása ügyében, és egyáltalán nem örült a felvetésnek.⁸⁶¹ Thököly Éva „szomorú szívvel” vette tudomásul az elutasítást és arra kérte Pált, hogy „találja más módját föl, hogy hozzájuthassunk, ha kevés kárommal léssen is”.⁸⁶² A tárgyalások elhúzód-

megválthatatlanul szerelmes édes atyánkfiának... semminémő just vagy proprietas magunknak vagy posteritasinknak föl nem tartván... jobbágyok bírásában securusabb lehessen”.

⁸⁵⁵ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1693. szeptember 14. MNL OL P 125 Nr. 582. és Esterházy Pál Thököly Évának, Bécs, 1693. szeptember 16. uo. Nr. 583.

⁸⁵⁶ Esterházy Pál kötelezvénye, Kismarton, 1694. április 4. („Méltóságos hercegasszonynak Késmárki Thököly Éva asszonynak Czogersdorff nevű Falunak magához való váltásául adatott obligatoria levélnek az párja super f 10.000”), MNL OL P 108 Rep. 66 Fasc. 4 Nr. 3. f.347. „Mi Isten kegyelméből etc. adgyuk tudásokra mindeneknek...., szabad akaratunk szerint valljuk és recognoscáljuk ez levelünk által, hogy az mi kismartoni várunkhoz tartozandó jószágunkban lévő Czogersdorff nevű falunkat (melyet ennek előtte bizonyos okokra nézve, ez világbul kimúlt gróf öregbik Zichy István uramnak adtunk volt zálogban, bizonyos ideig tízezer forintban, bizonyos conditiok alatt) ezen falunknak kiváltását engedjük ...az mi kedves Atyánkfiának ...Thököly Éva asszonynak, feljebb megírt summában kiválthassa, az mint hogy ki is váltotta, letévén ezen summát... engedjük az fölül megmondott falunkat tízezer forintban éltéig kiválthatatlanképpen, minden hozzátartozandó appertinentiáival...”

⁸⁵⁷ MARTÍ 2013, 79.

⁸⁵⁸ Esterházy Pál kötelezvénye és adóslevele, Bécs, 1682. szeptember 3. latin és német nyelvű másolatokban, Stiftsarchiv St. Lambrecht, Lad. 31. AD Nr. 697.

⁸⁵⁹ Szelepcsényi György végrendelete, Letovice, 1684. április 27. ld. B. SZÉKELY 2019, 356.

⁸⁶⁰ Lenard Clesius Thomas Waldbergernek, Mariazell, 1695. július 8. MNL OL P 125 Nr. 6098.

⁸⁶¹ Ferenc apát Esterházy Pálnak, Sankt Lambrecht, 1695. július 31. és 1696. május 18. MNL OL P 125 Nr. 2110–2111.

⁸⁶² Thököly Éva Esterházy Pálnak, Baden, 1696. május 31. MNL OL P 125 Nr. 611.

tak, a páterek igencsak kérték magukat, ezért a hercegasszony is emelte a tétet és többet ígért a jószágokért:

„Kérem édes szerelmes szocerlim, ha igazán szeret, el ne felejtse az margarétai dolgot, s légyen azon, hogy hozzájuthassunk. Mutassa meg ebben igaz szeretetét. Tudja azt kegyelmed, hogy csak ez az egy kérésem van, mással nem kívánom búsítani kegyelmedet, hadd telhessék ebben az egyben kedvem. Ha másként nem lehet is hozzájutni, ígíjjen kegyelmed valamivel többöt érte 22 erer [!] forintnál, és hadd vegyék el az folyópíntz.”⁸⁶³

A kitartásnak meglett a jutalma, végül 25.000 forintért átvehette Szent Margarétát, de mivel a teljes összeg még hiányzott, a bécsi landstrassei sarutlan ágostonosoktól kért kölcsön 10.000 forintot. A kötelezvényben nem kevesebbet ígért a pátereknek, mint hogy a rendszeres, hat havonként esedékes kamatok fizetése mellett a teljes vagyonával jótáll.⁸⁶⁴ A bencéseknek cserében Szent Margarétaért Esterházy Pálnak egy másik birtokát, a Sopron megyében fekvő Szentmiklóst kellett zálogba adnia öt másik faluval együtt.⁸⁶⁵ Thököly Éva 1699. január 25-én végre kézhez vehette a hön áhított inscripció levelet a férjétől:

„adjuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik, ez levelünk rendiben, hogy mi tekintvén a mi kedves atyánkfia, Késmárki Thököly Éva asszonynak igaz és hív szeretetét, mellyel mi hozzánk viseltetik, engedték meg, hogy a minemő Sz. Margarétha névő, s N. Soproni Vármegyében lévő mezővárosunk ekkoráig mariazeili pater Benedictinus barátoknál bizonyos summában, úgy mint huszonötezer Rhenesi forintokban zálogban volt, azt szabadon kiválthassa, és éltéig kiválthatatlanul bírhasa minden hozzá tartozandó appertinentiájával, szántó földjeivel, rétjeivel, mezeivel, erdeivel, kertjeivel, folyó és halászó vizeivel, haltartóival, malmaival, és azoknak helyeivel, hegyeivel, völgyeivel, szőleivel nevezett szerént pedig az margarétai hegyen lévő egy Randt névő szőlő darabjával, hegyvámival, jövedelmével, valamely a megnevezett mezővároshoz régtül fogvást tartozandó volt, minden azon igazságival, robotjaival, és más egyéb akármi névvel nevezendő appertinentiákkal, valamellyel az mi eleink, mint örökös urak bírták...”⁸⁶⁶

1697-ben végül Sércet is megszerezte Thököly Éva 22.000 forintért. Maga az üzlet lefolyása nem ismert számomra, de megmaradt egy kötelezvény, amelyben a hercegné a mariazeili bencések felé fennálló 5000 forintos tartozását ütemezi.⁸⁶⁷

⁸⁶³ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1697. február 10. MNL OL P 125 Nr. 614.

⁸⁶⁴ Thököly Éva adóslevele, Kismarton, 1698. november 1. MNL OL P 125 Nr. 11822.

⁸⁶⁵ PACHER 1907, 262. Kismarton, 1699. május 28. „Der ungrische Palatin Paul Esterházy (Estoras) von Galantha verschreibt und verpfändet dem Abte Franz und dem Konvente den Markt Szent-Miklos nebst 5 anderen Orten und dem öden Gute Góbbös, sämmtlich im Ödenburger Komitate gelegen, für und um 50000 Gulden rheinisch”.

⁸⁶⁶ Esterházy Pál inscripció levele („Litterae Inscriptionales super Oppido Sanctae Margarethae Celsissimae Principissae datae”), Lakompak, 1699. január 25. MNL OL P 108 Rep. 66 Fasc. 4 Nr. 3 f.558–560., egy fogalmazványa MNL OL P 125 Nr. 11823.

⁸⁶⁷ Thököly Éva kötelezvénye, Szent Margaréta, 1699. január 4. MNL OL P 125 Nr. 11826., másik példánya Stiftsarchiv St. Lambrecht, Lad. 31. AD Nr. 9. Az iratok megszerzésében köszönöm Monok István segítségét.

Ugyanebben az évben férjének a szűkebb régió túli Trencsén vármegyei zálogjósza-
gai, Hricsó és Podhrágy felé tájékozódott, sőt, oda is utazott ennek érdekében. Január elején
levélben panasolta Pongrácz Ferenc, az egyik ottani birtokos Esterházy Pálnak, hogy a na-
pokban érkezett oda Thököly Éva, és átnézte a biccsei jószág „constitutióját”. Azt is kijelen-
tette, hogy a „mostani hypothecariusokat ki akarja fizetni”, így neki is informálni kellett őt,
hogy mennyiért és milyen feltételekkel bírja Alsó-Hricsó falut a podhragyai majossal együtt.
Erre előmutatta neki és a szolgabírónak az *obligatoria* levelet, amely még valószínűleg Ester-
házy Páltól származhatott.⁸⁶⁸ Biccse és tartozékai még az anya, Nyáry Krisztina révén kerül-
tek az Esterházyakhoz, de Miklós nádor és László is elzálogosították az uradalmat.⁸⁶⁹ Éva
ebben az esetben is sikerrel vette az akadályokat, 1698-ból ismert egy fogalmazvány az iratai
között, amelyben Esterházy Pál így intézkedett:

„engedtük meg említett kedves édes atyánkfíának, valahol valami elzálogosított jószág vagy
azon bicsei várhoz, avagy örökségünkhöz tartozandó, akármilyen névvel nevezendő legyen, szaba-
don, Istenben elnyugodott gróf Galántai Esterházy László uram bátyám által emanált és elzálo-
gosított levelek continentiájai szerint, kiválthassa...”⁸⁷⁰

Közben apróbb gyarapodásokat is magáénak tudhatott Éva: 1697-ben a szent margaréai kúri-
ához 20 holdnyi földet/gyepet kapott a férjétől a szomszédos Cinfalván.⁸⁷¹ Köpcsényben pe-
dig engedélyezte neki Esterházy Pál az építkezést a jezsuitáktól kiváltott rossz állapotú serfő-
ző házban.⁸⁷² A következő táblázatban Thököly Évának azokat a szerzeményeit tüntettem fel,
amelyeket forrásokkal alá tudtam támasztani:

Ezenkívül megmaradt Ferenc lambrechtli apát elismervénye, hogy Esterházy Pál 1000 forintot a 22.000-ból kifi-
zetett „wegen des abgelösten Dorf Gschies”, Mariazell, 1697. december 31. EPA RAR Eisenstadt 1697 Nr. 165.
Thököly Éva 1699-ben még 2000 forinttal tartozott a bencéseknek, ld. PACHER 1907, 262. „Eva Tököly, Ge-
mahlin des Fürsten Paul Esterhazy, verpflichtet sich dem (Stift St. Lambrecht) schuldige 2000 fl. in 2 Raten, und
zwar die eine im Jahre 1699, die andere aber im Jahre 1700 zu bezahlen”.

⁸⁶⁸ Pongrácz Ferenc Esterházy Pálnak, Kraszna, 1697. január 6. MNL OL P 125 Nr. 3572.

⁸⁶⁹ MARTÍ 2013, 79–80.

⁸⁷⁰ Esterházy Pál fogalmazványa, Kismarton, 1698. február 12. MNL OL P 125 Nr. 11824.

⁸⁷¹ Esterházy Pál adománylevele („Az Atyánkfíának adatott bizonyos Földek iránt való levél”), Kismarton
1697. április 8. MNL OL P 108 Rep. 66 Fasc. 4 Nr. 3 f.479.

⁸⁷² Esterházy Pál kötelezvénye, Kismarton, 1697. április 22. MNL OL P 108 Rep. 66 Fasc. 4 Nr. 3 f.489–492.

Dátum	Birtok	Típus	Összeg / forint
1683	soproni ház	tulajdon	4500
1687	szent margarétai kúria és hozzátartozók	zálog	2000
1693	köpcsényi kúria és hozzátartozók	zálog	15.000
1693	két serfőző ház Köpcsényben	zálog	2300
1693	négy ruszti szőlő	tulajdon	1100
1694	hegykői kúria és hozzátartozók	tulajdon	5000
1695	két hegykői puszta	adomány	-
	Zárány falu	zálog	10.000
1697	20 hold cinfalvai gyep	adomány	-
1699	Sérc falu	zálog	22.000
1699	Szent Margaréta mezőváros	zálog	25.000
		Összesen:	86.900 forint

13. táblázat: Thökoly Éva birtokszerzése 1683–1699

Thökoly Éva a birtokokat elsősorban az erdélyi jószágok visszaszerzéséből és elzálogosításából kapott pénzekből, valamint kölcsönökből tudta finanszírozni, és tulajdonképpen a férjét bírta rá, hogy átadja neki őket, akár még a korábbi zálogszerződések felmondásával is. Ahogy korábban is említettem, a Magyar Királyságban a kincstár által elfoglalt javaiért és ingóságaiért Éva 22.500 forintot kapott, ezt az összeget azonban Esterházy Pál beleforgatta Alsólendva és Nempti megvásárlásába, így ezt nem tudta felhasználni. A Thökoly Éva által tulajdonba vagy zálogba vett jószágok értéke becslésem szerint megközelítette a 100.000 forintot, Esterházy Pál is hasonló összegről vélekedett a végrendeletében 1695-ben: „miután én őt fáradsággal és áldozatokkal segítettem Magyarországon és Erdélyben fekvő atyai és anyai javainak visszaszerzésében, s így az én segítségével majdnem 100.000 forintnyi vagyont szerzett magának”.⁸⁷³

Thökoly Éva földesúri gazdálkodását tekintve hangsúlyozni kell, hogy a fennmaradt iratok részletes elemzést nem tesznek lehetővé, nincsenek urbáriumok, bevételi és kiadási naplók, számadások vagy olyan gazdasági naplók, amelyek az 1690-es években kibontakozó gazdálkodás mechanizmusába, így a termelésbe és értékesítésbe betekintést nyújtanának.⁸⁷⁴ Így inkább csak néhány jellegzetességet tudok felvillantani, semmint teljes képet nyújtani.

Esterházy Pál gazdasági naplójában sok bejegyzés tanúskodik arról, hogy a felesége kezdektől fogva bekapcsolódott a birtokok körüli teendőkhöz, főként a termények és állatok eladásába, néhány példa erre: „adott az Atyámfia die 14 Feb. bizonyos 16 ártánynak árát, kit el-

⁸⁷³ Herceg Esterházy Pál nádornak 1695. március 2-án és 1696. december 8-án kelt hitbizományt alapító levele magyar fordításban (nyomtatvány) MNL OL P 113 IV. B. 19. Nr. 7. f.13.

⁸⁷⁴ A Batthyány család földesúri majorsági gazdálkodáshoz a 17. század közepén ld. ZIMÁNYI 1968.; érdekes, időben közelebbi elemzés: OLÁH 2001. Fontos még R. VÁRKONYI 1981.

adott fl. 168.,⁸⁷⁵ vagy „hozott az Atyámfia Győrött eladott sajt árában die 1. Aprilis fl 115.,⁸⁷⁶ vagy „adott el az Atyámfia halat per fl. 8.”,⁸⁷⁷ vagy „Adott az Atyámfia vaj és sajt árát die 28 Novembris Kismartomban 500 fl.”.⁸⁷⁸ Még feltűnőbb azonban Thököly Évának a marhakereskedelem iránti érdeklődése 1684-ben, amelynek történetét Iványi Emma, ha nem is teljesen pontos adatokkal, megírta.⁸⁷⁹ Esterházy Pál 1684 júliusától egy nemzetközi sereg részeként Buda falai alatt harcolt a hadaival, készen arra, hogy a törököket kiűzzék Magyarországról. Az adósságokkal küszködő nádornak sürgősen készpénzre volt szüksége, amelynek megszerzéséhez jó lehetőséget kínált az Alföldről felhajtott marhák és juhok megvétele, majd továbbadása. Thököly Évának ezért minden pénzt össze kellett szednie Fraknón és Kismartonban, hogy minél többet tudjanak a vásárlásra fordítani vagy ahogy Esterházy kifejezte, „sok marhát vehetek ócsón, kinek nagy nyeresége leszen Isten áldásából”.⁸⁸⁰ Éva azonban nemcsak a család aranyait és forintjait gyűjtötte össze és küldte el, hanem a saját megtakarítását is, igaz, nem túl nagy összeget, 300 forintot, arra kérve férjét, hogy neki is szerezzen állatokat.⁸⁸¹ Esterházy kissé csodálkozva tudakolta, hogy

„édes szívem, nem tudom micsoda marhát akarsz, fejősteheneket-é vagy ökrököt, én azomban ugyancsak eladni való marhát veszek, úgymint ökrököt s meddő teheneket, mert hiszem fejős tehenet eleget küldtem. Úgy tudom, ezer marhánál többet küldtem föl, ha azért fejős teheneket kívánsz édesem, ott elég vagyon.”⁸⁸²

Ám Thököly Éva megígérte, hogy „az marhát édes lelkem azon lések, hogy mennél jobban eladhasszam, megszolgálom édesem az kegyelmed jóakarátját, hogy nem szánta fáradságát, s vette azon marhát”, így férje végül vásárolt neki is.⁸⁸³ Iványi Emma számításai alapján négy-szeres haszonra tehettek szert, tehát érdemes volt a pénzt ebbe a tevékenységbe fektetni.⁸⁸⁴

Az 1690-es években Thököly Éva már nagy marhacsordákkal rendelkezett, egyik visszatérő problémája volt, hogy nincsenek megfelelő legelői: „helt köllönék keresnem az marhámnak, mivel ott meg nem maradhat, az hol most vagyon”⁸⁸⁵ vagy „tegyen rendelést az

⁸⁷⁵ Esterházy Pál bevételi és kiadási naplója 1684–1688. MNL OL P 125 Nr. 10314. 1685 február Nr. 28.

⁸⁷⁶ Esterházy Pál bevételi és kiadási naplója 1684–1688. MNL OL P 125 Nr. 10314. 1685. április Nr. 79.

⁸⁷⁷ Esterházy Pál bevételi és kiadási naplója 1684–1688. MNL OL P 125 Nr. 10314. 1685. április Nr. 82.

⁸⁷⁸ Esterházy Pál bevételi és kiadási naplója 1684–1688. MNL OL P 125 Nr. 10314. 1686. november Nr. 262.

⁸⁷⁹ IVÁNYI 1969, 487.; Iványi szerint 1742 marhát (ökor, tinó, borjú) vásároltak, az én számolásom alapján 1456 marha és 220 juh jött ki. Ld. még BOJTOS 2013, 100. és 103.

⁸⁸⁰ Esterházy Pál Thököly Évának, Budai tábor, 1684. szeptember 3. MNL OL P 125 Nr. 481.

⁸⁸¹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1684. augusztus 31. MNL OL P 125 Nr. 478.

⁸⁸² Esterházy Pál Thököly Évának, Budai tábor, 1684. szeptember 10. MNL OL P 125 Nr. 484.

⁸⁸³ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Keresztúr, 1684. október 15. MNL OL P 125 Nr. 501. Pál vásárlása neki: Esterházy Pál Thököly Évának, Budai tábor, 1684. szeptember 16. uo. Nr. 486.

⁸⁸⁴ IVÁNYI 1969, 488.

⁸⁸⁵ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1691. szeptember 19. MNL OL P 125 Nr. 554.

Köpcziny mezőn kegyelmed, hogy ötszáz marhát kitarthassak rajta”,⁸⁸⁶ majd mivel a köpcsenyi füvek kövérségével sem volt elégedett, ismét más hely után kutatott.⁸⁸⁷ Amikor 1691-ben realizálódott az erdélyi birtokok kézhez vétele, nemcsak a zálogba adásuk foglalkoztatta, hanem az is, hogy milyen jövedelmező tevékenységbe tudna bekapcsolódni. Jó lehetőségnek az élőállat és a só nyugat felé szállítása mutatkozott. Ezzel azoknak a főrangúaknak a sorához csatlakozott a hercegné, akik kereskedelmi tevékenységgel próbáltak haszonra szert tenni.⁸⁸⁸ 1692-ben Küküllővárról küldtek marhákat neki, de a szekerek és a csorda mellé csak kevés embert kaptak, ráadásul azok is megszöktek.⁸⁸⁹ Emellett Szebenben és Hunyadban ökröket vettek neki, egy feljegyzés szerint a 116 állat összesen 2082 forintba került. Az ökrök ára elég változatosan alakult, a legolcsóbb 10 forint, a legdrágább 32 forint volt.⁸⁹⁰ Hunyadi László azonban arra figyelmeztette, hogy ne bízson nagy nyereségben.⁸⁹¹ A távolságok és a kiszámíthatatlan körülmények miatt valóban felmerülhetett, hogy érdemes-e Erdélyből állatokat hajtani, ennek ellenére még 1697-ből is van adat ilyen jellegű tevékenységre Thököly Éva részére. Akay István írta neki, hogy pünkösdtől két héttel fogják megindítani a marhákat, addig még az enyedi sokadalomban is körülnéznek.⁸⁹²

Thököly Éva a közvetítő marha- mellett a sókereskedelemben is bekapcsolódott. 1692-ben a Máramarosból indított sórakományt az ottani tisztartója Tokajig kísérte, az 1692. július 7. és augusztus 9. közötti útja költségeit pedig feljegyezte.⁸⁹³ A mennyiségek ekkor még nem ismertek, szemben a következő évvel, amikor Brezinai János intézte a 2000 darab kősó szállítását Tokajon keresztül, amelyből azonban jónéhány elveszett útközben.⁸⁹⁴ Thököly Éva és mások is azt a rést használták ki, hogy a sóbányászat- és kereskedelem felett az 1690-es évek elején még nem teljeskörűen gyakorolta a felügyeletet az állam, és a máramarosi sóbányákat magánosok is kiaknázhatták, illetve kereskedhettek a sóval. Emellett a Szepesi Kamara alá

⁸⁸⁶ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. május 5. MNL OL P 125 Nr. 570.

⁸⁸⁷ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. július 21. MNL OL P 125 Nr. 573.

⁸⁸⁸ SINKOVICS 1937, 179.; IVÁNYI 1971, 157–158.

⁸⁸⁹ Thököly Éva marháiról: Okolicsányi Pál Thököly Katalinnak, Küküllővár, 1692. augusztus 8. MNL OL P 125 Nr. 6385.

⁸⁹⁰ „Méltóságos Herceg Asszony számára Szebenben vett ökröknek száma” és „Méltóságos Herceg Asszony számára vett ökrök száma”, 1692. február-március, MNL OL P 125 Nr. 11849.

⁸⁹¹ Hunyadi László Thököly Évának, Kolozsvár, 1693. március 5. MNL OL P 125 Nr. 6783.

⁸⁹² Akay István Thököly Évának, Cseszkő, 1697. május 5. MNL OL P 125 Nr. 943.

⁸⁹³ „Máramarosi jószág tisztartója Tokajba szállított sóra és magára tölt expensakrúl való ratio” MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. A Nr. 58.; a máramarosi sóbányászathoz és -kereskedelemben ld. még KULCSÁR 1991, 425–429.

⁸⁹⁴ Brezinai János Thököly Évának, Úszfalva, 1693. május 10. MNL OL P 125 Nr. 6931. „pénzen fogadott gyalog emberekkel hordattam el az öfelsége sóházának udvarairul, három helyen rovást tartatván, annyival inkább, az számlálásban fogyatkozás ne essék, nem találkozott több eltört darab sókkal együtt 1975 ½ és így 23 darab és fél vészelt el, holott az szigeti udvarbíró uram hiteles relatioja szerint kétezer kősót nemcsak maga, de öfelsége saját számban venni szokott személyek által számláltatván az sóházhoz rakatott be...”; ld. még Brezinai János Thököly Évának, Úszfalva, 1693. június 8. uo. Nr. 6932.

tartozó tokaji főhivatalban raktározott só kereskedők és magánemberek megvásárolhatták.⁸⁹⁵ A máramarosi tiszttartó és Brezinai feljegyzései arról tanúskodnak, hogy a hercegasszony maga szállította sőt Tokajba, ahol egy ideig tárolták, majd tovább vitték. Emellett Lovcsányi Mátyásnak azt is megparancsolta, hogy Erdélyből hazatérve Árvában vásároljon sőt neki és Mária nővérének 1000, illetve 500 forintért. Férjét pedig arra kérte, hogy az Árvában vett – minden bizonnyal lengyel területről érkező – só után ne kelljen harmincadot fizetnie.⁸⁹⁶ Másik nővére, Katalin is arról írt neki Sopronból, hogy „az város kamarásához oda küldöttem s azt izente, Nagyságodnak tegnap az Austerlitz zsidótól küldött levelet, kétszáz kősóra volna kivásárolásuk”.⁸⁹⁷

Maga a sókereskedelem egyébként 1694-től gyökeresen megváltozott. 1694. április 20-án I. Lipót rendeletben tiltotta be a só magánkereskedelmét, egyúttal Esterházy Pált kulcsszereplővé léptették elő.⁸⁹⁸ A nádor a kincstárnak nyújtott 250.000 forint kölcsön fejében 300.000 darab kősó szállítására és eladására kapott engedélyt. A megállapodás és a hitelezés hátterében azonban nem ő állt, hanem Samuel Oppenheimer bécsi bankár és kettejük társulása.⁸⁹⁹ Thököly Éva ezután is ott látható résztvevőként a sósüveggyártásban, ugyanis egy iratban 224 mázsa só javára történő fuvarozásáról esik szó, illetve van egy nyugta is 1696-ból, amelyben Thököly Éva 2350 forint átvételét ismeri el Johann Krauschertől, akit „unser Salzversilberer”-nek, azaz a mi sótisztunknek nevez.⁹⁰⁰ Az ügyek tisztázásához több kutatás lenne szükséges, de áttekintve az eddigieket annyi megállapítható, hogy Thököly Éva ugyan nagy volumenben⁹⁰¹ nem vett részt a sókereskedelemben, de vállalkozó szellemének ez is egy érdekes példája volt. További sóüzletre nem találtam adatokat.

Zimányi Vera a fraknói uradalomba tartozó nagymartoni kerület gazdaság- és társadalomtörténetét elemezve azt a megállapítást tette, hogy a 17. század végén a készpénz- és tőkehiánnyal küszködő földesurak már nem vettek részt olyan élénken a kereskedelemben, mint néhány évtizeddel korábban, sőt, fel is hagytak vele.⁹⁰² A fenti adatok alapján úgy vélem,

⁸⁹⁵ SZÜCS 1990, 107.

⁸⁹⁶ Lovcsányi Mátyás Thököly Évának, Kolozsmező, 1693. június 5. MNL OL P 125 Nr. 6749.; Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1693. szeptember 14. uo. Nr. 582.

⁸⁹⁷ Thököly Katalin Thököly Évának, Sopron, 1693. augusztus 1. MNL OL P 125 Nr. 6766.

⁸⁹⁸ A megyék tanácsalansága a tiltó rendelet után: JUSZTIN 2014, 213–214., 226.

⁸⁹⁹ Esterházy sókereskedelmi társasága történetét részletesen megírta Sinkovics István, SINKOVICS 1937.; néhány részletben javította SZAKÁLY 1971, 41–42.; ld. még TRÓCSÁNYI 1988, 244–246. és R. VÁRKONYI 2012.

⁹⁰⁰ „Krauscher János kismartoni sókereskedő és melléje rendelt Schlesinger Bolf s Berthaimer Moyses zsidók számadásokbul a die prima Februarii 1695. usque ultima Junii Anni 1697. találatott fogyatkozások”, MNL OL P 125 Nr. 10475.; Thököly Éva nyugtája, Kismarton, 1696. december 31. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 166.

⁹⁰¹ Sinkovics István szerint például Christoph Vorster hadélelmezési főtiszt 1692–1693-ban 100.000 kősót szállított és adott el Erdélyből, ld. SINKOVICS 1937, 179.

⁹⁰² ZIMÁNYI 1972, 33.

hogy további vizsgálatokra alapozva némileg módosítható lenne ez a kép. A Habsburg Birodalomba újonnan betagozott Erdély olcsóbb árszínvonala miatt lehetőséget nyújtott a hivatali vagy rokoni kapcsolatokkal rendelkező birodalmi arisztokráciának az ottani árukkal (só, élőállat) való kereskedésre és ezt az Erdélyben birtokos Thököly Éva és nővérei is, még ha csak kis mértékben is, kihasználták és önállósodásukra, gyarapodásukra fordították.

A fentiekén túl további érdekes adatokra irányítanám a figyelmet: 1693-ban feltehetőleg egy zsolnai kereskedő 43 vég vásznat vásárolt neki Sziléziában és még többre volt kilátás a későbbiekben. Mivel még 1700-ban is hasonló tartalmú levél érkezett, valószínűsíthető, hogy Thököly Éva a vásznak rendszeres megrendelője lett.⁹⁰³ Ugyancsak fontos bevételi forrást képezhetett a boreladás. A hercegasszony új szőlőültetvényeket telepített a birtokain, a szüretéken rendszeresen részt vett, s a töredékesen fennmaradt összeírások szerint mindegyik kúriájában, házában tartott borokat.⁹⁰⁴ Esterházy Pál az uradalmaiból származó felesleges bort részben külföldi kereskedőknek értékesítette, lehet, hogy Éva távlati elképzeléseiben is ez jelent meg.⁹⁰⁵ A borkereskedés kezdeteiről Thököly Katalin egy levele tájékoztat, aki azt írta húgának, hogy a napokban nála járt egy bizonyos Sonnenfeld tábornok és igen érdeklődött Thököly Éva finom ruszti aszúborára iránt „melyet hallván, magam is dicsértem”, s úgy vélte, hogy húga most jó áron értékesíthetné neki.⁹⁰⁶ Maradt egy összeírás állatbőrrel való kereskedésről is.⁹⁰⁷ 1693-ban Francsics Györgynek méz felvásárlására adott parancsot Thököly Éva, de elkésett, mert „a győriek és a kapuvári zsidó vámos, valahol volt Rábaközön méz, mindenütt megvén”, nem maradt semmi. Francsics azt javasolta, hogy a Nagymartonban lakozó vámostól, Hirschl Jakabtól a fraknoi tisztek foglalják le a mézet.⁹⁰⁸ Házai kiadása is hasznot hajtott Thököly Évának. Kismartoni házat helyi zsidó mesterembereknek adta bérbe, a sopronit 1694-ben egy Cäsar von Pflug nevű embernek. Utóbbi évente 100 forintot fizetett, s ha a hercegasszony Sopronban tartózkodott, akkor csak az ebédlőt használhatta, a többi helyiséget át kellett engednie.⁹⁰⁹

Thököly Éva gazdálkodásának még egy izgalmas aspektusára szeretnék kitérni. A korszak pénzügyi aspektusban arról ismert, hogy kevés volt a befektethető tőke, a készpénz szűkösen állt rendelkezésre és hitelezések láncolata alakult ki. A Bécsben élő bankár, Samuel Oppenhe-

⁹⁰³ Tamásy Miklós Thököly Évának, Zsolna, 1693. július 16. és Zsolna, 1700. március 3. MNL OL P 125 Nr. 6762–6763. 1 vég vászon = kb. 28 m, ld. BOGDÁN 1978, 123–125.

⁹⁰⁴ A szüretekről: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1693. október 24. és Kismarton, 1694. október 28. MNL OL P 125 Nr. 586. és Nr. 595.; a borairól jegyzékek uo. Nr. 11839–11841. és Nr. 11845.

⁹⁰⁵ VISKOLCZ 2018b.

⁹⁰⁶ Thököly Katalin Thököly Évának, Sopron, 1694. március 25. MNL OL P 125 Nr. 6769.

⁹⁰⁷ Fleischhacker zsidó tartozása a bárány- és borjúbőrökért, 1699. MNL OL P 125 Nr. 11827.

⁹⁰⁸ Francsics György Thököly Évának, Kapuvár, 1693. október 1. MNL OL P 125 Nr. 6942.

⁹⁰⁹ Thököly Éva bérbe adási szerződése, Sopron, 1694. február 9. MNL OL P 125 Nr. 11809.

imer egyik fő üzletága éppen a hitelezés volt, ő nyújtott kölcsönt az uralkodónak, a hadseregnek, a kincstárnak és magánszemélyeknek is. Szakály Ferenc jó néhány példát hozott Oppenheimer magyar arisztokratáknak történő kölcsönzéseire: többek között II. Rákóczi Ferencsel, Batthyány Ádámmal és Esterházy Pállal is bonyolított üzleteket.⁹¹⁰ Utóbbi esetében 1695-ből ismert olyan elismervény, amely szerint festményvásárlását 1300 forint erejéig Oppenheimer kölcsönéből finanszírozta.⁹¹¹ A későbbiekben Esterházy Mihálynak is több ügylete volt a bankárral.⁹¹² 1693-ban Thököly Évával is kapcsolatba került:

„Wir Samuel Oppenheimer und Sohn Emanuel Oppenheimer bekhene hiemit für unß ... Crafft gegenwörttger obligation, wierdt auff unßern ... bitten Ihro Hoch Fürstl. Gnaden Frau Frau Eva Esterhäßin gebohrne Teklin eine Summa gelt benantlichen fünff und zwanzig thausend gulten... vorgestreckht ...”⁹¹³

Ez azt jelenti, hogy a 25.000 forint kölcsönt Thököly Éva adta. Samuel Oppenheimer fiával, Emanuellel kötelezte magát arra, hogy a tőkét a kamatokkal együtt 1693. június 1-ig visszafizeti, és ezért teljes ingó és ingatlan vagyonukkal jótállnak. A kamat mértéke nem szerepel az adóslevélben, de a rövid határidejű ügylet a sürgősséget is jelezheti, ez esetben pedig akár a 8% sem lenne szokatlan a korban alkalmazott 6%-kal szemben. A 25.000 forint Apafitól származhatott, aki 1693 január elején fizetett Thököly Évának az erdélyi birtokokért. 1693 nyarán a házaspár közti levelezésben szóba került az ügylet, Éva azt üzenté Bécsbe, hogy „az interest is meg köll kírní tőle [Oppenheimertől] első júniustúl fogvást az egész summára addig az ideig, az mikor leteszi.”⁹¹⁴

Bár talán az gondolható, hogy Thököly Éva pénzkölcsönző tevékenysége elszigetelt jelenség volt üzletei sorában, azonban egy hasonló adóslevél és egy fennmaradt lista más megvilágításba helyezi a dolgot. Az adóslevél 1700 júniusi keltezésű, ebben Wolf Schlesinger elismeri, hogy 1000 forintot vett át készpénzben a hercegasszonytól, amelynek visszafizetését negyedévvel későbbre ígérte évi 8%-os kamatra.⁹¹⁵ Schlesinger megnevezése a hercegi iratokban „Hofjud”, azaz udvari zsidó, akinek ügyintézésben, pénzfelhajtásban, közvetítésben volt jelentős szerepe Esterházy Pál udvarában.⁹¹⁶ Egy Thököly Éva iratanyagából származó

⁹¹⁰ SZAKÁLY 1971, 39.

⁹¹¹ Johann Päckenschmidt elismervénye 1300 forint kézhez vételéről, Bécs, 1695. május 4. MNL OL P 125 Nr. 11005.

⁹¹² Adósságáról Esterházy Mihály Esterházy Pálnak, Bécs, 1712. március 16. MNL OL P 125 Nr. 776.

⁹¹³ Samuel Oppenheimer adóslevele („Az Openhaim zsidó adóslevelének az párja”), Bécs, 1693. január 27. MNL OL P 125 Nr. 11806.

⁹¹⁴ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1693. július 17. MNL OL P 125 Nr. 446.

⁹¹⁵ Wolf Schlesinger adóslevele, Kismarton, 1700. június 20. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 174.

⁹¹⁶ Ügyek intézésére pl. Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1694. augusztus 4. MNL OL P 125 Nr. 592.

jegyzék pedig még több kölcsönzésről árulkodik a részéről,⁹¹⁷ az adatokat az alábbi táblázatba rendeztem:

Kölcsönvevő személy	Dátum	Összeg / Forint
Wolf Schlesinger	1699. február 12.	2650
Austerlitz	1699. április 22.	1000
„Polläkh Fleischhackher Aidam”	1699. április 9.	500
Samuel Fränkh	1699. június 14.	400
„Spizer Juden”	1699. június 29.	500
Wolf Austerlitz	1699. június 29.	300
Wolf Schlesinger	1699. július 29.	7400
„Jude Preyer zu Mättersdorf”	1699. november 15.	500
Marx Austerlitz	1699. november 15.	500
„Spizer Juden”	1700. január 8.	3000
Schlesinger	1700. június 1.	1000
„Gerstl Juden”	dátum nélkül	1000
	Összesen:	18.750 forint

14. táblázat: Thököly Éva zsidóknak tett készpénz kölcsönzései 1699–1700

A forrás alapján tehát Thököly Éva 1699. február és 1700. június között 18.750 forintot adott kölcsön különböző, az Esterházy-birtokokon élő zsidó személyeknek, legtöbbször és legtöb-
bet a már említett Wolf Schlesingernek. A megnevezettek többsége még azonosításra vár. Zsidók már a Bécsből való kiűzésüket megelőzően is éltek az Esterházy uradalmakban, de 1690-től kezdődött meg az egyes falvakban letelepedő közösségek védlevelekkel való ellátá-
sa.⁹¹⁸

Mindezek alapján elmondható, hogy Thököly Éva a megszerzett birtokokon intenzíven gazdálkodott, bekapcsolódott a kereskedelembe, hitelezett s mindezt nagy kedvvel tette. Mi-
vel gazdasági ügyiratok csak töredékesen maradtak, így nehéz megállapítani, hogy mennyire volt sikeres, mennyi jövedelemre tett szert, tudott-e hasznot termelni. A birtokai szaporodásá-
ból arra lehet következtetni, hogy ügyesen rendezkedett be és volt tehetsége az irányításhoz és a gazdálkodáshoz. A korban nem egyedülálló, hogy férjes arisztokrata nők saját gazdálkodást folytatnak, Benda Borbála hasonló tevékenységeket regisztrált Rákóczi Erzsébetnél is.⁹¹⁹

*

Thököly Éva 1670 decemberében nemcsak árván, hanem vagyontalanul is maradt. Gyámle-
ányként az anyai ágon öröklött erdélyi és Magyar Királyságbeli javaira nézve nem tudta érvé-
nyesíteni igényeit, erre kedvező alkalom csak a házasságban, Esterházy Pál nádor felesége-

⁹¹⁷ A zsidóknak adott kölcsönök jegyzéke („Specificatio Summarum Judaeis intro scriptis mutuo datarum”), MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 192.

⁹¹⁸ PRICKLER 1993, 83–87.

⁹¹⁹ BENDA 2007, 24–27.

ként nyílt számára. Férje támogatásával előbb a magyarországi örökségéért kapott 22.500 forint kártérítést, majd a jelentős értékű erdélyi birtokok ügyében sikerült II. Apafi Mihállyal megegyeznie, amely több mint 60.000 forintot eredményezett neki. Az eladott, illetve zálogba bocsátott erdélyi jószágok árát részben birtokszerzésekbe fektetette, részben kölcsönadta. A birtokok jó része Esterházy Páltól zálogba vett kisebb mezőváros, falu, egy-egy kúriával a központjukban, amelyeket Thököly Éva kiegészített saját tulajdonú földekkel, rétekkkel, szőlőkkel. Különösen Szent Margaréta és Hegykő volt kedves neki, sok energiát fektetett ezek kialakításába, formálásába. A vagyontalan gyámleány az 1690-es évek végére vagyonos asszonnyá vált. Birtokai és egyéb javai értéke – beleértve a férje által szabad rendelkezésre bocsátottakat is – meghaladta a 100.000 forintot. Thököly Évának a gondos gazdálkodás, a közvetítő kereskedelembe való bekapcsolódás minden bizonnyal tisztas jövedelmet eredményezett, amely a kölcsönadásokból befolyó összegekkel együtt további építkezést tettek volna lehetővé a következő években.

5. Nemzetség, rokonság, presztízs: az Esterházyak és a Thökölyek

Thököly Éva olyan családból származott, amelynek 1670-ben rosszra fordult a sora: az apa elhunyt, ráadásul hűtlenségi per indult ellene, az ítélet kimondta a bűnösségét és a család magyarországi vagyonát elvették. A négy gyermek közül Thököly Imre Erdélybe került, a lányok a Magyar Királyság nyugati részére, a nővérek és Imre évekig, sőt évtizedekig nem látták egymást. Ráadásul a fivér politikai szerepvállalásával szembe került a fennálló renddel, a királlyal és a nádorral, ami a rokoni kapcsolatokra is kihatott. Thököly Éva a házasságban a Thököly-nemzetséget képviselte, ahogyan a nővérei is. A házaspár viszonyának fontos eleme a rokonsággal ápolt jó kapcsolat, a kölcsönös segítségnyújtás, a másik családjának megbecsülése és tisztelete. Amennyiben ez hiányzik, nem kétséges, hogy a konfliktusok és a problémák hamar kiütköznek, mint ahogy az alábbiakban is látni fogjuk.⁹²⁰

Az Esterházy hercegi levéltár bővelkedik a Thökölyekre vonatkozó iratokban, ennek két fontos oka van. Az egyik a két család között létrejövő rokoni kapcsolatrendszer, a másik a Thököly Imre vezetésével folyó felkelés, amellyel Esterházy Pál előbb bányavidéki főkapitány vagy másként megnevezve „a Dunán inneni vég helyek főgenerálisaként” és a későbbiekben nádorként szembesült. Feljebb már bemutattam Esterházy Ferenc és Thököly Katalin há-

⁹²⁰ A korabeli arisztokráta nők családjaik közötti közvetítő szerepéről KELLER 2016, 23–24.; ugyanezeket a szempontokat elemezte végig Erdélyi Gabriella Esterházy Anna Júlia esetében férje, Nádasdy Ferenc és fivérei, László és Pál között, ld. ERDÉLYI 2019c.

zasságkötését és a két fiatalabb Thököly lánynak a kismartoni udvarba kerülését, arról azonban nem esett még szó, hogy a nővérek viszonya miként alakult egymással és a fivérükkel, az Erdélyben élő Thököly Imrével.

Az 1670-es évtized első feléből kevés nyoma van a kapcsolattartásnak, Thököly Imre legelőször Máriát kereste meg, de őt is csak akkor, amikor már férjnél volt. 1674 folyamán Porubszky Jánost küldte el hozzá, választ azonban nem kapott.⁹²¹ Később újraírt neki és biztosította, hogy gondosan őrzi a holmijait, de elkeseredését is kifejezte, hogy „holott kiváltképp kegyelmedben lehetetlenség az vér vízzé válhassék, hová lött tehát még gyermek korunkban tött fogadása, hogy így elfelejtkezett rólam”.⁹²² 1676-ban ismét sajnálkozott nővére ridegségén és hogy öt évvel ezelőtti elválásuk óta csak egy levél érkezett tőle. Soraiból az is nyilvánvaló, hogy nagy nehézséget okozott az üzenetek kijuttatása Erdélyből.⁹²³ Személyes és családi sérelmeit nem tudta elfelejteni, különösen azt nem, ahogy velük, gyermekekkel elbántak 1670-ben, erről így írt Máriának:

„bejövetelemtül fogvást az elmúlt néhány esztendőket többire gyermeki esztendőkben töltvén el, s már most abbul alkalmasint kikelvén, jobban is eszemre térvén, s felőle gondolkodni jobban is tudván, így meg kell-e ártatlanul minden ok nélkül válnom, nemcsak szegény atyám, de még eleim kereste Likavában letétetett minden belső értékemtül s kegyelmetekkel együtt minden névvel nevezhető jószáginktul, az én más ember dispositiojátul függő, s tizenhárom esztendősi kori voltom, arra volt-e érdemes, tegyen Isten s ez világ ítéletet.”⁹²⁴

Ugyanakkor igyekezett megnyugtatni a nővérét, hogy a magával vitt ezüst- és aranyműveit megőrizte az évek folyamán, és egy jól bepecsételt ládában arra várnak, hogy átadhassa neki.⁹²⁵ A személyes találkozóra Huszton szeretett volna sort keríteni, de ezt sógora, Gersei Petró László 1677 elején történt halála megakadályozta.⁹²⁶ Ugyanekkor hallotta azt is, hogy „az húgomat, Évát, Nádasdy uram nagyobbik fia nemcsak eljegyzette, de el is vette volna”.⁹²⁷ Itt olvasható először név szerint Éváról, bár maga a hír az eljegyzésről nem volt igaz. Thököly Imre felajánlotta a 21 évesen özvegyen maradt Máriának, hogy mivel ő a legközelebbi férfi-rokon, ezért költözzön hozzá Erdélybe, sőt, azt is javasolta, hogy Éva húgukat is hozza magával.⁹²⁸ Az ötlet biztosan nem valósult meg, sem Mária, sem Éva erdélyi útjáról nem tudunk.

⁹²¹ Thököly Imre Thököly Máriának, h.n. 1674. november 12. MNL OL P 125 Nr. 6562.

⁹²² Thököly Imre Thököly Máriának, Gyulafehérvár, 1675. november 3. MNL OL P 125 Nr. 6563.

⁹²³ Thököly Imre Thököly Máriának, Hunyad, 1676. június 22. MNL OL P 125 Nr. 6564.

⁹²⁴ Thököly Imre Thököly Máriának, Hunyad, 1676. június 22. MNL OL P 125 Nr. 6564.

⁹²⁵ Thököly Imre Thököly Máriának, (Boros)krakkó, 1676. szeptember 24. MNL OL P 125 Nr. 6565. Erről máskor is ír, sőt, azt is állítja, hogy testvérei közül Máriát szereti a legjobban és a holmijait feltétlenül megőrzi Thököly Imre Thököly Máriának, Vari, 1681. február 28. MNL OL P 125 Nr. 6569.

⁹²⁶ Thököly Imre Thököly Máriának, Fogaras, 1677. március 14. MNL OL P 125 Nr. 6566.

⁹²⁷ Thököly Imre Thököly Máriának, Fogaras, 1677. március 14. MNL OL P 125 Nr. 6566.

⁹²⁸ Thököly Imre Thököly Máriának, Fogaras, 1677. március 14. MNL OL P 125 Nr. 6566.

1678-ban Thököly Imre megkezdte önálló politikai pályáját. Kibontakozó sikerei nyomán magabiztosabbá vált és testvéreivel is szorosabbra akarta fűzni a kapcsolatát, kiváltképpen Máriát sürgette 1679 nyarának végén, hogy találkozzanak.⁹²⁹ Erre akkor adódott alkalom, amikor a következő évben Thököly Mária feleségül ment Nádasdy Istvánhoz. Az ungvári esküvőre Thököly Imrét is meghívták, aki útlevelért folyamodott az utazáshoz.⁹³⁰ Érdekes, hogy Ungváron az a Homonnai Drugeth Györgyné gondoskodott a lakodalomról, aki nem volt más, mint Esterházy Pál húga, Mária, Nádasdy István nagynénje.⁹³¹ A házaspár a Vas megyei Nyúlfaluban lakott a későbbiekben.

Eközben a kuruc mozgalom vezetőjévé előlépő Thököly Imre felvette a kapcsolatot rokonával, Esterházy Pállal is. 32 jórészt kiadatlan levél található tőle az Esterházy hercegi levéltárban. Az utalásokból nyilvánvaló, hogy a levelezés jóval terjedelmesebb volt.⁹³² A levelek többnyire politikai természetűek, de alkalmanként a családi ügyek is szóba kerültek. Így Thököly azt kérte 1681 végén a nádorrá választott Páltól,

„hogy pedig ez hosszas háborúságban avagy csak az volna egyik örömem, igen gyermek állapottal bontakoztam ki ez hazából, ennyi idője ez armistitum alatt atyámfiat láthatnám, igen kötelezne kegyelmed édes Gróf uram az maga szolgálatjára, mikor ez pusztá földre való jövedele alkalmatosságával sógor Esterházy Ferenc és Nádasdy uraimékat is atyafiakkal együtt el nem hagyná magátul, kegyelmed jó akaratja által hadd lehessen módunk az egymás látásában s conversatiojában az következő jó békesség nagy reménysége alatt”.⁹³³

Ám a családi találkozó nem jött létre sem ekkor, sem Thököly Imre és Zrínyi Ilona 1682. június 15-én Munkácson tartott menyegzőjekor. Thököly Imre sem ment el a húga Éva és Esterházy Pál két hónappal későbbi esküvőjére. Az öccse által leginkább befolyásolt Thököly Mária ide-oda hányódott a két család között, tanácsstalanságát legjobban az 1682 végén Esterházy Pálnak írt sorai fejezik ki:

„mi szöksége vot önéki még az házasodásra, de az olyannyi ifjacsokát mint ő, mindenre könnyen rá vehetik ő nagysága fejétől.... írta Nagyságod azt is, édes Nagyságos Uram, hogy az ő pénzén fogadott had is volt az ellenség között, bizony nem kevés búsulással voltam, hogy nem csak magának teszen kárt az jó öcsém, hanem szinte úgy nekünk is”.⁹³⁴

⁹²⁹ Thököly Imre Thököly Máriának, Somlyó, 1679. augusztus 2. MNL OL P 125 Nr. 6567.

⁹³⁰ Thököly Imre Thököly Máriának, Szinye, 1680. november 19. MNL OL P 125 Nr. 6568.

⁹³¹ Thököly Imre Teleki Mihálynak, Vári, 1680. december 4. *Thököly Imre levelei* 147.

⁹³² Esterházy Pál és Thököly Imre kapcsolatáról megjelenés előtt áll egy tanulmányom.

⁹³³ Thököly Imre Esterházy Pálnak, 1681. december 28. MNL OL P 125 Nr. 4114.; IVÁNYI 1991, 228.

⁹³⁴ Thököly Mária Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. november 23. MNL OL P 125 Nr. 5524.

Thököly Mária amiatt is aggódott, hogy Imre a közös erdélyi jószágait használja fel a hadjáratai finanszírozásához,⁹³⁵ ezért is dönthetett úgy, hogy személyesen meglátogatja őt és Zrínyi Ilonát. 1683 januárjában már Kassán időzött fivére társaságában, ahol éppen a generális gyűlés zajlott. Vele is maradt hónapokig, talán segíteni akart sógornőjének, Zrínyi Ilonának, aki március 26-án Lőcsén egy kisfiút szült.⁹³⁶ A kis Thököly István azonban április 3-án meghalt és még aznap este „minden harang zúgása közben a nagytemplomba vitték, az ezüstkoporsót a diákok szőnyegekkel letakart karzatára helyezték, mellette ott ült Nádasdyné és a fejedelmi kisasszony...”.⁹³⁷ A források alapján valószínűsíthető, hogy Nádasdy István Thököly Imre mozgalma mellé állt, szolgálataiért el is nyerte a füzéri uradalmat: Thököly Mária innen írt 1685-ben Imrének. Ekkorra már megszületett Palkó nevű fiuk.⁹³⁸ 1686-ban a házaspár Munkácsra utazott Zrínyi Ilona meglátogatására, és ott ragadtak az ostromlott várbán. Nádasdy István ismeretlen körülmények között 1686. szeptember 10-én elhunyt, Thököly Mária az év vége felé, november 2-án tudott kijutni a várból: „ment el Nádasdyné asszonyom önnagysága, Semseyné asszonyommal együtt” – írta a szemtanú Dobay Zsigmond.⁹³⁹

Időközben a Thököly Imre oldalára pártolt főurakat különös haraggal listázta Esterházy Pál, mint „magnates rebelles”, köztük Nádasdy Istvánt, Ferencet és Tamást is. Maga a király figyelmeztette a nádort, hogy hagyjon fel hűtlenek javainak elkobzásával és a perek indításával.⁹⁴⁰ Ám Esterházy a saját rokonait sem kímélte, így Thököly Mária és Nádasdy István dunántúli jószágait is elvette. Soproni belvárosi házukat 1685-ben az ottani jezsuitáknak adományozta nemesi kollégium céljára.⁹⁴¹ A megözvegyült és kisfiával Homonnán tartózkodó Thököly Mária nővérétől, Katalintól kért segítséget: nem tudja, mikor engedik hazai földre, s hogy „hová tegyem és hajtsam árva fejemet az én neveletlen árvácskámmal együtt, mert úgy hallom, soproni házamat palatinus uram önnagysága az jezsuitáknak adta, Hasendorffot pedig Vásárhelyi uramnak”.⁹⁴² Katalint kérte, hogy szóljon érte néhány jó szót Esterházynál és a húguknál. De más pártfogója is akadt Máriának. A felső-magyarországi császári csapatok főparancsnoka, Antonio Caraffa altábornagy írt az érdekében a nádornak azzal ér-

⁹³⁵ Thököly Mária Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. november 23. MNL OL P 125 Nr. 5524. Tart tőle, hogy a birtokokat „elzalogosította volna, s azon fogadtak volna hadat az ő részéről”.

⁹³⁶ *Szepességi avagy lőcsei krónika* 459.; MAYLÁTH 1883, 373.

⁹³⁷ *Szepességi avagy lőcsei krónika* 460–461.

⁹³⁸ Füzéről: KÁROLYI 1911, I. kötet 249. Palkóról: Thököly Mária Nádasdy Ferencnek, Karcagószállása, 1685. február 18. MNL OL P 125 Nr. 6616.

⁹³⁹ *Dobay Zsigmond naplója*. In: *Thököly Imre naplói* 450. és 453.

⁹⁴⁰ I. Lipót Esterházy Pálnak, Linz, 1683. október 18. MNL OL P 125 Nr. 8393.

⁹⁴¹ Esterházy Pál listája a hűtlen főurakról: THALY 1883, 41–42.; VARGA J. 2007, 125.; soproni ház: Esterházy Pál adománylevele, Kismarton, 1685. december 10. MNL OL E 152 Acta Jesuitica Irreg. B 452 Convict Jaurino-Sopron. Litt. C f.11.

⁹⁴² Thököly Mária Thököly Katalinnak, Homonna, 1686. november 16. MNL OL P 125 Nr. 6617.

velve, hogy a grófnőt az uralkodó is a védelmébe vette.⁹⁴³ Thököly Mária végül a sógorához is fordult ilyen szavakkal: „kegyelmes uram, Nagyságod méltóságán kívül Isten után kihez folyamodjam s hová hajtsam árva fejemet, hová legyek, ha jószágocskámnak visszaszerzését Nagyságod most késelteti...”.⁹⁴⁴ Könyörgései meghallgatásra találtak: I. Lipót 1687. július 21-én kelt határozatában az elkobzott keszthelyi és nyúlalvai birtokok kárpótlásaként évi 500 forintot állapított meg neki, valamint az említett soproni házat jelölte ki lakhelyéül.⁹⁴⁵ Fél évvel később még újabb 800 forintot utaltatott ki Máriának, aki azonban ennyi pénzből nem tudott a rangjához méltó birtokot venni. Ráadásul a jezsuiták, akik kénytelenek voltak a soproni házat visszaadni, szerinte ellene hangolták a hűgát és Esterházy Pált is.⁹⁴⁶ Thököly Mária nehéz helyzetén végül úgy segített Esterházy, hogy dörfölyi birtokát zálogba adta neki és azt is megengedte, hogy „mivel pedig azon kastély romladozott állapottal vagyon, s szükséges, hogy valami reparatio légyen rajta... az hol legszükségesebb, ötszáz forintig” tehesse.⁹⁴⁷

Thököly Katalin és Éva fivérükhöz fűződő kapcsolatára kevés az adat. Thököly Imre legidősebb nővérét is megkereste egy viszontlátás reményében 1681-ben.⁹⁴⁸ Évát a kismartoni udvarban valószínűleg jobban elszigetelték a hírektől, bár azért teljesen nem foghatták be a fülét. Így tudomást szerzett férje kellemetlen feladatáról, hogy a német hadakkal együtt kellett a rebelliseket felkutatnia.⁹⁴⁹ Azt is hallotta más alkalommal, hogy „az követeket megáresztálták Bécsben, az fejeket oda akarják köldeni az rebelliseknek, de nem tudom, ha bizonyos-i vagy sem”.⁹⁵⁰ Az értesülés hátterét az képezte, hogy 1682 októberében az immár fejedelemmé választott Thököly Imre képviselői, Jánoky Zsigmond és Szirmay István fegyverszüneti tárgyalásokat folytattak Bécsben. Ezek elhúzódásával rémhírek kaptak szárnyra a kivégzésükről. A császárvárosban ott volt ekkor maga Esterházy Pál nádor is, aki számos beadványt és jegyzetet készített ebben a tárgyban a királynak és a Haditanácsnak.⁹⁵¹ Szirmay a követség során Thököly Évát is megkereste bátyja levelével, ő pedig férjén keresztül küldött választ.⁹⁵² Erős ellenőrzés érvényesült pár évvel később is, amikor már a politikai sikerei csúcsán túl, Thököly

⁹⁴³ Antonio Caraffa Esterházy Pálnak, Szatmár, 1686. december 5. MNL OL P 125 Nr. 4355. Személyéhez CZIGÁNY 2018.

⁹⁴⁴ Thököly Mária Esterházy Pálnak, Sempte, 1687. január 16. MNL OL P 125 Nr. 4144.

⁹⁴⁵ I. Lipót parancslevele, Bécs, 1687. július 21. MNL OL P 125 Nr. 11878.

⁹⁴⁶ I. Lipót parancslevele, Bécs 1688. január 28. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. O Nr. 557., illetve Thököly Mária Esterházy Pálnak, Kismarton, 1688. február 12. és Sopron, 1688. május 1. MNL OL P 125 Nr. 5532–5533., Thököly Mária fassiója a soproni házról, Kismarton, 1688. július 30. MNL OL P 108 Rep. 6 Fasc. U Nr. 407.

⁹⁴⁷ Esterházy Pál záloglevele Thököly Máriának, Kismarton, 1689. március 26. Prothocollum privatum, MNL OL P 108 Rep. 66 Fasc. 4 f.239.

⁹⁴⁸ IVÁNYI 1983b, 134.

⁹⁴⁹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. október 9. MNL OL P 125 Nr. 432.

⁹⁵⁰ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. október 21. MNL OL P 125 Nr. 436.

⁹⁵¹ Esterházy Pál jegyzetei és előterjesztései, Bécs, 1682. november 19–20. MNL OL P 125 Nr. 9642–9646., Nr. 6999–7000a.; IVÁNYI 1983b, 144.; VARGA J. 2007, 34–35.

⁹⁵² Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. október 31. MNL OL P 125 Nr. 439.

Imre ismét levelet írt Évának, amit a férje azonnal továbbított az udvari kancellárnak. Theodor Althet Strattmann a Laxenburgban időző uralkodó elé tárta az ügyet, de hogy mi volt a levél tartalma és milyen következménnyel járt, erről nincs több információ.⁹⁵³

A házaspár levelezésében tehát néhány megjegyzéstől eltekintve nem merült fel témaként Thököly Imre, Évában talán nem is voltak Máriaéhez hasonló kételyek. Érdekes az is, hogy tudomásom szerint Esterházy Pál soha nem találkozott személyesen Thököly Imrével, Thököly Éva pedig 1670 novemberében látta utoljára a bátyját.

Esterházy Pál nagy ellenszenvvel viseltetett a lázadó Thökölyvel szemben, amit nem biztos, hogy leplezni tudott vagy akart a felesége előtt. Különösen bosszantotta, hogy az udvar számításba vette a fejedelem pacifikálását oly módon, hogy felkínálta neki a hercegi címet és a vagyona visszaadását. A nádor, aki maga is a hercegség elnyerésén fáradozott, egy előterjesztésében hosszan érvelt amellett, hogy a cím csak a nádort és az esztergomi érseket illeti meg.⁹⁵⁴ 1683-as hadjáratát, birtokai felégetését, javai elrablását soha nem bocsátotta meg Thökölynek, nyilvánosan fattyúnak nevezte őt, elfogását és példás megbüntetését többször szorgalmazta az uralkodónál.⁹⁵⁵ Politikai bukását követően Thököly Imre Esterházyék számára szinte megszűnt létezni, egy levele őrződött meg 1688-ból, amely a vereségbe való beletörődéseként is értékelhető:

„Engem az jó Isten valóban bujdosó kenyérre juttatott, és életemnek kevés számú napjai is sok fáradtsággal, nyughatatlansággal és gyakrabban szerencsétlenséggel voltak teljesekek, ... mindazonáltal hazám és kedves atyámfiái szolgálatjokra élek még Isten kegyelméből naponként, jobb időket s azokban jobb állapotokat remélvén”.⁹⁵⁶

Mindenesetre a Thököly lányok gyakran szembesülhettek azzal, hogy a nevük és családjuk miatt gyanakvással tekintenek rájuk, sőt, megszólják őket. A két özvegy nővér, Thököly Katalin és Mária új házasságkötési esélyeit nyilvánvalóan rontotta fivérük politikai szerepe. Nádasdy Ferenc sokak véleményét kifejezhette egy 1687-ben Batthyány Ádámnak címzett levelében:

„Itt ily híreink vannak, hogy Kegyelmed gróf Esterhás Ferenczné asszonyomat magának örökös házastársul jegyzette..., elmékedjék az Udvarnál való szép creditomárul, böcsületirül, mely

⁹⁵³ Heinrich Althet Strattmann Esterházy Pálnak, Bécs, 1687. május 19. MNL OL P 125 Nr. 3854.

⁹⁵⁴ IVÁNYI 1991, 48.; az Esterházyak hercegi címéről ld. TOBLER 2005.

⁹⁵⁵ Fattyú megnevezésről: Esterházy Ferenc Esterházy Pálnak, Lánzsér, 1683. július 10. MNL OL P 125 Nr. 824; elfogatásról: Esterházy Pál előterjesztése I. Lipótnak, Sempte, 1683. november 13. MNL OL P 125 Nr. 7029.; ld. még IVÁNYI 1991, 229–230.; az 1683-as év történéseihez: VARGA J. 2009.

⁹⁵⁶ Thököly Imre Esterházy Pálnak, Gyula, 1688. április 5. MNL OL P 125 Nr. 4126.

nélkül a magyarok közül csak Kegyelmednek deservial, ne talántán azzal az Tököly nemzetségével Kegyelmed magának ártana...⁹⁵⁷

Thököly Évát is érték megjegyzések mind a kismartoni udvarban, mind főúri társaságokban. Nagyon is jellemző, talán mindennapinak nevezhető élethelyzetet tükröz Thököly Éva egy 1691-ben történt levélváltása Draskovich Jánossal, akinek a felesége, Nádasdy Mária Magdolna, szándékosan megbántotta Évát azzal, hogy egy keresztúri vendégeskedést követően nem búcsúzott el tőle.⁹⁵⁸ Draskovich a levélben Thököly Imre „királyságán” gúnyolódott – utalva ezzel arra, hogy 1690-ben III. Szulejmán Erdély fejedelmévé nevezte ki Thökölyt –, kifogásolta a hercegasszony rossz társaságát, amelyről a bécsi udvarban is beszélnek, és arra emlékeztette, hogy „gondolja meg, mi volt, miből emeltetett föl, ...gondolja jól, miként jött kicsinytől ily nagy méltóságra, árvaságból hercegségre.”⁹⁵⁹ Thököly Éva az ilyen jellegű bántásokat nem viselte könnyen és lobbanékonyan reagált, ráadásul a férje valószínűleg nem nyújtott támogatást az ilyen szituációkban a méltósága megvédéséhez, amely az egyik oka volt házasságuk megromlásának.

Thököly Imrével összefüggésben még olyan a hercegi levéltárban megmaradt iratról érdemes említést tenni, amely az emigrációban élő fivér hír- és információéhségére világít rá és amelynek a címe: *Minemő kérdéseket tett légyen Thököly Imre levele által méltóságos uram önagyságától, amidőn még Trinápolyban lett volna.* A dátum nélküli és ismeretlen személytől származó feljegyzés Thököly Imre kérdéseit tartalmazza egyrészt a politikai helyzetéről, másrészt a családjáról, nővéreiről. A tartalom alapján az irat valamikor 1698 körül vagy utána keletkezhetett, mert Thököly például az új lengyel királyról kérdezett, aki a Sobieski János halála után 1697-ben trónra lépő II. Ágost volt, valamint tudott a „musgua császár” bécsi látogatásáról is, ezzel minden bizonnyal I. Lipót és I. Péter orosz cár 1698 júniusi bécsi találkozására utalt. Családjára vonatkozásában észrevehető az a lényegre törő érdeklődés, amivel Thököly az elszigeteltségben is próbálta nyomon követni lánytestvérei sorsát, családi állapotukat, gyermekeik pályafutását, de arra is fény derül, hogy próbálta a nővéreivel kapcsolatot felvenni. A kérdések így hangoztak:

- hogy szolgál a három testvére egészsége, gyermekeiknek hogy megy soruk, „ki pap, ki apáca, ki secularis”, házasok-e?

- a két nénje férjnél van-e vagy özvegyek, Jörger gróf úr életben van-e?

⁹⁵⁷ Nádasdy Ferenc Batthyány Ádámnak, 1687. szeptember 15. MNL OL P 1314 Nr. 32670.

⁹⁵⁸ Thököly Éva Draskovich Jánosnak, Kismarton 1691. május, nap nélkül MNL OL P 125 Nr. 6784.; Draskovich János Thököly Évának, Zágráb, 1691. június 11.; Uo. Nr. 6933; Thököly Éva Draskovich Jánosnak, Kismarton, d.n. (1691), uo. Nr. 6785.

⁹⁵⁹ Draskovich János Thököly Évának, Zágráb, 1691. június 11. MNL OL P 125 Nr. 6933. Thököly 1690-es fejedelemségéhez TRÓCSÁNYI 1988, 47.

- a palatinus úr hogyan bánik a húgával, legált-e s bocsátott-e valamit a kezéhez?
- a tavaly a „Marchio Dária” által küldött majmokat és egyéb ajándékokat megkapták-e?
- Esterházy Ferencné hogyan tudott megosztani a gyermekeivel?
- a régi szolgák közül vannak-e a nővérek udvarában, ha igen, kik?
- felesége gyermekei életéről mi tudható, egymás közötti elosztották-e a vagyont, kivel házasodtak?
- lánytestvérei kaptak-e valamit az ősi és Erdélyben lévő jószágokból?⁹⁶⁰

A forrásban szereplő „Jörger úr” Thököly Katalin második férje, a katonatiszt Karl Joseph Jörger zu Tollet gróf. Thököly Katalinnak nagyon sok vitája volt legidősebb fiával, Esterházy Antallal a birtokok megosztása ügyében, emiatt meg is romlott a kapcsolatuk.⁹⁶¹ Thököly Imre és Zrínyi Ilona láthatólag a Bécsben családjakkal élő Rákóczi Ferencről és Juliannáról sem tudtak híreket szerezni. 1699 végéről ismert Zrínyi Ilonának egy Esterházy Antalhoz szóló levele, amelyben sógornőit, Thököly Katalint és Évát is üdvözli, egyúttal megköszöni nekik, hogy kijárták az engedélyt a bécsi udvarban a gyermekeikkel való levelezésre.⁹⁶²

Befejezésül Thököly Katalin és Mária további sorsát vázolom fel röviden. Thököly Katalin⁹⁶³ első férje, Esterházy Ferenc 1683-ban hunyt el. Kilencből hat gyermekük maradt életben, három fiú, Antal, József, Ferenc és három lány, Krisztina, Borbála és Antónia. A fiúk későbbi katonai, egyházi és világi pályafutása viszonylag jól feldolgozott,⁹⁶⁴ a lányok mindhárman apácák lettek az orsolyitáknál, illetve Antónia a kismartoni ágostonosoknál.⁹⁶⁵ Katalin grófnő özvegyként Pápán élt és nevelte a gyermekeit, majd 1694-ben, azután, hogy Pápát átadta Antal fiának, soproni házába költözött. Thököly Katalin Éva húgához hasonlóan kártérítést kapott az 1670-ben elkobzott anyai ági jószágokért.⁹⁶⁶ Az erdélyi birtokok visszaszerzésében a Thököly nővérek sikeresen működtek közre, habár Katalin a források szerint Évánál kevesebb pénzt tudott II. Apafi Mihálytól kicsikarni (ld. IV/4. fejezet). Még kétszer lépett házasságra: második férje Karl Joseph Jörger zu Tollet gróf volt (?–1697), a Starhemberg-féle ezred tisztje, aki a zentai csatában vesztette életét 1697-ben.⁹⁶⁷ Harmadik férjével, a sziléziai

⁹⁶⁰ Feljegyzés Thököly Imre kérdéseiről egy ismeretlenhez, d.n. MNL OL P 125 Nr. 9680.

⁹⁶¹ Thököly Katalin Thököly Évának, Sopron, 1694. szeptember 6. MNL OL P 125 Nr. 6771.; ld. még SZABÓ 1940, 7–8.

⁹⁶² Zrínyi Ilona Esterházy Antalnak, Isztambul, 1699. december 8. A levelet közli SERES 2004, 660.

⁹⁶³ Thököly Katalinról átfogóan MOHL 1918.

⁹⁶⁴ Esterházy Antal: HECKENAST 2005, 133–134.; Esterházy Ferenc uo. 135.; Esterházy József uo. 136.

⁹⁶⁵ ESZTERHÁZY 1901, 138.

⁹⁶⁶ I. Lipót határozata Thököly Katalin kártérítéséről, Bécs, 1687. július 13. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. N Nr. 539.

⁹⁶⁷ THALY 1901, VI.

származású Johann Jakob von Löwenburg gróffal (1670–1732) 1697. november 24-én tartották a csendes kézfogót Bécsben.⁹⁶⁸ A várható eseményről Esterházy Pál így tudósította a feleségét:

„Csak eszt akartam édes szocellim tudodra adni, hogy ma reggel Lebenburg Uram hozzám jövéen jelöntette, hogy Jergerné Asszonyomat örök házastársul elvette, s az jövő hétfőn az Asszony Újhelből följön, s kedden Mariahilfben fog lenni az Copulatio. Engemet hí egy ebédre minden ceremónia nélkül, kívánná, ha az édes szocellim is jelen lenne.”⁹⁶⁹

17. kép: Thököly Katalin és Johann Jacob von Löwenburg házassági anyakönyvi bejegyzése, Bécs, 1697. november 24.

A Thököly-Löwenburg házaspár mecénási-kegyességi tevékenysége részben ugyanazokban a terekben nyilvánult meg, mint sógoruké, Esterházy Pálé, így a boldogasszonyi ferences templomban, a bécsi mariahilfi templom Szent Kereszt-kápolnájában és a lanzendorfi ferencesek kegytemplomában.⁹⁷⁰ A soproni Fő téren nekik köszönhető az „ex voto” 1701-ben Katalin napon felállított Szentháromság-émlék, amelynek különlegessége hatalmas csavart oszlopa, talpazatán az egyesített Löwenburg-Thököly címerrel.⁹⁷¹ Thököly Katalin 46 évesen, 1701.

⁹⁶⁸ A házasságkötésre a bécsi Mariahilfer Kirchében került sor, de a Szent István-székesegyház anyakönyvébe jegyezték be, ld. St. Stephan, Trauungsbuch 1696–1698, f.425. Veress Ferenc rossz évszámot adott meg a házasságuk időpontjára VERESS 2018, 256.; Löwenburg személyéhez: HECKENAST 2005, 271–272. és VERESS 2018, 256–258.

⁹⁶⁹ Esterházy Pál Thököly Évának, Bécs, 1697. november 15. MNL OL P 125 Nr. 618., majd néhány héttel később elterjedt az a hír, hogy Karl Joseph Jörger zu Tollet él és Konstantinápolyban van fogságban, Esterházy Pál Thököly Évának, Bécs, 1697. december 4. uo. Nr. 620.

⁹⁷⁰ VERESS 2018, 257–258. és Veress 2019, 422–423.

⁹⁷¹ VERESS 2018, 272–273.

február 7-én hunyt el gyermekágyban, kívánságára első férje, Esterházy Ferenc mellett temették el a kismartoni ferences templom Esterházy-kriptájában.⁹⁷²

Thököly Mária második férje, Nádasdy István halála után egyedül nevelte Pál nevű kisfiát, majd valamikor 1696 körül újra férjhez ment. Harmadik férje a francia származású Johann Heinrich Baptist von Tournon gróf volt, aki a későbbiekben Esterházy Antalhoz hasonlóan a Rákóczi-szabadságharchoz csatlakozott.⁹⁷³ Mária 1696 augusztusában állított ki egy kötéslevelet férje számára, amelyben „minthogy őkegyelme is szép kötéslevelet adott énném, sőt, egymás mobiliákat is szerez a házamhoz, azért nem akarván én is háládatlan az én édes uramhoz lennem, ...kötöm és obligálom őkegyelmének az én patyi jószágomat...”.⁹⁷⁴ Közös lányuk, Eleonora von Tournon születési ideje nem ismert, de az tudható, hogy 1714-ben beöltözött Kismartonban ágostonos apácának és az ünnepségen Thököly Éva is részt vett.⁹⁷⁵ Nádasdy Pál külföldön tanult 1699-ben, édesanyja ekkor tett panaszt az Udvari Kamaránál, hogy a nevelésére megállapított 1000 forint évjáradék kifizetésével a Magyar Kamara igencsak elmaradt.⁹⁷⁶ Thököly Máriáról 1709-ből van még adat, feltehetőleg ebben az évben hunyt el.

6. Az udvartartás és a mecenatúra helyszínei

Thököly Éva levelei keltezése alapján legtöbbet Kismartonban tartózkodott, Fraknóból írt levelei csak 1683–1684-ből ismertek, s más uradalmi központokban, így Lakompakon vagy Kapuváron is csak elvétve látható. Vajon milyen volt a kismartoni udvar? Hogyan sikerült Évának feleségként beilleszkednie? Mekkora volt a saját udvara, kikre támaszkodhatott? Hogyan tudott az első feleség örökségével együtt élni? Mennyire tudta támogatni a férje törekvéseit, céljait, részese volt-e a mecenatúrájának? Az alkalmazkodás és elfogadás fontos építőkövei lehetnek egy jó házasságnak, ugyanakkor egy a rangjához – grófnő, majd hercegasszony és palatinusné – méltó udvartartás a törvények és szokások szerint is kijárt Thököly Évának.

⁹⁷² MOHL 1918, 3.

⁹⁷³ HECKENAST 2005, 437.; MÉSZÁROS 2020, 94.

⁹⁷⁴ Thököly Mária kötéslevele férje, Johann Heinrich Tournon számára, Peresznye, 1696. augusztus 10. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. B Nr. 89.

⁹⁷⁵ Esterházy Mihály Bezerédy Ádámnak, Bécs, 1714. május 6. EPA Bezerédy Ádám levelezése: „elégge csudálkozánk azon, hogy az özvegy hercegasszonynak mi dolga volt légyen Kismartonban, de észrevettük már apáca Pór kisasszonynak minékünk írott levelébül, hogy az Turno kisasszonyt be fogják öltöztetni e napokban s hihető, arra nézve ment volt alá az hercegasszony.”

⁹⁷⁶ Thököly Mária az Udvari Kamarának, 1699. november 27. MNL OL NRA Fasc. 28. Nr. 73.

Esterházy Pál udvara

Esterházy Pál több tisztséget viselt, csak a legfontosabbakat említve, 1652-től Sopron vármegye főispánja, 1668-tól a bányavidék főgenerálisa, 1681-től a Magyar Királyság nádora, ezek mellett az ország egyik udvari főméltósága, királyi főudvarmester.⁹⁷⁷ A család fő rezidenciája a kismartoni kastély volt, a családfő a második házassága idején a legtöbbet itt időzött, de Fraknón és Lakompakon is gyakran megfordult, hacsak hivatali ügyei miatt Bécsbe vagy Pozsonyba nem rendelték. A többi várában, kastélyában, udvarházában az itinerárium alapján jóval kevesebb időt töltött.⁹⁷⁸ Udvara bemutatásához analógiaként a legjobb példa a szomszédos főúr, az egy generációval idősebb Batthyány Ádám udvara, amelynek működésébe Koltai András kiváló monográfiája nyújtott bepillantást.⁹⁷⁹ Esterházy Pál udvarának összetett struktúrája az elkülönült feladatkörökben is megnyilvánult. Három nagy része volt.⁹⁸⁰

1. udvartartás (udvarnép) – a dominusz közvetlen szolgálatban állók:

a. familiárisok vagy „uraimék”: általában a vármegye nemességéből kerültek ki, nem vagy nem laktak folyamatosan a fő rezidencián, hanem valahol a környéken, kisebb-nagyobb birtokokkal rendelkeztek, ahol gazdálkodást folytattak. Az úrnak kísérettel, katonai szolgálattal tartoztak, őrizték és védték a családot, tanácsot adtak, személyes és bizalmas ügyeket intéztek, üzenetet vittek, vásároltak. A familiáris fizetést kapott az úrtól, a kettőjük között létrejött szerződést konvenciónak nevezték.⁹⁸¹ Általában a tapasztaltakból közülük kerültek ki a katonai jelentőséggel bíró várak kapitányai,⁹⁸² az udvarmester, a lovászmester, a kamarás és a fiatalabbakból az inasok, étkefogók, asztalnokok, pohárnokok, fullajtárok.

b. „szakértelemmel” szolgáló udvari személyzet: az úr közvetlen környezetébe tartoztak, szintén fizetést kaptak, meghatározott feladatokat kellett teljesíteniük, ilyenek voltak a muzsikuskok, a képírók, a szakácsok, a vadászok, a szabók, a kovácsok. Nem egy adott rezidenciához kötődtek, hanem Esterházy Pál személyéhez, ha ő úton volt és a szükség úgy hozta, akkor ebből az udvarnépből sokan elkísérték.

Erre az udvartartásra vonatkozóan bár tudjuk, hogy voltak konvenciók listák és szerződések, de sem a fraknói, sem az Országos Levéltárban nincsenek meg az ezeket tartalmazó ún. pro-

⁹⁷⁷ Tisztségeihez IVÁNYI 1991, 408–410.

⁹⁷⁸ Esterházy Pál tartózkodási helyeire ld. Király Péter és általam készített Esterházy Pál itineráriumát.

⁹⁷⁹ KOLTAI 2012.

⁹⁸⁰ Koltai András részletezte az udvar szó jelentésrétegeit és bemutatta a működési mechanizmusát KOLTAI 2012, 15–29.

⁹⁸¹ KOLTAI 2012, 248–266.

⁹⁸² KOLTAI 2012, 267–274.

viskolcz.noemi_5_22

tokollumkötetek.⁹⁸³ Töredékforrásokkal rendelkezünk, amelyek azért a tájékozódást lehetővé teszik. 1711-ből és 1713-ból is maradt meg ún. udvari konvenciók listája, szerkezetileg nagy eltérést valószínűleg nem mutatnak attól, mint amikor még Thököly Éva is Kismartonban lakott. A két jegyzékben sok az átfedés, a nevek és/vagy feladatkörök mellett az éves fizetést is megjelölték, ahogy az alábbi táblázatban látható.

Lista Conventionatorum Anni 1711	Flor.	Lista Conventionatorum Anni 1713	Flor.
Illustrissimus Comes Dominus Petrus Eszterházy	150	Illustrissimus Comes Dominus Petrus Eszterházy	150
Generosus Dominus Adamus Bezeredi	100	Generosus Dominus Adamus Be- zeredy	100
Dominus Georgius Wolff (áthúz- va) Faber Doctor	100 (át- húzva) 75	Dominus Thomas Casimirus Faber Doctor	75
Dominus Petrus Korca	84	Petrus Korca, Stabuli Magister	84
Dominus Adamus Zicsi	60	Gabriel Belleznay Camerarius	60
Gabriel Beleznai	60	Paulus Farkas Asztalnok	50
Farkas Pál Asztalnok	50	Georgius Fábriánkovics	50
Knepántli Discantista	50	Knepantl Discantista	50
Joannes Ruprecht Discantista	50	Johannes Ruprecht Discantista	50
Veöreos Clára Hopmesterné	50	Antonia Lindin Cantatrix	30
Chorusbéli Musicus Fábri Pál	42	Clara Veöreös Hoffmesterné	50
Udvari Szabó Holler Gyeörgy	36	Törpe Ilonka	30
Képiró Joseph	39	Hayer Eörsébeth szolgálóleány	30
Képiró Pacher Jakab	26	Anna Maria Peöcy, szolgálóleány	30
Vadász Gáspár	50	Catharina Mevaldt szolgálóleány	30
Vadász Tamás	50	Udvari mosóné	30
Sípos Péter	38	Marinka szolgáló	20
Sípos Geczi	34	Karner János Pohárnok	50
Lengyel Sípos János	57	Udvari Szabó Holler Gyeörgy	36
Lengyel Sípos Jákli	30	Udvari Tálnok	25
Krészing Gáspár Konyhamester	75	Sprincics János Csatlós	36
Miller Mátyás Szakács	85	Kráicsics Gyeörgy Csatlós	36
Groff Mihály Szakács	75	Udvari Kovács	38
Udvari Tálnok	25	Gyeörgy Jäger	50
Csatlós Sprincics János	35	Venczel Jaruics Jager	70
Csatlós Kraycsics Gyeörgy	36	Sípos Peter	38
Udvari Kovács	38	Sipos Geczi	38
Udvari Mosóné	20	Kresingh Gáspár Konyha Mester	75
Fakó lovak mellett lévő Kocsis	32	Matthias Müller Német Szakács	85
Fakó Lovak mellett lévő Fallajtár	24	Thobias Mester, Magyar Szakács	70

⁹⁸³ Hárich János: *Esterházy Pál iratai. Vegyes kötet.* 1. 113. 115. 129. MNL OL P 125 „Udvari emberek konvenciók könyve nevekkel” 1674–1675, 1675–1682, 1683–1695, 1705–1715 Prot. XXX–XXXII.” Iványi Emma szerint megvannak a konvenciók könyvek, de az általa megjelölt P 156 jelzetű levéltári egységben csak 18. századi anyag található, ld. IVÁNYI 1991, 317.

viskolcz.noemi_5_22

Lista Conventionatorum Anni 1711	Flor.
Öreg Fekete Lovak mellett lévő Kocsis	32
Öreg Fekete Lovak mellett lévő Fallajtár	24
Második öreg Fekete Lovaink mellett lévő kocsisunknak	32
Más öregbik Fekete Lovak mellett lévő Fallajtár	24
Pej lovak mellett lévő Kocsis	32
Pej lovak mellett lévő Fallajtár	24
Szirmai Lovak mellett lévő Fallajtár	24
Kis Fekete Lovak mellett lévő Kocsis	32
Kis Fekete Lovak mellett lévő Fallajtár	24
Taligás	20
Szíjártó Lovász	28
Lovász	24
Tubicines	n.a.
Mathias Pochsmit	100
Joannes Echmon	100
Valentinus Florian	100
Franciscus Pohnhaymer	100
Josephus Frey	100
Petrus Pucz	100
Fidicen Laurentius Nochper	100
Antonius Thurand Lautenista	80
Sebastianus Gindel Tenorista	40
Venceslaus Járwich Venator	70
Joannes Taufer Cocus	20
Franciscus Zeller Organista	65
Thobias Cocus Hungaricus	70
Georgius Venator	25
Midl szolgálónak	25
Törpe Ilonkának	25
Szirmai Lovak mellé kocsisnak	32
	3094 fl

Lista Conventionatorum Anni 1713	Flor.
Joannes Georgius Tauscher Német Szakács	20
Joseph nevű Képiró	39
Ferdinandus Josephus Pucher képíró	50
Eöreg Fekete Lovaink mellett lévő kocsis	32
Eöreg Fekete Lovaink mellett lévő fallajtár	24
Második Fekete Lovaink mellett lévő Kocsis	32
Második Fekete Lovak mellett lévő fallajtár	24
Harmadik Fekete Lovak mellett lévő Kocsis	32
Harmadik Fekete Lovak mellett lévő fallajtár	24
Kis Fekete Lovak mellett való kocsis	32
Kis fekete lovak mellett lévő fallajtár	24
Új lovak mellett lévő kocsis	32
Új lovak mellett lévő fallajtár	24
Öreg pej lovak mellett lévő kocsis	32
Öreg pej lovak mellett lévő fallajtár	24
Kis pej lovak mellett lévő kocsis	32
Kis pej lovak mellett lévő fallajtár	24
Taligás	20
Szíjártó lovász	24
Lovász	24
Lovász	24
Lovász	24
Tubicines	
Matthias Pachsmitt	100
Joannes Echmann	100
Valentinus Florian	100
Petrus Pucz	100
Josephus Fray	100
Franciscus Pahnhaimer	100
Aloysius Antonius Turant Lautenista	80
Lautentius Nachbar Fidicen	100
Franciscus Zeller Organista	65
Sebastianus Kindl Tenorista	50
Paulus Fabri Musicus Choralis	42

Lista Conventionatorum Anni 1711	Flor.	Lista Conventionatorum Anni 1713	Flor.
		Summa Summarum	fl 3124

15. táblázat: Esterházy Pál 1711-es és 1713-as kismartoni udvari konvenciók jegyzéke

Esterházy Péter gróf a herceg udvari kapitánya, egyik leghűségesebb embere, aki egyébként unokatestvérének, Esterházy Zsigmondnak volt az 1653 körül született fia, s ifjúságától kezdve Pál udvarában nevelkedett.⁹⁸⁴ A Sopron vármegyei köznemesi családból származó Bezeredy Ádám – apja, Bezeredy György még a Nádasdy család familiárisa volt – 1680-ban már „Primarius aulae nostrae”, vagyis az udvar előjárójaként szerepelt a neki írt levelek címzésében, az 1690-es években magyar megnevezéssel udvari hadnagy, majd még később vicekapitány és Fraknó parancsnoka.⁹⁸⁵ Zichy Ádám a herceg komornyikja volt az 1700-as évek első évtizedében. A főbb familiárisoknak külön szobájuk is volt a kastélyban.⁹⁸⁶

1711-ben 59, 1713-ban 63 fő tehát, aki a herceg személyéhez kötődő udvartartásának része, összesen 3094, illetve 3124 forint fizetéssel. Ide tartoztak még olyan különleges személyek, mint például Törpe Ilonka – valószínűsíthetően egy apró termetű személy,⁹⁸⁷ de Éva egyik korábbi leveléből az is kiderül, hogy mórokat vagy szerecseneket is tartottak. 1682-ben Évára bíztak egy ilyen asszonyt:

„Ezt is akartam Nagyságodnak tudtára adnom, hogy az szerecsen asszonnyal nem tudom, mit köllösszék cselekednem, mivel most is mind csak rosszul vagyok, ha szí[n]te egy vagy két nap jobban vagyok is. Ha valamiért megharagszék, még egynéhán napik fekszik, utána szemmi hasznát nem vehetem. Attúl isz tartok, hogy itten meg ne haljon. A minap is csaknem megholt, szemmit nem kezdhetek víle.”⁹⁸⁸

A 17–18. században az afrikai származású, sötét bőrszínű, Bécsben élő mórok számát 100–200 főre becsülik, akik kétféle módon kerültek a császárvárosba: vagy az oszmánokkal való háború vagy pedig az ibériai félszigeten át zajló rabszolgakereskedelem révén. A legtöbben közülük arisztokrata udvarokban szolgáltak, így a Liechtensteineknél, a Harrachoknál, egy megkelesztelt mór volt az Aspremont családnál és persze a császári udvarban is.⁹⁸⁹ Az Esterházy hercegeknél a kutatások először Esterházy „Fényes” Miklósnál regisztráltak egy Zibas nevű

⁹⁸⁴ ESTERHÁZY 1700, Nr. 144.; ESZTERHÁZY 1901, 188–189.

⁹⁸⁵ DOMINKOVITS 2005, 157.

⁹⁸⁶ Ezt a különféle mesteremberek (asztalos, ács, kőműves) által benyújtott számlákon lehet látni, hogy a kastély mely részein, termeiben dolgoztak ld. MITROPULOS 2016, 57.

⁹⁸⁷ Oriásokról és törpékről az arisztokrata udvarokban *Höfen und Residenzen* 70–72.

⁹⁸⁸ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Nagy höflány, 1682. május 5. MNL OL P 125 Nr. 409.

⁹⁸⁹ A mórokról: <https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Mohren> (utolsó megtekintés: 2022.04.11.); *Höfen und Residenzen* 72–73.

udvari mórt, aki a frankfurti császárkoronázásra is elkísérte az urát.⁹⁹⁰ Thököly Évának ezzel a levelével azonban jóval korábbra tudjuk ezt a kultúrtörténeti jelenséget datálni. Szerecsenek az 1690-es évtizedben is lehettek Kismartonban. Esterházy Mihály és Gábor kettős esküvőjékor festett képen is látható egy fiatal fekete fiú bolondjogarral a kezében, illetve a *Trophaeum* nemzetségkönyv metszetei között is ábrázoltak egy mór fiút a háttérben. Többnyire valamilyen feladatot is rájuk bíztek, például fullajtárként vagy zenészként vettek részt az udvar életében.

18. kép: Esterházy Borbála ábrázolása egy virágkosarat tartó néger fiúval a *Trophaeumban*⁹⁹¹

2. háztartás vagy a várak népe: éves fizetésű tisztségviselők, akik az úr és családja ellátásért, az épített környezet funkcionálásáért, az uradalom gazdaságáért felelősek. Mitropulos Anna – ha nem is teljeskörűen – feldolgozta az 1667–1713 közötti alkalmazottak adatait a kismartoni számvevőség iratai alapján, részleteiben is bemutatva az 1705. évi kismartoni konvenció-

⁹⁹⁰ SAUER 2016, 239. Angelo Soliman császári udvari mórról Péterfy Gergely írt disszertációt 2007-ben, amelyből megszületett kedvenc regényem, *A kitömött barbár* 2014-ben.

⁹⁹¹ ESTERHÁZY 1700, Nr. 16.

jegyzéket.⁹⁹² Én a két említett forráshoz időben közelebb eső 1712. évit vizsgáltam meg,⁹⁹³ amelyben a következő szolgálattelvőket sorolták fel: tisztartó, számvevő, fő- és viceporkoláb, várkaplán és szolgálja, könyvelő („Buchhalter”) és két írnoka, kasznár, pincemester, sáfár, pék, kútmester, szénaosztó, fő- és alerdész, ács, kádár, szőlőműves, kőműves, két őr („Schloss Wachter”), hét darabont-testőr („Schloss Trabanten”), muskétások (nincs a számuk megadva), dobos és sípos, belső és külső kapuőr, sajtcsináló („Käsmacher”), pásztor, uradalmi majorság vezetője, két ökörhajcsár és egy hajdú („Freimann”), üstdobos („Schloss Pauker”), ezüstmosó („Silberwäscherin”) és még öt személy a fejéregyházai majorságban. Azaz kb. 50 olyan alkalmazott volt tehát, akik a kismartoni kastélyhoz kötődtek, többnyire helyben laktak a családjaikkal és naponta szolgálatot teljesítettek. Készpénzben kapott fizetésük mellett különféle természetbeni járandóságok (bor, hús, gabona, fa, só, gyertya stb.) is megillették őket.⁹⁹⁴

Hasonló struktúrájú, ám nagyságban eltérő állandó háztartások voltak az Esterházy-uradalmak központjaiban, így Fraknóban,⁹⁹⁵ Lánzséron, Lakompakban, Kapuváron, Hartensteinban, Alsólendván, Köpcsényben és így tovább.

3. a nádori kancellária: szintén Kismartonban működött, bár a magasabb rangú tagjai, mint az alnádor, az ítélmester és a jegyzők nem tartózkodtak folyamatosan a kastélyban, szemben a titkárral, *expeditorral* és az írnokokkal. Ők minden a nádor fizetett alkalmazottai voltak.⁹⁹⁶

*

Összegezve tehát az adatokat, Kismartonban a *dominus* Esterházy Pál otthon tartózkodásakor akár 100–120 főnyi személyzet is szolgálhatta őt és a családját. Az udvar a Magyar Királyságbeli arisztokrata családokat tekintve a legnagyobbak között lehetett, de a Habsburg Birodalomban inkább csak közepes méretűnek tekinthető. Thomas Winkelbauer adatai szerint a Liechtenstein-udvar személyzete az 1670-es években 240 fő körül mozgott.⁹⁹⁷

Férje udvartartásának tagjaival Thököly Évának nem volt konfliktusmentes a kapcsolata, mint ahogy a következő fejezetben kifejtem, több gondja is adódott a tisztekkel. Az egyik, hogy nem engedelmeskedtek neki, illetve hogy nem kapott olyan ellátást, amit elvárt volna. A másik, hogy férje bizalmas familiárisai, így Bezerédy Ádám, Fabiánkovich Ferenc, Völcsy György állandóan szemmel tartották őt és jelentették, ha viselkedését helytelennek

⁹⁹² MITROPULOS 2020, 5–16. A szerző az 1705. évi konvencióskönyv bemutatásakor a forrás második felét figyelmen kívül hagyta.

⁹⁹³ A kismartoni kastélyban szolgáló tisztek jegyzéke, 1712 („Verzeichnuss aller Herrn Officierer undt diener welche bey dem Schloß Eysenstatt dienen undt Ihre Jahrs Besoltungen wie hernach auff dises 1712te Jahr auß dem Rendtambt zu empfangen haben sollen”). EPA RAR Eisenstadt 1712 Nr. 72.

⁹⁹⁴ MITROPULOS 2020, 21.

⁹⁹⁵ MITROPULOS 2014a, 79–84.

⁹⁹⁶ PAPP 1942–1945, 310–324.; IVÁNYI 1941, 312–322.

⁹⁹⁷ WINKELBAUER 1997, 240–241.; Esterházy Pál udvarához összefoglalás: ZIMÁNYI 1997.

vélték. A későbbiekben látni fogjuk, hogy mindkét problémahalmaz jelentősen hozzájárul a házasság megromlásához.

Thököly Éva udvara

A női udvarról már egy korábbi, Esterházy Pál nővéréről, Esterházy Anna Júliáról szóló tanulmányomban írtam ezért ide emelem az akkori megfogalmazásomat, hiszen Thököly Éva udvara leírására is alkalmasak az akkor írt sorok: „Közép-Európában a 15. század utolsó harmadától az uralkodói, hercegi, majd az arisztokrata udvarokban is a női udvar elkülönülése figyelhető meg: önálló udvartartás, saját lakrész, sokszor pénzügyileg is szétválasztott gazdálkodás vált jellemzővé. Az úrnő a reprezentatív szerepe mellett ugyan részt vehetett politikai-diplomáciai közvetítésben, de főként az udvar gazdasági működésének és társadalmi integrációjának irányítása tartozott a kompetenciái közé: a gyermeknevelés, az élelmiszerellátás, a család és az udvari személyzet ruházatáról való gondoskodás, a gyógyítás és a kert alakítása.”⁹⁹⁸

Nem maradtak olyan összeírások, konvenciók szerződések, amelyek azt adhatnák, hogy mekkora volt és kikből állt Thököly Éva női udvara. A részletes, szinte minden évből ismert kismartoni jegyzékek mindig csak a kastélybeli tisztviselőket és szolgákat sorolják fel általában, ők biztosan nem a hercegasszony udvartartását képezték. A lakompaki számadások alapján egyértelmű, hogy az első feleség életében a női udvar alkalmazottait az ottani bevételekből fizették. Ennek az az oka, hogy ez az uradalom Esterházy Orsolya öröksége volt. A férj és a feleség udvartartását tehát pénzügyileg szétválasztották.

Thököly Éva udvartartására az egyik első adat a lakompaki számadásokról került elő, már gyámleányként is volt egy leányasszony mellette, akinek a fizetése évi 20 forint volt.⁹⁹⁹ Röviddel a házasságkötésük előtt Éva azt írta Esterházy Pálnak, hogy „az magam nímet leánya is úgy truccol velem..., csak azt mondja, hogy ő nem marad velem”.¹⁰⁰⁰ Ugyanekkor Esterházy Orsolyának négy leányasszonya, két mosónője és a kis Ádám mellett egy szoptató-dajkája volt, akiknek a fizetése fél évre 176 forintot tett ki.¹⁰⁰¹ Ezek az elszámolások Esterházy Orsolya halálával eltűnnek a lakompaki számadásokról.

A házassággal megnövekedett ugyan Thököly Éva női udvara, de olyan típusú nagy, kb. 15–20 fős női udvar, mint Esterházy Anna Júlia esetében – benne a vénasszony, leányasz-

⁹⁹⁸ VISKOLCZ 2015, 885.; ld. még KOLTAI 2012, 373–391.

⁹⁹⁹ A Frauзиммерek, mosóasszonyok és dajka fizetése („Condentierung und bezahlung der Frauzimmer, Wöschinnen und ämeln betreffent”), Kismarton, 1680. december 31. EPA RAR Lackenbach 1680 Nr. 89 „die Töckelischer Freule Frauzimmer hat pro ganzes Jahr in Geldt zwainzig gulten”.

¹⁰⁰⁰ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Nagyhöflány, 1682. május 10. MNL OL P 125 Nr. 412.

¹⁰⁰¹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Nagyhöflány, 1682. május 10. MNL OL P 125 Nr. 412.

szonyok, varrónők, gyöngyfűzőnők, szakácsnők, inasok, dajkák, szolgálók és szolgálólányok – egyáltalán nem észlelhető. Az 1683 áprilisában született István fiához egy Höwam Barbara nevű bábát fogadott Sopronból 25 forintért, illetve egy szoptatósdajkát 8 forintért.¹⁰⁰² 1683 májusában a közelgő oszmán-uruc hadak miatt Esterházy magával vitte a feleségét és a kis csecsemőt is Semptére. A velük vonuló udvari emberekről egy jegyzék készült, benne Thököly Éva „udvari népét” is felsorolták, köztük egy öregasszonyt, négy Frauimmert, két inast, két mosóasszonyt, egy gyöngyfűzőnét és egy dajkát,¹⁰⁰³ tehát legalább 11 fő tartozott az udvarába ekkor. Az eddigi kutatások során a fraknói, kismartoni és részben a lakompaki számadásokat tudtam átnézni, egyikben sem találtam kifizetéseket a női udvar alkalmazottai részére. Ezért elképzelhetőnek tartom, hogy a köpcsényi uradalom, amely Esterházy Pál 1694-es végrendelete szerint özvegsége esetén Thököly Évát illette volna, bevételeiből finanszírozták őket, sokatmondó egy 1694-es levélrészlet erre vonatkozóan:

„Az köpcinyi számtartó sem köldött még egy-egy pínzt is, azt várja talám, hogy magam menjek érte. Azminthogy kintelen is lészek értemenni, mert az celíd úntalan búszít az fizetiséért, s itten penik nem adnának az én szómra, ha talám mindjárt meghálnék is”.¹⁰⁰⁴

A személyzetre nézve az 1690-es években Thököly Éva levelei nyújtanak némi fogódzót, sokszor érezte magát egyedül, néhány példa erre az 1692-ből: „nem tudom, tovább mint léssen én édesem, valóban meg éjedtem rajta, csak magam lívén itten az sok gyermek között”,¹⁰⁰⁵ más-kor „itten senkit nem találtam, azki csak az cipellősemet fölhúzná is”.¹⁰⁰⁶ Végül 1698-ban konkrét számokkal is szolgált a hercegasszony:

„noha az én udvarom nem olyan nagy, hogy nagy kárt tegyenek. Egy rossz inással s egy leánnyal vagyok, mivel több inast nem is tarthatok. Níkem mindazonáltal nem gyalázat. Egy jó nemesember is több inast tart az feleséginek egynél”.¹⁰⁰⁷

Ez utóbbi idézet megerősíti, hogy az 1683-as állapothoz képest csökkent az udvartartása, a négy leányasszonyból és két inasból egy-egy maradt, s ezzel a helyzettel semmiképpen nem volt elégedett. Az alkalmazottakon kívül az 1690-es évek elejétől felbukkantak Thököly Éva mellett bizalmasok, Vukovics János és egy „Prankné” nevű asszony, akik az udvari emberek véleménye szerint túlságosan befolyásolták őt és a rangjához nem méltó társaságot képviseltek.

¹⁰⁰² A bábáról: Thököly Éva utasítása Trimmel Mátyás lakompaki számvevőnek, Kismarton, 1683. április 23. EPA RAR Lackenbach 1683 Nr. 61.; a dajkáról: Kismarton, 1683. május 1. EPA RAR Lackenbach 1683 Nr. 62.

¹⁰⁰³ THALY 1883, 34.; KAS 2009, 536–537.

¹⁰⁰⁴ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Szent Margaréta, 1694. november 9. MNL OL P 125 Nr. 598. A köpcsényi számvevői hivatal iratai 1679-től vannak meg a fraknói levéltárban, de ezt még nem volt lehetőségem kutatni.

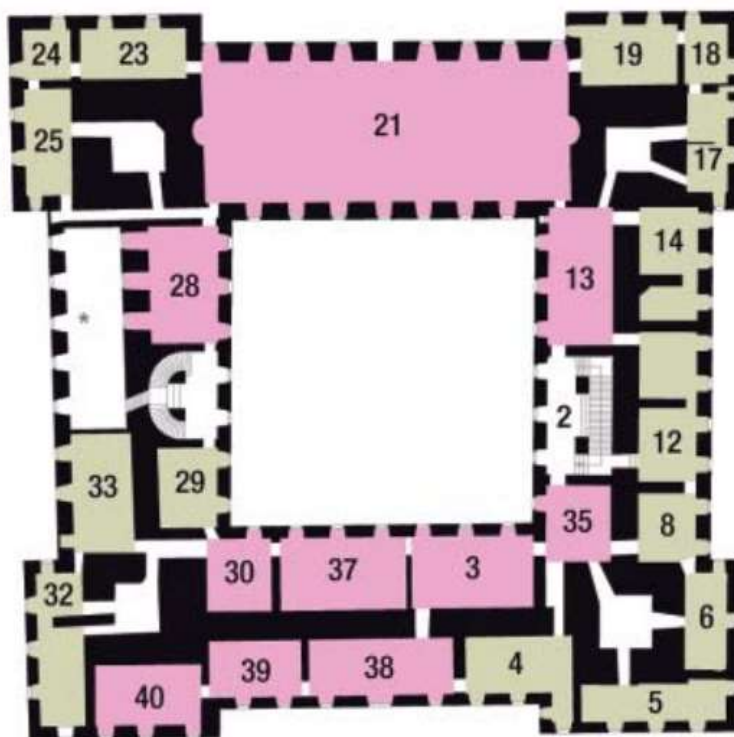
¹⁰⁰⁵ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. július 29. MNL OL P 125 Nr. 574.

¹⁰⁰⁶ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. szeptember 26. MNL OL P 125 Nr. 577.

¹⁰⁰⁷ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Köpcsény, 1698. február 28. MNL OL P 125 Nr. 624.

A kismartoni kastély

Thököly Éva a külön udvartartása ellenére is természetesen a család és a nagy udvar része és aktív, egyben megkerülhetetlen szereplője, Esterházy Pál megbízható társa, legalábbis közös életük 18 évének nagy részében ez biztosan állítható róla. A kismartoni kastély egyben reprezentatív nádori központ is volt, a herceg és családja lakhelye, amelynek átépítése 1672-ben fejeződött be, tereinek kialakítása nagyszabású és látványos megoldásokkal történt. Esterházy Pál hosszú életéből nem ismert olyan inventárium, amely a berendezést és az ingóságokat írta volna le. Csak kilenc évvel a halála után, 1721-ből maradt egy összeírás, amelyről állítható, hogy tükrözi a Pál korabeli állapotokat,¹⁰⁰⁸ ugyanis sem Esterházy Mihály, sem József nem lakták fő rezidenciaként Kismartont. Az inventárium alapján Stefan Körner és Margit Kopp rekonstruálták a kastély egykori elrendezését. A főlépcsőházában Toldi Miklós, Kinizsi Pál és Hunyadi János szobrai fogadták a belépőket, felfelé haladva Báthory István, Frangepán János és Szilágyi Mihály fából faragott képmásai álltak.¹⁰⁰⁹ Az első emeleten lakott az Esterházy család.

19. kép: a kismartoni kastély első emeletének alaprajza Körner-Kopp rekonstrukciója nyomán¹⁰¹⁰

Az összeírók az első emeletre felérve a 3-as számmal jelölt kis ebédlőből („kleines Tafel Zimmer”) indultak és mentek körbe, melynek során 25 termet vagy szobát írtak le. A rózs-

¹⁰⁰⁸ Az inventáriumot kiadta HARICH 1972.

¹⁰⁰⁹ HARICH 1972, 131–132.; KÖRNER–KOPP 2010, 232.

¹⁰¹⁰ KÖRNER–KOPP 2010, 233.

színű részek a reprezentatív, a bézs színűek a magánszféra terei. Az elkülönített női szárny („Frauen Zimmer”, 33.) az első emelet délnyugati részén, az oratórium (28.) és a lorettói kápolna (40.) között helyezkedett el. A falakon családi képeket, mitológiai és bibliai festmények mellett asztalokat, egy ágyat, egy spanyolfalat és két ládát írtak össze, egyértelműen szegényesnek látszik a berendezés. A hozzátartozó szobákban (30. és 32.) sem fedezhető fel Thököly Évának semmilyen személyes nyoma. Ezzel szemben a herceg apartmanja (4–6.) – amelyet egyfelől a látványos tükörszobák, másfelől a kis ebédlőterem (3.) és a fogadószoba (35.) vettek körbe – a falakon családi és történeti festményekkel, feltehetően még mindig őrizte az Esterházy Pál-féle dekorálási elképzeléseket.¹⁰¹¹ A legszebb kétségtelenül a 21-es számmal jelölt díszterem, a német nyelvű forrásokban, „der grosse Saal” lehetett. Galavics Géza művészettörténész nemrégiben mutatta be egy tanulmányban a majdnem 600 négyzetméter nagyságú díszterem mennyezetképének keletkezéstörténetét.¹⁰¹² A festészeti-szobrászati program inventora az a Carpofo Tencalla volt, akit a Habsburg Birodalom elitje foglalkoztatott rezidenciái tereinek kifestésére.¹⁰¹³ A kismartoni kastély lakói és látogatói a díszterembe lépve lenyűgöző vizuális élményben részesültek. A terem végében egy grottát alakítottak ki,¹⁰¹⁴ amelyben Ádám és Éva szobra állt egy-egy fülkében. A fenti boltozaton 31 kompozícióban olyan mitológiai történetek jelentek meg, mint Ámor és Psyché, a Hesperidák aranyalmája, vegyítve a Magyarország tartományait megjelenítő nőalakokkal. Az oldalfalakat a magyar királyok és az Esterházy-várak és kastélyok képmásai díszítették.¹⁰¹⁵ 1682-ben itt tartották Esterházy Pál és Thököly Éva menyegzőjét, amelyre külön díszleteket készített Veith Kißler udvari festő és három segédje.¹⁰¹⁶

A kastély második emeletének az elrendezését Buzási Enikő rekonstrukciójában ismerjük: a nyugati szárnyban kaptak helyet az egymással szoros egységet képező képtár („Gallery” megnevezéssel) helyiségei és a Kunstkammer, a dél felé néző traktus külső és belső termeiben pedig a könyvtár.¹⁰¹⁷ A földszinten a kincstár („Schatzkammer”) óriási tere mellett a tisztviselők hivatali szobái, a kertre, jobban mondva a vadasparkra („Tiergarten”) nyíló *sala*

¹⁰¹¹ HARICH 1972, 132. és 137.; KÖRNER–KOPP 2010, 233.; az apartmanról, mint több, egymással összekapcsolódó helyiségtípusról ld. *Höfen und Residenzen* 413–417.

¹⁰¹² GALAVICS 2016, 279–362.

¹⁰¹³ GALAVICS 2016, 283–284.

¹⁰¹⁴ Esterházy Pál utasítása, Kismarton, 1679. szeptember 9. EPA RAR Eisenstadt 1679 Nr. 241. „Commiss(ion) und gräfliche dingnuß, wegen einer Crothe in dem großen Sall, mit dem Vallentin Späz, Stockhodor betr.”

¹⁰¹⁵ GALAVICS 2016, 286.

¹⁰¹⁶ PRICKLER 2013, 166.

¹⁰¹⁷ BUZÁSI 2015, 121–124. Buzási Enikő a termék berendezése alapján felülírta Stefan Körner és Margit Kopp rekonstrukcióját.

terrena vagy hűsölő terem, a várplébános, az udvarmester és a testőrök szobái, a konyha és cukrászat helyiségei és a kápolna helyezkedett el.

Fontosnak tartom még a kastély szakrális tereinek rövid bemutatását, hiszen ezek használata Thököly Éva mindennapi vallásgyakorlatának a része volt.¹⁰¹⁸ A Szeplőtlen Szűz tiszteletére szentelt kápolna a kastély felújításának első fázisában, még az 1660-as években elkészült. A stukkókkal és freskókkal gazdagon ékesített alsó helyiségben a fekete márványozott oszlopokkal tagolt Mária-főoltár vonzotta magára a tekintetet, a háromszintes oltárépítmény középpontjában állt a faragott és öltöztetett Mária kegyszobor, amely fölött az Atyaisten alakja emelte áldásra a kezét.¹⁰¹⁹ Az összbenyomást aranyozott és ezüstözött angyalszobrok, valamint Esterházy Pálnak és első feleségének, Orsolyának az oltárra festett térdeplő-imádkozó képmásai tették személyesebbé.¹⁰²⁰ A Mária-szobor előtt több csoda is történt a későbbiekben, ezeket maga Esterházy Pál örökítette meg a *Mennyei korona* című művében, amelyből Esterházy Ádám szerencsés balesetét már említettem korábban (ld. IV/3. fejezet).¹⁰²¹

A főoltártól bal kéz felé eső Szent Konstantinus mellékoltár a kereszténységre áttért római legionárius aranyozott üvegporsóban fekvő testereklyéjét foglalta magába, a relikviát XI. Ince pápa ajándékozta Pálnak 1686-ban a török ellen vívott harcban mutatott vitézségéért. Ennek megszerzésében unokaöccse, Nádasdy László közvetített.¹⁰²² A koporsó felett a máriapócsi kegykép másolata függött. A kápolna harmadik oltárát Szent István vértanúnak szentelték, fölé a faragott-aranyozott festett Esterházy hercegi címer került. A szószék két oldalára 25 imazsámolyt állítottak. A márvány keresztelőmedencén Keresztelő Szent János szobra volt.¹⁰²³ A kápolna felszerelése igen gazdag volt, többek között monstranciákat, cibóriumokat, feszületeket, miseruhakészleteket (pluvialék, dalmatikák, stólák, casulák, gyermekeknek ministránsruhák), baldachinokat, füstölőket, feszületeket, oltárterítőket, örökmécseseket, gyertyatartókat, zászlókat, ereklyetartókat írtak le. Ezeken kívül jelentős mennyiségű kép és festmény, a 12 apostol fából faragott ezüstözött mellszobra, misekönyvek és rituálék szerepeltek az inventáriumban.¹⁰²⁴

A kápolna felső szintjén lévő oratórium különlegessége a képtár jellege volt, a 21 különböző méretű festmény – közülük csak néhány témáját említve: Angyali üdvözet, Kereszte-

¹⁰¹⁸ Bővebben VISKOLCZ 2020b.

¹⁰¹⁹ A kismartoni kápolna oltárának leírása: HARICH 1972, 161–162.

¹⁰²⁰ HARICH 1972, 161–162.

¹⁰²¹ ESTERHÁZY 1696, 114.

¹⁰²² TUSOR 2019, 134.

¹⁰²³ HARICH 1972, 162.

¹⁰²⁴ HARICH 1972, 160–161.

ló Szent János lefejezése, Krisztus születése, Krisztus levétele a keresztről, Mária és szentképek, egy nagy méretű Szent István magyar király kép és egy Mária oltár – a magánáhitatnak biztosított bensőséges teret.¹⁰²⁵ A kápolna ma már nem az eredeti állapotában látható, de felszerelése közül néhány tárgy, így Szent Konstantinusz ereklyéje is megőrződött.

A kastélyban még egy szakrális jellegű helyiség volt az oratóriummal egy szinten: a lorettói kápolna. E helyiségtípus Habsburg kezdeményezésre terjedt el a birodalomban a 17. században, Esterházy Pál a pozsonyi ferenceseknél is emeltetett egyet.¹⁰²⁶ A kismartoni kastély lorettói kápolnájában lévő több festett és faragott Mária-kegykép, például a mariazelli és a máriapócsi képek másolatai, Esterházy Pál és családja Mária tiszteletének egyértelmű bizonyítékai voltak.¹⁰²⁷

Thököly Éva maga is végigélte az építkezéseket és a belső terek művészi alakítását, nemcsak a díszteremét, hanem a többiét is, 1685-ben például arról tudósította férjét, hogy „az kípíró elvigezte az tökres ház mellett való házat, most az másikat aranyozza, de az arany nem lesz elég, ninc több hét kötísnél nálam.¹⁰²⁸ Eszerint az aranyozáshoz szükséges festéket Éva magánál tartotta és ellenőrizte annak felhasználását. Máskor arany-, ezüst-, vörös- és zöldszínnű kípíró festékeket vásároltatott Bécsből, valószínűleg a saját valamelyik udvarháza kifestéséhez.¹⁰²⁹ A legmeglepőbb igénye 1696-ból olvasható: „Mivel az én kípíróm nem igen jó kanterfetek írására, kérem édes szívem, ne bánja kegyelmed, ha az Páter Korel az Jerger kípét lekópiálja, nem kísik szokáig víle.”¹⁰³⁰ Tehát Thököly Évának volt saját festője, de mivel arcképeket nem tudott festeni, ezért kérte kölcsön férjét, az eddig nem azonosított páter Korelt, hogy sógora, Karl Joseph Jörger zu Tollet grófot egy portréját lemásolja neki.

A már említett díszterem és a *sala terrena* is észak felé a parkra, illetve a vadasparkra nyílt, amit ritka állatok népesítették be, például a dāmuvadak, ahová Thököly Éva az ajándékba kapott őzeket nem merte beengedni, félve attól, hogy az ott lévő dāmuvadak megölik őket, így inkább a várárokba kerültek.¹⁰³¹ A dámszarvas a kora újkori közép-európai arisztokrácia vadas kertjeinek kedvelt és nem őshonos faja, vadászat céljára elkerítve tartották ezt a szarvasfélélt. Más különleges állatok is tetszést arattak a családban: egy alkalommal Éva pézsmakacsát, gerlicéket és egy kutyát köszönt meg a férjének.¹⁰³² Máskor a kanárimadaráról tudjuk meg,

¹⁰²⁵ HARICH 1972, 135–136.

¹⁰²⁶ KARÁCSONYI 1923, I. kötet, 241.

¹⁰²⁷ HARICH 1972, 138.

¹⁰²⁸ Thököly Éva Esterházy Pálnak Kismarton, 1685. szeptember 28. MNL OL P 125 Nr. 512.

¹⁰²⁹ Thököly Éva Esterházy Pálnak Kismarton, 1693. március 30. MNL OL P 125 Nr. 581.

¹⁰³⁰ Thököly Éva Esterházy Pálnak Kismarton, 1696. okt. 4. MNL OL P 125 Nr. 613.

¹⁰³¹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Baden, 1682. október 2. MNL OL P 125 Nr. 436.

¹⁰³² Thököly Éva Esterházy Pálnak, h.n., 1686. október 14. MNL OL P 125 Nr. 527.

hogy megdermedt.¹⁰³³ 1684-ben és 1691-ben Esterházy Pál tevéket vásárolt Bécsben,¹⁰³⁴ máskor fehér pelikánt és apró zöld madarakat, megint máskor indiai hollókat és szajkót.¹⁰³⁵

A fraknói vár

A Kismartontól 25 km-re délnyugatra fekvő fraknói várban csak ritkán tartózkodott a család, mindenki idegenkedhetett a hideget árasztó erődítménytől, amely azonban biztonságosan őrizte az értékeket. Pedig a Rozália-hegység magaslatáról a Pannon-síkság felé néző vár a kismartoni kastélyhoz hasonlóan a 17. században átépítésre került. A felújítások már Esterházy Miklós alatt megindultak, majd Pál elképzelései alapján az 1680–1690-es években kényelmi szempontokat is figyelembe véve fejeződtek be új lakószárnyak és egy új kincstár kialakításával.¹⁰³⁶ Az összképet a vár előtti térnek, ahová Szűz Mária, Szent Mátyás és Szent Antal szobrai kerültek és a kapuzatnak a szobrászati koncepciója, a belső udvar római császárokat ábrázoló szekő falfestményei és az ott felállított Esterházy Pál lovasszobor tette művészetileg is hatásossá.¹⁰³⁷

A fraknói várról sem maradt inventárium Esterházy Pál idejéből, de ismert két képleltár 1692-ből és 1694-ből, amelyek 27 helyiségben írják le a festményeket, így például a herceg audienciás házában, a szenesházban a nyári palota végében, a hálójában, a hercegasszony házában, a leányasszonyok házában, a felső palotában és az ebédlőpalotában.¹⁰³⁸ Innen tudható, hogy Thököly Évának is külön apartmanja volt és a „méltóságos hercegasszony házában” a következő képeket sorolták fel:

¹⁰³³ Thököly Éva Esterházy Pálnak Kismarton, 1682. június 26. MNL OL P 125 Nr. 427.

¹⁰³⁴ Esterházy Pál bevételi és kiadási naplója 1684–1688. MNL OL P 125 Nr. 10314. 1684. szeptember Nr. 114.; valamint Esterházy Pál utasítása kismartoni intézőjének, Bécs, 1691. július 20. MNL OL P 125 Nr. 7798.

¹⁰³⁵ Esterházy Pál bevételi és kiadási naplója 1684–1688. MNL OL P 125 Nr. 10314. 1685. május Nr. 107–108.; holló uo. 1685. szeptember Nr. 191.; szajkó 1686. január 22. uo. Nr. 15.

¹⁰³⁶ KEIL-BUDISCHOWSKY 1993, 110.; Továbbá MITROPULOS 2014a, 73–74.; A kincstár átalakítási munkáiról MITROPULOS 2014b, 58–62.; KISS 2015, 166–167.

¹⁰³⁷ GALAVICS 1989, itt 146–147. és 149.

¹⁰³⁸ Az Fraknai várban lévő képek száma 1694. MNL OL P 108 Rep. 8 Fasc. C Nr. 38.

1692	1694
Szegény Esterhás Miklos Palatinusné Nyari Christina képe in fol.	A Méltó(ságos) Herceg képe ifjabb korában in folio
Szegény üdvezült Asszony képe in fol.	Szegény üdvezült Asszony képe ifjabb korában in folio
Szegény Homonnajné asszonyom képe in fol.	Szegény Nyári Kristina Palatinusné képe in folio
Szegény Eszterhás Lászlóné képe in fol.	Mostani Méltó(ságos) Herceg Asszony képe in folio
Margaretha Verthaimb Eszterhás Györgyné képe in fol.	Szegény üdvezült Asszony képe in folio
Mostani Méltó(ágos) Herceg Asszony képei No. 2. in fol.	Item Mostani Mélt(óságos) Herceg Asszony képe in folio
Ferdinandus secundus császár képe in 4to	Eszterás Kata Hedervarj Palatinusné képe in folio
Ugyanazon Császárné képe in 4to	Saturnus képe in 4to
Méltóságos Herceg és szegény Homonnajné Asszony képei apró korokban a mint leirattattanak in 4to	Szegény Eszterhas Elek úrfi képe in 4to
Szegény Eszterhás István úrfi képe in 4to	Szegény Eszterhas Ferencz úrfi képe in 4to
Szegény Katicza Kisasszony képi in 4to	Boldogsághos Szűz képe kis Jesuskával Sz. Josephel és az Angyalokkal in 4to
Szegény Iluska kisasszony képi in 4to	Item Bold(og) Szűz képe in 4to minori
Szegény Elek úrfi képi in 4to	Egy Lanczaffth kép in 4to
Szegény Ferenc úrfi képi in 4to	
Eszterhas Miklos Püspök Uram képi urfiacska korában in 4to	
Szegény Eszterhaz Lászlo Praepost képi úrfi korában in 4to	
Szegény első Palko úrfi képi in 4to	
Szegény Katica kisasszony képi in 4to	

16. táblázat: Thököly Éva apartmanjában lévő festmények 1692-ben és 1694-ben

A két leírás összehasonlításából látszik, hogy 1694-re némi átrendeződés történt, a teremben csökkent a képek száma, de alapvetően megmaradt női portrészobának: Esterházy Pál édesanyja, Nyáry Krisztina, húga, Esterházy Mária, sógornője, Batthyány Eleonóra, az első feleség, Esterházy Orsolya, valamint Thököly Éva képmásai, kilenc elhunyt Esterházy gyermekkel együtt. 1694-ben pedig Esterházy Orsolyának már két portréja volt itt, valamint a gyermekek helyett (kettő maradt) egy mitológiai, két Szűz Mária és egy tájkép került be.

Thököly Éváról tehát készültek portrék, ma összesen öt önálló arckép ismert róla, egy gyámleány, négy feleség korában készült:

1. Nyugat-magyarországi festő: Thököly Éva. A festmény felirata: ILLUSTRISSIMA DOMICEL(1)A EVA TÖKÖLY DE K(e)ZM(a)RK AET(atis) 13 A(nn)O 1672.¹⁰³⁹ (ld. 4. kép)
2. Veith Kißler(?): Thököly Éva. A festmény felirata: CEL(sissi)MA PRINCIPISSA EVA TÖKÖLI COMITISSA DE KEZMARK CEL(sissimi) S(acri) R(omani) I(mperii) PRINCIPIS

¹⁰³⁹ KOPP 2020, 20. (ma Burg Forchtenstein).

PAULI ESTERASI DE GA(l)ANTHA REG(ni) HUNG(ariae) PALATINI CHAR(issi)MA
CONIUNX AN(n)O MDCLXXXII.¹⁰⁴⁰ (ld. 7. kép)

3. Ismeretlen festő: Thököly Éva. Krétarajz.¹⁰⁴¹ (ld. 20. kép)

4. Johann Jakob Hoffmann - Jakob Hermundt: Thököly Éva. Rézmetszet. Felirata: Cel-
siss(ima) Principissa Eva Tököli de Kezmark, Celsis(simi Prin(cipis) Pauli Estoras R(egni)
H(ungariae) Palatini secunda Coniunx. Anno Domini 1687.¹⁰⁴² (ld. 30. kép)

5. Nyugat-magyarországi festő: Thököly Éva. A festmény felirata: CEL(sissi)MA PRINCI-
PISSA EVA TÖKÖLI NATA COMITISSA DE KESMARK CEL(sissimi) PRIN(cipis)
PAULI COM(es) ESTERAS REG(ni) HUNG(ariae) PALATINI CHAR(issima) CONIUNX
AN(n)O 1690.¹⁰⁴³ (ld. 14. kép)

20. kép: Thököly Éva

¹⁰⁴⁰ KOPP 2020, 34. (ma Burg Forchtenstein).

¹⁰⁴¹ KOPP 2020, 112. (ma Burg Forchtenstein).

¹⁰⁴² ESTERHÁZY 1700, Nr. 87.

¹⁰⁴³ BUZÁSI 2008. (ma Magyar Nemzeti Galéria, Budapest).

Thököly Éva vallásossága és mecénatúrája

Esterházy Pál családja és saját személye reprezentatív megjelenítéséhez szükséges eszköztára, illetve belső lelki készletéből fakadó fogékonysága a művészetek és a műalkotások iránt ma már sokoldalúan feldolgozott.¹⁰⁴⁴ A Thököly Évával való együttélés idején ez a kreativitása még jobban kibontakozott, sőt, nagyszabásúvá vált. Csak röviden villantanék fel néhány jól ismert példát, különösen fontosnak tartva a katolikus egyház iránti elköteleződését és kegyúri gesztusait olyan épületek emelésével és/vagy dekorálásával, mint a nagyszombati jezsuita templom, a fraknóváraljai szervita, a kismartoni ágostonos, a boldogasszonyi ferences kolostor és templom. Szűz Mária és szentek szobrainak állítása kastélyai és várai előtt, saját lovas szobra elkészíttetése a fraknói várba.¹⁰⁴⁵ S természetesen írói életműve, az 1690-es évtizedben Bécsben és Nagyszombatban kiadott Mária tiszteleti és kegyességi művek sorozata sem maradhat említés nélkül, amelyeket az alábbi táblázatban mutatok be:

	Bécs	Nagyszombat
1690		Az egész világon levee csudálatos Boldogságos Szuez kepeinek roevideden foel tett eredeti... 1690. 4°
1691	Via lactea ad caelum ducens, variis precationibus, meditationibus, aliisque piis exercitiis... typ. Lepoldi Voigt, 1691. 4°	Az Boldogságos Szuez Maria szombattya... Friedl János, 1691. 4°
1696		Mennyei korona az az Az egész világon levee csudálatos Boldogságos Szüez kepeinek rövideden föl tett eredeti... akadémiai ny., 1696. 2°
1697	Lytaniae ad Beatam Virginem Mariam, per totius mundi miraculosas imagines divisae... typ. Leopoldi Voigt, 1697. 4°	
1698	Speculum immaculatum, quo Demonstratur ex probatissimis Authoribus Beatissimam Virginem Mariam sine labe originali esse conceptam... typ. Leopoldi Voigt, 1698. 4°	Regina Sanctorum omnium. Minden szentek királynéja Boldogságos Szüez Maria tisztelete... Hörmann János, 1698. 4°
1700	Litaniae omnium sanctorum, per totum orbem celebrium ad choros et ordines redactae... typ. Leopoldi Voigt, 1700. 4° Trophaeum Nobilissimae Ac Antiquissimae Domus Estorasiae... typ. Leopoldi Voigt, 1700. 2°	

17. táblázat: Esterházy Pál 1690–1700 között Bécsben és Nagyszombatban megjelent kilenc műve¹⁰⁴⁶
Férje kedvtelése, írói és mecénási tevékenysége, gyűjteményalakítása, zenélése Thököly Évára is hatással lehettek, bár ilyen irányú nyomok a forrásanyagban alig maradtak. A minden-

¹⁰⁴⁴ GALAVICS 2016, 359–361.

¹⁰⁴⁵ GALAVICS 1989.

¹⁰⁴⁶ MONOK–ZVARA 2020, 61–67.

napokat és az ünnepnapok váltakozása az Esterházyak életét is megszabta, különösen sokat jelentettek Pál számára a Mária-ünnepek, amelyek tiszteletében Thököly Éva is osztozott a férjével. Ennek egyik legfontosabb aktusaként az Esterházy családban Pál kialakított gyakorlata nyomán hagyománnyá, mondhatni ünneppé vált a stájerországi Mariazellbe való éves nyár végi vagy szeptember eleji zarándoklat, bár a szakirodalomban sokat emlegetett 58 út forrásokkal nem támasztható alá.¹⁰⁴⁷ Az ismétlődő áhítat és lelki megújulás rítusa mellett sokszínű patrónusi kapcsolat fűzte a családot a középkori kegyhelyhez: 1680-ban kápolnát alapított Esterházy Pál és Orsolya Alexandriai Szent Katalin tiszteletére – maga az oldalkápolna hamarabb, már az 1660-as évek végén elkészült és rendszeresen adakoztak.¹⁰⁴⁸ A mariazelli zarándoklatokba Thököly Éva is bekapcsolódott még gyámleányként. Említettem, hogy Thököly Mária és Éva katolizálása időpontja nem ragadható meg forrásokban, a nővérek első ismert útja 1679-re datált.¹⁰⁴⁹ 1682-től hol férjével és családjával, hol csak nővérei társaságában indult a zarándoklatra: 1682 szeptemberben valamelyik nénje kísérte és ekkor két aranyangyalt ajándékozott a kegyhelynek, s ugyancsak a férje nélkül járt ott 1684, 1688 és 1694 augusztusában.¹⁰⁵⁰

A kegytemplomban ma is látható az az 1689-ben festett nagyméretű Esterházy Pált és Thököly Évát ábrázoló fogadalmi kép, amely térden állva adnak hálát Máriának a két legfontosabb rezidencia, Kismarton és Fraknó töröktől való megmeneküléséért 1683-ban.¹⁰⁵¹ Ugyanebben az évben (1689) egy új ezüstözött főoltárt készíttetett a herceg Johann Indau bécsi mesterrel, a fekete színű posztamensre való felállítására és felszentelésére 1691-ben került sor.¹⁰⁵² Thököly Éva a családdal együtt már az új oltár előtt vehetett részt az Esterházy Miklós által celebrált misén 1691 augusztusában.¹⁰⁵³ Mariazellen kívül más kegyhelyeket is felkeresett Éva, így a Kőszeg melletti Velem Szent Vid kápolnájához elzarándokolt és Lorettomban is járt.¹⁰⁵⁴

¹⁰⁴⁷ Előszőr az 58 zarándoklatat Kilian Werlein említette *Annoch offenstehender Gnaden Schatz* (Steyer, 1722) című művében. Ld. még FAZEKAS 2005, 39.; GALAVICS 2004b, 118.

¹⁰⁴⁸ GALAVICS 2004a, 103–104.

¹⁰⁴⁹ Esterházy Orsolya Esterházy Pálnak, Kismarton, 1679. október 7. *Esterházy Pál és Orsolya levelezése* 270.

¹⁰⁵⁰ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. szeptember 26. MNL OL P 125 Nr. 430.; adomány: Fazekas 2005, 43.; 1684-es út: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1684. augusztus 24. MNL OL P 125 Nr. 475; 1688-as út: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1688. szeptember 15. uo. Nr. 530.; 1694-es út: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1694. június 31. uo. Nr. 589.

¹⁰⁵¹ GALAVICS 2004c.

¹⁰⁵² Chrysostomus páter Esterházy Pálnak, Mariazell, 1691. augusztus 8. MNL OL P 125 Nr. 2892.; GALAVICS 2004b, 113–114.

¹⁰⁵³ FAZEKAS 2005, 41–42.

¹⁰⁵⁴ Zarándoklat Szent Vidbe: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1691. július 9. MNL OL P 125 Nr. 552.; zarándoklat Lorettomba: Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1694. március 25. uo. Nr. 588.

21. kép: Ismeretlen festő: Esterházy Pál és Thököly Éva fogadalmi képe, 1689 (Mariazell, Bazilika)
Thököly Évának a katolikus egyházhoz és intézményeihez való kötődését a házassága első évtizedében semmi nem világítja meg jobban, mint 1688-ban írt végrendelete, amelynek tizből az első hat pontja az egyháznak tett adományokat sorolja:

- 2000 misemondás a lelkéért a saját birtokaikon és azokon kívül élő rendeknek: ferencesek, ágostonosok, szerviták, pálosok kapnak összesen 1000 forintot;
- a boldogasszonyi ferencesek kápolnájában való heti egy misemondásért 500 forintot ad;
- a boldogasszonyi országútra faragjanak egy Mária kőszobrot az ő nevével – 100 forintért;
- a kismartoni Szent József ágostonos kolostorban misékért – 300 forintot ad, ugyanitt az ispotálybeli szegényeknek 100 forint;
- a lorettomi szerviták kolostorának 1000 forintot adományoz a mindennapi misézésért;
- Bécsben a lepraház szegényeinek ad („hagyok az Bécsi Klok Pámhoz”) 100 forint az érte mondott misékért.¹⁰⁵⁵ Ez a középkori eredetű *Klagbaum*nak nevezett kórházi intézmény a ragályos betegek ápolásával foglalkozott.

Összesen tehát 3100 forintot hagyott Thököly Éva, elsősorban a saját lelki üdvéért, az egyetlen maradandó emlék egy faragott kőszobor lett volna Boldogasszonyban. Láthatólag az Esterházy birtokokon élő boldogasszonyi ferenceseket, a kismartoni ágostonosokat és a lo-

¹⁰⁵⁵ Thököly Éva végrendelete, Kismarton, 1688. április 4. MNL OL P 108 Rep. 41. Fasc. F. Nr. 324.

rettomi szervitákat részesítette előnyben. Támogató-mecénási tevékenységére az 1690-es évtizedből is ismertek adatok: a boldogasszonyi ferencesek egy kápolna építésére adományozott 500 forintot, 1694-ben pedig a pöllai ágostonosok rendfőnöke, Michael Joseph Maister köszönte meg neki az értékes miseruhát, amit ünnepélyes alkalmakkor viselni fog. Az előljáró sajnálkozott, hogy nem találkozott személyesen a hercegasszonnyal otltékor, hogy kéri, hogy máskor is jöjjön el.¹⁰⁵⁶ Thököly Éva ajándéka nyilván a stájerországi Pöllauberg Mária búcsújáróhelynek szólt, a gyönyörű középkori eredetű gótikus kegytemplomot az ágostonosok gondozták.¹⁰⁵⁷

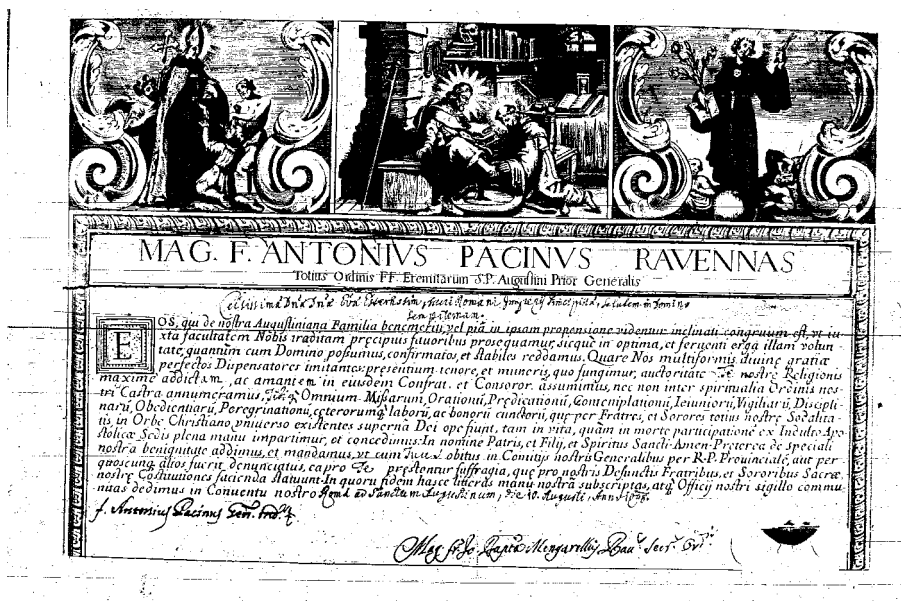
Az 1690-es években Esterházy Pál és Thököly Éva is több világi harmadrendbe kérte a felvételét. Ezek a társulások a vallásgyakorlat általi keresztény tökéletességre törekedtek már középkori kialakulásuktól fogva, működtetői anyagi támogatásért cserében spirituális jótéteményeket biztosítottak. Az önkéntesen csatlakozó világi és klerikus tagjaikat a harmadrend szabályzata fogta össze. 1696. október 2-án a piarista rend római központjában állítottak ki egy díszes nyomtatott oklevelet a tagság elnyeréséről a házaspár számára.¹⁰⁵⁸ Két évvel később Thököly Évát az Ágoston-rendi remeték világi harmadrendjébe is felvették. A nyomtatott csatlakozási levélben a kiállító és a címzett neve is szerepel: egyrészt maga a rend generálisa, Antonio Pacini is, másrészt „Esterházy Éva hercegasszony”.¹⁰⁵⁹

¹⁰⁵⁶ Boldogasszonyi kápolna: Thököly Éva adománylevele, Boldogasszony, 1693. február 25. MNL OL P 108 Rep. 1 Fasc. L Nr. 154.; a pöllai adományról: Michael Joseph Maister Thököly Évának, Pöllau, 1694. november 1. MNL OL P 125 Nr. 6751.

¹⁰⁵⁷ POSCH 1971.

¹⁰⁵⁸ A világi harmadrendekről: *Magyar Katolikus Lexikon* IV. 607.; Esterházy Pál és Thököly Éva piarista harmadrendi tagi csatlakozási levele, Róma, 1696. október 2. MNL OL P 125 Nr. 9527.

¹⁰⁵⁹ A konfraternitások által biztosított spirituális javakról és az Ágoston-rendi remetékről: CEVINS 2015, 68–70. és 170–172. Thököly Éva Ágoston-rendi remete harmadrendi tagi csatlakozási levele, Róma, 1698. augusztus 10. MNL OL P 125 Nr. 9528.

22. kép: Thököly Éva csatlakozási levele az Ágoston-rendi remeték harmadrendjéhez, Róma, 1698. augusztus 10.

Thököly Éva személye egy teológiai mű dedikáltjaként is feltűnik: Otrókócsi Fóris Ferenc Esterházy Pálnak és neki ajánlotta 1699-ben Nagyszombatban megjelent *Isten előtt járóknak tökéletessége* című művét. Az 1694-ben katolikus hitre tért és 1699-től a nagyszombati egyetemen jogtudományt tanító Otrókócsinak ez a műve a kegyesség gyakorlásáról, a hívőnek önmaga megismeréséről, önvizsgálatáról, a bűn megéléséről és megbocsátásáról szól.¹⁰⁶⁰ A szerző szerint Esterházy a férfiak, Thököly Éva a nők számára példakép a vallás és a kegyesség gyakorlásában:

„Ez nálam isméretes Herczegi és Fejedelmi virtusa Herczegségednek, elégséges okot szolgáltatott nékem erre is, hogy a Méltóságos Herczeg Aszszonyt is, úgy mint kegyelmes Aszszonyomat, ez könyvecskének eleire a Dedicatióban Herczegségeddel edgyütt helyheztetném, mind dicséretes emlékezetre, mind penig indító okul a jóra e Magyar Nemzetben: fel-tévéen ez iránt, hogy a mint Herczegséged leg-közelebb a Férfiak előtt fényes tükör a kegyességre és szent alázatosságra e Magyar hazában; úgy a Méltóságos Aszszony, ez Munkácskának (mint igaz kegyelmességnek és szentségnek úttyának) kedvellésével, leg-közelebb az Aszszonyi Renden lévőeknek (kivált-képpen az elébb-kelhetőeknek) fogna lenni igen szép példája.”¹⁰⁶¹

¹⁰⁶⁰ FALLENBÜCHL 1899, 378–379.

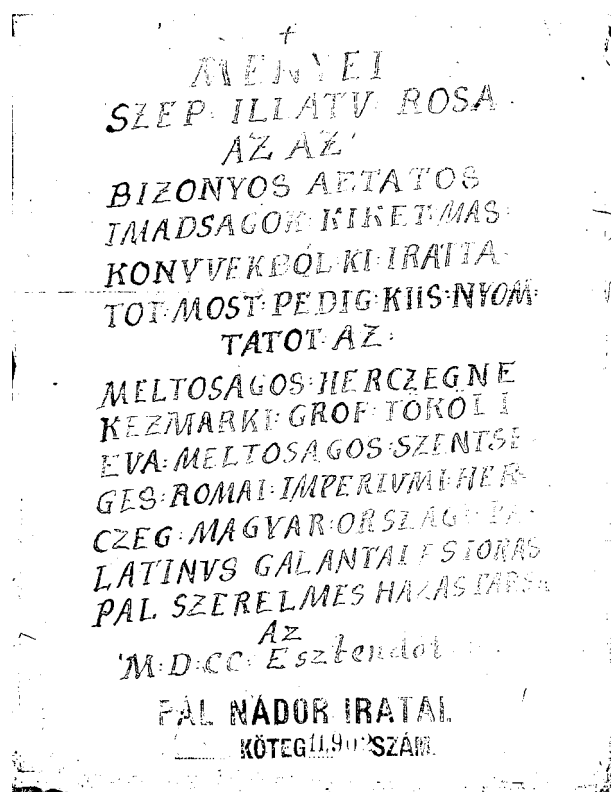
¹⁰⁶¹ OTROKÓCSI FÓRIS Ferenc: *Isten előtt járóknak tökéletessége*. Nagyszombat, 1699. RMK I 1547; MONOK–ZVARA 2020, Nr. 165. és Nr. 580.

23. kép: Otrókócsi Főris Ferenc művének címlapja és ajánlása

S végül megemlítem az Esterházy hercegi levéltár egy egyetlen lapból álló kéziratát, amely tulajdonképpen egy imádságoskönyv címlapjának látszik. Eszerint Thököly Éva válogatásában jelent volna meg egy magyar nyelvű összeállítás 1700-ban *Mennyei szép illatú rózsa* címmel. Bár erről a vállalkozásról több nem tudható, hiszen a kézirat többi része hiányzik, mégis bizonyítja a hercegné vallásos elmélyültségét és a férje írói munkája iránt érdeklődését.¹⁰⁶²

¹⁰⁶² A kézirat jelzete: MNL OL P 125 Nr. 11902.; ld. még KNAPP 2015, 297.

24. kép: Mennyei szép illatú róza, a kézirat címlapja

7. Konfliktusok a házasságban

Az Esterházy-Thököly házasság bemutatásakor feltétlenül kiemelendő szempont a felek magas társadalmi státusza. A férj, Esterházy Pál, nádorként az ország első embere, gyakran nevezik viccerexnek is, azaz a király helyettese, 1687-től a birodalmi hercegi cím viselője is. Felesége, Thököly Éva palatinusné és hercegasszony, a forrásokban is rendre így nevezik őt. A házasságra éppen ezért figyelem vetül a bécsi udvarból és a Magyar Királyság elitje és rendjei felől is, eseményei a nyilvános térben is látszanak. Ha a 17. század néhány nádori házaspárjai közül néhányat megvizsgálunk a fennmaradt levelek alapján – például Illésházy István és Pálffy Katalin, Thurzó György és Czobor Erzsébet, Esterházy Miklós és Nyáry Krisztina, Wesselényi Ferenc és Széchy Mária viszonyát –, a felek kölcsönös tiszteletén alapuló jó, vagy legalábbis nem kirívóan rossz házasságokat látunk.¹⁰⁶³ Esterházy Pál és Thököly Éva magánéleti problémái az 1690-es évek elejétől a szűkebb családi és udvari körből kitörve a szélesebb nyilvánosság elé kerültek, a magánélet határai elmosódtak és immár a nyilvános közélet – királyi udvar, érsek, országbíró, más arisztokrata udvarok, gyűlések – tereiben is témává vál-

¹⁰⁶³ PÉTER 2008, 123–138., 150–154. Péter Katalin tudott Thököly Éva megromlott házasságáról, de mivel nem ismerte a forrásanyagot, az okokról csak találgatni tudott, uo. 129–130.

tak, ugyanis a házasfelek azzá tették.¹⁰⁶⁴ Az alábbiakban ennek a folyamatnak, házasság fokozatos megromlásának a részleteit veszem sorra, előtte azonban rossz házastársi kapcsolatok szeretnék néhány egykorú példát bemutatni.

A rossz házasságok egykorú példái

Beatrix Bastl az egyik cikkében érdekes példát hoz a házastársi békétlenségre. A fiatalon árvaságra jutott Elisabeth Lukretia tescheni hercegnőt a gyámjai hozzáadták a nála 19 évvel idősebb Gundaker von Liechtenstein herceghez 1618-ban. Hét év együttélés után az asszony elköltözött a férjétől és többszöri felszólításra sem tért vissza hozzá. A hercegnő így foglalta össze a szakítás indokait: a férje nem tartotta rangjához méltó módon, nem kapott sem ízlésnek megfelelő ételt, sem ruhákat, s úgy bántak vele, mint egy cseléddel. A férj azzal védekezett, hogy egy asszony a konyhában és a pincében parancsolhat, de máshol nem, s különben is, adott a felesége mellé egy udvarmesternét és egy kisasszonyt is, sőt, még pénzt is kapott, de azt Elisabeth rossz társaságra költötte. Amikor a fiatal nő a szemére hányta, hogy többször megverte, a herceg csak annyit fűzött hozzá, hogy ő egyre emlékszik.¹⁰⁶⁵

Főrangúak közti hasonlóan rossz házasságra van persze magyar példa is. Az 1654-ben Rákóczi László és Bánffy Erzsébet házasságából született Rákóczi Erzsébet sorsa sem alakult szerencsésen. A korán árvaságra jutott vagyonos lányt a gyámja, Báthory Zsófia, 1668-ban Erdődy Ádámhoz adta feleségül, majd a férj elhunytát követően 1670-ben Ádám unokatestéréhez, Erdődy Györgyhez ment hozzá. Az irodalomtörténetbe költőnként is bevonult Erzsébet az 1670-es évek elején rendszeresen levelezett az akkoriban Semptén időző Esterházy Pállal, és valószínűsíthetően szerelmi viszony is kialakult közöttük.¹⁰⁶⁶ A grófnő házasságát néhány rövidebb időszakról eltekintve heves veszekedések és szétköltözések terhelték, amelyekről a külvilág is tudomást szerzett, s a problémákat külső beavatkozások sem tudták megoldani.¹⁰⁶⁷ Az események Rákóczi Erzsébet feljegyzései („*Gr. Rákóczi Erzsébet, férjhez gr. Erdődy Györgyné saját jegyzetei férjével támadott viszálya tárgyában...*”)¹⁰⁶⁸ és különböző személyeknek írt levelei alapján ismertek.

A viták egyik oka az volt, hogy Erdődy György a sajátjaként bánt felesége javaival, beleegyezése nélkül zálogosított vagy adott el a birtokaiból.¹⁰⁶⁹ 1695-ben minden addiginál súlyosabban összekülönböztek, amelynek során Erdődy a bécsi udvarnál jelentette fel a fele-

¹⁰⁶⁴ A házasság és a nyilvánosság szerepéről ld. VÁRKONYI 2019, 251–252.

¹⁰⁶⁵ BASTL 2011, 167–168.

¹⁰⁶⁶ UHL 1994, 54–56.; ld. még *Rákóczi Erzsébet levelei* 2001, 13.

¹⁰⁶⁷ BENDA–VÁRKONYI 2001.; VÁRKONYI 2002.; BUBRYÁK 2005, 42–43.; BENDA 2006, 46–48.

¹⁰⁶⁸ SZERÉMI 1893, 84–91.

¹⁰⁶⁹ BENDA–VÁRKONYI 2001, 12.

ségét azzal, hogy nem lakik vele és nem engedelmeskedik neki. Az ügyet az uralkodó meghagyásából Kollonich Lipót frissen kinevezett esztergomi érsek vette kézbe,¹⁰⁷⁰ békülésre felszólító levelét azonban Rákóczi Erzsébet visszautasította:

„tovább életem veszedelmével, lelkennek kárhozatjával ökegyelmével tovább laknom nem lehet, tudom oly kegyelmes Urunk s Asszonyunk öfölségek, hogy lelkennek kárhozatjára való dolgot sem kívánhatják tőlem, üdömnek nagyobb részit sokféle szenvedésekben s nyomorúságokban töltvén el az gróf mellett...”¹⁰⁷¹

Kollonich Bécsbe rendelte a grófnőt,¹⁰⁷² aki nem ment el, de az érsek levelét másolatban megküldte a nádornak, hogy „palatinusi autoritásával” ajánlja őt öfelsége és a kardinális kegyelmébe.¹⁰⁷³ Majd december végére Kollonich Pozsonyba kérette Rákóczi Erzsébetet,¹⁰⁷⁴ aki a bajmóci gyógyfürdő, vadászat és vendégeskedések után csak 1696. január 4-én kereste fel az érseket rokonai, Rákóczi Julianna és férje, Ferdinand Gobert Aspremont-Lynden von Reckheim gróf társaságában. Az elköltött ebéd után Kollonich azt közölte a grófnővel, hogy

„öfelsége parancsolatjának a bécsi commissióhoz képest eleget nem tett, azért kegyelmed kettő között válasszon, vagy azt, hogy a mely szolgálakat az úr nem akar szenvedni, azonnal azokat elbocsássa s menjen az úrhoz Szomolyára s vele lakjék, avagy azonnal felnyitom az klastromot s kegyelmedet oda csukom.”¹⁰⁷⁵

A grófnő tiltakozott, Kollonich pedig rázárta az ajtót, hogy beszélje meg Rákóczi Juliannával az elhangzottakat. Az is kiderült, hogy a lovászmesterét és a feleségét el kell bocsátania, illetve megfenyegették, hogy elveszik a birtokait. Rákóczi Erzsébet ellenállt az érsek nyomásának:

„ezen erőszakkal való kéntelenítéseket minden ok nélkül valókat látván, hogy sem gyalázatokban világomat éljem s eleitől fogvást való szokása szerint az urnak ökegyelmétől annyit szenvedjek, károsítassam, becstelenítessam, mortificáltassam, életemet szerencsétlenítessam, végtére miatta s mellette lelkemet veszétssem, készebb vagyok klastromot választanom...”¹⁰⁷⁶

¹⁰⁷⁰ Kollonich hivatalából fakadóan többször is eljárta vitás vagy peres házassági ügyekben, egyet életrajzírója, Joseph Maurer is említ, ld. MAURER 1887, 358.

¹⁰⁷¹ RÁTH 1863, 33.

¹⁰⁷² Ez a levél éppen az Esterházy hercegi levéltárban maradt meg, Kollonich Lipót Rákóczi Erzsébetnek, Bécs, 1695. július 23. MNL OL P 125 Nr. 6294.

¹⁰⁷³ Rákóczi Erzsébet Esterházy Pálnak, Nagytapolcsány, 1695. július 7. MNL OL P 125 Nr. 3644.

¹⁰⁷⁴ Rákóczi Erzsébet Kollonich Lipótnak, Nagytapolcsány, 1695. december 21. PL AS Classis X. Nr. 196. Missiles Fasc. 58. f.287. (MNL OL MF 2667.d.).

¹⁰⁷⁵ *Gr. Rákóczi Erzsébet, férjezett gr. Erdődy Györgyné saját jegyzetei férjével támadott viszálya tárgyában...* SZERÉMI 1893, 87.

¹⁰⁷⁶ *Gr. Rákóczi Erzsébet, férjezett gr. Erdődy Györgyné saját jegyzetei férjével támadott viszálya tárgyában...* SZERÉMI 1893, 88.

Az érsek visszariadt a határozott asszonytól és a továbbiakban már csak szóban üzengetett neki, hogy bocsássa el az embereit s menjen Szomolányba az urához. Ő azonban nem tudott megegyezni a férjével és Esterházy Pálhoz fordult segítségért:

„Mostanában immár úszok örök gyalázatokban és szerencsétlenségekben, elannyira, hogy a többi között eleimtől maradt kevés jószágocskáimnak és javaimnak úgy látom maga számára való elvonását óhajtja az úr, ahol aziránt is mi kárban legyenek dolgaim, értésére leszen vagy talán eddig is van hercegséged előtt. Mindezen magam s azáltal familiámat is illető káraitam és szerencsétlenségeket, s mindenek felett örök gyalázatimat, magamon tovább szenvedni nem akarván, folyamodom hercegségedhez, mint hazánknak első oszlopjához, nagy alázatossággal, Istennek irgalmáért is, ily ügyefogyott állapotimban és szerencsétlenségekben, mind kegyelmes Urunk és Asszonyunk öfelsége előtt, s mind egyéb szükséges helyeken, az maga palatinusi autoritása szerént is méltóztassék pártomat fogni...”¹⁰⁷⁷

Nem ismert, hogy mit tett a nádor Rákóczi Erzsébetért, de iratai között található egy 24 pontba szedett lista, hogy a kibékülésért cserében a grófnő milyen biztosítékokat várt el a férjétől. Így például hogy birtokai jövedelmét ne vehesse el; szabadon választhassa meg a lakhelyét; ne kelljen mindenhová a férjével utaznia (Horvátországba, nagy távolságokra); a saját dolgában és javaiban szabadon rendelkezessen a férje beleszólása nélkül; szabadon alkalmazhasson szolgákat.¹⁰⁷⁸ Egyébként nemcsak ez a jegyzék, hanem Rákóczi Erzsébet egy költeménye is Esterházy Pál iratai között őrződött meg ezzel a címmel: *Rákóczi Erzsébet kesergő verse az Erdődy György gróffal való házassága miatt.*¹⁰⁷⁹ A viszály kimeneteléről több adat nincsen, a házaspár nem vált szét, de Rákóczi Erzsébet boldogtalansága kitapintható a későbbi leveleiből is.

*

Rákóczi Erzsébet nádori minőségében kereste meg Esterházy Pált, elsősorban pártfogásért és közvetítésért. Hogy a nádorok időnként beavatkoztak az egyházi hatáskörbe tartozó házassági ügyekbe, jól mutatja Wesselényi Ferenc egyik intézkedése. 1665-ben arra szólította fel Bars vármegye elöljáróit, hogy az ottani földesurak ne támogassák a hamis házasságok megkötését. A felszólítás mögött az a tapasztalat húzódott meg, hogy a török-tatár hordák által rabságba hurcolt férfiak feleségei gyakran új házasságra léptek. Wesselényi „palatinusi autoritásánál”

¹⁰⁷⁷ Rákóczi Erzsébet Esterházy Pálnak, Kistapolcsány 1696. április 3. MNL OL P 125 Nr. 3645.

¹⁰⁷⁸ Jegyzékek a Rákóczi Erzsébet által férjétől, Erdődy Györgytől kívánt biztosítékokról, d.n. MNL OL P 125 Nr. 11400–11401. Erdődy György kötelezvénye feleségével, Rákóczi Erzsébettel szemben, uo. Nr. 11402.

¹⁰⁷⁹ A vers lelőhelye: MNL OL P 125 Nr. 11925.; Kiadása: *Magyar nőköltők* 14.; Rákóczi Erzsébet költészetéhez: KOVÁCS 1996.

fogva az egyházi törvények és a „házasság szent sakramentuma” védelmezőjeként megparancsolta, hogy a holtig való házassági köteletségüket a házasfelek ne merjék megszegni.¹⁰⁸⁰

Házassági ügyek nádori látókörbe egyébként akkor kerültek, ha bűncselekmény történt. Esterházy Pál praxisából is ismertek ilyenek. Tar Mihály Sopron vármegyei birtokos nemes, akinek azonos nevű apja az Esterházy család familiárisa volt,¹⁰⁸¹ rögtön két ügyben is érintett volt: előbb Fabiánkovich Juliannával folytatott erkölestelen viszonyt 1677–1678-ban,¹⁰⁸² majd a Gorup Ferencsel házas Kussenich Reginával 1679-ben, akit a vád szerint férje megmérgezésére bujtott fel.¹⁰⁸³ Esterházy parancsot kapott Tar Mihály és a szeretője elfogására, de az asszonyt elengedték, amikor a rokonai 17.000 forintot letettek érte.¹⁰⁸⁴ Esterházynak többször fel kellett lépnie Balassa Ádám és Balassa Zsuzsanna vérfertőző viszonya ügyében is. A házasságtörőket feljelentették, ráadásul az asszony férje, Hölgyi Gáspár, tisztázatlan körülmények között meghalt 1689-ben, a gyilkosság gyanúja a szerelmespárra terelődött, akik Lengyelországba menekültek.¹⁰⁸⁵

A rokonság okán nagyobb rálátása nyílt Esterházynak egy ún. klandesztin házasságra, amely az ügymenet szempontjából tanulságos. Draskovich Ádám titokban elvette Rummy Máriát 1688-ban Szombathelyen, amely miatt mindketten a családjaik haragjával szembesültek. A párt elválasztották egymástól és a területileg illetékes győri püspök, ki más, mint Kollonich Lipót, érvénytelennek nyilvánította a házasságot.¹⁰⁸⁶ Draskovich Ádám nagybátyjához, Esterházy Pálhoz fordult, aki Széchényi György esztergomi érsek véleményét kérte az ügyben. Széchényi Kollonichéval homlokegyenest ellenkező álláspontot képviselt:

„Igen akarom, hogy az a nyomorult asszony ott kegyelmednél van, csakugyan Draskovich Ádámné az, soha bizony sem pápa, sem más azt a házasságot el nem rontja. Nem tartja házasságnak Kollonich cardinál uram? Mert nem érti, soha teljes életében teológiában nem volt, most is soha ő kezében könyvet nem látnak, hogy olvasná. Nem fér a fejében ez a kettő, validum et licitum. Igenis rosszul cselekedte az ifjú, hogy oly hamar követte apja nyomdokát (az jobban felsördült volt) s nem győzött várnia még egynéhány esztendő; de azonban ugyan megvan s házasság az, meg kell vastagon büntetni, amint kegyelmed írja méltóságosan, a többi példájára is.

¹⁰⁸⁰ Wesselényi Ferenc Bars vármegyének, Trencsén, 1665. január 12. SZERÉMI 1893, 53–54.

¹⁰⁸¹ DOMINKOVITS 2001, LXX–LXXI.

¹⁰⁸² Tar Mihály erkölestelen viszonya iratai 1677–1678. MNL OL P 125 Nr. 11322–11324.

¹⁰⁸³ I. Lipót parancsa Esterházy Pálnak Tar Mihályt elfogatására, Bécs, 1679. március 8. MNL OL P 125 Nr. 8331.

¹⁰⁸⁴ I. Lipót parancsa Esterházy Pálnak Gorup Ferencné börtönből való szabadon bocsátására, Bécs, 1679. augusztus 13. MNL OL P 125 Nr. 8337.; valamint I. Lipót Esterházy Pálnak, Bécs, 1679. augusztus 21. uo. Nr. 8338.

¹⁰⁸⁵ TAKÁTS 1918. I. Lipót Esterházy Pálnak, Bécs, 1686. szeptember 24. MNL OL P 125 Nr. 8440. Parancs Balassa Ádám elleni per megindítására, mivel együtt él másodfokú vérokonával, Balassa Zsuzsannával, aki Hölgyi Gáspár felesége.

¹⁰⁸⁶ Draskovich Ádám Esterházy Pálnak, Párma, 1689. szeptember 13. MNL OL P 125 Nr. 1807.

És hogy longo litis processu, a szent széken (coram ordinario Győrött kellene kezdenyi, onnat ide hoznyi, s innét küldessék a Nuncius eleiben) ne legyen az, kegyelmeddel együtt feltalálom én annak az büntetésnek mensuráját. Hogy pedig én dolgom lege-e az, eleiben teszem Kollonich uramnak jura Archiepiscopi Strigoniensis ut primatis, de legfőképpen ut legati nati sacrae sedis; eleiben teszem úgy, hogy száját sem táthatja ellene.”¹⁰⁸⁷

Az érsek – akinek ellenszenva a győri püspöktársa iránt tagadhatatlan – teljesen tudatlannak tartotta Kollonichot teológiai ügyekben. Az általa javasolt ügymenet szerint Draskovich Ádámnak fellebbeznie kell a győri püspökségnél, majd az esztergomi érseken keresztül a pápai nuncius elé kerül és megoldódik a dolog. Széchényi és Kollonich a jog- és hatásköri („primátusi”) rivalizálás mellett abban sem egyeztek, hogy a trentói zsinat határozatait kihirdették-e Magyarországon vagy sem. Széchényi szerint nem, vagyis nem kell, sőt nem is lehet alkalmazni azokat, így Draskovichék klandesztin házassága érvényesnek tekinthető. Kollonich viszont úgy vélte, hogy 1579-ben egy szombathelyi egyházi gyűlésen elfogadták a szigorúbb trentói végzéseket,¹⁰⁸⁸ ezek értelmében a házasság nem jött létre.¹⁰⁸⁹ Végül Kollonich álláspontja győzedelmeskedett, a frigyét érvénytelenítették, Draskovich Ádám pedig 1693-ban Ludwig von Herbeville császári tábornok Johanna Barbara nevű lányát vette feleségül.¹⁰⁹⁰

Esterházy Pál tehát bőven látott rossz házasságokat, olyanokat, amelyekben bűncselekmény történt, olyanokat, amelyeknek a problémái a társadalmi nyilvánosság elé jutottak, de azt valószínűleg álmában sem gondolta, hogy hamarosan a saját házassága is válságba jut, és komoly külső beavatkozásra lesz szükség a továbbfolytatáshoz.

Thököly Éva és Esterházy Pál kapcsolatának és házasságának megromlása

Thököly Éva házasságának első éveit sikeresnek mondhatók: státuszát tekintve az ország első emberének, a nádornak a felesége, 1687 végétől hercegasszony. Kapcsolatuk szerelmes-szenvedélyes, sorra születnek a gyerekek és az asszony saját vagyona is el kezdett gyarapodni.

A felszínen látszólag boldogság uralkodott, de sok apró jele volt annak, hogy Évának nem sikerült elismerést kivívni magának a régi – Esterházy Orsolyát szolgáló – udvari környezetben és ellenségesen figyelték tevékenységét és udvartartását. Thököly Éva első kifakadásokkal teli levele 1688 tavaszán íródott, amikor betegen feküdt Kismartonban és azt pana-

¹⁰⁸⁷ Széchényi György Esterházy Pálnak, Pozsony, 1689. július 12. MNL OL P 125 Nr. 3922. Ezenkívül van még egy irat Draskovich Ádám gróf házassági ügyéről, benne az érvényesség és érvénytelenség mellett szóló érvekről, ld. MNL OL P 125 Nr. 11419.

¹⁰⁸⁸ KOLTAI 1995, 45–52.; Kollonich személyiségéhez: KALMÁR 2007.

¹⁰⁸⁹ BALOGH 1895.

¹⁰⁹⁰ Herbeville kérdezősködése a Rummy Mária-ügyről: Ludwig von Herbeville Esterházy Pálnak Bécs, 1692. október 25. MNL OL P 125 Nr. 3531.

szolta, hogy nem kap rendes ételt: „harmadnapik szem adnak egy jó kalán levét föl. Mi haszna, ha az száma szok is az íteknek, ha mind rossz. Az rossz ítek nem szok erőt ad az embernek”.¹⁰⁹¹ Nem az ételek mennyiségével, hanem az ízükkel volt gond tehát.

Egy másik problémát jelentettek Thököly Éva bizalmasai. A zillingtali major felmérésében segítségére lévő Vukovics házaspárra megharagudott a férje, a házukat és javaikat el akarta venni és arra kényszeríteni őket, hogy elköltözzenek onnan. Éva kérte, hogy „tekénce mind az maga böcsöletit s mind az enyémet, mert ha immár az jószágában szem akarja kegyelmed azokat szenvedni, azok énnékem valamiben szolgálnak, nem tudom, mit gondolhatok magam állapotja felől is”.¹⁰⁹² Pár nappal később – miután férje nem engedett a könyörgésének – már arról írt, hogy Pál elidegeníti tőle az embereket, és ellenségének tekinti az ő szolgálait. A saját tisztjeinek ellenben „szarvat növel”, azaz hatalmat ad nekik, hogy figyeljék és ellenőrizzék őt.¹⁰⁹³ A forrásokban 1688 tavaszán feltűnő Vukovics János a hercegasszony leghűségesebb emberévé, a későbbiekben az udvarmesterévé vált és egészen úrnője haláláig kitartott mellette. A férfi és a női udvar tisztjei közti villongások nem csitulak, 1689-ben Évához is eljutottak a hírek a fraknoi számtartó fenyegetőzéseiről Vukovics ellen.¹⁰⁹⁴

Thököly Éva idegenséget érzett a férje részéről a gyarapodását és gazdálkodását illetően is. Sok időt töltött a margarétai kúria felújításával, közben azt tapasztalta, hogy „valamiben énnékem mulatságom vagyok, s én az én édomet tölthetem, az kegyelmednek rettenetes ellenére vagyok”.¹⁰⁹⁵

Ebben az időszakban kezdődtek a házaspár vagyoni vitái is, ekkorra esik a már feljebb bemutatott tiltakozás, amelyben Thököly Éva sérelmezte, hogy férje kihagyja a végrendeletekből és bevalló levelekből (ld. IV/2. fejezet). Egy különös eset arra is rávilágít, hogy nem hogy a hercegné utasításait, de néha magának Esterháznak a feleségére vonatkozó parancsát sem teljesítették a tiszték. Erről így írt Éva:

„elhiheti édes szívem kegyelmed, mennyit adnak az én szómra, ha az kegyelmed maga érására is nem adnak semmit. Noha másutt szígyennek tartanak, ha komisszióra köllönék az Asszonyoknak pínzt adni, bizon inkább mennék purgatóriumban, valamit kírné mindezekről az kevély tisztektől. Lám, immár az utcán is csaknem agyon hagyják verni kövekkal minden ember láttára az cselídemet, vígtére magam is nem tudom, mit várhassak”.¹⁰⁹⁶

¹⁰⁹¹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. március 22. MNL OL P 125 Nr. 526.

¹⁰⁹² Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. március 22. MNL OL P 125 Nr. 526.

¹⁰⁹³ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1688. március 26. MNL OL P 125 Nr. 527.

¹⁰⁹⁴ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1689. október 13. MNL OL P 125 Nr. 532.

¹⁰⁹⁵ Thököly Éva Esterházy Pálnak, d.n. (1691–1692 k.), MNL OL P 125 Nr. 642.

¹⁰⁹⁶ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1690. november 26. MNL OL P 125 Nr. 541.

viskolcz.noemi_5_22

Leveléhez csatolta férjének a lakompaki számvevőnek címzett fizetési meghagyását, amely szerint 300 forintot kellett volna kapnia. Láthatólag minden kisebb-nagyobb kiadásért, legyen az egy kocsi szén, szappan, gyógyszer – éppen amire szükség volt a háztartásban – férje tisztjeihez kellett fordulnia, s szinte engedélyt kérni tőlük a kifizetésekre. Az alábbi táblázatban összegyűjtöttem néhány férji utasítás, illetve Thököly Éva kérésére történő tényleges kifizetés adatait, észrevehető, hogy az említésre is alig érdemes kiadáson túl alkalmanként felbukkan-
nak nagyobb összegek is:

Dátum	Számvevőség	Összeg
1689. július 17.	Kismarton, Thököly Éva elismervénye „Hierauf hat unßer Eysenstätter Verwalter Geörg Wibmer zu außbrennung untersch. Wäßer vor unßer Notturfft ein fuhr kohle per zwey guldten rein. 47 kr. in Neustatt erkaufft, solche außgab ihme Verwalter auch in seiner ambts raittungen ...solle paßierth werden” ¹⁰⁹⁷	2 fl 47 kr
1689. december 20.	Kismarton, Thököly Éva elismervénye „Hierauf hat unser Eisenstötter Verwalter Geörg Wibmer zu Waschung des weisen Gewanth 54 kr saiffen iedes pr 10 kr erkaufft bringt in Gelt Neun gulden, welche Ihme künnftig in seiner Raithung sollen paßierth werden”	9 fl
1690. november 10.	Fraknó, Thököly Éva elismervénye „Hierauf empfangen wür von unsern Forchtenstainer Verwalter Johann Kirchenknopff zu einkauffung ... nemblichen fünff und zwainzig gulden 7 kr” ¹⁰⁹⁸	25 fl 7 kr
1690. november 14.	Lakompak, Esterházy Pál utasítása „Lákompacki számtartónk, Pollermon János vévén ezen Comisszióntkat, adj háromszáz foréntot az Atyánkfia számára, amikor bizonyos Embere által fogja kívánni túled, kirúl magadat Quiteltatván, jövendőbeli Számadásodban bevesszük” ¹⁰⁹⁹	300 fl (nem kapta meg)
1690. november 14.	Fraknó, Thököly Éva elismervénye „Ainhundert und funffzig gulden rien. so wür von unsern Forchtes-tainer Verwalter Johann Kürchenknopff, vermög der von unsern Herrn Ehegemahl gegebenen Commission, auß denen daselbst einkhommenen Rändten ... richtig empfangen habe” ¹¹⁰⁰	150 fl
1691. március 4.	Kismarton, Esterházy Pál utasítása „Vévén ezen levelünket, adj az Atyánkfiának száz forentot, ha történet szerént magadnál nem volna is annyira való az portio pénzbül is adj és az után ki szedvén tedd helyire, mely ez jövendőbeli számadásodban beveszünk quietátatván magadat az Atyánkfiával. Emellett mivel az Atyánkfia Bécsben fog menni, akartuk azt is megparancsolnunk, hogy szükséges élést adminisztrálj számára” ¹¹⁰¹	100 fl
1691. április 18.	Kismarton, Thököly Éva elismervénye „Hierauff hat unnsere Eysenstätter. Verwalter Geörg Wibmer, dem Herrn Doctor in der Neustatt so wegen unser Freyle Teressia hier	12 fl 27 kr

¹⁰⁹⁷ EPA RAR Eisenstadt 1689 Nr. 117.

¹⁰⁹⁸ EPA RAR Forchtenstein 1690 Nr. 85.

¹⁰⁹⁹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1690. november 26. MNL OL P 125 Nr. 541.

¹¹⁰⁰ EPA RAR Forchtenstein 1689 Nr. 87.

¹¹⁰¹ EPA RAR Eisenstadt 1691 Nr. 113

viskolcz.noemi_5_22

Dátum	Számvevőség	Összeg
	gewessen geben 3 fl Item in die Apothecken nacher Neustatt 5 fl Item dem Eyßler aldta wegen Eysen Wahrn in unßern Gartten nacher Tribeswinckhl 3 fl 15 kr dan zwey hölzerne Gießkandl per 1 fl 12 kr dargeben: undt erkaufft, bringt zusamben zwölf guldten 27 kr, dieße Geldt außgaab soll ime verwaldter künfftig in seiner Raithung ohne mangl passirt werden ¹¹⁰²	
1691. április 27.	Kismarton, Thököly Éva elismervénye „Hierauf hat unser Eisenstötter Verwalter Göerg Wibmer vor den jenigen Mann der zu unsern Viech zu St. Margareten zugeschauth hat ain Gulden gelt geben, soll solcher künfftig in seiner Raithung ohne Mangl passirth werden ¹¹⁰³	1 fl
1691. május 1.	Kismarton, Thököly Éva elismervénye „Auf unsern Befelch, hat unser Eysenstötter. Verwalter zuer Neustatt ein Fuhr Kohln vor unser notturft pr ain guldten 30 kr erkaufft ¹¹⁰⁴	1 fl 30 kr
1691. augusztus 5.	Kismarton, Thököly Éva elismervénye „Hierauf hat unser Eisenstötter Verwalter Geörg Wibmer vor dem Küehalter Buben in Schlos Myrhoff 2 Hemeter 2 pahr Gatty und vor ain pahr Zißman anzusezen ain gulden 39 kr zalt, welche außgaab künfftig in seine Raithung soll pasierth werden ¹¹⁰⁵	1 fl 39 kr
1691. szeptember 26.	Kismarton Esterházy Pál utasítása, Thököly Éva elismervénye „Vévén ezen Commissionkat kismartoni számtartónk Wibmer György, amidön Fertömelléki Boldogasszonyi majorunkbeli gypjút e fogja adni, annak az árából adjon az atyámfiának háromszáz forintot ¹¹⁰⁶	300 fl
1691. december 15.	Kismarton Esterházy Pál utasítása, Thököly Éva elismervénye „Hierauf ist durch unsern Eisenstötter Verwalter Geörg Wibmer vor unsern Küehalter in Schlos Mayrhoff, zu Klaydung in ain und andern erkaufft worden, und davor außgeben sechß Gulden 34 kr, welche ihme künfftig in seiner Raithung ...sollen passierth werden ¹¹⁰⁷	6 fl 34 kr

18. táblázat: számtartói kifizetések Thököly Évának 1689–1691

Az anyagi természetű problémák azonban nemcsak arra vonatkoztak, hogy Thököly Éva számláit nem akarták kiegyenlíteni. Férje azt is felrótta neki, hogy a saját birtokaiból saját jövedelme keletkezett, amit nem adott bele a „közösbe”:

„De mivel kegyelmed mindeneket az én kezemből kivett s énbennem kítelkedig, s azt tudja s elhitette magával, hogy én több kárt tézek az tisztelnél, s valameny jövedelem bégyön, mind magamnak kívánom. Noha az Isten tudja, hogy az nagyját mind bévittem, ha szinte nem minden féllért vittem is bé. Az tartom, ha többöt tartottam volna is, nem tettem voln[a] bönt véle, mert

¹¹⁰² EPA RAR Eisenstadt 1691 Nr. 114.

¹¹⁰³ EPA RAR Eisenstadt 1691 Nr. 115.

¹¹⁰⁴ EPA RAR Eisenstadt 1691 Nr. 116.

¹¹⁰⁵ EPA RAR Eisenstadt 1691 Nr. 119.

¹¹⁰⁶ EPA RAR Eisenstadt 1691 Nr. 120.

¹¹⁰⁷ EPA RAR Eisenstadt 1691 Nr. 121.

más úri s közönséges Asszonyok is szabadok az Urokival, s nemcsak az majorbéli, hanem más jövedelmet is fordítanak az magog szökségére”¹¹⁰⁸

A fentiek alapján tehát így lehet összegezni Thököly Évának az 1688-tól felmerült problémáit:

- nem kap rendes ellátást, értve ezt ételre, ruházatra, pénzre, utazásra,
- nem fogadják el az udvartartását és embereit,
- nem engedelmeskednek neki Pál tisztviselei és szolgálai,
- férje kifogásolja, hogy saját birtokain külön gazdálkodást folytat,
- férje kizárja őt és gyermekeit a közösen szerzett javakból.

Ezeken a sérelmeken túl 1691 májusában már kettejük kapcsolatának a tönkremenetele is kiérthető Thököly Éva egy leveléből. Férje viselkedése megváltozott, úgy érzi, mintha a gyötrésével a túlvilágra akarná őt küldeni. Bár eddig mindenben engedelmeskedett neki, de most „csaknem mint egy rabnak, úgy köll élnem”. Mindenkit eltiltottak tőle, nincs senki, aki pártját fogná:

„Lám, kárdjázó (kártyázó) nem vagyok, sem kurva nem vagyok, hiszem jobb, hogy ezzel az kevés gazdasággal töltsem időmet, hogysemmint úgy élnék, mint más asszonyok, s olgyan kselsafftokban (Gesellschaftokba) járnék, elkártyáznám sok ezer forintját kegyelmednek, vagy cifraságomra sokat köldenék.”¹¹⁰⁹

Végül azzal zárta a levelét, hogy ha Pál úgy határoz, hogy nem akar vele lakni, akkor ő inkább kolostorba megy, s hogy „úgy látom, én legszerencsítlenebb asszony vagyok az ég alatt”.¹¹¹⁰

Vajon mi történhetett? Egy konkrét esemény sejthető a háttérben: Esterházyék Keresztúron töltöttek néhány napot rokonaik, Draskovich János és felesége, Nádasdy Mária Magdolna (Esterházy Pál unokahúga) társaságában. Az elváláskor azonban Draskovichné hátat fordított Évának és nem köszönt el tőle, majd ezekután néhány barátságtalan üzenetváltás is történt a két nő között utalással a Thökölyek rebellis természetére. Sőt, Éva szerint, kihasználva a férje és közte lévő „egyenetlenséget”, még el is záratná őt Draskovichné, akinek megfenyítését követelte a férjtől.¹¹¹¹ Draskovich János felesége védelmére kelve két csapást is mért Thököly Évára: egyrészt Bécsben és máshol is hallották, hogy milyen rossz, s nem a rangjához méltó társaságokban fordul meg („az kik Nagyságodhoz nem hasonlók, és az kikkel

¹¹⁰⁸ Thököly Éva Esterházy Pálnak, d.n. (1691–1692 k.), MNL OL P 125 Nr. 642.

¹¹⁰⁹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, h.n., 1691. május 1. MNL OL P 125 Nr. 544.

¹¹¹⁰ Thököly Éva Esterházy Pálnak, h.n., 1691. május 1. MNL OL P 125 Nr. 544.

¹¹¹¹ Thököly Éva Draskovich Jánosnak, Kismarton, 1691. május nap nélkül, MNL OL P 125 Nr. 6784., egy még feldúltabb hangnemű: Thököly Éva Draskovich Jánosnak, Kismarton, d.n. (1691 tavasza), uo. Nr. 6785.

az egész Bécsi Város Nagyságodat mocskolja”), másrészt utalt vagyontalan gyámleányi mi-voltára:

„Az Istenért, Nagyságod gondolja meg, mi volt, miből emeltetett föl, micsoda mostan, és ha, akitől Isten óvjon bennünket, Hercegnek szeme hunynék, mi lenne Nagyságod, ezeket mint véri Nagyságodnak, írnom kölletik Nagyságodnak. Ha Nagyságod meggondolja jól, miként jött kicséntől ily nagy méltóságra, árvaságból hercegségre, Isten megveri Nagyságodat, ha kegyelmes Hercegnek háládatlan volna, kedvét nem keresné, és úgy nem szolgálna, nem úgy, mint felesége, hanem mint maga, mind atyjafiai kicsintől nagyobbra fölmagasztalójának.”¹¹¹²

Természetesen ennél jobban meg sem lehetett volna sérteni Thököly Évát. Árvaságát, szerencsétlen családi sorsát emlegették fel – hasonlóban egyébként Nádasdy Mária Magdolnának is része volt, amikor megélte édesapja, Nádasdy Ferenc kivégzését és vagyona elkobzását –, bátyján és a Thököly-nemzetségen gúnyolódtak s arra figyelmeztették, húzza meg magát. Megszólták életét, társaságát, s látták férjével romló viszonyát. Ennek a meggyötört lelki állapotnak volt következménye az a felvetés férjének, hogy akár még kolostorba is vonulna, ha Pálnak már nem kell. A veszekedésnek ekkor nem volt folytatása, talán Éva is bölcsőbbnek látta a hallgatást. Draskovich János a következő év, 1692. február 12-én meghalt Zágrábban.¹¹¹³

Ugyanekkor súlyos családi válság következett be az Esterházy családban. A baj kezdetét egy Esterházy Pál által szignált furcsa tartalmú utasításban lehet tetten érni:

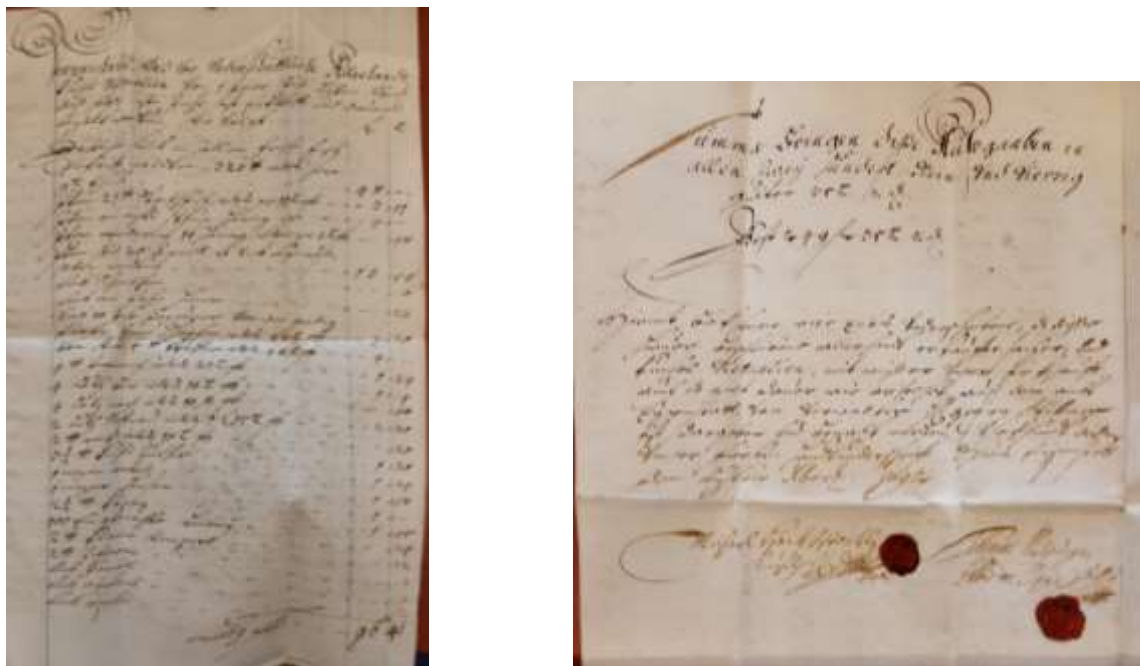
„Demnach unser Frau Gemahlin neben ihren Leith sambt andern Bedienten sich in Schlos Eisenstatt befinden, und weillen wie von andern Herrschafften wegen gewissen Uhrsachen von Kuchel Victualien nichts lassen dahin geben, kombt auch von selbigen Herrschafft in Kuchel Victualien nichts ein, von Mayrhöfen auch wenig, alß befehlen wir unsern eisenstätter Verwalter, Geörg Wibmer, waß aldorten in ain und andern in Kuchel Victualien auch von Fischen und Gewürzen ermangelt, soll er solches alles umbs pahre Gelt erkauffen, solche außgaab soll Ihme auf bescheinung des H. Abten und Kuchelschaffers künfftig in der Reithung ohne ainigen Mangl passirth werden...”¹¹¹⁴

A *commissio* szerint mivel felesége a kismartoni kastélyban tartózkodik a háznépével, és ott az ellátás szükös, ezért Georg Wibmer intéző vásárolja meg a szükséges élelmiszereket készpénzért és erről a sáfár, valamint a várplébános állítson ki egy elismervényt. Az utasításhoz egy három oldalas sűrűn teleírt lista kapcsolódik, amelyben Thököly Éva és udvartartása 1692. évi kismartoni fogyasztását összesítették.

¹¹¹² Draskovich János Thököly Évának, Zágráb, 1692. június 11. MNL OL P 125 Nr. 6933.

¹¹¹³ Kéry Ferenc Esterházy Pálnak, Bécs, 1692. február 26. MNL OL P 125 Nr. 5474.

¹¹¹⁴ Esterházy Pál utasítása Thököly Éva és udvara ellátásáról, Lakompak, 1692. január 20. EPA RAR Eisenstadt 1692 Nr. 162.

25. kép: Thököly Éva és udvartartása fogyasztása 1692-ben

Azon túl, hogy érdekes néprajzi-társadalmi-gazdasági jellegzetességek kiolvashatók a táplálkozási szokásokra nézve (részleteiben ld. IV/1. fejezet),¹¹¹⁵ fontos annak az észrevétele, hogy a herceg a saját háztartását szétválasztotta a feleségétől és az utóbbi külön elszámolásra került. Ilyen intézkedésre – ráadásul alacsony rangú alkalmazottakra, Thomas Walperger várplébánosra és Michael Hackstockler sáfárra bízva az ellenőrzést – korábról nem hozható példa és egyértelműen barátságtalan, konfliktusgerjesztő lépésnek tekinthető.

Ezekután a helyzet gyorsan eszkalálódott: míg Esterházy Pál Fraknóra és Lakompakra húzódott vissza, Thököly Éva Bécsbe utazott, hogy az udvarnál panaszt tegyen és érdekeinek érvényt szerezzen. Vagyoni követeléseit pontokba szedve megküldte Jaklin Balázs magyar kancellárnak és Ferdinand Hartisch bécsi ágostonos szerzetesnek.¹¹¹⁶ A birtokokból özvegyisége esetén a következőket igényelte:

„Körösztúr várát az várossal és soproni vámmal együtt, és eddig hozzátartozandó faluival együtt. Azonkívül az lékai jószág, amit eddig tett Keresztúrra, ezután is hasonlóképpen tegyen. Fülest szabad legyen kiváltani. Schvarczenpakot mindennemő hozzátartozandóival együtt. Kiboldot mindennemő hozzátartozandóival együtt Lippai portióján kívül is. Akit vett Rábaközben Keczelt, mindennemő hozzátartozandóival együtt, bárcsak Keresztúrt holtomig bírhasam. Az bécsi kertet az ács háza felével együtt. Mindezeket addig legyen szabad bírnia mindennemő jövedelmével együtt, amíg özvegyül maradok”.¹¹¹⁷

¹¹¹⁵ A témához ld. BENDA 2014, 75–136.

¹¹¹⁶ Thököly Éva Jaklin Balázsnak, Tribuswinkel, 1692. február 24. MNL OL P 125 Nr. 6787.; Ferdinand Hartisch Thököly Évának, Bécs, 1692. február 24. uo. Nr. 6943.; Hartischhoz: KUBALEK 1975.

¹¹¹⁷ Thököly Éva Jaklin Balázsnak, Tribuswinkel, 1692. február 24. MNL OL P 125 Nr. 6787.

Mindebből világos, hogy arról is tudomást szerzett Thököly Éva, hogy férje túl kevés jószágot és vagyont akar ráhagyni a végrendeletében vagy ahogy ő kifejezte „holta után is gyalázatosan akar Testamemtumja szerént hadni”.¹¹¹⁸ Visszaidézve Esterházy Pál 1689. évi végrendeletét (IV/2. fejezet), egyértelműen látható és súlyos összegekben mérhető a különbség kettőjük elképzelés között, az alábbi táblázatban ezek összehasonlítása látható.

	Esterházy Pál végrendelete, 1689. február 12.	Thököly Éva követelése, 1692. február 24.
özvegyi haszonélvezet	Feketevár Kabold	Keresztúr vára és uradalma a soproni vámmal Lékai uradalom Feketevár Kabold (Rába)Kecöl a bécsi kert és ház fele
szabad rendelkezés	több mint 30.000 forint értékű tárgyegyüttes	500 marha, 500 juh, 2000 köből gabona, 600 szárnyas, 1000 csöbör bor, 10 mázsa vaj 3 szekeres ló menyasszonyi hintó, két hintó, két társzekér ezüst- és aranyművek <i>Schreibtschek</i> , tükrök, órák, kárpitok, szőnyegek, ágyneműk menyasszonyi ágy, hitvesi ágy ékszerkészletek, különféle ékszerek <i>Nachtzeugok</i> 50.000 forint készpénz a soproni ház

19. táblázat: Esterházy Pál végrendelete (1689) és Thököly Éva követelése (1692) összehasonlítása Bécsben közben árgus szemekkel figyelték Thököly Éva minden lépését. Völcsey György – Esterházy Pál kismemesi származású familiárisa és bécsi intézője – február 25-én azonnal jelentette, hogy az asszony Bécsbe érkezett, és nem a Wallner utcai palotában, nem is a leimgrubei házban, hanem egy vendégfogadóban szállt meg. Völcsey megrettenve írta, hogy a pletykák is azonnal megindultak, „idegen németek azt hirdetik itten, hogy az hercegasszony Fraknóból az egész hercegséged kincsét elvitette volna, és Thökölynek küldötte volna. Legkisebb dolgot is Udvarnál megtudnak”.¹¹¹⁹ Völcsey mellett a herceg két hűséges familiárisát, Fabiánkovich Ferencet és Bezerédy Ádámot is megbízta a felesége szemmel tartásával. Éva nagyon haragudott rájuk, „ördög spionok”-nak nevezte őket, mert amikor páter Hartisch-hoz ment, még akkor is követték, ráadásul mindenféle rossz hírbe hozták.¹¹²⁰

¹¹¹⁸ Thököly Éva Jaklin Balázsnak, Tribuswinkel, 1692. február 24. MNL OL P 125 Nr. 6787.

¹¹¹⁹ Völcsey György Esterházy Pálnak, Bécs, 1692. február 25. MNL OL P 125 Nr. 5550.

¹¹²⁰ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. március 3. MNL OL P 125 Nr. 562. Thököly Éva írt is egy német nyelvű szidalmazó levelet Fabiánkovichnak, ld. Thököly Éva Fabiánkovich Ferencnek, Kismarton, 1692. március 1. uo. Nr. 6786.

A vagyoni vitákon túl a herceg részéről is felmerült két kifogás a felesége ellen. A régebbi vád az volt, hogy Thököly Évát bizalmasai, a már említett Vukovics János és egy „Prankné” nevű asszony túlságosan befolyásolják és a rangjához nem méltó társaságot alkotnak. Szó is esik az eltávolításukról, Völcey egyenesen terveket szőtt az elfogásukra:

„Azt mondja Gilich Uram [Esterházy bécsi ügyvédje], bízvást megfogathatja hercegséged, ha Magyarországon kaphatja, hanem vigyázva köll eljárni az dologban, hogy észre ne vegyék, mivel amint itten beszélük, az Hercegasszonynak clenodiumi mind Vukovits házában vannak, fölszedi, veszi magát s elszökig vele, ha valamit sajdíthat”.¹¹²¹

Emellett felbukkant egy szerelmi szál is: Nádasdy Tamással hozták hírbe Thököly Évát. Nádasdy Tamás és Miklós az országbíró Nádasdy Ferenc és Esterházy Anna Júlia 1662-ben született ikerfiai, előbb Draskovich Miklós, majd 1678-tól Esterházy Pál gyámsága alatt álltak. Nádasdy Tamás Bécsben és Zágrábban tanult az Esterházy fiúkkal együtt, s ezekben az években valóban szívesen forgolódott a Thököly nővérek körül – többször meglátogatta Máriát dörfölyi kastélyában –, hiszen Katalin és Mária is megözvegyültek.¹¹²² Azt, hogy Thököly Évával szerelmi viszonya lett volna, nem támasztja alá semmilyen forrás, de elképzelhető, hogy a fiatalember beleszeretett Évába. Jaklin Balázs azt írta róla Esterházynek, hogy „vettem nagy hajlandóságát észre a másik félhez”, ezért több egyházi és világi méltóság is figyelmeztette őt a helyes viselkedésre.¹¹²³

Thököly Éva rövidesen visszatért Kismartonba, ott Thomas Walperger plébános segítségét kérte,¹¹²⁴ ám eközben az ügy egyre nagyobb hullámokat vetett. A herceg barátja, Kéry Ferenc, kihallgatáson járt az uralkodónál és eközben Kollonich Lipót akkori kalocsai érseknek is beszámolt a történetekről, aki a pártfogását ígerte.¹¹²⁵ S valóban, az érsek rendkívüli vehemenciával vetette magát az ügybe, többek között azt javasolta, hogy fogják el a hercegasszonyt és zárják be a kismartoni kolostorba, akkor majd megtanul viselkedni, ezt a következő példával támasztotta alá: „az öreg Svartzenburgh herceg szintén úgy járt az házastársával, az is nem akarván accomodálni magát az Urához, el hagyta, ki is érette ménvén, bizonyos kálásztromban tétette, egy néhány hét múlva meg jobbította magát, s mindenekben accomodálta magát az urához”.¹¹²⁶

¹¹²¹ Völcey György Esterházy Pálnak, Bécs, 1692. március 4. MNL OL P 125 Nr. 5551.

¹¹²² Nádasdy Tamás udvarlásairól Kéry Ferenc Esterházy Pálnak Bécs, 1692. febr. 26. MNL OL P 125 Nr. 5474.

¹¹²³ Jaklin Balázs Esterházy Pálnak, Bécs, 1692. február 25. MNL OL P 125 Nr. 5468.; Kéry Ferenc Esterházy Pálnak Bécs, 1692. február 26. MNL OL P 125 Nr. 5474.

¹¹²⁴ Thomas Walperger Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. március 5. MNL OL P 125 Nr. 5554.

¹¹²⁵ Kéry Ferenc Esterházy Pálnak Bécs, 1692. február 29. MNL OL P 125 Nr. 5475.

¹¹²⁶ Völcey György Esterházy Pálnak, Bécs, 1692. március 6. MNL OL P 125 Nr. 5552.

A kolostori fogság, mint az engedetlen nemesasszonyok nevelő eszköze, elfogadott megoldás volt a korban. Csak utalni szeretnék Rákóczi Julianna nem sokkal korábban végbe ment házasságára és az azt követő botrányra. Zrínyi Ilona és lánya 1688-tól a bécsi orsolyita zárdában éltek fogolyként. Az eladósorba kerülő Rákóczi Juliannára többen is felfigyeltek, Batthyány Ádám, Csáky Zsigmond¹¹²⁷ és Ferdinand Gobert Aspremont-Lynden von Reckheim császári tiszt is. Utóbbinak sikerült elnyernie a lány beleegyezését és az uralkodó engedélyét is megszerezte. Mivel azonban egy katonai vizsgálat folyt ellene, s ezért házi fogságba került Bécsben, a császár feltétele az volt, hogy a házassággal várják meg az eredményt. Ezt megszegve, szűk körben, a bécsi püspök celebrálásával, de végül is szabályosan nőül vette a Rákóczi lányt 1691. június 24-én, aki augusztusban kiszökött a kolostorból és a férjéhez költözött. A botrány kitudódásakor az uralkodó bizottságot állított fel, majd a Titkos Tanács elé került az ügy. A házastársakat elválasztották egymástól, Rákóczi Juliannát a tullni domonkos kolostorba, Aspremont grófot a spielbergi várbörtönbe zárták. A fiatalasszony valamikor 1692 folyamán szabadult ki a rabságból, majd végül is érvényesnek ismerték el a házasságot.¹¹²⁸ A bécsi orsolyiták és a tullni domonkosok női kolostora még a későbbiekben is fontos szerepet fog játszani Thököly Éva életében, bár ezt ekkor, 1692-ben még ő sem sejtette.

1692. március 10-én a hercegasszony ismét Bécsbe ment, oldalán Pranknéval – Völcssey kénytelen volt szállást adni nekik a Wallner utcai házban –, hogy panaszt tegyen a királynál, illetve Kollonichsal is találkozni akart.¹¹²⁹ Erre március 13-án került sor az orsolyitáknál, Kecskeméti János jezsuita páter jelenlétében. Kollonich meghallgatta Évát, majd rábeszélte, hogy másnap gyónás után utazzon vissza Kismartonba. Esterházy Pált pedig arra kérte, hogy szüntesse meg az ellenségeskedést, bánjon tisztelettel feleségével és lássa el rangjának megfelelően.¹¹³⁰ A házastársak tehát egymástól külön, ki-ki saját támogatók bevonásával próbálta kezelni az előállt helyzetet.

Név	Hivatal
Jaklin Balázs	nyitrai püspök, magyar kancellár
Kecskeméti János	bécsi jezsuita szerzetes
Ferdinand Hartisch	bécsi ágostonos szerzetes
Kollonich Lipót	kalocsai érsek
Thomas Walperger	kismartoni várplébános
bécsi orsolyiták	

20. táblázat: A konfliktusba bevont egyházi személyek és testületek 1692-ben

¹¹²⁷ KÖPECZI 1982, 5–8.

¹¹²⁸ MAURER 1887, 248–249.; LUKINICH 1932. Az ő ügyében is tartottak titkos konferenciát 1692 májusában, erről tanúskodnak Ferdinand von Dietrichstein herceg feljegyzései: SMIŠEK 2009, 388. „Conferenz wegen des Aspremont frauen”.

¹¹²⁹ Völcssey György Esterházy Pálnak, Bécs, 1692. március 10. MNL OL P 125 Nr. 5553.

¹¹³⁰ Kollonich Lipót Esterházy Pálnak, Bécs, 1692. március 13. MNL OL P 125 Nr. 5471.

Hozzá kell tenni, hogy Éva 1692 márciusában 6–7. hónapos terhes volt Zsigmonddal, aki 1692. május 23-án jött világra. A házaspár időnként leveleket is váltott egymással, nem éppen barátságos hangnemben. Thököly Éva a férjének is felsorolta a sérelmeit: Pál mindent elvesz tőle, a sajátjával sem élhet, „egy fillérjével, sem egy tikmonyával szabad nem vagyok” és gyalázatba hozta a tisztek és az úri rendek előtt a commisiójával.¹¹³¹ Nem lehet tudni, hogy volt-e a már bemutatott, január 20-iki utasításon kívül másik is, ami Évát ennyire kihozta a sodrából, de az ellátás elégtelensége rendszeresen visszatérő panasz a részéről: „azért, ha az magáiból nem akar kegyelmed tartani s ruházni az gyermekekkel és cselédimmal együtt, tudja kegyelmed azt, hogy itten semmi séncsen, az én itt való értékemből ki nem telig. Kegyelmed is megtiltotta, hogy semmi[t] se adjanak”.¹¹³² Ez feltehetőleg nem volt teljesen igaz, hiszen Esterházy Pál uradalmi tiszttartóihoz intézett instrukcióiban az olvasható, hogy ha az atyafiak közül bárki az adott rezidencián tartózkodna, tisztességes szállást és elegendő élelmet kell neki adni.¹¹³³

A házaspár kapcsolatuk kezdeteit is eltérően ítélték meg. Thököly Éva azt hallotta az apát úrtól, hogy Pál nála jobbat is elvehetett volna feleségül, amelyre ezt válaszolta: „kegyelmed után nem jártam. Én gyermek voltam, kegyelmed reá vett, s az országban gyalázatban hozott, s ha én sokat szólok arról, több kára leszen kegyelmednek, mind énnékem”,¹¹³⁴ amely tulajdonképpen súlyos vádként hangzik, hogy Esterházy Pál még gyermekkorában elcsábította. A férj a villámként csapkodó Évával nem tudott mit kezdeni, nehéz elképzelni a nagy hatalmú befolyásos nádort, ahogy félrevonultan igyekszik kivárni az elvonuló vihart. Néhány rövid soros levélben kifogásolta Éva modorát, hogy még a lovással sem szokás így beszélni, ahogy a felesége teszi.¹¹³⁵ A közelgő húsvéti ünnepek megfontolásra készítették Thököly Évát, aki maga mellett szeretne tudni a férjét, s attól tartott, hogy egyedül kell szülnie, nem lesz segítsége.¹¹³⁶ Pál azonban elutasította a közeledést, nyugalmat és nem veszekedést kívánt magának, azonban Lakompakon szívesen látta volna Évát.¹¹³⁷ Thököly Katalin pártfogására sem számíthatott a hercegasszony, a nővére, aki csak búsult a híreken, s az asszonyoktól elvárt viselkedés tökéletes receptjét fogalmazta meg neki: „az előtt is sok ízben Nagyságodat alázatosan kírtem könyörögtem, hogy szelégeben és alázatosabban alkalmaztassa az Úrhoz magát”, tekintse méltóságos becsületét és szerelmes gyermekét, aminél drágább kincsek nin-

¹¹³¹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. március 3. MNL OL P 125 Nr. 562.

¹¹³² Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. március 6. MNL OL P 125 Nr. 564.

¹¹³³ MERÉNYI 1902, 421.

¹¹³⁴ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. március 6. MNL OL P 125 Nr. 564.

¹¹³⁵ Esterházy Pál Thököly Évának, Fraknó, 1692. március 3. és Lakompak, 1692. március 7. MNL OL P 125 Nr. 563. és 565.

¹¹³⁶ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. március 30. MNL OL P 125 Nr. 567.

¹¹³⁷ Esterházy Pál Thököly Évának, Kismarton, 1692. március 31. MNL OL P 125 Nr. 568.

csenek. Kerülje el a gyanúra okot adó alkalmakat, legyen alázatos és engedelmes, töltse kedvét az urának, a szelídségével és alkalmazkodásával elérhet mindent, amit nem is remél, ne ölje bújával sem magát, sem a herceget.¹¹³⁸

Ekkor, ebben az érzelmileg robbanásveszélyes helyzetben lépett fel újra Kollonich Lipót – békítő szerepben. Előbb a herceget kereste fel Lakompakon. A tárgyalások eredményét megírta Évának, s megintette, hogy a húsvéti áhítatot elvégezvén férjével szeretetben, békében és alázatosan éljen együtt annak kastélyaiban („nemblichen das Sie ihr Österliche andacht verrichten sollen, und mit den Fürsten als ihren Herrn gemahel in Lieb, Frid, gehorsamb beywohnen”), nem pedig rossz helyeken és udvarokban („nicht in schlechten Orthen und Höfen Sie aufhalten”), s a bizonyos nőt és a férjét haza kell bocsátania („die bewuste Fraue und ihren Mann nach Hauß lassen”) s a férje által biztosított személyzetet el kell fogadnia. A herceg által neki ajándékozott ékszereket megtarthatja, azonban a nemzetség házi ékszereit, amelyeket csak viselésre kapott kölcsön, vissza kell adnia, mert nagy értékük miatt biztonságos őrzésük szükséges, nehogy elveszenek vagy megsérüljenek („seines geschlechts Hauß Kleinod zuverbleiben verlanget, wird er auch in vorfallenden gelegenheiten zu gewissen zeiten erlauben sich darmit zuziehen, aber unterdessen in seiner Verwahrung, weilen Sie von einen grossen Werth sein, behelten, damit khein schad oder Verlust mit dem selbigen geschehe”). Továbbá Nádasdy Tamás személye kellemetlen a hercegnek, nem akarja többet látni. S végül Éva feleségként engedelmisséggel tartozik a férjének. Esterháznak pedig rangjához méltóan el kell látnia a feleségét életében és özvegysége alatt is. Éva ne parasztházakban és ilyenolyan udvarokban, idegen birtokokon töltse az idejét, hanem foglalkozzon férje gazdaságaival („Und weillen nun Euer Liebden als des Fürsten ehrgegebens gemahlin schuldig zu gehorsamben, und der Fürst schuldig Sie zubesorgen, wie er dan thuen wird, so wohl im Leben, als nach seinem Todt (den Gott lang verhüetten wolle) also haben Euer Liebden nicht Ursach Baurenheuser und Baurenhöff zu khauffen in frembden Herrschafften, sondern vil besser thuen, so weit sich des Fürsten Willen erstreckht, des Fürsten Wihrschaftt beobachten”).¹¹³⁹

Az érsek figyelmeztetését jól átolvasta Thököly Éva és mindenben szófogadónak mutatkozott. Megígérte, hogy azonnal férjéhez utazik, az említett nőt és férjét már régóta nem is látta, és szívesen lemond a társaságukról, ha a férje biztosítja a megfelelő ellátást és személyzetet. A háziékszerek nincsenek nála, valóban egy nem túl biztonságos helyen őrzi őket, de visszaadja Pálnak az érsek jelenlétében. Ha Esterházy Pál visszatér, róla és gyermekeikről gondoskodik, ő is teljesíti az elvártakat. Cserében azt szeretné az érsektől, hogy látogassa és

¹¹³⁸ Thököly Katalin Thököly Évának, d.n. (1692 tavasza körül) MNL OL P 125 Nr. 6773

¹¹³⁹ Kollonich Lipót Thököly Évának, Kőszeg, 1692. április 1. MNL OL P 125 Nr. 6949.

áldja meg őt Kismartonban.¹¹⁴⁰ Kollonich Lipót pedig megértette, hogy a magát mindenkitől elhagyatva érző nőnek lelki vigaszt kell nyújtani, valamint, hogy a hercegi udvar és a társadalmi nyilvánosság előtt szükséges annak a megerősítése, hogy a házasság az egyház támogatásával helyreállt. Ha nem is Kismartonban, de Sopronban prédikált a Thököly nővéreknek 1692 áprilisának elején, és biztos, ami biztos, a nála látogatást tevő Nádasdy Tamásnak is elmondott egy szenvedéstörténeti beszédet.¹¹⁴¹ A válság véget ért, a házaspár kibékült – de nagyon mély sebek keletkeztek –, a levelekben a megszólítás ismét a korábbi „édes szívem” lett, és a kisbaba is megszületett májusban.

A történet végén érdemes újra felidézni Rákóczi Erzsébet esetét, hogy ő miért költözött el a férjétől, milyen okok vezettek házasságuk szétcsúszásához és hogy milyen megoldások születtek a rendezésre. Mit kívánt Rákóczi Erzsébet?

- önálló és szabad rendelkezést a saját javairól,
- önálló utazást és szabad életet,
- önálló gazdálkodást és bevételei fölött szabad rendelkezést,
- önálló udvartartást.¹¹⁴²

Ha végigtekintünk Thököly Éva 1688-tól felgyülemelő panaszain, akkor azok Rákóczi Erzsébetéhez nagyon hasonló jellegűek. Saját jószágokat szerzett, házakat és kúriákat vásárolt, utazott és önálló gazdálkodást folytatott. Kialakított egy olyan udvartartást, amelyben saját birtalmaival vette körbe magát és akik érezhetően befolyást gyakoroltak rá. Viszont férje udvarában csökkent a tekintélye, a tisztek nem engedelmeskedtek neki és feltehetőleg nem kapta meg azt az ellátást, ami rangja szerint megillette volna. A férjek, Erdődy György és Esterházy Pál, nem értették és nem is fogadták el az önállósodó, saját tevékeny életet élő és ebben kiteljesedő asszonyaikat. Számukra a feleség, és ezt az elvárást a Kollonich képviselte egyházi álláspont is visszatükrözte, egyenlő az engedelmes, a férj akaratának magát alávető léttárrsal, aki a terveinek (ha egyáltalán tudója) feltétlenül támogatója. Különben pedig irányítja a családot és reprezentálja férjét és a nemzetségét. Olyan, mint Esterházy Orsolya. Az egyház érvrendszere ez ügyben egyszerű volt: a hagyományok, a szokások és a tanítások is egy alázatos, szelíd, elfogadó nőképet formáltak, akinek ez nem tetszett, irány a kolostor. Mindkét nő fessegette a határait és bizonyos idő után mindketten elfogadták, hogy nincs merre továbblépni, az egyetlen lehetőség a férj oldalán maradni.

¹¹⁴⁰ Thököly Éva Kollonich Lipótnak, Kismarton, 1692. április 4. MNL OL P 125 Nr. 6789.

¹¹⁴¹ Kollonich Lipót Esterházy Pálnak, Szombathely, 1692. április 6. MNL OL P 125 Nr. 5473.

¹¹⁴² BENDA-VÁRKONYI 2001, 15. Problémák: szolgák, rokonok (Erdődy Kristóf) áskálódása, pletykáik (49. és 57.)

A házaspárok előkelő társadalmi státusza azt vonta maga után, hogy mindkettőjük ügyében magas rangú egyházi személyek léptek fel békéltetőként. Bár a kolostorba zárás elhangzott fenyegetésként, Rákóczi Erzsébetnek még a javaitól való megfosztást is emlegették, a házastársak végül nem váltak el ágytól és asztaltól, hanem fenntartották a házastársi életközösséget. Kollonich egy pontban azonban nem közvetített, ez pedig az Esterházy-örökség ügye volt, hogy milyen sors vár Thököly Évára és gyermekeire Esterházy Pál halála után. A témát mély hallgatás övezte, de hamarosan újra a felszínre fog törni az elfojtott probléma.

Már ugyanennek az évnek a nyarán azt írta Thököly Éva, hogy férjének a sok úri rendekkel a szervitáknál tartott nagy ebédjét értette, azt is, hogy Aspremont gróf is nála mulat, de ne kívánja, hogy ő emberek közé menjen, mert nincs becsülete az idegenek között.¹¹⁴³ Nem sokkal később azt kívánta tőle, hogy kísérje el az esedékes savanyúvíz kúrájára, hogy „lássa kegyelmed maga, mit csinálók ottan vagy kivel leszek, hadd ne hazudhassanak a szokás szerint az én ellensége[i]m kegyelmed előtt”. Azt is panaszolta ebben a levélben, hogy továbbra is rosszul bánnak vele, bűdös a hús, múltkor Köpcsényből jövet Széleskúton és Feketevárosban nem kapott élelmet.¹¹⁴⁴ Szeptemberben pedig megisméltődnek a pár hónappal korábbi vádak: nincs senki, aki segítene neki, Pál mortifikálja és mindentől megfosztja. Most már kénytelen lesz őfelségénél panaszt tenni. Ha a férje úgy akarja, kolostorba megy. Egy különös mondattal fejezte be a levelét: „szoha sem gyermekit, sem semmi jószágát nem kívánom kegyelmednek sem látni, sem bírni”.¹¹⁴⁵ A kulcsfontosságú szavak arra világítanak rá, hogy vagyoni viták egyértelműen folytatódtak közöttük.

A későbbiekből még egy levelet idéznék, ahol amellet, hogy férje gyűlölködését és ismételten rossz ellátását sérelmezte, még egy utalást tett a veszekedésük egyik lehetséges következményére:

„ha kegyelmed más, rossz embereknek hitelt ad, s énvelem lakni nem akar, lássa, most vagyon ideje hozzá, mivel az Ország népe együtt vagyon. Tégyen panaszt reám, de jól meggondolja előbb, hogy igaz lígyen, azkivel biád [bead], mert tartok tőle, hogy mostan nagyob gyalázatjára léssen kegyelmednek, hogy vínségére egy asszonnyal meg nem alkhatik.”¹¹⁴⁶

Az „ország népe” kifejezés Thököly Évának azt a félelmét fejezte ki, hogy házasságuk kellemetlen ügyei akár a szélesebb nyilvánosság, például az országgyűlés elé kerülhetnek, bár 1698-ban nem volt ilyen gyűlés. Mindenesetre világossá akarta tenni a férjének, hogy mindkettőjük becsülete és hírneve sérül, ha a közvélemény előtt az ország első méltósága

¹¹⁴³ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. június 31. MNL OL P 125 Nr. 572.

¹¹⁴⁴ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. július 21. MNL OL P 125 Nr. 573.

¹¹⁴⁵ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1692. szeptember 26. MNL OL P 125 Nr. 577.

¹¹⁴⁶ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1698. február 28. MNL OL P 125 Nr. 624.

és felesége nem tudnak egymással békésen élni és „egy Palatinusznak s Palatinusnának az egész világ előtt ilyen gyalázatban [kell] élni.”¹¹⁴⁷ Más alkalommal az fogalmazta meg, hogy a nádor feleségének rangjához képest nem kap megfelelő ellátást.¹¹⁴⁸

*

Összefoglalásként megállapítható, hogy Esterházy Pál és Thököly Éva házassága az 1690-es évek elejétől fokozatosan megromlott. Ennek okai többek között a hercegné jogainak sérülésében érhetőek tetten. A házasságban a feleségnek a rangjához méltó ellátást kell biztosítani. Thököly Éva sem az udvartartását, sem az ellátását nem érezte megfelelőnek. A házassági vagyoni jog szerint a vagyon gyarapításában ő is részt vett, a férje mégsem tekintette szerzőtársnak („coacquisitor”) ebben. A házasság megszűnésére vonatkozóan pedig az özvegyi öröklési jog („successio viduale”), valamint a gyermekei jussa férje által végrendeletekben meghatározott kereteit tartotta kevésnek. Az erdélyi birtokok visszaszerzése nemcsak anyagi értelemben eredményezett bizonyos mozgásteret a saját vagyon gyarapítására, hanem az asszony önbizalmát is erősíthette. Rákóczi Erzsébethez hasonlóan ő is önállósodott a férjétől, saját gazdálkodást folytatott és saját bevételekkel rendelkezett. Beatrix Bastl szerint a jó házasság alapját a közép- és korai újkorban nem a szeretet vagy a szerelem, hanem a házastársi béke, a ’caritas conjugalis’ képezte. Viszályok keletkezhetnek, ha a pár nem illett össze, például túl nagy volt a korkülönbség köztük vagy eltértek a szexuális szokásaik, ha különbözött a vallásuk vagy ha nem született gyermekük.¹¹⁴⁹ Esterházy Pál és Thököly Éva sokféle szempontból egyenlőtlen párt alkottak. A harmónia, egyetértés és kölcsönös tiszteletadás idővel megszűnt köztük, a kínos események a magánszféra tereiből a nyilvánosság elé kerültek. A szűkebb-tágabb környezet s az alattvalók számára is mintául szolgáló házastársi közösség megbomlóban volt. A problémák megoldása a párkapcsolaton belül már nem volt lehetséges, a kor jogszokásai szerint az egyház közvetítő-békítői szerepét vették igénybe, amely feladat a házaspár magas társadalmi státuszát tekintve döntő módon Kollonich Lipót kalocsai érseknek jutott. A megbékélés azonban csak időlegesen sikerült, a kérdés az volt, hogy a lefojtott érzelmek és a meg nem oldott problémák hogyan és mikor kerülnek felszínre újra.

¹¹⁴⁷ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Köpcsény, 1698. február 28. MNL OL P 125 Nr. 624.

¹¹⁴⁸ Thököly Éva Esterházy Pálnak, d.n. (1698 körül), MNL OL P 125 Nr. 626. „Azon is kérem kegyelmedet, hagyja meg itten az tiszteknek, hogy úgy tartsanak, azmint illik egy palatinusnét tartani.”

¹¹⁴⁹ BASTL 1997, 356–375.; BASTL 2011.

V. Bíróság előtt (1700)

A házasság 18. éve, az 1700. esztendő első fele a levelezés alapján nem sokban különbözött az előzőektől: Thököly Éva májusban kúrára és érvágásra készülődött, majd el is utazott Badenbe. Férje 150 forintot utalt ki neki ebből az alkalomból, mindezen túl a bécsi számláit is, amikor különféle fűszereket, édességeket, parókához haját vásárolt magának, kiegyenlítette.¹¹⁵⁰ Esterházy Pál ugyanekkor egy levéltárat csináltatott a kancelláriája számára.¹¹⁵¹ 1700. június közepén pedig az egész kismartoni udvar útra kelt és elindult Eperjes felé, ahol a nádornak a meghirdetett felső-magyarországi rövid nyolcados törvényszéken bírói feladatait kellett ellátnia. A család útközben megállt Rákóczi Erzsébetnél Kistapolcsányban,¹¹⁵² majd június 24-én értek Eperjesre, ünnepélyes bevonulásukat Tarczal jegyzője, Babocsay Izsák örökítette meg a krónikájában:

„Ezen eszt. kegyelmes koronás Király Urunk Ő Fel. istenes parancsolatjából Keresztelő Szent János innepe napjára, úgymint ad 24. mensis Iunii Nemes szabad Kir. Eperjes városába praefigált Bréviseknek celebrálandó terminusára Mélt. Eszterházy Pál Palatinus Urunk ő Herczégsege Királyi nagy pompával, úgymint tizenöt hintókkal, százkilenczven jeles úri lovakkal, feleségével, fijaival s leányaival és ezeknek férjeikkel, érkezett megírt Eperjes városába azon Bréviseknek solennis administratiójára”.¹¹⁵³

A nagy létszámú kíséretben tehát ott voltak a családtagok is. Babocsay nem ismerte őket, csak a szóbeszédre támaszkodhatott, hiszen a herceg leánya, Terézia, akkor még nem volt férjnél, pontosan tehát nem tudható, mely gyermekei utaztak a nádorral. Eperjesen feltehetőleg annál a Szirmay Istvánnál szálltak meg, aki 1698-tól töltötte be a nádor melletti ítélőmesteri tisztséget és már régóta a városban lakott.¹¹⁵⁴ A törvénykezés 1700. június 30-án kezdődött és július 8-án is tartott még, ugyanis Esterházy Pál aznap még innen keltezte egy levelét.¹¹⁵⁵

Az ekkor itt történetek és a következő néhány hét eseményei csak töredékesen rekonstruálhatók a források alapján. Kiindulópontul azt a jelentést választottam, amely a legérdekesebb információkat tartalmazza, és szerzője, a mindig jól értesült Bernhard Georg Andermül-

¹¹⁵⁰ Esterházy Pál utasítása a kismartoni intézőnek fizetésre, Bécs, 1700. május 13. EPA RAR Eisenstadt 1700 Nr. 128.; Thököly Éva bécsi költségei kifizetése, Bécs, 1700. május 14. EPA RAR Forchtenstein 1700 Nr. 171.; Thököly Évának különféle fűszerekre, 1700. június 26. EPA RAR Eisenstadt 1700 Nr. 178.

¹¹⁵¹ Esterházy Pál utasítása a kismartoni intézőnek, Kismarton, 1700. május 13. EPA RAR Eisenstadt 1700 Nr. 127.

¹¹⁵² Rákóczi Erzsébet Erdődy Györgynek, Kistapolcsány, 1700. június 17. *Rákóczi Erzsébet levelei* 119.

¹¹⁵³ BABOCSAY 178.

¹¹⁵⁴ IVÁNYI 1991, 343.

¹¹⁵⁵ Az eperjesi tartózkodás dátumai: Esterházy Pál Georg Wibmernek, Eperjes, 1700. június 30. MNL OL P 108 Rep. 1 Fasc. C Nr. 61.; Esterházy Pál ítéletlevele, Eperjes, 1700. július 8. GYULAI 1998, 265.

ler diplomata és tanácsos volt, aki 1699-től szolgált I. Lipót anhalt-dessau herceg bécsi követe-ként.¹¹⁵⁶

„Relation vom 25. August 1700: Der ungarische herr palatinus Esterhasi ist einer großen gefahr entgangen, nachdem er das von seiner gemahlin, des Töcköly schwester, ihn in der chokolada zubereitte gifft, ein pures arsenicum, endlich von sich gebrochen, alsß desen fraulin tochter den anschlag der mutter ihm völlig entdeckt, der herr palatinus aber gleichwohl seinen untreuen conjugem pardoniren wollen, ist sie dennoch auf special ordre ihrer kaiserlichen mayestät in ar-rest genommen und wird seithero 7 tag in des herrn palatini eigenen hause alhier mit einer rotte musquetiere bewachtet.”¹¹⁵⁷

A követ biztosan jól gondolta, hogy egy a legmagasabb körökben elkövetett bűntény, amely-ről egész Bécs beszél, ura érdeklődésére is számot fog tartani. A diplomata beszámolója sze-rint Thököly Éva csokoládéitalba tett arzénal meg akarta mérgezni a férjét, ám a lánya fel-fedte a merényletet. Esterházy ugyan megbocsátott volna, de a császár egy különleges pa-ranccsal letartóztatta az asszonyt, akit egy hét óta a bécsi házukban egy vörös muskatéros őriz. Andermüller sok jelentést küldött a bécsi udvarról és politikáról az urának, például éppen ekkor egy másik esemény is foglalkoztatta a város közvéleményét: június végén egy felhec-celt tömeg megtámadta Samuel Oppenheimer, zsidó udvari szállító és bankár házát a Bauern-markton. A felbujtókat elfogták és példásan megbüntették.¹¹⁵⁸

S bár nem biztos, hogy az anhalti követhoz eljutott hír minden apró részletben megfe-lelt a valóságnak, de valamennyi igazságtartalma lehetett. Nézzük a jelentésben olvasható állításokat:

- Mi történt tehát? Thököly Éva meg akarta mérgezni a férjét.
- Ki fedezte fel, történt-e tettenérés? A követ szerint a házaspár lánya tárta fel az anya tettét. Esterházyéknak 1700-ban egyetlen közös lányuk volt életben, a 16 éves Terézia. Vajon látta, ahogy édesanyja valamilyen port kevert az italba? Vagy esetleg az előző házasságból száрма-zó apácányok – Krisztina, Orsolya, Julianna – közül volt ott valaki? Ezek a kérdések forrá-sok hiányában egyelőre megfejtethetetlenek. S ha Esterházy meg akart bocsátani, mégis honnan szerzett tudomást a császár a mérgezésről?
- Mikor és hol tartóztatták le Thököly Évát? Maga az említett jelentés sok ponton homályos, de abban valóban jól értesült a követ, hogy augusztus 25-én Thököly Éva már házfogságban volt Bécsben, a wallnerstrassei palotában.

¹¹⁵⁶ OPPL–SCHEUTZ 2018, 14–15.

¹¹⁵⁷ OPPL–SCHEUTZ 2018, 49.

¹¹⁵⁸ OPPL–SCHEUTZ 2018, 49.; A támadáshoz: *Magyar-Zsidó Oklevéltár* 2. kötet, 320–321.; SZAKÁLY 1971, 46.

Az események értelmezésében kulcsfontosságúak a családtagok és a familiárisok, valamint magának a házaspárnak a levelezése. Thököly Éva feldúlt lelki állapotában nem keltezte pontosan az ekkori leveleit, ezért kutatócsoportunk a filológiai és tartalmi jegyeket figyelembe véve gondosan rekonstruálta ezek sorrendjét. A hercegné egyik első fogságbeli levele férjéhez valamikor augusztus 10. táján íródhatott Bécsből, ebben elfogatása körülményeiről szólt, amelyről persze Esterházy Pál is nyilvánvalóan tudott:

„Magára hagyom édes szívem, kegyelmedre, micoda s mely szomorú és szívemnek teljes gyötrelmén való eset történt rajtam az kegyelmed házánál, azhova hívatattam s nem magamtúl mentem.”¹¹⁵⁹

Thököly Évát a bécsi palotába hívták valamilyen ürüggyel, ahol kezdetben még Esterházy Pál is ott tartózkodott, aztán távozott.¹¹⁶⁰ Itt az alnádor Pinnyei Jánossal és a nádori ítélőmester Szirmay Istvánnal tárgyalt. A hercegasszonyok még fel is tűnt Szirmay tettett böbeszédűsége – aki feltehetően a császári parancsra várva húzta az időt –, majd egy odaérkező „nómet” éjjel közölte vele letartóztatását, sőt, másnap ugyanaz a hivatalnok már a férjével való kapcsolattartást is megtiltotta neki. Ennek ellenére Thököly Éva kijuttatott egy levelet a férjének és azért könyörgött, hogy segítse ki a képtelen helyzetéből, hiszen akárki kezdeményezte is az „arrestálását”, s itt megemlíti név nélkül Pál fiát, az nem lehetett férje „titkos akarata nélkül”.¹¹⁶¹ Hogy Éva nem ok nélkül sejtette mostohafiát a háttérben, azt egyértelművé teszi Esterházy Mihály apjának címzett augusztus 15-iki levele, miszerint a bécsi intézővel, Völcsy Györggyel együtt urai a helyzetnek, s senkit nem engednek Thököly Évához egy Ludmilla nevű leányasszonyon kívül. Völcsy úgy rájlesztett Thököly Évára, hogy hamarosan vallani fog. Mindketten naponta felkeresik „Vice Landmarschall uramat”, hogy megtudják az új fejleményeket. Éva embereit, Pranknét és Vukovicsot is elő fogják venni az ügyben. Mihály nem győzte kidomborítani saját fiúi hűségét: „szövesen fáradozak fiui kötelességem szerint, mind vice Land Marsolknál, és Quarient uramnál, az kik is szövesen fognak az dologhoz, és sincere fáradoznak benne”. Végül átadta apjának a „Landmarschall” üzenetét, hogy semmiképpen ne menjen fel Bécsbe, különben a helyzet zavarossá válhat.¹¹⁶²

Legelőször is érdemes tisztázni, hogy ki a „Landmarschall”, ki a „vice Landmarschall” és az említett Quarient, valamint, hogy hogyan kerültek az Esterházy-Thököly ügybe. A

¹¹⁵⁹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. augusztus 10–11. körül, MNL OL P 125 Nr. 660.

¹¹⁶⁰ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. augusztus 10. körül MNL OL P 125 Nr. 625. „Én kegyelmed után akartam mennem, s itten megtartóztattam. Nem tudom, mit akarnak belőle kihozni, mivel kegyelmed maga énnekem semmit szem mondott, s inkább ez ijjel is, ajánlotta magát, hogy nem kívánja több szerencsétlenségemet.”

¹¹⁶¹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. augusztus 10. körül MNL OL P 125 Nr. 625.

¹¹⁶² Esterházy Mihály Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. augusztus 15. MNL OL P 125 Nr. 757.

Habsburg Birodalom legnagyobb örökös tartománya a Magyar Királtsággal szomszédos Alsó-Ausztria volt, korabeli megnevezéssel Österreich unter der Enns, középpontjában Bécs városával. Az élén az alsó-ausztriai rendek által javasolt és az uralkodó által kinevezett tartományfőnök vagy marsall állt. A feladata a tartomány vezetése, a helyi gyűlések összehívása, a tartomány országos ügyekben való képviselése és a bíraskodás volt. Az általa elnökölt törvényszék („Landmarschallisches Gericht”) 1637 óta a felségsértési ügyek kivételével a tartomány nemességét érintő magán- és büntetőjogi ügyekben is eljár. III. Ferdinánd ebben az évben adományozta az ún. nemesi büntetőprivilegiumot („Adeliges Criminal-Privilegium”) Alsó-Ausztria két nemesi rendjének, a főuraknak és a lovagoknak („Herren- und Ritterstand”).¹¹⁶³ A tartománynak volt egy országháza Bécsben (ma: Herrengasse 13. szám), itt tartották fogságban Nádasdy Ferenc országbíró 1670–1671-ben és itt rendezték meg a két Esterházy fiú, Mihály és Gábor menyegzőjét 1694 májusában.¹¹⁶⁴

Alsó-Ausztria tartományfőnöke 1690-től az az Otto Ehrenreich von Abensberg-Traun gróf volt,¹¹⁶⁵ akihez az Esterházy családot rokoni szálak fűzték. Esterházy Gábor 1694-ben vette feleségül Traun marsall Margaretha Christina nevű lányát.

26. kép: Otto Ehrenreich von Abensberg-Traun a petronelli kastélya előtt

¹¹⁶³ Alsó-Ausztriához a 18. században, de 17. századi előzményekkel: KÖKÉNYESI 2021b, 223–235.; a bírósághoz: PETRIN 1990, 297–298.; GODSEY 2018, 69–81. Az ügy jogtörténeti vonatkozásainak értelmezésében köszönöm Peres Zsuzsanna és Tringli István tanácsait.

¹¹⁶⁴ Nádasdy fogsága: *A Wesselényi-összeesküvés* 122.; az Esterházy-fiúk esküvője: Esterházy Pál Bezeredy Ádámnak, Bécs, 1694. május 17. EPA Bezeredy Ádám levelezése.

¹¹⁶⁵ SIENELL 2001, 210.; GODSEY 2018, 71.

A Thököly Éva elleni vizsgálatot azonban nem ő, hanem a helyettese („Landuntermarschall”), a tapasztalt hivatalnok, Adam Anton Grundemann von Falkenberg gróf vezette.¹¹⁶⁶ Az Esterházy Mihály által megnevezett Franz Anton von Quarient báró pedig a törvényszék kancelláriájának az élén állt („Landschreiber”).¹¹⁶⁷ Mivel a hercegasszony letartóztatásának kezdetén feltűnnek a levelezésben, az ügy már augusztus közepén a tartományi bíróságra kerülhetett. Ott pedig akkor indítottak eljárást, ha valaki ezt kezdeményezte. De ki volt a feljelentő? És mi történt az Eperjessről való visszatérés és a Bécsben való letartóztatás között eltelt napokban, hetekben? Ezekre a kérdésekre még visszatérek a fejezet végén.

Thököly Éva fogságának bécsi helyszíne tehát azt jelentette, hogy nem a magyar, hanem a helyi törvények vonatkoztak rá. Tehát ha bűncselekményt követett el, akkor az illetékes alsó-ausztriai hatóságnak kellett eljárni az ügyében. Alsó-Ausztriában 1656. december 30. óta a III. Ferdinánd uralkodó által kiadott egységes büntető törvénykönyv, az ún. *Ferdinandea*, volt érvényben. A Magyar Királyságban nem vezették be, de Kollonich Lipót latinra fordíttatta és 1687-ben Nagyszombatban kiadták *Forma processus iudicii criminalis seu praxis criminalis* címmel. A későbbiekben fokozatosan beépült a magyar jogrendszerbe.¹¹⁶⁸

27. kép: A *Ferdinandea* harmadik kiadása (Bécs, 1678) címlapja és a 72. cikkely a mérgezésről
A *Ferdinandea* 100 cikkelyéből az első 58 lényegében egy-egy büntetett fogalmát és az ahhoz tartozó büntetőeljárás feladatokat, valamint a kiszabható büntetés mértékét tartalmazza. A

¹¹⁶⁶ BIRNGRUBER 2008, 395–397.; GODSEY 2018, 74.

¹¹⁶⁷ GODSEY 2018, 75–76.

¹¹⁶⁸ A *Ferdinandea* három 17. századi kiadásából (1657, 1663 és 1678) az ügyhöz legközelebb eső 1678-ast használom, ld. *Der Römischen Kaiserlichen auch zu Hungarn und Böhmen Königl. Ferdinand' des Dritten ...Neue peinliche Landgerichts-Ordnung in Oesterreich unter der Ennß*. Wien, 1678.; A témához: BÓNIS 1935, 8–12.; WINKELBAUER 2003, I. kötet 224–226.; PAUSER 2004.

mérgezéssel, mint főbenjáró bűncselekménnyel a 72. paragrafus foglalkozik, de részleteiben csak azzal az esettel, ha a tett következményeként meghalt az illető. A bíróságnak bizonyítani kellett, hogy a vádlott hol és milyen mérget szerzett, és hogy milyen haszna volt a meggyilkolt ember halálából. Egy részletes mintakérdéssort is mellékeltek a kihallgatásokhoz, de Thököly Éva esetében ezt nem alkalmazhatták, hiszen a férj élt.¹¹⁶⁹ Mindenesetre a megalapozott vádhoz a tanúk terhelő vallomása, releváns bizonyítékok, a büntett okainak feltárása, de legfőképpen a gyanúsított beismerése járulhattak hozzá. A kivizsgálás dokumentumai, jegyzőkönyvei – hogy kiket hallgattak meg és mire jutottak – nincsenek meg, így az augusztustól decemberig zajló hivatalos ügymenetből szinte semmi nem ismert.¹¹⁷⁰

Visszatérve az események menetéhez, Thököly Évát tehát eltiltották a férjével való kommunikációtól, ennek ellenére egyházi pártfogóival sikerült leveleket kicsempésznie neki („egy böcöletes Páttert köldtem ezen levelemmel”).¹¹⁷¹ A bécsi fogságából összesen tíz levele maradt meg, mindegyike kétségbeesett könyörgés férjének:

„Mígis kérem térden állva, az Isten kedvéért, celekedje meg és jöjjen föl, ne gyönyörkedjék ilyen nagy veszedelmemen. Mindenkor úgy tartottam, mint Édesapámat, ne vonja meg most is atyai gráciáját tőlem. Én es ha tapasztalom kegyelmed szeretetét, kész vagyok mindenben alkalmaztatnom magamot, csak ebből az Gyalázatból szegíllen ki kegyelmed, az Mindenható Isten is megáldja kegyelmedet”.¹¹⁷²

Az első néhány augusztusi hétben írt levelei alapján az a benyomásom, hogy Thököly Éva egyszerűen nem tudta, mi történik vele. Nem eresztették ki a házból, nem beszélhetett senkivel, minden információtól elzárták, személyzetét elvették és magára hagyták. Úgy tűnik, kezdetben azt sem közölték vele, hogy mivel gyanúsítják – a jelek szerint azt gondolta, valamilyen birtokügye miatt került bajba –,¹¹⁷³ s azt sem mondták meg neki, hogy hivatalos bírósági útra terelték az ügyet. Férje bizalmi embere, Völcsey György felügyelte, aki talán annyit ismételtethetett neki, hogy vallja be a tettét. Szeptember elejére értette meg, hogy mérgezési kísérlet vádja miatt a császár és a tartományi marsall kezében van a sorsa. Ekkor azonban még mindig azzal hitette magát, hogy a férjét csak a rosszakarók tévesztették meg és az eljárás megszüntethető. Bízott Pál könyörületességében, hogy kiszabadulásában segíteni fog és visszaveszi magához. Így fejezte be egyik szeptemberi levelét:

¹¹⁶⁹ *Neue peinliche Landgerichts-Ordnung* 104–107.

¹¹⁷⁰ Az alsó-ausztriai tartományi törvényszék vizsgálatai és ítéletei ebből az időszakból nem maradtak meg, köszönöm Fazekas István információit ebben az ügyben. A különféle bírósági illetékességekhez és hatáskörökhöz jó áttekintés: KÖRBL 2009, 201–209.

¹¹⁷¹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, (Bécs), 1700. szeptember 6. MNL OL P 125 Nr. 631.

¹¹⁷² Thököly Éva Esterházy Pálnak, (Bécs), 1700. augusztus 12. MNL OL P 125 Nr. 649.

¹¹⁷³ Johann Erhard Teppenfeld Thököly Évának, Bécs, 1700. június nap nélkül, MNL OL P 125 Nr. 6764. Az Alsó-Ausztriai Kormányzat titkára Bécsbe idézte Thököly Évát 1700. július 13-ra a vitás pottendorfi ügy miatt.

„Megfogadom és az lelkemre esköszem édes lelkem, szoha azokon, azkik miatt szenvedek, bosszút nem kívánok tennem, mindenik ott maradhat, azhol van. Most én már mindeneknek megengedtem, cak most segítsen ki ebből az gyalázatból.”¹¹⁷⁴

Az idő múlásával egyre elkeseredettebbé váltak Thököly Éva levelei. Megerősödött a gyanúja, hogy férje gyermekei és atyafiai hozták őt ebbe a helyzetbe, ám úgy érezte, hogy meg tud bocsátani nekik és fogadkozott, hogy mindenben engedelmeskedni fog.¹¹⁷⁵ Esterházy Páltól egy szeptember 27-iki válasz maradt meg, amelynek a következő részlete idézésre is érdemes:

„bizony édes szívem, semmi gyönyörűségem az te Rabságodban, küt elhitesd magaddal, hogy kívánnám tiszta szívbül, hogy soha ne történt volna; és a rettenetes, hallatlan állapot, azkit cselekedtél, nem tekintvén, hogy harminc esztendeig tartottalak s neveltelek, kin az egész világ csudálkozik. De én már azt megengedtem Isten s az Boldogságos Szűz kedvéért, búcsút azért nem kívánok tenni, kihez képest, ha amikor Bécsben voltam, megvallottad volna, hogy kítül indítottál arra az cselekedetre, soha erre nem jutott volna a dolog, mert én csakugyan elhittem magammal, hogy magadtúl azt nem követted volna el, azmit cselekedtél. Hogy pedig azt írod, hogy soha életemre nem igyekeztl, csudalom, hogy azt írhatod. Tudod édes Atyámfia, hogy mérget adni Embernek mire való, azkit egy gyermek is elítélhet, de immár akár mint légyen, én nem haragszom. De mivel Ófölsége előtt van a dolog, csupán csak az én hatalmamban nincsen a dolog...”¹¹⁷⁶

Még egy jó párapcsolatban is felhalmozódhatnak sérelmek, nemhogy egy rosszban, ezt a herceg sorai is alátámasztják. Esterházy Pál és az „egész világ” hálátlannak tartotta Évát, hiszen három évtizede jómódban és becsületben élt, mégis az ellen fordult, aki mindezt biztosította neki. Pál meggyőződése szerint a felesége az életére tört, ebben egy felbujtója is lehetett, ezért nem tud neki segíteni. Ezzel Éva számára is egyértelművé vált, hogy a férje nem hajlik a kibékülésre és semmilyen könyörgés, megalázkodás és ígélet nem mozdítja el kettejük viszonyát a holtpontról. Más taktikához kellett folyamodnia. A Bécsben tartózkodó familiáris, Bezerédy Ádám, az ügy lezárásának sürgetése mellett hamarosan új fejleményekről volt kénytelen tudósítani az urát. A tartományi marsall és Bucellini gróf – Julius Friedrich Bucellini, 1694–1705 között udvari kancellár (Hofkanzler) volt – arról tájékoztatták, hogy Thököly Éva ellenvádat nyújtott be, hogy „igenis akarja vádolni Hercegségedet arról hogy mindenét distrahálja, es hogy a clenodiumait kezéhez adni nem engedi”.¹¹⁷⁷ Bezerédy az udvarba sietve ennek ellenkezőjét próbálta bizonygatni, miszerint Thököly Éva jószágai és értékei most kerül-

¹¹⁷⁴ Thököly Éva Esterházy Pálnak, (Bécs), 1700. szeptember 6. MNL OL P 125 Nr. 631.

¹¹⁷⁵ Thököly Éva Esterházy Pálnak, (Bécs), 1700. szeptember 27. MNL OL P 125 Nr. 632.

¹¹⁷⁶ Esterházy Pál Thököly Évának, Kismarton, 1700. szeptember 30. MNL OL P 125 Nr. 633.

¹¹⁷⁷ Bezerédy Ádám Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. október 23. MNL OL P 125 Nr. 5950.; Bucellinihez ld. IVÁNYI 1991, 406.

tek jó kezekbe és „Hercegségednek nagyon nagy reflexiója az két gyermekére is, ha másért nem is csak ezért sem kívánja Hercegséged elvesztegetni valami értékét a Herceg Asszonynak”. Ezenkívül arról is hallott Bezeredy Ádám, hogy Thököly Éva ékszeri elajándékozásával igyekszik pártfogókat szerezni magának.¹¹⁷⁸ Amit a familiáris nem sejtett, hogy nemcsak drágaköveket, hanem pénzt is bevetett a hercegasszony a cél érdekében: a ferences kegyhelynek, Maria Lanzendorfnak 5000 forintos adományt ígért két oltárra abban a reményben, hogy a mindenható és Szűz Mária megkönyörülnek a helyzetén és visszanyeri a szabadságát és családját kegyelmét.¹¹⁷⁹ Ezzel máris egy tekintélyes személyiséget tudhatott maga mellett, azt a Franciscus Caccia (1648 k.–1725) ferences szerzetest, aki a ferences rendtartomány provinciális és Maria Lanzendorf ferences kegyhely gárdiánja, egyben a bécsi udvarba bejáratos tekintélyes egyházi személyiség volt.¹¹⁸⁰ Rajta kívül egy Elias nevű kapucinus atyát, majd harmadikként I. Lipót uralkodó személyes gyóntatóját és barátját, a jezsuita Wolff pátert is sikerült a maga oldalára vonnia, ahogy rövidesen látni fogjuk.¹¹⁸¹

28. kép: a ferences kegytemplom, kolostor és kálvária Maria Lanzendorfban

Az ellenvád mindenképpen váratlan és új fordulat volt a vizsgálat addig lassanként folydogáló menetében. Háttérét az képezhette, hogy Éva tudomást szerzett birtokai és javai elfoglalásá-

¹¹⁷⁸ Bezeredy Ádám Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. október 23. MNL OL P 125 Nr. 5950.

¹¹⁷⁹ Thököly Éva fassiója, Bécs, 1700. szeptember 17. AFW Ladula 45 D I.

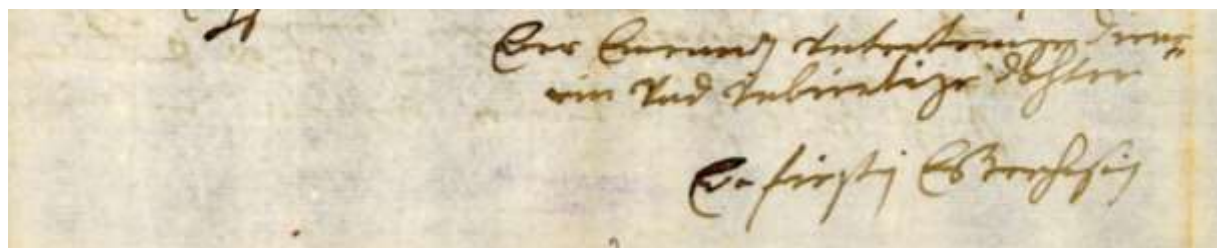
¹¹⁸⁰ HERZOG 1740, 800.

¹¹⁸¹ FLEISCHER 1978.

ról. 1700. október 22-iki keltezésű beadványa¹¹⁸² főbb pontjai a következőképpen foglalhatók össze:

- férje alaptalanul és egyoldalúan vádolja a méregkeverés főbenjáró bűncselekményével, emiatt hosszú, 12 hete tartó, megalázó házfogságban van, pedig a vádat semmilyen módon nem bizonyították;
- rossz az ellátása;
- férje az örököseivel és a szolgálival rátört a magyarországi jószágaira, a szent margarétai házától elűzték az embereit, a javait kidobálták az ablakon, a pincében tárolt borait elvitték;
- kismartoni ruháit, ékszereit, ezüstműveit, iratait, az ottani majorságát kifosztották, a zsidóknak adott kölcsöneit behajtották, a cselédjeit és alkalmazottait magukhoz csábították. A férje legidősebb fia a soproni házát minden eszközével és berendezésével elfoglalta és úgy bánik vele, mint a sajátjával;
- férje a törvények által tiltott hatalmaskodást folytat ellene és az a célja, hogy megfossa a tulajdonától („depossessioniren”), s hogy ezeket magának szerezze meg. Jogtalan eljárása ellenére is még ő, Thököly Éva a tulajdonos és remélhetőleg az is marad;
- ezért kéri és követeli, hogy a „hercegi vádlott úr” állítsa helyre minden javát, borát, mobiliáit azon a helyen, ahol voltak;
- minden javáról készüljön egy részletes összeírás;
- a legidősebb fiú azonnal hagyja el a soproni házát;
- és tartózkodjanak a továbbiakban minden hatalmaskodástól.¹¹⁸³

Az irat végén az „Eva Fürstin Esterhasin” megnevezés áll, s ettől kezdve a hivatalos iratokban a névhasználata következetesen Esterházy Éva hercegasszony, vagyis Thököly Éva azután kezdi el magát Esterházynak nevezni, amikor a férjével tulajdonképpen szétváltak egymástól.

29. kép: Thököly Éva megváltozott aláírása: Eva Fürstin Esterhasin

¹¹⁸² Thököly Éva panaszlevele a tartományi marsallhelyettesnek, Bécs, 1700. október 22. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 176–1. (latin nyelvű) és 176–2. (német nyelvű). A két irat nem felel meg teljesen egymásnak, a német részletesebb és emocionálisabb. Az iratot tárgyalja Margit Kopp, de rossz levéltári jelzetet adott meg, ld. KOPP 2020, 62–64.

¹¹⁸³ Thököly Éva feljelentése a tartományi marsallhelyettesnek, Bécs, 1700. október 22. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 176–2.

A német nyelvű beadványban olvasható számos latin jogi kifejezés arra utal, hogy a herceg-asszony ekkor már professzionális jogi szakértőt, ügyvédet vett igénybe. A kérvény elején 12 hetes fogságot említ, ami alapján ténylegesen augusztusban tartóztatták le, erre más leveleiben is többször kitért, novemberben 17, illetve 19 hetes rabságról panaszkodott – Esterházy Pál egy későbbi irata szerint augusztus 10-én történt a letartóztatás (ld. VI/1.fejezetet).¹¹⁸⁴ Az irat legfontosabb aspektusa azonban annak az ok-okozati viszonyoknak a megjelenítése, hogy a férje és annak legidősebb fia, Esterházy Mihály azért vádolták be őt ártatlanul, hogy a jószágaitól és a javaitól megfossszák.

A marsallhelyettesnek küldött feljelentés heves stílusa nem vonatkoztatható el Éva lelkiállapotától, de nem jelenti azt, hogy ne lenne igazságtartalma. Az iratanyagban ugyanis megmaradtak a Thököly Éva elfogása után igen gyorsan elrendelt jószágösszeírások, ahogy az alábbi táblázatban láthatók:

Összeírás, inventárium	Dátum
Soproni ház „Inventarium der Behaußung ihro fürstl. durchl. gned. Fürstin in der Statt Ödenburg bedröffent” ¹¹⁸⁵	1700. augusztus 11.
Hegykői major „Hegykői majorságról való extractus” ¹¹⁸⁶	1700. augusztus 23.
Köpcsény, Szent Margaréta, Hegykő birtokok „Sz. margarétai, köpcsényi, hegykői mobiliák s marhák száma” ¹¹⁸⁷	Köpcsény, 1700. szeptember 17. Szent Margaréta, 1700. szeptember 23. Hegykő, 1700. szeptember 20.
Köpcsényi ház „Specificatioja az Atyámfia köpcsényi partékájának” ¹¹⁸⁸	1700. szeptember 17.
Szent Margaréta, kúria „Méltóságos Herceg Asszony margarétai házában lévő mobiliák és immobiliák consignatioja” ¹¹⁸⁹	1700
Kismartoni és szent margarétai ezüstmű „Verzeichnus Waß an Silber Geschmidt zu St. Margarethen und Eyßenstatt verhanden ist” ¹¹⁹⁰	1700
Thököly Éva iratainak jegyzéke „Az Atyámfiának adott obligatoriáknak specificatioja s több leveleknek is” ¹¹⁹¹	1700
Kismartoni tárház „Az Herceg Asszony kismartoni tárházának inventáriumja” ¹¹⁹²	1701. január 11.

21. táblázat: Thököly Éva birtokainak és javainak a letartóztatása után készült inventáriumi

¹¹⁸⁴ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. november 16. és november 28. MNL OL P 125 Nr. 638. és Nr. 640.

¹¹⁸⁵ MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 173–3.

¹¹⁸⁶ MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 171–4.

¹¹⁸⁷ MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 171–2.

¹¹⁸⁸ MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 171–3.

¹¹⁸⁹ MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 171–1.

¹¹⁹⁰ MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 173–4.

¹¹⁹¹ MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 172.

¹¹⁹² MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 190.

A dátumok világos láttatják, hogy Esterházy Pál parancsára szinte azonnal megindult és augusztus-szeptember folyamán le is zárult a felesége vagyonának felmérése, ami mindenképpen szokatlan beavatkozás és arra enged következtetni, hogy a herceg biztosra vette felesége elítélését. A magyar törvények szerint a főbenjáró bűnben elmarasztalt világi személy „minden ingó javaitól, fekvő jószágaitól és birtokjogaitól” megfosztandó,¹¹⁹³ Esterházy ennek mehetett elébe a gyors, de törvénytelen akcióval. A hercegasszony erősen túlzott, amikor a javai kidobását panaszolta, a szent margarétai inventáriumban valójában az áll, hogy az ottani értékesebb ezüsttárgyakat Esterházy emberei magukkal vitték Kismartonba.¹¹⁹⁴

Thököly Éva azért tiltakozott férje eljárása ellen, mert bár még nem született meg az ítélet ellene, minden jószága, befektetett tőkéje és értéke veszni látszott. Az ellenvád beadása és ügyvéd alkalmazásán túl befolyásos egyházi személyeket is megkeresett, akiknek sanyarú helyzetét ecsetelte, a vele megesett méltatlan eljárást kifogásolta és persze vehemensen tagadta az ellene felhozott vádakát, mint ahogy ezt például egy Kollonich Lipótnak ekkoriban írt levélben tette. Arra is kérte az esztergomi érseket, hogy mivel semmilyen bűnt nem követett el, akadályozza meg, hogy kolostorba zárják.¹¹⁹⁵ Tehát már az ítélet kihirdetése előtt arra számított, hogy fogságba vetik.

A hercegné november elején egy újabb kísérletet tett és újra a férjéhez fordult, hogy mentse ki a becsületét és lelkét tönkretevő helyzetből, amire egy jó alkalom kínálkozott, ugyanis az 1687-ben magyar királlyá koronázott I. Józsefnek és feleségének 1700. október 29-én fia született. Az ekkor szokás szerint gyakorolt kegyelem révén Éva még az ítélelhozzatal előtt megmenekülhetett volna a folyamatban lévő bírósági eljárásától, ha ebbe a férje is beleegyezik, jobban mondva kezdeményezi ezt.¹¹⁹⁶ A vád visszavonására egyébként az alsó-ausztriai büntetőtörvénykönyv szerint is lett volna lehetőség, ebben az esetben a felmerült költségeket a vádlónak kellett volna megfizetnie.¹¹⁹⁷ Thököly Éva érvei közül, ha az egészségi állapota nem is érdekelte a herceget, azt már meg kellett fontolnia, hogy a vádaskodás és az eljárás rá és a nemzetségre sem vet jó fényt, ám végül is hajlíthatatlannak bizonyult:

„Higgyed, hogy elég keservesen esik nékem is nyomorúságad, de hiszem, ha vétkes nem vagy, azmint leveleidben is írod, nincs édesem mitűl félned. Ha pedig vétkes vagy, jobb volna cselekedetedet nékem megvallanod, mert úgy elhithetném magammal, hogy vétkeidet megbántad; de

¹¹⁹³ *Tripartitum* II. 55.§.

¹¹⁹⁴ Méltóságos Herceg Asszony margarétai házánál lévő mobiliák és immobiliák consignatioja, MNL OL P 108 Rep. 41. Fasc. D Nr. 171–1.

¹¹⁹⁵ Thököly Éva Kollonich Lipótnak, d.n. (1700 októbere körül), MNL OL P 125 Nr. 6793.

¹¹⁹⁶ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. november 6. MNL OL P 125 Nr. 637.

¹¹⁹⁷ *Neue peinliche Landgerichts-Ordnung* 9.

eddig minden leveleidben ártatlannak tartod magadat lenni, és így miképpen törekedjem melletted, mert az ártatlanság maga megmenti magát, s nem féli semmi büntetéstül.”¹¹⁹⁸

Hasonló eltökéltséggel válaszolt Esterházy annak a bécsi Elias nevű kapucinusnak is, aki tollat ragadott a hercegné érdekében. Neki is csak azt ismételte meg, hogy szívéből sajnálja felesége boldogtalanságát, és szeretné, ha az Eperjesen történtek nem lennének tények, de a felesége megmérgezte. Ezért kénytelen volt élete és biztonsága érdekében a legmagasabb bírósághoz fordulni és ebben már nincs hatalma intézkedni.¹¹⁹⁹ Ez a levél többek között két fontos dolgot tisztáz: egyrészt, hogy Esterházy Pál felfogásában Eperjesen mérgezési kísérlet történt, másrészt, hogy ő maga tett feljelentést.

1700 november végén az utolsó felvonás kezdődött a házaspár mérgezési ügyében. A nádori kancellária expeditora, Jeszenszky István is Bécsbe utazott a herceg képviselőjében. Felkereste a befolyással rendelkező és az udvarban jártas méltóságokat és tisztségviselőket, így Kollonich Lipótot, az 1700-tól országbíró Batthyány Ádámot,¹²⁰⁰ valamint a tartományi marsall Traun grófot és az udvari kancellárt. Rajtuk kívül a már említett Caccia és Elias szerzetesekkel is találkozott – utóbbi szerint Éva csak álomport adott a hercegnek, ezért ő „vítkesnek nem ösmeri” az asszonyt. Jeszenszky végül elment Thököly Évához is és elmondta neki a várható döntést: „láttam csaknem könyvbe fordultak a Hercegasszony szemei, de egyáltalában a maga vitkét tagadja” – írta a hercegnek.¹²⁰¹ Ugyanekkor Esterházy násza, Traun gróf is jelentkezett Esterházynál, hogy kedvezően számolt be őfelségének az ügyéről és tőle telhetőleg a jövőben is segíteni fogja.¹²⁰² Az egymásnak feszülő pártokról a legérdekesebb információkat Thököly Éva özvegyének, Völcsy Györgynek a humort sem nélkülöző december közepi beszámolója tartalmazza:

„Ő Fölségének szólót Landmarschalk Uram elolvasván magához vette, maga fogja ő Fölségének praesentálni, jól lehet, csak tegnap szolt a császárral, az Istenért is kérte ő Fölségét, szakassza véget, sok motívumokat hozván elő, azt mondotta ő Fölsége, hogy az ünnepek előtt véget szakasztja a dolognak, azomban hogy kigyütt ő Fölségétül, a páter Wolff is ott volt, nem vette észre Landmarschalk Uramat, audentiát kérvén ő Fölségétül, de nem admittalta ő Fölsége, hanem másnapra halasztotta audentiáját. Antoni Liechtenstein herceg is ott lévén, Landmarschalk Urammal előfogyták a páter Wolffot, ki is ottan megbeszéléte hogy egy igen nagy instantiátul requiraltatott, hogy ő Fölségének szóljon. Nem akarta mindjárt megvallani, ki légyen, tandem

¹¹⁹⁸ Esterházy Pál Thököly Évának, Pozsony, 1700. november 20. MNL OL P 125 Nr. 639.

¹¹⁹⁹ Elias kapucinus barát Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. november 20. MNL OL P 125 Nr. 1976.; Esterházy Pál Elias kapucinus barátának, 1700. november 20. uo. Nr. 7807.

¹²⁰⁰ IVÁNYI 1991, 401.

¹²⁰¹ Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. november 27. MNL OL P 125 Nr. 2540.

¹²⁰² Otto Ehrenreich von Abensberg-Traun Esterházy Pálnak, Bécs 1700. november 27. MNL OL P 125 Nr. 6000.

megvallotta, hogy a hercegasszonynak. Landmarschalk Uram Lichtenstein Herceggel jól megmosták a fejét, jobb volna páter, hogy az breviariumot és olvasót forgatná és az Domus Professában maradnál, s ne avatná magadat ilyen dolgokban, úgy látjuk, az egész világ papjai már az asszonyok dolgát forgatják s több effélékkel az luteránusok is megbotránkoznak. Ő kezdte menteni magát, hogy ő nem pártolja a herceg asszonyt, de ugyan a jezsuitáknak sem köll hinni. Megtudta Landmarschalk Uram, hogy a páter Cacsia volt hercegségednél, azt mondja ő Exellentiaja, annak se higgyen hercegséged, mert hamis barát az. Követi hercegségedet Landmarschalk Uram, hogy leveleire választ nem adhatott, Isten tudja, szívesen fáradoz hercegséged részire. A páter Wolff tegnap szólott a hercegasszonnyal, panaszkodott igen reám is néki, holott már nem is járok hozzá, maga ad a konyhára, 50 fl-t adtam kezében. Azt vallotta páter Wolffnak, hogy nem volt az mérég, akit Hercegségednek beadott, hanem csak opium, kiből két Granumot adott be hercegségednek, mivel hercegséged nem alhatott. Egyszóval most is tagadja, s örökkén tagadni fogja. Nem elégedvén meg három szobával, azt is kívánta fölnyitattani, az hol az aranyos nagy ágy vagyon, azt föl nem nyitottam, mivel nincsen szüksége reá, ha pedig parancsolja hercegséged, azt is megcselekszem.”¹²⁰³

Völcsey tehát első kézből, magától Traun gróftól tudott a császár előszobájában lejátszódó jelenetről, ahogy a méltóságos urak Wolff pátert szidalmazták, amiért Thököly Éva érdekében szeretett volna az uralkodóval beszélni. Itt íródik le először, hogy Thököly Éva valójában belekevert valamit a férje italába, Völcsey hallomása szerint ópiumot, hogy Pál el tudjon aludni, de a mérgezés vádját továbbra is tagadta. Az is kiderül, hogy a bécsi palotában Éva összesen három szobát használhatott, a többit elzárták előle. Völcsey levelének van még egy érdekes vonatkozása: arról írt, hogy elkészült a könyv, de az ünnepek előtt a könyvkötő nem vállalja, mert sok a munkája. Viszont a tartományi marsall nem tanácsolja Esterháznak, hogy most mutassa be a császárnak, mert „nem tudom melyik miniszter olvásván az könyvben, reá talált az hercegasszony képére, az hol nagy dicsiretet téssen felőle, kiszakasztotta a képét az könyvből, ezt sok helyeken beszélük”.¹²⁰⁴ Az 1700 decemberében megjelent könyv nem más, mint a *Trophaeum nobilissimae ac antiquissimae Domus Estorasiae*, az Esterházy Pál által összeállított és portrékkal díszített nemzetségekönyv, amelybe Thököly Éva is bekerült második feleségként. A herceg a kéziratot még jóval a feljelentés előtt leadta Leopold Voigt bécsi nyomdájában, akkor még nem sejtve azt, hogy milyen kínos pillanatokot okoz majd a házastársáról felvázolt szeretetteljes kép és a bécsi udvarban elhíresztelt „életére törő” asszony kép-

¹²⁰³ Völcsey György Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. december 15. MNL OL P 125 Nr. 6005. A levélre felfigyelt Mitropulos Anna Diána is, ld. MITROPULOS 2015, 228. Az idézetben szereplő Liechtenstein herceg minden bizonnyal Anton Florian von Liechtenstein (1656–1721), Károly főherceg főudvarmestere. Az Aranygyapjas Rend lovagjaként Esterházy szövetségese lehetett az ügyben. Köszönöm Kőkényesi Zsolt információit. Ld. még SIENELL 2001, 201.

¹²⁰⁴ Völcsey György Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. december 15. MNL OL P 125 Nr. 6005.

zet között feszülő ellentét.¹²⁰⁵ Az Esterházy-nemzetség megdicsőülése, a család császár és udvar előtti méltóságának növelése helyett csak keserűséget szerzett a könyv a szerzőjének – legalábbis ekkor és ebben a helyzetben.

30. kép: Thököly Éva egészalakos portréja és genealógiai táblája a *Trophaeumban* (Bécs, 1700)

I. Lipót császár az ősz folyamán többször ígéretet tett a per lezárására, így decemberben nem halogathatta tovább a kellemetlen ügyet és a karácsonyi ünnepek előtt meghozta a döntést. Említettem már, hogy a per anyaga nem maradt meg, így csak hipotézist tudok felvázolni arról, hogy mi történt: a bíróság lefolytatta a vizsgálatot, elkészítette jelentését, de nem ítélt, tekintve a vádlott hercegasszony magas társadalmi státuszát és a rendkívül kényes szituációt. Az uralkodó az elé tárt bizonyítékok alapján, hivatkozva az alsó-ausztriai kormányzatra és név szerint Grundemann marsallhelyettesre, arra az elhatározásra jutott – és ezt december 19-én Traun gróffal is közölte –, hogy Thököly Évát örökös kolostori fogságra vetik. Traun erről haladéktalanul és bizalmasan értesítette Esterházyt, s megkérte, hogy az információt tartsa titokban.¹²⁰⁶ Két nappal később Batthyány Ádám országbíró ugyanerről tájékoztatta a herceget annyi kiegészítéssel, hogy a bűnösnek talált asszonyt befogadó kolostort még nem

¹²⁰⁵ Leopold Voigt nyomdász elismervénye, Bécs, 1700. május 17. EPA RAR Eisenstädter Missiles, szám nélkül. Voigt elismeri, hogy készpénz helyett 98 akó bort kapott, akónként 10 forintot értékben, tehát majdnem 1000 forintot tett ki a fizetség.

¹²⁰⁶ Otto Ehrenreich von Abensberg-Traun Esterházy Pálnak, Bécs 1700. december 18. MNL OL P 125 Nr. 6001.

határozták meg. Batthyány azt is megtudta Wolff pátertől, hogy emellett pénzbüntetést is ki akarnak szabni Thököly Évára, de ezt nem tartotta jó ötletnek, mert „az Asszonytul való gyermekeinek nyilvános károk fog okoztatni”. Egyben javasolta Esterháznak, hogy jöjjön fel Bécsbe és hozza rendbe a dolgait.¹²⁰⁷

Ekkor már csak az volt kérdéses, hogy mikor jelenik meg írásban a „sententia”, azaz mikor válik hatályossá az uralkodói döntés. Bezerédy Ádám naponta jelentkezett újabb és újabb hírekkel: december 22-én már az is kiderült, hogy Tullnba küldik Thököly Évát, „Landtmarschalk Uram vagy Landtkocsis vagy posta lovakon oda akarja elvitetni a Herceg Asszonyt. Völcsey uram is el fog menni Hercegséged parancsolata szerint”.¹²⁰⁸ Másnap, december 23-án vette kézbe Traun gróf az uralkodó írásos határozatát, de taktikai okokból csak este akarták az asszonynak felolvasni, hogy ne tudjon szervezkedni. Emellett az apácákkal kötendő szerződést is elkezdték előkészíteni: „Landmarschalk Uram azt mondja hogy talán meg csinálhatja az apácákkal a contractust 1200 forintra, úgy hogy minden angarian 300 fl-t adjon Hercegséged, az mint hogy Völcsey Uram most anticipato le is fog tehetni annyit.”¹²⁰⁹ 1700. december 23-án este hirdették ki Thököly Évának I. Lipót ítéletét, aki a hercegasszonyt mérgezés elkövetésében bűnösnek találta („der begangenem Veneficien halber”) és elrendelte a tullni domonkosrendi apácakolostorba való zárását. A fogság időtartamát a „további döntésig” kifejezéssel („bis auf weithere Resolution”) határozta meg, Thököly Éva ellátásáról pedig a férjének kellett gondoskodnia.¹²¹⁰ Maga a végzés, tekintettel arra, hogy a mérgezéses bűncselekmények halálbüntetést vonhattak maguk után – nők esetében pallossal való lefejezést –,¹²¹¹ enyhének is mondható. Ennek két oka is elképzelhető: a palatinusnének különleges bánásmód járt, de emellett a vád bizonyítási eljárása sem lehetett meggyőző.

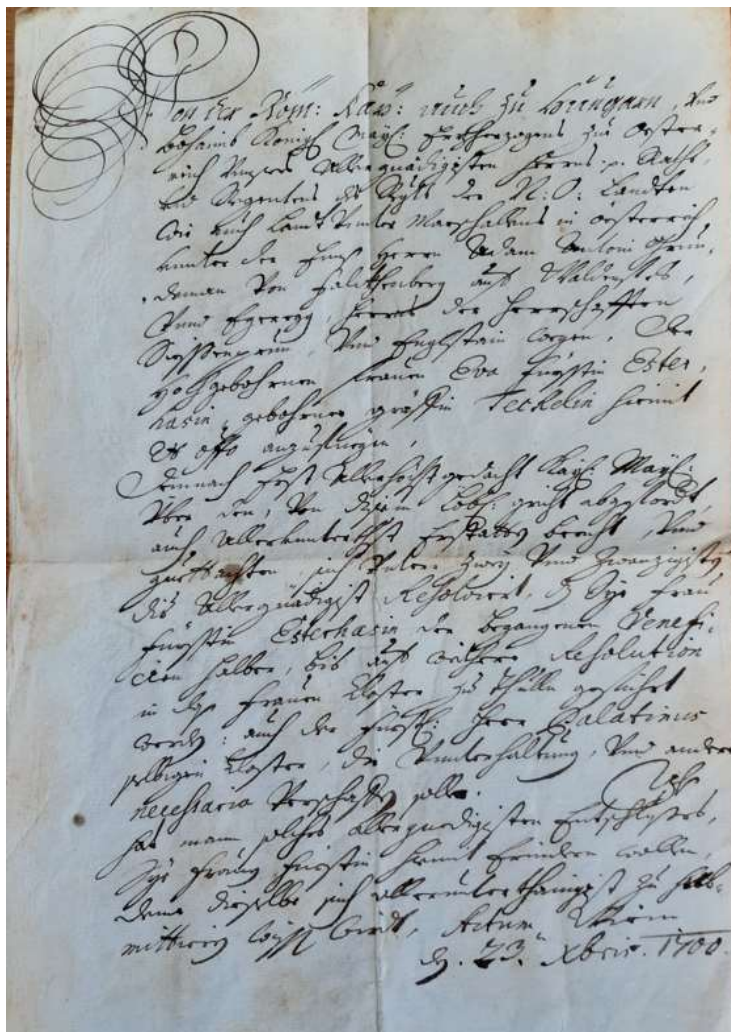
¹²⁰⁷ Batthyány Ádám Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. december 19. MNL OL P 125 Nr. 5949.

¹²⁰⁸ Bezerédy Ádám Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. december 22. MNL OL P 125 Nr. 5951.

¹²⁰⁹ Bezerédy Ádám Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. december 23. MNL OL P 125 Nr. 5952.

¹²¹⁰ I. Lipót ítéletlevele, Bécs, 1700. december 23. AFW Ladula 46 D, idézi KOPP 2020, 61. Margit Kopp félrelolvasta a dátumot, szeptember 23-at ír december helyett, és így azt is állította, hogy már ekkortól a tullni kolostor lakója volt Thököly Éva.

¹²¹¹ *Neue peinliche Landgerichts-Ordnung* 106.

31. kép: I. Lipót ítéletlevele, Bécs, 1700. december 23.

Ugyanezen a napon Thököly Éva megerősítette a szeptemberben már megígért 5000 forint értékű adományt a lanzendorfi Fájdalmas szűz kápolnában létesítendő két oltár céljára:

„Ich Endes unterschribene habe ein ganz freywillige Donation selbst aigenhandig geschriben pr. 5000 fl. welche ich der Schmerzhaftten Muetter durch gelübdt verlobet zu aufferbauung... Altär in der Kürchen zu Lanczendorff, weillen aber mein Fürst versprochen hat den hohen Altar zu lassen machen, so khönen von dißer Summa 2 andere Altär mit Ihrer zuegehörung mit meinen Wappen erbauet werden, dises alles undt zu grössere Ehr Gottes undt Mariae, der ich mich ganz undt gar übergebe, undt solche donation von meinen Mitl zunehmben abermahl bekreffftige, undt durch undt durch mit aignem Hendten unterschreibe, datum den 23. Decembris 1700.

Eva Fürstin Esterhasi”¹²¹²

Az ítélet felolvasása után bekövetkező botrány a két sokat tapasztalt familiárist, Völcsey Györgyöt és Bezerédy Ádámot is meglepte, pedig volt alkalmuk a hercegné szangvinikus

¹²¹² Thököly Éva adománylevele, Bécs, 1700. december 23. MNL OL P 108 Rep. 1 Fasc. M Nr. 186.; másik példány AFW Ladula 45 D I.

természetét megismerni. Utóbbi sorai vizuálisan is a mai olvasó elé rajzolják az elkeseredett asszony alakját:

„Itt valóba nagy galibánk vagyon. Tegnap estve Gvarient Uram az ő Fölsége resolutioját cum denunciatione sententiae elolvasván a Herceg Asszonynak és erősen megmondván szóval is hogy egyáltalában csak elkölletik menni a tuhnai apácák clastromába, holnap reggel úgymint már ma, minden szükséges partékájával együtt induljon meg. Minek utána elvégezte Gvarient Uram ezen szavait, mindjárt exandescalván a Herceg Asszony, azt felelte, hogy nincs az az ember, aki őtet elvigye valamely clastromban, ő egyáltalában bizony nem megyen, inkább száz darabra koncoltatja magát, hogy sem mint elmenjen, s inkább maga is késsel által veri magát előbb, minek előtte el vigyék; ily nagy desperatioban valo esésit és furiaját látván Gvarient Uram kijött tőle, s nékem megbeszélett, maga pedig az Unter Landmarschalkhoz sietett menni. Ezt én megértvén mindjárt mentem Landmarschalk Uramhoz s referáltam a dolgot, kin igen fölötte megharagudván mindjárt izent az Uraknak, hogy holnap reggel úgymint ma 9 órakor öszve gyűljenek a Landhausnál, én is legyenek ottan, a minthogy szintén csak most jöttem el onnénd. Landtmarschakl Uram azt mondotta, hogy mihelen vége lészen az ő conferentiajoknak mindjárt bemegyén ő Fölségehez és ezen dolgot voltaképpen repraesentálja, akire mindjárt is lehessen resolutioja ő Fölségétül, hogy mit köllessék in hoc casu cselekedni, mivelhogy opponálja magát a Herceg Asszony az ő Fölsége parancsolatja ellen. Meghagyta Landmarschalk Uram, hogy délután 2 órakor hozzá menjek, meg fogja mondani, miben legyen a dolog s én is mitévő legyek?”¹²¹³

Thököly Éva érzelmi kitörése – tegyük hozzá, hogy mindez karácsony idején játszódott – váratlanul érte a végzést ismertető törvényszéki kancellária vezetőjét. Quarient báró nem is tudott mit kezdeni a fúriaként tomboló asszonnyal, inkább ott hagyta. A kezdeti tanácsstalanságon Traun tartományi marsall lépett túl, amikor az uralkodót tájékoztatta a történetekről és egy újabb határozatot eszközölt ki tőle. Így december 27-én a második felszólításra indult meg a szomorú menet Tullnba: „a Herceg Asszony most estve 6 óra tájban a maga hintáján más két rendbeli portékás szekérrel Tulna felé el méne. Tegnap estig és ma délig alig tudtuk efficiálni, hogy itt ne maradjon, a sok és szüntelenül való practicájok miatt a barátoknak” – írta megkönnyebbülten Bezerédy.¹²¹⁴ Egyébként Thököly Éva bizalmasát, Pranknét feltehetőleg tettestársnak tekintették, mert Bezerédy szerint „Landmarschalk Uram azt mondotta az elmúlt estve hogy Pronknetis valamely helyben berekeszteti, de távul a Herceg Asszonytul, sub perpetua custodia”.¹²¹⁵

*

¹²¹³ Bezerédy Ádám Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. december 24. MNL OL P 125 Nr. 5953.

¹²¹⁴ Bezerédy Ádám Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. december 27. MNL OL P 125 Nr. 5954.

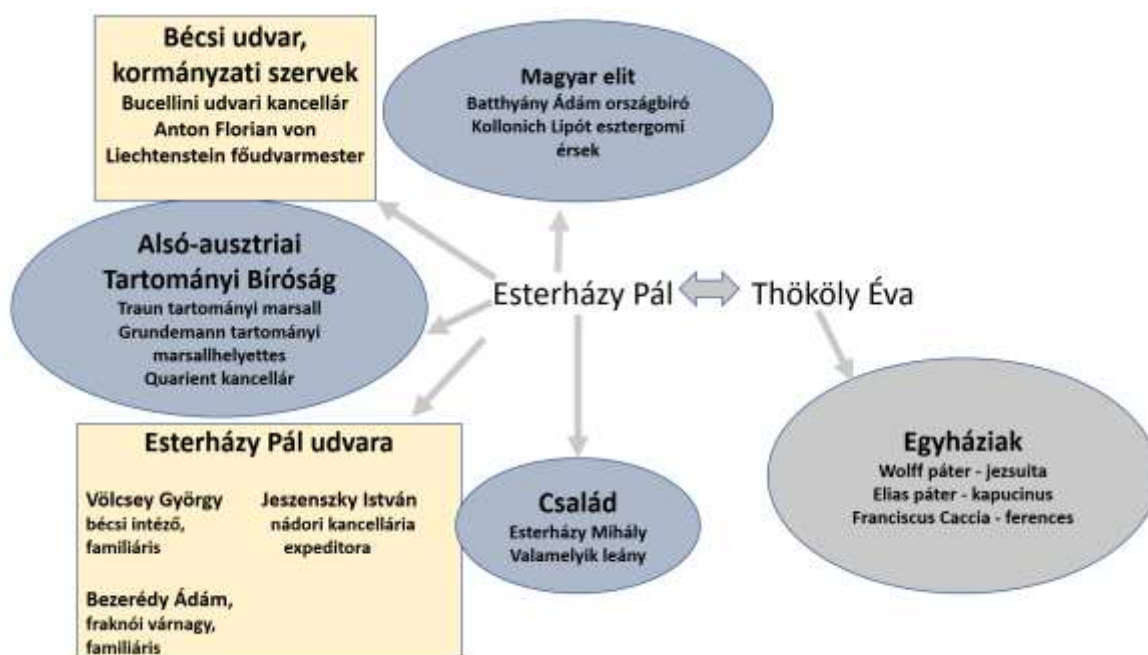
¹²¹⁵ Bezerédy Ádám Esterházy Pálnak, Bécs, 1700. december 22. MNL OL P 125 Nr. 5951.

Összefoglalva a nyári eperjesi utazás és a december 23. közötti időszak forrásokból rekonstruált eseményeit a következők állapítható meg: Thököly Éva elkísérte Eperjesre a férjét, ahol a saját elmondása szerint ópiumot kevert férje italába, hogy az alvási problémáin segítsen, de valamelyik lányuk „tetten érte”, aki szerint mérget akart itatni az apjával. Feltételezem, hogy a „feljelentő” a közös gyermek, Terézia lehetett, ugyanis Thököly Éva a későbbiekben a vagyoni rendelkezései során kizárja az anyai örökség nagy részéből a lányát. Esterházy kezdetben megbocsátott volna feleségének, de az Eperjesről való visszatérés után saját elhatározásából vagy a környezete – elsősorban Esterházy Mihály és a bizalmas emberei – hatására másként döntött. Thököly Éva bécsi letartóztatásához pontos tervet kellett kitalálni, a tartományi törvényszéken pedig úgy előkészíteni az ügyet, hogy amikor oda csalják, minden készen álljon. A törvény szerint a hercegnek a feljelentéskor le kellett írnia a mérgezés körülményeit, felmutatni a bizonyítékokat, tanúkat állítania.¹²¹⁶ Esterházy szándékairól egy olyan irat is tanúskodik, amely datálatlan, de tartalma alapján a letartóztatás idejére tehető. Ebben a hercegasszony örökös fogságát kívánja egy kolostorban vagy egy várban, de semmiképpen nem maradhat Bécsben. A felesége ellátásáért kész évente fizetni. Thököly Éva minden vagyona „tőkésítendő”, amelynek kamatát meg kell osztani a két utód között. A tőkerész érintetlen marad és a hercegné halála után az utódokra száll.¹²¹⁷

A bécsi helyszínválasztásnak több oka is lehetett: egyrészt a nádor – aki legfőbb bíró is egyben – érintettként elfogultnak számított volna egy Magyarországon folyó perben, hasonlóan az egész magyar kúriai bíróság is, ezt el kellett kerülni. Thököly Éva a család alsó-ausztriai birtokai révén az alsó-ausztriai tartományi bíróság fennhatósága alá is tartozott és így törvényesen járhattak el ellene Bécsben. Esterházy Pál és fia Mihály azt is számításba vehették, hogy Thököly Éva az idegen (nyelvű) környezetben nem fog boldogulni. Az alábbi ábra azt mutatja be, hogy Esterházy Pál kommunikációs és kapcsolatrendszerén keresztül mennyivel nagyobb befolyást tudott gyakorolni az eljárásra, mint felesége.

¹²¹⁶ *Neue peinliche Landgerichts-Ordnung* 6–7.

¹²¹⁷ Esterházy Pál javaslatai („Puncta ad excelsam Commissionem proponenda”), d.n. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 215–1.

5. ábra: Esterházy Pál és Thököly Éva kapcsolat- és kommunikációs rendszere Thököly Éva fogsága alatt

Kérdéses az is, hogy mennyire volt törvényszerű egy nemesasszony házifogságban tartása és mindenkitől való elzárása. A vád elég gyenge lábakon állhatott, ugyanis szinte minden szándék Esterházytól és a környezetéből arra irányult, hogy megtörjék és vallomásra bírják a hercegnét. Ő azonban következetesen és határozottan tagadta, hogy mérget adott volna be a férjének, álompornak, ópiumnak nevezte azt a készítményt, amivel a férje alvási nehézségeit akarta enyhíteni.

A mérgekverést ebben a korban tipikusan női bűncselekménynek tartották, minthogy a nők természetüktől fogva kerültek az erőszakos tetteket (például nem ütötték agyon a férjüket) és mert az ételkészítéskor alkalmuk volt észrevétlenül belerejteni a mérget. Ugyanakkor az egyik legnehezebben bizonyítható deliktum is, hiszen ha nem érték tetten az elkövetőt vagy a holttest nem mutatta egyértelműen a mérgezés jeleit, akkor a vád megalapozatlan maradt.¹²¹⁸ Az elsőnek ismertetett követjelentés arzént emlegetett, ezt mérgeként ismerték és használták is a 17. században, színtelen és szagtalan kristályos anyag formájában lehetett hozzájutni, nyilván Thököly Éva is be tudta szerezni.¹²¹⁹ A gyógyászatban fontos ópiumot (áfium, mákony) is meg lehetett vásárolni patikákban, fájdalmat csillapítottak vele, illetve bódulást okozott, a Batthyányak patikaszámláin is előfordult.¹²²⁰ A mérgezés kérdését illetően található egy nagyon érdekes irat Thököly Éva bécsi ferenceseknél lévő levéltárában. A keltezetlen

¹²¹⁸ SCHNABEL-SCHÜLE 1997, 196.

¹²¹⁹ MAGYARY-KOSSA 1929, 195–196.

¹²²⁰ TÓTH Mária 2016, 155.

dokumentumban Szirmay István „lelkiismeretétől és az igazság szeretetétől vezérelve” tanúságot tesz Eperjes város orvosától megtudott információkról. Eszerint Bezerédy Ádám, a herceg familiárisa, átadott a doktornak valamiféle port, hogy vizsgálja meg, méreg-e. Az orvos számára ismeretlen volt az anyag, ezért egy fekete tyúkon tett próbát. A tyúk, amit Bezerédy magával vitt, a következő napon megdöglött. Az orvos megvizsgálta a belsősegeket, de a mérgezésnek a legkisebb jelei sem mutatkoztak.¹²²¹ Thököly Évát tehát valóban „tetten érték”, a port empirikus kísérletnek vetették alá. A tyúk elpusztult, de az orvos nem tapasztalta a tipikus mérgezési tüneteket. Mivel a bizonyosságlevelél Thököly Évánál maradt meg, feltételezhető, hogy Szirmay ezt a rá kedvező jelentést csak neki küldte meg.

Végül azt kell mérlegelni, hogy kinek állt érdekében megszabadulni a házastársától. Miért mérgezte volna meg a férjét Thököly Éva? Milyen előnye származott volna a halálából? Kétségtelen, hogy a házasság tönkre ment. A házaspár kapcsolatát már évek óta veszekedések terhelték, keveset és nem szívesen voltak együtt. Esterházy Pál kitért a felesége elől, magánemberként egyfajta alkotómunkába menekült, ekkor, ebben az évtizedben írta nagyszabású Mária-műveit, s ekkor állította össze a *Trophaeumot*. Thököly Éva is külön életet élt, fürdőzött, utazott és birtokait igazgatta. A helyzet azonban nem látszik súlyosabbnak, mint 1692-ben, az első nagy szakításkor volt. Thököly Éva férje halála esetén a megbecsült özvegy státuszába jutott volna, a végrendelet szerint a köpcsényi uradalom haszonélvezetével kellett volna beérnie. Családfővé Esterházy Mihály válik a legnagyobb hitbizományi vagyonnal. Amint a forrásokból kitetszik, a mostohaanya és a legidősebb fiú között nem volt jó a kapcsolat, tehát Évának ebben az esetben Kismartonból el kellett volna költöznie.

Esterházy Pál motívumait kutatva és az ő szemszögéből nézve a rossz házasságot, felesége állandó elégedetlensége, önállósodása, saját gazdálkodása, rangjához méltatlan társasága meg nem értést és elidegenedést okozott nála. Ráadásul a palatinus és palatinusné az ország első házaspárja, hivatalos programokkal Bécsben, Pozsonyban, és a kismartoni udvarban. Amikor Thököly Éva kivonta magát ezekből az eseményekből – márpedig erre láttunk példát –, akkor ez csodálkozásra és szóbeszédre adott okot. Magánemberként érzelmileg és lelkileg is szenvedett, nem birkózott meg azzal a helyzettel, hogy ő úgy látta, harminc évig „nevelte” és „tartotta” a feleségét, de ez nem elég neki, ennél többre s másra vágyik. Azt gondolom, hogy a felnőtt gyermekek látták apjuk „mártírumát” és egyértelműen az ő oldalára helyezkedtek. Esterházy Mihály, az apáca Krisztina, de talán még Terézia is jobbnak vélhette a rossz házasságból való kilépést, mint a bentlétet és ebben kapóra jött az eperjesi történet.

¹²²¹ Szirmay István bizonyosságlevele, d.n. (1700 nyara), AFW Ladula 46 D I. Az értelmezésben köszönöm Nagy Gábor segítségét.

Thököly Éva eltávolításával helyre állhatott a család békéje és egyensúlya, a külvilág előtt a család visszanyerhette a hercegasszony által meghurcolt méltóságát és becsületét. De ez csak az egyik fontos ok.

A másik, hogy az Esterházyakra nézve anyagi haszon is járt ezzel a megoldással, hiszen Thököly Éva magyarországi birtokai, kúriái és házai, ha csak szerény mértékben is, de gyarapították a család vagyonát. A hercegasszony ezt vélte a bukása legerősebb okának, s különösen Esterházy Mihály szerepét látta ebben súlyosnak. A vagyonért való családi konfliktusok egyik a korban tipikus esete, amely az elsőszülött fiú és a mostohaanya között zajlik. Csak utalnék a szomszédvárbán, a Batthyányaknál történt leszámolásra: Batthyány Ádám végrendeletében második feleségére, Wittmann Katalinra hagyta a borostyánkői birtokát – ami szerzett és nem örökölt jószág volt –, ám két fia, Kristóf és Pál, hatalmaskodást elkövetve elfoglalták azt 1660-ban. Az asszonyt több hétig fogságban tartották, kislányát elvették tőle, majd egy számára kedvezőtlen megállapodás aláírására kényszerítették. Az erőszakoskodás perrel folytatódott, amelyből a Batthyány utódok kerültek ki győztesen.¹²²²

A bírósági per Bécsbe vitelével, Thököly Éva tökéletes elszigetelésével, lelki megtörésével a család biztosra ment. A nagy hatalommal rendelkező, befolyásos férfiak által uralt bécsi udvari környezetben Esterházy Pál ismerősen mozgott és még úgyis ő irányított a kapcsolatain keresztül, hogy felesége öt hónapig tartó fogsága alatt egyszer sem ment fel Bécsbe. Az ellenséges külvilággal szemben Thököly Éva olyan ferences, jezsuita, kapucinus egyháziakat keresett pártfogásért, akiknek a tanácsaira az uralkodó hallgatott. Bár az ítéletet nem tudták megmásítani, a szerepük a későbbi eseményekben nem lebecsülendő.

Mindezekből arra a következtetésre jutottam, hogy Esterházy Pálnak és családjának erősebben állt az érdekében a házasság befejezése, mint Thököly Évának. A hercegasszony elítélésével a hivatalos elválásra, a házassági életközösség felmondására megnyílt Esterházy Pálnak a lehetősége. A késő középkori egyházi jog, illetve a trentói zsinat határozatai szerint a katolikus egyház által szentesített házasság felbontására nincs lehetőség sem az egyik fél kívánságára, sem közös megegyezéssel. Az együttélés fenntartása kötelessége volt a házastársnak, ez alól kivételt képezett néhány nyomós ok, például bűncselekmény elkövetése, házasságtörés vagy az utódnemzés sikertelensége. Ekkor az ártatlan/szenvedő fél kérhette az egyházi hatóságoktól közös ágytól és asztaltól való időleges vagy örökös elválasztást, új házasságot azonban ő sem köthetett.¹²²³ Hogy melyik egyházi bíróság színe elé és mikor került az Esterházy-Thököly ügy – Kismarton a győri egyházmegyéhez tartozott –, nem találtam

¹²²² KOLTAI 2012, 483–492.; a témához még BUBRYÁK 2019, 36.

¹²²³ ERDŐ 2014, 596–598.; BÁRTH 2005, 42–45.

adatot,¹²²⁴ de Esterházy Pál 1700 utáni első pótvégrendeletében már olvasható az elválásra vonatkozó kifejezés:

„Et imprimis quidem cum ingrata conjunx mea seposita tam divina, quam humana justitia meum interitum procurare conata est; quem tamen misericors Deus, ejusque Dulcissima Mater clementissime impedivere, non succedente toxici mihi porrecti cupito effectu, sic coactus sum *a mensa et thoro ejusdem conjugis mea me separare*”.¹²²⁵

Az egyház bíróság előtt zajló peres eljárás lezárásával és a 'separatio' kinyilvánításával a hercegasszony elvesztette a házassági és özvegyi vagyoni jogait.

Thököly Éva az 1700. december 24-én felolvasott ítélettel részben hasonló szituációban találta magát, mint fiatal lányként 1670 decemberében. Szabadságától, gyermekeitől, vagyonától, jómódú életétől megfosztva, az uralkodótól és a társadalomtól bűnösnek bélyegezve, apácák közé zárva, mások jóindulatától függve vajon miben reménykedhetett? Talán abban, hogy az ítéletben végül is nem szerepelt az „örökre” szócska.

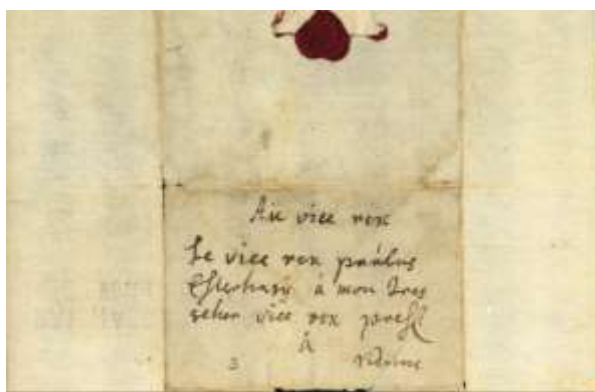
¹²²⁴ Az *Ehen vor Gericht 3.0* projektoldalon szereplő leírások és adatbázis rendkívül jó és alapos betekintést ad a kora újkori házasságok egyházi és világi törvénykezési gyakorlatába, ld. HEHENBERGER–GRIESEBNER 2022.; a későbbi 19. századi törvénykezési gyakorlatra: TAMÁSI 2020.

¹²²⁵ Esterházy Pál pótvégrendelete, Fraknó, 1706. február 28. MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 73 és ezt követően 1708-ban, 1709-ben és 1713-ban, uo. Nr. 74–76.

VI. Magányban (1700–1716)

1. A tullni domonkos kolostorban

Thököly Évát a tullni domonkos kolostorba vitték. A Bécsből nyugatra, a Wienerwald határán fekvő alsó-ausztriai Tulln városában még I. Habsburg Rudolf alapított egy kettős (férfi és női) domonkos kolostort Szent Kereszt néven. A 17. századra már „kaiserliches Frauenstift”-nek nevezik, amely előkelő lányok nevelőhelye és láthatólag a nem kívánatos arisztokrata asszonyok „börtöne”. Az intézménynek magyar vonatkozásai is vannak, itt nevelkedett például Batthyány Erzsébet legidősebb lánya, Erdődy Terézia és ide zárták Rákóczi Juliannát is, amikor titokban összeházasodott Aspremont gróffal (ld. IV/7. fejezet).¹²²⁶ Ma már nincsen meg a kolostor, de az ábrázolások alapján egy nagyszabású, több udvarral és kerttel rendelkező emeletes épület volt.¹²²⁷ A 17. században egyidőben 30–40 apáca is élt itt, ami Thököly Éva magányát nem enyhítette. Már rögtön oda érkezése után kereste a férjével a kapcsolatot, aki azonban nem válaszolt a leveleire. Így hiába kérlelte, hogy csillapítsa a haragját, szánja meg és szóljon érte öfelségénél, hogy kiszabadulhasson. Érdekesség, hogy a leveleiben az eddigiektől eltérően a birodalomban ekkor terjedő francia címzést kezdett használni a borítékon.¹²²⁸

32. kép: Thököly Éva újfajta címzése férjének (1702 körül)

Ekkori leveleiben a hercegasszony már feladta büszkeségét, könyörgött és megalázkodott, „ezen írásomat küldem magam helyett az kegyelmed kezét csókolni” – írta,¹²²⁹ de az sem segített, hogy betegségére és elhagyottságára hivatkozott. Attól is tartott, hogy férje kéri a szétválasztásukat az egyházi hatóságoktól, amit mindenáron meg szeretett volna akadályozni, „mivel Istennek ő szent felsége egyszer eszveköttött bennönket, ne boncuk mi es azon kötést

¹²²⁶ Erdődy Teréziához ld. ZSÁMBÉKY 1990, 432.; Rákóczi Juliannához ld. LUKINICH 1932, 125.

¹²²⁷ RAMHARTER 2021, 64–79.; Margit Kopp közölte a kolostor 19. századi ábrázolását, KOPP 2020, 68–69.

¹²²⁸ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tulln, 1701. január 4. MNL OL P 125 Nr. 643.

¹²²⁹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tulln, 1701. január 22. MNL OL P 125 Nr. 644.

föl mindaddig, még Isten halál által föl nem bontja”.¹²³⁰ Erre már az előző fejezetben kitértem, hogy Esterházy Pál valamikor kezdeményezte az egyházi hatóságnál a különélést, a közös ágytól és asztaltól való szétválasztást, ez a levélrészlet talán éppen erre akart utalni. A fogságnak volt meg egy olyan következménye, amelyről eddig nem esett szó: Thököly Évát nemcsak a szabadságától, hanem a gyermekeitől is megfosztották. Ez 16 éves Terézia esetében, aki ráadásul úgy tűnik, hogy szembe fordult az édesanyjával, talán nem volt annyira bánató, mint a 13 éves Józsefnél. Az ítélet azt is jelentette, hogy a gyermekek az apjuk kizárólagos felügyelete alá kerültek és anyjukkal jó néhány évig nem találkozhattak. A későbbiekben megfigyelhető, hogy mind lánya, mind fia elidegenedtek Thököly Évától, sőt, Teréziával szinte teljesen megszűnt a kapcsolata.

Az asszony eközben fáradhatatlanul kereste az újabb és újabb indítékokat, amelyek ürügyén a férje megenyhülhet irányában. 1701 tavaszán ez a „szent jubileum”, azaz a jubileumi szent év, Rómában a pápa által meghirdetett nagy ünnep, amikor a büntetést nagylelkűen elengedték a bűnösöknek. Thököly Éva valószínűleg az 1700. évi szent évre gondolhatott, de ettől sem zavartatva így folytatta: „szánjon meg már egyszer és végyen ki innen magához, noha azmint az kegyelmed níkem [írt] és az abbatissa leveléből értem, nem kíván velem lakni és élné, félvén jövendő veszedelemtől”.¹²³¹ Esterházy Pál tehát állítása szerint tartott a feleségtől, vagyis egy újabb mérgezési kísérlettől, erre is hivatkozva utasította el a megbocsátást és a visszavételét. 1701 áprilisában egyébként a második negyedéves összeget is kifizette a felesége ellátásáért.¹²³²

A fogság mellett más gondok is adódtak Tullnban. 1701 júniusában felmondott Thököly Éva szolgálólánya, Ludmilla Künastin, mert nem tudott tovább a börtönszerű körülmények között élni.¹²³³ A hercegasszonynak ezután az alsó-ausztriai tartományi bíróságtól kellett engedélyt kérnie egy új leányasszony alkalmazáshoz. A marsallhelyettesnek címzett kérvényében még az is szerepelt, hogy az apácák kosztja helyett a saját birtokairól szeretne ellátást. Grundemann gróf a külzetre feljegyeztette, hogy az első kérést jóváhagyja, a másodikhoz azonban szükségesnek tartotta a kolostor állásfoglalását.¹²³⁴ Maria Elisabeth von Trauttmansdorff apátnő két utasítást is kapott a bíróságtól, az elsőt június 11-én, ebben engedélyezték Thököly Évának az ügyvéddel való szóbeli és írásos kapcsolattartást, július 7-én

¹²³⁰ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tulln, 1701. február 16. MNL OL P 125 Nr. 645.

¹²³¹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, (Tulln), (1701.) március 22. MNL OL P 125 Nr. 648.

¹²³² Ferdinand Gärben átvételi elismervénye 375 forintról, Tulln, 1701. április 20. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 191–1.

¹²³³ Ludmilla Künastin elismervénye 37 forint a bér („Liedlohn”) átvételéről, Tulln, 1701. június 13. AFW Ladula 46 D I. A nyugtában olvashatóan három évet szolgált Thököly Évánál.

¹²³⁴ Thököly Éva a tartományi marsallhelyettesnek, Tulln, d.n. (külzet május 14.) AFW Ladula 46 D I.; említi KOPP 2020, 66.

pedig azt, hogy cselédje a nélkülözhetetlen dolgokat megvásárolhassa a városban.¹²³⁵ Fontos azt is megjegyezni, hogy Tullnban német nyelvű környezet vette körül a hercegasszonyt, ami nem volt szokatlan számára, hiszen az Esterházy-udvarokban az adminisztráció jórésze németül folyt és az uradalmakban sok német ajkú alattvaló élt. Levelei tanúsága szerint Thököly Éva már korábban elsajátította hallás alapján a német nyelvet, de 1700 végétől kezdve hozzá kellett ahhoz szoknia a német folyamatos használatához, ha boldogulni akart, még akkor is, ha a hivatalos ügyeit szakértők kezelésére bízta.

A hercegné a férjének szóló esdeklések mellett a már 1700 őszen megkezdett nehéz, de nem járhatatlan úton is tovább haladt: ügyvédi segítséggel, hivatalos és a jogi lehetőségeket kiaknázó beadványokkal – hol az alsó-ausztriai tartományi bíróságnak, hol magának a császárnak – hívta fel siralmas helyzetére a figyelmet és sokszor teátrális túlzásokba esve nagyította fel nehézségeit. Két olyan hosszú, keltezés nélküli folyamodványa is megmaradt 1701 nyaráról, amelyek I. Lipót szívét voltak hivatva meglágyítani.¹²³⁶ A hangsúlyt arra helyezte, hogy Esterházy Pál azért vádolta meg őt hamisan, hogy a vagyonát megszerezze. Az első kérvény röviden így foglalható össze: a férje a letartóztatása után minden ingó és ingatlan javát Ausztriában és Magyarországon elfoglalta, a jogbiztosító iratait magához vette, a birtokai hasznát pedig lefoglalja. Mindennel úgy bánik, mintha a sajátja volna, pedig az ítélet nem mondta ki sem a javai elkobzását, sem azok férjére való ruházását, így vitathatatlanul továbbra is ő, Thököly Éva a tulajdonos. Mivel megtiltották neki a kapcsolattartást, így senkitől nem tud információt szerezni, hogy mi történik a birtokaival. Kéri a maga és az örökösei számára az igazságtételt. Nem kímélte a rokon Traun marsallt sem, akiről azt állította, hogy férje barátjaként és rokonaként elfogult vele szemben. Egy bizottság felállítását szeretné, hogy fény derüljön az igazságra és visszakaphassa a javait.¹²³⁷

A kérvény alapján mozgásba lendült a törvényszék. A külzeten olvasható augusztus 5-iki keltezéssel elrendelték egy bizottság felállítását és két alsó-ausztriai rendi tanácsosnak jelölték ki feladatuk Esterházy Pál meghallgatását. A másik, hasonló tartalmú beadványban a hercegasszony pontokba szedve gyűjtötte össze a panaszait:

- már egy év telt el az augusztus 20-iki szégyenletes letartóztatása óta, amikor is a férje egy bűncselekménnyel vádolta meg, majd a decemberi ítélet alapján Tullnba hozták s így lett belőle a legszerencsétlenebb, szabadságában megrabolt hercegné;

¹²³⁵ Maria Elisabeth von Trauttmansdorff a tartományi marsallnak, Tulln, 1701. július 18. AFW Ladula 46 D I.

¹²³⁶ Thököly Éva kérvénye I. Lipótnak, d.n. (1700 nyara), ML OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 193. Ugyanez a kérvény ld. AFW Ladula 46 D II.; Thököly Éva kérvénye I. Lipótnak, d.n. (1700. augusztus), AFW Ladula 45 A I.; idézi KOPP 2020, 73.

¹²³⁷ Thököly Éva kérvénye I. Lipótnak, d.n. (1700 nyara), ML OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 193.

- az uralkodó a fogsága idejét nem határozta meg és senkitől nem kap vigaszt erre nézve. Nem mondanak neki semmit, látogatókat csak a marsall különleges engedélyével fogadhat, mindez a halálba kergeti;
- a férje törvényellenesen elfoglalta a javait, egy részét már el is idegenítette, más részét lefoglaló, közben megtagadja szükségletei ellátását a saját birtokairól;
- egészségi állapota a rossz és nedves levegő miatt megromlott, a megszokott mozgás és a beszélgetések („auch von wegen nicht habenden sonst gewöhnlichen Bewegungen und conversation”), valamint az orvoshiány miatt rendkívül gyenge, ha nem engedik el hamarosan, meg fog halni;
- végül könyörög a császárnak, úgy véli, hogy eleget bűnhődött már, többet nem bír ki a kólostorban, s mivel az ítéletben nem szerepelt, hogy örökké tartó fogságba vetik, ezért kéri szabadon bocsátását.¹²³⁸

Thököly Éva vagyoni kártérítési igénye Esterházy Pált is aggasztotta, maga is több feljegyzést készített erről, az alábbi táblázat az egyik sajátkezű számolását mutatja be:¹²³⁹

Birtok/Kölcsön	Tőke	Kamat
Oppidum S. Margareta	fl. 22.000	1320
Pagus Sércz	fl. 20.000	1200
Pagus Czogersdorf	fl. 10.000	600
Pecunia in paratis apud me	fl. 22.500	1350
Portio in Köpczén	fl. 15.000	900
Portio in Hegykő, Agyagos	fl. 8000	420
Domus Sopron. cum certis vineis	fl. 5000	300
Apud C. Thomam Nadasdi	fl. 10.000	600
Trans Danubium	fl. 5000	300
	fl. 117.500	fl. 6990

22. táblázat: Esterházy Pál sajátkezű feljegyzése Thököly Éva vagyonáról

Thököly Éva vagyona szerinte a következő elemekből állt: Szent Margaréta mezőváros, Sérc és Zarány, a köpcsényi porció, a hegykői porció és Agyagos, a soproni ház a borokkal és a Dunán túli, azaz a Trencsén megyei porciók, ehhez járult még a neki és a Nádasdy Tamásnak adott kölcsön. A herceg kb. 120.000 forintra becsülte a felesége vagyonát és azt is feltüntette, hogy az egyes birtokok tőkeértéke után mennyi hozam jár(na) 6%-os kamatlábbal számolva. Egy másik feljegyzés Thököly Éva 19 darab értékes, de meg nem nevezett tárgyát 28.399

¹²³⁸ Thököly Éva kérvénye I. Lipótnak, d.n. (1700. augusztus), AFW Ladula 45 A I.; idézi KOPP 2020, 73.

¹²³⁹ Esterházy Pál saját kezű feljegyzése Thököly Éva vagyonáról („Notatio Capitalium Summarum Cels. Princ. Evae Tököli”), d.n. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 201.; egy azonos tartalmú, némileg eltérő összegeket tartalmazó „Extractus” összesen 120.500 forintnyi értékben, uo. Nr. 202.

forintra tartotta.¹²⁴⁰ Mindkét adat világossá teszi, hogy Thököly Éva ellenvádjai alapján az udvar és a hatóságok számára is komolyan veendő ügy körvonalazódott.

De nemcsak vagyoni sérelmeiről, hanem a hercegasszony egészségi állapotáról is képet alkothatott az alsó-ausztriai bíróság Franz Stockhammer orvos véleménye alapján. A tekintélyes bécsi doktor, aki éppen ekkor az uralkodót is kezelte, 1701 nyarán több alkalommal megvizsgálta Thököly Évát és diagnózisa súlyos megállapításokat tartalmazott.¹²⁴¹ Ezek szerint az asszony végtag és mellkasi fájdalommal, visszatérő lázzal, lábdagadással, vizesedéssel és kiütésekkel küzdött, nyilvánvalóan a kevés mozgással és a nedves, hideg levegővel összefüggésben. A bezártság és a magány napról napra-napra rontja az állapotát, ha nem következik be változás a helyzetében, gyógyíthatatlanná válik („incurabl sein werden”).¹²⁴² A kórképet a marsallhelyettes is megkapta, így az is valószínűsíthető, hogy maga a bíróság rendelte el az orvosi vizsgálatot.¹²⁴³

Esterházy Pálnak, jobban mondva „bécsi házmesterének”, Völcey Györgynek, augusztus 31-én kézbesítették az értesítést, hogy szeptember 15-én kerül sor meghallgatására Geyman báró és tanácsos szobájában, azaz az alsó-ausztriai Landhausban a Herrengassében.¹²⁴⁴ De még ezelőtt, szeptember 6-án, a Titkos Konferencia (Geheime Konferenz) egy újabb különbizottságot hozott létre, s kötelezték a herceget és a feleségét, hogy jogvitáik miatt személyesen fejtsék ki álláspontjaikat – Thököly Éva nyilván a meghatalmazottján keresztül – , hogy igazságot tudjanak tenni köztük.¹²⁴⁵ Közben a hercegné többször is jelezte a bíróságnak, hogy még mindig nem kapta meg a jogbiztosító iratait és kérte, hogy kötelezze a férjét ezek benyújtására.¹²⁴⁶ 1701. szeptember 22-én felhatalmazta Johann Jacob von Kriechbaum bárót, császári kamarást és tanácsost és Johann Heinrich Baptist von Tournon grófot, magyar királyi tanácsost és Bodrog vármegye főispánját, mindketten rokonai („Vetter”) és sógorai, hogy eljárjanak az ügyében ügyvédjével, Leonard Paur doktorral együtt. Tegyenek meg min-

¹²⁴⁰ Esterházy Pál saját kezű feljegyzése Thököly Éva értéktárgyairól („Elenchus Appretiationis praetensarum rerum mobilium Principissa”), d.n. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 205.

¹²⁴¹ Franz Stockhammer orvos jelentése, Bécs, 1701. augusztus 27. AFW Ladula 46 D II.; Stockhammerhez: https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Franz_Stockhammer (utolsó megtekintés: 2022.07.20.)

¹²⁴² Thököly Éva egészségi állapotáról részletesen KOPP 2020, 71. Kopp elképzelhetőnek tart az orvosi vélemény alapján egy terhességet, mivel szerepel a diagnózisban a „Mutterzustand” szó. Ez alapján azt is feltételezi, hogy Éva házasságtörést is elkövetett. Én ezt a források félreértelmezésének tartom, mint ahogy az általa felkért orvosszakértő is a Mutterzustandot egyfajta női neurotikus betegségként látja és olyan személyiségzavart valószínűsít Thököly Évánál, amely érzelmi (hisztérikus) kitörésekkel és ingadozó hangulattal járt együtt, ld. Klaus Derks orvos véleménye KOPP 2020, 173–174.

¹²⁴³ Az irat külzetén olvasható a bírósági titkár feljegyzése erről, Franz Stockhammer jelentése, Bécs, 1701. augusztus 27. AFW Ladula 46 D II.

¹²⁴⁴ Johann Baptista Dornhoffer, az alsó-ausztriai rendek követe („Fürbitter und Botenmeister”) elismervénye a kézbesített értesítésről: AFW Ladula 46 D II., a meghallgatás lefolyása nem ismert.

¹²⁴⁵ I. Lipót és megnevezett titkos tanácsosai Esterházy Pálnak, Ebersdorf, 1701. szeptember 6. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 196.

¹²⁴⁶ Thököly Éva a tartományi marsallhelyettesnek, Tulln, 1701. szeptember 5. és 12. AFW Ladula 46 D II.

dent a kiszabadulásáért és az erőszakkal elfoglalt birtokai visszaszerzéséért.¹²⁴⁷ Thököly Éva tehát a szűkebb családjában talált támogatókra, Johann Jakob von Kriechbaum a Thökölyekkel rokon Ostrosith családból nősült,¹²⁴⁸ Tournon gróf Éva nővérének, Thököly Máriának volt a harmadik férje.¹²⁴⁹

33. kép: Thököly Éva meghatalmazása, Tulln, 1701. szeptember 22.

Megtörtént tehát az, amire Esterházy Pál biztosan nem számított: felesége elítélése és fogságba vetése után kilenc hónappal az ügyük a legfelsőbb kormányzati grémium, a Titkos Konferencia, illetve annak egy alkalmi bizottsága elé került.¹²⁵⁰ Az ülésről jegyzeteket készített Ferdinand Bonaventura von Harrach gróf, ezt a Harrach-levéltárban végzett kutatásai alapján kivonatolva kiadta Menčík Ferdinánd 1897-ben.¹²⁵¹ Eszerint az 1701. szeptember 26-án összehívott tárgyaláson részt vett Kollonich Lipót, mint a Titkos Tanács elnöke, Julius Friedrich Bucellini udvari kancellár, Harrach főudvarmester és Johann Eilers titkár.¹²⁵² Thököly Éva képviselőjében Tournon gróf és Leonard Paur (Baur, Bauer névalakban is előfordul) ügyvéd léptek föl: bemutatták Stockhammer orvos véleményét, kérték a hercegné szabadon engedését vagy legalábbis más helyre való áthelyezését. Panaszt tettek Esterházy Pálra, hogy felesége birtokait elvette és kérték ezek visszaszámzarmasztatását, ugyancsak követelték a birtokiratokat. Ezenkívül felajánlottak 30.000 forintot Thököly Éva jogaiba és birtokaiba való visszahelyezéséért.

¹²⁴⁷ Thököly Éva meghatalmazása, Tulln, 1701. szeptember 22. AFW Ladula 46 D II.

¹²⁴⁸ WISSGRILL–ODELGA 1804, V. kötet 294.

¹²⁴⁹ HECKENAST 2005, 437.

¹²⁵⁰ A Titkos Tanácsról és a Titkos Konferenciáról ld. SIENELL 2001, 355–360.; FAZEKAS 2018, 18–20.

¹²⁵¹ MENČIK 1897, 388–390.

¹²⁵² IVÁNYI 1991, 406–407.; SIENELL 2001, 191–192., 197–198., 267–270.

Az ellenoldalon Esterházy Pál és Traun tartományi marsall „als dessen Assistens” jelentek meg. Szerintük a hercegné főként zálogbirtokai Magyarországon fekszenek, ezért a magyar törvények vonatkoznak rájuk. A birtokok típusáról Esterházy Kessler nevű ügyvédjét és Meskó Jakabot, a bécsi Udvari Kamara tanácsosát javasolták meghallgatásra, akiket a bizottság rögtön be is hívott, s mindketten bonyolult fejtegetésbe kezdtek a szerzett és örökölt javak természetéről, amit a jegyzetek alapján Harrach gróf sem értett meg pontosan.

Ezek után élénk vita bontakozott ki, hogy mi történjék. Harrach úgy vélte, hogy a hercegasszonynak egy év büntetés még nem volt elég, a birtokokat illetően pedig további vizsgálatok szükségesek. Ekkor azonban felszólalt Kollonich bíboros, aki szerint az asszonynak meg kell bocsátani, s mivel nem halára ítélték, nem hagyhatják meghalni („weillen sie also nit zum Dott condemnirt worden, also müeste man sie nit crepiren lassen”), hanem meg kell gyógyítani és oda áthelyezni, ahol orvos és gyógyszerész van. Sankt Pöltent javasolta a jelenlévőknek azzal a megszorítással, hogy Thököly Éva nem hagyhatja el a várost. A másik pontban Kollonich egyetértett azzal, hogy a döntés előtt még tanulmányozni szükséges a birtokleveleket, illetve, hogy Esterházy készíttessen vagyonebecslést a birtokokról és azok jövedelmeiről.

34. kép: Kollonich Lipót a schwechati Rothmühle kastély kápolnájának mennyezetfreskóján, 1700 körül

Végül Eilers titkár fejtette ki jogi szempontjait, miszerint a felajánlott 30.000 forint nem elfogadható, Thököly Éva bűne túl nagy a szabadon engedéshez, a kolostor a legjobb hely neki, ahol szigorúan felügyelik. Ha mégis máshová helyeznék, a bíróságnak kell az őrzéséről gondoskodnia. A birtokügyeket pedig a Magyar Kancellária vizsgálja felül.¹²⁵³

A bizottságban tehát eltértek a vélemények egymástól, a kérdés az volt, hogy ki tudja érvényesíteni a sajátját, a Thököly Évát támogatni látszó Kollonich elnök vagy az Esterházy Pál felé hajló Harrach gróf. S vajon mi állt Kollonich meglepetésszerű pártfogásának a háttérében?

Esterházy Pált azontúl, hogy ismét megidéztek birtokügyekben október 27-re,¹²⁵⁴ Eilers titkár tájékoztatta a szeptember 26-iki ülés után történekről. Az uralkodó a bizottság jelentését meghallgatva úgy határozott, hogy mindkét fél adja elő az érveit a Magyar Kancellárián, hogy megkülönböztethető legyen, melyek Thököly Éva ősi, melyek a szerzett és melyek a zálogjóságai. Emellett a közös gyermekek érdekeire is figyelemmel kell lenni. A császár majd a Magyar Kancellária véleménye alapján fog dönteni.¹²⁵⁵ Ám ekkor váratlanul, 1701. október 21-én megszületett I. Lipót határozata, amelynek a pontjait Adam Anton Grundemann von Falkenberg marsallhelyettes ismertette a felekkel:

- a szeptember 26-án üléselő bizottság tájékoztatta őfelségét a kihallgatásokról, aki a következő döntést hozta: Thököly Évát a tulli kolostorból elengedik, át kell szállítani Sankt Pöltenbe s ott egy polgárnál vagy gazdánál szállást biztosítani neki;
- eltartása és minden más költségeit a férjnek kell fizetnie;
- Thököly Évának megtiltják a herceg alkalmazottaival való levelezést, ha ezt megszegi, akkor a szabadulásáért felajánlott 30.000 forint mellett további 50.000 forint büntetésre is számíthat;
- Esterházy Pálnak fel kell méretnie a felesége jószágait és javait;
- a Magyar Kancellária és az alsó-ausztriai tartományi bíróság vizsgálja meg a vitás birtokügyeket és jelentsen.¹²⁵⁶

Thököly Éva hasonló tartalmú levelet kapott, annak a megnyugtató szándéknak a deklarálásával, hogy ki fogják deríteni, hatalmaskodott-e Esterházy Pál és hogy törvényesen fog-

¹²⁵³ MENČIK 1897, 388–390.

¹²⁵⁴ I. Lipót és megnevezett titkos tanácsosai Esterházy Pálnak, Ebersdorf, 1701. október 10. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 197.; másik példánya: AFW Ladula 46 D I. Somogyi Ferenc titkár aláírásával.

¹²⁵⁵ Johann Eilers Esterházy Pálnak, Ebersdorf, 1701. október 10. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 198.

¹²⁵⁶ I. Lipót Esterházy Pálnak, Bécs, 1701. október 21. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 199.

lalta-e el a felesége ingó és ingatlan vagyonát.¹²⁵⁷ A legfontosabb hír azonban mégis az volt, hogy az 1701. október 21-iki határozat alapján elhagyhatta a tullni kolostort.

Ezekre válaszul keletkezhetett Esterházy Pál datálatlan beadványa, amelyben tisztázni akarta magát Thököly Éva vádjai alól. A herceg úgy fogalmazott, hogy az igazságtalanság miatt alig tudja visszatartani a könnyeit, amiért az 1700. augusztus 10-én letartóztatott és bünei miatt fogságban lévő felesége egy bizottság felállítását kívánta a birtokai miatt. Felemlgeti az 1670. évet, amikor a rebellis apa meghalt Árva várában, a kincstár lefoglalta a Thököly-javakat, ekkor a kiskorú Thököly Máriáról és Éváról ő gondoskodott és gyámlányai-ként nevelte őket. 1682-ben nőül vette Évát, de ez csak neki járt költségekkel, mert a felesége az apjától és anyjától semmit nem örökölt. Az ő segítsége és öfelsége kegyelmessége révén jutott a 22.500 forintnyi összeghez, amit az alsólendvai uradalom megvételére fordítottak. Az erdélyi birtokok visszaszerzése is öfelségének és neki köszönhető, hiszen embert és költségeket nem kímélve érte el Apafi fejedelemnél, hogy a felesége visszakapta azokat, körülbelül 30.000 forintot realizálva.

A birtokügyekre térve, tévesen állítja felesége, hogy ő az osztrák és magyar jószágait elfoglalta, mert Thököly Évának nincs birtoka Ausztriában, de a magyarországiak sem az övéi, mert ezeket ő, Esterházy Pál adta neki zálogba. Birtokügyekben két hatályban lévő magyar törvényt kell alkalmazni. Az egyik az 1635. évi XV. törvénycikk, amely kimondja, hogy ha a kincstárt illető peres ügyekben az ország nádora érintett, akkor „az országbíró úr elnökölhessen, ítéletet és igazságot tehessen és annak végrehajtásáról gondoskodhassék”. Ha pedig az országbíró akadályoztatva van, akkor az uralkodó döntsön a bíró személyéről. A másik, 1655. évi CI. törvénycikk, amely ez utóbbi mondatot egészíti ki, amennyiben még a királyi tárnokmestert is megnevezi lehetséges bírónak.¹²⁵⁸

Rövidesen meglátjuk, hogy Esterházy Pál érvelés mennyire volt meggyőző. Nagy ellenállást nem mert kifejteni, s parancsára a vagyonösszeírás is megkezdődött, 1701. október 25-én Thököly Éva köpcsényi majorságának inventáriumát vették fel.¹²⁵⁹

Thököly Éva kiszabadult a kolostorból és Sankt Pöltenben telepedett le. Bár a várost nem hagyhatta el, de a szabad levegő és a mozgás lehetősége biztosan sokat javított a kedélyállapotán. Nem ismert, hogy hol lakott és mihez fogott, de számolnia kellett férje ellenlépéseivel. Esterházy valóban nagyon nehezen fogadta el az uralkodó döntését és minél messzebb

¹²⁵⁷ I. Lipót Thököly Évának, Bécs, 1701. október 21. AFW Ladula 46 D I.

¹²⁵⁸ Esterházy Pál beadványa I. Lipótnak, d.n. (1701. őszi körül), MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 189. 1635. évi XV. törvénycikk és 1655. évi CI. törvénycikk <https://net.jogtar.hu/> (utolsó betekintés: 2022.07.25.).

¹²⁵⁹ A köpcsényi uradalom inventárium (,Extract waß vor Rintviech und allerley Körner zu Kitsee auf der gn. Fürstin Seithen dato verhanden ist“), Köpcsény, 1701. október 25. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 200.

akarta tudni Thököly Évát. Jeszenszky Istvánnak utasításba adta, hogy keresse meg Caccia pátert és ajánlja fel neki, hogy „ha az Atyánkfia Kremsben fog menni, készek vagyunk a hartensteini és fellingi jószáginkat néki adni, úgy, hogy abbul élhessen”. Persze nem a tulajdonjogot kell ez alatt érteni, hanem csak a jövedelmek járnának neki, helyette pedig az „e tájon lévő jószágit kezünkhöz vesszük”. Emellett azt is el kell érni, hogy felesége egyáltalán ne utazhasson, hanem maradjon helyben Kremsben, amíg „lenne egy kevés feledékenységben a dolog a külső embereknél”.¹²⁶⁰

*

Áttekintve a 10 hónap történetét, Thököly Éva 1700. decemberének végétől 1701. október végéig volt fogságban a Habsburg alapítású tulli domonkos kolostorban. A rabsága kezdetétől fogva küzdött azért, hogy kiszabaduljon. A férje támogatását ehhez nem tudta megnyerni, ellenben ügyvédje és rokonai segítségével sikerült elérnie, hogy a kb. 120.000 forintra tehető vagyoni kártérítési igénye kormányzati szintre, a Titkos Tanács egy különbizottsága elé kerüljön, ahol ez ügyben vizsgálatot indítottak. Egészségi állapota romlása és a szabadsága fejében felajánlott pénzösszeg miatt 1701. október 21-én kiengedték a kolostorból, lakóhelyként az alsó-ausztriai Sankt Pölten városát jelölték ki számára. A kedvező fejlemények, így Kollonich Lipót pártfogása, a hercegasszony szerencsés kiszabadulása, ügyének bizottsági és bírósági kezelése feltehetőleg a háttérben tevékenykedő befolyásos egyháziaknak, például a név szerint is említett Franciscus Cacciának volt köszönhető. Esterházy Pált az 1700. december 23-án kihirdetett ítélet nyert helyzetbe hozta, 1701 folyamán azonban védekezésre és annak bizonyítására kényszerült, hogy törvényesen járt el a felesége vagyonát illetően.

2. Sankt Pöltenben

Thököly Éva a császár 1701. október 21-iki döntésével kiszabadult és Sankt Pöltenbe költözött, az ellátásáról férjének kellett gondoskodnia. A herceg bizonyos időközönként egy név szerint nem említett expeditoron keresztül pénzt küldött Évának, akinek erről megmaradt egy feljegyzése: 1701. november 1-én érkezett Tullnból Sankt Pöltenbe, az utazásra kapott 500 forintot, ezt követően pedig kisebb-nagyobb summákat (december 21. 300 fl; 1702. február 22. 108 fl 51 kr; február (nap nélkül) 165 fl 30 kr; március 15. 380 fl; május 31. 246 fl; július 24. 400 fl; november 4. 250 fl.; december 18. 300 fl.; 1703. február 8. 180 fl), összesen 2830

¹²⁶⁰ Esterházy Pál Jeszenszky Istvánnak, Fraknó, 1701. december 2. MNL OL P 125 Nr. 7809.

forintot.¹²⁶¹ Esterházy Pálnak a feleségétől kölcsönvett pénz után is jót kellett állnia, azaz a kamatokat fizetnie: 1701. december és 1703. március között összesen 1745 forint kamatterhet egyenlített ki a herceg.¹²⁶² Thököly Évának egy új városban kellett új életet kezdenie, amihez pénzre volt szüksége, ezért a legfőbb célja a vagyona visszaszerzése lett. A herceg ennek az első jelét már 1702 januárjában megtapasztalta, amikor Traun marsall arról tájékoztatta, hogy felesége Kriechbaum báró által megküldte neki a követeléseit.¹²⁶³ Thököly Éva Sankt Pöltenből írt egyik első levelében szintén erre figyelmeztette:

„vagyok azért olyan remínsígben, hogy kegyelmed jelenlétével az kívánt alkunak köztönk az Jóságok és Mobiliák iránt hamarabb és jobban szakadhat vége. Mivel az én kívánságom nem egyib az egy igazságnál és csak azt kívánom, azmi Istenesen enyim s azkiírt én ijjel-nappal fáradtam. Olyan jó körösztínek ösmérem azírt kegyelmedet lenni, tudom, hogy az másit nem kívánja igazságtalanul megtartani, annyival inkább az enyímet, tudván, hogy én másnak nem keresem, cupán csak az magam édes gyermekimnek. S emellett remínlém, arra is fogja az jó lelki esmíret emlékeztetni kegyelmedet, micoda fogadást tett szegín Édesapámnak halálos ágyában.”¹²⁶⁴

A Thököly Istvánnak tett ígéret arról szólt, hogy Esterházy gondoskodni fog az árváiról és Éva is ezt várta el tőle. A levélben egy birtokügylet is szóba került: Éva tudomására jutott ugyanis, hogy a zálogként neki biztosított Dunán túli, azaz a Trencsén vármegyei Hricsót és Podhrágyot a férje ki akarja venni a kezéből és másnak adni.¹²⁶⁵ Férje eljárását közös gyermekeikre nézve is károsnak tartotta. Emellett a mobiliái kézhez adását is kérte és a rossz ellátását és kevés pénzét panaszolta, hogy még élelmet is alig tud venni magának. Az bizonyos, hogy egy alkufolyamat elkezdődött a felek között a vagyont illetően. Erre feltehetőleg egy olyan 1701 vége felé meghozott Titkos Konferencia-beli döntés kényszeríthette Esterházyt, amelynek tartalma jelenleg nem ismert, de a lényege, hogy nem fogadták el az érvelését a felesége vagyonának kisajátítására és kártérítésre kötelezték. A kiegyezés különböző változatait ügyvédek hozták-vitték Kismarton és Sankt Pölten között, ahogy Éva írta, „édes szívem, az doc-

¹²⁶¹ Thököly Éva jegyzéke az átvett pénzekről St. Pöltenben („Verzeichnus von denen Geldern so ich so lang ich hier zu St. Pöldn bin, zum meinen cost embfang habe 1701–1702.”), d.n., AFW Ladula 46 B I.

¹²⁶² Jegyzék a hercegasszonynak fizetett kamatokról („Verzeichnus waß vermög 10. nomerierten beyligenten quitungen wegen der gd. Fürstin vor Capital und Interesse bezalt wordten betr.”), d.n., MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 232.

¹²⁶³ Otto Ehrenreich Abensberg-Traun Esterházy Pálnak, Bécs, 1702. január 21. MNL OL P 125 Nr. 6002.

¹²⁶⁴ Thököly Éva Esterházy Pálnak, St. Pölten, 1702. február 23. MNL OL P 125 Nr. 646.

¹²⁶⁵ Thököly Éva Esterházy Pálnak, St. Pölten, 1702. február 23. MNL OL P 125 Nr. 646. „Nem lévén azért még mostan sem ideje, sem helye oka az kiváltásnak, annyival inkább, hogy csak másnak akarja engedni. Kírem azért Édesem, ne kívánjon engem azoktól megfosztani vagy ezíránt megkárosítani, s az kegyelmedtől való gyermekimnek ezíránt torkokat megmetszeni. Mert az kegyelmed maga ítéletire hagyom, hogy nem kiciny kárunkkal leszen mindnyájunknak. Bízom azért az kegyelmed jó lelkiismiretiben és gráciájában, hogy inkább fogja maga Hitvestársának és Vérinek azon jószágoknak bírását is hasznát engedni, mint más idegennek.”

tor Paur itten lívén nálam küldé az kegyelmeddel végezett és kívánt punctomokat az kösztönk való alku iránt.”¹²⁶⁶

A megállapodás szövege csak lassanként, több hónapig tartó tárgyalások során körvonalazódott. Thököly Éva követelései három nagy csoportot képeztek, mindegyikre vonatkozóan számos irat keletkezett külön-külön és egyben is:¹²⁶⁷

1. birtokai és azok tartozékai, állományai;¹²⁶⁸
2. pénz, készpénz, kamatösszegek, jövedelmek;¹²⁶⁹
3. mobilia, ingó javak;¹²⁷⁰ jogbiztosító és birtokiratok, kölcsön- és adóslevelek.¹²⁷¹

Az alapdokumentumnak azt a 41 oldalas iratot tarthatjuk, amelynek Esterházy Pál a külzetére utólag fel is jegyezte, hogy „Primae Praetensiones Principissae super quibus est factus contractus Ao. 1702. 1. Julij”, s amely a Thököly Éva által visszakövetelt ingó és ingatlan vagyon alapos jegyzéke.¹²⁷² Az alábbi táblázat bemutatja, hogy az igények milyen részletekre terjedtek ki.

Birtokok	Pénzek, készpénz, kamatok, bevételek, jövedelmek	Mobiliák, ingók Birtokállományok, Iratok, birtoklevelek
Hegykő Szent Margaréta Köpcsény	<ul style="list-style-type: none"> - 22.500 fl kölcsön a férjének - zsidóknak adott kölcsönök - másoknak adott kölcsönök - Szent Margarétán tartott készpénze - házai bérleti díjai - birtokjövedelmek 	<ul style="list-style-type: none"> - ékszerek és ruhák Kismartonban és Szent Margarétán - ezüstművei Kismartonban és Szent Margarétán - szent margarétai kúria berendezése - soproni ház berendezése - köpcsényi kúria berendezése - öltözetek Kismartonban és Sopronban - kismartoni szobájában lévő Schreibtsch tartalma - terítők és szőnyegek - edények, konyhai eszközök - hintók, kocsik, szánok - majorságok állománya (gabona, bor, állatok) - lovak

23. táblázat: Thököly Éva első követelései a férje felé (P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 213 alapján)
Esterházy valószínűleg döbbenettel forgatta a terjedelmes iratot. Éva nemcsak hogy kijutott a fogságból, de követelőzik is és nem lehet lerázni. Kénytelen volt ezért ügyvédekkel és tanácsadókkal áttekinteni a törvényi lehetőségeket. Első válaszában felesége magyarországi birtoka-

¹²⁶⁶ Thököly Éva Esterházy Pálnak, St. Pölten, d.n. (1702. április 12. előtti napokban), MNL OL P 125 Nr. 647.

¹²⁶⁷ Thököly Éva követelései iratai, MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 206–229.

¹²⁶⁸ Thököly Éva követelései („Az Atyámfia praetensioi”), MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 209.

¹²⁶⁹ Thököly Éva jegyzéke a hátrahagyott pénzéről („Specification Waß an Pahren Gelt ich Hindter lassen od[er] in Mitels in Indresse undt Nuzung Ein Nemben sollen, Mein Fürstl[icher] Her Gemahl aber zu sich Genomben Genuzt undt Genosßen hat”), d.n., MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 211.

¹²⁷⁰ Thököly Éva értéktárgyainak és ékszereinek jegyzéke („Specificatio pretiosarum rerum mobilium et ornatuum Dominae Principissae Evae Tököly Kismartonii et in Sz. Margareth reptorum”), d.n., MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 207–208.

¹²⁷¹ Thököly Éva követelései mobiliáira nézve 1702 („Herceg Asszony kívánsága az mobili Ao. 1702.”), d.n., MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 206.

¹²⁷² Thököly Éva első követelési jegyzéke, MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 213.

ira azt a konstrukciót találta ki, hogy azokat ő visszaveszi, cserében évente kamatot fizet értük, egyébként pedig az utódaikra szállnak; Éva minden más vagyonáért kap 20.000 forintot; a zsidóktól beszedett kamatokért kifizeti neki a bécsi ágostonosoknál lévő 10.000 forint adósságát, a hercegasszony pedig visszavonja minden követelését.¹²⁷³ Ez a nem túl gáláns ajánlat nyilvánvalóan Thököly Éva tetszését sem nyerhette el, így újra indult a számolgotás.

A birtokok ügyében Esterházy ragaszkodott az álláspontjához, hogy azok nem a felesége tulajdonai, hanem tőle zálogba vett magyarországi jószágok, kivéve a soproni házat (Esterházy rosszul emlékezett, mert a hegykői kúria is Éváé volt). Thököly Éva minden szerzeményét neki köszönheti, s mivel ezek zálogbirtokok, megfelelő indokokkal visszaválthatók. Az értékük kb. 114.000 forint. Féltve a maga és utódai biztonságát, akiket a hercegasszony üldöz (itt a mérgezésre utalt), összesen 50.000 forintot ajánl a kielégítésére. A birtokok tulajdonjoga a két közös gyermeket illeti majd, amelyekért ő évente kamatot fizetne a feleségének.¹²⁷⁴ Néhány kérést elfogadhatónak tartott, például az adóslevelek kiszolgáltatását, de egyik pontban különös kijelentésekre ragadtatta magát. A birtokjövödelmekkel kapcsolatban azt állította, hogy

„In dem andern Thail Ihrer praetensionen meltet die Fürstin ihrer Güettern Einkhomben, welches Einkommen wiellen der Eyßenstätter Verwalter Geörg Wibmer zuhandten empfangen hat, davon Mir auch nicht gegeben, so wird selbiger von all solchen Einkhomben, und außgaaben Rechneschafft geben muessen...”¹²⁷⁵

Tehát Éva forduljon a kismartoni intézőhöz, Georg Wibmerhez, mert Esterházy nem kapta kézhez ezeket a bevételeket, tehát úgy tett, mintha neki semmi köze nem lenne a jövödelmek beszédéséhez. Egy fennmaradt forrás alapján 1700. augusztus 20. és 1702. június 30. között Szent Margarétáról egyébként 4458 forint jövedelem folyt be Wibmer kezébe és a mezővárosiak 741 forinttal maradtak adósak.¹²⁷⁶

A legnagyobb nézetkülönbségek a már korábban említett *Hauskleinod*, azaz a nemzeti/családi ékszerek kérdésében mutatkoztak. A nagyértékű, drága és mutatós készleteket

¹²⁷³ Esterházy Pál pontjai a megegyezéshez („Puncta ad compositionem inter Celsissimum Principem Paulum Eszterházy et consortem ejus Evam Tököly faciendam deservientia”), d.n. (1702) MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D. Nr. 216., másik példánya uo. Nr. 217.

¹²⁷⁴ Esterházy Pál számolásai Thököly Éva vagyonáról („Brevis informatio ratione Bonorum hypotheciariorum Dominae Principissae et projectum ejusdem excontentandae.”), d.n., MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 210., másik példánya uo. Nr. 214.

¹²⁷⁵ Esterházy Pál rövid válasza Thököly Éva követeléseire („Kurze Replica über der Fürstin specifications Schrüfft”), d.n. (1702) MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 212.

¹²⁷⁶ Georg Wibmer elszámolása Szent Margaréta mezővárossal („Abrechnung mit den Marckht St. Margarethhen”), Kismarton, 1702. június 30. MNL OL P 108 Rep. 9 Fasc. H Nr. 289.

Esterházy Pál a legidősebb fiú hitbizományaként határozta meg, és elutasította Éva minden ezekre vonatkozó igényét.¹²⁷⁷

Lépésről-lépésre azonban végül is létrejött a konszenzus, egy olyan megállapodás, amit mindegyik fél elfogadhatónak tartott. A Bécsben 1702. július 1-jén aláírt szerződés két részből áll: az első fele a hercegasszony követeléseit, a második fele a herceg vállalásait tartalmazza.¹²⁷⁸ Thököly Éva fenntartotta a már a feljebb bemutatott követeléseit, ám lényeges részleteket pontosabban rögzítettek:

Birtokok				Kölcsönök, jövedelmek			Ingóságok
tulajdon		zálog		kölcsönök		jövedelmek	ingóságok
soproni ház	4500 fl	Sérc	22.000 fl	Alsólendváért férjének	22.500 fl	az alattvalók beszolgáltatásai	nagy mennyiségű bor, gabona, állat és gazdasági eszközök
Hegykő	nincs érték	Szent Margaréta	22.000 fl	Nádasdy Tamásnak	nincs érték	a letartóztatás ideje alatt a jószágok jövedelmei	ékszerek, ezüstök, ruhák, fehérneműk, bútorok, eszközök
több ház és kert	3550 fl	szent margarétai kúria	2000 fl	Akay István-nak	2200 fl		a birtokok adminisztrációja
		Zárány	10.000 fl	zsidóknak	21.350 fl		
		Köpcsény	15.300 fl				
		egyéb köpcsényi porciók	3600 fl				
		Hricso és Podhrágy	8000 fl				

24. táblázat: Thököly Éva követelései az 1702. évi kiegyezésben (P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 229)

A herceg a követeléseket a következőképpen tudja kielégíteni:

- a Trencsén vármegyében fekvő jószágot és a két zálogos falut, Hricsót és Podhrágyot bírhatja Éva azzal, hogy halála után József grófnak jutnak;
- visszaadja Nádasdy Tamás adóslevelét, illetve segít az adósság behajtásában;
- a hercegasszony mobiliáit - kivéve a birtokok borait, gabonáit, állatait, gazdasági eszközeit - visszaszolgáltatja Bécsben vagy máshol;
- a háziékszerekből egy gyémántos ékszert átenged;
- kötelezi magát, hogy egy hónapon belül letesz 50.000 forintot Bécsben;

¹²⁷⁷ Esterházy Pál rövid válasza Thököly Éva követeléseire („Kurze Replica über der Fürstin specifications Schrüfft”), d.n. (1702) MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 212.

¹²⁷⁸ Esterházy Pál és Thököly Éva szerződése („Contractus cum Principissa ratione suae praetensionis die 1. Julij Anno 1702.”), Bécs, 1702. július 1. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 229.

- emellett a hercegasszony 80.000 forintnyi birtoka a hercegnél marad, mindaddig, amíg József gróf életben van, a következő feltételekkel:

- a 80.000 forint tőke után 6% kamatot fizet évente a hercegasszonynak, mindig előre;
- ha a hercegasszony elhunyna, az említett 80.000 forintnyi anyai részről származó jószág csakis Józsefre szálljon, Terézia semmiben nem részesülhet, semmilyen követelése nem lehet, hiszen az anyai ágról való örökségét apja már kifizette;
- ha József halna meg édesanyja előtt, a 80.000 forintot szabad felhasználásra megkapja a hercegasszony;
- ha József örökös nélkül halna meg, a 80.000 forintot az kapja, akinek jogszerűen jár;
- továbbá megígéri a herceg, hogy vagy még 10.000 forintot biztosít a feleségének készpénzben vagy kiegyenlíti a tartozását a bécsi landstrassei ágostonosoknál;
- mivel a lanzendorfi ferencesek sem kapták meg teljesen a Thököly Éva által ígért 5000 forintot, a hátralékot a herceg kifizeti;
- Mednyánszky Pál charta biancáját a kismartoni apácákat illetően eredetiben visszaadja;
- ezeken kívül egy hat lovas hintó, kocsik és szánok, 10 mérő gabona és 100 akó bor¹²⁷⁹ illeti a hercegasszonyt.

Cserében Thököly Éva lemond minden magyarországi birtokáról és azokat átadja a férjének.¹²⁸⁰

A megállapodás lényege úgy foglалható össze, hogy összességében láthatólag kevesebbet kap Thököly Éva, mint amennyit ő belefektetett a birtokokba és kölcsönökbe, de a szorult helyzetben azt kellett mérlegelnie, hogy vagy pereket kezd és nem jut pénzhez és az ingóságaihoz vagy megelégszik a kevesebbel, de biztossal. Az 50.000 forint készpénz és a 80.000 forint után járó évi 4800 forint szolid jövedelem elegendően csábítónak látszott, hogy elfogadja az ajánlatot.¹²⁸¹

¹²⁷⁹ A bécsi mut ekkoriban 30 mérőt jelentett, azaz kb. 1030 kg gabona, a bécsi akó 58 litert, ld. BOGDÁN 1991, 29. és 349.

¹²⁸⁰ Esterházy Pál és Thököly Éva szerződése („Contractus cum Principissa ratione suae praetensionis die 1. Julij Anno 1702.”), Bécs, 1702. július 1. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 229.

¹²⁸¹ Az 1702. július 1-jei kiegyezést nagyvonalakban ismerteti Margit Kopp is, azonban több ponton félreértette a szöveget, szerinte az 50.000 forintot Évának kell lefizetnie (nem írta, kinek), valamint, hogy a 80.000 forintot Esterházynek át kell adnia a feleségének, ld. KOPP 2020, 82. és 84.; A 80.000 forint a teljes háttér nem ismerte miatt mások számára sem volt világos, Bakács István például úgy értette, hogy Esterházy Pál ezt a feleségére hagyta. BAKÁCS 1965, 25.

35. kép: Thököly Éva és Esterházy Pál 1702. július 1-jei szerződésének aláírási oldala

A szerződést a házaspáron kívül Johann Jacob von Kriechbaum és Otto Ehrenreich Abensberg-Traun tartományi marsall is aláírta tanúként. Arra is kötelezték magukat, hogy megszerzik az uralkodó jóváhagyását vagy pedig a Magyar Kancellárián, az országbírónál, egy hiteleshelyen és az alsó-ausztriai bíróságon is bejegyeztetik. Egy héttel később Jeszenszky István már arról számolt be az urának, hogy hamarosan I. Lipót elé kerül aláírásra a megállapodás:

„nyolc órakor Kriechpaum Urammal együtt voltam Land Marsalk Uramnál az Herceg Asszonyal való alkunak conclusioja miatt; már teljességgel nemcsak concludáltatott, de írásban is vitetődött, mind az szerént, amint Hercegséged intendált és consentiált; csak egyedül abban leginkább kívánja az Herceg Asszony a maga kívánságának effectusát, hogy Hercegséged consensusa és cooperatioja által, ő fölsége circumscripctioja a szerént lehessen nagyobb szabadsága. Ezek mind írásban már föltéve lévén; rövid nap alatt Land Marsalk uram az contractust Kriechpaum Urammal együtt ő Fölségének praesentálni fogja per ratificatione.”¹²⁸²

Ugyanezen a napon, 1702. július 1-én egy másik szerződést is kötött Esterházy Pál. Szent Margarétát 10 évre zálogba adta Hieronymus Scalvinioni bárónak 60.500 forintért.¹²⁸³ Thököly Éva kedvenc birtoka ezzel hosszú időre idegen kézbe került.

Közben közeledett a megígért 50.000 forint letételének határideje (1702. augusztus 1.), ám a pénzből ismét kifogyott Esterházy Pál. Több megoldás is felmerült: ezüsttárgyak zálogba vetése, a fraknoi fegyvertár lőportartalékának eladása, ahogy Jeszenszky kifejezte, tanácsos lenne „az Czaicz házának egyik részét Pinzzé fordétani”,¹²⁸⁴ de Wolf Schlesinger udvari zsidónak is folyamatosan üzengetett a herceg, hogy hajtson fel neki pénzt mindenáron.¹²⁸⁵

¹²⁸² Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1702. július 8. MNL OL P 125 Nr. 2541.

¹²⁸³ Esterházy Pál és Hieronymus Scalvinioni zálogszerződése, 1702. július 1. MNL OL P 108 Rep. 9 Fasc. H Nr. 290. Scalvinioni báró I. Lipót bizalmas embere, udvari tanácsosa volt.

¹²⁸⁴ Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1702. augusztus 15. MNL OL P 125 Nr. 2542.

¹²⁸⁵ Esterházy Pál Bezerédy Ádámnak, Pozsony, 1702. november 23. EPA Bezerédy Ádám levelezése.

Thököly Éva kezdte elveszíteni a türelmét, úgy gondolta, hogy hiába bízott a parolájában, a férje mégis nyomorúságban hagyja.¹²⁸⁶ Az egyezés után másfél hónappal nemcsak a készpénzt, de az ingóságait sem kapta meg, ismét szívhez szóló könyörgéssel próbálta az édesapjának a halálos ágyánál tett ígéretre emlékeztetni:

„Írja kegyelmed édesem, hogy nem kincért vagyis gazdagságért, hanem cupán csak az egy igaz szeretetért vett el házastársul kegyelmed. Meg köll vallanom édesem, hogy magamnak is, az-mint kegyelmed írja, az esig legkeservesében, hogy 30 esztendőnél tovább ösmértök egymást, és micoda ösmeretségöng volt egymással, nem szükség pennára tennem, mivel mindazokban kegyelmednek elígséges információja van. És csak azon fáj az szívem, hogy első ösmeredségenktől fogvást nem úgy tartottam, mint Atyámfiát vagyis patrónusomat árvaságban lévén, hanem Isten lígyen bizonságom, nemkölenben bírtam is tartottam kegyelmedet mind édesapámat, gondolván azt, hogyha az egész világ előtt elhagyatott lések is, kegyelmednél találok szegétséget.”¹²⁸⁷

De a férje nem segített, mert nem tudott pénzt összeszedni, sőt, egyre nagyobb bajba jutott, ugyanis I. Lipót úgy döntött, hogy behajtja azt a 30.000 forintot, amit Thököly Éva ajánlott fel a szabadulásáért. Október 27-iki határozatában felszólította az asszonyt, hogy mivel értesült a férjével kötött megállapodásról, sőt, jóvá is hagyta azt, így két lehetőség áll fenn. Ha létrejött és él a szerződés, akkor a férj köteles nyolc napon belül letenni a pénzt, ha visszavonásra került és Éva élvezi a birtokait és azok jövedelmét, akkor ő állja az összeget.¹²⁸⁸ Egyértelműen Esterháznak kellett fizetnie, aki felháborodottan tiltakozott, „azért köll fizetnem, hogy mérget ittam”¹²⁸⁹ - kérdezte, s keserűen megállapította, hogy „vert viszen veretlent” és hogy neki ártatlannak kell szenvednie.¹²⁹⁰ Nem győzte elősorolni a bajait és kifogásait a hűségese Bezerédynek, hogy miért nem akarja és tudja a pénzt előteremteni:

„kegyelmed számlálja elől, mennyi szolgálatot tettem ő Fölségének, az kit senki más nem cselekedett; ihol csak rövid idő alatt hatvanezer forintban tölt regimentet adtam ő Fölségének; item az szarukői proprietásért m/65 fl. imé most m/30 fl. tesztek le: emellett 6000 embert álléto most föl, az királynak, ő Fölségének kétszer ízben m/40 fl. ajándékot szerzettem, mégis nem hogy valami jutalmom, de inkább mind nagyobb afflictioim vannak naponként; az Kunságot elvevék, 24 füzetésemet felére szabták, az Atyámfiával való dologban is semmi satisfactiom nincsen; most ágyúimat kívánják; milliónyi kárimról, kit vallottam, egy árva contentatiom nincsen; s

¹²⁸⁶ Thököly Éva Esterházy Pálnak, St. Pölten, 1702. szeptember 14. MNL OL P 125 Nr. 651.

¹²⁸⁷ Thököly Éva Esterházy Pálnak, St. Pölten, 1702. szeptember 18. MNL OL P 125 Nr. 652.

¹²⁸⁸ I. Lipót Thököly Évának, Bécs, 1702. október 27. AFW Ladula 46 D II. A határozatot megemlíti Margit Kopp is, azonban teljesen félreértve azt írja, hogy a császár jóváhagyta Thököly Éva ingó és ingatlan vagyonának a visszaadását, ld. KOPP 2020, 82.

¹²⁸⁹ Esterházy Pál Bezerédy Ádámnak, Kismarton, 1702. november 8. EPA Bezerédy Ádám levelezése.

¹²⁹⁰ Esterházy Pál Bezerédy Ádámnak, Kismarton, 1702. november 12. EPA Bezerédy Ádám levelezése.

mindezek fölött így üldöztetem, látja Isten, igen keservesen esik, hogy hívséges szolgálatomnak ez az gyümölcse...¹²⁹¹

Kapcsolatain – Traun grófon és Dominik Andreas von Kaunitz bárón – keresztül azt akarta elérni, hogy a 30.000 forintot majd vonják le abból az 50.000-ból, amit a feleségének kell megadnia.¹²⁹² Kaunitz egyébként, aki ekkor a Német-Római Birodalom alkancellárja, elutasította Esterházyt azzal, hogy ezekben az ügyekben nincs befolyása.¹²⁹³ Végül a családi ékszerrek egy részét zálogosította el Bécsben, s Samson Wertheimer zsidótól kért kölcsön, így sikerült az uralkodó parancsának eleget tennie. 1702. december 28-án befizette a készpénzt az Udvari Fizető Hivatalba („Hofzahlamt”).¹²⁹⁴

Felesége felé azonban továbbra sem törlesztett, de az rendkívül foglalkoztatta, nehogy Thököly Éva Magyarországon telepedjen le és az Esterházy utódok között valami zűrzavart keltsen:

„az Atyánkfiai iránt Lant-marschalk uramnak megmondhatja kegyelmed, hogy nem bánom, akárhol maradjon Ausztriában, csak Bécsben, Újhelyben, és Podonban ne lakják, egyáltalában pedig Magyarországon ne gyűjjön, mert amint halljuk, Trencsény vármegyében kívánkoznék, aholis tudja kegyelmed, hogy minékünk szép örökségeink vannak, ne talántán ott az fiaink között valami izgágát jövendőben követne el, az idő alatt pedig talán Isten másként fordítja a dolgokat.”¹²⁹⁵

1702 végén tehát ismét két elkeseredett ellenfél nézett egymással szembe: Thököly Éva ugyan utazási korlátozásokkal, de mégis szabadon, Sankt Pöltenből igyekezett a neki jogosan járó javakat visszaszerezni. Esterházy hajlott a megegyezésre, amelynek két alappillérét az képezte, hogy feleségének ne maradjon magyarországi birtoka és ne tehesse az országba a lábát. A szerződésben ez a két szempont érvényesült a legerősebben. Thököly Éva egy dologgal nem számolt, mégpedig azzal, hogy a császár által ratifikált dokumentumnak nem tud érvényt szerezni.

1702 év végén a hercegasszony egy újabb levélben sorolta elő, mely ingóira lenne szüksége a megélhetéshez Sankt Pöltenben. Hiányolta az arany- és ezüstműveit, de a kevésbé értékes, mindennapokhoz szükséges tárgyakat is, mint az óntálakat, rézedényeket, fehérneműket, kárpitokat, vásznakat, ami alapján az feltételezhető, hogy elég szerény körülmények kö-

¹²⁹¹ Esterházy Pál Bezerédy Ádámnak, Kismarton, 1702. november 8. EPA Bezerédy Ádám levelezése.

¹²⁹² Esterházy Pál Bezerédy Ádámnak, Kismarton, 1702. november 6. EPA Bezerédy Ádám levelezése.

¹²⁹³ Dominik Andreas von Kaunitz Esterházy Pálnak, Bécs, 1702. november 18. MNL OL P 125 Nr. 2650. Kaunitzhoz IVÁNYI 1991, 407.; SIENELL 2001, 198–199.

¹²⁹⁴ Esterházy Pál Bezerédy Ádámnak, Kismarton, 1702. december 19.; valamint Ferdinand Leopold Wißendo von Wißenburg számvevő elismervénye a befizetett készpénzről, MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 230. – a külföldre Esterházy Pál kézírásával „Az 30.000 fl való quetantiája az solutor bellicussal az Atyámfia dolgáért”.

¹²⁹⁵ Esterházy Pál Bezerédy Ádámnak, Kismarton, 1702. december 14. Hasonló tartalmú levelet írt Bezerédynek december 11-én is. EPA Bezerédy Ádám levelezése.

zött élt. Úgy folytatta a sorait, hogy a templomba is szégyell kimenni, mert még egy kalmárné is jobban öltözik nála.¹²⁹⁶ Egyébként nem mondhatni, hogy férje nem fáradozott az 50.000 forint megszerzésén, de ehhez valamelyik birtokát kellett volna eladnia, ami elképzelhetetlen volt a számára.¹²⁹⁷ Ráadásul 1703 elején egy újabb költséges esemény várt az Esterházy családra: Terézia lakodalma Erdődy Györggyel, amelyre 1703. február 12-én került sor Pozsonyban.¹²⁹⁸ A menyegzőn Thököly Éva nem vehetett részt, hiszen nem hagyhatta el Sankt Pölten. Gyermekait ekkor már másfél éve nem látta, de ha Terézia volt a feljelentője a mérgezési ügyben 1700 nyarán, akkor kétséges, hogy egyáltalán elment volna-e és megbocsátott volna-e a lányának.

A fizetés elmaradása miatt a hercegasszony ügyvédje segítségével ismét a hivatalos utat választotta. 1703 márciusában az alsó-ausztriai törvényszékhez fordult azzal, hogy a lakhatást, az ellátást, az öltözkését, az orvosságokat, az orvost és a gyógyszerészt hitelekkel kell fedeznie. A férje eddig alig tett valamit érte. Kéri a bíróságot, hogy a szólítsák fel a szerződés teljesítésére, legalább 3000 forintra lenne szüksége a kölcsönök kiegyenlítésére. A beadvány külzetére rájegyezték a bíróság határozatát, hogy Esterházy azonnal adjon neki 1500 forintot.¹²⁹⁹ Erre sor is került Sankt Pöltenben, Thököly Éva aláírásával igazolta az összeg átvételét.¹³⁰⁰

1703 áprilisában pedig megérkezett a császár egy fontos határozata, amely a hercegné további sorsáról rendelkezett. Ebben az uralkodó megállapította, hogy Esterházy ténylegesen letette a 30.000 forintot, de azt is kérvényezte, hogy e tehernek csak a felét kelljen viselnie, továbbá, hogy felesége soha többé ne tehesse a lábát Bécsbe és Magyarországra. Meghallgatta a hercegasszony kérését is – ezt Kriechbaum báró adta elő szóban és írásban – a teljes szabadságának a biztosítására vonatkozóan. Azt a kegyes döntést hozta, hogy a 30.000 forint teljes egészében Esterházy hercegre hárul, és Thököly Évának pedig eltörli a Sankt Pölten területére tett korlátozást, de továbbra is csak a Wienerwald körzetében mozoghat, Bécsbe és Magyarországra nem utazhat. Mivel egészségi állapota miatt Badenbe szeretné kúrálni magát, ehhez minden alkalommal külön engedélyt kell kérnie. Végül I. Lipót sürgeti az eredeti kiegyezés benyújtását az udvarnak, és figyelmezteti mindkét felet a pontok betartására.¹³⁰¹ A császár

¹²⁹⁶ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Sankt Pölten, (1702.) december 24. MNL OL P 125 Nr. 654.

¹²⁹⁷ Esterházy Pál Bezerédy Ádámnak, Kismarton, 1703. február 3. EPA Bezerédy Ádám levelezése.

¹²⁹⁸ Esterházy Pál Bezerédy Ádámnak, Kismarton, 1702. december 14. és 1703. január 20. Pozsony, 1703. február 11. és 12.

¹²⁹⁹ Thököly Éva a tartományi marsallhelyettesnek, (h.n.), 1703. március 1. AFW Ladula 46 D II.

¹³⁰⁰ Thököly Éva elismervénye, Sankt Pölten, 1703. március 23. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 237.

¹³⁰¹ I. Lipót határozata, Bécs, 1703. április 4. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 231., valamint AFW 45 A I. és 46 D II.

hozott is ajándékot, meg nem is, hiszen a mozgás-utazás határait kitágította a teljes Wienerwaldra, azonban a hercegné a teljes szabadságot továbbra sem élvezhette.

Thököly Éva hamarosan válaszolt az uralkodónak. Úgy tudja – írta, hogy a férje a teljes szabadságáért fizette ki a 30.000 forintot, ő pedig ezért cserében legalább négyszer ennyit elengedett a követeléseiből. Emellett a férje szentül megígérte, hogy törekvéseiben támogatja, azonban a miniszteriális bizottság („Ministerial Commission”) előtt megváltoztatva véleményét Bécsből és Magyarországról való kitiltásáért folyamodott.¹³⁰² S bár az orvosok tanácsára szükséges lenne neki a badeni kúra, most inkább arra szeretne engedélyt kérni, hogy Karlsbadba mehessen, ami ellen a férjének sem lehet kifogása. Egyben panaszt tesz, hogy a férje még mindig nem fizetett és az ingóságait sem adta vissza.¹³⁰³ Valószínűleg ennek a kérvénynek lett a következménye I. Lipót immár határozottnak is nevezhető fellépése Esterházy Pál ellen, akit két ügy miatt vont kérdőre: az egyik, hogy nem adta be az 1702. évi szerződést és hogy nem teljesítette az abban foglaltakat. Mindegyik azonnali teljesítésére szólította fel őt („ohne längern anstand zuleisten”).¹³⁰⁴

A felülről egyre nehezedő nyomás és érezhető harag arra készítette a herceget, hogy átgondolja eddigi stratégiáját. 1703 májusában elkezdett fizetni és augusztusig az 50.000 forintból 29.000 forintot adott meg hét részletben. Július 10-én történt egy egyeztetés Jeszenszky István és Johann Jakob von Kriechbaum részvételével, akik ekkor pontosan rögzítették a hátralékokat és elmaradásokat. Esterházy Pál nem járt jól az időhúzással, mert az eltelt hónapok alatt a kamatterhek is növekedtek.¹³⁰⁵ De azért továbbra is ott nehezítette meg a felesége életét, ahol tudta. Thököly Éva szerint a hricsói tiszttartója nem mert eljönni hozzá és elhozni a jövedelmet, mert erre nem kapott utasítást a hercegtől. Az értéktárgyai vagy nem érkeznek meg vagy nagyon rossz állapotban, összetörve, elhasználva és még mindig nagyon sok az elmaradás. Ne kelljen már mindenért az udvart „molesztálnia” - üzenté a férjének.¹³⁰⁶ Ugyanebből az időszakból ismert az első német nyelvű írása Esterházyhoz. Ebben írta le azt a szomorú mondatot, hogy azért fogalmaz németül, mivel a magyarok elhagyták, s már a nyelvet is majdnem elfelejti („weil ih Um den Ungern ganz Verlassen bin, schrieb ih also teisch, dan ih

¹³⁰² Valóban található ilyen jellegű kérvény az Esterházy levéltárban, amelyben a herceg a felesége utazási korlátozását kéri. Esterházy Pál I. Lipót uralkodónak, Bécs, 1703. március 31. (fogalmazvány): MNL OL P 108 Rep 41. Fasc E Nr. 238.

¹³⁰³ Thököly Éva I. Lipótnak, dn. (1703. április után), AFW Ladula 45 A I.

¹³⁰⁴ I. Lipót Esterházy Pálnak, Laxenburg 1703. május 7., AFW Ladula 46 D I.

¹³⁰⁵ Számítások Esterházy Pál tartozásairól („Factus Calculatus computus”), Bécs, 1703. július 10. AFW Ladula 45 A I. és másik példánya: 46 B I., harmadik példánya: MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 249; Thököly Éva elismervénye az addig átvett 25.000 forintról, d.n. (1703. nyár) MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 239.

¹³⁰⁶ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Sankt Pölten, 1703. szeptember 5. MNL OL P 125 Nr. 653. Egy ilyen hiánylista ld. „Hercegasszonynak assignált partikájának defectusáról való extractus Anno 1703.” MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 253.

die Ungerische sprach fast ganz vergesse”).¹³⁰⁷ A levélhez csatolt jegyzékben sürgette a mobiliái, a kocsik, lovak, ruhák, kárpitok, imakönyvek, a kis hangszerre, valamint nővére, Mária és Jörger gróf portréi megküldését.¹³⁰⁸ A levelet Maria Enzersdorfbán keltezte, amely ferences kolostoráról és Mária-kegyhelyéről volt ismert, s igazából már a Wienerwald határán kívül feküdt, ennek ellenére Éva felkereste, feltehetőleg áhítati-kegyességi okokból.

Miután a férje válaszra sem méltatta, a hercegné kérvényt intézett az alsó-ausztriai bírósághoz, hogy a férje az 1702. júliusi kiegyezésben vállaltak ellenére nem adta meg neki a hatlovas hintót, a szánt, a gabonát és a bort, és követelte a végrehajtás elindítását.¹³⁰⁹

Thököly Éva sankt pölteni életébe csak kevés betekintést nyújtanak a megmaradt források, de néhány ekkoriból származó levél érdeklődő személyiségének fontos aspektusát őrizte meg. Az egyikben egy a hercegasszonyhoz közel álló személy – talán a rokona, Kriebbaum báró vagy az ügyvédje Leonard Paur – adott tanácsokat a további teendőkre vonatkozóan. Felmerült ugyanis, hogy Éva ismét felajánlana az uralkodónak 30.000 forintot a szabadságért, de ezt a levélíró nem találta jó elgondolásnak („gar nicht ratsam zu sein, vor die liberation zugeben”), mert a pénzt elveszik, de semmi hatása nem lesz, sőt, a férje ismét fel fog lépni. A 80.000 forint kamataival várhatóan késlekedni fog a herceg, de ez ügyben még legyen türelemmel. A legérdekesebb azonban, hogy Thököly Éva hírlapokat szeretne olvasni, ezért az ismerős a *Diariumot* javasolja neki, mint a legjobbat: „hier volgentes diarium ist sonsten unter allen Zeitungen die beste, und so es Ihre Durchl. beliebig, können solche alle Posttag überschicket werden. Sie kosten das ganze Jahr hindurch 9 fl”.¹³¹⁰ A *Diarium* alatt az 1703 augusztusa óta heti két alkalommal megjelenő *Wienerisches Diarium* értendő, amelynek kiadója, Johann Baptist Schönwetter, a bécsi udvar hírei, valamint a külföldi háborús és diplomáciai eseményeket mellett a bécsi születéseket s halálozásokat is közre adta.¹³¹¹ A hercegné emellett 1703–1704 folyamán előfizetett a legrégebb hesseni hírlapra is, amely alapításakor, 1678-ban *Hanauischer Mercurius*, 1682-től *Europäische Zeitung* címmel közölt európai híreket, és ugyancsak heti két alkalommal, franciául és németül jelent meg.¹³¹² A hírlapolvasást mindenképpen fontos adaléknak tartom Thököly Éva személyiségéhez és tájékozottságához.

¹³⁰⁷ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Maria Enzersdorf, (1703.) augusztus 14. MNL OL P 125 Nr. 684.

¹³⁰⁸ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Maria Enzersdorf, (1703.) augusztus 14. MNL OL P 125 Nr. 684.

¹³⁰⁹ Thököly Éva a tartományi marsallhelyettesnek, h.n. 1703. november 29. AFW Ladula 46 D II. Idézi KOPP 2020, 84.

¹³¹⁰ Ismeretlen Thököly Évának Bécs, 1703. december 5. AFW Ladula 45 D III.

¹³¹¹ BÖHM 1953, 8–9.

¹³¹² SCHULTHEISS 1997, 317–318.; Lorenz Randthärting Thököly Évának az előfizetés elintézéséről, Bécs, 1704. március 8. és Bécs, 1705. május 20. AFW Ladula 46 B I. Az előfizetés negyedévenként történt és 3 forint 15 krajcárba került erre az időszakra.

3. Út a rehabilitálásig

Mint az előző fejezet végén láttuk, tanácsadói és jogászaik 1703 végén a késedelmes vagy elmaradó fizetések, a szerződésben lefektetett és meg nem valósuló teljesítések miatt az ügyjogi útra való terelését és a végrehajtás elindítását javasolták a hercegasszonynak. Az 1704–1705. évek ezekről az eljárásokról szóltak, mindkét félnek kellemetlen módon: Thököly Évának a megélhetése forgott veszélyben, Esterházy Pálnak pedig a híre és a méltósága.

1704. január 7-én a tartományi marsallhelyetteshez fordult a hercegné, ugyanis a 80.000 forint tőkéje után esedékes 2400 forint kamat kifizetése 1703. július 1-én és 1704. január 1-én sem történt meg, ezért kérte a végrehajtást.¹³¹³ Hogy ennek helyt adtak, ez abból a felszólításból olvasható ki, amely szerint a kézhezvételétől 14 napja van a hercegnek a tartozásai megadására, különben az eljárás megindul ellene.¹³¹⁴ Thököly Évát azonban nemcsak ezek a gondok nyomasztották. Levelet kapott Gerdenitz Márton köpcsényi számvevőtől, hogy az ottani házába rebellesek törtek be és az elzárt ládákból, valamint a szobákban lévő javakban nagy kár esett. A kurucok mindent tönkre tettek, összezüzték a bútorokat, spaliereket és a spanyolfalat.¹³¹⁵ Minden bizonnyal a Károlyi Sándor tábornok által vezetett kuruc csapatok dúlták fel a környéket.¹³¹⁶

Esterházy Pál egyébként elismerte a fizetésképtelenségét Traun marsallnak, amit azzal indokolt, hogy a magyarországi birtokaiban olyan károk keletkeztek, s a bevételei annyira megcsappantak, hogy nem áll módjában fizetni és arra intette a feleségét Traun grófon keresztül, hogy várjon türelemmel.¹³¹⁷ Ám Thököly Éva kijött a béketűrésből és egy hivatalos beadványban pontról-pontra felsorolta, hogy az 1702. július 1-iki szerződésből mit nem teljesített a férje:

- a magyarországi javait, Hricsót és Podhrágyot nem adta át;
- a Nádasdy Tamás-féle adósság behajtásában nem segített;
- a mobiliákat nem kapta meg;
- a gyémántékszert nem kapta meg;
- Esterházy Pál nem tartja be a fizetési határidőket;
- nem fizeti az esedékes kamatot a 80.000 forint után;

¹³¹³ Thököly Éva a tartományi marsallhelyettesnek, d.n. (1704. január 7. a dátum hivatali rájegyzés), AFW Ladula 45 D I.

¹³¹⁴ A tartományi marsallhelyettes Esterházy Pálnak, 1704. január 24. AFW Ladula 45 A I.

¹³¹⁵ Gerdenitz Márton Thököly Évának, Köpcsény, 1704. február 13. AFW Ladula 46 D I.

¹³¹⁶ BAGI 2009, 284–291.

¹³¹⁷ Esterházy Pál a tartományi marsallnak, 1704. február 18. AFW Ladula 46 A II.

- nem kapta meg a 10.000 forint készpénzt a bécsi landstrassei ágostonosok felé fennálló adósságáért;
- nem fizette ki Lanzendorfban a ferencesek felé fennálló adósságát;
- nem vette át a Mednyánszky-féle kezességet;
- a hat lovat, kocsikat és a szánt, a megígért gabonát és a bort sem kapta meg.

Ezért kéri, hogy az alsó-ausztriai tartományi bíróság hatásköre alá tartozó birtokokra, úgymint Hartensteinra, Fellingre, Schwarzenbachra (Feketevárosra), valamint a bécsi házra és kertre a követeléseit jegyezzék be. A kérvényt Thököly Éva mellett az ügyvédje, Leonard Paur is aláírta.¹³¹⁸ Utóbbi igazán ügyesen tette a dolgát, például az alsó-ausztriai tartományi bíróság mellett működő ún. végrehajtási hivataltól („Weisboten Amt”) megszerezte az említett ausztriai birtokok ellen indult korábbi végrehajtások listáját. A legtöbb bejegyzés Esterházy Pál bécsi házát érintette a Wallnerstrasséban, 1669–1704 között 16 ilyen eljárást regisztráltak fennálló adósságok miatt, ennél kevesebb vonatkozott a másik három birtokra.¹³¹⁹ Miután Esterházy Pál többszöri bírósági felszólításra sem reagált és a tartozásait nem egyenlítette ki, a végrehajtást április elején megindították.¹³²⁰

A hivatalnokok 1704. május 5. és 8. között járták be a birtokokat, május 5-én Schwarzenbachban, 6-án a bécsi házban és kertben, 8-án Hartensteinban és Fellingben mérték fel a vagyont, a jelentést Philipp Oswald von Mayerberg, a végrehajtási hivatal vezetője írta alá. A 80.000 forint tőkerész után járó 2400 forint kamat, valamint 300 forint kár és költségek ellenértékének – állatok, gabona, bor és készpénz – a lefoglalása sikeresen megtörtént.¹³²¹

Ettől kezdve mintha Esterházy Pál is komolyabban vette volna az ügyet. Traun tartományi marsallnak írt levelében sérelmezte, hogy tartozásai fejében felajánlotta feleségének a bécsi kertjét a házzal együtt 22.000 forint értékben, de ő elutasította, hogy az nem elég neki és csakis pénzt fogad el. Ő pedig nem tud fizetni, mert a háborúk annyira tönkretették.¹³²² Az uralkodónak is benyújtott egy kérvényt, amelyben kifejtette, hogy nemcsak a felesége, hanem számos hitelezője is követelésekkel lépett fel vele szemben. Érvei között ismét a háborús állapotokra („rebellische Kriegstrouble”) való hivatkozás szerepel, melynek következtében min-

¹³¹⁸ Thököly Éva a tartományi marsallhelyettesnek, 1704. március 15. (a dátum a hivatali rájegyzés) AFW Ladula 46 D II.

¹³¹⁹ Philipp Oswald von Mayerberg jegyzéke Thököly Éva számára („Extract waß bey dem Weispotten Ambt vor gerichtliche Inhibition- und Executiones auf den vorhin Listisch und Unverzagtisch, anietzo fürstl. Esterhäsischen Freyhauß alhier in der Wall(n)erstrassen vorgemerckhter sich befinden.”), Bécs, 1704. április 1. AFW Ladula 46 D II., a többi végrehajtási jegyzék is ugyanott.

¹³²⁰ Adam Anton Grundeman von Falckenberg hivatalos indítványa a végrehajtásra, Bécs, 1704. április 3. AFW Ladula 45 A I.

¹³²¹ Philipp Oswald von Mayerberg jelentése a végrehajtásról („Weiß Botten Amts execution”), 1704. május 5–8. AFW Ladula 45 A I., másik példánya uo. 46 D II.

¹³²² Esterházy Pál a tartományi marsallnak, h.n., 1704. június 21. AFW Ladula 46 A II.

den birtokán megcsappantak a jövedelmei. Szeretne tőlük türelmet kérni és ehhez egy hároméves moratóriumra lenne szüksége, amíg anyagilag összeszedi magát. Az irat külzetére a bírósági hivatalban rájegyezték, hogy az uralkodó három hónap haladékot („Stillstand”) engedélyezett a hercegnek.¹³²³ Thököly Éva a marsallhelyettesnek írt beadványában részletezte, hogy mi a problémája a bécsi kerttel: nem tud megélni belőle, ráadásul a mozgási korlátozás miatt nem is utazhat oda, ezért követeli a készpénzt. Elégedetlen volt azzal is, hogy a férje három havi fizetési haladékot kapott július 8-án, így ő sem jut hozzá a neki járó összegekhez, holott nem tartozik a hitelezők közé, mert a kapcsolatukat egy külön szerződés szabályozza.¹³²⁴

Thököly Éva panasza nem talált meghallgatásra, sőt, a lejárt moratóriumot az uralkodó 1704. november 13-án hat héttel újra meghosszabbította.¹³²⁵ Ennek ellenére az asszony nem hagyta magát, újabb és újabb beadványokban kért és követelt: a jogbiztosító iratai ki nem szolgáltatása miatt végrehajtást indított,¹³²⁶ vitatta a haladék jogosságát hivatkozva a szerződésükre, amely ezt kizárta s ugyanitt ügyvédje olyan konkrét bírósági ítéleteket is idézett, amely az álláspontjukat alátámaszotta.¹³²⁷ Ennek következtében, amikor 1705. január 28-án újra hat hét haladékot kapott Esterházy Pál, akkor ez már a feleséggel szembeni fizetési kötelezettségre nem vonatkozott.¹³²⁸ Eközben Thököly Éva folyamatosan sürgette a férjének a megegyezést azzal, hogy mindkettőjükre nézve méltatlan ez az állapot.¹³²⁹

Újabb fordulat I. Lipót uralkodó 1705. május 5-én bekövetkezett halálával történt.¹³³⁰ Esterházy Pálnak a nála öt évvel fiatalabb Lipóttal, ha nem is mindig felhőtlen, de kölcsönösen támogató volt a kapcsolata, ez a Thököly Éva elleni pernek a kezdeti szakaszában is érzékelhető volt. A trónra lépéskor 27 éves Józseftől, akinek magyar királlyá koronázásán nemcsak tevékenyen részt vett Esterházy, de azt metszeten is megörökítette,¹³³¹ hasonló pártfogást remélhetett a nádor. Ezért tűnik váratlannak I. József 1705. május 15-én kiadott rendelete, mely szerint a Magyar Kamara által biztosítandó nádori fizetésből vonják le a felesége felé

¹³²³ Esterházy Pál I. Lipótnak, h.n., 1704. június 30., a rájegyzés július 10-iki. AFW Ladula 46 D II.

¹³²⁴ Thököly Éva a tartományi marsallhelyettesnek, h.n., 1704. június 26. AFW Ladula 46 D II.

¹³²⁵ Esterházy Pál I. Lipótnak, h.n., 1704. november 13. AFW Ladula 46 D I. és 46 D II. A külzetre rájegyezve „per imperatorem” további 6 hét moratórium jár neki, 1704. november 18. A határozat a moratórium 6 héttel való meghosszabbításáról: AFW Ladula 46 D II.

¹³²⁶ Thököly Éva a tartományi marsallhelyettesnek, h.n., 1704. november 17. (a dátum a hivatali rájegyzés) AFW Ladula 46 D I. és 46 D II.

¹³²⁷ Thököly Éva a tartományi marsallhelyettesnek, h.n., 1704. november 20. és 27. (a dátum a hivatali rájegyzés) AFW Ladula 46 D I.

¹³²⁸ I. Lipót Esterházy Pálnak és Thököly Évának 1705. január 28. AFW Ladula 46 D I.

¹³²⁹ Erről Szirmay István Esterházy Pálnak, Bécs, 1705. február 16. MNL OL P 125 Nr. 4018.

¹³³⁰ MENČIK 1898, 518–520.

¹³³¹ TILCSIK 1987, 70–73.

még fennálló 20.000 forintnyi tartozást.¹³³² Ez elvileg működhetett volna, de a Magyar Kamara már évek, sőt, Esterházy Pál nádorrá választása óta rendszertelenül folyósította az évi 24.000 forint fizetést, s 1706-ban számítások szerint 218.075 forinttal tartozott neki.¹³³³ Thököly Éva is visszautasította ezt a megoldást, hiszen így a Magyar Kamara ellen kellett volna fellépnie a követelésével, s ráadásul a neki járó kamatoktól is elesett volna. Férjének is megírta, hogy milyen nehéz a helyzete, mivel nincs jószága, így kölcsönt sem tud felvenni, s el kell bocsátania a cselédeit. Felajánlotta neki, hogy a pénz helyett kész egykori köpcsényi és a hegykői jószágait elfogadni,¹³³⁴ emellett egy különleges kérést is kinyilvánított (feltehetőleg hiába): a szőlői közül a két keresztúrit adja neki vissza a férje, „hadd lehessen valami kevés borom az magam italjára való, és ne kintelenítessen evvel az rossz nímet borral az gyomromat vesztegetné”.¹³³⁵

A hercegasszony ekkoriban két településről, Donaudorfból (a levelekben „Donadorff”) és Tribuswinkelből keletzte a leveleit. Donaudorf uradalmára nem maradt meg a vételi szerződés, így csak a levelezés dátumaira támaszkodva lehet gyanítani, hogy 1704–1705-ben vásárolhatta. Donaudorf ma az alsó-ausztriai Ybbs település része, és kastélyát – Schloss Donaudorf – az 1955-ben épített vízierőmű miatt lebontották, de Georg Matthäus Vischer metszete visszatükrözi a viszonylag szerény épület 1670 körüli állapotát.¹³³⁶

36. kép: Georg Matthäus Vischer: Donaudorf látképe (1672)

¹³³² I. József rendelete a Magyar Kamarához, Bécs 1705. május 15. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 258.; ugyanerről a Magyar Kamara Esterházy Pálnak, Pozsony, 1705. május 25. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 259.

¹³³³ Iványi Emma részletesen tárgyalja a nádori fizetés ügyét, ld. IVÁNYI 1991, 300.

¹³³⁴ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tribuswinkel, 1705. július 11. MNL OL P 125 Nr. 655.

¹³³⁵ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Donaudorf, 1705. augusztus 16. MNL OL P 125 Nr. 657.

¹³³⁶ Donaudorfhoz: ÖSA 5549.

Nem derül ki a forrásokból, hogy Thököly Éva miért költözött még távolabb Sankt Pöltenből, Melken túl, nyugat felé, de elképzelhetőnek tartom, hogy a ferencesek befolyásolták ebben a döntésben, akiknek Ybbsben volt rendházuk, Sankt Pöltenben viszont nem. Tribuswinkel birtokára pedig valósággal lecsaphatott a hercegné. A közvetlenül Baden mellett fekvő, Bécs és Kismarton között félúton lévő uradalom egy kisebb kastéllyal rendelkezett – Vischer szintén megörökítette a látképei között. Thököly Éva Franz Anton von Walsegg bárótól, Zigersperg, Schottwien, Stuppach és Tribuswinkel urától vásárolta meg 1707 áprilisában 60.000 forintért, amelyből 40.000 forintot fizetett le és 20.000 forinttal adósa maradt.¹³³⁷

37. kép: Georg Matthäus Vischer: Tribuswinkel látképe (1672)

Szintén Thököly Éva egy leveléből tudható, hogy valamikor 1705 nyarán meglátogatta a férje,¹³³⁸ de továbbra sem sikerült az ügyeiket rendezni, így szeptemberben Vukovics János udvarmester már Paur ügyvéd új stratégiájáról tájékoztatta úrnőjét: a végrehajtást illetően a jóváhagyás és a parancs már elkészült, sőt, a bizottsági tagokat is kijelölték, de mivel az értesítést követően 14 napja van a hercegnek és 8 nap múlva pedig szünet kezdődik a bíróságon, féltő, hogy a rendelkezésre álló időben ismét halasztást fog elérni. Ezért Paur doktor tanácsosabbnak vélte, ha az ítélezési szünet után kéri a végrehajtást. Közben Éva is írjon Emericus páternek Rummel püspök közbejárásáért, nehogy újabb moratóriumot kapjon a herceg.¹³³⁹ Ebből nyilvánvaló, hogy Thököly Éva ismét a magasrangú egyházi személyek támogatását élvezte: Emericus Pfendner a bécsi Szent Jeromos ferences kolostor művelt és városszerte

¹³³⁷ Thököly Éva adóslevele, Bécs, 1707. április 30. AFW Ladula 46 D II.; az adásvételt említi KOPP 2020, 91.

¹³³⁸ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Donaudorf, 1705. október 16. MNL OL P 125 Nr. 658.

¹³³⁹ Vukovics János Thököly Évának Bécs, 1705. szeptember 19. AFW Ladula 45 C I.

ismert prédikátora volt, aki Franz Ferdinand von Rummel frissen kinevezett bécsi püspököt, I. József korábbi tanítóját, igyekezett ügyüknek megnyerni.¹³⁴⁰

Thököly Éva Vukovics Jánost küldte Kismartonba tárgyalni, ám Esterházy emberei nem engedték a herceg színe elé. Így levélben tudatta férjével, hogy nem fogadja el 20.000 forintnyi adósságának a kamarára való háritását, mert ő nem akar sem a Magyar Kamarával, sem öfelségével pereskedni:

„Én, édes szívem, nem az Camorával, hanem kegyelmeddel alkudtam, s azmellyel nem is akarok elmennem. Szálljon kegyelmed magában édes szívem és gondolja meg, hogy én ezen alkuvál többet százezer forintnál több kárt vallottam, azkit nem egyébért celekedtem, hanem gondolván, hogy legalább ezt az keveset kegyelmed az maga úri parolája szerint meg fogja egy-néhány hét alatt fizetné”.¹³⁴¹

Mivel Esterházy Pál továbbra sem tudott készpénzt előteremteni, 1704 májusa után ismét végrehajtókkal kellett szembenéznie az 50.000 forint tőkéből még hiányzó mintegy 20.000 forintnyi összeg és annak kamatai, valamint a 80.000 forint után nem fizetett kamatok miatt. Minderről Adam Anton Grundeman von Falkenberg tartományi marsallhelyettes tájékoztatta és ő adott parancsot a végrehajtásra is.¹³⁴² A tisztviselők 1705. december 16–18. között érkeztek a bécsi és alsó-ausztriai birtokaira.¹³⁴³ Közben Esterházy Pál gépezete is beindult, a lehető legtöbb fórumon és színtéren próbálták leállítani a foglalást. Bécsben Jeszenszky István nádori titkárnak jutott a feladat, hogy elhárítsa a veszélyt. 1705 novembere és 1706 januárja között mintegy tucatnyi levélben számolt be a sokszor kellemetlen tárgyalásokról és audienciákról. A tudósítások nagyon érdekes bepillantást nyújtanak az udvar és az udvari kormányzati szervek működési mechanizmusába, illetve Esterházy Pál kapcsolati hálójába.

Az ügyet az alsó-ausztriai tartományi bíróságnál Georg Friedrich von Schickh titkár és tanácsos („referendarius”) kezelte, az udvar álláspontját pedig – miután a nádori fizetés is érintett volt –, több udvari szerv is alakította, így az Udvari Kamara, az Osztrák Udvari Kancellária és a Magyar Udvari Kancellária, valamint egyéb tanácsadó testületek, például a különféle konferenciák. A szálak mozgatása korántsem történt olyan könnyedséggel, mint Thököly Éva letartóztatása és elítélése idején 1700-ban. Esterházy Pál és emberei új szituációban találták magukat, mert az I. Lipóthoz kötődő hatalmi elit részben lecserelődött a császár halála után: Bucellini gróf helyett Karl Dietrich Otto von Salm herceg lett a főudvarmester

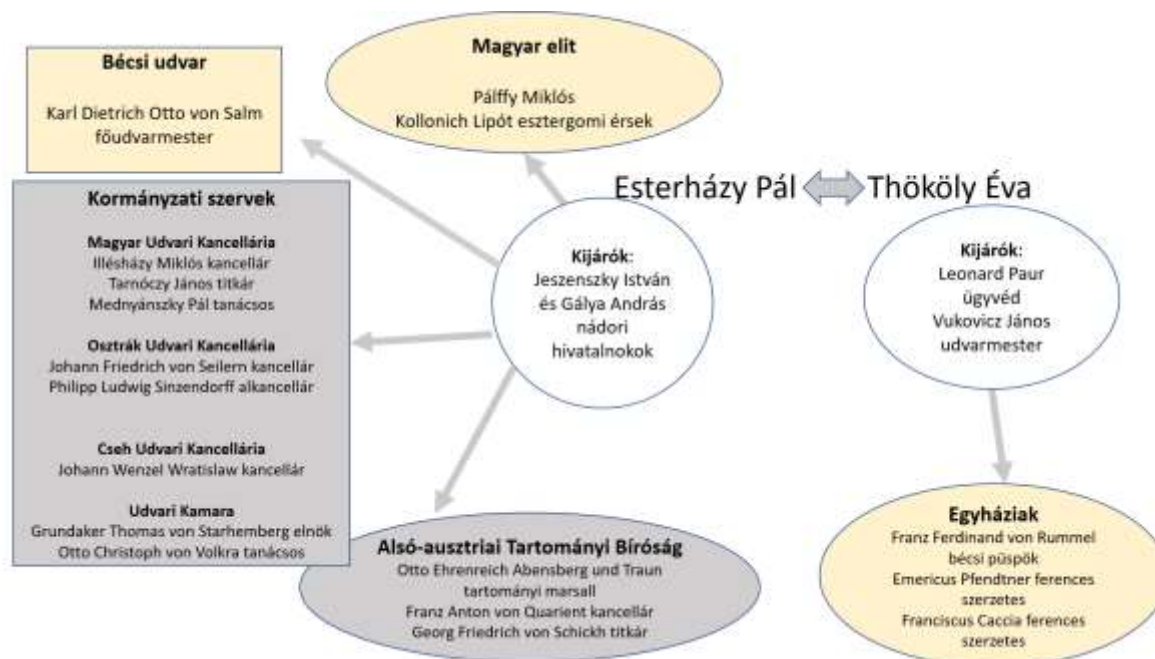
¹³⁴⁰ Rummel személyéhez: RUMMEL 1980.

¹³⁴¹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Donaudorf, 1705. november 15. MNL OL P 125 Nr. 659.

¹³⁴² Adam Anton Grundeman von Falkenberg Esterházy Pálnak, Bécs 1705. november 16. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 260–264.; Adam Anton Grundeman von Falkenberg parancsa Philipp Oswald von Mayerbergnek Bécs, 1705. november 16. AFW Ladula 45 A I. és 46 D II.

¹³⁴³ Max Bernhardt Lackenbauer és Andre Nicolaus Schwarz Esterházy Pálnak, h.n. 1705. november 27. AFW Ladula 45 A I.

1705 júniusában, aki a titkos konferenciákat is elnökölte. Az Udvari Kamara élére Gundaker Thomas von Starhemberg, az Osztrák Udvari Kancellária élére pedig Johann Friedrich von Seilern báró került.¹³⁴⁴ Az alábbi ábra a házaselektnek a források alapján rekonstruálható tárgyalópartnereit mutatja be.

6. ábra: Esterházy Pál és Thököly Éva kommunikációs hálózata a peres eljárások során 1705-ben. Jeszenszky az események sűrűjéből jelentette, hogy Franz Anton von Quarient, Alsó-Ausztria törvényszékének kancellárja és Traun gróf megígérté, hogy őfelségével is egyeztetnek. Schickh titkárral sem lesz probléma, mert Traun juttatta ebbe a tisztségbe.¹³⁴⁵ Ennek ellenére november végén világosan látszott, hogy az udvar fel fog lépni Esterházy ellen, mert két éve nem fizeti a kamatokat és a hercegasszonynak nincs miből megélnie: „de respectu interesse, melyet elmúlatott Hercegséged fizetni az Herceg Asszonynak, abban nem kedvezhet Hercegségednek az Judicium, hanem ea in Parte kiadatik az sententianak Executiója” – írta a titkár.¹³⁴⁶ Jeszenszky óvatosan azt is felvetette urának, hogy a félévente esedékes kamatokat pontosan kellene megadni. Az 50.000 forintos tőke törlesztését halaszthatónak ítélik a miniszterek, de a kamatok esetében csak két hét haladékot kap Esterházy, utána elindul a végrehajtás. Otto Christoph von Volkrát, az Udvari Kamara tanácsosát is bevonták az ügymenetbe, aki már korábban is közvetített a felek között, ún. mediátor volt, azaz a végrehajtás előtti utolsó békítő.¹³⁴⁷ Volkra személyesen nyújtotta át Esterházy Pál emlékiratát az Udvari Kamara elnö-

¹³⁴⁴ TRÓCSÁNYI 1988, 39–40.

¹³⁴⁵ Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1705. november 27. MNL OL P 125 Nr. 2551.

¹³⁴⁶ Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1705. november 28. MNL OL P 125 Nr. 2552.

¹³⁴⁷ Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1705. november 28. MNL OL P 125 Nr. 2552.

kének, Gundaker Thomas von Starhembergnek s azt is tanácsolta, hogy a nagyobb biztonság kedvéért „az Intima Cancellarián az moratóriumért ugyancsak installáljunk”. Tarnóczy János, a Magyar Kancellária expeditora pedig azon fáradozott, hogy a hercegasszony követeléseit mérsékelje, a legutolsó számítások szerint ugyanis nem 20.000, hanem 31.000 forinttal tartozott Esterházy Pál.¹³⁴⁸ Jeszenszky értesülése szerint a következő döntés várható:

„amennyire capitalissal adós Hercegséged a Hercegasszonynak, azéránt kiadatik az moratórium, de amennyire interest negligált Hercegséged fizetni, azt ha Hercegséged 14 nap alatt nem complanálja, annyiban kimegyen Hercegséged ellen az executio”.¹³⁴⁹

Jeszenszky egyik leveléből egy érdekes és Esterházy Pált némileg más fénybe helyező információ is kiolvasható, amely szerint 1704 májusában, amikor az első végrehajtás elindult ellene, tulajdonképpen szeretne volna megoldani a helyzetet. Felvett 50.000 forint kölcsönt a felesége kifizetésére, ám azt az udvar gyakorlatilag rekvirálta tőle, ahogy erre Jeszenszky is emlékeztette az őt fogadó nagyhatalmú osztrák kancellárt, Johann Friedrich von Seilern bárót:

„mindjárt mentünk Seilerhez Galya urammal, és és obtestaltam, szálljon magában, nemde nem jól tudja őexcellentiája, hogy az elmúlt májusban 50 ezer forintot nagy fáradsággal fölvelt volt Hercegséged maga creditumira és kemény obligatoriára, mely pénzből mindjárt legislegelőszer akarta volt Hercegséged contentálni Hercegasszonyt az egész praetensioirul. Az udvar azonban megtudván Hercegségednél ezen summa Pénzt, mind maga őfölsége szólott Hercegségednek, mind Salmis, Cardinalis, és Camerae Praeses által özent Hercegségednek, hogy azon pénzt adja bí Hercegséged őfölségének az publica necessitasokra; assecurálván Hercegségedet őfölsége és az udvar is, hogy az Hercegasszonynak contentatióját magokra vállalják, úgyhogy Hercegségednek többi semmi galibája ne légyen”.¹³⁵⁰

Mindezek után nem csoda, hogy fizetéseképtelenséget jelentett be a herceg a hitelezői felé. 1705-ben egyébként az össze bevételei, beleértve az uradalmak jövedelmeit és a különféle tisztségeiért járó fizetéseket, kb. 350.000 forintra becsülhetők, de ezek rendszertelenül érkeztek.¹³⁵¹ Jeszenszky az udvar egyik legbefolyásosabb tagját, a főudvarmester Salm herceget is próbálta felvilágosítani az előállt helyzetről, „minthogy ő volt az instrumentum az 50 ezer ft.-ban”.¹³⁵² Salm azonban nem fogadta Jeszenszkyt, hanem hosszú várakoztatás után a titkárával üzent ki, hogy majd szólni fog a tartományi marsallal az eljárás leállítása érdekében.¹³⁵³

¹³⁴⁸ Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1705. december 2. MNL OL P 125 Nr. 2553. és 1705. december 4. uo. Nr. 2554.

¹³⁴⁹ Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1705. december 5. MNL OL P 125 Nr. 2555.

¹³⁵⁰ Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1705. december 18. MNL OL P 125 Nr. 2557.

¹³⁵¹ BAKÁCS 1965, 24.

¹³⁵² Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1705. december 23. MNL OL P 125 Nr. 2559.

¹³⁵³ Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1705. december 23. MNL OL P 125 Nr. 2559.

Jeszenszky ezekben a hetekben folyamatosan arra figyelmeztette Esterházy Pált, hogy fizessen, mert baj lesz és a perlekedés felesleges és nagy költségeket okoz. 1706. január 16-án azt hallotta Vukovics Jánostól, Thököly Éva udvarmesterétől, hogy a végrehajtók a decemberi bécsi és január eleji hartensteini kiszállás után – ahol egyébként alig találtak lefoglalnivalót - immár Schwarzenbachban vannak és a herceg az egész jószágtól el fog esni.¹³⁵⁴

Esterházy Pál ekkor már azonnali megoldásokat keresett, kölcsönökre volt szükség mindenáron, akár a bécsújhelyi prelátustól, akár a saját inasától. A végrehajtás költségei mellett fájóbb volt a méltóságán és a becsületén esett csorba. Addig nem is akart Bécsbe menni, amíg a feleségével az ügyei el nem intéződnek vagy ahogy ő mondta, „még ezen alkalmatlan dolognak vége nem szakad”.¹³⁵⁵ A helyzet súlyosságát az is fokozta, hogy a birtokait a kurucok fosztogatták ebben az időben, Esterházy erről így írt Sándor Gáspár prefektusának:

„Márcot, Szentmiklóst, Újfalut, Pecsényedet, Kishöflányt, Sércet, Szent Margarétát, Szarukót, Oszlopot, Szent Apollóniát s több faluimat fölpörzsölték s most újobbon die 5 huius nagyhöflányi városomat ott lévén ifjú Barkóczy Ferenc és Rhédey uramék, egészen az én sok költségemmel épített kastélyomat s igen szép fördőmmel együtt elégették szánt szándékkal, Szent Radegundis tisztességére építtetett szentegyházot belől meggyújtván elsőben az oltárt s azután az szentegyházat többül elégették...”¹³⁵⁶

A házastársak álláspontjai ekkoriban némileg közeledtek egymáshoz és a környezetükből is egyre nagyobb nyomás helyeződött rájuk, hogy tárgyalásokkal rendezzék az egymás közti vitákat. A békülékenységet képviselte Sándor Gáspár is, aki bár csak nemrég óta töltötte be az Esterházy javak prefektusi tisztségét, annál nagyobb befolyással bírt a hercegre. A Trencsén vármegyei köznemesi családból származó Sándor előbb Thököly Imre, majd Rákóczi Ferenc híveként vált ismertté. Ebbéli tevékenysége miatt 1701-ben elfogták, 1704-ig börtönben volt Bécsben, majd innen kiszabadulva állt Esterházy Pál szolgálatába, akinek felterjesztésére 1706-ban bárói rangot nyert. Felesége, Thököly Erzsébet – aki Thököly Zsigmond lánya és Thököly Éva unokatestvére – révén a hercegasszony rokona volt.¹³⁵⁷ A herceg több tervet is körvonalazott új bizalmas emberének, s már arra is hajlandó lett volna, amit korábban kategorikusan elutasított, hogy birtokokat, például Hartensteint és Fellingtet,¹³⁵⁸ átadja a feleségének, „mert valameddig nem contentáltatik, mink bizony addig Bécsben föl nem megyünk, tartunk

¹³⁵⁴ Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1706. január 16. MNL OL P 125 Nr. 5975.

¹³⁵⁵ Esterházy Pál Sándor Gáspárnak, Fraknó, 1706. február 4. MNL OL P 125 Nr. 7843.

¹³⁵⁶ Esterházy Pál Sándor Gáspárnak, Fraknó, 1706. február 8. MNL OL P 125 Nr. 7846.

¹³⁵⁷ LUKINICH 1935, 130.; HECKENAST 2005, 372.

¹³⁵⁸ Hartensteint és Fellingtet 1699-ben vette zálogba Esterházy Páltól Johann Christoph von Gudenus báró, akinek felesége Maria Clara von Thavonat bárónő, WIGRILL 1797, 437.

az mocskosságtul és galibátul, ...csak egyszer már menekedhetnénk meg az Atyánkfiátul, mert addig nyugtunk nem leszen.”¹³⁵⁹

Viszont az nem tett jót a házaspár között lassacskán javuló viszonynak, hogy ugyanekkor Thököly Éva arról értesült, hogy férje meg nem nevezett emberei megint ellene áskálódnak és öfelségével meg akarják tiltatni, hogy Bécsben lakjon. Nem hiszi, hogy ez Pál akaratából történik, mert elmúlt nyáron is Vukoviccsal azt üzente neki, hogy a közelben vegyen birtokot, és a szerződésükben is az áll, hogy segíteni fogja őt a férje. Eddig türelemmel várta a pénzét és a kamatokat, s inkább mástól kért kölcsön, de most már kénytelen lesz a törvénnyel élni.¹³⁶⁰

Sándor Gáspár részvételével felgyorsultak a tárgyalások, a hercegasszony érdekeit Pa-ur ügyvéd, Vukovics János és a ferences Emericus Pfendner képviselték. Az ajánlat Esterházy részéről a hartensteini és fellingi jószágok voltak 75.000 forint értékben, amennyiért egyébként akkor a Gudenus család is bírta zálogban:¹³⁶¹ „ha pedig az Hortensteini és Fillingi Jószágokat annyiban elveszed, amennyiben Gudenus Uram bírja, azt is kész vagyok odaassignálni”.¹³⁶² Úgy tűnik, hogy különösen Pfendner páter lépett fel keményen és nyomta meg erősen a ceruzáját a számolásoknál, a herceg kérdőre is vonta a feleségét, hogy „Páter Imre Franciscánus Barát tanácsából megént oly dolgokat tettél föl az Computusban, azki éppen nem idevaló, sőt, az egész dolgoknak újobban való fölforgatására célzó állapotot hoz magával”.¹³⁶³ Esterházy Pál rosszkedvét fokozta, hogy a háborús helyzet miatt hetek óta Fraknó várába szorult, betegeskedett, hurut és láz gyötörte s végtelenül öregnek érezte magát.¹³⁶⁴ Végül 1706. március 18-án Fraknóban elkészült az újabb megállapodás a házasfelek között, amelyben kijelentik, hogy véget akarnak vetni a köztük lévő békétlenségnek és jobb megértésre törekednek. A megegyezés alapját az 1702. július 1-én megkötött szerződés jelentette és annak két pontját érintette, egyrészt az 50.000 forint tőke hátralékát, másrészt a 80.000 forint kamatainak a törlesztését:

- Esterházy Pál az 50.000 forint készpénzt illetően elismerte, hogy még 23.500 forint tartozása áll fenn, valamint, hogy elmaradt a 80.000 forint kamatainak a félévente történő előre fizetésével;

¹³⁵⁹ Esterházy Pál Sándor Gáspárnak, Fraknó, 1706. február 22. MNL OL P 125 Nr. 7850. és Fraknó, 1706. február 27. uo. Nr. 7852.

¹³⁶⁰ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Bécs, 1706. február 26. MNL OL P 125 Nr. 662.

¹³⁶¹ Esterházy Pál Sándor Gáspárnak, Fraknó, 1706. március 1. MNL OL P 125 Nr. 7853.

¹³⁶² Esterházy Pál Thököly Évának, Fraknó, 1706. március 2. MNL OL P 125 Nr. 663.

¹³⁶³ Esterházy Pál Thököly Évának, Fraknó, 1706. március 5. MNL OL P 125 Nr. 664.

¹³⁶⁴ Esterházy Pál Sándor Gáspárnak, Fraknó, 1706. március 10. MNL OL P 125 Nr. 7857.

- ígéretet tesz arra nézve, hogy a 23.500 forint egyik felét kamatokkal együtt 1706. szeptember 19-ig, a másik felét 1707. március 19-ig megfizeti;
- megígéri, hogy a 80.000 forint kamatait a megjelölt időpontokban előre fizeti;
- ha mégsem teljesítené a szerződésben kikötötteket, akkor felesége szabad rendelkezésére bocsájítja a feketevári uradalmat;
- Thököly Éva pedig eláll a végrehajtási eljárásoktól.¹³⁶⁵

A megegyezést követően a hercegasszony három hétre Karlsbadba utazott kúráltatni magát,¹³⁶⁶ Esterházy részéről pedig a jószándék első jeleként már 1706. május 10-én, tehát a megszabott határidőnél hamarabb sor került egy részlettörlesztésre. Emerich Pfendner (mint az osztrák ferences provincia custos-a) kezébe számoltak le 7180 forintot Bécsben, így 16.320 forintnyi követelés maradt még.¹³⁶⁷ A július 1-jén esedékes 2400 forint kamat kiegyenlítése azonban már nem sikerült időben, csak augusztus 2-án történt meg 2000 forint átadása, a maradék 400 forinttal további hat hetet késtek.¹³⁶⁸

A történetben 1706 nyarának végén egy újabb csavar és érthetetlen fordulat következett: két olyan rendelet is ismert ekkor I. Józseftől, amelyben további döntésig háziőrizetet („Haus Arrest”) rendelt el Thököly Éva számára a lakhelyén, ezalatt feltehetőleg Donaudorf értendő.¹³⁶⁹ Az ok nincs kifejtve, így csak olyasmi képzelhető el, hogy utazásai során megszegte a korlátozásokat és amint a levelek keltezéséből is látható, többször Bécsben járt, vagyis elhagyta a Wienerwaldot. Szorult helyzetében kivételesen férje nyújtott neki segítő kezét: mind a bécsi püspöknek, mind pedig az uralkodónak címezve kérte felesége szabadságának helyreállítását. Sőt, még ennél messzebbre is ment, a császárnak egyenesen a házastársi békéről értekezett, szerinte elmúltak azok az idők, mikor harcoltak egymással, örökre boruljon ezekre fátyol, és azt is állította, hogy a lélek és a test gyógyulása érdekében visszafogadja a feleségét.¹³⁷⁰ A házasfelek egymáshoz közeledésének más jelei is voltak, Esterházy a fraknoi számvevőt arra utasította, hogy a Badenbe fürödni induló feleségének élelmiszereket ad-

¹³⁶⁵ Esterházy Pál és Thököly Éva szerződése („Vergleichs Contractt vo[n] den durchl: Fiersten Wegen der schuldiger Pezallung betreffent 1706”), Fraknó, 1706. március 18. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 274. Az iraton csak Esterházy Pál aláírása szerepel.

¹³⁶⁶ Esterházy Pál Bezerédy Ádámnak, 1706. május 28. EPA Bezerédy Ádám levelezése.

¹³⁶⁷ Thököly Éva elismervénye, Bécs, 1706. május 10. MNL OL P 108 Rep 41 Fasc. E Nr. 276.

¹³⁶⁸ Thököly Éva elismervénye 2000 forintról, Bécs, 1706. augusztus 2. MNL OL P 125 Nr. 6444.; valamint MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 277.; Thököly Éva elismervénye 400 forintról, Bécs, 1706. szeptember 12. uo. Nr. 284.

¹³⁶⁹ I. József Thököly Évának, Bécs, 1706. augusztus 18. AFW Ladula 46 D I.; valamint MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 278. és Bécs, 1706. szeptember 9. AFW Ladula 46 D I., utóbbit említi KOPP 2020, 84.

¹³⁷⁰ Esterházy Pál Franz Ferdinand von Rummel bécsi püspöknek, h.n. 1706. szeptember 10. AFW Ladula 46 D II.; Esterházy Pál I. Józsefnek, d.n. (1706. szeptember) MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 283.

jon.¹³⁷¹ Thököly Éva október elején Badenben igazolta, hogy az udvara részére átvett 10 forint értékű zsiradékot.¹³⁷²

A legnagyobb örömet azonban kétségkívül I. József 1706. október 21-én kiadott rendelete szerezhette Thököly Évának. Ebben az ő és férje közös kívánságára és arra az állításukra, hogy „sich hinwiderumb zu versöhnen, nit allein gute Hoffnung scheine, sondern daß auch auf beschehene Vermittlung derselbe ihr künfftig widerumb ehelich beywohnen verlangen”, úgy határozott a császár, hogy Thököly Éva teljes szabadságát visszaállítja („in vorige Vollkommene libertet und Freyheit restituiert und gesezet sein sollte”).¹³⁷³ Hat év fogság, illetve korlátozás után a mozgás és utazás szabadságának visszanyerése valóban boldogsággal és hálával tölthette el az asszonyt. A túlradó érzelmek év végére a házastársi kibékülés felé mutattak. Esterházy Pál egy december 15-iki magyar nyelvű tervezete legalábbis ezt a bizakodó hangulatot tükrözi vissza. Eszerint a felek az 1700-ban Eperjesen történt szerencsétlen okokat, amelyekből az „egymástól való idegenség és kedvetlenség származott”, örökre elfelejtik és „semmissé teszik”, tekintve azt is, hogy csendes elmével és nyugalomban szeretnék hátralévő napjaikat öreg korukban eltölteni. Ám a herceg által javasolt tíz pontból Thököly Éva többet is felülírt vagy egyenesen elutasított. Az alábbi táblázatban a két fél álláspontjának a részletei láthatók.

¹³⁷¹ Esterházy Pál utasítása Sollinger István fraknói intézőnek, Bécs, 1706. szeptember 15. EPA RAR Forchtenstein 1706 Nr. 99.

¹³⁷² Thököly Éva elismervénye, Baden, 1706. október 3. EPA RAR Forchtenstein 1706 Nr. 100.

¹³⁷³ I. József rendelete, Bécs, 1706. október 21. AFW Ladula 46 D II. Franz Anton von Quarient aláírásával. Az iratot közölte KOPP 2020, 86.

	Esterházy Pál javaslatai ¹³⁷⁴	Thököly Éva válasza ¹³⁷⁵
1.	A köztük történő elidegenedés okait örökre elfelejtik és semmisnek tekintik.	Ezt elfogadja.
2.	Minden jószágában minden tisztje tekintse Thököly Évát olyan asszonynak, mint annak előtte volt és megfelelő ellátást kapjon.	Thököly Éva kiegészítése ehhez: „Én Eszterházy Pál ezen végezésem erejével említett Atyámfiát Gróf Tököly Éva asszonyt feleségül ad Thorum et Forum hozzáam veszem, és mindennemő akármely névvel nevezendő jószágim, váraim, s ahhoz tartozandó pertinentiáiban valóságos asszonynak vallom és teszem, tisztjeimnek, és akármely néven nevezendő szolgálímnak is ugyanezen végezésünk által parancsoljuk, hogy nevezett Atyámfiát Asszonyok(na)k ismérjék, böcsüljék, parancsolatjátul, és akaratjátul Jószágunk gyarapítására nézve függjenek.”
3.	Thököly Éva ugyanolyan udvart tarthat az ő költségén, mint azelőtt.	Ez a pont elmaradhat.
4.	Thököly Éva ellátásáról és szükségleteiről (ruházat) ő gondoskodik.	Ez ne csak rá, hanem a cselédjeire is vonatkozzon, ha a herceg mégsem vállalja, akkor helyette pénzt adjon a köpcsényi jövedelemből.
5.	Halála esetén az özvegy Thököly Éva, amíg a nevét viseli, Köpcsény várát és minden jövedelmét bírhatja és használhatja minden teher nélkül. Thököly Éva halála után az örökli, akit ő megnevez. A jószág éves jövedelme 18.000 forint, ezért, ha ezt a jövedelmet felhasználja, akkor a 80.000 forint után már nem jár a kamat.	Ha Köpcsény éves jövedelme nem érné el a 18.000 forintot, akkor azt az örökösök egészítsék ki. Mivel kevés a bor a jószágban, az örökösök legyenek kötelesek a keresztúri hegyekből ellátni a hercegasszonyt. Özvegyi rezidenciául kéri még a pozsonyi házat a kerttel együtt, valamint szükség esetén szállást Bécsben.
6.	Thököly Éva minden ellene és maradékai ellen irányuló keresetet, pert, eljárást erőtlent és visszavon. Nem tart igényt a mobiliákra, amelyeket korábban követelt.	„Az hatodik és hetedik Punctumok, ki mondhatatlan, kemény, és eddig az házások között szokatlan és halhatatlan kötésekbeül állanak, az melyeket, ha subscriálná a Hercegasszony: az méltóságos herceg halála után (akinek az hercegasszony hosszú és szerencsés életet kíván egy szolgálóleánynál is alábbvaló maradna”. A mobiliákra igényt tart.
7.	Thököly Éva lemond a házasság alatti coaquisitori státuszáról, azaz nem tekinti kereső félnek magát, minden ilyen szerzemény Esterházy Pál szabad rendelkezésére áll.	A törvények szerint a férj halála után az együtt keresett jószág őt is megilleti, ezenkívül férje halála után jár neki még egy ezüstkredenc, a férje legjobb ruhája és egy hatlovas hintó.
8.	Az 1707 márciusában esedékes 16.000 forint törlesztésre vonatkozó pontot visszavonja Thököly Éva, ő vagy örökösei a készpénzt három esztendőn belül kötelesek letenni.	A tartozást egy esztendőn belül köteles Esterházy Pál vagy örökösei letenni.
9.	A 80.000 forint után rendszeresen fizeti a kamatot	Ez elfogadható, azzal a kikötéssel, hogy ha Esterházy József előbb halna meg nála, akkor a 80.000 forint visszaszáll rá és szabadon rendelkezhet vele.
10.	Mindezek megtartására pedig mindketten kötelezik az örököseiket.	Ezt elfogadja.

25. táblázat: Esterházy Pál szerződéstervezete (1706. december 15.) és Thököly Éva válasza

Látható, hogy az elképzelésekben igen jelentős különbségek voltak, a Thököly Éva által leginkább vitatott két pont a hatodik és a hetedik volt, amelyek a feleség házassági és özvegyek

¹³⁷⁴ Esterházy Pál szerződéstervezete, Bécs, 1706. december 15. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 285.

¹³⁷⁵ Thököly Éva válasza a szerződéstervezetre, („Az méltóságos Herceg megküldött Punctumira való hercegasszony válasza”), d.n. (1707. március előtt), MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 221.

jogait érintették. Ezzel a házaspár ismét visszatért az 1690-es évek nézeteltéréseihez és az asszony vagyoni megbecsültségéhez. Thököly Éva és tanácsadói a következőkre hivatkoztak:

„Az Ország törvénye szerént, ha az férjeknek halála történnék, az meghagyott özvegye nem csak mindennemő ingó jószágiban részesül, de az együtt keresett jószága is ötet egyaránt illeti; kéhez képest, ha az méltóságos Herceg a meg nevezett hatodik Punctumban specificált jusban, mobilisekben és jószágokb(an), az Hercegasszonyt nem akarja törvény szerént részessé tenni, ahelyett rendöljön bizonyos sum(m)a pénzt, legalább jó emlékezetiért az Hercegasszonynak és valamely jószágra inscribállya...”¹³⁷⁶

Ahogy említettem, az Esterházy hercegi levéltár példányáról hiányzik Thököly Éva aláírása, valamint a válaszai több pontban az egyet nem értését fejezték ki. A herceg a maga részéről pedig biztosan nem egyezett bele Thököly Éva együtt- vagy közös szerzői („coquisitor”) státuszába, így valószínűsíthető, hogy nem jött létre a megállapodás, illetve a következő évek eseményei is azt támasztják alá, hogy nem egyeztek ki egymással.

A házaspár viszonya azonban valóban szívélyesebbé vált, a levelekben ismét megjelentek az „édes szocerlim” kifejezések, az együttlétek, találkozások is gyakoribbakká váltak Bécsben és Kismartonban is, de az együttlakás nem valósult meg. Thököly Éva, hogy „igaz szeretetét” mutassa, nem kényszerítette férjét az 1707 márciusi fizetési határidő betartására, aki a hátralékos 16.000 forintból csak ezret tudott ekkor törleszteni. A hercegasszony azt javasolta, fürdőkúrája során személyesen is beszéljenek és várta férje látogatását a donaudorfi „puszta házában” is.¹³⁷⁷ Az eljegyzés előtt álló Esterházy József is felkereste édesanyját tribuswinkeli kastélyában. Sándor Gáspár és Nádasdy Pál kísérték el, és a 20 éves fiatalember házasságáról egyeztettek. Thököly Éva ebbe nem akar beleszólni, hiszen a döntés Gilleis kisasszony elvételéről már megszületett. Viszont azt tanácsolta, hogy Esterházy Pál „végére mehetne, hogy evvel az leányával is mit kívánnak, ahhoz képest azt megtudván lehetne aztán az alkuhoz fogni”, azaz szerinte a hitberről előzetes információk alapján lehet és kell is egyeztetni.¹³⁷⁸ A IV/3. fejezetben már említettem József házasságát Maria Octavia Gilleis-szal, amely 1709. december 22-én ment végbe Bécsben a Hofburg kápolnájában.

1707 májusában Thököly Éva három napot töltött Kismartonban, ahol „vígan lakott”, igaz, férjével nem találkozott, mert ő kúrálta magát valamerre.¹³⁷⁹ Sikerült az ott lévő tárgyait

¹³⁷⁶ Esterházy Pál válasza Thököly Éva pontjaira („Az méltóságos Herceg megküldött Punctumira való hercegasszony válasza”), d.n. (1707. március előtt), MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 221.

¹³⁷⁷ Esterházy Pál Thököly Évának, Bécs, 1707. február 27. MNL OL P 125 Nr. 666. és Thököly Éva Esterházy Pálnak, Donaudorf, 1707. március 5. uo. Nr. 667.

¹³⁷⁸ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tribuswinkel, 1707. május 12. MNL OL P 108 Rep. 3. Fasc. J Nr. 61.

¹³⁷⁹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tribuswinkel, 1707. május 29. MNL OL P 125 Nr. 671.

is megtekintenie és egy részüket magával vinnie.¹³⁸⁰ Ugyanakkor az anyagi viták újra indultak, a hercegasszony levelei az év második feléből már számos felszólítást tartalmaznak, hogy Esterházy Pál fizesse meg a kamatokat, mert őt is szorongatják a hitelezők, valamint hogy küldje el az iratait és a mobiliáit.¹³⁸¹ Október végén Bécsben Jeszenszky Istvánnal egyeztetett, aki feljegyezte a kéréseit.¹³⁸² Jeszenszky szerint az ágostonosok követelése – azaz Thököly Éva tartozása feléjük, a mobiliák és az iratok azok a kényes pontok, amelyekről minél hamarabb döntenie kellene a hercegnek.¹³⁸³

Thököly Éva egy másik fronton is tovább folytatta a küzdelmet: újabb kérvényt írt az uralkodónak, amelyben nemcsak a teljes szabadságát, hanem becsületének, méltóságának és jogainak a helyreállítását kérte, illetve hogy bűncselekménnyel tovább senki ne vádolhassa se őt, se az övét („nicht allein in vorige vollkommene Libertet, sondern auch vorige Ehr, Würde, Recht und Gerechtigkeiteit dergestalten gesezet sey, dass mir de praeterito ainiges Verbechen oder Condemnation von Niemand, wer der auch immer seye, vorgeworffen, weniger mir, oder dene Meinigen dieß Orths die geringste Nota, oder Mackl imputirt werden solle, noch könne”).¹³⁸⁴ A császár az ügyben kikérte Esterházy Pál véleményét, arra utasítva, hogy amennyiben ellenvetése van felesége kérése ellen, akkor azt nyolc napon belül jelentse be a Titkos Kancellárián („Geheime Hofkanzlei”).¹³⁸⁵ A hercegnek nem volt kifogása, így I. József 1708. március 2-án kibocsátott rendeletében teljesen rehabilitálta Thököly Évát. Kifejtette, hogy a hercegasszony kérésére és a férje támogatásával visszahelyezi őt a korábbi állapotába és visszaadja a becsületét és méltóságát:

„Alß Haben Wir mit wohl bedachten Muth, gutem Rath und rechtem Wissen, von ihr fürst[lichen] Supplicantin alle Mackhl nit allein gänzlichen abgenohmben, annullirt, und verditiget, sondern sie auch allerdings und vollkom[m]entlich in vorige Ehr, Würde, Recht und gerechtigkeiten: nicht weniger in die Possess und Nutzniessung ihrer ohne das nicht verwürckhten Güetter ... allergnädigst restituiert und gesezet.”¹³⁸⁶

Emellett a Thököly Éva ellen indított 'inkvizíciós' és bírósági pereket megsemmisíti és eltörli, hogy semmi ne maradjon, amely neki és az örökösének a becsületét és rangját csorbíthatná.

¹³⁸⁰ A Thököly Éva által Kismartonból elvitt holmik jegyzéke („Specificatio amit méltóságos Hercegasszony innend Kismartonbúl die 26. Mens. May magával elvitt 1707.”), Kismarton, 1707. május 26. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 291.

¹³⁸¹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tribuswinkel, 1707. október 6., 12., 15., 19. MNL OL P 125 Nr. 673., Nr. 675., Nr. 676., Nr. 677.

¹³⁸² Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tribuswinkel, 1707. október 29. MNL OL P 125 Nr. 678.

¹³⁸³ Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1707. november 30. MNL OL P 125 Nr. 2566.

¹³⁸⁴ Thököly Éva kérvénye I. Józsefnek, d.n. (1707 vége) MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 296.

¹³⁸⁵ I. József Esterházy Pálnak, Bécs, 1708. január 14. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 295. Franz Anton von Quarient aláírásával; egy másolata: EPA Acta Varia, Bündel 199.

¹³⁸⁶ I. József dekrétuma, Bécs, 1708. október 21. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 297. Az iratot a ferences levéltár példánya alapján közölte KOPP 2020, 87–90.

A rendelkezés végén pénzbüntetést helyez kilátásba azoknak, akik megsértik a hercegasszonyt. Ugyanakkor néhány héttel később nem kideríthető okokból utazási korlátozással sújtotta a hercegasszonyt, és megtiltotta neki Pozsonyba, illetve a Magyar Királyságba való menetelét.¹³⁸⁷

1708 második felére pedig ismét oda jutott a házaspár kapcsolata, mint 1704–1705-ben, amikor Thököly Éva végrehajtást kezdeményezett a férje ellen. 1708 szeptemberében megismétlődött az akkori helyzet: a marsallhelyettes parancsára a végrehajtók 1708. szeptember 27-én Feketevárban vizsgáldták, hogy Esterházy Pál 23.000 forintos tartozását a felesége felé ki lehet-e elégíteni az ottani javakból.¹³⁸⁸

Ekkor megint elkezdődött egy nehézkes tárgyalási és fizetési folyamat, október folyamán több ezer forintot megadott a herceg,¹³⁸⁹ és Jeszenszky Istvánt bízta meg az elszámolások lebonyolításával.¹³⁹⁰ A felek között nagy viták alakultak ki, Thököly Éva dühe egyre fokozódott, immár sokadszorra becsapva érezte magát, a különféle 'computus-ok', amelyeket a férje emberei elé és ügyvédje elé tettek a tartozásokról, finoman szólva sem voltak összhangban a saját számításokkal. Haragja elő sem Jeszenszky – aki a hercegasszony mártírjának tekintette magát –, sem a másik tárgyalófél, Sándor Gáspár nem menekülhetett.¹³⁹¹ Az év mindkét fél részéről rossz hangulattal zárult. Esterházy Pál újabb kellemetlen eljárással nézett szembe, Thököly Évának pedig tudomására jutott, hogy a herceg emberei az udvarban megint hamis vádakkal illették, s ha nem lettek volna ott a pártfogói, akkor újra „arrestumban” ülne. Szerinte a férje vissza akarja vonni a hozzájárulását a rehabilitálásához és az uralkodót is erre próbálja rábírni:

„Mivel most Bécsben való létemben köllött megéint hallanom, hogy micsoda gyalázatos kívánsággal való memoriálist adott be kegyelmed ellenem öfölségének, és azt kívánja egyiket, hogy az öfölsége kiadott absolutoriumia megint kasszáltasség, azki az öfölsége reputatioja ellen vol-

¹³⁸⁷ I. József Thököly Évának, Bécs, 1708. május 2. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 298.

¹³⁸⁸ A tartományi marsallhelyettes a két írnoknak, Nicolaus Schwarznek és Max Bernhard Lackenpaurnak, Bécs, 1708. szeptember 15. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 301.; Nicolaus Schwarz és Max Bernhard Lackenpaur Esterházy Pálnak, Bécs, 1708. szeptember 17. uo. Nr. 302. Adam Anton Grundeman von Falckenberg Esterházy Pálnak, Bécs, 1708. november 9. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 305. ebben a végrehajtás megindításáról tájékoztatta.

¹³⁸⁹ Thököly Éva elismervénye 1500 forint átvételéről, Bécs, 1708. október 8. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 303.; Egy másik dátum nélküli feljegyzés szerint 1708. szeptember 26. és október 8. között 5750 forintot törlesztett a herceg, uo. Nr. 303/2.; 1708. december 26-án Pozsonyban állított ki Rhorer István kismartoni praepceptornak 3150 forint megadásáról a herceg EPA Acta Varia Vegyes anyag (sz.n.).

¹³⁹⁰ Jeszenszky István elszámolása Thököly Évával, Bécs, 1708. október 31. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 308. eszerint Esterházy mg 4093 forinttal adós. Hasonló elszámolások uo. Nr. 309–312. és EPA Acta Varia Vegyes anyag (sz.n.).

¹³⁹¹ Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1708. november 17. MNL OL P 125 Nr. 2570.; Thököly Éva Sándor Gáspárnak, Tribuswinkel, 1708. november 8. uo. Nr. 6791.; Sándor Gáspár Thököly Évának, Sopron, 1708. november 14. uo. Nr. 6760.

na, ha az maga cászári szavát visszavenni, úgy az kegyelmeddel cinált Contractusung ellen is, mivel abban nem arra kötö kegyelmed magát, hogy ellene léssen szabadulásomnak, hanem hogy minden úttal és móddal inkább szegéteni fogja.”¹³⁹²

4. Az utolsó évek

1709 tavaszán egy újabb kellemetlen ügy került napvilágra, amely Thököly Éva egy beadványából körvonalazható. Esterházy Pál az uralkodótól a jóindulata megvonását, feleségének a már elnyert teljes rehabilitációja megsemmisítését, valamint a korábban a szabadságáért kifizetett 30.000 forint hercegasszony általi megtérítését és a pereskedésektől való eltiltását kérte.¹³⁹³ Thököly Éva tudomására jutva az ügy, kivizsgálást kért, amit I. József meg is indított, mégpedig azért, mert Esterházy Pál tagadta a latin nyelvű irat szerzőségét.¹³⁹⁴ Thököly Éva iratai között fennmaradt egy tanúkihallgatási jegyzőkönyv, amely alátámasztja, hogy valóban hamisítás történt, amit hárman követtek el. Patlizi Mihály, 28 éves, egyedülálló, katolikus, a herceg szolgálatában álló írnok („Canzelist”) elismerte, hogy Huszár Miklós, Esterházy Mihály titkára parancsára ő másolta le a memoriálist, valamint, hogy ő írta alá a herceg nevét is. Április 26-án Huszár Miklós tett vallomást. A 36 éves nőtlen, katolikus legény Esterházy Mihálynak nem titkára, hanem udvarmestere volt. Azzal védekezett, hogy az ura csak az édesapja védelmére próbált kelné német és magyar „kavallierek” tanácsára, ugyanis a „restitució” az Esterházy család becsületét vonta kétségbe és ezt nem hagyhatták. 1709. május 2-án Esterházy Mihály került sorra, aki nem tagadta, hogy az ő ötletét valósították meg, s azt is állította, hogy a hercegasszony követelése is kifogásolhatóak.¹³⁹⁵

Thököly Éva nagy gyalázatnak tartotta a Pál nevében beadott memoriálist, bár értette, hogy férjének nincs szerepe benne. Ennek ellenére az udvarnál elégtételt akar venni Esterházy Mihályon és azt üzenté a hercegnek, hogy „kegyelmedhez fogják aziránt való kimondásokat köldeni, fogja tovább is igazságomban pártomat és ne engedjen ennyire mortificálni s az egész famíliánknak ilyen gyalázatjára járni”.¹³⁹⁶ A kérvénye küzetre feljegyezték, hogy 1709. július 23-án I. József újra megerősítette a korábban kiadott diplomát, tehát nem kellett tovább aggódnia a szabadsága és becsülete helyreállítása miatt.¹³⁹⁷ Hogy volt-e valami következménye Esterházy Mihály és két segítője tettének, arról nem maradt adat.

¹³⁹² Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tribuswinkel, 1708. december 18. MNL OL P 125 Nr. 680.

¹³⁹³ Thököly Éva I. Józsefnek, d.n. (1709), AFW Ladula 46 D II.

¹³⁹⁴ I. József az alsó-ausztriai tartományi marsallnak, Bécs, 1709. április 19. AFW Ladula 46 D II.

¹³⁹⁵ Tanúkihallgatási jegyzőkönyv kivonata, h.n., 1709. május 4. AFW Ladula 46 D I.

¹³⁹⁶ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Bécs, 1709. május 25. MNL OL P 125 Nr. 682. Idézi KOPP 2020, 98.

¹³⁹⁷ Thököly Éva I. Józsefnek, d.n. (1709), AFW Ladula 46 D II.

1709 őszére elkészült az a nagy jegyzék, amelyben Thököly Éva összegezte a még hiányzó javait. A forrás minden eddigénél részletesebb és a tárgyak értékét is tartalmazza, összesen 30.000 forintról van szó.¹³⁹⁸ A táblázatban a hercegasszony kismartoni apartmanjában, kincstárában, a szent margarétai és hegykői kúriáiban és a soproni házában lévő mobiliákat, tárgyakat, tárgycsoportokat, illetve azok értékeit tüntetem fel az összeírás alapján:

Birtok	Ingóságok	Érték
Kismarton	Ékszerek	4760 fl
	Ezüst	3181 fl
	Ruházat	8157 fl
	Asztali és ágyneműk, kárpitok	2941 fl
	Mobiliák, bútorok, képek, könyvek	2663 fl
	Kocsik, lovak	855 fl
	Összesen	22.557 fl
Szent Margaréta		3025 fl
Sopron		2593 fl
Hegykő		603 fl
Egyéb		1514 fl
	Összesen	30.292 fl

26. táblázat: A Thököly Éva által követelt javak becsértékekkel 1709-ben

A legtöbb még átadandó értéktárgy Kismartonban volt, a legkevesebb Hegykőben. Kismartonban a tárgyak mennyiségénél fogva csoportosítani is tudták a típusokat. A legnagyobb értéket a ruházat képviselte, majd az ékszerek és az ezüstök. A Thököly Éva számára legfontosabb két tárgyat már az inventárium elején kiemelték, ezekről nem tudott és nem akart lemondani: a gyöngyökkel hímzett kék színű bársonyszoknya és a zafiros ékszer. Szerinte ezeket nem lehet a házhoz (értsd nemzetséghez) tartozóknak tekinteni, hiszen „sem szoknyát, sem smukkot nem kegyelmed, ...hanem én magamnak cináltattam” és nem Fraknóban, hanem nála voltak Kismartonban.¹³⁹⁹

Az inventárium forrásértékét a személyes megjegyzések is emelik, ebből idézek néhányat. Követel például két olyan tárgyat, amelyek házasságuk kezdetének idilli időszakára utalnak, az egyik a nászhintó, a másik a nászággy:

- Egy nagy aranyozott ágykeret, amely a nászággya volt, a vendégszobában áll aranyhímzéses függönyökkel („ein groß verguldte Pettstadt mein Brauth Pett geweßen in dem Gast Zim[m]er sambt den mit Gold gestickhten Fürhang so noch darauf ist”;

¹³⁹⁸ Thököly Éva követeléseinek listája („Specification Waß mir mein Fürstlicher Herr Ehegemahl annoch, an Restierenten Geschmukh, Mobilien, und andern rechtmäsßigen anforderung, Gebührent und Rechtens zu ersezen hat”). MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 314. A dátum, 1709. szeptember 28. a külzetre van feljegyezve azzal, hogy a hercegasszony követelését Kriechbaum báró nyújtotta át.

¹³⁹⁹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, d.n. (1711. április 17. után), MNL OL P 125 Nr. 630.

- Aranyozott hintó vörös és fehér vagy sárga virágos bársonnyal bevonva, amely az esküvői hintója volt („ein Großer vergolter Kobl wagen mit Roth und Weiß oder Gelb Geblumbten Samet überzogen, so mein Brauth Wagen gewest”).

A hercegné többször említette saját kincstárát vagy az apartmanjában lévő bútorok fiókjaiban rejlő tárgyakat, felsorolva, hogy miket hiányol még:

- az íróládája fiókjaiban sok arany- és ezüst dísz tárgy, apácamunkák és relikviák maradtak, kéri elküldésüket („in den Schubladen des Schreib Cassten hab ich von Gold und Silber, wie auch von Closster arbeith und reliquien auch and[eren] Gallanterey Sach[en] gar vil verlasßen”);
- a kincstárából a 12 selyem ágytakaróját („näben dennen schon geschickten Gehen noch ab auß meiner Schaz-Camer zuer Eysßenstadt 12. Seidene Pett-Teckhen”);
- szeretné megkapni a fiókos íróasztalát, amelyben régebben az ékszereit tartotta („mehr ein schreib Tischl mit Schublad[en] worinen ich den Geschmukh gehabt”).

Olyan darabokra is emlékezik, amelyek nővérehez vagy nővéreihez kötődtek:

- kéri a megboldogult nővérétől – feltehetőleg Thököly Katalintól – neki hagyott márvány nyolcszögletű asztalt („von meiner Seel[igen] Frauen Schwester ein Achteckheter Tisch von schenen Mamor stain”) és a két nagy aranyrámás tükröt („zwey große Spiegl mit vergolten Ramen von meiner Seel[igen] Frauen Schwester”).

Végül kiemelném, hogy Thököly Éva is adott festőknek megbízásokat – erre már a IV/6. fejezetben is hoztam példát –, ahogy a következő megjegyzés is tanúsítja:

- kéri a kincstárból azt a 12 darab nagyméretű festményt, amelyeket éppen akkor (nyilván 1700-ban) kapott meg a festőtől („in der Schaz Camer große gemahlene Bilder welche Erst von dem Mahler Khomen 12 stuckh”);

Esterházy Pál a felesége követeléseit ismét figyelmen kívül hagyta és elindult a már a korábbi fejezetekből megismert eljárás: Thököly Éva bírósághoz fordult, az alsó-ausztriai tartományi marsall felszólította a herceget az 1702-es megegyezésnek megfelelően a vállaltak teljesítésére.¹⁴⁰⁰ A felek megbízottjai újra és újra találkoztak egymással – többnyire eredménytelenül, hiszen senki nem engedett az álláspontjából.¹⁴⁰¹ Közben 1709. december 22-én Esterházy József megházasodott Bécsben, s mivel választottja, Maria Octavia Gilleis udvarhölgy volt, az esemény a császári pár és magasrangú meghívottak részvételével zajlott Bécsben.¹⁴⁰² Az ün-

¹⁴⁰⁰ A tartományi marsallhelyettes Esterházy Pálnak, Bécs, 1710. május 10. AFW Ladula 46 A II.

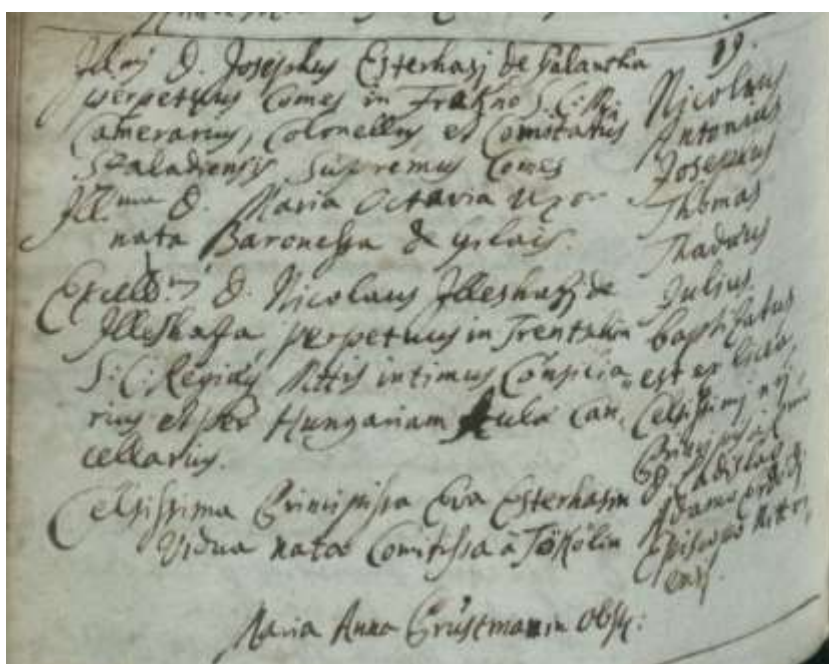
¹⁴⁰¹ Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1710. május 24. MNL OL P 125 Nr. 2572.

¹⁴⁰² Az eseményről hírt adott a *Wienerisches Diarium*, 1709. december 24. Nr. 667. Köszönöm Kőkényesi Zsolt-nak az adatot.

nepi eseményen Thököly Éva nem vett részt, ahogy egy későbbi levelében felemlgette, ezt egyenesen megtiltották neki az uralkodón keresztül:

„nemhogy igyekeznék böcsöletemet is Javaimat helyrehozná, hanem mind böcsöletemtől, s mind javaimtól jobban megfosztani, azmind az utolsó beadott Memoriálisából az megholt Cászárnál kitedszég, hogy az Udvarhoz való bémentelemet az fiam lakodalmára tiltotta kegyelmed, azkiben jól meggondolván nem annyira az én, mind az famíliának böcsöleti forgott.”¹⁴⁰³

A későbbiekben rendeződött Thököly Éva és a fia közti viszony, legalábbis erre utal, hogy Esterházy József és felesége az 1714. december 18-án született Miklós Antal nevű fiuk keresztanyjának is felkérték őt.¹⁴⁰⁴

38. kép: Esterházy Miklós Antal születési anyakönyvi bejegyzése, Bécs, 1714. december 19. – a keresztszülők Illésházy Miklós és Thököly Éva

Az elkeseredett küzdelem tovább folyt I. József halálának az évében is, 1711-ben, Jeszenszky István kemény hangvétellő tárgyalásokról írt urának, amelyek a hercegasszonnyal folytak ügyvédje kíséretében.¹⁴⁰⁵ A személyes sérelmektől egyik fél sem tudott szabadulni, beadványokra ellenbeadványok születtek. A viták végül mindig ugyanitt végződtek: mit ígért Esterházy Pál Thököly Istvánnak a halálos ágyán és hogy mit (nem) hozott Thököly Éva a házasságba. Ennek az egyik legszomorúbb összefoglalása Thököly Éva tollán keletkezett:

¹⁴⁰³ Thököly Éva Esterházy Pálnak, d.n. (1711. április 17. után), MNL OL P 125 Nr. 630.

¹⁴⁰⁴ A bécsi Szent István-székesegyház anyakönyve, St. Stephan, Taufbuch 1713–1715 f.399v. Az adatra Kökényesi Zsolt hívta fel a figyelmemet, ezúton is köszönöm neki. Elég szokatlannak látszik a nagymama keresztszülői szerepe.

¹⁴⁰⁵ Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs, 1711. február 9. MNL OL P 125 Nr. 2581.

„Második s utolsó az beadott punctumokban azt bizonyítják, hogy mikor kegyelmed elvett, kevés értékben voltam. Igaz, hogy kezem között nem sok volt, mivel árva, gyámoltalan voltom miatt elégtelen voltam arra, hogy az magamét kereshessem, mindazonáltal ha akkor semmim sem volt is, tudja sok okos ember, semmi nélkül nem voltam kegyelmednél, és azmit igazságtalanul kegyelmed tülem elvett, nem kegyelmedtől nyertem, hanem az magam fáradtságiból és Eleimtől volt, azkit is az két Néném gyermeki meg tudnak bizonyítani, azért aziránt is hamis bizonságok. De édes szívem, ételje meg kegyelmed és szálljon magában, ha 20 Esztendeig hét gyermek hozásával (azkiben nagyobb Conselatiója lehet kegyelmednek, mint az többében) nem jobb jutalmat érdemlettem én, és ha vehette-i lelkére, hogy ettől az kevéstől is megfosszon... Méirt [!] kíván hát kegyelmed engemet lenyomni, s azt, azkivel mind Isten, s mind világ előtt tartani, attúl megfosztani és lelkire venni, vagyis eltagadné. Kérem és kinszerítem azért az Istenre, boldogságos szőzre az maga lelki ödvességére kegyelmedet, hogy szálljon egyszer magában, gondolja meg, hogy az ifjú meghalhat, s az örögnek meg köll halni, és egy óráig bizonyosság az Életben nem vagyung. Tekéntse azért régi ösmeredtségünket, s úgy az szegény Apám halálos Ágyában öskövással tedd fogadását és hozza helyre böcsöletemet, s ne kívánja megtartani és lelkén elvinni ezt az kevés Mobiliáimat, és holta után is, ha Isten előbb rendelné halálát, ne kívánjon úgy hadni mind szolgálóját, hanem hadd viselhessem azután es böcsölettel az kegyelmed nevét.”¹⁴⁰⁶

1711 augusztusában a hadakozásba belefáradva Thököly Éva egy utolsó, öt pontból álló javaslattal állt elő és a következőket kérte a megbékélés érdekében:

- 20.000 forintnak azonnali lefizetését készpénzben;
- a gyöngyös szoknyát és a zafiros ékszert;
- a ruhákat;
- legalább évi 3000 forint özvegytartást;
- egy rezidenciát a Magyar Királyságban.¹⁴⁰⁷

Ugyanez a jegyzéket csatolta Jeszenszky Istvánnak a herceghez szóló leveléhez is, amely valamiféle barátságos megegyezés lehetőségét vetítette előre.¹⁴⁰⁸ Hogy ez mégsem jött létre, Thököly Éva utolsó, férjéhez írt levele bizonyítja. Ebben boldog szent ünnepeket és új évet kívánt a betegeskedő Pálnak, majd így folytatta:

„legnagyobb Conselatiómnak és lelkem ödvességének tartanám kegyelmedet látnom és halálom előtt kegyelmeddel megegyeznem vagy békélnem. Reménlem azért kegyelmed is jó Consederatióban vészé, fog az maga dolgairól is gondolkodni és mindnyájunkat úgy hadni, hogy ottan is számot fog adhatni. Emellett reménlettem, azmind maga is írta kegyelmed, hogy az Mobiliák

¹⁴⁰⁶ Thököly Éva Esterházy Pálnak, d.n. (1711. április 17. után), MNL OL P 125 Nr. 630.

¹⁴⁰⁷ Thököly Éva követelése 1711 („Postulata Dominae Principissae Evae”), h.n., 1711. augusztus 28. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. F Nr. 318.

¹⁴⁰⁸ Jeszenszky István Esterházy Pálnak, Bécs 1711. december 19. MNL OL P 125 Nr. 2590.

iránt Bécben fog jönni és ottan végét fogja szakasztani, de mivel az nem le[h]et, kérem azért kegyelmedet édes szívem, mutasson módot és szakassza egyszer Végét, s egynéhány ezer forintért ne kívánja az maga lelkének kárt tenni. Gondolja meg kegyelmed, hogy idegennek nem adja, hanem az én halálom után is azokí lisen, azkiket élet és jobban keresék. Azon is kérem kegyelmedet, vesse ki az Elmébül az én férhezmenésem iránt való gondolatját, mert assecuráлом kegyelmedet, hogy az én férhezmenésem nem máshova, hanem az koporsóban lészen.”¹⁴⁰⁹

Ebben az utolsó mondatban, hogy ő többet már nem fog férjhez menni, igaza volt Thököly Évának. A halál azonban nem őt érte el előbb, hanem Esterházy Pált, mégpedig 1713. március 26-án. Esterházy Mihály adta hírül a világnak, hogy „az én nagy kegyelmes uramat atyámat, néhai szentséges római imperiumbeli herceget, magyarország palatinussát, fraknai gróf Estorás Pált az mostanban lefolyó martius havának 26. napján regveli 10 és 11 óra közben, életének 78-ik esztendejében ez árnyékvilágból csöndessen és boldogul kiszólitotta”.¹⁴¹⁰ A május 15-iki kismartoni temetésen állítólagosan Thököly Éva is részt vett, de erre forrást közvetlen forrást nem találtam. Vargyassi András a kismartoni ferenceseknél május 16-án tartott temetési prédikációjában, a hercegasszonyt is megszólította, és az elhunyt herceg nevében a szokásoknak megfelelően elbúcsúzott tőle.¹⁴¹¹ Édesapja halála után az új családfőre, Esterházy Mihályra hárult az adósságok kifizetése. Erre vonatkozóan megmaradt néhány adat, amikor Mihály a korábbról elmaradt 2400 forint tőkekamatot kétszer is kiegyenlítette mostohaanyja felé.¹⁴¹² De a viszonyuk nem javulhatott, Esterházy Mihály így írt erről Bezerédy Ádámnak, hogy „kegyelmed maga is jól tudja, ha hogy az hercegasszony ott [értsd: Kismartonban] talál lennie, mely jó szemmel látna bennünköt.”¹⁴¹³ Arra is utasította a familiárist, hogy ha Thököly Éva vagy Esterházy József szállást kérne a kastélyban, adjon nekik, de semmiképpen ne invitálja meg őket.¹⁴¹⁴

Esterházy Pál halálát követően Thököly Évát özvegynek lehet nevezni – özvegyi jogok nélkül, a férje javaiból semmilyen módon nem részesült. Nem tudható, Thököly Éva hogyan élte meg férje halálát, sem levél, sem egyéb forrás nincs tőle ebből az időszakból. De egy valamikor hozzá közelálló és szeretett ember eltávovása annak átgondolására is készíthette, hogy hogyan lépjen tovább, milyen céljai lehetnek még az életben, erre talán az ekkoriban

¹⁴⁰⁹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tribuswinkel, 1712. december 24. MNL OL P 125 Nr. 683.

¹⁴¹⁰ Esterházy Mihály Kassa városnak, Kismarton, 1713. március 27. KEMÉNY 1895, 761.

¹⁴¹¹ A temetés napja EPA RAR Eisenstadt 1713 Nr. 101-104.; Vargyassi András: *Sol Mysticus. Az az a nemes magyar hazában Nagy Méltóságokban világoskodó Meltóságos Fejedelem Galántai Gróff Esterhás Pál...* Nagyszombat, 1713.; KOPP 2020, 101. Esterházy Pál fiával, Józseffel közös tumbájáról UGRY 2015.

¹⁴¹² Thököly Éva elismervénye 2400 forint átvételéről, Tribuswinkel, 1713. július 7. és Tribuswinkel, 1714. április 16. EPA Generalkassa Eisenstadt Nr. 48. és Nr. 49.

¹⁴¹³ Esterházy Mihály Bezerédy Ádámnak, Bécs, 1714. május 6. EPA Bezerédy Ádám levelezése.

¹⁴¹⁴ Esterházy Mihály Bezerédy Ádámnak, Bécs, 1714. május 12. EPA Bezerédy Ádám levelezése.

kelt pótvégrendeletei alapján alkothatunk képet. Ezek bemutatása előtt azonban még két témára szeretnék kitérni: Thököly Éva birtokvásárlásaira és -eladásaira ekkoriban, valamint a személyezetre, aki körülvették utolsó éveiben.

Birtokvásárlások

A hercegasszony 1709. augusztus 8-án Bécsben szerződést kötött Johann Zankoni (Zangoni, Zänckhony) pénzváltóval, akitől 9000 forintért megvásárolta a Leopoldstadtban fekvő házat, kertet és pajtát az ott található mobiliákkal együtt. 4000 forint kifizetését azonnal, 5000-ét három éven belül 5%-os kamatra vállalta.¹⁴¹⁵ Leopoldstadt a bécsi belső kerületekhez közeli városrész volt ekkoriban, nagy zöld területekkel, kertekkel, és itt feküdtek város legelői is, ahol a bécsiek lovai, de a Magyarországról kihajtott marhák is legelhettek.¹⁴¹⁶ A ház és a kert nagyságáról pontos kép nem rajzolható, de a szobákat bérbe adta Thököly Éva. A bérlők negyedévente fizettek, volt köztük szakács, kocsis, szabó és egy öreg kertészasszony, összesen 22 forintot tett ki az ebből származó bevétel, ami szerény lakhatási körülményekre enged következtetni.¹⁴¹⁷

A következő lépés Wienersdorf megszerzése volt. A birtok közvetlenül Baden mellett terült el, középpontjában egy kis kastéllyal, a korabeli leírások egy jelentősebb malmot és sörfőzdét is említenek, amelyek szintén Thököly Éva tulajdonába kerültek.¹⁴¹⁸ Maga az adásvételi szerződés nincs meg, de 1711. február 11-én mint „Tribuswinkel és Donaudorf úrnője” 9000 forint kölcsönt kért és kapott a birtok megvásárlásához Joseph Joachim Alexander von Schmidlintől, aki egyébként az alsó-ausztriai kormány kancellárja volt.¹⁴¹⁹ Thököly Éva vállalta, hogy egy éven belül visszafizeti a kölcsönt 6%-os kamatra, biztosítékként Tribuswinkelt és Wienersdorfot kötötte le. Sokáig azonban nem halogatta a kölcsön visszaadását, Schmidlin kancellár már ugyanebben az évben május 1-jén elismerte az összeg kézhezvételét kamatos-tul.¹⁴²⁰

¹⁴¹⁵ Thököly Éva és Johann Zankoni adásvételi szerződése, Bécs, 1709. augusztus 8. AFW Ladula 46 A I., másolata uo. Ladula 46 B I.; KOPP 2020, 93.

¹⁴¹⁶ Leopoldstadthoz: <https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Leopoldstadt> (utolsó megtekintés: 2022.05.05.)

¹⁴¹⁷ Ismeretlen feljegyzése Thököly Éva bevételeiről és kiadásairól, Bécs, 1718. július 30. AFW Ladula 45 C I.

¹⁴¹⁸ KEIBLINGER 1869, 444.

¹⁴¹⁹ Thököly Éva adóslevele, Bécs, 1711. február 11. AFW Ladula 46 B II. Kopp rosszul tudja, hogy Tribuswinkelt és Wienersdorfot együtt vásárolta meg, ld. KOPP 2020, 91.

¹⁴²⁰ Joseph Joachim Alexander von Schmidlin elismervénye, Bécs, 1711. május 1. AFW Ladula 46 B II.

39. kép: Georg Matthaeus Vischer: Wienersdorf

1711-ben egyébként bajba jutott Thököly Éva, aki addig nagyon gondosan egyensúlyozott a bevételei és kiadásai között, most neki is végrehajtással kellett szembesülnie. Az iratok alapján megállapítható, hogy még 1707-ben, Tribuswinkel megvásárlásakor 60.000 forint kölcsönt vett fel 5%-os kamatra Franz Anton von Walsegg gróftól. Ebből még a vétel napján megadott 40.000 forintot, így 20.000-rel maradt adós, amit folyamatosan törlesztett probléma nélkül. Viszont 1711-ben hosszabb ideje nem tudott 2000 forintot megadni, ezért a gróf a tartományi marsallnál kezdeményezte a végrehajtást ellene.¹⁴²¹ Ez éppen Wienersdorf megszerzése idejében történt, s mivel további ezzel kapcsolatos iratok nincsenek a ferences levéltárban, valószínűsíthető, hogy Thököly Éva sikerrel felszámolta az adósságát.

1713-ban Thököly Éva a férje által tőle 1700-ban elvett birtokára, Hegykőre vetette ki a hálóját. A jószágot Esterházy Pál 1709-ben adta el Tobias Zezellinek és feleségének 7000 forintért.¹⁴²² Rá négy évre, 1713. szeptember 15-én sikerült Thököly Évának Zezelliéktől Hegykőt megvennie. A szerződésben leszögezi, hogy a kúria és a majorság még az övé volt évekkel ezelőtt Nátl Lipót örököseitől vásárolta, Zezelli pedig elhunyt férjétől jutott hozzá, de igen lepusztult állapotban. Ezzel szemben Zezelli minden hozzátartozókat (állatállományt, eszközöket) átad neki, ezért ő 9500 forintot ígér. 4000 forintot azonnal kifizet, a maradékot két éven belül 5%-os kamatra.¹⁴²³ A szerződéskötés napján 500 forintot lefizetett, majd októ-

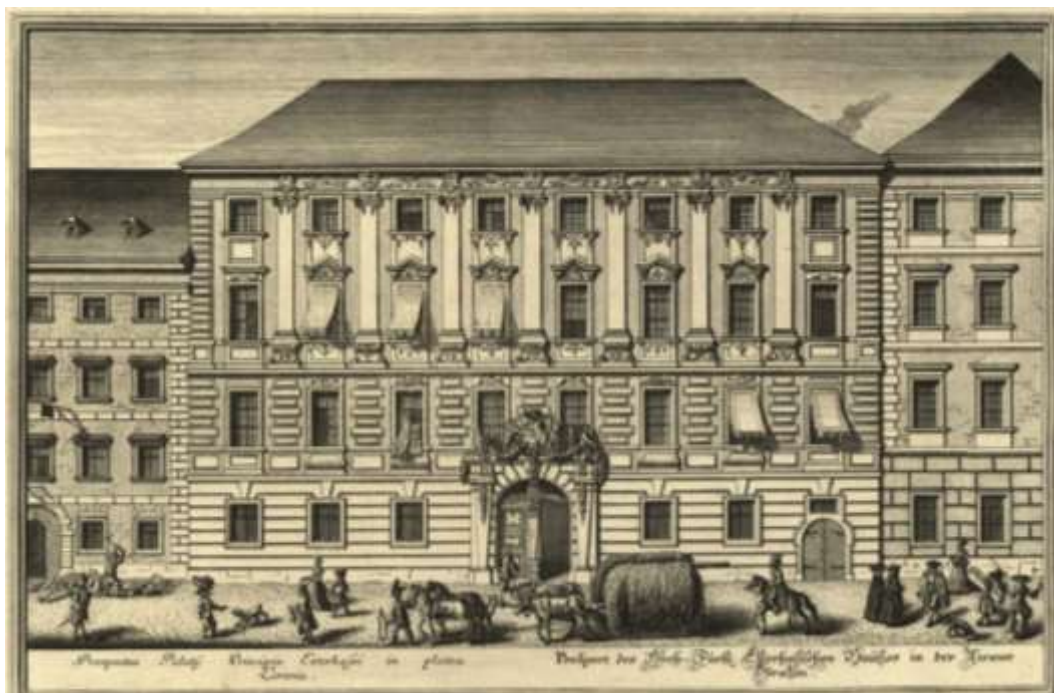
¹⁴²¹ Franz Anton von Walsegg gróf a tartományi marsallnak, Bécs, 1711. január 27. AFW Ladula 46 D II.

¹⁴²² Esterházy Pál és Tobias Zezelli adásvételi szerződése Hegykőről, Bécs, 1709. szeptember 13. MNL OL P 108 Rep. 16 Fasc. H Nr. 385.

¹⁴²³ Adásvételi szerződés Thököly Éva és Tobias Zezelli között („Heligensteiner Contract Herrn Zezelli betrefend”), Hegykő, 1713. szeptember 15. MNL OL P 108 Rep. 16 Fasc. H Nr. 386–387.

ber 26-án további 4000 forintot.¹⁴²⁴ A későbbiekben még egy rétet is vett Hegykőn Szalai Mihálytól.¹⁴²⁵ Így a Magyar Királyságban, igaz csak férje halála után, de ismét tulajdonossá vált.

A következő évben pedig a császárvárosban szemelt ki magának egy ingatlant. 1714. augusztus 29-én egyezett meg a riemergassei házról Henckenius von Gaich komornyikkal 30.500 forintért.¹⁴²⁶ A Riemergasse a Szent István-székesegyház mögötti, kézművesek, mestereberek által lakott környék egy kellemes utcája volt, viszonylag közel a Hofburghoz. Az utcaképet az ágostonos kanonisszák Szent Jakabról elnevezett kolostora uralta,¹⁴²⁷ hozzájuk nem fűzte jó viszony Thököly Évát, talán mert a férje által alapított kismartoni kolostor is ehhez a renchez tartozott. Fontosabb azonban, hogy csupán két saroknyira helyezkedett el a Thököly Éva által nagyra tartott ferencesek Szent Jeromos-temploma és rendháza, a nélkülözhetetlen Caccia és Pfindner atyákkal.

40. kép: Thököly Éva riemergassei palotája

A riemergassei palotában a hercegasszony a neki kialakított lakosztályon kívüli lakásokat bérbe adta, a bérlők neveiről és bérleti díjairól Vukovics János számadása informál. Az első

¹⁴²⁴ Tobias Zezelli és felesége nyugtái, 1713. szeptember 15. és október 26. MNL OL P 108 Rep. 16 Fasc. H Nr. 388-389.; 1715. január 25-én újabb ezer forintot törlesztett Thököly Éva; uo. Nr. 393.

¹⁴²⁵ Adásvételi szerződés Thököly Éva és Szalai Mihály között, Hegykő, 1714. május 1. MNL OL P 108 Rep. 16 Fasc. H Nr. 392.

¹⁴²⁶ Adásvételi szerződés Thököly Éva és Henckenius von Gaich között, Bécs, 1714. augusztus 29. MNL OL P 108 Rep. 21 Fasc. D. Nr. 3. Reinerus Henckenius von Gaich komornyik („Kammerdiener”) az özvegy császárné, Eleonóra Magdaléna Terézia udvarában ld. KUBISKA 2009, 94.; ld. még KÖKÉNYESI 2021b, 353. Köszönöm Kökényesi Zsolt segítségét, aki a vonatkozó forrásokat a rendelkezésemre bocsátotta.

¹⁴²⁷ A bécsi Riemergasséhoz: OPLL–SCHEUTZ 2018, 133. és 146.

<https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Riemergasse> (utolsó megtekintés: 2022.06.12.)

emeletnek két lakója is volt, egy Contini grófnő, ő csak 50 forintot fizetett, viszont Wolffsthal grófnő 500 forintot. A második emeleten von Thau / Daun gróf lakott 550 forintért,¹⁴²⁸ a harmadikon egy „Kriegs Agent” 90, valamint egy „Hispaningerin”, talán egy előkelő spanyol nő, 200 forintért. A házra nem vonatkozott az ún. beszállásolás kötelezettség, amelynek értelmében bécsi háztulajdonosoknak szállást kellett nyújtaniuk az udvar alkalmazottainak (Hofquartierwesen),¹⁴²⁹ ugyanis a szerződésben szerepelt, hogy ez alól 1690-ben mentesítették 15, majd még öt évre a tulajdonost, és 1710-ben I. József újabb 20 évre meghosszabbította a mentességet. A ház a vásárlás első évben adómentes volt, viszont 1717-ben már 518 forint adót kellett utána fizetni.¹⁴³⁰ Thököly Éva nem tudta letenni a teljes vételárat a házáért, ezért 1715. október 1-jén kiállított egy kötelezvényt, amelyben elismerte a fennálló 14.000 forint adósságát Henckenius von Gaich felé.¹⁴³¹

A birtokszerzések mellett egy eladásra is sor került. Donaudorfot 1711 után értékesítette, mert ebben az évben még a birtok úrnőjének nevezte magát, de a szerződés erről nem maradt meg. Tribuswinkelt, amely 1707-től volt a tulajdonában, 1715 év végén eladta, az is érdekes, hogy kinek: Franz Christoph Scalvinioni bárónak. Az olasz származású, császári ezüstökre ügyelő kamarás a 65.000 forint vételárat nem tudta teljes egészében kiegyenlíteni, Thököly Éva halálakor még 16.000 forinttal volt adós.¹⁴³²

Dátum	Birtok / Ház	Vételár
1709. augusztus 8	Bécs, kert és ház Leopoldstadtban	9000 fl
1711. február 11.	Wienersdorf, birtok, sörfőzdével és malommal	nem ismert, ~ 30.000 fl
1713. szeptember 15.	Hegykö / Heiligenstein, kúria és majorság	9500 fl
1714. augusztus 29.	Bécs, három emeletes ház a Riemergassén	30.500 fl
	Összesen:	~ 79.000 fl

27. táblázat: Thököly Éva ház- és birtokvásárlásai 1709–1714 között

Thököly Éva életének utolsó éveiben Bécsben, Bécs környékén és a Magyar Királyságban is szerzett jószágokat és házakat. A bécsi ingatlanvásárlás jelentőségét nem lehet lebecsülni. A városban nem volt könnyű palotát szerezni és fenntartani, sokan ki is adták a lakásokat és a szobákat,¹⁴³³ Esterházy Pál is így tett a wallerstrassei palota egy részével. A Harrach grófi család jó néhány évig a Thurnoknál lakott, mire saját belvárosi házat tudtak venni.¹⁴³⁴ A vá-

¹⁴²⁸ A riemergassei házat 1689-ben vette meg Johann Wilhelm Anton von Daun gróf, császári kamarás, ezért Daun-háznak is nevezték ld. ZÁK 1907, 163.

¹⁴²⁹ A témáról újabban: KÖKÉNYESI 2021b, 331–332.

¹⁴³⁰ Johann Gabriel Matheßen, telexkönyv-vezető adókitetése, Bécs, 1717. augusztus 31. AFW Ladula 45 C II.

¹⁴³¹ Thököly Éva adóslevele, Bécs, 1715. október 1. MNL OL P 108 Rep. 21 Fasc. D Nr. 4.

¹⁴³² Franz Christoph Scalvinioni adóslevele, 1716. február 29. AFW Ladula 46 B II. A végrehajtók elszámolása Sclavinionival, Bécs, 1717. szeptember 1. KOPP 2020, 158–160.

¹⁴³³ KÖKÉNYESI 2021b, 321–369.

¹⁴³⁴ Harrachék lakhatási problémájához: PILS 2001, 51–67.

rosba érkezők közül sokan fogadóban szálltak meg, mint ahogy Thököly Éva is több alkalommal, amikor a rokonainál nem kapott szállást. Thököly Katalin harmadik férjének, Johann Jakob von Löwenburgnak a Wollzeilén volt háza, Thököly Mária harmadik férjének lakása nem ismert, pedig alkalmanként ott is megfordult Thököly Éva: „tegnapi Napon ide békölteztem Turnon Uram szállására, nem kaphatván másolott alkalmas szállást” – írta egyszer férjének.¹⁴³⁵ Kökényesi Zsolt állapította meg kutatásai alapján, hogy 1711–1765 között a néhány palotabirtokos magyar arisztokratán kívül más magyarok nem rendelkeztek tartósan tulajdonnal Bécs belvárosában,¹⁴³⁶ ezért kell hangsúlyozni Thököly Éva lépésének súlyát. Egyedülálló arisztokrata nőként, súlyos megpróbáltatások után sikerült egy olyan jelentőségű ingatlanra szert tennie, amely az integráció és reprezentáció egyik fontos eszköze volt, hasonlóan a Bécs környéki vidéki kastélyok birtoklásához.¹⁴³⁷

Thököly Éva udvartartása és személyzete

A személyzet és az udvartartás adatait a végrendeletekből, Vukovics Jánosnak a hercegasszony halála után keletkezett számadásaiból és az érintettek átvételi elismervényeiből lehet kiolvasni. Vukovics már az 1690-es évek elejétől Thököly Éva szolgálatában állt, 1700 után a nehézségek idején is kitartott úrnője mellett, és udvarmesterként tevékenykedett, amiért évi 200 forintot kapott.¹⁴³⁸ A betegeskedő és már korántsem aktív Thököly Évának az utolsó években szükség volt egy olyan emberre, aki a megmaradt birtokai is házai irányítását és felügyeletét lelkiismeretesen ellátja. Őt Adam Gottlieb Pachner személyében találta meg, akivel 1715. január 1-jén szerződött. Pachner feladatai közé tartozott, hogy a Wienerwald alatt fekvő jószágokat, Tribuswinkelt, Wienersdorfot, valamint a bécsi házát és kertet vizitálja, a gazdasági és bírósági ügyekben gondosan és tisztességen eljárjon, a hibákat kijavíttassa, a tiszteket ellenőrizze és rendszeresen jelentést írjon a javak állapotáról. Mindezért 160 forint fizetés járt neki.¹⁴³⁹ A jogi ügyeletekhez egy Karl von Cisghin (Cischini) nevű, egyébként kismartoni születésű ügyvédet fogadott fel a hercegasszony, az ő éves fizetése 60 forintot tett ki.¹⁴⁴⁰

Thököly Éva udvarában nemesi származású hajadon lányok – a forrásokban ’freila’ megnevezéssel – is szolgáltak: Catharina von Braunnak (Praun) a hosszú mellette töltött idő-

¹⁴³⁵ KÖKÉNYESI 2021b, 344.; Thököly Éva Esterházy Pálnak, d.n. (Bécs, 1708. augusztus-szeptember), MNL OL P 125 Nr. 674.

¹⁴³⁶ KÖKÉNYESI 2021b, 346.

¹⁴³⁷ POLLEROB 2000, 95–97.

¹⁴³⁸ Vukovics János számadása 1716–1717 („Verrechnung Aller Empfangenen Geldern, welche Ich Endts unterschribener nach ableiben der seeligsten Fürstin Esterhasin zu meinen Handen empfangen, und nachfolgender gestalten von mir widerumb ausgelegt worden, als wie volgt.”) AFW Ladula 45 A II.

¹⁴³⁹ Adam Gottlieb Pachner átvételi elismervénye 260 forintról, Bécs, 1717. március 6. AFW Ladula 45 C I., említi KOPP 2020, 157–158.

¹⁴⁴⁰ Karl von Cisghin konvenciója, Bécs, 1713. február 4. AFW Ladula 46 D I.

ért 1000 forintot hagyott az úrnője az 1708. évi végrendeletében.¹⁴⁴¹ Az 1715-ös pótvégrendeletben egy Beata von Aichhold kisasszonyt említett, aki 1716-ra már távozott tőle.¹⁴⁴² Még egy magyar leány is feltűnik, Illési vagy Illyési Erzsébet („ungarische Lisl”).¹⁴⁴³ A háztartás fontos szereplője volt Veronica Lehner szakácsnő, akiről szeretettel és bőkezűen emlékezett meg Thököly Éva: a megduplázott évi fizetésen túl gyászruhát, asztali és ágyneműket, valamint 150 forintot testált rá.¹⁴⁴⁴ Hasonlóan gondoskodott egy bizonyos Jacobról, aki Donaudorfban volt az írnoka.¹⁴⁴⁵ Egyébként minden szolgájának még egy évi fizetés és egy gyászruha kifizetését rendelte el („den anderen bedienten, so wohl Man alß Weibs Persohnen, Über ihren auß standigen Jahrs besoldung Wan sie bleiben, Ein Klag Kleidt, und allen noch auf Ein Jahr besoldung”).¹⁴⁴⁶ A kis udvarban volt még egy komorna és egy lakáj, két-három cselédlány, házmester, két kocsis, két hajdú és egy fullajtár. Az alábbi táblázatban a személyzet névvel azonosított tagjait mutatom be:

Név	Foglalkozás
Catharina Streibling	komorna
Caspar Hausser	lakáj
Philipp Jacob Fuchs ¹⁴⁴⁷	házmester
Veronica Lenherin ¹⁴⁴⁸	szakácsnő
Marx Höttel ¹⁴⁴⁹	kocsis
Johann Reichspfarrn	kocsis
Thoma Veigl	hajdú
Frantz Berger	hajdú
Mathias Wunderl	fullajtár
Maria Lanbacher	cselédlány
Susanna Göderl	cselédlány
Maria Barbara Thauni	ápolónő

28. táblázat: Thököly Éva alkalmazottai

A nevekből következtetve egyértelműen német nyelvű volt az udvar, magyar személyre mindig külön utalás történt, mint Lizl esetében. Vukovics azt írta a számadásában, hogy a hercegasszony halála után hét héttel még mindig 12 szolgálnak („Dienstboth”) fizet, négyvel pedig már elszámolt. Wienersdorfban az ottani majorságban öt személyt alkalmaztak, akiknek az

¹⁴⁴¹ Thököly Éva végrendelete, Bécs, 1708. augusztus 16. Bécs, HHStA Erdődy levéltár, 1716, Lad. 3. Fas. 4. No. 6.

¹⁴⁴² Thököly Éva pótvégrendelete, 1715. december 11. AFW Ladula 45 D I. és Thököly Éva pótvégrendelete, 1716. július 8. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. F Nr. 324/1.

¹⁴⁴³ Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II.

¹⁴⁴⁴ Thököly Éva végrendelete, Bécs, 1708. augusztus 16.

¹⁴⁴⁵ Thököly Éva végrendelete, Bécs, 1708. augusztus 16.

¹⁴⁴⁶ Thököly Éva végrendelete, 1708. augusztus 16.

¹⁴⁴⁷ Philipp Jacob Fuchs elismervénye, Bécs, 1717. november 7. AFW Ladula 45 C II.

¹⁴⁴⁸ Veronica Lenherin elismervénye, Bécs, 1716. december 3. AFW Ladula 45 D I.

¹⁴⁴⁹ Marx Höttel elismervénye, Bécs, 1717. március 3. AFW Ladula AFW 45 C II.

ellátásáról szintén Vukovicsnak kellett gondoskodni.¹⁴⁵⁰ Az adatok alapján 12–15 fős állandó udvar valószínűsíthető Thököly Éva körül, amit még kiegészítettek a wienersdorfi és hegykői majorság alkalmazottai. Ez az udvarstruktúra nagyon hasonlatos Johanna Theresia Harrach özvegyi éveiben fenntartott udvarához: udvarmester – ugyancsak 200 forint éves fizetéssel, mint Vukovics –, két lakáj, kocsis, két hajdú, szakácsnő és szolgálólányok, valamint Frauzimmerek szerepeltek a grófnő fizetési listáin.¹⁴⁵¹

S vajon hogyan teltek Thököly Éva napjai, amikor Bécsben tartózkodott? Források híján nehéz választ adni. Az arisztokrata hölgyek az udvar életéhez és mozgásához alkalmazkodtak, de nemcsak a császári pár, hanem az özvegy császárnék, főhercegek és főhercegnők programjai, ünnepségek, színházi és operaelőadások, fogadások és tűzijátékok is befolyásolhatták a mindennapokat. Johanna Theresia Harrach az udvarban tett viziteken kívül látogatóba ment rokonokhoz és ismerősökhöz és látogatókat fogadott. A hírek és pletykák cserélődése kártyasztalok mellett, teázás és kávézás közben történt a dámák körében.¹⁴⁵² Thököly Évának már a rehabilitálása előtti bécsi beilleszkedésére néhány elejtett utalásból lehet következtetni, például amikor Esterházy Pál azt mondja az embereinek, hogy József házasságához vegyék igénybe a hercegasszony segítségét, mert jóban van a bécsi dámákkal, emellett a levelezésből az is észrevehető, hogy a badeni és karlsbadi fürdőkben is igen jól érezte magát.¹⁴⁵³ 1700-ban, a vagyona összeírásakor, minden házában és kúriájában ott vannak a játékasztalok („Spieletisch”), a csokoládés, kávé, teás készletek. Benyomásom szerint Thököly Éva vidám, társasági és barátságokat kötő asszony lehetett, kifejezetten sok barátnőjéről emlékezik meg a végrendeleteiben. Johanna Theresia Harrach feljegyzései nyomán ismert, hogy naponta járt templomba, de az év egy részében akár kettő, egyházi ünnepekkor három alkalommal is részt vett miséken, leggyakrabban a Hofkirchében az ágostonosoknál.¹⁴⁵⁴ Hozzá hasonlóan Thököly Éva sem mulaszthatta el a vallásgyakorlatot, s a közeli ferenceseket minden biztonnyal naponta felkereste lelki vigasztalásért, misehallgatásért.

Thököly Éva hagyatékában volt egy kis ékszer, aminek nagyobb a jelentősége, mint amilyennek az első ránézésre látszik: „Ihro Verwittibten Kayl. Maÿtl. ordens Creüz ist extradirt”.¹⁴⁵⁵ A rend, amelynek a keresztjét őrizte a hercegasszony, nem volt más, mint a csillagkereszt, és ez azt jelentette, hogy a Csillagkeresztes Rend tagja volt. A rendet 1668-ban alapította Gonzaga Eleonóra Magdolna császárné, III. Ferdinánd özvegye, olyan arisztokrata höl-

¹⁴⁵⁰ Vukovics János számadása 1716–1717 AFW Ladula 45 A II.

¹⁴⁵¹ Pils 2002, 129–130.

¹⁴⁵² Johanna Theresia Harrach mindennapi életéhez nagyon érdekes Pils 2002, 223–252.

¹⁴⁵³ Esterházy Pál Sándor Gáspárnak, Fraknó, 1706. március 8. MNL OL P 125 Nr. 7856.

¹⁴⁵⁴ Pils 2002, 251–252.

¹⁴⁵⁵ A bécsi ház inventárium, 1716. szeptember 2. KOPP 2020, 203.

gyeknek, akik vallásosságukkal, erényeikkel és jó cselekedeteikkel kiemelkedtek.¹⁴⁵⁶ Thököly Éva 1686 után kaphatta meg a kitüntetést, amikor az alapítója már elhunyt és Pfalz-Neuburgi Eleonóra Magdolna, I. Lipót harmadik felesége vette át a rend vezetését.¹⁴⁵⁷ Thököly Éva az 57. sorszámmal szerepel a rendkönyvben, közvetlenül előtte Draskovich János felesége, Nádasdy Mária Magdolna nyert felvételt, akivel Évának, ahogy korábban említettem, komoly összeütközése volt.¹⁴⁵⁸ Maga a felvétel is ünnepélyes aktus volt, de a dámák rendszeresen megülték a Szent Kereszt ünnepeit, május 3-án s szeptember 14-én.¹⁴⁵⁹ Nyilvános eseményeken a rendtagok a keresztet egy fekete selyemszalaggal felkötve a szívük fölött viselték. A hölgyek kötelességei közé tartoztak tisztességes és erkölcsös viselkedés, illendő ruházat hordása, áhítatos könyvek olvasása, az irgalmasság gyakorlása, kórházak látogatása, alamiznasztás a szegényeknek, a napi imádkozás és miselátogatás, a meghalt rendnővérekért misemondatás és részvétel a Szent Kereszt ünnepein tartott rendi gyűlésen a jezsuiták bécsi fogadalmi házában.¹⁴⁶⁰

¹⁴⁵⁶ Gonzaga Eleonórához: SCHNETTGER 2016, 130–131.

¹⁴⁵⁷ Pfalz-Neuburgi Eleonórához: SCHMID 2016.; KELLER 2021, 268–321.

¹⁴⁵⁸ KÖKÉNYESI 2022, 55–56. Kökényesi Zsoltnak a steyerreggi Csillagkeresztes Levéltárban található rendkönyvből származó adatait és segítségét ezúton is köszönöm.

¹⁴⁵⁹ KÖKÉNYESI 2022, 60.

¹⁴⁶⁰ A rend működéséről Pfalz-Neuburgi Eleonóra császárné életéről szóló műben lehet részletesen olvasni, ld. Franz WAGNER: *Leben und Tugenden Eleonora Magdalanae Theresiae, römischen Kayserin*. Wien, 1721. 308–309.

VII. Thököly Éva hagyatéka

1. Thököly Éva végrendeletei

Mielőtt Thököly Éva végrendeleteinek tárgyalására rátérnék, röviden szeretném felvázolni az arisztokrata női végrendelkezésnek, mint műfajnak a jelentőségét. A fontosságuk egyrészt abban nyilvánul meg, hogy a nők különben eléggé rejtett pártfogó-támogató tevékenységét ezekből lehet kimutatni, másrészt a nő itt tudott önállóan megnyilvánulni, nemcsak a férje asszonyaként, hanem a születési családjá képviselőjeként, hiszen amennyiben saját vagyonnal rendelkezett, akkor arról – bizonyos öröklési szokásjogok figyelembevételével – szabadon dönthetett.¹⁴⁶¹

Nem minden arisztokrata asszony végrendelkezett, az elterjedt gyakorlat az volt, hogy csupán megerősítette, aláírta férje akaratát. Az is előfordult, hogy a férj és a feleség ún. páros végrendeletet írtak.¹⁴⁶² Önálló testamentum alkotására többnyire akkor került sor, amikor a nő már özvegy volt és bírt olyan vagyonnal, amely fölött szabadon rendelkezhetett, esetleg ehhez uralkodói megerősítést is nyert. Mind Kelényi Borbála, mind Horn Ildikó kutatásai alapján megállapítható, hogy a nők jótékony és kegyességi célokra gyakran – a férfiaknál gyakrabban – fordítottak kisebb-nagyobb összegeket vagy egyéb juttatásokat, így gabonát, bort, állatot vagy ruházatot és értéktárgyakat. Katolikus vagy protestáns felekezetiségüktől függetlenül nagy becsben állt náluk a lelki gondozást végző egyház, szerzetesrend, a lelkész vagy szerzetes.¹⁴⁶³ Kelényi Borbála egyébként tipizálta is az ilyen jellegű adományokat: a nők emlékmiséket rendeltek, az egyháznak (plébániatemplom, szerzetesrend) és egyházi személyeknek adományoztak, alamizsnát osztottak (ispotályok vagy szegények, koldusok), sőt, a templomok felszerelésére vagy építésére/felújítására is hagytak pénzt.¹⁴⁶⁴ Utóbbira azonban csak kevés példát talált Kelényi: Kanizsai Dorottya temetőkápolna emelését határozta el, Alsólendvai Bánfi Dorottya pedig a sztenicsnyáki Szűz Mária ferences kolostorban egy Krisztus Teste kápolna építését. A többi hasonló jellegű felajánlás nem nevezhető jelentékenynek.¹⁴⁶⁵

Ez utóbbi szempont – nagyobb, magasztosabb célokra, például alapítványokra, építkezésekre, ösztöndíjakra fordított pénzek – azonban nemcsak a 16. században volt ritka, hanem

¹⁴⁶¹ BASTL 1997, 23–24.; BASTL 2000, 84–146. Bastl 201 főrangú asszony végrendeletét vizsgálta.

¹⁴⁶² HORN 2007, 327–328.

¹⁴⁶³ HORN 2007, 342–343.; KELÉNYI 2015, 76–115.

¹⁴⁶⁴ KELÉNYI 2015, 76–115.

¹⁴⁶⁵ KELÉNYI 2015, 102–103.

a 17. században is kevésbé tapasztalható, még a magasabb társadalmi rangú asszonyok is ritkán tudtak ilyenekre adakozni. Néhány példát azért lehet említeni. A nádorfeleség Pálffy Katalin 1612-ben ezer forintot és annak tőkekamatát adta a báni iskolának (Trencsén vármegye), majd ugyanazon a testamentumon belül „megjobbította” ezt az összeget még 2000 forinttal.¹⁴⁶⁶ Fugger Mária ezer forintot hagyott a pozsonyi Szent Márton-templomra, nem véletlenül, hiszen ott temetkezett a Pálffy család, továbbá karitatív céllal kisebb összegeket fordított bizonyos szerzetesrendekre, így a pozsonyi klarisszákra és ferencesekre, a valamint a nagyszombat ferencesekre, és szintén jelentősnek nevezhető a csesztei ispotály (Pozsony vármegye) részére alapítványban letett 2000 forint.¹⁴⁶⁷ Végül megemlítem az evangélikus Révay Kata Szidóniát is, ő akkor gondoskodott az egyházáról és annak tagjairól, amikor a legnagyobb szorongatásnak voltak kitéve a 17. század utolsó harmadában.¹⁴⁶⁸ A legérdekesebb és Thököly Évával leginkább párhuzamba állítható végrendelet Batthyány Erzsébeté, aki a domonkos rend irányába mutatott hasonló elkötelezettséget, mint amelyet Thököly Évánál tapasztalunk a ferencesek felé.¹⁴⁶⁹

A hercegasszony 1688-ban írta az első végrendeletét, a magyar nyelvű iratot a IV/6. fejezetben már bemutattam. Újabb végrendekezésre 1707-ben került sor, utána 1708-ból és 1713-ból is ismerünk végrendeleteket, illetve 1713-ból, 1715-ből és 1716-ból egy-egy pótvégrendeletet. Megemlítendő, hogy egyik dokumentum sem eredeti, a másolati példányok a kedvezményezett levéltárakban, így az Esterházyaknál, az Erdődyeknél és a bécsi ferenceseknél maradtak fenn, ahogy az alábbi táblázatban is látható.

¹⁴⁶⁶ Pálffy Katalin végrendelete, Pozsony, 1612. augusztus 15. MERÉNYI 1897, 754–767.

¹⁴⁶⁷ Fugger Mária végrendelete, Vöröskő, 1636. március 26. JEDLICKA 1897, 740–742.

¹⁴⁶⁸ Révay Kata Szidónia végrendelete, 1663. augusztus 9. KOMÁROMY 1889, 292–297.; ld. még GESZTELYI 2018. a református Bethlen Kata patrónusi tevékenységéhez.

¹⁴⁶⁹ ZSÁMBÉKY 1999, 231–253.

Végrendelet típusa / Jelzete	Keltezése	Kihirdetése	Végrehajtók
Végrendelet (magyar nyelvű, eredeti) Rep. 41. Fasc. F. Nr. 324/2. Kiadatlan	Kismarton, 1688. április 4.	-	-
Végrendelet (német nyelvű, másolat) Jelzet: AFW, Lade 45, Bündel D II 090913 Kiadatlan	Bécs, 1707. október 16.	-	-
Végrendelet (német nyelvű, másolat) Jelzet: Bécs, HHStA Erdődy levéltár, 1716, Lad. 3. Fas. 4. No. 6. Kiadatlan	Bécs, 1708. augusztus 16.	Bécs, 1716. augusztus 22.	Illésházy Miklós magyar udvari kancellár Franz Anton von Quarient császár tanácsos, tartományi marsallhelyettes (segítők: Vukovics János udvarmester Leonard Paur ügyvéd)
Végrendelet (német nyelvű, másolat) Jelzet: AFW Lade 45 Bündel D II Kiadva: KOPP 2020, 192–201.	Bécs, 1711. július 1.	Bécs, 1716. szeptember 4.	Illésházy Miklós magyar udvari kancellár Franz Anton von Quarient császár tanácsos, tartományi marsallhelyettes (segítők: Vukovics János udvarmester, Meskó Ádám)
Pótvégrendelet (német nyelvű, másolat) Jelzet: AFW, Lade 45, Bündel B Kiadatlan	Tribuswinkel, 1713. október 21.		-
Pótvégrendelet (német nyelvű, másolat) Jelzet: Bécs, HHStA, Erdődy Levéltár, Lad. 3. Fasc. 4. Nr. 6. Bécs, AFW, Lade 45 Bündel D I és 45 B Kiadatlan	Bécs, 1715. decem- ber 11.	Bécs, 1716. augusztus 22.	Illésházy Miklós magyar udvari kancellár Johann Jakob von Löwen- burg császári tanácsos
Pótvégrendelet (német nyelvű, másolat) Jelzet: Bécs, HHStA, Erdődy Levéltár, Lad. 3. Fasc. 4. Nr. 6. Bécs, AFW, Lade 45 B P 108 Rep. 41 Fasc. F Nr. 324/1. Kiadatlan	Bécs, 1716. július 8.	Bécs, 1716. augusztus 22.	-

29. táblázat: Thököly Éva végrendeletei 1688–1716 között

A végrendeletkezési szándék főbb irányai már 1707-ben kialakultak és az 1708–1711 közötti újabb testamentumok leginkább a bekövetkezett változásokhoz – például elhalálozásokhoz, illetve az élet- és vagyoni helyzet átalakulásához (birtokok eladása és vétele) – igazodtak. Nagy fordulat az 1715-ös első *codicillus*ban történt, amelyre részletesen is ki fogok térni. Alapdokumentumnak azonban mindenképpen az 1708. augusztus 16-án kelt végrendelet tart-

ható, amely akkor, abban a nehéz helyzetben keletkezett, amikor férje az ígéretések ellenére sem fizetett és Thököly Éva egészségi állapota a badeni fürdőkúrák ellenére sem javult.¹⁴⁷⁰ A forrás részletes és különleges bepillantást nyújt a férjezett, de önállóan élő tevékeny arisztokrata asszony életébe, családi és baráti kapcsolati hálójába, a kegyes adományokban megnyilvánuló mély vallásosságába.

A 39 pontból álló 1708-ban szerzett végrendelet három nagy egységre osztható: a közvetlen a halála utáni és a temetkezésre vonatkozó rendelkezések, a világi jellegű (családi, rokonok és egyéb) meghagyások és az egyház számára tett adományok.

- A végső nyughelyet illetően egyértelmű volt Thököly Éva végakarata, hogy ferences pártfogóinál, Maria Lanzendorfban szeretne nyugodni, s a klarisszák habitusában kell eltemetni. A testamentum végrehajtóit bízta meg, hogy a templomban egy epitáfiumot készíttessenek neki 400 forintért.

- Világi személyekre, családtagokra, rokonokra, barátokra nézve a végrendeletben számos rendelkezés olvasható. A hercegasszony több mint 21.000 forintot osztott szét köztük – maga az összeg a korabeli készpénzhiányt tekintve igen jelentős –, ebből a közvetlen családja, József és Terézia nem részesültek, csupán vejének, Erdődy Györgynek szánt 400 forintot. Az 1700-tól eltelt több mint hét év történéseit tekintve ez érthető is: Teréziának feljelentő szerepe lehetett a mérgezőtörténetben és a későbbiekben sem állt édesanyja mellé. A házaspár levelezésében a gyermekkorát követően szinte soha nem esik róla szó, sem a családjáról, sem a megszületett unokákról. Hogy azért anyai érzelmeit megmutassa, egy nagyértékű hímezett fekete kabátot hagyott a lányának egyben utalva arra, hogy Esterházy Pál egy külön szerződésben biztosított neki birtokokat. De fiáról sem volt jó véleménnyel, Thököly Éva, bár természetesen a donaudorfi és a Trencsén vármegyei birtokai őt illették néhány értékes házi ékszerrel együtt. Kedvesebb szavak és gesztusok jártak József feleségének (jobban mondva akkor még jegyesének), Gilleis bárónőnek, díszes ládák és kárpitok kíséretében. Ebben a végrendeletben egy tárgy vonatkozásában szerepel Esterházy Pál is: neki az immár negyed évszázada őrzött szív alakú gyémánt jegygyűrűjét adta vissza Éva.

¹⁴⁷⁰ Thököly Éva ekkori levelei Esterházy Pálnak, d.n. (1708 augusztus körül), MNL OL P 125 Nr. 599. és Nr. 674.

41. kép: Esterházy József

A legnagyobb összegeket, összesen 13.000 forintot, testvéreire és azok gyermekeire hagyta Thököly Éva: Máriának, férjének, Tournon grófnak és gyermekeiknek – Mária második házasságából származó Nádasdy Pálnak és a harmadik házasságban született Eleonora von Tournonnak –, valamint a már elhunyt Thököly Katalin fiainak és apácalányainak, utóbbiak azonban jóval kevesebbre számíthattak.

A végrendelet érdekes kedvezményezettje egy Hilaria Huber nevű lány, akiről kiderül, hogy Thököly Éva nevelt gyermeke, feltehetőleg egy szegény- vagy árvaházból kivett kislányról van szó. Rá vonatkozóan azt a fogadalmat tette, hogy kolostorba adja, ekkor ezer forint és ruhák illetik meg a lányt, ha azonban nem lesz apáca, akkor a már neki adott 600 forinton kívül csak 200 forintot és ruhaneműket kapjon.

Thököly Éva a hányattatott sorsában való együttérzést és mellette való kitartást jelölte meg indokként, amikor „nagyon jó barátnői”-re ékszerekkel és kisebb-nagyobb pénzüsszeggel gondolt, így Josepha Kneidiger tullni apácára, a szintén tullni Kriechbaum bárónőre, Francisca von Thürheimra, a rokon Thököly Erzsébetre (és fiára, Sándor Lászlónak) és a kismartoni kolostorban élő apácákra, Andrassy Klárára, Bezeredy Franciskára, Liszthy Renátára és Zichy Rozinára. Az adományokat tekinthetjük egyfajta ’emlékajándékokként’ („Erinne-

rungsgeschenke”), hasonló barátnőhálózatot figyelt meg Katrin Keller Gonzaga Eleonóra végrendeleteiben (1651, 1655), amely visszatükrözte az özvegy császárné magánkapcsolatait.¹⁴⁷¹

Az alkalmazottakról is bőkezűen megemlékezett. Az életében kiemelkedő szerepet játszó és miatta ártatlanul szenvedő („wegen meiner so viel unschuldig gelitten”) Vukovics János udvarmesternek és feleségének 1000–1000 forint járt és Leonard Paur ügyvédre is hagyott 500 forintot. A hosszú ideig szolgálatában álló Catharina von Praun, nevéből ítélve egy nemes kisasszony, freila, 1000 forintban részesült. Egyébként Thököly Éva minden alkalmazottjának és cselédjének gyászruhát és ráadásként egy évi fizetést hagyott. Végül a végrendelet végrehajtásával megbízott Illésházy Miklós magyar udvari kancellárnak és a pereit szinte kezdetektől fogva jóindulattal kezelő Anton von Quarient bárónak is – aki 1711-től a tartományi marsallhelyettes is volt –¹⁴⁷² 1000–1000 forintot adott.

- A terjedelmes testamentum 39 pontjának a fele a különféle egyházi személyeknek, illetve osztrák és magyar szerzetesrendeknek tett adományokat sorolja fel. Ezek nagy részét a halála utáni megemlékező misékre szánt összegek teszik ki, például az osztrák ferences provinciának 1500 forintot adott 3000 mise mondásáért. A sümegi, boldogasszonyi, nagyszombati, soproni, kismartoni ferenceseknek, a lorettomi szervitáknak, a máriavölgyi pálosoknak és a badeni ágostonosoknak 500–500 forintot, a lékai ágostonosoknak ezer forint tőkekamatát hagyta ugyanerre a célra. Az alábbi táblázatban a végrendeletben a misealapítványokra és misemondásokra vonatkozó adatokat foglaltam össze.¹⁴⁷³

¹⁴⁷¹ KELLER 2010, 36.

¹⁴⁷² GODSEY 2018, 74.

¹⁴⁷³ A témához ld. FEDELES 2014, 443–469.

Hely	Időpont / Mennyiség	Összeg
Maria Lanzendorf, ferencesek (amennyiben itt temetik el)	a halála utáni első három napon / nincs meghatározva (kb. 600 emlékmise)	300 fl
Maria Lanzendorf, ferencesek (amennyiben itt temetik el)	évente halála évfordulóján (Anniversarium) / egy emlékmise	misealapítvány: 600 fl tőke / éves kamata: 30 fl
egy a provinciális által kiválasztott ferences kolostor	hetente kétszer	misealapítvány: 3000 fl tőke / éves kamata: 150 fl
a ferencesek osztrák provinciája	a halála után azonnal / 3000 emlékmise	1500 fl
ferencesek (Sümeg, Boldogasszony, Nagyszombat, Szentkatalin, Sopron, Kismarton) szerviták (Léka), pálosok (Máriavölgy) ágotonosok (Baden)	nincs meghatározva sem az időpont, sem a mennyiség / kb. 1000 emlékmise	500 fl
bécsi kapucinusok	400 emlékmise	200 fl
bécsi belvárosi ágotonosok	400 emlékmise	200 fl
lékai ágotonosok	évente halála évfordulóján (Anniversarium) és havonta / egy-egy emlékmise	misealapítvány: 1000 fl tőke / éves kamata: 50 fl
ferenceseknek Linzben vagy máshol	évente halála évfordulóján (Anniversarium) és havonta / két emlékmise	12.000 fl tőke (építkezésre)
Matthias Markl kismartoni városi plébános	100 emlékmise	200 fl
	halála után 5500 emlékmise, ezenkívül halálának évfordulóján és heti vagy havi gyakorisággal mondott misék	4600 fl tőkepénz 2900 fl egyszeri
	Összesen	7500 fl

30. táblázat: Thököly Éva miserendelése és misealapítványai az 1708-as végrendeletében

Thököly Éva tehát összesen 13 helyen 2900 forintért „rendelt” egyszeri misemondást a halála után, amely 5500 mise elmondására volt elég. Ezenkívül 4600 forintnyi tőkével három alapítványt hozott létre: a lékai ágotonosoknak, a Maria Lanzendorf-i ferenceseknek és a végrendelete megírásakor még nem ismert ferenceseknek. Nekik a hercegasszony halála évfordulóján, illetve havi rendszerességgel kellett misézniük a jótevőjükért. De nemcsak a saját lelki üdvösségére gondolt Thököly Éva. Nem felejtette el a saját fogságbeli magányát és szenvedéseit, ezért a mindenkitől elhagyatott szegényekért is rendelt misemondást. A hagyatékából ilyen formán részesült szerzetesrendek jól jártak, hiszen a kegyes adományok révén a megélhetésük és ellátásuk biztosítása mellett a templom- és kolostorépületekre, valamint a liturgikus felszerelésekre is tudtak pénzt fordítani.

Azok a páterek sem maradhattak ki a megadományozottak köréből, akik a megpróbáltatások során mellette álltak és támogatták. A már említett Franciscus Caccia, a szintén ferences Emericus Pfindner, a bécsi Szent Jeromos konvent elöljárója¹⁴⁷⁴ és Johann Hueber atya fejenként 1000 forintban, a kismartoni városi plébános Matthias Markl 200 forintban része-

¹⁴⁷⁴ HERZOG 1740, 250.

sült. Johann Hueber feltehetőleg azonos azzal a Johann Adam Hueberrel, aki a bécsi udvari kápolnában szolgált papként („Hofpfarrer”) s Esterházy Józsefet és Gilleis bárónőt is ő adta össze 1709-ben.¹⁴⁷⁵ A hercegné 3000 forintot szánt a lékai ágostonosoknak az általa elkezdett épület befejezésére. A legnagyobb összeget, a Magyar Kamaránál lévő néhány ezer forintját s ezenkívül még 12.000 forintot egy új, Linzben felépítendő ferences kolostorra hagyta Thököly Éva. Végül említésre méltó egy 4000 forintnyi összeg egy olyan kegyes társulat létrehozására Linzben vagy ha ott nem lehetséges, akkor Ybbs-ben, amely a tisztítótűzben szenvedő lelkekért és mennybe jutásukért tevékenykedik.

Ha a végrendeletben tett összes kegyes adományt tekintjük az építkezésektől kezdve, a szerzetesek, atyák támogatásán át a miserendelésekig, akkor Thököly Éva kb. 38.000 forintot hagyományozott devóciós célokra. Összességében kb. 60.000 forint készpénzt, ezenkívül ékszereket, ruhákat, értéktárgyakat és jószágokat osztott szét a kedvezményezettek között, fő örökösének a fiát jelölte meg.

Az 1708-as végrendeletkezést 1711-ben egy újabb követte, amelynek talán a leglényegesebb pontja Thököly Éva azon kikötése, hogy semmiképpen nem temethetik sem a kismartoni, sem más Esterházy-kriptába. Továbbá az addigra eladott donaudorfí birtok helyett a leopoldstadti kertet hagyta Józsefre, Teréziának pedig a bunda mellett 2000 forintot adott még.

Ezt követően még három kiegészítést tett Thököly Éva. 1713-as pótvégrendeletében két új uradalmát is szerepeltette, az egyik Wienersdorf, ami az ott lévő és minden tehertől megszabadított sörfőzdével együtt unokaöccsére, Nádasdy Pálra hagyott. A másik az eladott Trencsén vármegyei birtokok, Hricsó és Podhrágy árából vásárolt Hegykő birtoka – amelyért már 4000 forintot kifizetett, a maradék 5000-et pedig Nádasdy gróf fogja megadni –, ez legyen fiáé. Ugyancsak József örökölje az elhunyt férje utóda felé fennálló mintegy 30.000 forintos követelését. Lányának a 2000 forint mellé a bundát adja. Mivel a végrendelet végrehajtónak felkért Quarient báró 1713-ban elhunyt, azért helyette Johann Jacob von Löwenburg grófot, azaz sógorát bizza meg ezzel a feladattal. A ferencesek kolostorépítésére szánt 12.000 forinthez további 8000 forintot rendel, azt az összeget, amellyel Nádasdy Tamás tartozik neki. Halála után Tribuswinkelt el kell adni mindenestül és a befolyt összeget kegyes célokra („pia legata”) kell felhasználni. A végrendeletből kiderül, hogy a hercegasszonynak van saját káplánja, Gregorius Junga, akinek az éves fizetését kiegészíti 100 dukáttal. Itt tűnnek fel először a kedvezményezettek között a bécsi Erzsébet-nővérek („Elisabethinerinnen”), egy 17. században alapított, betegápolásra szakosodott rend,¹⁴⁷⁶ akiknek 500 forintot adományoz, hogy lelki

¹⁴⁷⁵ WOLFSGRUBER 1905, 57–58.

¹⁴⁷⁶ KOLTAI 2016b

üdvéért imádkozzanak. Magát a pótvégrendeletet biztonságos körülmények közé akarta helyezni Thököly Éva, ezért Johann Friedrich Mädler (Mäderer, Maderer) ügyvéd őrizetére bízta 1713. október 27-én.¹⁴⁷⁷

Az 1715-ben keletkezett újabb pótvégrendelet jelentős fordulatot hozott a korábbiakhoz képest, elsősorban Esterházy Józsefet és a devóciós adományokat illetően. A bécsi Riemergassén lévő házat halála után el kell adni. A pénzt fektessék be, a kamatokból pedig hozzanak létre egy női világi rendet, amely a ferencesek reguláit követi. Jelentős összeget, 4000 forintot tervezett adni a Szentföldnek és az ottani eljáróra bízta annak felhasználását az érte mondandó hetente kétszeri mise fejében. A megfogalmazás nem teljesen pontos, de az adományt minden bizonnyal Franciscus Caccia személyével, a hercegné jó barátjával lehet összefüggésbe hozni, aki az osztrák ferences provincia szentföldi ügyekkel és kapcsolattartással megbízott generálisa volt („commissarius generalis Terrae Sanctae”)¹⁴⁷⁸ és ő tanácsolhatta az ottani ferences kusstódia végrendeletbe való bevonását.

A kegyes célokra fordítandó összegeket a rögtön a halála után eladandó tribuswinkeli jószágból, a bécsi ház, valamint a leopoldstadti kert árából kell fedezni. Ez a korábbi végrendeletében még fiára, Józsefre szállt volna, azonban visszavonja ezt a rendelkezését. Józsefé legyen a nemrégiben vásárolt Hegykő és a fennálló 30.000 forint követelés. József iránt szeretete egyébként az anya szerint megnyilvánul a 80.000 forintnyi tőle származó, de apjától rászállt jószágokban, az ékszerekben, a hegykői birtokban és a 30.000 forintnyi követelésben, amelyek összesen 150.000 forintot tesznek ki. A fia igazán elégedett lehet, mert mindezt magától vonta meg („ich alles dieses von meinem leib abgezogen und erspart habe”).

1716. július 8-án, röviddel a halála előtt, Thököly Éva még egyszer, utoljára átgondolta a korábbi rendelkezéseit. A Vukovics Jánosnak hagyott ezer forintot nem találta elégnek és ezért azt a kérését foglalta írásba az örökösnek megnevezett Nádasdy Pál felé, hogy Vukovicsnak a hátralevő életére biztosítson helyet, szobát, konyhát, pincét, valamint két lovat Wienersdorfban. Emellett újra megerősítette, hogy a Tribuswinkel eladásából származó és befektetett pénzét kegyes célokra kell kifizetni, ezt semmi módon ne akadályozza meg fia, akitől csak kevés tiszteletet és gyermeki segítséget tapasztalt („von welchen Ich wenig Müet[licher] respect und Kündliche Hülff gehabt habe”). A következő táblázatban Thököly Éva végrendeleteinek leglényegesebb változásait mutatom be.

¹⁴⁷⁷ Thököly Éva megbízása, Bécs, 1713. október 27. AFW Ladula 46 A I.

¹⁴⁷⁸ HAIDER-WILSON 2004, 124–125.

	Esterházy József	Esterházy Terézia	Nádasdy Pál	ferences kolostor építése / kegyes célok
1708	Donaudorf Hricsó és Podhrágy házi ékszerek	bunda	tribuswinkeli alsó malom 2000 forint	12.000 forint
1711	leopoldstadti kert házi ékszerek	bunda és 2000 forint	tribuswinkeli alsó malom 6000 forint	12.000 és 8000 forint
1713	Hegykő házi ékszerek	bunda, 2000 forint	Wienersdorf és a sörfőzde 4000 forint	12.000 és 8000 forint Tribuswinkel
1715	Hegykő házi ékszerek 30.000 forint követelése elhunyt férje örököse felé	bunda, ékszer, 2000 forint Erdődy Györgynek 4000 forint	Wienersdorf és a sörfőzde 4000 forint	Tribuswinkel, bécsi ház, leopoldstadti kert

31. táblázat: Thököly Éva végrendeletei és pótvégrendeletei változásai a főbb örökösökre nézve (1708–1715)

A végrendeletekből egyértelműen kiolvasható Thököly Évának az a szándéka, hogy a szabadon felhasználható vagyona nagyobbik felét – ami nem azonos az Esterházy Pálnál maradt 80.000 forintnyi jószággal és a be nem hajtott 30.000 forint követeléssel – kegyes célokra kívánta adományozni. Már az 1708-as végrendeletben szerepelt az a három nagyobb összegű tétel, amelyekhez kisebb változtatásokkal, de a későbbiekben is ragaszkodott:

1. a lékai ágostonosoknak 3000 forintot adományozott az általa elkezdett épület befejezésére. Az Ágoston-rendi templomot és kolostort Nádasdy Ferenc alapította 1656-ban. A Pietro Orsolino tervei alapján emelt épületet 1669-ben szentelték fel. A főhajó alatti kriptában a Nádasdy és a Draskovich családok temetkezőhelyét alakították ki.¹⁴⁷⁹ Nádasdy Ferenc vagyonának elkobzása után sógora, Esterházy Pál szerezte meg a lékai uradalmat, az ő kegyurasága alatt tovább fejlődött az 1683-as török pusztításoktól egyébként szerencsés módon megkímélt birtokközpont. Ám míg a templom építéstörténete nagy vonalakban tisztázott,¹⁴⁸⁰ a kolostorról csak kevés adat áll rendelkezésre. Kialakításához feltehetőleg csak az előbbi elkészülte után fogtak hozzá. Egy 1740-ből származó metszet a templomhoz kapcsolódóan három szárnyú kétszintes épületet ábrázol, és a nyugati szárnyról feltételezhető, hogy az 1720-as években emelték.¹⁴⁸¹ Tehát Thököly Éva a kolostor tömbjének befejezését támogathatta.

2. A ferencesek kezdeményezésére Thököly Éva 12.000 forintot, majd még 8000 forintot hagyott egy új, felépítendő kolostorra, amit Linzben szándékoztak megépíteni, ahol addig a rend nem tudott megtelepedni. Thököly Éva hagyatékában maradtak olyan kézzel rajzolt térképek,

¹⁴⁷⁹ UGRY 2014, 307–324.

¹⁴⁸⁰ ÖKT LVI. 328–330.

¹⁴⁸¹ ÖKT LVI. 350–351.

amelyeken az építkezésre alkalmas telkeket jelölték meg.¹⁴⁸² A ferenceseket azonban hiába keresnénk Linzben, ugyanis a rendházalapítás ott nem sikerült. Helyette egy a 15. században létesült, ugyancsak felső-ausztriai ferences kolostorba, Poppingba investálták az osztrák provincia előjárói a hercegné pénzét. Ez olyan súlyú támogatás volt, hogy még a 18. század első nagy osztrák ferences rendtörténetébe is bekerült Thököly Éva, mint „nagy adományozó”, sőt tulajdonképpen új alapításként aposztrofálják a hercegasszony tettét. A könyvfejezet címe is ez: „De noviter aedificato et neo-fundato Conventu”.¹⁴⁸³ Az újjáépítésre azért volt szükség, mert a kolostorépület tulajdonképpen elpusztult. Az építkezés, jobban mondva felújítás 1728-ban kezdődött meg és néhány éven belül be is fejeződött. Thököly Éva finanszírozásának köszönhetően a szerzetesek létszáma 35 főre nőtt.¹⁴⁸⁴

42. kép: Georg Matthäus Vischer: A ferences kolostor és templom Poppingban (1674)

A poppingi ferencesek szorgosan ápták a hercegasszony emlékét, és egy a kolostorkertben álló kápolna is az ő nevét („Evakapelle”) viselte egészen 1786-ig, amikor II. József uralkodó

¹⁴⁸² AFW Ladula Cista 45. A térképrészletet közli KOPP 2020, 138–139. A linzi alapítási szándékról KOPP 2020, 131.

¹⁴⁸³ HERZOG 1740, 485–486.

¹⁴⁸⁴ HAGER 1924, 132.

feloszlatta a rendet. 1801-ben a kolostort és a templomot lebontották, a jelenlegi épületegyüttes 19. századi.¹⁴⁸⁵

A már 1707-ben és 1708-ben végrendeletben kinyilvánított kolostoralapítási szándékot 1713-ban egy külön okiratba is foglalta a két fél, Thököly Éva, mint adományozó és az osztrák ferences provincia, mint megadományozott. Ez egyébként ugyanazon a napon történt, mint amikor az első codicillus is megfogalmazódott. A szerződésben a ferencesek ígéretet tesznek, hogy a felajánlott 20.000 forintot biztos helyre fektetik be, cserében a hercegasszony megkapja mindazokat a az alapítói kiváltságokat, amelyeket a rend más alapítói és jótévedői is élveznek („solle die fürstin aller Privilegien geistlichen Nutzens, und heiliger werken, wie es andere Stifter und Stifterin geniessen, von der ganzen Provinz teilhaftig gemacht werden, wie wir dann über dieses alles ein gewöhnliches diploma und Stiftbrief ausfertigen uns aufrichten zulassen...”).¹⁴⁸⁶

3. Thököly Éva 4000 forintot adományozott egy magyar női arisztokrata végrendeletekben szokatlan célra: olyan kegyes társulat létrehozására Linzben – vagy ha ott nem lehetséges, akkor Ybbs-ben –, amely a tisztítótűzben szenvedő lelkekért és mennybe jutásukért tevékenykedik. A működést az éves kamatokból kell fedezni. Az ilyen típusú, a szenvedéssel, halállal, haldoklással foglalkozó ún. 'Totenbruderschaftok' gyorsan elterjedtek Közép-Európában a 17. század második felében, megalakulásukhoz mintául az ún. „kaiserlich-königliche Totenbruderschaft” szolgált, amit 1638-ban hozott létre Gonzaga Eleonóra császárné, II. Ferdinánd özvegye. Társulatok fundációjához pápai engedély volt szükséges, az alapítók többnyire egyházi méltóságok, de világiak is előfordultak köztük, tagokká társadalmi helyzettől függetlenül nők és férfiak is egyaránt válhattak.¹⁴⁸⁷ További adatot nem találtam arra nézve, hogy létrejött-e Thököly Éva végakarátának megfelelően egy ilyen társulat, de ahogyan a puppingi építkezés megvalósult, ezt is elképzelhetőnek tartom.

Végül az 1715-ös codicillus-ban a hercegné egy a ferences regulákat követő és az osztrák ferences provincia fennhatósága alatt működő női harmadrend létrehozására hagyta a több mint 10.000 forintot érő bécsi házáat. Az adomány tartalma és feltételei nincsenek kifejtve, csupán egy utalás történik arra, hogy ez a brünni és müncheni példákat kövesse. Mindehhez az özvegy császárné, Amália Vilma segítségét és támogatását kérte, hogy az egyházra szomjazó lelkek („damit so vilen zu dem geistlichen Standt seuffzenden Seelen”) megfelelő forrás-

¹⁴⁸⁵ NOTHEGGER 1996–1997, 10.

¹⁴⁸⁶ Thököly Éva és az osztrák ferences provincia megállapodása, Tribuswinkel, 1713. október 21. AFW Ladula 45 A II. Thököly Éva aláírásával és pecsétjével; Ferencesek fassiója ugyanerről, Bécs, Szent Jeromos konvent, 1713. október 21. AFW Ladula 46 A II.

¹⁴⁸⁷ TÜSKÉS–KNAPP 1992, 25.; RESCH 2019, 183–194.

hoz juthassanak. Cserében Thököly Éva alapítói címet („erste Sifterin”) várt a ferencesektől. Hogy a szerzetesnők feladatát a betegápolásban látta, mutatja az a rendelkezés, hogy az alapítandó harmadrendnek további 1000 forintot biztosít a szegények ispotályára. A kevés információ miatt nehéz meghatározni, hogy melyik női szerzetesrendre gondolt a hercegasszony. Adódna az Erzsébet-nővérek ferences világi harmadrendi szerzetesközössége, akiknek bécsi kolostorára már 1713-ban 500 forintot hagyott, de nem találtam a 17. században müncheni és brünni megtelepedésükre nyomot. Amália Vilma, I. József felesége, megnevezése pedig arra mutat, hogy Thököly Éva jól ismerte az özvegy császárné személyiségét és törekvéseit. A braunschweig-lüneburgi fejedelmi családból származó, fiatal lánykorában kolostorban nevelkedő Amáliát 1699-ben házasították össze I. Józseffel. Az uralkodó 1711-ben bekövetkezett halálát követően az özvegy háttérbe szorult az udvari rangsorban, III. Károly uralkodó felesége és I. Lipót özvegye mögé.¹⁴⁸⁸ 1717-ben alapította meg a szaléziánus apácák kolostorát és templomát Bécsben, ahol egy saját apartmant is kialakított magának,¹⁴⁸⁹ s bár mindez már Thököly Éva halála után történt, ennek ellenére a császárné kegyessége és mély vallásossága bátoríthatta arra, hogy pártfogóul megnyerje őt. További adatok hiányában a női rend létrehozásáról nem sikerült többet kideríteni.

*

Thököly Évának négy végrendelete és három pótvégrendelete megmaradt. A fő örököse fia, Esterházy József volt, rajta kívül unokaöccsének, Nádasdy Pálnak is hagyott egy birtokot. A mellette álló barátokról és támogatókról, valamint alkalmazottairól sem feledkezett meg, különösen a katolikus egyház, illetve a ferences rend tekintetében mutatkozott meg a nagylelkűsége, akiknek fogságból való szabadulását és rehabilitálását is köszönhette. Összességében megállapítható, hogy az 1708-ban kb. 38.000 forintot kitevő kegyes adomány 1716 júliusára már több mint 60.000 forintra nőtt, hiszen az eladott tribuswinkeli birtokának, valamint bécsi házának és leopoldstadti kertjének árát is ezekre a célokra kívánta fordítani. A változtatások háttérében azonban nemcsak a fiával való viszonyának megromlása és a ferencesek befolyásának erősödése állhatott. Thököly Éva halála után sem várhatott megbecsülést az Esterházy családtól. Bár maga zárta ki az Esterházyak családi kriptájában való temetkezést, de erre az 1713-tól a családfői pozíciót betöltő Esterházy Mihály sem adott volna engedélyt. A család emlékezetkultúrájában így a tiszteletet és megbecsülést kivívni nem tudó Thököly Éva máshol

¹⁴⁸⁸ PÖLZL 2016, 185–188.

¹⁴⁸⁹ PÖLZL 2017, 19–33.

teremtett magának őt befogadó világot és liturgikus emlékezetet, a katolikus egyház és azon belül is a ferences rend tereiben, így az általa újraalapított puppingi kolostorban.¹⁴⁹⁰

A hercegasszony 1716. augusztus 21-én hunyt el Bécsben, kívánságára a ferences kegyhelyen, Maria Lanzendorfbán temették el. Kvalitásos síremlékének mesterei Bécs és a császárváros körüli régió foglalkoztatott művészei voltak. A hercegasszony vég- és pótvégrendeleteinek kihirdetésére augusztus 22-én és szeptember 4-én került sor a rájegyzett dátumok alapján. A felolvasáskor az alsó-ausztriai tartományi marsall színe előtt jelen voltak Esterházy József és az ottani kancellária alkalmazottjai, valamint a pótvégrendeletek őrzésére felkért ügyvéd, Johann Friederich Maderer. Esterházy József, bár láttuk, hogy a számítások szerint 150.000 forintnyi vagyont örökölt anyagi ágról, megtámadta édesanyja végrendeletét és a következő években a testamentáriusokkal a ferences renddel számos tárgyalást folytatott, míg a megegyezésig eljutottak.¹⁴⁹¹

2. Thököly Éva halála

1715-től Thököly Éva súlyos betegséggel küzdött. Erről egy Franz Joseph Caraffa nevű orvos számolt be a tartományi marsallnak, azt írta, hogy háromnegyed évig nem kímélve magát, éjjel-nappal kezelte a hercegasszonyt a rendkívül veszélyes bajában. Sikerült annyira kikúrálania őt, hogy elmúlt az életveszély, ám a neki és a gyóntatójának is jól ismert hangulatváltozásai, fájdalmai, szívdobogásai hamar visszatértek és végül a halálához vezettek.¹⁴⁹² Caraffa mellett egy másik orvost is felfogadtak a beteg mellé, ám neki csak a neve – Johannes Ignaz Albrecht – jelenik meg a forrásokban. Thököly Éva halála után mindkét doktor megkapta a bérét, Albrecht a 430, Caraffa a 300 forintot, bár utóbbi 400 forintot követelt, de az elégedetlen testamentumos urak nem akarták kifizetni, így ő bírósághoz fordult.¹⁴⁹³ Thököly Éva betegségről egy másik irat is tanúskodik, egy kilenc oldalas részletes gyógyszerlista, amelyet a bécsi „Apotheke zum Schwarzen Adler” gyógyszerésze, Franz Gottlieb Pfaler állított ki az 1715–1716-ban kiszállított készítményekről 145 forintért.¹⁴⁹⁴ A Landstrassén lévő jezsuita érdekeltségű gyógyszerész jó hírnévnek örvendett és a Thököly Évának eladott szerek sokféle-

¹⁴⁹⁰ A liturgikus emlékezethez ld. LÓVEI 2019, 117–132.

¹⁴⁹¹ A tárgyalások iratai a bécsi ferences levéltár anyagában vannak.

¹⁴⁹² Franz Joseph Caraffa a tartományi marsallnak, h.n., 1717. április 22. (a külzeten szereplő dátum), AFW Ladula 45 C II. Margit Kopp közölte az irat fotóját, ld. KOPP 2020, 143–145.

¹⁴⁹³ Joannes Ignatius Albrecht orvos elismervénye, Bécs, 1717. november 21. AFW Ladula 45 C I.; Franz Joseph Caraffa orvos elismervénye, Bécs, 1717. szept. 23. AFW Ladula 45 C II.; KOPP 2020, 145.

¹⁴⁹⁴ A bécsi Fekete Sas gyógyszerész számlája az 1715–1716. évekre, AFW Ladula 45 C II., Franz Gottlieb Pfaler elismervénye, Bécs, 1717. február 22. ld. KOPP 2020, 143–144., valamint ugyanő közölte a dokumentum két oldalának fotóját KOPP 2020, 146–147. Hasonló számla található Johann Theresia Harrach hagyatékában, ő 1715-ben az „Apotheke zum weissen Engel”-ben rendelte a gyógyszereit, ld. PILS 2002, 284–285.

sége is azt mutatja, hogy nagy készlettel és szakértelemmel rendelkeztek.¹⁴⁹⁵ Margit Kopp a könyvében külön magyarázó jegyzéket készített a számlán előforduló kifejezésekhez és felkért egy orvos szakértőt annak megállapítására, hogy milyen okok vezethettek a hercegné halálához. Bár szerintem a néhány tünet és a mintegy 280 fajta 18. század eleji orvosság és készítmény alapján történő diagnosztizálás nem feltétlenül hiteles, de elképzelhető, hogy az erős reumatikus fájdalmak mellett a feltételezett szívelégtelenségben hunyt el Thököly Éva.¹⁴⁹⁶

Vukovics János számadásaiban azonban szerepel még egy érdekes tétel, amely Margit Kopp figyelmét elkerülte: az udvarmester jelentős összeget, 84 forintot fizetett egy parasztembernek, aki nyolc héten keresztül kezelte a hercegasszonyt. Nehéz értelmezni, hogy miért került sor erre a szokatlan lépésre, de valószínűleg a bőrön jelentkező rendkívül fájdalmas sebek, fekélyek indokolhatták, hogy még egy paraszt gyógyító segítségét is igénybe vették („mehr bezahle dem Bauern, welcher die seel. Fürstin im Brandt curiert auf 8 wochen nebst 4 fl Rais Uncosten lauth schein – 84 fl”).¹⁴⁹⁷ Az intenzív ápolást igénylő betegség miatt lehetett szüksége a császári ispotály („kaiserliches Spital”, „Hofspital”) ápolónőire is, akiknek 12 forintot fizettek.¹⁴⁹⁸ Rajtuk kívül egy Barbara Thanin nevű asszony is folyamatosan Thököly Éva mellett tartózkodott betegápolóként, ezért a fizetése mellett külön jutalmat is kapott az 1716-ban kelt pótvégrendeletében („beynebens der Barbara Thanin so mir aniezo in der Kranckheit warttet, sollen vor ihren liedlohn ihr die wochen drey gulden gereicht werden, zur extra belohnung aber wan Sye mir Verrers Embstig biß zu meinen todt dienen werde, sollen ihr noch 50 fl. gereicht werden”).¹⁴⁹⁹

Thököly Éva 1716. augusztus 21-én hunyt el a bécsi házában – ez a dátum szerepel a síremlékén, bár a jól értesült *Wienerisches Diarium* augusztus 22-re tette a halál időpontját.¹⁵⁰⁰ Az események Vukovics János számadásaiból és a megmaradt számlákból rekonstruálhatók. Mivel a Riemergasse a Szent István-székesegyház plébániájához tartozott, így az ottani sekrestyéstől kapták meg a gyászszertartáshoz szükséges három oltárt, kelyhet és miseruhákat. A ház egyik nagy szobáját fekete posztóval vonták be, Éva holttestét klarissza habitusba öltöztetve színpadszerűen („Trauerbühne”) helyezték el és 24 ezüstözött gyertyatartóval

¹⁴⁹⁵ A gyógyszerértékesítő: [https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Zum_schwarzen_Adler_\(3,_Apotheke\)](https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Zum_schwarzen_Adler_(3,_Apotheke)) (utolsó megtekintés: 2022.06.15.)

¹⁴⁹⁶ A szómagyarázatot ld. KOPP 2020, 251–254.; Klaus Derks véleménye KOPP 2020, 171–179.

¹⁴⁹⁷ Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II.

¹⁴⁹⁸ Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II.

¹⁴⁹⁹ Thököly Éva pótvégrendelete, Bécs, 1716. július 8. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. F Nr. 324/1.

¹⁵⁰⁰ *Wienerisches Diarium* 1716. augusztus 19–21. 1362. szám, 16.

vették körül.¹⁵⁰¹ A szokásoknak megfelelően a halotti szemle után az elhunyt mellett nyolc koldus imádkozott, a személyzet gyászruhába öltözött. Megjelent Caccia atya, aki részt vett a temetés lebonyolításában és az utolsó útjára is ő kísérhette a hercegnét.¹⁵⁰² Elkészült két fakoporsó, az egyikben augusztus 23-án Maria Lanzendorfba szállították a testet, miközben a Szent István-székesegyház nagyharangjai megkondultak Thököly Éváért.¹⁵⁰³ Az ekkor szétosztott alamizsnák igen jelentősek voltak: elszegényedett nemesasszonyok, alkalmazottak, a hainburgi ferencesek és a házi koldusok („Haus Armen”) 300 forintot kaptak összesen, további 100 forintot három Mária-kegyhely, Mariahilf, Maria Hitzing és Maria Lanzendorf koldusai, ezenkívül 12 szegény asszonyt öltöztettek fel 100 forintból.¹⁵⁰⁴ Mint láttuk, az ilyen típusú adakozás a csillagkeresztes hölgy kötelessége volt, ugyanakkor Thököly Évától talán nem állt távol a nehéz sorsú nemes nők támogatása, hiszen maga is megtapasztalta a szegénység árnyoldalait.

A Maria Lanzendorfban történő temetésről viszont nem maradtak adatok, csupán a címerfestés 45 forintos összege utal arra, hogy a hercegasszony nevéhez és méltóságához megfelelő szertartást rendezhetett neki Caccia atya, Illésházy Miklós és Löwenburg gróf.¹⁵⁰⁵ Az epitáfium két jónevű, jegyzett szobrász munkája: Matthias Roth és Jeremias Weiskopf 400 forintot vehettek fel a magas színvonalon kivitelezett művészi faragványért.¹⁵⁰⁶ Roth mestert már a 17. század végén foglalkoztatták Bécsben például az udvari kápolnában, Jeremias Weiskopf Tirolból érkezett a császárvárosba, s feltehetőleg Roth műhelyében talált munkát. Hainburgban az ottani plébániatemplomban ismert egy közös főoltáruk 1713-ból.¹⁵⁰⁷

¹⁵⁰¹ Carl Ludwig Schmaußer sekrestyés számlája a Szent István székesegyházból kiadott liturgikus eszközökről 24 forintról, Bécs, 1716. augusztus 25. AFW Ladula 45 C I.; Matthias Kerschbaumer számlája a halotti öltözékhez adott anyagokról 11 forintért, Bécs, 1716. augusztus 1. AFW Ladula 45 A II.; ld. KOPP 2020, 150.

¹⁵⁰² Caccia atyának fizetett költségek, ld. Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II.

¹⁵⁰³ A költségekről ld. Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II. A bécsi Szent István-székesegyház anyakönyve, St. Stephan, Sterbebuch 1715–1723, f.138. A halál dátuma nem lett bejegyezve, csak hogy 1716. augusztus 23-án Thököly Éva holttestét Lanzendorfba vitték.

¹⁵⁰⁴ Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II.

¹⁵⁰⁵ Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II. „mehr bezahle dem Mahler wegen der Wapen auf befelch H. Executoris und mit accord Ihro Hochwürden P. Caccia – 45 fl 45 kr.”

¹⁵⁰⁶ Matthias Roth és Jeremias Weiskopf (mindkettő „burgerlicher Bildhauer”) elismervényei, Bécs, 1717. február 14. AFW Ladula 45 C II. Margit Kopp Mathias Roth nevét Kochnak olvasta, így nem is tudta azonosítani, KOPP 2020, 150.

¹⁵⁰⁷ Roth-hoz: SCHLAGER 1850, 694–695.; Hainburghoz: *Kunstdenkmäler* 2003, 684.

43. kép: Thökoly Éva epitáfiuma Maria Lanzendorfban

A Maria Lanzendorf-i templom falába illesztett vörös márványepitáfium tetején az egyesített Esterházy hercegi és Thökoly-címer látható – alatta az Aranygyapjas Rend jellegzetes láncával, két oldalon gyászoló fehérmárvány női alakokkal és puttókkal. A síremlék feliratát már a 18. században közölték a ferences rendtörténetben, de azóta is több helyen megjelent:¹⁵⁰⁸

NOLI OBLIVISCI MIHI HERI ET TIBI HODIE FIET ECCL. 38 v 23
 ITA LOQUITUR AD VIATOREM CELSISSIMA PRINICIPISSA
 EVA ESTERHAZII, PALATINISSA HUNGARIAE
 NATA COMITISSA TÖKÖLI QUAE
 PIENTISSIME 21. AUGUSTI
 OBIT.
 A QUO OMNIA ACCEPIT, EI OMNIA LEGAVIT
 IESV CHRISTO IN HAEREDEM INSTITVTO AC POSITO
 TESTAMENTI EXECUTORIBUS
 EXCELLENTISSIMIS AC ILLUSTRISSIMIS DOMINIS
 UTI COMITE NICOLAO ILESHAZI CANCELLARIO HUNGARICO
 INTIMO CONSILIARIO IN HUNGARICIS
 AC JACOBO A LÖVENBURG CONSILIARIO CAESAREO AC CAMERATICO

¹⁵⁰⁸ HERZOG 1740, 693.; ESZTERHÁZY 1901, 229.; KOPP 2020, 150. mindegyik hibákkal. Helyesen, magyar fordítással: VERESS 2019, 434.

ET S R I COMITE IN AUSTRIACIS;
COADJVTORE A R P DIFFINITORE GENERALE
PATER CACCIA, ISTIVS MONASTERII GWARDIANI
HIC EVA ESTERHAZIN REQVIESCIT IN DOMINO.

A felirat első sorában lévő rövidítés a Biblia nem kanonizált része, Sirák fia könyve 38. fejezetének egy a gyászról szóló részére utal és néhány szót idéz is belőle ilyen formán: „Memor esto iudicii mei: sic enim erit et tuum: mihi heri, et tibi hodie” – azaz magyar fordításban: „gondold meg: mi az én sorsom, az lesz a tied is, tegnap rám, ma rád kerül a sor.”¹⁵⁰⁹ A megfogalmazás szerint Esterházy Éva hercegasszony, „Palatinissa Hungariae”, mindent Jézus Krisztustól nyert és neki hagyott. A végrendelete végrehajtói Illésházy Miklós magyar kancellár, Johann Jacob von Löwenburg császári tanácsos és kamarás, valamint Caccia páter, a kolostor elöljárója kívánják neki, hogy nyugodjon békében.

Ez akkor történt meg véglegesen, amikor 1729-re elkészült a kriptá, ahová áthelyezték Thököly Éva földi maradványait.¹⁵¹⁰

3. Thököly Éva öröksége

A hagyaték sorsáról a bécsi ferenceseknél megőrződött számlák, nyugták és a gondos, pontos Vukovics János feljegyzései tudósítanak. A testamentumos urak, valamint Caccia páter és Vukovics mindenben igyekeztek megfelelni a végrendeletek szellemiségének. Először a vagyon felmérésére került sor 1716 szeptemberében és októberében, amelyhez az alsó-ausztriai tartományi bíróság rendelte ki az inventálókát és becselőket. A táblázatban a megmaradt inventáriumokat mutatom be, amelyek egyébként mind másolatok, eredetiben egy sem maradt meg, kivéve az Esterházy József által elvitt tárgyak listája:

¹⁵⁰⁹ Szent István Társulati Biblia, Sirák fia könyve, 38. fejezet <https://szentiras.hu/SZIT/Sir38> (utolsó betekintés: 2022.06.18.)

¹⁵¹⁰ HERZOG 1740, 693.

Inventárium	Jelzet
1716. szeptember 2. – A bécsi ház inventárium Kiadása: KOPP 2020, 202–223 ¹⁵¹¹	- AFW Ladula 45 A II (német nyelvű, becsértékkal) - AFW Ladula 45 B (becsértékkal, német nyelvű, az eladott mobiliák bejegyzve) - Batthyány hercegi család levéltára, Illésházy levéltár, Ladula 18, Fasc. 8 Nr. 5 (becsértékkal, német nyelvű) - P 108 Rep. 41 Fasc. F Nr. 326 (becsértékkal, német nyelvű)
1716. szeptember 10. – Wienersdorf inventárium 1716. október 13. – Wienersdorf inventárium Kiadása: KOPP 2020, 225–236.	- P 108 Rep. 41 Fasc. F Nr. 325 (becsértékkal) - AFW Ladula 45 A II (becsértékkal, német nyelvű)
1716. október 2. – Az Esterházy József által a bécsi házból elvitt mobiliák Kiadása: KOPP 2020, 156–157.	- AFW Ladula 45 C (német nyelvű, vételárral, eredeti) - P 108 Rep. 41 Fasc. F Nr. 327 (német nyelvű vételárral, eredeti)
1716. október 6. – Hegykő inventárium Kiadatlan	- AFW Ladula 45 A II (német nyelvű) - AFW Ladula 45 D I (latin nyelvű)
1717. március 5. – a bécsi ház és Wienersdorf – a még eladandó tárgyak inventárium Kiadatlan	- AFW Ladula 45 B (becsértékkal, német nyelvű)

32. táblázat: Thököly Éva vagyonának felmérései 1716–1717

Az első, 1716. szeptember 2-án kelt bécsi inventárium szerkezetileg két nagy részből áll: előbb megtörténik a birtokok, készpénz, a nagy értékű ékszerek és ezüstök, a kintlévőségek, kölcsönök összeírása, majd a riemergassei ház egyes helyiségeiben található javak leírása következik. Az inventálók az alsó-ausztriai bíróság ilyen eljárásokban tapasztalt szakemberei – Johann Martin Edlen von Hoche írnok és Johann Jacob Matheser bírósági titkár –, Vukovics János kíséretében, aki lerótta a díjakat és taxákat a hivataloknak. A következő táblázat ennek az inventáriumnak a felépítését foglalja össze a becslők által meghatározott értékekkel együtt:

¹⁵¹¹ Megjegyezném, hogy Margit Kopp átirásai jelentős mennyiségű hibát, félreolvasást tartalmaznak.

Tartalom	Becsérték
Jószágok	nincs megadva
Készpénz	4362 fl
Ékszerek	9631 fl
Ezüst	2270 fl
Kötelezvények	86.230 fl
Aktív adósságok	110.000 fl
Iratok	-
Képek	1825 fl
Ruhák	3051 fl
Fehérneműk	129 fl
Ebédülő berendezés	184 fl
Kápolna berendezés	537 fl
Asszonyok szobája berendezése	40 fl
Kabinet berendezése	275 fl
Öntárgyak	66 fl
Réztárgyak	-
Vastárgyak	8 fl
Lovak, hintók	458 fl
Összesen	228.000 fl

33. táblázat: a bécsi riemergassei ház inventáriumának a szerkezete a javak becsértékeivel¹⁵¹²

Az első rubrikában az ingatlanokat sorolják fel érték nélkül, összesen négy ilyen van: a bécsi ház, a bécsi kert és ház Leopoldstadtban, a wienersdorfi birtok és a hegykői birtok, ezek megvásárlásáról írtam már a VI/4. fejezetben. Készpénz többféle pénznemben, 4632 forint értékben volt a házban. Az ékszereket igen kedvelte a hercegasszony, a 9631 forint összértékű felsorolásból két drága gyémántos darabot emelnék ki, egy fülbevalót („ein paar ohrring, ieder mit einer grossen diamant Rosen pr 2000 fl”) és egy mellre való kitűzőt („ein bruststuckh mit 361 diamanten pr 1000 fl”). Az ezüstök közül említésre méltó a fia feleségére hagyott aranyozott „Nachtzeug” készlet tükörrel, amely alatt luxus kivitelű fiókos ládát vagy kabinetszekrényt kell érteni, benne apróbb személyes tárgyakkal, teás, kávé, csokoládés csészékkel, kiöntővel és kozmetikai-higiénés eszközökkel, mint fésű, olló, fejkavaró, fülpiszkáló. Egy-egy ilyen Nachtzeug akár 50–70 tárgyat is tartalmazhatott („ein vergulter neuer nachtzeug mit aller zugehör, ...macht 961 fl”).¹⁵¹³

Nagyon érdekesek az inventárium ezt követő tételei, a Thököly Évának adott kötelezvények („Obligaciones”), összesen 86.230 forint értékben. Mivel a pénz- és gazdasági ügyekre csak kevés rálátást nyújtanak a források, csak azt tudom feltételezni, hogy a tribuswinkeli birtok eladásából befolyt pénz egy részét fektette be 1716-ban azoknál a zsidó bankároknál, akikkel már 18–20 évvel korábban is kapcsolatban volt. Wolf Schlesingernél 20.000, Emanuel Oppenheimernél 39.000 forintja volt két részletben. A listán feltűnik egy új, eddig nem

¹⁵¹² KOPP 2020, 202–223

¹⁵¹³ Köszönöm Kiss Erika információit és meghatározását.

látott szereplő is: a Stadt-Banco, vagyis a Wiener Stadtbank. Az intézmény 1706-ban jött létre, amikor a kiváló gazdasági stratégia, Grundaker Thomas von Starhemberg I. Józsefnél el tudta elérni egy modern bank létrehozását. Tulajdonosa Bécs városa lett, a bank átvette az államadósságok egy részét, amelynek fejében kötelezvényeket állított ki, emellett fontos volt a készpénz gyűjtő és forgató ereje.¹⁵¹⁴ Vukovics János így könyvelte el a bevételek között a befektetések után beérkező félévi kamatokat:

- Wolf Schlesingertől a 20.000 forint utáni félévi kamat – 700 fl (3,5% kamatláb)
- Oppenheimertől a 27.000 forint utáni félévi kamat – 1080 fl (4% kamatláb)
- Oppenheimertől 12.000 forint utáni félévi kamat – 480 fl (4% kamatláb)
- a bécsi Stadt Bancotól a 10.000 forint utáni félévi kamat – 300 fl (3% kamatláb).¹⁵¹⁵

A százalékok feltüntetése azért is fontos, mert a 17. század végi 5–6%-os kamatszint jól láthatóan 3–4%-ra csökkent. Aktív adósságokon („aktiv Schulden”) a hercegasszonynak a férje és örököse felé fennálló 80.000 és 30.000 forint követelését értik az összeírók.

Visszatérve az inventáriumhoz, a kötelezvények és iratok után a képeket sorolták fel. A 67 kép és festmény többségének csak a témáját határozták meg, bár néha a nagyságra és a vélt vagy valós alkotóra is tettek utalást. A vallási témák mellett a táj-, élet, csendképek és a portrék domináltak, így a Thököly Éva életében uralkodó császárokon és császárnéken túl gyermekei, József és Terézia, József és felesége, Terézia és férje, Éva és a két nővére, illetve „Fürst und Fürstin Esterhaßin”, azaz Esterházy Pál és Thököly Éva arcképei függtek a falakon. A festményeknél nagyobb értéket képviselt a ruházat. Thököly Éva ruhatára és az egyéb textíliák egy kisebb, de jól válogatott gyűjteménynek látszik. Nemes anyagú, ezüsstel, arannyal hímzett kabátok, szoknyák, ruhák, kalapok, fátylak sokasága került a szakértő szemek elé. Köztük szerepel a Teréziának hagyott fekete bársonyból készült bunda/kabát drágaköves aranygombokkal és gyöngyös előkötővel, amelyet 1500 forintra becsültek („ein schwarz Sametener Hungarischer böltz mit Perl gestickt, sambt goldenen Knöpfen und mit Schmaragd versezt, darzu ein läzel mit zahl Perl gestickt 1500 fl”).

Az inventárium második része a Thököly Éva által lakott bécsi ház tereibe is bepillantást enged. A riemergassei ház új szerzemény volt, 1714 nyarának végén vette birtokba a hercegné. A terek kialakítása hasonlóságot mutat a wienersdorfi kastélyéval, bár a bécsiben valamiért hiányzik a hercegasszony magánapartmanjának a felmérése. A termekben és a szobákban – így az ebédlőben, a kápolnában, az asszonyok szobájában és a kabinetben – a bútort (ágyak, asztalok, székek, szekrények, ládák) és egyéb tárgyakat veszik számba az in-

¹⁵¹⁴ WINKELBAUER 2006, 201–202.

¹⁵¹⁵ Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II.

ventálók. A helyiségek megnevezés szerinti funkciójukat a bennük lévő tárgyak alapján nem töltötték be, sokkal inkább zsúfolt bútorraktárnak látszanak. Elképzelhetőnek tartom, hogy Thököly Éva halála után a vagyon összeírásához megbontották a korábbi rendet és mindent egybe hordtak. A bécsi inventárium végül az istálló tartozékainak leírásával zárul: a hat barna ló és a két városi hintó mellett volt még egy közönséges, nyilván teherhordásra szolgáló kocsi.

Az ingatlanvagyon második eleme a wienersdorfi birtok volt, egy kisebb kastéllyal a középpontjában, amely Thököly Éva végrendekezése szerint Nádasdy Pálra szállt. Az inventálást Franz Antoni von Häzenberg és Martin Niedl itt helyiségről-helyiségre végezték és már az olvasás során feltűnik, hogy a minőségi bútorok, a szobák kárpit- és textil színei a falakt díszítő festményekkel és a metszetekkel egyetemben milyen kifinomult ízlést és eleganciát tükröznek. Az ebédlőben, amely egyben a fogadószoba is lehetett, a kék szín uralkodott, a falakat kék tapéta – németül „Spalier”-nak nevezett, keretre feszített textília vagy bőrkárpit – borította, és a diófából készült fiókos szekrények, asztalok, két alvófolat, 15 kék színű fotel egy vörös spanyolfal, ágyak, köztük egy aranyozott, adták a berendezési tárgyakat. A falakon pedig itt is sok a kép: a 22 festményen túl 50 francia kép volt aranyozott keretben és két rézmetszet portré I. József császárról és feleségéről. Hogy a teremben étkezés, társasjáték és zenélés is folyt, arról a kávé és csokoládés csészekészlet, egy játékasztal és egy kis orgona tanúskodik.

A hercegasszony hálószobájában egy zöld függönnyel felszerelt diófaágy állt, mellette fekete színű asztal, ládák, néhány személyesebb holmi, így régi iratok, hamis gyöngyök, drágakövek, porcelánedények, távcső. I. József és Amália Vilma portréi itt is megtalálhatók egy Jézust és Máriát, valamint az angyali üdvözlést ábrázoló festmények társaságában és ismét felbukkannak a franciának nevezett képecskék aranyozott keretben, összesen 35 darab. Ezek a 'francia' jelzővel illetett illusztrációk francia metszetes divatképek voltak, e népszerű grafikai műfajnak külön „portrait en mode” elnevezése is született, de legismertebb képviselőjéről Henri (II) Bonnard-ról (1642–1711) egyszerűen bonnard-nak is nevezték. A 17. század utolsó évtizedeiben tevékenykedő metsző, művészeti kiadó, kereskedő, illetve a fia terjesztették el ezeket a 30x20 cm méretű előkelő, a legújabb divat szerint öltöző XV. Lajos udvarbeli hölgyeket és urakat megjelenítő nyomatokat. A metszeteket, amelyek akár több ezer példányban is készültek és Kínába is eljutottak, mappákban árulták könyvkereskedésekben, s egy-egy ilyen mappa egységes keretezésű képei kerülhettek ki a hercegasszony szobáinak falaira.¹⁵¹⁶

¹⁵¹⁶ A műfajról köszönöm Buzási Enikő véleményét, a témához ld. BUZÁSI 2003, 421–422.; STERRETT 2017. A Bonnard dinasztia négy generációja tevékenységéhez: CUGY 2017.

A kabinet egy visszahúzódásra, írásra, olvasásra szolgáló kisebb terem lehetett, amelyben nyolc falikárpit, 26 kép, asztalok, székek, diófa íróláda, rajta állóóra és egy Nachtzeug-kabinetasztal szolgáltak berendezésül. A további két szoba – a konyhánál lévő és a kis-asszonyokénak nevezett – hasonló felszereltséggel rendelkezett. A kápolna mindennapos használatát a funkciónak megfelelő bútorok és tárgyak érzékeltetik: miseruha, egy régi orgona, faragott keresztek, az oltáron egy Mária-szobor, illetve Szent Mihály, Nepomuki Szent János és Szent Flórián szobrai, valamint két imapad.

Egy boltozatban több ládában különböző holmikát, ruhákat, textíliákat, kárpitokat, szőnyeget, konyhai és étkező készleteket tároltak, a lépcsőnél egy újabb láda állt, felső részben mindenféle csokoládéváshoz való dolgok, alul pedig könyvek voltak, ezeket csak részben inventálták. Mivel a bécsi házban nem írtak össze könyveket, azt kell valószínűsíteni, hogy Thököly Éva nem rendelkezett nagy könyvtárral. 1700-ig a családi könyvtárat használhatta és utána láthatólag nem lelte olyan nagy örömét az olvasásban. Az ELTE Egyetemi Könyvtárában van egy olyan kötet, amelyben Thököly Éva tulajdonbejegyzése más pálos szerzetesekével együtt szerepel, ez egy 15. századi nürnbergi ösnyomtatvány az egyházatyák életéről,¹⁵¹⁷ több azonban nem ismert. A wienersdorfi inventáriumban cím vagy tartalom szerint 15 könyvet említenek, a másik 15-öt már le sem írták, ezért nem is azonosíthatóak. A témák a vallás, a kegyesség és a devóció mellett az egészség („ein Kreüter buch”, Johann Schröder orvosi könyve), a főzés-befőzés („ein Einmach buech”), hímzés („ein Creüzlnadt buch”), s a vidéki nemesi élet („Zwey bücher das adeliche landt leben”) körül forogtak. Megvolt még a hercegasszonynak a férje, Esterházy Pál halotti beszéde („ein buch die leichpredig des verstorbe[nen] Fürsten”) is, talán Matthias Markl kismartoni plébánosé, akivel a hercegasszony jó kapcsolatban állt.¹⁵¹⁸ Nem meglepő, hogy a címek között egy Landgerichtsordnunggal is találkozunk, alsó-ausztriai tartomány törvénykönyvére életének utolsó 16 évében rendszeresen szüksége volt Thököly Évának.

A kastélyban volt egy teljesen berendezett apotéka,¹⁵¹⁹ de ennek értékét nem tudták megbecsülni. A gyógyszerertárhoz a fapalcokat és fiókokat Wilhelm Schräterer tribuswinkeli asztalosmester ácsolta 1716-ban, aki a többi birtokon, így Hegykőn és Bécsben is végzett ilyen jellegű munkákat, utóbbi házban a kanári kalitkáját javította.¹⁵²⁰ Az összeírók a sörföz-

¹⁵¹⁷ MONOK–ZVARA 2020, 85–86.

¹⁵¹⁸ A két nyomtatott halotti prédikáció: VARGYASSI András: *Sol mysticus az az a nemes magyar hazában nagy Méltóságokban világoskodó méltóságos fejedelem Galántai Gróff Esterhas Pál... szomorú exequiain.* Nagyszombat, 1713.; Matthias MARCKL: *Le dernier adieu. Das ist: ultimum Vale, Oder Letztes behüt dich Gott. Dem... Paulo Eszterhaszi von Galantha...* Wien, 1714.

¹⁵¹⁹ KOPP 2020, 143.

¹⁵²⁰ Wilhelm Schräterer asztalos számlája 25 forintért, d.n. (1716), AFW Ladula 45 C II.

déről csak említést tesznek, így ennek nincs meg a leírása, a majorságban viszont 11 tehén, egy nagy bika, négy nagy és három kisebb bivaly, négy ló, öt disznó és öt malac volt, valamint 60 akó bor, utóbbit szétosztották különböző kolostorok és a szegények között.¹⁵²¹ A véletlenül felfedezett három zsáknyi erdélyi iratot Vukovics János magával vitte.

Tartalom	Becsérték
Ebédlő	261 fl
Hercegasszony hálószobája	86 fl
Kabinet	82 fl
A konyhánál lévő szoba	141 fl
Kisasszony szoba	43 fl
A lépcsőnél lévő bútorok és láda	32 fl + 15 fl
Kápolna	47 fl
Boltozatban és a lépcsőházban lévő ládák	1158 fl
Apotéka	-
Sörfőzde	-
Borok	-
Majorság	276 fl
Összesen	2138 fl ¹⁵²²

34. táblázat: Wienersdorf inventáriumának a szerkezete a javak becsértékeivel

Hegykő birtokának értékelése az előző kettőnél jóval rövidebb. A két oldalnyi inventáriumot Zeke István, Sopron vármegye jegyzője készítette Vukovics János társaságában 1716. október 6-án. A gazdasági eszközökön kívül, a konyha és kamra berendezésén túl a szobákban lévő mobiliákat írták össze, köztük a festményeket és 25 francia képet, összességében a szerény, 324 forintos becsérték alapján sok kényelemmel nem szolgálhatott a hercegasszony számára. A leopoldstadti kertről és házról nem maradt inventárium. A fenti adatokat összefoglalva Thököly Éva vagyona 1716-ban a következőkből tevődött össze:

Vagyonelemek	Becsértékek, értékek, vételárak				Összesen
Birtokok, jószágok, házak	Leopoldstadti kert 9000 fl	Riemergassei ház 30.500 fl	Wienersdorf 30.000fl ¹⁵²³	Hegykő 9500 fl	79.500 fl
Kötelezvények	86.230 fl				86.230 fl
Készpénz	4362				4362 fl
Aktív adósságok	110.000 fl				110.000 fl
Mobiliák	Riemergassei ház 27408 fl	Wienersdorf 2138 fl	Hegykő 324 fl		29.870 fl
	Összesen				309.962 fl

35. táblázat: Thököly Éva vagyona 1716-ban

¹⁵²¹ 1716. október 22-én például 22 akó bort vittek el szekéren Wienersdorfból Maria Lanzendorfba. Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II.

¹⁵²² A végösszeg az én számolásom eredménye, az eredetiben 2068 fl szerepelt.

¹⁵²³ Wienersdorf adásvételi szerződése nincs meg, a birtok árát a Thököly Éva halálát követő vagyoni vitában Esterházy József tartotta ennyire.

Esterházy József saját számításai is nagyságrendben ezzel, a 300.000 forintot valamennyivel meghaladó összeggel estek egybe.¹⁵²⁴ A vagyon ’virtuális’ részeként kell tekinteni az 1702-es kiegyezés szerint Esterházy Pálnál maradt 80.000 forintnyi jószágra és a meg nem adott mobiliákért felszámolt 30.000 forintra. Esterházy Pál és Thököly Éva halála után az utóbbi összeget immár Esterházy József követelhetette a családfő-félttestvérértől, Mihálytól. Az ő 1721. március 24-én bekövetkezett halála után Esterházy József vált mindkét hitbizomány tulajdonosává, ezzel pedig lezárultak a valamivel több mint 20 év peres és vitás ügyei, amelyek miatt Thököly Éva annyi könnyet hullatott.

A hercegasszony azonban nemcsak kölcsönöket adott, hanem kölcsönök felvételére is kényszerült, amelyek kezelése és a kamatok visszafizetése Thököly Éva halála után a végrehajtók feladata volt. Mint Vukovics János számadásának kamatfizetési bejegyzései és a hitelezők átvételi elismervényei alátámasztják, a kölcsönök az utolsó évek, így Wienersdorf, a bécsi ház és Hegykő birtokvásárlásainál keletkeztek és legalább 26.000 forintot tettek ki:

Kölcsönző	Összeg	Kamatösszeg
Helena Isabella von Gatterburg született Manzanin ¹⁵²⁵ Elismervénye, Bécs, 1716. december 11. AFW Ladula 45 C I.	6000 fl	360 fl (6%)
Maria Rosa Rindlein Elismervénye, Bécs, 1716. október 31. AFW Ladula 45 C I.	4000 fl	120 fl (6%)
Georg Adam Feringer Alsó-Ausztria katonai trombitása Elismervénye, Bécs, 1717. szeptember 17. AFW Ladula 45 C II.	2000 fl	60 fl (3%)
Henckenius von Gaich ¹⁵²⁶ Elismervénye Bécs, 1716. október 14. és 1717. április 20. AFW Ladula 45 C I.	14.000 fl	420 fl (3%)
Összesen:	26.000 fl	

36. táblázat: Thököly Éva kölcsöntartozásai a kamatterhekkel 1716-ban

A hercegasszony halálakor ugyancsak fennállt egy tartozás az 1709-ben vásárolt leopoldstadti kertért: a 2000 forintot annak kamataival (484 forinttal), 1717 év végén kapta meg az eladó, Johann Zankoni.¹⁵²⁷

Az örökség egyes vagyonelemei Thököly Éva végakarátának megfelelően eladásra kerültek. Wienersdorfból Bécsbe szállították a mobiliákat.¹⁵²⁸ Az ingóságokból nagyobb mennyiségben vásárolt Wolf Schlesinger, egyszer 2029, másik alkalommal 1417 forintot fizetett.¹⁵²⁹ Esterházy József is vett édesanyja hagyatékából, talán emlékként, talán jó befektetés-

¹⁵²⁴ Uo. ld. még KOPP 2020, 157.

¹⁵²⁵ Hozzá: WIBGRILL 1897, 234.

¹⁵²⁶ Reinerus Henckenius Gaich komornyik („Kammerdiener”) az özvegy császárné, Pfalz-Neuburgi Eleonóra udvarában ld. KUBISKA 2009, 94.

¹⁵²⁷ Johann Zankoni elismervénye, Bécs, 1717. december 1. AFW Ladula 45 C I.

¹⁵²⁸ Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II „Mehr bezahle zweyen Persohnen, so die mobilien von Hauß zu denen Franciscanern weckh bringen geholfen mit 1 fl”

¹⁵²⁹ Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II.

ként, csak néhány nagyobb értékű tételt említek ebből a listából: egy arany foglaltú palack („ein fläschl mit steinern in goldt gefast”) – 250 fl; egy vörös bársonnyal bevont kávé ládácska („ein roth sammetes Caffee Trücher”) – 172 fl; egy arany dohánydoboz („ein gulden Toback Thusen”) – 129 fl; egy ékszer („ein Creüz sambt dem culans und Köttel mit dem Halßbändl von 99 diemantl”) – 800 fl. A fiú összesen 1739 forintot költött.¹⁵³⁰ A 2000 forintra becsült gyémántos fülbevalót 1600 forintért adták el, nem derül ki, hogy ki volt a vevő, az ezüst spanyol sótartót 135 forintért, három kárpitot 479 forintért.¹⁵³¹

A leopoldstadti ház és kert eladására csak 1721-ben került sor: a vevők, Johann Georg Mitterbacher fazekas és felesége, Susanna, 6000 forintot fizettek érte, kivéve az ott található olasz gyümölcsfákat és a gyümölcsprést („jedoch die darin befündliche Wälsche Frucht Bäume und die darbei stehende Press außgenohmen”).¹⁵³² A riemergassei ház és a wienersdorfi jószág adásvételéről a bécsi ferences anyagban nincs forrás, de az ismert, hogy Esterházy József megszerezte a riemergassei házat.¹⁵³³

1717–1718 folyamán minden a végrendeletekben megnevezett személynek és testületnek kifizették a meghagyott örökséget. Ha nem is maradt fenn az összes átvételi bizonylat, ennek ellenére jól végig követhető ez a folyamat, néhány példa erre:

1717. március 20. Ephrem fráter, a bécsi kapucinusok gvárdiánja átvett 200 forintot;¹⁵³⁴

1717. március 21. Mednyánszky Ferenc, a kismartoni ferencesek gvárdiánja átvett 100 forintot;¹⁵³⁵

1717. április 4. a boldogasszonyi gvárdián, Fr. Dominicus Renfeld átvett 100 forintot;¹⁵³⁶

1717. április 7. Esterházy Antónia Franciska kismartoni apáca átvett 100 forintot;¹⁵³⁷

1717. április 7. Zichy Rozina kismartoni apáca átvett 100 forintot;¹⁵³⁸

1717. május 11. a végrendelet egyik végrehajtója, Illésházy Miklós átvett 2000 forintot;¹⁵³⁹

1717. szeptember 1. Vukovics János és felesége, Johann Christina átvették az 1000–1000 forintot;¹⁵⁴⁰

¹⁵³⁰ Az Esterházy József által megvásárolt tárgyak jegyzéke, Bécs, 1717. március 5. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. F Nr. 327.

¹⁵³¹ Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II.

¹⁵³² Adásvételi szerződés a leopoldstadti kertről, Bécs, 1721. augusztus 3. AFW Ladula 46 A I. Említi KOPP 2020, 157.

¹⁵³³ KÖKÉNYESI 2021b, 166–167.

¹⁵³⁴ Ephrem gvárdián elismervénye, Bécs, 1717. március 20. AFW Ladula 45 C I.

¹⁵³⁵ Mednyánszky Ferenc gvárdián elismervénye, Kismarton, 1717. március 21. AFW Ladula 45 C I.

¹⁵³⁶ Fr. Dominicus Renfeld elismervénye, Frauenkirchen, 1717. április 4. AFW Ladula 45 C II.

¹⁵³⁷ Esterházy Antónia Franciska elismervénye, Kismarton, 1717. április 7. AFW Ladula 45 C I.

¹⁵³⁸ Zichy Rozina elismervénye, Kismarton, 1717. április 7. AFW Ladula 45 C I.

¹⁵³⁹ Illésházy Miklós elismervénye, Bécs, 1717. május 11. AFW Ladula 45 C I.

¹⁵⁴⁰ Vukovics János és felesége, Johanna Christina elismervénye, Graz, 1717. szeptember 1. AFW Ladula 45 C II.

1717. szeptember 14. a végrendelet másik végrehajtója, Johann Jacob von Löwenburg elismeri, hogy a neki járó örökséget, 2000 forintot, a feladat ellátásért 1500 forintot és a Nádasdy Pálra eső örökséget (ő volt Pál nevelőapja) 2000 forintot, összesen 5500 forintot átvett;¹⁵⁴¹

1718. április 2. Maria Polixena Frau von Kautten született von Kriechbaum bárónő elismeri, hogy a 400 forintot a karkötők és két gyűrű kíséretében Caccia pátértől átvette;¹⁵⁴²

1718. május 19. Maria Josepha, a bécsi Erzsébet-nővérek rend apátnője átvett 400 forintot;¹⁵⁴³

1718. szeptember 9. a mariazelli Anton apát elismeri, hogy a kegyképhez a hat tál gyöngyöt átvette.¹⁵⁴⁴

Az örökség nyertesei közé kétségtelenül a katolikus egyház és intézményei, közülük is leginkább a ferences rend osztrák provincijája tartozott, ennek kézzel fogható eredményeit már az előző fejezetben bemutatam. Esterházy Terézia férje, Erdődy György is megkapta az örökséget, Vukovics számadása szerint 5038 forintot vett át, ráadásul az övék lett a 961 forint értékű feljebb már bemutatott Nachtzeug-készlet, amely egyébként Esterházy József feleségének járt volna.¹⁵⁴⁵

Esterházy József vitatta édesanyja végrendeletének egyes pontjait és követelésekkel állt elő a végrehajtók felé, akik barátságos megegyezésre törekedtek vele. A tárgyalásoknak és az ezzel párhuzamosan Esterházy Mihállyal folyó örökségi vitájának nagy iratanyaga maradt, amelynek vizsgálata már nem tartozik a disszertáció tárgykörébe.¹⁵⁴⁶

*

Thököly Évát végakarátának megfelelően Maria Lanzendorf kegytemplomában temették el. Vagyona, amely elméletben körülbelül 310.000 forintot ért, de gyakorlatilag – levonva belőle a 110.000 forint Esterházy hercegi vagyonban ragadt összegét és a 26.000 forint adósságot – 174.000 forintot tett ki. Ezt az összeget annak a fényében kell tekintenünk, hogy 1700. december 23-án, amikor a bécsi fogságban kihirdették Thököly Évának az ítéletet, mindenét elvesztette. Johanna Theresia Harrach ugyanebben az évben halt meg, ő 86.000 forintot hagyott a gyermekeire, de ebből 51.600 forint kintlévőség volt.¹⁵⁴⁷ Thököly Éva sikeresen szerezte vissza vagyonát egy részét a férjétől, amelyet hatékonyan és ügyesen felhasznált további gyarapítására.

¹⁵⁴¹ Johann Jacob von Löwenburg elismervénye, Bécs, 1717. szeptember 14. AFW Ladula 45 C I.

¹⁵⁴² Maria Polixena Frau von Kautten született Kriechbaum bárónő elismervénye, Tulln, 1718. április 2. AFW Ladula 45 C I.

¹⁵⁴³ Maria Josepha Rupe apátnő elismervénye, Bécs, 1718. május 19. AFW Ladula 45 C II.

¹⁵⁴⁴ Anton apát elismervénye, Mariazell, 1718. szeptember 9. AFW Ladula 45 C I.

¹⁵⁴⁵ Vukovics János számadása 1716–1717. AFW Ladula 45 A II.

¹⁵⁴⁶ Id. MNL OL P 108 Rep 41 Fasc. F Nr. 327–332., valamint a AFW Thököly Éva hagyatéka.

¹⁵⁴⁷ PILS 2002, 134.

viskolcz.noemi_5_22

A végrendelet két végrehajtó ura következetesen érvényesítette az 1716. augusztus 21-én elhunyt hercegasszony szempontjait és rendelkezéseit. Fő örököse fia, Esterházy József volt, aki a 80.000 forint értékű jószág és 30.000 forint követelés mellé Hegykőt és a háziékszereket kapta, de a tárgyalások során sikerrel fel tudott lépni további vagyonelemekért. Wienersdorf szerencsés 'nyertese', Nádasdy Pál, 30.000 forintnyi vagyont köszönhetett a nagynénjének. A hagyaték harmadik része a családtagok, barátok, támogatók mellett karitatív-jótékony célokra fordítódott, illetve Thököly Éva lelki üdvére, amelyért a katolikus egyház, de legfőképpen a ferencesek igyekeztek közbenjárni.

VIII. Összefoglalás

Egy kora újkori magyar arisztokrata asszony életéről átfogóan írni nem egyszerű dolog. Hiányoznak a kor- és mintaszerű példák. Életrajzok általában császárok, fejedelmek, királyok feleségeiről születtek és születnek. Ezek ma már túllépik az egyoldalú dinasztikus megközelítést – milyen családból érkezett, mekkora vagyont hozott és szült-e trónörökösöt –, és azt vizsgálják, hogy egy uralkodó társának milyen mozgástere és lehetőségei vannak, hogyan gyakorol befolyást a környezetére, hogyan hat a politikára a maga eszközeivel.¹⁵⁴⁸ Mert hogy ezek az eszközök, a legújabb kutatások alapján, igen sokrétűek. Bár egyik oldalról egyértelmű a nő alárendelt szerepe, a kevesebb joga, a törvények, szokások és ideológiák általi engedelmességre kényszerítése, a másik oldalról viszont bizonyos funkciókon keresztül a nők is szerephez jutnak: például utódok születésével, a gyermekek felnevelésével, normák és kulturális értékek közvetítésével, házasságok létrehozásával, kliens- és patrónusi rendszer működtetésével, érdekkijárással, konfliktusok generálásával vagy csillapításával.¹⁵⁴⁹ Az említett szempontok nemcsak az uralkodói feleségekre, hanem a korszak előkelő asszonyaira is vonatkoztathatók.

Thököly Éva eddig szinte észrevétlen életének bemutatásához elsődlegesnek bizonyultak a jó forrásadottságok. Férjével, Esterházy Pállal való mintegy 35 évnyi levelezésének, ha nem is maradt meg minden darabja (főleg Esterházy Pálé hiányoznak), de a 323 levél az említett női szerepkörök sokaságát engedi láttatni és az alapokat mindenképpen megteremtette egy biográfiához. Ám ez nem lett volna elég egy sokrétű élettörténet megrajzolásához, ehhez, paradox módon, kellett a megromlott házasság és a vele járó per adminisztrációja. Thököly Éva férjével való házastársi közössége az asszony 41 éves korában véget ért, férje vádjai alapján elítélték és fogságba vetették. A per, majd Thököly Éva rehabilitációért való küzdelmének az Esterházy hercegi levéltárban és a bécsi ferenceseknél fennmaradt több ezer oldalnyi anyaga, valamint sokszínű egyéb dokumentumok (kiadott és kiadatlan elbeszélő források, birtokjogi iratok, végrendeletek, egyéb levelezések) tették lehetővé a differenciáltabb gondolkodást egy különleges asszony fordulatos életéről.

Thököly Éva származását megvizsgálva megállapítható, hogy gazdag és előkelő családban született. Édesapja, Thököly István gróf, művelt, széleslátókörű, jó kedélyű és törekvő ember, Árva megye főispánja, aki Erdélyből hozott feleséget magának Gyulaffy Mária szemé-

¹⁵⁴⁸ A témához: KELLER 2016, 15–20.

¹⁵⁴⁹ KELLER 2010, 227.; STOLLBERG-RILINGER 2016, 246–247.

lyében. A fiatalasszony apai ágon az erdélyi Bethlen Gábort támogató elit egy tehetős családjából, anyai ágon a Bethlen famíliából származott. Nagyapja az a Bethlen István, aki fivére, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem halála után Erdély egyik jelentős politikusa volt. Gyulaffy Máriával tehát számottevő erdélyi jószágot és nagy vagyont nyert Thököly István. Felesége váratlan és korai elhunytát (1659) követően a gróf nem nősült meg többé, a gyerekek, Katalin, Mária, Imre és Éva, a rokonság és familiárisok felügyelete alatt növekedtek. Thököly István ügyesen építgette a két országban lévő birodalmát. Anyja, Thurzó Katalin révén Árva várának és uradalmának a közbirtokosai közé tartozott, és sorra szerezte meg a birtokostársaktól a porcióikat. Hasonló módon terjeszkedett az Illésházyak ellenében, a tőlük zálogba vett likavai jószágot a restaurált Likava várával együtt egyetlen fiának, Imrének ajándékozta. Az 1660-as években gyermekei erdélyi érdekeinek az érvényesítésére összpontosított. Élénken ápolta a rokoni kapcsolatokat a Rhédeyekkel. A Husztban lakó és nagy tekintélynek örvendő Rhédey Ferencné Bethlen Druzsina az utolsó élő gyermeke volt Bethlen Istvánnak, s a néhány rokon, köztük a Thököly gyermekek, busás örökségre számíhattak a nagynénjüktől. A megerősödő Apafi Mihály fejedelemmel szemben az apának azt még sikerült elérni, hogy Thököly Imrét Máramaros megye főispánjává nevezzék ki, azonban Husztot és Hunyadot kicsavarták a kezéből. 1670-ben már nemcsak az erdélyi birtokok, hanem a saját magyarországi helyzete miatt is fájhatott Thököly István feje. Mivel a Wesselényi-mozgalomban érintettnek találták, 1670 novembere elején I. Lipót magyar király parancsára a várait át kellett adnia az odaérkező katonaságnak. Thököly ellenállt, s amikor a Gottfried Heister tábornok és Esterházy Pál bányavidéki főkapitány által ostromlott Árva várában 1670. december 3-án örökre lehunyta a szemét, már csak két lánya, Mária és Éva voltak mellette. Thököly Katalin röviddel az ostrom előtt távozott újdonsült férje, Esterházy Ferenc oldalán, Thököly Imrét pedig Erdélybe menekítették. A két árvát a későbbiekben Esterházy Pál vette gyámságba és a kismartoni udvarába vitte őket. Thököly Mária 1674-ben Gersei Pethő Lászlóval kötött házasságot, Thököly Éva pedig gyámleányi státuszban az Esterházyaknál maradt.

1682 augusztusában, négy hónappal az első feleség, Esterházy Orsolya halála után, Esterházy Pál és Thököly Éva a menyegzőjüket tartották Kismartonban. Két nem egyenlő fél lépett házasságra egymással, s ez nemcsak a köztük lévő 24 év korkülönbségben nyilvánult meg. A férj a Magyar Királyság nádora, gróf, királyi főudvarmester, bányavidéki főkapitány, belső titkos tanácsos, ranggal, méltósággal és vagyonnal rendelkezett. A feleség ugyan grófnő, de 1670-ben vagyonát és a család hírnevét is elvesztve megtűrt árva gyermekként került a sógora bátyjához, egy olyan rokonhoz, akit addigi életében csupán néhány alkalommal látott.

Az Esterházy családnál nevelkedő fiatal nőnek viszonya lett a gyámajával, a kényes szituáció Esterházy Orsolya halálát követően rendezést kívánt.

Esterházy Pál nyilván mérlegelte, hogy milyen előnyökkel jár neki a házasság. Dinasztikus-örökösödési szempontból biztosítva látszott a család jövője, hiszen 1682-ben tíz gyermeke volt életben, köztük hét fiú, azaz nem szorult további örökösökre. Anyagi megfontolások sem játszhattak szerepet, hiszen Éva nem rendelkezett vagyonnal, bár kilátásban volt némi kártérítés az 1670-ben történt igazságtalan vagyonek Kobzás miatt. Presztízs és hírnév sem erősítette a felségárulással posztumusz elítélt Thököly István leányának a feleségül vételével. Ráadásul Éva fivére, Thököly Imre, ekkorra már komoly politikai ellenfelévé vált. Ugyanakkor Thököly Éva anyai ágról való előkelő származása (Bethlen-Gyulaffy) tagadhatatlan volt és a rendezetlen erdélyi birtokok ügye nyereséggel kecsegtetett. Mégis létrejött a házasság, aminek két oka lehetett. Az egyik politikai jellegű: ez volt a válasz Thököly Imre és Zrínyi Ilona 1682 júniusi kézfogójára, annak a pendantja, amelynek a kuruc vezért kell megbékéltetnie. A másik ok kétségtelenül a kettőjük között lévő szerelem, amelynek a feleség erotikus vágyaiban való kifejeződése a levelezés korai szakaszában is megjelent.

Miért volt fontos a házasság Thököly Évának? Dinasztikus-örökösödési szempontból érthető, hogy saját családra vágyott. Három idősebb testvére már mind házas volt, Thököly Katalinnak gyermekei is születtek Esterházy Ferencről. Az Esterházyak rangja és hírneve a magyar elithez való tartozást biztosította, a férj tetemes vagyona pedig a jómódot és a közös gyermekeknek a megfelelő örökséget. A nincstelen gyámleányból a nádor feleségévé válni, kétségtelenül meseszerű felemelkedés. A két fél nézőpontjait egymás mellé téve, a házasság egyértelműen Thököly Évának kedvezett, az ő érdekei kívánták a helyzete sürgős rendezését.

A házasság első éveinek egymást segítő és szeretetteljes atmoszférája nyilvánvaló a levelezés alapján. Katrin Keller „Arbeitspaar”-nak nevezi az ilyen egymással szövetséges, jól együttműködő házaspárokat.¹⁵⁵⁰ Gyermekeik születtek, Thököly Éva bekapcsolódott a férje üzleti ügyeibe és gazdálkodásába, támogatta törekvéseiben, előrehaladásában. Kölcsonösen szívességeket tettek egymásnak, a fiatalasszony sokat törődött a férje egészségével és a gyerekek nevelésével, az uralkodó utasítására neki kártérítésként utalt 22.500 forintot is a férje rendelkezésére bocsátotta. Cserében Esterházy kötéslevélben és a végrendeleteiben gondoskodott a feleségéről, gálans ajándékokat vásárolt, s mivel Thököly Évának megtetszett a gazdaasszonyság, kisebb majorságokat adott a kezelésébe. Az ekkori életszakasz megkoronázásának tekinthető, amikor Thököly Évát felvették a csillagkeresztes hölgyek rendjébe, s ezzel a

¹⁵⁵⁰ KELLER 2010, 234.

Habsburg Birodalom dámáinak egy szűk, kivételezett körébe került. A minden bizonnyal a férje befolyása révén (is) elnyert kitüntetést az aranygyapjú érdemrend női párjának tekintették.

A mostoha- és a közös gyermekek nevelése csak részben hárult Thököly Évára. Az első házasságból származó nagyobb fiak már felnőttek vagy iskolába jártak, a lányok pedig a kolostori életre készültek. Azonban a halál mindig és mindenkor jelen volt a család életében. 1682 és 1693 között nyolc gyermek hunyt el, közülük öt Thököly Évát volt. Az életben maradt közös gyermekek, Anna Terézia és József sorsa folyamatosan foglalkoztatta Évát, egyet biztosan tudott, hogy nem szeretné egyházi pályára irányítani őket.

Az atyafiság, a szűkebb-tágabb rokonság hálózata a kor politikai és vagyoni viszonyainak egyik mozgatóereje.¹⁵⁵¹ A jó kapcsolatok ápolása, az atyafiak kölcsönös segítése, az előmenetel támogatásával a dinasztia nagyságának és dicsőségének a kiterjesztése hangsúlyos kívánságként jelent meg Esterházy Pál végrendeleteiben. Thököly Évának kevés olyan rokona maradt, akikkel ténylegesen kapcsolatot tarthatott. Két nővére mindenképpen ide számítható. A két Esterházy-Thököly házaspár rendszeresen összejárt, Esterházy Ferenc mindenben követte bátyja akaratát, Katalin és Éva is összetartottak egymással. Ferenc 1683-ban bekövetkezett váratlan halála után Thököly Katalinnak sok nehézséggel kellett megküzdenie, ő azonban nem palatinusné hűgához, hanem magához Esterházy Pálhoz fordult segítségért.¹⁵⁵² Thököly Mária szintén a közvetlen utat választotta sógorához. Gyorsan véget érő első házassága után 1680-ban Nádasdy Istvánnak nyújtotta a kezét, aki szimpatizált a kuruc mozgalommal, így annak bukásával elvesztette a vagyonát. Mária több könyörgő levélben próbálta Esterházy Pált meglágyítani, ami végül is sikerült neki.¹⁵⁵³ Amikor 1690-ben ékszereket lopott el tőle egy Königné nevű bizalmasa, húga ugyan segített az ügy felgöngyölítésében,¹⁵⁵⁴ de mégsem látjuk Thököly Évát abban a klasszikus közbenjárói-közvetítői szerepben („Fürbitterin”, „Fürsprecherin”), amely a pozíciójából adódott volna.¹⁵⁵⁵ Bátyjával, Thököly Imrével 1670 óta nem volt semmilyen kapcsolata Évának. A rebellis gróf sikerei csúcsán is csak annyit tudott elérni, hogy a hűgának írt néhány levelére – erős kontroll alatt született – választ kapjon, családi találkozásra a források alapján egyszer sem került sor. Olyan dokumentumok sem ma-

¹⁵⁵¹ ERDÉLYI 2019c, 158–159.

¹⁵⁵² Thököly Katalin Esterházy Pálnak, Pápa, 1688. március 18. és Sopron, 1694. február 21. MNL OL P 125 Nr. 4138. és 4140.

¹⁵⁵³ Thököly Mária Esterházy Pálnak, Sempte, 1687. január 16. és 1690. október 29. MNL OL P 125 Nr. 4144. és Nr. 4145

¹⁵⁵⁴ Az ékszerlopási ügy: Thököly Mária Esterházy Pálnak, Sopron, 1690. november 2. és Kismarton, november 10. MNL OL P 125 Nr. 5539–5540.; Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1690. november 26. MNL OL P 125 Nr. 540.

¹⁵⁵⁵ KELLER 2016, 20–21.

radtak, amelyek Thököly Évának bármilyen hídszerepére utalnának a férje és a bátyja között. Esterházy Pál ellenségének tartotta és a haza elvesztésével vádolta Thököly Imrét, a vele való leszámolást személyes ügyként kezelte. Hogy ez hogyan jelent meg a feleségével való viszonyában, nem ismert, de úgy tűnik, hogy a sógora felé irányuló haragját és ellenszenvét nem fordította Thököly Éva ellen.

Thököly Éva feleségként más nőekkel ellentétben nem idegen helyre került. Több mint tíz éve élt a kismartoni udvarban, jól ismerte a családtagokat és az udvart. A gyámapijával kialakult viszonya miatt a környezet ellenségessé vált vele szemben, ez különösen kitapintható volt az Esterházy Orsolya halála és a menyegző közötti négy hónapban. A kézfogó után azonban nemcsak az ő ügyességén múlt, hogy új legitimitását hogyan tudja érvényesíteni, hanem a befogadó közösségen is. A feleség jogilag a férfi alá van rendelve, de a szokásjog szerint férjével együtt gyakorolja az uralmat a család és a háztartás fölött s mindenki engedelmességgel tartozik neki.¹⁵⁵⁶ Ez olyasmiben lenne megfogható, mint a tisztviselőknek szóló utasítások vagy akár a saját női udvarának a rendtartása, de ilyen Thököly Évától nem ismert. Viszont már 1688-ból idézhetők olyan levélrészletek, ahol az udvari tisztek engedetlenségéről, ellenségeskedéséről panaszkodott.¹⁵⁵⁷ Az úrnőnek befolyása van az udvari élet minden napjainak alakítására, az ő feladata (is) a reprezentációs feladatok megszervezése a szertartásokon át az ünnepekig bezárólag. Erre sem látunk példát, s az a benyomásom, hogy ezekben az ügyekben főként Esterházy Pál intézkedett. Ő 1652-től, azaz második házasságkötésekor már harminc esztendeje viselte a családfői tisztséget, és kialakultak azok a döntési mechanizmusok, amelyeken az új feleség sem tudott változtatni. Az udvarban az úrnőnek kötelezettségei közé tartozott az alattvalókkal való törődés, a jótékonyság gyakorlása, a könyörületesség.¹⁵⁵⁸ Thököly Éva például egy török rab ügyében írt a férjének, aki a szabadulásáért kért 200 forintnál csak kevesebbet tudott letenni, de a hercegasszony közbenjárására, hogy „jobb is volna megmenekedni tőle, mivel már vén és beteges”, elengedték.¹⁵⁵⁹ Máskor a „tíslér”, az asztalos könyörgött munkáért, akit Thököly Éva be is ajánlott Esterházy Pálnak, hogy a bécsi építkezéseken dolgozhasson.¹⁵⁶⁰

Az első néhány, szinte idillikusnak nevezhető év után elkezdtek sokasodni a nehézségek a házasságban. A problémáknak több nagy csoportja alakult ki. Első helyen említhető, hogy Thököly Éva házassági és özvegyi jogait érezte sérülni, ezzel együtt fia és lánya öröksé-

¹⁵⁵⁶ KELLER 2010, 226.

¹⁵⁵⁷ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1688. március 22. és 26. MNL OL P 125 Nr. 526. és 527.

¹⁵⁵⁸ KELLER 2016, 20–21.

¹⁵⁵⁹ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1690. január 13., 1690. február 8. és Sopron, 1690. február 15. MNL OL P 125 Nr. 533–535.

¹⁵⁶⁰ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1688. március 22. MNL OL P 125 Nr. 526.

ge miatt is aggódott. A házasság jog szerint a feleségnek a rangjához méltó ellátást kell biztosítani. Thököly Éva visszatérő panasza, hogy sem udvartartása, sem ellátása nem megfelelő. Továbbá a vagyongyarapításban a férj mellett a feleség is szerzőtársnak tekintendő, ha és amennyiben az ezekre vonatkozó okiratokba is bekerül. Thököly Évát azonban kihagyta ezekből a férje, és az asszony szerint az özvegyi öröklési jog, valamint a gyermekei jussa a férje által végrendeletekben meghatározott keretei sem voltak elégségesek.

Következő problémakörként azonosítható, hogy Esterházy Pál udvara három évtizedes működésének sajátosságaiból fakadóan kialakult egy hierarchia és egy munkarend, amit kezdetben elfogadott Thököly Éva, de az évek múlásával méltóságát és becsületét érezte megsértve azáltal, hogy a tisztek nem engedelmeskedtek neki. Az utasításait nem teljesítették, sőt, nyíltan ellentmondtak a hercegasszonynak. Az ellenséges légkör a szűkebb családot is áthatotta, különösen az első számú hitbizomány örökösévé előlépett Mihály és a legidősebb lány, az ágostonos apáca Krisztina viseltettek ellenszenvvel mostohaanyjuk irányában. De a főúri társaság sem kímélte Thököly Évát. Draskovich Jánosék nemcsak a Thököly család és Thököly Imre bukásán gúnyolódtak, de bécsi intrikáknak és pletykáknak is hitelt adva, rangjához méltatlan magatartást vetettek az asszony szemére.

Mindezzel párhuzamosan a hercegasszony egyfajta öntudatra ébredése, önállósodása ment végbe. Előbb kisebb birtokokat, kerteket, szőlőket, malmokat vásárolt. Pénzügyi helyzetének javulásával egyre nagyobb jószágokat, így Szent Margarétát, Hegyköt, Zarányt, Sércet is meg tudta szerezni férje zálogbirtokaiból. Ezeken saját gazdálkodást folytatott, állatokat tartott, szőlőt ültetett és bort termelt. Bekapcsolódott az erdélyi marha- és sókereskedelembé, sőt, hitelezni is kezdett. Ehhez az anyagi alapokat az erdélyi családi birtokok jogi helyzetének tisztázása, a jószágok visszaszerzése és az erdélyi elittel, elsősorban II. Apafi Mihállyal való megegyezés teremtette meg. A vagyontalan gyámleány az 1690-es évek végére vagyonos asszonnyá vált. Birtokai és jószágai értéke a korabeli becslések szerint meghaladta a 100.000 forintot.

Az anyagi föllendülés Thököly Évának a férjétől való függetlenedését is magával hozta, mindez a magabiztosság növekedésével és a saját egyéniség megtalálásával járt együtt. A férjétől külön fürdőkúrák és a Thököly Éva pezsgő társasági élete gyakran képezte a házaspár levelezése témáját, ennek fényében feltűnő, hogy Éva olyan közös családi eseményeken való részvételt elutasított, mint Esterházy Gábor eljegyzése Bécsben 1693-ban. A hercegasszony az évek során egy saját bizalmasi kört is kiépített magának, egy bizonyos Prankné és Vukovics János voltak az állandó kísérői, akik emiatt az Esterházy-udvar támadásainak a célpontjává váltak.

Önállósodásával Thököly Éva szokásjogokat sértett meg és határokat lépett át, amit Esterházy Pál kezdetben még megbocsátott, a későbbiekben azonban egyre nehezebben tűrt. Az 1692 február végén kirobbant minden addiginál nagyobb veszekedés a házaspár szétköltözésével végződött. Thököly Éva az egyház közvetítését kérte, s nagy tekintélyű szerzetesek mellett Kollonich Lipótot is bevonták a helyzet rendezésébe. Az akkori kalocsai érsek mindkét felet a békességes együttélésre intette, Esterházy Pált a felesége rang szerinti tartására, Thököly Évát engedelmességre, a megfelelő társaság megválasztására, valamint arra figyelmeztette, hogy ne idegen jószágokat vásároljon, hanem a férje gazdálkodását támogassa.

A házaselek kibékültek, de 1692 után nem született több gyermekük, holott Éva még ekkor csak 33 éves volt. A problémák is megmaradtak és újult erővel törtek a felszínre. Az öröklés kérdése a herceg szempontjából megoldódni látszott. 1695-ben a fiai közül már csak hárman éltek: Mihály, Gábor és József. Nekik három hitbizományt hozott létre az ekkor kelt végrendeletében és az azt kiegészítő *codicillus*ban 1696-ban. A dinasztia ékköveit összpontosító hitbizomány – a két legfontosabb rezidenciával, Kismartonnal és Fraknával, valamint azok berendezésével együtt – a legidősebb Mihályt illette. Esterházy Gábor a Balatontól délre terülő jószágokat, Esterházy József a legtávolabbi, felső-magyarországi birtokokat örökölte. Thököly Éva özvegységére Köpcsény várát és uradalmát kapta haszonélvezetre és egy 30.000 forint értékű tárgyegyüttest szabad rendelkezésre, amivel nem volt elégedett.

A házaspár kezdeti jó együttműködése az 1690-es évtizedre az élet különböző területein kudarcot vallott. Kapcsolatuk megromlott, viszályok és intrikák terhelték a mindennapjait, ezek egy része szándékoltan a nyilvánosság elé is került, ami a család hírnevét, mindkettőjük méltóságát sértette és a nádori házaspár mintaszerű házasságába vetett bizalmat ingatta meg. Thököly Éva egyébként a reprezentatív-protokolláris palatinusnéi szerepben sem látható. Vagy a források hallgatnak ebben az ügyben vagy egyszerűen hiányzik az eseményekről. Nincs olyan társasági szerepköre, mint amelyet például Széchy Mária vállalt Wesselényi Ferenc mellett, aki a férje halála után is politikai tényezőként viselkedett, sőt, a Wesselényi-mozgalomban betöltött szerepe miatt el is ítélték. Sorsa annyiban mégis rokonítható Thököly Évával, hogy 1671 és 1675 között fogságban tartották Bécsben, évi 1200–1500 forint tartásdíjból kellett megélnie, majd kőszegi száműzetésben fejezte be az életét.¹⁵⁶¹ Thököly Évának nem ismertek a politikai nézetei, és a férje hivatalaiból fakadó reprezentatív kötelezettségeket sem kedvelhette, legalábbis az 1690-es évekből hozhatók olyan példák, hogy elutasítja a férje oldalán való megjelenést.

¹⁵⁶¹ JANKOVICS 2019, 56–63.

Thököly Éva család- és udvarbeli legitimációja tehát nem volt sikeres, nem tudta magát elfogadtatni sem a mostohagyermekkel, sem a férje familiárisaival és udvari tisztjeivel. Vagyoni és dinasztikus kérdésekben sem értett egyet Esterházy Pállal, házastársi és özvegyi vagyoni jogaiban is mellőzve érezte magát, valamint gyermekei, József és Terézia örökségét sem látta biztosítottak. A hercegasszony vagyoni gyarapodása, önállósodása és öntörvényűsége többek érdekét sértette, főként Esterházy Mihályét, mégpedig az értékes birtokok zálogba vételével. A konfliktusokat csak átmenetileg tudták kezelni, az ideiglenes megoldások csak rövid időre hoztak békét.

Thököly Éva sorsában 1700-ban következett be az a tragikus fordulat, amely a hátralévő életét meghatározta. Ennek az évnek a nyarán a férje azzal vádolta meg Bécsben az alsó-ausztriai tartományi bíróságon, hogy meg akarta őt mérgezni. A per anyaga nem maradt meg, csak az 1700 karácsonyán kihirdetett uralkodói határozat, amely a hercegasszonyt mérgezés kísérletében bűnösnek találta és meghatározatlan időre fogságra ítélte. Thököly Éva soha nem ismerte el a bűncselekmény elkövetését. Esterházy Pál az egyház színe előtt kezdeményezte a feleségétől az elválasztást, így kánonjogi szempontból az 1700–1713 közötti időszakban a közös ágytól és asztaltól tartósan szétváltak, de a válás (*separatio*) nem ment végbe, férj és feleség maradtak. A botrányos ügy előnyeit és hátrányait mérlegre téve azt lehetett megállapítani, hogy Thököly Évának nem származott volna haszna a férje meggyilkolásából, ellenben Esterházy Pál és elsősorban a legidősebb fiú, Mihály, több szempontból is profitáltak: a hercegasszony félreállításával a konfliktusok megszűnnek, a vagyon a család kezébe jut. A bécsi helyszín kiküszöbölte Esterházy Pál nádor érintettségét, a per menetébe azonban kapcsolatai révén így is belelátott. Thököly Éva javait, birtokait – készpénzét, kismartoni tárházát, soproni házát, margarétai, hegykői, köpcsényi kúriáit és jószágait –, fogságba vetése után szinte azonnal kisajátították. Az 1700. augusztus-december közötti időszakban feltűnő Esterházy Pál *disszimulatív* magatartása, amellyel sokáig a feleségét is megtévesztette, azt sejtetvén, hogy nem ő a folyamat mozgatórugója.

Thököly Éva nem törődött bele a sorsába, hanem ügyvédet fogadott és pártfogókat keresett. Utóbbiakat a bécsi udvarban befolyást szerzett egyházi személyekben találta meg. Segítségükkel két ponton lépett fel a bécsi udvarban rokoni és baráti kapcsolatokkal rendelkező Esterházy Pál ellen. Egyrészt azt használta ki, hogy az ítéletben nem határozták meg a fogság idejét, másrészt a férjét és a családját hatalmaskodással s birtokfoglalással vádolta meg. Panaszainak 1701 szeptemberében a Titkos Konferencia egy alkalmi bizottsága helyt adott és vizsgálatot indítottak. Az ülésen résztvevő Kollonich Lipót javaslatára az uralkodó 1701. október 21-én kelt határozatában szabadon bocsátották a hercegasszonyt, tartózkodási helyül az

alsó-ausztriai Sankt Pöltenet jelölték ki, ellátásáról továbbra is Esterházy Pálnak kellett gondoskodnia.

A vagyoni kérdésekben Esterházy Pál elszámította magát és megegyezésre kényszerült. Erre 1702. július 1-jén került sor Bécsben. A szerződésben Thököly Éva lemondott magyarországi birtokairól és elfogadta, hogy nem léphet a Magyar Királyság területére, cserében Esterházy Pál megígérte, hogy Éva 80.000 forint értékű birtoka után tőkekamatot fizet, valamint átad 50.000 forint készpénzt és az ingóságokat, beleértve felesége ékszereit és a kincstárát. A szerződés pontjait azonban Esterházy Pál nem tartotta be, ezért a következő években Thököly Éva, aki az őt ért kárt több mint 100.000 forintra becsülte, többször kezdeményezett végrehajtási eljárást a férje ellen. Nehéz alkufolyamatok során csak részben tudta a követeléseit érvényesíteni. Kettőjük vitái az alsó-ausztriai tartományi bíróság állandó persorozata lett.

A következőkben még két fontos személyes célt sikerült Thököly Évának elérnie azt is kihasználva, hogy 1705-ben elhunyt I. Lipót császár és magyar király és a fia, József lépett a helyére. 1706. október 21-iki rendeletében I. József visszaadta Thököly Éva szabadságát, aki ekkortól kezdve Magyarország területét kivéve szabadon cselekedhetett és mozoghatott, megszűntek a korlátozások. A hercegasszony azonban nem elégedett meg ennyivel, hanem a teljes rehabilitációját és becsülete helyreállítását kívánta. Erre a meghurcoltatását követően több mint hét évvel került sor, 1708. március 2-án az uralkodó nemcsak hogy visszahelyezte korábbi méltóságába és jogaiba, hanem azt is megparancsolta, hogy bűncselekményt senki ne merjen neki felhánytorgatni.

Thököly Éva ezekben az években Bécshez közel, Alsó-Ausztriában szerzett kisebb birtokokat, Donaudorfban, Tribuswinkelben, majd Wienersdorfban, sőt, Bécsben a Riemergasén is vásárolt egy házat. Életvitele és udvartartása szerényebb lehetett a korábbiaknál, de szabadon élhetett. Férjével továbbra is tartotta a kapcsolatot, utolsó fennmaradt levelében békülékeny hangot ütött meg: „ha valamiben kegyelmeddel együtt laktomban megbántottam is kegyelmedet, tulajdonítsa ifjúságombéli gyarlóságomnak” – írta neki.¹⁵⁶²

Thököly Éva halálakor a birtokokban, ingatlanokban, készpénzben, kölcsönökben és értéktárgyakban fekvő vagyona több mint 170.000 forintot tett ki. 1708-ban kelt végrendeletét három pótvégrendelettel egészítette ki. Fő örökösére, fiára, 'virtuálisan' 80.000 forint értékű jószágot és 30.000 forint követelést, ténylegesen Hegykőt és a háziékszereit hagyta. Bőkezűen megemlékezett a Thököly családtagokról, barátnőiről és a mellette kitartó alkalmazottakról is,

¹⁵⁶² Thököly Éva Esterházy Pálnak, Tribuswinkel, 1712. december 24. MNL OL P 125 Nr. 683.

háláját és mecenatúráját azonban leginkább a katolikus egyház, azon belül is a ferences rend élvezhette a nehézségek során neki nyújtott lelki támaszért és pártfogásért.

Thököly Évának a források alapján kibontható személyisége egy nyílt, eleven, érzékeny nő benyomását kelti. Nem ismert, hogy az Esterházy-udvarban milyen nevelésben részesült, de rendelkezett egy nagyfokú természetes intelligenciával, gyorsan és könnyen tanult. Rendkívül jó megfigyelő volt, erre már a 19 évesen írt levelei is példát szolgáltatnak, amikor vetélytársát, Esterházy Orsolyát tartotta szemmel. A gyakori bécsi utazások alatti benyomások, a badeni előkelő társaságban hallott hírek, a férje kreatív egyénisége is hatással voltak rá. A kúriái, házai berendezései kifinomult ízlésről, gazdag és színes környezetről, a legújabb divat követéséről tanúskodnak. Többféle hírlapot járatott, olvasott és beszélt németül. Temperamentumos, szenvedélyes, vitatkozó természetű volt, aki a meggyőzésben és érvelésben felvette a versenyt a férjével. A pátereket patakozó könnyeivel és végeláthatatlan panaszaival vont a maga oldalára. A férje embereit a gyorsan pergő beszédével riasztotta el. Lobbanékony természete azonban nehézségeket is okozott neki. A szokásjogot, különösen a nőkre vonatkozó társadalmi elvárásokat figyelmen kívül hagyta, ha úgy vélte, hogy az érdekei ezt kívánják. Ez a törekvése, az érdekérvényesítés képessége és az erős öntörvényűsége emelte ki és segítette át a nehéz helyzeteken, de ez az öntörvényűség egyben, amely a házassága megromlását okozta.

Thököly Éva sorsa rendkívülinek mondható a korban. Gazdag grófkisasszonyból hirtelen családját és vagyonát veszített árvaként került idegen udvarba, majd a gyámajával kötött házasságával a Magyar Királyság legmagasabb státuszú asszonya lett. 1700-ban ismét elvesztette szabadságát és méltóságát, majd ebből a helyzetből is kiverekedte magát, holott a nemesasszonyok elszegényedése ismert jelenség volt a korban. Férje halála után három évvel 1716. augusztus 21-én hunyt el, 57 évesen, a bécsi házában. Az Esterházyakról többet nem akart tudni, nem engedte, hogy Kismartonban vagy más Esterházy-kriptában temessék el. Ferences pártfogói Bécshez közeli kegyhelyén, Maria Lanzendorfban találta meg végső nyughelyét, művészien faragott epitáfiuma a templomban látható, ahol az emlékét a mai napig ápolják. Esterházy Pál első házasságából származó fiainak, Mihálynak és Gábornak nem voltak fiú örökösei. Az Esterházy hercegi ág a fennmaradását a Thököly Évától született Esterházy Józsefnek köszönhette.

IX. Függelék

1. Esterházy Pál végrendeletei

	Keltezés / Jellemzők	Jelzet	Nyelv	Kiadás
1.	Végrendelet Fraknó, 1664. január 8. saját kezű, pecséttel Kiegészítés: Fraknó, 1664. április 25.	MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 53.	magyar	MERÉNYI 1911a
2.	Végrendelet Fraknó, 1668. január 10. saját kezű, pecséttel mellette Esterházy Orsolya megerősítő aláírása	MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 54.	magyar	kiadatlan
3.	Végrendelet Kismarton, 1678. január 1. saját kezű, pecséttel mellette Esterházy Ferenc és Esterházy Orsolya, Esterházy János, Esterházy Mihály, Fabiánkovich Ferenc, Wkmanich György, Benkovich Ágoston, Ráttkay György aláírásai pecsétekkel	MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 55.	magyar	MERÉNYI 1911b
4.	Végrendelet Kismarton, 1682. szeptember 8. saját kezű, pecséttel mellette Draskovich Miklós és Esterházy Ferenc aláírásai pecsétekkel	MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 56. másolata uo. Nr. 79.	magyar	kiadatlan
5.	Végrendelet Kismarton, 1683. május 18. saját kezű, pecséttel	MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 57.	magyar	kiadatlan
6.	Végrendelet Kismarton, 1685. március 10. saját kezű, pecséttel mellette Csáky István, Draskovich János, Illésházy György, Zichy István, Fabiánkovich Ferenc, Thomas Wallberger aláírásai pecsétekkel	MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G Nr. 58.	magyar	kiadatlan
7.	Végrendelet Fraknó, 1689. február 12. saját kezű, pecsét mellette: Kismarton, 1689. február 14. Nádasdy Ferenc, Esterházy Zsigmond, Szenté Bálint, Révay	MNL OL P 108. Rep. 4 Fasc. G Nr. 59 másolata uo. Nr. 60. és Nr. 80.	latin	kiadatlan

	Keltezés / Jellemzők	Jelzet	Nyelv	Kiadás
	Elek, Amádé Ádám, Révay Zsigmond, Fabiánkovich Ferenc, Pinyneyi János aláírásai pecsétekkel mellette Kismarton, 1691. szeptember 2. Esterházy Miklós Antal aláírása mellette Kismarton, 1693. április 4. Esterházy Mihály, Esterházy Gábor aláírásai			
8.	Codicillus Kismarton, 1692. július 10. saját kezű, pecséttel	MNL OL P 108. Rep. 4 Fasc. G Nr. 61. másolata uo. Nr. 62. és Nr. 81.	latin	kiadatlan
9.	Végrendelet Fraknó, 1693. július 8. saját kezű	MNL OL P 108. Rep. 4. Fasc. G Nr. 63. másolata uo. Nr. 81.	latin	kiadatlan
10.	Codicillus Kismarton, 1693. július 1. nem saját kezű, de az aláírás a végén eredeti	MNL OL P 108. Rep. 4. Fasc. G Nr. 64.	latin	kiadatlan
11.	Codicillus 1693. október nap hiányzik saját kezű	MNL OL P 108. Rep. 4. Fasc. G Nr. 65.	latin	kiadatlan
12.	Végrendelet Kismarton, 1694. szeptember 10. nem saját kezű, de az aláírás a végén eredeti, pecséttel	Budapest, MNL OL P 108. Rep. 4. Fasc. G Nr. 66. másolata uo. Nr. 67 és Nr. 68.	latin	kiadatlan
13.	Codicillus Kismarton, 1694. szeptember 15. saját kezű, pecséttel	MNL OL P 108. Rep. 4. Fasc. G Nr. 69.	latin	kiadatlan
14.	Végrendelet Nagyszombat, 1695. március 2. nem sajátkezű, de az aláírás a végén eredeti, pecséttel mellette Esterházy Miklós, Esterházy Mihály és Esterházy Gábor aláírásai mellette Gyarmati Balassa Pál, Dolny István, Illésházy Miklós, Maholány János, Szenté Bálint, Pinneyei János, Nagy István aláírásai pecsétekkel	MNL OL P 108. Rep. 4 Fasc. G Nr. 70. másolata uo. Nr. 72. és 73. magyar fordítása: Acta Varia, P 113 IV. B. 19. Nr. 7.	latin	ERDÉLYI 1912, 198–222.
15.	Végrendelet Kismarton, 1696. december 8.	MNL OL P 108 Rep. 4 Fasc. G	latin	kiadatlan

	Keltezés / Jellemzők	Jelzet	Nyelv	Kiadás
	I. Lipót megerősítése, Bécs, 1699. január 2. I. Lipót és Matyasovszky László nyitrai püspök aláírásával, pecsét nincs. Mellékelve egy nyugta, miszerint a megerősítésért („pro confirmatione”) Esterházy Pál 1500 forintot fizetett, Bécs, 1699. június 12.	Nr. 71. másolata uo. Nr. 83. és NRA Fasc. 353 Nr. 1 (latin egykorú kamarai másolat)		
16.	Codicillus Kismarton, 1696. december 8. saját kezű, pecséttel	MNL OL P 108. Rep. 4 Fasc. G Nr. 72.	latin	kiadatlan
17.	Codicillus Fraknó 1706. február 28. saját kezű, pecséttel	MNL OL P 108 Rep. 4. Fasc. G. Nr. 73.	latin	kiadatlan
18.	Codicillus Pozsony, 1708. szeptember 1. nem sajátkezű, de az aláírás a végén eredeti mellette: Berényi Péter, Berényi György, Berényi Pál, Horváth Simon, Mednyánszky Pál, Kersmarich György aláírásai, pecsétekkel	MNL OL P 108. Rep. 4. Fasc. G. Nr. 74.	latin	kiadatlan
19.	Codicillus Pozsony, 1709. március 22. nem sajátkezű, de az aláírás a végén eredeti, pecséttel mellette Horváth Simonsich János, Skarbala András, Meskó Ádám, Berényi Péter, Berényi György, Berényi Pál, Mednyánszky Pál aláírásai, pecsétekkel	MNL OL P 108 Rep. 4. Fasc. G Nr. 75.	latin	kiadatlan
20.	Codicillus Kismarton, 1713. február 24. nem sajátkezű, de az aláírás a végén eredeti, pecséttel mellette Ugrinovich Pál, Haller Zsigmond, Nagy István, Meskó Ádám, Zeke István, Trimmel Mátyás, Mottesiczky György aláírásai, utána megjegyzés, hogy 1713. július 13-án publikálták	MNL OL P 108 Rep. 4.Fasc. G. Nr. 76. másolata uo. Nr. 77. és 78., valamint NRA Fasc. 353 Nr. 2 (latin egykorú kamarai másolat)	latin	kiadatlan

2. Kronológia¹⁵⁶³

1659. február 1. Késmárk	Thököly Éva születése, szülei Thököly István és Gyulaffy Mária
1659. november 19.	Édesanyja, Gyulaffy Mária halála
1670. november 15. Árva vára	Thököly Katalin és Esterházy Ferenc házasságkötése
1670. november–december	Esterházy Pál részt vesz a felsőmagyarországi főurak elleni hadjáratban
1670. december 3. Árva vára	Thököly István halála
1671. július 3. Bécs	Thököly Mária és Éva gyámja Esterházy Ferenc
1672. január 30. Bécs	Thököly Mária és Éva gyámja Esterházy Pál
1674. április 2. Kismarton	Thököly Mária és Gersei Pethő László házasságkötése
1680. december Ungvár	Thököly Mária és Nádasdy István házasságkötése
1681. június 13. Sopron	Esterházy Pál nádorrá választása
1682. március 31. Kismarton	Esterházy Orsolya, Esterházy Pál első feleségének halála
1682. június eleje Kismarton	Esterházy Pál és Thököly Éva eljegyzése
1682. június 15. Munkács	Thököly Imre és Zrínyi Ilona házasságkötése
1682. augusztus 9. Kismarton	Esterházy Pál és Thököly Éva házasságkötése
1682. december 27. Madrid	Esterházy Pált felveszik az aranygyapjas rend lovagjai közé
1683. július 21. – augusztus vége Bécs-újhely, Linz, Passau	Esterházy Pál és családja elmenekül a török elől
1683. szeptember 12.	Esterházy Pál részt vesz Bécs védelmében és a kahlenbergi csatában
1683. október 16. Keresztúr	Esterházy Ferenc halála
1684. július–október	Esterházy Pál részt vesz Buda ostromában

¹⁵⁶³ Az általam készített és Király Péter által kiegészített kronológia szerepel az *Esterházy Pál és Thököly Éva levelezése* kiadványunkban is.

viskolcz.noemi_5_22

1684. június 7.	Esterházy Mária Anna Terézia születése
1685. május 5. Kismarton	Esterházy Pál kötéslevele Thököly Évának birto- kokról és egyéb javakról
1687. augusztus 8. Kismarton	Esterházy Pál zálogba adja Szent Margarétát Thököly Évának, aki ott a következő években gaz- dálkodik és a kúria kedvelt tartózkodási helye lesz
1687. december 7. Pozsony	Esterházy Pál elnyeri a német-római birodalmi her- cegi címet
1687. december 9. Pozsony	I. József magyar királlyá koronázása Esterházy Pál részvételével
1688. április 4. Kismarton	Thököly Éva magyar nyelvű végrendelete
1688. május 7. Kismarton	Esterházy József Simon Antal születése, az ő vona- lán marad fenn az Esterházy hercegi ág
1689. november 26. Pozsony	Esterházy László pozsonyi kanonok halála
1690. május 25. Bécs	A házaspár nézeteltéréseinek első nyilvánosságra kerülése, Thököly Éva tiltakozólevele Esterházy Pál ellen
1691. szeptember 30. Bécs	Thököly Éva zálogba adja erdélyi birtokait II. Apafi Mihálynak
1693. szeptember közepe – 1696. július között	Thököly Mária és Johann Heinrich Baptist Tournon házasságkötése
1694. május 24. Bécs	Kettős esküvő: Esterházy Mihály és Anna Marg- herita Tizzone Biandrata, valamint Esterházy Gábor és Margaretha Christina von Abensberg-Traun há- zasságkötése
1695. augusztus 5. Pozsony	Esterházy Miklós tinnini püspök halála
1695 nyara (?)	Thököly Katalin és Karl Joseph Jörger zu Tollet házasságkötése
1696. július 19. Pozsony	Thököly Éva zálogba adási szerződése II. Apafi Mihállyal
1697. november 24. Bécs	Thököly Katalin és Johann Jakob Löwenburg há- zasságkötése

viskolcz.noemi_5_22

1700. augusztus, Bécs	Thököly Évát fogságának kezdete
1700. december 23. Bécs	I. Lipót ediktuma Thököly Éva elítéléséről és a tullni kolostorba való elzárásáról
1701. október 21. Bécs	Uralkodói döntés Thököly Éva tullni kolostorból való kiengedéséről, letelepedését Sankt Pöltenben engedélyezik, a várost nem hagyhatja el
1702. július 1. Bécs	Thököly Éva és Esterházy Pál első vagyoni megegyezése
1703. február 11. Pozsony	Esterházy Terézia házasságkötése Erdődy György-gyel
1704. március 13.	Esterházy Gábor halála
1704–1705	Thököly Éva megvásárolja az alsó-ausztriai Donaudorfot, amit 1713-ig birtokol, 1705–1707 között rendszeres tartózkodási helye
1705. május 5.	I. Lipót magyar király halála
1705. szeptember 13. Izmit (Törökország)	Thököly Imre halála
1706. március 18. Fraknó	Thököly Éva és Esterházy Pál második vagyoni megegyezése
1706. október 21. Bécs	I. József részlegesen rehabilitálja Thököly Évát, a Wienerwald területén szabadon utazhatott
1707. május 22. Bécs	Esterházy József és Maria Octavia Gilleis eljegyzése
1707. április 30.	Thököly Éva megvásárolja Tribuswinkelt, 1707–1714 között a kastély az egyik tartózkodási helye
1708. március 2. Bécs	I. József teljesen rehabilitálja Thököly Évát
1708. augusztus 10. Bécs	Thököly Éva végrendelete
1709. augusztus 8. Bécs	Thököly Éva megvásárolja Leopoldstadtban a kert és a házat
1709. december 22. Bécs	Esterházy József és Maria Octavia Gilleis házassága, Thököly Éva nem lehet jelen
1711	Thököly Éva megvásárolja Wienersdorf birtokát

viskolcz.noemi_5_22

1711. július 1. Bécs	Thököly Éva végrendelete
1712. május 23. Pozsony	Esterházy Pál birodalmi herceg diplomájának megerősítése és elsőszülött fiágára való kiterjesztése
1713. március 26. Kismarton	Esterházy Pál halála
1713. március	Apja halálával Esterházy Mihály a családfő, ő örökli a hercegi címet
1713. május 15. Kismarton	Esterházy Pál temetése Thököly Éva részvételével
1713. szeptember 15. Hegykő	Thököly Éva megvásárolja Hegykő birtokát
1713. október 21. Tribuswinkel	Thököly Éva pótvégrendelete
1714. augusztus 29.	Thököly Éva megvásárolja a riemergassei házat Bécsben
1715. december 11. Bécs	Thököly Éva pótvégrendelete
1715. december. 15. Bécs	Thököly Éva eladja Tribuswinkelt Franz Christoph Scalvinioninek
1716. július 8. Bécs	Thököly Éva pótvégrendelete
1716. augusztus 21. Bécs	Thököly Éva halála
1716. augusztus 23. után, Maria Lanzendorf	Thököly Éva temetése az ottani ferences kegyhely templomában

3. Helynévkonkordancia
(történelmi helynevek mai megfelelői)

Árva vára, Árva vm. (Oravský hrad, Szlovákia)

Bécs (Wien, Vienna; Ausztria)

Boldogasszony Moson vm. (Boldog Asszony, Fraukirchen, Frauenkirchen; Burgenland, Ausztria)

Borostyánkő, Vas vm. (Borostyán, Bernstein; Burgenland, Ausztria)

Cindorf, Sopron vm. (Czindorf, Cinfalva, Cindrof, Siegendorf; Burgenland, Ausztria)

Czillingthal, Sopron vm. (Czilintol, Völgyfalva, Zillingtal; Burgenland, Ausztria)

Donaudorf (Danadorf, Donadorf; Niederösterreich, Ausztria)

Donnerskirchen, Sopron vm. (Feiregyháza, Thunerskirchen, Fertőfehéregyháza; Burgenland, Ausztria)

Feketevár (Schvarczenpak, Schwarzenbach; Niederösterreich, Ausztria)

Feketeváros, Sopron vm. (Puerbach, Purbach am Neusiedler See; Burgenland, Ausztria)

Fraknó, Sopron vm. (Forchtenstein; Burgenland, Ausztria)

Fraknóvárалja, Sopron vm. (Forchtenau; Burgenland, Ausztria)

Höflány, Sopron vm. (Hiflán, Nagy Hiflán, Nagyhöflány, Großhöflein; Burgenland, Ausztria)

Hricsó, Trencsén vm. (Ricó, Ricsó, Rizó, Alsó-Hricsó, Dolný Hričov; Szlovákia)

Jaromerice (Jarmeritz, Jaroměřice nad Rokytnou, Csehország)

Keresztúr, Sopron vm. (Creiz, Köröszúr, ma Sopronkeresztúr, Németkeresztúr, Deutschkreutz; Burgenland, Ausztria)

Kethely, Sopron vm. (Répeckethely, Mannersdorf an der Rabnitz; Burgenland, Ausztria)

Kismarton, Sopron vm. (Eisenstadt, Eysenstad, Kismartony; Burgenland, Ausztria)

Konstantinápoly (Constantinápol, Isztambul; Törökország)

Köpcsény, Moson vm. (Kittsee, Köpczín; Burgenland, Ausztria)

Krakkó, Fehér vm. (Boroskrakkó, Krakau, Cricau; Románia)

Mariazell (Cell, Czel, Máriacell; Steiermark, Ausztria)

Munkács, Bereg vm. (Mukacsevo, Ukrajna)

Nagyszombat, Pozsony vm. (Szombat, Trnava, Tyrnau; Szlovákia)

Podhrágy, Trencsén vm. (Hricsó-várалja, Hričovské Podhradie; Szlovákia)

Pozsony (Pressburg, Bratislava; Szlovákia)

Sempte, Pozsony vm. (Szente, Szenti, Šintava; Szlovákia)

Sérc, Sopron vm. (Gschieß, Schützen am Gebirge; Burgenland, Ausztria)

viskolcz.noemi_5_22

Szentmiklós, Vas vm. (Sankt Nikolaus im Burgenland, Várszentmiklós; Burgenland, Ausztria)

Szilágycseh, Szilágy vm. (Cehu Silvaniei, Románia)

Sztrecsény, Trencsén vm. (Streczén, Strečno; Szlovákia)

Tarcsa, Sopron vm. (Tarca, Tarcsafürdő, Bad Tatzmannsdorf; Burgenland, Ausztria)

Újhely (Bécsújhely, Wienerneustadt; Niederösterreich, Ausztria)

Újhelyi malom, Sopron vm. (Malom, Leithamühl, Lajtaszentmiklós, Neudörfl; Burgenland, Ausztria)

Újvár, Nyitra vm. (Érsekújvár, Nové Zámky; Szlovákia)

Ungvár, Ung vm. (Uzshorod, Ukrajna)

Vajdahunyad, Hunyad vm. (Hunedoara; Románia)

Vasnyúlfalva, Vas vm. (Nyúlfalu Haschendorf, Hasendorf; Burgenland, Ausztria)

Vesszős, Kis-Küküllő vm. (Szásznagyvesszős, Veseuş; Románia)

X. Felhasznált források és irodalom

Levéltári és kéziratári források

AFW = Archiv der Franziskaner, Wien

ANDJC = Román Nemzeti Levéltár Kolozsvári Fiókja

Kászoni Bornemissza család levéltára – Fondul familial Bornemissza de Kászon

EPA = Archiv der Esterhazy Privatstiftung, Forchtenstein

Acta Varia

Bezerédy Ádám levelezése

Eisenstädter Missiles

RAR = Rentamtsrechnungen Eisenstadt, Forchtenstein, Lackenbach

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest

A szekció: Magyar Kancelláriai Levéltár

A 57 Libri regii

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak

Magyar Kamara Archívuma

NRA = E 148 Neo-regestrata acta

E 151 Acta Ecclesiastica ordinum et monialium

E 152 Acta Jesuitica

E 156 Urbaria et Conscriptiones

G szekció: Thököly szabadságharc levéltára

VIII Thököly Imre családjának iratai

P szekció: Családok, személyek, testületek és egyesületek iratai

Családi fondok, levéltárak

P 108 Repositorium

P 113 Vegyes anyagok

P 114 Levéltárral kapcsolatos iratok

P 125 Esterházy Pál iratai

P 1314 A herceg Batthyány család levéltára, Missiles

PL = Prímási Levéltár, Esztergom

AS Act Rad. = Archivum Saeculare, Acta Radicalia

ÖStA = Österreichischer Staatsarchiv, Wien

FHKA = Finanz- und Hofkammerarchiv

HFU = Hoffinanz Ungarn

ŠABB = Štátny archiv v Banskej Bystrici

Koháry család levéltára

Felhasznált elektronikus adatbázisok

Anno Historische Zeitungen und Zeitschriften <https://anno.onb.ac.at/>

Ausztriai anyakönyvek digitális adatbázisa: <http://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/>

viskolcz.noemi_5_22

Libri regii (MNL OL A 57) digitális változata: <https://hungaricana.hu/hu/adatbazisok/kiralyi-konyvek/>

Magyarországi törvények: <https://net.jogtar.hu/>

Felhasznált irodalom

ACSÁDY 1885

ACSÁDY Ignác: *Széchy Mária 1610–1679*. Bp., 1885. (Magyar Történeti Életrajzok)

ANGYAL 1888

ANGYAL Dávid: *Késmárki Thököly Imre 1657–1705*. Bp., 1888. (Magyar Történeti Életrajzok)

Anyák és apák

Anyák és apák. Szülői szerepek, gondoskodás és tekintély a patriarchális családban (1500–1918). Szerk. ERDÉLYI Gabriella. Bp., 2021. (Magyar családtörténetek: Tanulmányok 7.)

B. SZÉKELY 2019

B. Székely Dorottya Piroska: Szelepcsényi György végrendelete. *Lymbus Magyarástudományi Forrásközlemények* 16. (2019) 349–384.

BABOCSAY

BABOCSAY Izsák: *Fata Tarczaliensia, azaz Tarczal Városának főbb változásai*. In: *Monumenta Hungarica, az a magyar emlékezetes írások*. Kiad. RUMY Károly György. I. kötet. Pest, 1817. 12–181.

BADÁL 1982

BADÁL Ede: Az ifjú Esterházy Miklós római vakációja avagy idegenvezetés 1677-ben. *Művészettörténeti Értesítő* 31. (1982) 303–306.

BAKÁCS 1964

BAKÁCS István: *Az Eszterházy család tatai és csákvári levéltára. Repertórium*. Bp., 1964. (Levéltári leltárak 25.)

BAKÁCS 1965

BAKÁCS István: *Magyar nagybirtokos családok hitelügyeletei a XVII–XVIII. században*. Bp., 1965. (Történeti statisztikai füzetek)

BALOGH 1895

BALOGH Gyula: Polgári házasság 1689-ben. *Pesti Hírlap* XVII. (1895) 5988. sz. 1–2.

Barkóczy Krisztina levelei I–II.

Barkóczy Krisztina levelei férjéhez, Károlyi Sándorhoz. Kiad. FOGARASSY Zoltán, KOVÁCS Ágnes. Szerk., jegyzetek KOVÁCS Ágnes. I. kötet (1698–1711). Debrecen, 2011.

Barkóczy Krisztina levelei férjéhez, Károlyi Sándorhoz. Szerk., jegyzetek KOVÁCS Ágnes. II. kötet (1712–1724). Nyíregyháza, 2017.

BARLAY Ö. Szabolcs 1981

BARLAY Ö. Szabolcs: Thomas Segets's (from Edinborough) Middle European connections in reflection of Cod. Vat. Lat. 9385. *Magyar Könyvszemle* 97. (1981) 204–220.

BARTA M. 2017

BARTA M. János: *Rottal János levelezése Csáky Istvánnal és Ferencsel*. Bp. 2017. (Lymbus kötetek 3.)

BASTL 1995

Beatrix BASTL: *Zur sozialen Identität der adeligen Frau, Ihre Ausdrucksformen an kleinen Höfen*. In: *Adelige Hofhaltung im österreichisch-ungarischen Grenzraum vom Ende des 16. bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts*. Schlaininger Gespräche. Hrsg. von Rudolf KROPF und Gerald SCHLAG. Eisenstadt, 1995. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland) 21–38.

BASTL 1999

Beatrix BASTL: *Macht der Emotionen? Refugien der Intimität? Die Enthaltung des Namens und die Ordnung der aristokratischen Familie.* In: *Aristokratické rezidence a dvory v raném novoveku.* Edd. Václav BUŽEK, Pavel KRÁL. Ceske Budejovice, 1999. (Opera historica 7) 495–534.

BASTL 2000

Beatrix BASTL: *Tugend, Liebe, Ehre: die adelige Frau in der frühen Neuzeit.* Wien, 2000.

BASTL 2011

Beatrix BASTL: '*Caritas Conjugalis*'. *Der Begriff des Friedens in der Ehe.* In: *Si vis pacem ...? Bemühungen um Frieden und Friedenssicherung im pannonischen Raum vom Mittelalter bis zur Gegenwart.* Tagungsband der 17. Schlaininger Gespräche 1997. Hrsg. von Rudolf KROPF. Eisenstadt, 2011. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland) 161–172.

BÁRTFAI-SZABÓ 1911

BÁRTFAI-SZABÓ László: *A sárvár-felsővidéki gróf Széchényi család története.* I. kötet. 1252–1732. Bp., 1911.

BÁRTH 2005

BÁRTH Dániel: *Eskiivő, keresztelő, avatás. Egyház és népi kultúra a kora újkori Magyarországon.* Bp., 2005.

BENCZÉDI 1974

BENCZÉDI László: A Wesselényi-féle rendi szervezkedés kibontakozása 1666–1668. *Történelmi Szemle* 17. (1974) 596–630.

BENCZÉDI 1980

BENCZÉDI László: *Rendiség, abszolutizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon (1664–1685).* Bp., 1980.

BENDA 2006

BENDA Borbála: „*Kegyelmednek jót kívánó társa*” – *Rákóczi Erzsébet házassága Erdődy Györggyel.* In: *Nők a modernizálódó magyar társadalomban.* Szerk. GYÁNI Gábor, SÉLLEI Nóra. Debrecen, 2006.

BENDA 2007

BENDA Borbála: *Rákóczi Erzsébet, a birtokos és gazdálkodó.* In: *A nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok.* Szerk. FÁBRI Anna, VÁRKONYI Gábor. Bp., 2007. 19–28.

BENDA 2014

BENDA Borbála: *Étkezési szokások a magyar főúri udvarokban a kora újkorban.* Szombathely, 2014. (Archívum Comitatus Castriferrei 6.)

BENDA–VÁRKONYI 2001

BENDA Borbála – VÁRKONYI Gábor: „*Az asszony dolga guzsaly s motolla...*” *A levélíró Rákóczi Erzsébet.* In: *Rákóczi Erzsébet levelei férjéhez 1672–1707.* Kiad. BENDA Borbála és VÁRKONYI Gábor. Bp., 2001. 7–38.

BERÉNYI 2014

BERÉNYI László: *Esterházyak. Egy ezeréves család történetei.* I–II. kötet. Eszterháza, 2014.

Bethlen Gábor és nejének Károlyi Zsuzsannának levelezése

Bethlen Gábor és nejének Károlyi Zsuzsannának levelezése. Kiad. SZABÓ Károly. Történelmi Tár 1. (1879) 201–218.

Bethlen János Erdély története

Bethlen János: Erdély története 1629–1673. Kiad. JANKOVICS József, NYERGES Judit. Bp., 1992.

Bethlen Miklós élete leírása

Bethlen Miklós: *Élete leírása magától*. In: *Kemény János és Bethlen Miklós művei*. Kiad. V. WINDISCH Éva. Bp., 1980.

Bethlen Miklós Fáradozásai és gyötrelmei

Bethlen Miklós: *Fáradozásai és gyötrelmei*. In: *Bethlen Miklós levelei (1699–1716)*. Kiad. JANKOVICS József. II. kötet. Bp., 1987.

Bethlen Miklós levelei I–II.

Bethlen Miklós levelei (1657–1698). Kiad. JANKOVICS József. I. kötet. Bp., 1987. (Régi magyar prózai emlékek 6/1.)

Bethlen Miklós levelei (1699–1716). Kiad. JANKOVICS József. II. kötet. Bp., 1987. (Régi magyar prózai emlékek 6/2.)

BÉL 1723

BÉL Mátyás: *Hungariae antiquae et novae prodromus*. Norimbergae, 1723.

BIRNGRUBER 2008

Klaus BIRNGRUBER: Die Grafen Grundemann von Falkenberg auf Waldenfels. *Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs* 21. (2008) 249–423.

BOGDÁN 1991

BOGDÁN István: *Magyarországi űr-, térfogat-, súly és darabmértékek 1874-ig*. Bp., 1991. (Levéltartan és történeti forrástudományok 7.)

BOJTOS 2013

BOJTOS Anita: *Egy sikeres gazdasági vállalkozás 1684-ből, Esterházy Pál és a marhakereskedelem, Thököly Évához írt levelei alapján*. In: *Paletta. I. Koraiújkortörténeti Diákkonferencia*. Tanulmánykötet. Szerk. FEKETE Bálint, NYUL Viktor. Bp., 2013. 97–114.

BORIÁN 2007

BORIÁN Elréd: *A pálos Kéry János útja Zrínyi Miklóstól Esterházy Pálig*. In: *Decus solitudinis: pálos évszázadok*. Szerk. ŐZE Sándor, SARBAK Gábor. Bp., 2007. 153–165.

BÓDAI 2019

BÓDAI Dalma: *Szülői szerepek és gondoskodás Czobor Erzsébet mint anya*. In: *Érzelmek és mostohák. Mozaikcsaládok a régi Magyarországon*. Szerk. ERDÉLYI Gabriella. Bp., 2019. (Magyar családtörténetek: Tanulmányok 4.) 91–109.

BÓNIS 1935

BÓNIS György: *A bírósági szervezet megújítása III. Károly korában*. Bp., 1935. (Systematica Commissio)

BÖHM 1953

Wilhelm BÖHM: *Geschichte der Wiener Zeitung. Von J. B. Schönwetter bis Friedrich Uhl*. In: *250 Jahre Wiener Zeitung. Eine Festschrift*. Wien, 1953. 8–33.

BRUCKNER 1905

BRUCKNER Győző: *Adalék a késmárki Thököly-féle várkapolna jogtörténelméhez*. *Protestáns Szemle* 17. (1905) 465–472.

BRUCKNER 1909

BRUCKNER Győző: *Késmárk és a Thököly család*. *Közlemények Szepes Vármegye Múltjából* 1. (1909) 9–25., 71–87., 146–157., 202–223.

BUBICS 1884

BUBICS Zsigmond: *Buda kétszázados ostromának történetéhez*. *Századok* 18. (1884) 800–802.

BUBICS–MERÉNYI 1895

BUBICS Zsigmond – MERÉNYI Lajos: *Herczeg Esterházy Pál nádor 1635–1713*. Bp., 1895.

BUBRYÁK 2005

BUBRYÁK Orsolya: Egy 17. századi nemesasszony inventáriumai. Adatok Rákóczi Erzsébet tárházához. *Művészettörténeti Értesítő* 54. (2005) 41–71.

BUBRYÁK 2013

BUBRYÁK Orsolya: *Családtörténet és reprezentáció. A galgóci Erdődy-várkastély gyűjteményei*. Bp., 2013.

BUBRYÁK 2019

BUBRYÁK Orsolya: *Ingók és érzelmek. Az értéktárgyak átörökítése a kora újkori magyar főnemesi végrendeletekben*. In: *Érzelmek és mostohák. Mozaikcsaládok a régi Magyarországon (1500–1850)*. Szerk. ERDÉLYI Gabriella. Bp., 2019. (Magyar családtörténetek: Tanulmányok 4.) 27–56.

BUZÁSI 2003

BUZÁSI Enikő: *Fikció és történetiség az Esterházy család ősgalériájában és a Trophaeum metszeteiben*. In: *Történelem-Kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról Magyarországon*. Bp., 2003. 411–424.

BUZÁSI 2008

BUZÁSI Enikő: *Herceg Esterházy Pálné Thököly Éva*. In: *Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század)*. Katalógus. Szerk. MIKÓ Árpád, VERŐ Mária. Bp., 2008. 280–281.

BUZÁSI 2015

BUZÁSI Enikő: *Vonzások és választások a gyűjtő Esterházy Pál mecénatúrájában*. In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás, egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén*. Szerk. ÁCS Pál, BUZÁSI Enikő közreműk. Bp., 2015. 117–149.

BUZÁSI 2021

BUZÁSI Enikő: *A reprezentáció keretei és gyakorlata Nádasdy Ferenc országbíró és a 17. századi főnemesi elit műpártolásában*. Akadémiai doktori értekezés. Bp., 2021.

CEVINS 2015

Marie-Madeleine de CEVINS: *Koldulórendi konfraternitások a középkori Magyarországon (1270 k.–1530 k.)*. Pécs, 2015. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 6.)

CHEMLINOVÁ 2014

Katarína CHMELINOVÁ: *Výzdoba kapinky Kežmarského hradu a sochárstvo v Kežmarku v 17. storičí*. In: *K STAVEBNÝM djeinám hradu v Kežmarku*. Szerk. Nora BARÁTHOVÁ. Jadaq, 2014. 114–135.

CONRADS 1982

Norbert CONRADS: *Ritterakademien der frühen Neuzeit: Bildung als Standesprivileg im 16. und 17. Jahrhundert*. Göttingen, 1982.

CUGY 2017

Pascale CUGY: *La dynastie Bonnard – Peintres, graveurs et marchands de modes a Paris sous l'ancien régime*. Rennes, 2017.

CZIGÁNY 2018

CZIGÁNY István: *Egy nápolyi hadvezér karrierje a Magyar Királyságban. Antonio Caraffa 1680–1690.* In: *Caraffa 330. Tanulmányok az eperjesi vértörvényszék történetéhez.* Kiad. KÓNYA Péter, KÓNYA Annamária. Prešov, 2018.

CSAPODY 1933

CSAPODY Csaba: *Az Esterházyak alsólendvai uradalmának gazdálkodása a XVIII. század első felében.* Bp., 1933.

CSÁNYI 2009

CSÁNYI János: *Lipót császár Sopronban 1681-ben.* In: *A céltáblákat szőlő díszítse! Szőlő- és lövészünnepek Magyarországon a 16–19. században.* Kiad. KOVÁCS József László. Bp., 2009.

DÁVID–GODA–THIRRING 2008

DÁVID Ferenc – GODA Károly – THIRRING Gusztáv: *Sopron belvárosának házai és háztulajdonosai 1488–1939.* Sopron, 2008.

DEÁK 1875

DEÁK Farkas: *Wesselényi Anna özv. Csáky Istvánné életrajza és levelezése.* Bp., 1875.

DEÁK 1879

DEÁK Farkas: *Magyar hölgyek levelei.* Bp., 1879.

DEÁK 1885

DEÁK Farkas: *Forgách Zsuzsanna 1582–1632.* Bp., 1885. (Magyar Történeti Életrajzok)

DEGRÉ 1955

DEGRÉ Alajos: *A gyámsági jog fejlődése.* Bp., 1955.

DENK 2003

Ulrike DENK: *Schulwesen und Universität.* In: *Die frühneuzeitliche Residenz (16. bis 18 Jahrhundert).* Hrsg. von Karl VOCELKA, Anita TRANINGER. Wien–Köln–Weimar, 2003. (Wien. Geschichte einer Stadt, Bd. 2.) 365–421.

DOMINKOVITS 2005

DOMINKOVITS Péter: *Földesúri familiáris, vagy megyei hivatalviselő Bezerédy György soproni alispánsága (1655–1662).* *Fons: Forráskutatás és Történeti Segédtudományok XII.* (2005) 127–161.

DOMINKOVITS 2008

DOMINKOVITS Péter: *A Kürtössy család a 17. századi Sopron vármegyében. Adalék a megyei nemesség összetételéhez, változásaihoz.* In: *Memoria Rerum – Tanulmányok Bán Péter tiszteletére.* Szerk. OBORNI Teréz, Á. VARGA László. Eger, 2008. 143–155.

DUCHOŇOVÁ 2013

Diana DUCHOŇOVÁ: *Palatín Mikuláš Esterházy a jeho dvor: spoločnosť, normy, rituály každodennosti.* Bratislava, 2013.

EOE XIV., XV., XVI., XVIII., XX.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek 1664–1669. Szerk. SZILÁGYI Sándor. XIV. kötet. Bp., 1889.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek 1669–1674. Szerk. SZILÁGYI Sándor. XV. kötet. Bp., 1892.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek 1675–1679. Szerk. SZILÁGYI Sándor. XV. kötet. Bp., 1893.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek 1683–1686. Szerk. SZILÁGYI Sándor. XVIII. kötet. Bp., 1895.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek 1688–1691. Szerk. SZILÁGYI Sándor. XX. kötet. Bp., 1887.

Erdély és Patak fejedelemszonya

Erdély és Patak fejedelemszonya, Lorántffy Zsuzsanna. Tanulmányok születésének 400. évfordulójára. I–II. kötet. Szerk. TAMÁS Edit. Sárospatak, 2000.

ERDÉLYI 1912

ERDÉLYI Aladár: *Régi magyar hitbizományok története és joga (1542–1852)*. Bp., 1912.

ERDÉLYI 2019a

ERDÉLYI Gabriella: *Bevezetés*. In: *Érzelmek és mostohák. Mozaikcsaládok a régi Magyarországon, 1500–1850*. Szerk. ERDÉLYI Gabriella. Bp., 2019. (Magyar családtörténetek: Tanulmányok 4.) 7–24.

ERDÉLYI 2019b

ERDÉLYI Gabriella: „*Akarnálak levelem által meglátogatnom*”. *Egy arisztokrata familia és mostohacsalád bensőséges levelezése és élete*. In: *Érzelmek és mostohák. Mozaikcsaládok a régi Magyarországon, 1500–1850*. Szerk. ERDÉLYI Gabriella. Bp., 2019. (Magyar családtörténetek: Tanulmányok 4.) 112–142.

ERDÉLYI 2019c

ERDÉLYI Gabriella: *Esterházy Anna Júlia mint testvér és feleség*. In: *Az érzelmek története*. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 2017. évi gödöllői konferenciájának tanulmánykötete. Szerk. LUKÁCS Anikó, TÓTH Árpád. Bp., 2019. (Rendi társadalom – polgári társadalom, 31.) 157–175.

ERDÉLYI 2019d

ERDÉLYI Gabriella: Esterházy Miklós mint családfő: Utódlás és érzelmek egy 17. századi arisztokrata dinasztiában és mozaikcsaládban. *Történelmi Szemle LXI* (2019) 657–679.

Erdélyi testamentumok III–IV.

Erdélyi testamentumok III. Erdélyi nemesek és főemberek végrendeletei 1600–1660. Kiad. TÜDŐS S. Kinga. Marosvásárhely, 2008.

Erdélyi testamentumok IV. Erdélyi nemesek és főemberek végrendeletei 1661–1723. Kiad. TÜDŐS S. Kinga. Marosvásárhely, 2011.

ERDŐ 2014

ERDŐ Péter: *Egyházjog*. Bp., 2014. (Szent István Kézikönyvek 7.)

Esterházy Miklós levelei Nyáry Krisztinához I–II

Esterházy Miklós levelei Nyáry Krisztinához. Közli MERÉNYI Lajos. *Történelmi Tár* 23. (1900), 16–60., 264–295.

Esterházy Miklós újabb levelei Nyáry Krisztinához. Közli MERÉNYI Lajos. *Történelmi Tár* 24. (1901) 354–386., 481–512.

ESTERHÁZY 1696

ESTERHÁZY Pál: *Mennyei korona, az az az egész világon lévő csudálatos Boldogságos Szűz képeinek rövideden föl tett eredeti*. [Nagyszombat], 1696.

ESTERHÁZY 1700

ESTERHÁZY Pál: *Trophaeum Nobilissimae ac Antiquissimae Domus Estorasionae In Tres Divisum Partes: Quarum I. Exhibet pervetustam Illustrissimae hujus Familiae Genealogiam, Imagines Personarum ad eandem poertinentium cum adjuncto ad quamlibet rerum ab iisdem praeclaré gestarum Elogio II. Continet Commentarium partis prioris. III. Complecitur Donationes, Officiorum, Honorumque Collationes, ac Privilegia, & variis Hungariae Regibus, ac postmodum Romanis Imperatoribus concessa, quibus ea, quae in prioribus circa vetustatem ac Nobilitatem Inclytæ hujus Domus dicta sunt, insigniter approbantur*. Viennae, 1700.

Esterházy Pál visszaemlékezése ifjúkorára

Esterházy Pál visszaemlékezése ifjúkorára (1635–1653). In: ESTERHÁZY Pál: *Mars Hungaricus*. Ford., jegyz. IVÁNYI Emma, bev., szerk. HAUSNER Gábor. Bp., 1989. 305–320.

Esterházy Pál és Orsolya levelezése

Esterházy Pál és Orsolya levelezése. Sajtó alá rend. VISKOLCZ Noémi és ZVARA Edina, KIRÁLY Péter és KISS Erika közreműk. Bp., 2019. (Esterhazyana)

Az Esterházyak családi naplója

Az Esterházyak családi naplója. Kiad. SZILÁGYI Sándor. *Történelmi Tár* 11. (1888) 209–224.

ESZTERHÁZY 1901

ESZTERHÁZY János: *Az Eszterházy család és oldalágainak leírása.* Bp., 1901.

ÉBLE 1913

ÉBLE Gábor: *A nagykárolyi gróf Károlyi család leszármazása a leányági ivadékok feltüntetésével.* Bp., 1913.

Érzelmek és mostohák

Érzelmek és mostohák. Mozaikcsaládok a régi Magyarországon, 1500–1850. Szerk. ERDÉLYI Gabriella. Bp., 2019. (Magyar családtörténetek: Tanulmányok 4.)

Az érzelmek története

Az érzelmek története. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 2017. évi gödöllői konferenciájának tanulmánykötete. Szerk. LUKÁCS Anikó, TÓTH Árpád. Bp., 2019. (Rendi társadalom – polgári társadalom, 31.)

FALLENBÜCHL 1899

FALLENBÜCHL Ferenc: *Otrokocsi Fóris Ferencz élete és irodalmi működése.* *Magyar Sion* 13. (1899) 268–290., 361–383.

FALLENBÜCHL 1988

FALLENBÜCHL Zoltán: *Magyarország főméltóságai.* Bp., 1988.

FALLENBÜCHL 1994

FALLENBÜCHL Zoltán: *Magyarország főispánjai 1526–1848.* Bp., 1994.

FALLENBÜCHL 2002

FALLENBÜCHL Zoltán: *Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon.* Adattár. Bp., 2002.

FAZEKAS 1992

FAZEKAS István: *Az Illésházy család XVII. századi leszármazása.* *Turul* 65. (1992) 13–17.

FAZEKAS 1993

István FAZEKAS: *Paul Esterházy.* In: *Bollwerk Forchtenstein.* Katalog der Burgenländischen Landesausstellung 1993. Eisenstadt, 1993. (Burgenländische Forschungen Sonderband XI). 42–51.

FAZEKAS 2005

FAZEKAS István: *Arisztokraták és zarándokok: az Eszterházy család tagjai Máriazellben.* *Limes – Tudományos Szemle* 18. (2005) 37–47.

FAZEKAS 2009

FAZEKAS István: *Esterházy Pál nádor és a családtörténet.* *Századok* 143. (2009) 905–917.

FAZEKAS 2018

FAZEKAS István: *A Magyar (Udvari) Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között.* Akadémiai doktori értekezés. Bp., 2018.

FEDELES 2014

FEDELES Tamás: *„Medicina contra peccata mundana”.* Későközépkori főúri misealapítványok. *Századok* 148. (2014) 443–469.

FEJES 1996

FEJES Judit: *Az Esterházyak házassági politikája 1645 után*. In: *Gyermek a kora újkori Magyarországon, „adott Isten hozánk való szeretetéből ... egy kis fraucimmerecskét nekünk”*. Szerk. PÉTER Katalin. Bp., 1996. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 19) 115–166.

FLEISCHER 1978

Manfred P. FLEISCHER: Father Wolff: The Epitome of a Jesuit Courtier. *The Catholic Historical Review* 64. (1978) 581–613.

FRANK 1976

Norbert FRANK: *Der Einfluss Paul Esterházy's (1635–1713) auf die kirchliche Kunst im Burgenländisch-Westungarischen Grenzraum*. Diplomarbeit. Wien, 1976.

FUKÁRI 2005a

FUKÁRI Valéria: III. Petrőczy István és Révay Erzsébet házassága. *Új Szó*. Szlovákiai magyar napilap, 2005. április 23.

FUKÁRI 2005b

FUKÁRI Valéria: Révay Erzsébet második házassága. *Új Szó*. Szlovákiai magyar napilap, 2005. május 28.

FÜLÖP 1995

FÜLÖP Éva: Az Esterházy család hercegi ága birtoklástörténete a hűbéri korszakban. *Limes tudományos szemle* 8. (1995) 125–138.

G. ETÉNYI 2012

G. ETÉNYI Nóra: A császári udvar nyilvánosságpolitikája I. József magyar királlyá koronázásakor. *Történelmi Szemle* 54. (2012) 543–576.

G. ETÉNYI 2021

Nóra G. ETÉNYI: *Printed political representations of the coronation of Joseph I as king of Hungary, 1687*. In: *Eagles looking East and West: Dynasty, Ritual and Representation in Habsburg Hungary and Spain*. Ed. by Tibor MARTÍ, Roberto Quirós ROSADO. Turnhout, 2021. 121–158.

GALAVICS 1989

GALAVICS Géza: A mecénás Esterházy Pál, (vázlat egy pályaképhez). *Művészettörténeti Értesítő* 38. (1989) 136–161.

GALAVICS 1994

GALAVICS Géza: *Esterházy Miklós tézislapja*. In: *Barokk művészet Közép-Európában. Utak és találkozások*. Katalógus. Budapesti Történeti Múzeum. Szerk. GALAVICS Géza. Bp., 1994. 215–216.

GALAVICS 2002

GALAVICS Géza: *Esterházy László tézislapja (1680) – egy főúri család múlt és jövőképe*. In: *Détszy Mihály nyolcvanadik születésnapjára: Tanulmányok*. Szerk. BARDOLY István, HARIS Andrea. Bp., 2002. (Művészettörténet – Műemlékvédelem, 11.) 269–298.

GALAVICS 2004a

GALAVICS Géza: *Magyar főurak és a mariazeili bazilika magyar kápolnái*. In: *Mariazell és Magyarország, egy zarándokhely emlékezete*. Kiállítás a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumában 2004. május 28. – szeptember 12. Szerk. FARBAKY Péter, SERFÖZŐ Szabolcs. Bp., 2004. 93–112.

GALAVICS 2004b

GALAVICS Géza: *A mariazelli kegyoltár és Esterházy Pál*. In: *Mariazell és Magyarország, egy zarándokhely emlékezete*. Kiállítás a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumában 2004. május 28. – szeptember 12. Szerk. FARBAKY Péter, SERFŐZŐ Szabolcs. Bp., 2004. 113–124.

GALAVICS 2004c

GALAVICS Géza: *Esterházy Pál és Thököly Éva fogadalmi képe 1689*. In: *Mariazell és Magyarország, egy zarándokhely emlékezete*. Kiállítás a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumában 2004. május 28. – szeptember 12. Szerk. FARBAKY Péter, SERFŐZŐ Szabolcs. Bp., 2004. 395–397.

GALAVICS 2016

GALAVICS Géza: *Hol keressük a Hesperidák kertjének földi mását? Esterházy Pál és a festő Carpofo Tencalla „vitája” és a folytatás a kismartoni Esterházy-rezidencia dísztermének mennyezetképén (1674)*. In: *Művészet és mesterség. Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére*. II. kötet. Szerk. HORN Ildikó, VÁRKONYI Gábor. Bp., 2016. 279–362.

GALLA 2015

GALLA Ferenc: *Pálos missziók Magyarországon a 17–18. században*. Kiad. FAZEKAS István. Bp.–Róma, 2015. (Collectanea Vaticana Hungariae 11.)

GEBEI 2003

GEBEI Sándor: *II. Ágost lengyel király és a magyar ügy, 1701–1703*. *Hadtörténelmi Közlemények* 116. (2003) 776–797.

GECSÉNYI 1995

GECSÉNYI Lajos: *Bécs és a hódoltság kereskedelmi összeköttetései a 16. században (Thököly Sebestyén felemelkedésének hátteréhez)*. *Századok* 129. (1995) 767–790.

GESZTELYI 2018

GESZTELYI Hermina: *Bethlen Kata templomi adományai*. *Erdélyi Múzeum* 80. (2018) 88–109.

GÉRA 2019

GÉRA Eleonóra: *Házasság Budán. Családtörténetek a török kiűzése után újjászülető (fő)városból 1686–1726*. Bp., 2019. (Magyar családtörténetek: Tanulmányok 3.)

GODSEY 2018

William D. GODSEY: *The Sinews of Habsburg Power: Lower Austria in a Fiscal-Military State 1650–1820*. Oxford, 2018.

Guzics János naplója

Guzics János naplója. Kiad. RAKOVSKY István. *Történelmi Tár* 12. (1898) 434–450.

Gyermek a kora újkori Magyarországon

Gyermek a kora újkori Magyarországon. „adott Isten hozzánk való szeretetéből... egy kis fraucimmereckét nekünk.” Szerk. PÉTER Katalin. Bp., 1996. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 19.)

GYULAI Éva: *Gazdálkodás, termelés és árucsera a kora újkori Miskolcon*. In: *Miskolc története*. II. kötet 1526–1702. Szerk. SZAKÁLY Ferenc. Miskolc, 1998. 175–357.

H. KOLBA 2000

H. KOLBA Judit: *Evangélikus eredetű kegytárgyak*. *Credo Evangélikus Műhely* 6. (2000) 83–90.

H. NÉMETH 2006

H. NÉMETH István: *A szabad királyi városi rang a kora újkorban*. *Urbs – Magyar Városhistória Évkönyv* 1. (2006) 109–122.

HAGER 1924

Evermod HAGER: Die St. Otmarkapelle und nachmalige St. Wolfgangskirche in Puppung. *Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines* 80. (1924) 117–137.

HAIDER-WILSON 2004

Barbara HAIDER-WILSON: *Das Generalkommissariat des Heiligen Landes in Wien – eine Wiederentdeckung des 19. Jahrhunderts*. In: *Europäer in der Levante - Zwischen Politik, Wissenschaft und Religion (19.–20. Jahrhundert) – Des Européens au Levant - Entre politique, science et religion (XIXe–XXe siècles)*. Hg. von Dominique TRIMBUR. Paris, 2004. (Pariser Historische Studien 53.) 123–160.

HAJNIK 1888

HAJNIK Imre: *Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben*. Bp., 1888.

HAJNÓCZI 1896–1901

HAJNÓCZI R. József: Lőcse szabad királyi város levéltárának tartalomjegyzéke. *Szepesmegyei Történelmi Társulat Évkönyve* 9. (1896–1901)

HANÁK 2013

HANÁK Béla: Genealógiai tévedések a XVI-XVII. századi arisztokrata családoknál. *Matrikula A Magyar Családtörténet-kutató Egyesület kiadványa* 3. (2013) 15–33.

HANÁK–SZABÓ I–II.

HANÁK Béla – SZABÓ András Péter: *Keresztvíztől sírkeresztig. Családi eseményekre szóló meghívólevelek Kassa város levéltárában (1526–1700)*. I–II. kötet. Bp., 2021. (Magyar családtörténetek: Források 4–5.)

HARICH 1972

Johann HARICH: Über das Schloß Esterházy zu Eisenstadt und die Burg Forchtenstein. Unbekannte Archivdokumente. *Burgenländische Heimatblätter* 34. (1972) 14–24., 130–138., 145–169.

HECKENAST 2005

HECKENAST Gusztáv: *Ki kicsoda a Rákóczi szabadságharcban? Életrajzi adattár*. Sajtó alá rend. MÉSZÁROS Kálmán. Bp., 2005.

HEHENBERGER–GRIESEBNER 2022

Susanne HEHENBERGER und Andrea GRIESEBNER: *Normen, Einstieg, Scheidungsfolgen, Kirchliche Gerichtsbarkeit (1558–1783)*. In: *Webportal. Ehen vor Gericht* 3.0. 2022. http://ehenvorgericht.univie.ac.at/?page_id=10671

HERZOG 1740

Placidus HERZOG: *Cosmographia Austriaco-Franciscana seu exacta descriptio Provinciae Austriae*. Coloniae Agrippinae, 1740.

HILLER 1992

István HILLER: *Palatin Nikolaus Esterházy. Die ungarische Rolle in der Habsburgerdiplomatie 1625 bis 1645*. Wien, 1992.

HORN 1996

HORN Ildikó: *Nemesi árvák a kora újkorban*. In: *Gyermek a kora újkori Magyarországon. „adott Isten hozzánk való szeretetéből... egy kis fraucimmerecskét nekünk.”* Szerk. PÉTER Katalin. Bp., 1996. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 19.) 51–90.

HORN 2003

HORN Ildikó: *Iktári Bethlen István*. In: *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*. I. kötet. Bp., 2003. 365.

HORN 2007

HORN Ildikó: *Nemes asszonyok végrendelkezési szokásai az Erdélyi Fejedelemségben*. In: *Mindennapi választások. Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára*. CD-ROM. Szerk. ERDÉLYI Gabriella, TUSOR Péter. Bp., 2007. 325–345.

HORVÁTH–DOMINKOVITS 2001

HORVÁTH József – DOMINKOVITS Péter: *17. századi Sopron vármegyei végrendeletek*. Sopron, 2001.

HOZJAN 2009

Andrej HOZJAN: *Die Grundherrschaft Alsólendva/Doljna Lendava/Unterlimbach in Händen der Esterházy von 1690 bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts*. In: *Die Familie Esterházy im 17. und 18. Jahrhundert*. Tagungsband der 28. Schlaininger Gespräche. Hg. von Wolfgang GÜRTLER, Rudolf KROPF. Eisenstadt, 2009. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, 128.) 191–200.

Höfe und Residenzen

Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich. Teilband. *Begriffe*. Hg. von Werner PARAVICINI. Bearb. von Jan HIRSCHBIEGEL, Jörg WETTLAUFER. Ostfildern, 2005.

HÖRK 1896

HÖRK József: *Az Eperjesi Ev. Ker. Kollégium története*. Kassa, 1896.

ILA 1933

ILA Bálint: Az árvai közbirtokosság levéltára. *Levéltári Közlemények* 11. (1933) 223–241.

IPOLYI 1887

IPOLYI Arnold: *Nyáry Krisztina 1604–1641*. Bp., 1887. (Magyar Történeti Életrajzok)

IVÁNYI 1969

IVÁNYI Emma: Adalék a XVII. századi marhakereskedés történetéhez. *Agrártörténeti Szemle* 11. (1969) 486–489.

IVÁNYI 1971

IVÁNYI Emma: Esterházy Pál nádor és a magyar rendek tervezete az ország új berendezkedésével kapcsolatban. *Levéltári Közlemények* 42. (1971) 137–161.

IVÁNYI 1983a

IVÁNYI Emma: Gyöngyösi Nagy Ferenc vicegenerális. *Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból – Zalai Gyűjtemény*. Zalaegerszeg, 1983. 115–130.

IVÁNYI 1983b

IVÁNYI Emma: *Közvetítési kísérletek a bécsi udvar és Thököly között*. In: *A Thököly-felkelés és kora*. Szerk. BENCZÉDI László. Bp., 1983. 129–150.

IVÁNYI 1991

IVÁNYI Emma: *Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége*. Bp., 1991 (A Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 10.)

J. ÚJVÁRY 1992

J. ÚJVÁRY Zsuzsanna: A ponyvásszekértől a közjó szolgálatáig. Thököly Sebestyén pályafutása. *Hadtörténeti Közlemények* 105. (1992) 3–93.

J. ÚJVÁRY 2010

J. ÚJVÁRY Zsuzsanna: *A Thököly-család*. In: *Az „üstökös kegyeltje” Késmárki Thököly Imre (1657–1705)*. Thököly Imre születésének 350. évfordulója alkalmából rendezett nemzetközi tudományos konferencia anyaga. Szerk. GEBEI Sándor. Hajdúszoboszló, 2010. 13–23.

J. ÚJVÁRY 2015

J. ÚJVÁRY Zsuzsanna: *Az Esterházy család birtokpolitikája, különös tekintettel Esterházy Pálra*. In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás, egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén*. Szerk. ÁCS Pál, BUZÁSI Enikő közreműk. Bp., 2015. 67–88.

JAKAB 1875

JAKAB Elek: Az utolsó Apafi. *Magyar Történelmi Tár* 5. (1875) 3–191.

JAKAB 1883

JAKAB Elek: II. Apafi Mihályné Bethlen Kata hagyatéka. *Századok* 17. (1883) 668–684., 786–802., 857–866.

JANKOVICS 2000

JANKOVICS József: *Utószó*. In: *Gyöngyösi István: Thököly Imre és Zrínyi Ilona házassága. Palinódia (Kesergő Nimfa)*. Bp., 2000. 131–157.

JANKOVICS 2019

JANKOVICS József: A történelemalakító nő. Széchy Mária szerepe a Wesselényi-„összeesküvés” felemelkedésében és bukásában. *Műhely: kulturális folyóirat* 43. (2019) 56–67.

JANKOVICS–KÖSZEGHY 2017

JANKOVICS József – KÖSZEGHY Péter: Szeretők és házastársak. Misszilisek a szerelemtől – esettanulmányok. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica, Tomus XXI. Fasc. 2.* (2017) 188–213.

JANKOVICS–SZÖRÉNYI 2020

JANKOVICS József – SZÖRÉNYI László: *Bethlen Miklós politikai pályafutása a reformpolitikustól a nyílt lázadóig*. In: *Reformer vagy lázadó? Bethlen Miklós és kora*. Szerk. HORN Ildikó, LACZHÁZI Gyula. Bp., 2020. 11–61.

JÁNOSIKOVÁ 2018

Zuzana JÁNOSIKOVÁ: *A késmárki vár reneszánsz díszítése Thökölyék irányítása alatt*. In: *Rod Thököly / A Thököly nemzetség*. Szerk. Erika CINTULOVÁ, Marta KUČEROVÁ. Kežmarok, 2018. 481–489.

JEDLICKA 1897

JEDLICKA Pál: *Adatok Erdődi Bárány Pálffy Miklós a győri hősnek életrajza és korához 1552–1600*. Eger, 1897.

JEDLICKA 1910

JEDLICKA Pál: *Eredeti részletek gróf Pálffy-család okmánytárához 1401–1653 s gróf Pálffyak életrajzi vázlatai*. Bp., 1910.

JURKOVICH 1909

JURKOVICH Emil: Thököly Sebestyén esküvőjéről. *Közlemények Szepes Vármegye Múltjából* 1. (1909) 176–177.

JUSZTIN 2014

JUSZTIN Péter: *Nógrád vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1690–1694*. Salgótarján, 2014.

KALMÁR 2007

KALMÁR János: Kollonich Lipót bíboros kortársi jellemzése. *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis Nova Series: Sectio Historiae* 34. (2007) 83–88.

KARÁCSONYI 1923

KARÁCSONYI János: *Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig*. I. kötet. Bp., 1923.

KAS 2009

KAS Géza: Esterházy Pál nádor két tábori felszerelésének összehasonlítása (1683–1684). *Hadtörténelmi Közlemények* 122. (2009) 535–550.

KÁROLYI 1911

KÁROLYI László: *A nagy-károlyi gróf Károlyi család birtoklási története*. I. kötet. Bp., 1911.

Károlyi oklevéltár

A nagy-károlyi Károlyi család oklevéltára. A család megbízásából kiadja gróf KÁROLYI Tibor. Sajtó alá rendezte GÉRESI Kálmán.

III. kötet. *Oklevelek és levelezések 1491–1600*. Bp., 1885.

IV. kötet. *Oklevelek és levelezések 1600–1700*. Bp., 1887.

Keczer Ambrus naplója

Keczer Ambrus naplója 1663–1669. Közli TASNÁDI NAGY Gyula. In: *Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI-XVIII. századból*. II. kötet. Bp., 1894. (Monumenta Hungariae Historica. II. Scriptorum XXXIII.) 81–421.

KEIBLINGER 1869

Ignaz Franz KEIBLINGER: *Geschichte des Benedictiner-Stiftes Melk in Niederösterreich. Seiner Besitzungen und Umgebungen*. II. Band. Wien, 1869.

KEIL-BUDISCHOWSKY 1993

Verena KEIL-BUDISCHOWSKY: *Zur Baugeschichte von Burg Forchtenstein*. In: *Bollwerk Forchtenstein*. Burgenländische Landesausstellung auf Burg Forchtenstein vom 15. Mai bis Oktober 1993. Hrsg. von Jakob Michael PERSCHY. Eisenstadt, 1993. 106–113.

KELÉNYI 2015

KELÉNYI Borbála: *Késő középkori magyar fő- és köznemesi női végrendeletek (1440–1526)*. PhD értekezés, ELTE. Bp., 2015. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/kelenyiborbala/diss.pdf>

KELLER 2005

Katrin KELLER: *Hofdamen. Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts*. Wien, 2005.

KELLER 2010

Katrin KELLER: *Mit den Mitteln einer Frau – Handlungsspielräume adliger Frauen in Politik und Diplomatie*. In: *Akteure der Außenbeziehungen. Netzwerke und Interkulturalität im historischen Wandel*. Hg. von Hillard von THIESSEN–Christian WINDLER. Köln–Weimar–Wien, 2010. (Externa. Geschichte der Außenbeziehungen in neuen Perspektiven 1.) 219–244.

KELLER 2016

Katrin KELLER: *Frauen und dynastische Herrschaft. Eine Einführung*. In: *Nur die Frau des Kaisers? Kaiserinnen in der Frühen Neuzeit*. Bettina BRAUN, Katrin KELLER, Matthias SCHNETTGER. Wien–Köln–Weimar, 2016. (Veröffentlichungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 64.) 13–26.

KELLER 2021

Katrin KELLER: *Die Kaiserin. Reich, Ritual und Dynastie*. Wien–Köln–Weimar, 2021.

Kemény János és Lónyai Anna levelezése

Kemény János és Lónyai Anna levelezése. Kiad. TÓTH Ernő. Történelmi Tár 1. (1900) 161–218.

KEMÉNY 1895

Apróságok Kassa város levéltárából. Közli ifj. KEMÉNY Lajos. Magyar Történelmi Tár 18. (1895) 758–761.

Kemény János önéletírása

Kemény János önéletírása 1657–1658. A szöveggondozás és a jegyzetek V. WINDISCH Éva munkája. Bp., 1986.

A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése

A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése. Kiad. SZILÁGYI Sándor. Bp., 1875 (Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria XXIV.)

KIRÁLY 2014

KIRÁLY Péter: *Mathias Pollerman, Esterházy Pál udvari és hadi trombitása. Adalékok a 17. századi főúri mecénatúrához.* In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás, egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén.* Szerk. ÁCS Pál, BUZÁSI Enikő közreműk. Bp., 2015. 495–512.

KISS 2015

KISS Erika: *A fraknoi tárház, ahogy Esterházy Pál megalkotta.* In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás, egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén.* Szerk. ÁCS Pál, BUZÁSI Enikő közreműk. Bp., 2015. 151–174.

KISS 2019

KISS Erika: „*Ami megvan, az megvan – No de mi lett a hozománnyal?*” *Esterházy Pál és Orsolya kincsei.* In: *Esterházy Pál és Orsolya levelezése.* Sajtó alá rend. VISKOLCZ Noémi és ZVARA Edina, KIRÁLY Péter és KISS Erika közreműk. Bp., 2019. 50–78.

KISSNÉ 2004

KISSNÉ Bognár Krisztina: *Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789.* Bp., 2004.

KLEZATH 2017

Hermann KLEZATH: *Die Grundherren der Herrschaft Kittsee von 1577 bis 1776. Burgenländische Heimatblätter* 76. (2014) 193–217.

KNAPP 2015

KNAPP Éva: *Esterházy (I.) Pál imádságai. Irodalomtörténeti Közlemények* 119. (2015) 289–335.

KOLTAI 1995

KOLTAI András: *A győri egyházmegye 1579. évi szombathelyi zsinata. Magyar Egyháztörténelmi Vázlatok. Regnum* 7. (1995) 41–60.

KOLTAI 2000

KOLTAI András: *A Batthyány család körmeneti központi levéltárának kutatástörténete. Levéltári Közlemények* 71. (2000) 207–231.

KOLTAI 2012

KOLTAI András: *Batthyány Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén.* Győr, 2012. (A Győri Egyházmegye Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 14.)

KOLTAI 2016a

KOLTAI András: *Ágostonos kanonisszák.* In: *Szerzetesség a koraiújkor Magyarországon: összehasonlító rendtörténeti blog.* <https://szerzetes.hypotheses.org/noi-rendek/kanonisszak>

KOLTAI 2016b

KOLTAI András: *Erzsébet-nővérek*. In: *Szerzetesség a koraiújkorai Magyarországon: összehasonlító rendtörténeti blog*. 2016. <https://szerzetes.hypotheses.org/noi-rendek/erzsebet>

KOMÁROMY 1883a

KOMÁROMY András: A kistrédei gróf Rhédey családról. *Turul* 1. (1883) 119–137.

KOMÁROMY 1883b

KOMÁROMY András: A kis rhédey gróf Rhédey család levéltára a M. N. Múz. könyvtárában. *Magyar Könyvszemle* 8. (1883) 30–60.

KOMÁROMY 1884

KOMÁROMY András: Két végrendelet a XVII-ik századból. *Magyar Történelmi Tár* 7. (1884) 130–137.

KOMÁROMY 1889

KOMÁROMY András: Révai Kata Szidónia levelei férjéhez (1656–1702). *Magyar Történelmi Tár* 12. (1889) 150–180., 270–298.

KOMÁROMY 1891

KOMÁROMY András: XVII-ik századi gyászjelentések. *Magyar Történelmi Tár* 14. (1891) 513–517.

KOMÁROMY 1899

KOMÁROMY András: Levéltári kutatások. *Magyar Történelmi Tár* 22. (1899) 483–506.

KOMÁROMY 1910

KOMÁROMY András: Máramaros vármegye jegyzőkönyveiből. *Történelmi Tár* 11. (1910) 161–186.

KONCZ 1899

KONCZ József: Maros-Illye vára és uradalma. *A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve* 10. (1899) 128–133.

KOPP 2020

Margit KOPP: *Denunziert – judiziert – rehabilitiert. Biografische Skizze zu Fürstin Eva Esterházy, geb. Gräfin Thököly (1659–1716)*. Eisenstadt, 2020 (Mitteilungen aus der Sammlung Privatstiftung Esterházy Bd. 11.)

KOPPÁNY 1985

KOPPÁNY Tibor: Adatok a magyarországi barokk kastélyépítés kezdeteihez: a köpcsényi kastély. *Építés-Építészettudomány* 17. (1985) 137–147.

KOVÁCS 2004

KOVÁCS Sándor Iván: „Veri a hab a kösziklát...” *A költőnő Rákóczi Erzsébet*. In: Uő.: *Eleink tündöklősége. Tanulmányok, esszék*. Bp., 1996. 121–126.

KOVÁCS 2004

KOVÁCS András: *A marosillyei Veres-bástya*. Kolozsvár, 2004.

KÓNYA 2018

KÓNYA Annamária: *Thököly Imre és az eperjesi Evangélikus Kollégium*. In: *Rod Thököly / A Thököly nemzetség*. Szerk. Erika CINTULOVÁ, Marta KUČEROVÁ. Kežmarok, 2018. 293–300.

KÖKÉNYESI 2021a

KÖKÉNYESI Zsolt: Az érvényesülés útján. Az Udvari Kamara magyar tisztségviselői a 18. században. *Századok* 155. (2021) 395–436.

KÖKÉNYESI 2021b

KÖKÉNYESI Zsolt: *Az udvar vonzásában. A magyar főnemesség bécsi integrációjának színterei (1711–1765)*. Bp., 2021.

KÖKÉNYESI 2022

Zsolt KÖKÉNYESI: *Zwischen Hof und Land. Die ungarische Mitglieder des Strenkreuzordens im Zeitalter des Wandels (1766–1792)*. In: *The Culture of the Aristocracy in the Habsburg Monarchy 1750–1820*. Ed. by Gábor VADERNA. Bp., 2022. 55–85.

KÖPECZI 1982

KÖPECZI Béla: Pázmány Imádságos Könyve mint udvarlás tárgya. *Magyar Könyvszemle* 98. (1982) 1–8.

KÖRBL 2009

Hansdieter KÖRBL: *Die Hofkammer und ihr ungetreuer Präsident. Eine Finanzbehörde zur Zeit Leopolds I.* Wien–München, 2009. (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 54)

KÖRNER–KOPP 2010

Stefan KÖRNER – Margit KOPP: *Die Bilderwelten des Fürsten Paul I. Esterházy. Gemälde und Bildprogramme*. In: „Ez világ, mint egy kert...” *Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére*. Szerk. BUBRYÁK Orsolya. Bp., 2010. 215–148.

KÖVÉR 2014a

KÖVÉR György: *Biográfia és társadalomtörténet*. In: *Uő: Biográfia és társadalomtörténet*. Bp., 2014. 3–16.

KÖVÉR 2014b

KÖVÉR György: *Életrajzi módszer és historiográfia*. In: *Uő: Biográfia és társadalomtörténet*. Bp., 2014. 17–39.

KÖVÉR 2017

KÖVÉR György: *Az út sokfélesége, a rajz egysége?* In: *Személyiség és történelem – a történelmi személyiség A történelmi életrajz módszertani kérdései*. Szerk. VONYÓ József. Pécs–Bp., 2017. 25–45.

KUBALEK 1975

Peter KUBALEK: *Der Wiener Augustiner-Eremit P. Ferdinand Hartisch (1642/43–1699)*. *Augustiniana* 25. (1975) 353–387.

KUBINYI 1890

KUBINYI Miklós ifj.: *Árva vára. Történelmi tanulmány*. 2. javított kiadás. Bp., 1890.

KUBISKA 2009

Irene KUBISKA: *Die kaiserliche Hof- und Ehrenkalender zu Wien als Quelle für die Hofforschung. Eine Analyse des Hofpersonals in der Epoche Kaiser Karls VI (1711–1740)*. Diplomarbeit. Wien, 2009.

KULCSÁR 1991

KULCSÁR Árpád: *Sóbányászat és sókereskedelem Erdélyben I. Apafi Mihály uralkodása idején*. *Századok* 125. (1991) 415–448.

KULCSÁR 2017

KULCSÁR Krisztina: *A páros életrajz írásának kérdései és lehetőségei. Albert szász-tescheni herceg és hitvese, Mária Krisztina főhercegnő összefonódó élete*. In: *Személyiség és történelem – a történelmi személyiség A történelmi életrajz módszertani kérdései*. Szerk. VONYÓ József. Pécs–Bp., 2017. 169–185.

Kunstdenkmäler 2003

Die Kunstdenkmäler Österreichs. Dehio Niederösterreich südlich der Donau. Bearb. von Peter AICHINGER-ROSENBERGER et alia. Horn–Wien, 2003.

KUNT–VISKOLCZ I–III

KUNT Gergely – VISKOLCZ Noémi: *Fejezetek az Esterházy hercegi család levéltárának kutatástörténetéből (1847–1946).* 1. rész (1847–1870). Turul 91. (2018) 107–113.

KUNT Gergely – VISKOLCZ Noémi: *Fejezetek az Esterházy hercegi család levéltárának kutatástörténetéből (1847–1946).* 2. rész (1870–1900). Turul 92. (2019) 152–165.

KUNT Gergely – VISKOLCZ Noémi: *Fejezetek az Esterházy hercegi család levéltárának kutatástörténetéből (1847–1946).* 3. rész (1900–1946). Turul. 93. (2020) 66–82.

LEHOCZKY 1869

LEHOCZKY Tivadar: Történeti kalászatok. *Századok* 3. (1869) 328–331.

LEHOCZKY 1876

LEHOCZKY Tivadar: Adat Zrínyi Ilona és Thököly Imre házasságához. *Századok* 10. (1876) 750–753.

LENGYEL 2011

Tünde LENGYELOVÁ: *Rodové stereotypy v novoveku.* [Nemi sztereotípiák az újkorban.] In: *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku.* [Út a modern nőhöz. Fejezetek a gender-kapcsolatokról Szlovákiában.] Szerk. Gabriela DUDEKOVÁ et al. Bratislava, 2011. 21–35.

LENGYEL 2019

LENGYEL Tünde: Esettanulmány a kora újkori női műveltség kérdéséhez. Elvárások, lehetőségek, határok. *Századok* 153. (2019) 235–250.

LENGYEL–VÁRKONYI

LENGYEL Tünde – VÁRKONYI Gábor: *Báthory Erzsébet. Egy asszony élete.* Bp., 2010.

LÖVEI 2019

LÖVEI Pál: *Posuit hoc monumentum pro aeterna memoria. Bevezető fejezetek a középkori Magyarország síremlékeinek katalógusához.* I. kötet. Akadémiai doktori értekezés. Bp., 2019.

LUKINICH 1927

LUKINICH Imre: *A Bethleni gróf Bethlen-család története.* Bp., 1927.

LUKINICH 1932

LUKINICH Imre: Rákóczi Julianna házassága. *A Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve* II. (1932) 112–127.

LUKINICH 1935

LUKINICH Imre: *II. Rákóczi Ferenc felségárulási perének története és okirattára.* I. kötet (II. Rákóczi Ferenc levéltára. 1. osztály. Had- és belügy 1.) Bp., 1935.

MACZÁK 2016

MACZÁK Ibolya: *A méhkirálynő édes uralma: Esterházy Krisztina Jozefa felett mondott temetési beszéd a Klimó Könyvtárban.* In: „Új könyvtár virul itt, tele rendbe rakott tudománnyal. Fontos, hogy mindent nyitva találj odabent”: *Tudomány és kutatás a 240 éves Klimó Könyvtárban.* A 2014. október 16–17-én rendezett jubileumi tudományos konferencia tanulmányai. Szerk. DEZSŐ Krisztina. Pécs, 2016. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 13.) 201–207.

Magyar Katolikus Lexikon IV.

Magyar Katolikus Lexikon. Szerk. DIÓS István, VICZIÁN Miklós. IV. kötet. Bp., 1998.

Magyar nőköltők

Magyar nőköltők a XVI. századtól a XIX. századig. Kiad. S. SÁRDI Margit. Bp., 1997.

Magyar-Zsidó Oklevéltár II.

Magyar-Zsidó Oklevéltár. II. kötet 1540–1710. Gyűjt. és összeáll. MANDL Bernát. Bp., 1937.

MAGYARY-KOSSA 1929

MAGYARY-KOSSA Gyula: *Magyar orvosi emlékek. Értekezések a magyar orvostörténelem köréből.* II. kötet. Bp., 1929.

MAKSAY 1992

MAKSAY Ferenc: *A Magyar Kamara Archivuma.* Bp., 1992 (Levéltári leltárak 8.)

MARTÍ 2013

MARTÍ Tibor: *Gróf Esterházy László (1626–1652). Fejezetek egy arisztokrata család történetéhez.* PhD-értekezés. Bp., 2013.

MARTÍ 2014

Tibor MARTÍ: *Familienwappen und Lebensdaten von Palatin Paul Esterházy im Wappenbuch des Ordens vom Goldenen Vlies.* In: *Wiener Archivforschungen/Bécsi levéltári kutatások: Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien, István Fazekas/Ünnepi tanulmányok a bécsi magyar delegátus, Fazekas István tiszteletére.* Hg. von Zsuzsanna CZIRÁKI, Anna FUNDÁRKOVÁ, Orsolya MANHERCZ, Zsuzsanna PERES, Márta VAJNÁGI. Wien, 2014. 223–232.

MARTÍ 2015

MARTÍ Tibor: *Az aranygyapjas lovag Esterházy Pál.* In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás, egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén.* Szerk. ÁCS Pál, BUZÁSI Enikő közreműk. Bp., 2015. 49–66.

MARTÍ 2018

MARTÍ Tibor: Esterházy Miklós nádor aranygyapjas rendi tagságával összefüggő levéltári források. *Lymbus Magyarisztományi Forrásközlemények* 15. (2018) 211–243.

MAURER 1887

Josef MAURER: *Cardinal Leopold Kollonitsch, Primas von Ungarn, sein Leben und sein Wirken.* Innsbruck, 1887.

MAYLÁTH 1883

MAYLÁTH Béla: A felső vármegyei rendek kassai gyűlésének aktái 1683-ból. *Magyar Történelmi Tár* 6. (1883) 359–374., 543–570.

MÁTÉ 2020

MÁTÉ Ágnes: Aeneas Évát veszi el: neolatin nászének Esterházy Pál és Thököly Éva menyegzőjére (1682). *Antikvitás & Reneszánsz* 5. (2020) 151–166. (<https://doi.org/10.14232/antikren.2020.5.151-166>).

Medien, Orte und Rituale

Medien, Orte und Rituale von und unter Frauen. Zur Kulturgeschichte weiblicher Kommunikation in der Habsburger Monarchie. Hrsg. von Lilla KRÁSZ, Andrea SEIDLER, Brigitta PESTI. h.n., 2020.

MENČIK 1897

MENČIK Ferdinánd: A Cs. Kir. Titkos Tanácsban tárgyalt magyar vonatkozású ügyek 1701–1705 közti időből. *Magyar Történelmi Tár* 20. (1897) 385–421.

MENČIK 1898

Ferdinand MENCÍK: Die letzten Tage Kaiser Leopolds I. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 19. (1898) 518–520.

MERÉNYI 1897

Illésházy István és Pálffy Kata végrendelete. Kiad. MERÉNYI Lajos. *Történelmi Tár* 20. (1897) 754–767.

MERÉNYI 1902

A kapuvári uradalom számvitele 1686-ban. Közli MERÉNYI Lajos. *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle* 9. (1902) 419–425.

MERÉNYI 1911a

MERÉNYI Lajos: Gróf Eszterházy Pál 1664. évi végrendelete. *Történelmi Tár* 12. (1911) 151–156.

MERÉNYI 1911b

MERÉNYI Lajos: Gróf Eszterházy Pál 1678. évi végrendelete. *Történelmi Tár* 12. (1911) 598–619.

MÉSZÁROS 2018

MÉSZÁROS Kálmán: Egy főbellel lány is lehet jó parti. Esterházy Pál nádor terve fia kiházására 1706-ban. *Turul* 91. (2018) 96–98.

MÉSZÁROS 2020

MÉSZÁROS Kálmán: *Háború és magánélet – A kuruc tábornoki kar családi háttere a Rákóczi-szabadságharcban*. In: *Rákóczi emlékkönyv*. Szerk. BÓDVAI András. Budaörs, 2020.

MIKÓ–PÁLFFY 2002

MIKÓ Árpád – PÁLFFY Géza: A pozsonyi Szent Márton-templom késő reneszánsz és korai barokk síremlékei. *Művészettörténeti Értesítő* 51. (2002) 107–172.

MITROPULOS 2014a

MITROPULOS Anna Diána: „utasítjuk fraknói tisztartónkat” – uradalmi tisztségek és kincstárbeli munkálatok a fraknói számlák tükrében. *Fons: Forráskutatás és Történeti Segédtudományok* XXI. (2014) 67–98

MITROPULOS 2014b

MITROPULOS Anna Diána: „...Fraknói várunkban (egy) új kincstárat építettünk” – mesterek tevékenysége a fraknói számlák tükrében. In: *KoraiújkorÁSZ. Koraiújkor-történettel foglalkozó doktoranduszok tanulmányai*. Szerk. KÁDÁR Zsófia, KÖKÉNYESI Zsolt, MITROPULOS Anna Diána. Bp., 2014. 50–68.

MITROPULOS 2015

MITROPULOS Anna: „Kincstárépítés a hétköznapokban. Miről árulkodnak a fraknói számlák?” In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás, egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén*. Szerk. ÁCS Pál, BUZÁSI Enikő közreműk. Bp., 2015. 219–234.

MITROPULOS 2016

MITROPULOS Anna: *Esterházy Pál nádor udvari személyzete – A fraknói és a kismartoni apparátus összehasonlítása*. In: *Béctől Brassóig. A II. KoraiújkorÁSZ konferencia tanulmányai*. Szerk. BARTA M. János, SZEKÉR Barnabás, UGRY Bálint, VIROVECZ Nándor. Bp., 2016. 43–63.

MITROPULOS 2020

MITROPULOS Anna Diána: Esterházy Pál nádor kismartoni uradalmi alkalmazottai. *Fons: Forráskutatás és Történeti Segédtudományok* XXVII. (2020) 3–31.

MOHL 1918

MOHL Adolf: Thököly Katalin. *Soproni Napló* 1918. július 28. 2–3.

MOHL 2000

MOHL Adolf: *Herceg Esterházy Krisztina Jozefa a kismartoni sz. ágostonrendi kanonokapács fejedelemasszonya 1663–1728*. In: Uő.: *Válogatott írások*. Szerk. Johann ERHARDT, KISS Tamás, Sopron, 2000. 66–77.

MONOK–ZVARA

MONOK István – ZVARA Edina: *Esterhasiana Bibliotheca. A gyűjtemény története és könyvanyagának rekonstrukciója*. Bp., 2020. (Esterhazyana)

MÜHLBERGER 2007

Kurt MÜHLBERGER: *Promotion und Adelsverleihung im frühneuzeitlichen Österreich*. In: *Examen, Titel, Promotion*. Hg. von Christoph SCHWINGES. Basel, 2007. 575–624.

NAGY 1937

NAGY Miklós: *Takáts Sándor r. tag emlékezete*. In: *A MTA elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek*. 22. kötet (1934–1937). Bp., 1937.

NAGY 2007

NAGY Levente: *Az elhallgatás naplója, vagy valami más. Gulácsi Albert diáriuma bécsi útjáról 1691, 1696*. *Lymbus Magyarságtudományi Forrásközlemények* 4. (2007) 109–125.

„Nagyasszony, meghajtom látod, előtted főmet”

„Nagyasszony, meghajtom látod, előtted főmet”. Nemzetközi tudományos felolvasó ülés Zrínyi Ilona halálának 300. évfordulója tiszteletére, 2003. február 18. Szerk. HALÁSZ Magdolna, NOSZÁLYNÉ BODNÁR Ágnes. Sárospatak, 2005. (A sárospataki Zrínyi Ilona Városi Könyvtár kiadványai)

NASCHENWENG 2020

Hannes P. NASCHENWENG: *Der landständische Adel im Herzogtum Steiermark. Ein genealogisches Kompendium*. Graz, 2020. online publikáció: <https://www.landesarchiv.steiermark.at/cms/beitrag/12799919/77967720/>

Neue peinliche Landgerichts-Ordnung

Der Römischen Kaiserlichen auch zu Hungarn und Böheim Königlichen Majestät Ferdinandi deß Dritten ...Neue peinliche Landgerichts-Ordnung in Oesterreich unter der Ennß. Wien, 1678.

NOTHEGGER 1996–1997

Florentin NOTHEGGER: *Geschichte des Franziskanerklosters Puppung (1477–1968)*. *Neues Archiv für die Geschichte der Diözese Linz* 11. (1996–1997) 5–22.

Női kommunikáció

A női kommunikáció kultúrtörténete. Szerk. SÍPOS Balázs, KRÁSZ Lilla. Bp., 2019.

Nők a magyar történelemben

Nők a magyar történelemben. Összeáll. R. VÁRKONYI Ágnes. Bp., 1997.

Nők a modernizálódó magyar társadalomban

Nők a modernizálódó magyar társadalomban. Szerk. GYÁNI Gábor, NAGY Beáta. Debrecen, 2006.

Nők világa

A nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok. Szerk. FÁBRI Anna, VÁRKONYI Gábor. Bp., 2007.

Nur die Frau des Kaisers?

Nur die Frau des Kaisers? Kaiserinnen in der Frühen Neuzeit. Bettina BRAUN, Katrin KELLER, Matthias SCHNETTGER. Wien–Köln–Weimar, 2016. (Veröffentlichungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 64.)

Nyáry Pál és Várday Kata levelezése

Nyáry Pál és Várday Kata levelezése 1600–1607. Kiad. BENDA Kálmán. Kisvárdai Vármúzeum Kiadványai 7.)

NYULÁSZINÉ 1981

NYULÁSZINÉ Straub Éva: *A Magyar Országos Levéltárban őrzött eredeti címereslevelek jegyzéke.* Bp., 1981. (Forrástudományi segédletek 2.)

OLÁH 2001

OLÁH József: Szirmay András gazdálkodása a XVII–XVIII. század fordulóján. *Agrártörténeti Szemle* 43. (2001) 151–220.

OPPL–SCHEUTZ 2018

Ferdinand OPPL – Martin SCHEUTZ: *Die Transformation des Wiener Stadtbildes um 1700.* Wien, 2018. (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungsband 61.)

ÖKT XXIV

Die Denkmale des politischen Bezirkes Eisenstadt und der freien Städte Eisenstadt und Rust. Bearb. v. André CSATKAI, Dagobert FREY. Wien, 1932. (Österreichische Kunsttopographie XXIV.)

ÖKT XLIX

Die Kunstdenkmäler des Politischen Bezirkes Mattersburg. Bearb. v. Adelheid SCHMELLER-KITT, Evelyn BENESCH, Renate HOLZSCHUH-HOFER, Katharina PACKPFEIFER. Wien, 1993. (Österreichische Kunsttopographie XLIX.)

ÖKT LVI

Die Kunstdenkmäler des politischen Bezirkes Oberpullendorf. Bearb. von Judith SCHÖBEL, Ulriker STEINER. Horn, 2005. (Österreichische Kunsttopographie LVI.)

ÖSA

Österreichische Städteatlas. Hg. von Österreichischer Arbeitskreis für Stadtgeschichtsforschung, Wiener Stadt- und Landesarchiv, Arcanum Adatbázis Kft. Online kiadvány: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/OsterreichischerStadtatlas-osterreichischer-stadteatlas-1/>

Özvegyek és árvák

Özvegyek és árvák a régi Magyarországon (1550–1940). Szerk. ERDÉLYI Gabriella. Bp., 2020. (Magyar családtörténetek: Tanulmányok 5.)

PACHER 1907

A stájerországi sankt lambrechtli benczés apátság levéltárának magyar vonatkozású részei. Közli PACHER Donát. *Történelmi Tár* 8. (1907) 259–264.

PANDULA 2010

PANDULA Attila: *A Thököly család címerszerzése és címerhasználata.* In: Az „üstökös kegyeltje” Késmárki Thököly Imre (1657–1705). Thököly Imre születésének 350. évfordulója alkalmából rendezett nemzetközi tudományos konferencia anyaga. Szerk. GEBEI Sándor. Hajdúszoboszló, 2010. 33–58.

PAPP 2017

PAPP Klára: Erdélyi és Magyar Királyságbeli nemesi családok kapcsolatai a 17. század második felében. *Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve* 59. (2017) 307–315.

PAPP 1941–1945

PAPP László: Herceg Esterházy Pál nádor kancelláriájának működése, 1681–1713. *Levéltári Közlemények* 20–23. (1942–1945) 310–344.

Patak nagyasszonya

Patak nagyasszonya: Zrínyi Ilona. Nemzetközi tudományos ülés. Sáropatak, 2000. szeptember 6. Szerk. HALÁSZ Magdolna, NOSZÁLYNÉ BODNÁR Ágnes. Sáropatak, 2003. (A sáropataki Zrínyi Ilona Városi Könyvtár kiadványai)

PAULER 1876

PAULER Gyula: *Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése 1664–1671.* I–II. kötet. Bp., 1876.

PAUSER 2004

Josef PAUSER: *Landesfürstliche Gesetzgebung (Policey- Malefiz- und Landesordnungen).* In: *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch.* Hg. von Josef PAUSER, Martin SCHEUTZ, Thomas WINKELBAUER. Wien–München, 2004. (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung Band 44.) 216–256.

PÁLFFY 2009a

PÁLFFY Géza: *Utak az arisztokráciába – bárói címszerzők a 16. századi Magyar Királyságban.* In: *Arisztokrata életpályák és életviszonyok.* Szerk. PAPP Klára, PÜSKI Levente. Debrecen, 2009. 9–23.

PÁLFFY 2009b

PÁLFFY Géza: Pozsony megyéből a magyar királyság élére: Karrierlehetőségek a magyar arisztokráciában a 16–17. század fordulóján. *Századok* 143. (2009) 853–882.

PÁLFFY 2011

PÁLFFY Géza: A Thurzó család a Magyar Királyság arisztokráciájában. Egy különleges arisztokrata família Magyarországon. *Történelmi Szemle* 53. (2011) 63–84.

PÁLFFY 2014

PÁLFFY Géza: *A Szent Korona Sopronban. Nemzeti kincsiünk soproni emlékhelyei.* Sopron–Bp., 2014.

PERSCHY 1995

Jakob Michael PERSCHY: *Die Fürsten Esterházy – Zwölf kurzgefasste Lebensbilder.* In: *Die Fürsten Esterházy. Magnaten, Diplomaten & Mäzene.* Hrsg. von Jakob PERSCHY, Harald PRICKLER. Eisenstadt, 1995.

PERES 2013a

PERES Zsuzsanna: „Isten megálgyon édes atyámfia”. Esterházy Pál nádor házasságai. In: *Jogtörténeti Parerga. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére.* Szerk. MÁTHÉ Gábor, RÉVÉSZ T. Mihály, GOSZTONYI Gergely. Bp., 2013. 294–300.

PERES 2013b

PERES Zsuzsanna: Az osztrák császári udvarban szolgáló magyar udvarhölgyek házassági szerződése. *Jogtörténeti Szemle* 15. (2013) 42–48.

PERES 2014

PERES Zsuzsanna: *A családi hitbizományok megjelenése Magyarországon.* H.n., 2014.

PERES 2015

PERES Zsuzsanna: *Szerződési szabadság a 16–18. századi magyar nemesi házassági vagyoni jogban.* In: *Alapelvek és alapjogok.* Szerk. LAJKÓ Dóra, VARGA Norbert. Szeged, 2015. 397–404.

PERES 2018

PERES Zsuzsanna: *Hitbérkikötések a magyar főúri családok körében a Werbőczy utáni időszakban*. In: *A jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz új forrásai*. Szerk. NAGY Janka Teodóra. I–II. kötet. Pécs, 2018. 281–300.

PERGER 1994

Richard PERGER: *Das Palais Esterházy in der Wallnerstraße zu Wien*. Wien, 1994. (Forschungen und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte 27.)

PETNEKI 1983

PETNEKI Áron: *Splendor Thökölyanus (Thököly udvartartása)*. In: *A Thököly-felkelés és kora*. Szerk. BENCZÉDI László. Bp., 1983. 205–214.

PETRI 1901

PETRI Mór: *Szilágy vármegye monographiája*. II. kötet. Bp., 1901.

PETRIN 1990

Silvia PETRIN: *Die niederösterreichischen Stände im 16. und 17. Jahrhundert*. In: *Adel im Wandel. Politik, Kultur, Konfession 1500–1700*. Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums. Wien, 1990. 285–305.

PETŐ 2006

PETŐ Andrea: *Társadalmi nemek és a nők története*. In: *Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek*. Szerk. BÓDY Zsombor, Ö. KOVÁCS József. Bp., 2006. 514–538.

PETTKÓ 1888

PETTKÓ Béla: A Miske család levelesládájából. *Századok* 22. (1888) 638–641.

PÉTER 1985

PÉTER Katalin: *A csejtei várúrnő: Báthory Erzsébet*. Bp., 1985.

PÉTER 1995

PÉTER Katalin: *Esterházy Miklós*. Bp., 1995. (Magyar História Életrajzok)

PÉTER 2000

PÉTER Katalin: *Lorántffy Zsuzsanna*. In: *Lorántffy Zsuzsanna album*. Szerk. TAMÁS Edit. Sároszombat, 2000., 2015. 9–133.

PÉTER 2005

PÉTER Katalin: *Az Esterházy család felemelkedése*. In: *Arisztokrácia, művészetek, mecénatúra: Az Esterházy család*. Szerk. CZOMA László. Keszthely, 2005. (Kastélykonferenciák III.) 7–37.

PÉTER 2008

PÉTER Katalin: *Házasság a régi Magyarországon 16–17. század*. Bp., 2008.

PÉTER 2012

PÉTER Katalin: *A családról*. In: *Uő: Magánélet a régi Magyarországon*. Bp., 2012. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 159–170.

PILS 2002

Susanne Claudine PILS: *Schreiben über Stadt. Das Wien der Johanna Theresia Harrach 1639–1716*. Wien, 2002. (Forschungen und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte)

PILTZ 1986

Georg PILTZ: *August der Starke*. Berlin, 1986.

POLLEROB 2000

Friedrich POLLEROß: „*Des Kaysers Pracht an seinen Cavalliers und hohen Ministern*”. *Wien als Zentrum aristokratischer Repräsentation um 1700*. In: *Polen und Österreich im 18. Jahrhundert*. Hg. von Walter LEITSCH. Warschau, 2000. 95–122.

POLLEROß 2010

Friedrich POLLEROß: *Die Kunst der Diplomatie. Auf den Spuren des kaiserlichen Botschafters Leopold Joseph Graf von Lamberg (1653–1706)*. Petersberg, 2010.

POSCH 1971

Fritz POSCH: Maria Pöllauberg. Zur Geschichte der Kirche, der Wallfahrt und der Pfarre. *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark* 62. (1971) 49–75.

PÖLZL 2016

Michael PÖLZL: *Die Kaiserinnen Amalia Wilhelmina (1673–1742) und Elisabeth Christine (1691–1750)*. In: *Nur die Frau des Kaisers? Kaiserinnen in der Frühen Neuzeit*. Bettina BRAUN, Katrin KELLER, Matthias SCHNETTGER. Wien–Köln–Weimar, 2016. (Veröffentlichungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 64.) 175–192.

PÖLZL 2017

Michael PÖLZL: *Wie der regenbogen in der luft. Die Stifterin Amalia Wilhelmina von Branschweig-Lüneburg*. In: *Das Kloster der Kaiserin. 300 Jahre Salesianerinnen in Wien*. Hg. von Helga PENZ. Petersberg, 2017. 19–33.

PRICKLER 1976

Harald PRICKLER: Aus Großhöfleins Vergangenheit. *Burgenländische Heimatblätter* 38. (1976) 131–144.

PRICKLER 1993

Harald PRICKLER: *Beiträge zur Geschichte der burgenländischen Judensiedlungen*. In: *Juden im Grenzraum. Geschichte, Kultur und Lebenswelt*. Hg. von Rudolf KROPF. Eisenstadt, 1993. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland) 65–106.

PRICKLER 2013

Harald PRICKLER: *Eisenstädter bildende Künstler und Handwerker der Barockzeit: biographische Daten und Werke*. Eisenstadt, 2013. (Burgenländische Forschungen Bd. 105.)

PRICKLER 2014

Harald PRICKLER: *Das Esterházyische Familienarchiv Forchtenstein als handwerksgeschichtliche Quelle*. In: *Zünftiges Handwerk*. Tagungsband der 22. Schlaininger Gespräche 2002. Hg. von Margarete WAGNER, Rudolf KROPF. Eisenstadt, 2014. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, 117.) 66–75.

R. VÁRKONYI 1981

R. VÁRKONYI Ágnes: Gazdaság, művelődés, mentalitás a XVII. és XVIII. század fordulójának köznemesi rétegeiben és a hosszú távú társadalomtörténeti fejlődés kérdései. *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve* VII. (1981) 15–39.

R. VÁRKONYI 2009

R. VÁRKONYI Ágnes: *Zrínyi Ilona. „Európa legbátrabb asszonya”*. 2. bőv. kiad. Bp., 2009.

R. VÁRKONYI 2012

R. VÁRKONYI Ágnes: *Sónk és kenyérünk. A Rákóczi kor sóbányászatáról és só kereskedelméről*. In: *Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. Szerk. MIKÓ Gábor, PÉTERFI Bence, VADAS András. Bp., 2012. 223–238.

R. VÁRKONYI 2015

R. VÁRKONYI Ágnes: *Személyiség és politika – Esterházy Pál biográfiája mint interdiszciplináris kihívás*. In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén*. Szerk. ÁCS Pál, BUZÁSI Enikő közreműk. Bp., 2015. 11–48.

RADVÁNSZKY II–III

RADVÁNSZKY Béla: *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században*. II–III. kötet. Bp., 1879.

RAMHARTER 2021

Johannes RAMHARTER: *Zum ewigen Gedächtnis des Triumphes: das kaiserliche Frauenstift in Tulln 1280–1782*. St. Pölten, 2021.

RATH 1953

Margarethe RATH: *Die Promotionen und Disputationen sub auspiciis imperatoris an der Universität Wien*. *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv* 6. (1953) 47–164.

RÁCZ 2019

RÁCZ Balázs Viktor: *Konfiskálás az Apafi-korban. Fons: forráskutatás és történeti segédtdományok XXVI*. (2019) 3–38.

Rákóczi Erzsébet levelei

Rákóczi Erzsébet levelei férjéhez 1672–1707. Kiad. BENDA Borbála, VÁRKONYI Gábor. Bp., 2001.

RÁTH 1858

Esterházy Pál nádor néhány levele Győr vármegyéhez 1682-ből. Közli RÁTH Károly. *Új Magyar Múzeum* 8. (1858) 234–243.

RÁTH 1863

RÁTH Károly: *Rákóczi Erzsébet emlékezete*. *Győri Történelmi és Régészeti Füzetek* 3. (1863) 31–35.

Res publica confoederata

Res publica confoederata. Tanulmányok Zrínyi Ilona születésének 375. és halálának 315. évfordulója tiszteletére. Szerk. ÖZE Sándor, SZELKE László. Bp., 2018.

RESCH 2019

Claudia RESCH: *Die kaiserlich-königliche Totenbruderschaft in Wien. „Bündnuß und höchst Lob-würdige Allianz” zum Heil der Seelen*. In: *Bündnisse. Politische, soziale und intellektuelle Allianzen im Jahrhundert der Aufklärung*. Hg. von Franz M. EYBL, Danuel FULDA, Johannes SÜSSMANN. Wien, 2019. 183–194.

RESS 1999

RESS Imre: *Das Esterházyische Hauptarchiv in Eisenstadt zwischen Verwaltung und historischer Forschung (1790–1918)*. In: *Burgenländische Forschungen. Sonderband XXII. Archivar und Bibliothekar, Beiträge zur Landeskunde des burgenländisch-westungarischen Raumes. Festschrift für Johann Seedorf zum 60. Geburtstag*. Hg. von Felix TOBLER, Norbert FRANK. Eisenstadt, 1999. 407–419.

RESS 2004

RESS Imre: *Hajnal István, a kismartoni hercegi levéltáros*. *Korall* 15–16. (2004) 284–315.

Rédei László levelező könyve

Rédei László levelező könyve és némely köziratok, 1660–1663. In: *Rédei László történeti maradványai 1658–1663*. Kiad. NAGY Iván. Magyar Történelmi Társ. (1871) 73–270.

Rédei László történeti maradványai

Rédei László történeti maradványai 1658–1663. Kiad. NAGY Iván. Magyar Történelmi Tár 3. (1871)

Rétyi Péter naplója

Rétyi Péter naplója. Szerk. Maria URSUTIU. Bukarest, 1983.

RMK III

SZABÓ Károly – HELLEBRANT Árpád: *Régi Magyar Könyvtár. Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézikönyve.* Bp., 1891.

RMNy III

Régi Magyarországi Nyomtatványok 1636–1650. HELTAI János, PAVERCSIK Ilona, P. VÁSÁRHELYI Judit munkája. Bp., 2000.

ROSZNER 1887

ROSZNER Ervin: *Régi magyar házassági jog.* Bp., 1887.

RUMMEL 1980

Friedrich von RUMMEL: *Franz Ferdinand von Rummel. Lehrer Kaiser Josephs I. und Fürstbischof von Wien (1644–1716).* Wien, 1980 (Österreich Archiv. Schriftenreihe des Instituts für Österreichkunde)

SAUER 2016

Walter SAUER: „Und man siehet die im Lichte, die im Dunkeln sieht man nicht“. Neue Beiträge zu einer Kollektivbiographien von Afrikanern und Afrikanerinnen im frühneuzeitlichen Österreich. *Wissenschaftliches Jahrbuch der Tiroler Landesmuseen* 9. (2016) 233–247.

SCHENK 1817

Carl SCHENK: *Die Schwefelquellen von Baden in Niederösterreich.* Baden, 1817.

SCHEUTZ 2015

Martin SCHEUTZ: *Die Elite der hochadeligen Elite. Sozialgeschichtliche Rahmenbedingungen der obersten Hofämter am Wiener Kaiserhof im 18. Jahrhundert.* In: *Adel im 18. Jahrhundert. Umrissen einer sozialen Gruppe in der Krise.* Hg. von Gerhard AMMERER, Elisabeth LOBENWEIN, Martin SCHEUTZ. Innsbruck-Wien, 2015. 141–194.

SCHLAGER 1850

Johann Ev. SCHLAGER: *Materialien zur österreichischen Kunstgeschichte.* *Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen* 3. (1850) 661–772.

SCHMID 2016

Josef Johannes SCHMID: *Eleonore Magdalena von der Pfalz – ein Leben zwischen den Häusern Neuburg und Habsburg.* In: *Nur die Frau des Kaisers? Kaiserinnen in der Frühen Neuzeit.* Bettina BRAUN, Katrin KELLER, Matthias SCHNETTGER. Wien–Köln–Weimar, 2016. (Veröffentlichungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 64.) 157–174.

SCHNABEL-SCHÜLE 1997

Helga SCHNABEL-SCHÜLE: *Frauen im Strafrecht vom 16. bis zum 18. Jahrhundert.* In: *Frauen in der Geschichte des Rechts: von der frühen Neuzeit bis zur Gegenwart.* Hrsg. von Ute GERHARD. München, 1997. 185–198.

SCHNETTGER 2016

Matthias SCHNETTGER: *Die Kaiserinnen aus dem Haus Gonzaga: Eleonora die ältere und Eleonora die Jüngere.* In: *Nur die Frau des Kaisers? Kaiserinnen in der Frühen Neuzeit.* Bettina BRAUN, Katrin KELLER, Matthias SCHNETTGER. Wien–Köln–Weimar, 2016. (Veröffentlichungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 64.) 117–140.

SCHULTHEISS 1997

Sonja SCHULTHEISS: *Das Diarium Europaeum (1659–1683). Verleger und Autoren, Aufbau und Inhalt. Archiv für Geschichte des Buchwesens* 48. (1997) 315–346.

SEBŐK 2007

SEBŐK Marcell: *Humanista a határon – A késmárki Sebastian Ambrosius története 1554–1600.* Bp., 2007.

SEEDOCH 2003

Johann SEEDOCH: *Hogyan került a kőszegi uradalom Esterházy Pál tulajdonába?* In: *Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára.* Szerk. MAYER László, TILCSIK György. Szombathely, 2003. 177–182.

SERES 2004

SERES István: Thököly Imre naplói és leveleskönyvei. *Hadtörténelmi Közlemények* 117. (2004) 637–664.

SIENELL 2001

Stefan SIENELL: *Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof.* Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2001.

SINKOVICS 1937

SINKOVICS István: Esterházy Pál nádor és az erdélyiek kereskedelmi társasága. *A Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve* VII. (1937) 178–219.

SMÍŠEK 2009

Rostislav SMÍŠEK: *Kniha poznámek Ferdinanda z Ditrichštejna z let 1683–1697.* In: *Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků.* Ed. by Václav BŮŽEK. Českých Budějovicích, 2009.

STANNEK 2001

Antje STANNEK: *Telemach's Brüder. Die höfische Bildungsreise des 17. Jahrhunderts.* Frankfurt–New York, 2001.

STERRETT 2017

Edward STERRETT: *Modes of Address: The Fashion Print as Passe-Partout.* *Getty Research Journal* 9. (2017) 23–38.

STOLLBERG-RILINGER 2016

Barbara Stollberg-Rilinger: *Nur die Frau des Kaisers? Kommentar.* In: *Nur die Frau des Kaisers? Kaiserinnen in der Frühen Neuzeit.* Bettina BRAUN, Katrin KELLER, Matthias SCHNETTGER. Wien–Köln–Weimar, 2016. (Veröffentlichungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 64.) 245–251.

SURÁNYI 2005

SURÁNYI Béla: *Nagybirtokok, birtokosok, gazdálkodók Hajdú-Bihar megyében a XVIII. századtól 1945-ig.* *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 2005. 351–390.

SZABÓ 1869

SZABÓ Károly: Thököly Imre hűtlenségi pere Erdélyben 1685-ben. *Századok* 3. (1869) 210–231.

SZABÓ 1940

SZABÓ István: *Galanthai és fraknói Gróf Esterházy Antal levelei feleségéhez Gróf Nigrelli Mária Annához 1701–1706.* Bp., 1940.

SZABÓ 2005

SZABÓ Péter: A Thököly család és a görög-római kultúra. *Credo Evangélikus Műhely* 11. (2005) 203–210.

SZAKÁLY 1971

SZAKÁLY Ferenc: *Oppenheimer Sámuel működése különös tekintettel magyarországi kihatásaira*. In: *Magyar-Zsidó Oklevéltár*. XIV. kötet. 1742–1769. Szerk. SCHEIBER Sándor. Bp., 1971. 33–80.

Szalárdi János krónikája

Szalárdi János siralmas magyar krónikája. Kiad. SZAKÁLY Ferenc. Bp., 1980.

SZATLÓCZKI 2002

SZATLÓCZKI Gábor: *Szentgyörgyvár a török időkben*. In: *Szentgyörgyvár története*. Szerk. MÜLLER Róbert, Zalaegerszeg, 2002 (Zalai Kismonográfiák 7.)

SZÁDECZKY 1898

SZÁDECZKY Lajos: Thököly erdélyi fejedelemsége. *Századok* 32. (1898) 230–247., 328–339., 420–433., 499–509., 621–631., 695–715,

SZÁDECZKY 1908

SZÁDECZKY Lajos: Gróf Pekri Lőrincz levéltára. *Századok* 42. (1908) 301–324., 416–425.

SZÁDECZKY-KARDOSS 1993

SZÁDECZKY-KARDOSS Irma: *Báthory Erzsébet igazsága*. Bp., 1993.

SZÁLKAI 2017

SZÁLKAI Tamás: A Thököly család nemeslevele és rangemelő oklevelei. *A Bocskai István Múzeum Évkönyve* 4. (2017) 217–229.

Személyiség és történelem

Személyiség és történelem – a történelmi személyiség. A történelmi életrajz módszertani kérdései. Szerk. VONYÓ József. Pécs–Bp., 2017.

„*Szerelmes Orsikám...*”

„*Szerelmes Orsikám...*” *A Nádasdyak és Szegedi Kőrös Gáspár levelezése*. Vál., gondozta, jegyzeteket írta VIDA Tivadar. Bp., 1988.

SZERÉMI 1893

SZERÉMI: Emlékek Barsvármegye hajdanából. *Magyar Történelmi Tár* 16. (1893) 52–92.

Szepességi avagy lőcsei krónika

Szepességi avagy lőcsei krónika és évkönyv a kedves utókor számára. Kiad. VÉBER Károly. Bp., 1988. (Magyar Hírmondó)

SZILÁGYI 1887

SZILÁGYI Sándor: Jelentés a maros-németi levéltárról. *Századok* 21. (1887) 50–71.

SZINNYEI I.

SZINNYEI József: *Magyar írók élete és művei*. I. kötet. Bp., 1891.

SZTANCSNÉ 2020

SZTANCSNÉ Kardos Tímea: *Thököly Imre és udvarának familiárisai*. PhD-értekezés. Bp., 2020.

SZUROMI 2003

SZUROMI Szabolcs Anzelm: A papi ordo fokozatainak fejlődése a kezdetektől a Statuta Ecclesiae Antiqua (V. sz.) fegyelmi hagyományáig. *Teológia – Hittudományi Folyóirat* 37. (2003) 19–28.

SZÜCS 1990

Szücs Jenő: *A Szepesi Kamarai Levéltár 1567–1813*. Bp., 1990. (Levéltári Leltárak 7.)

TAKÁTS 1910

TAKÁTS Sándor: *Szalai Barkóczy Krisztina 1671–1724*. Bp., 1910.

TAKÁTS 1914

TAKÁTS Sándor: *Régi magyar asszonyok*. Bp., 1914

TAKÁTS 1917

TAKÁTS Sándor: *Zrínyi Miklós nevelőanyja*. Bp., 1917.

TAKÁTS 1918

TAKÁTS Sándor: Balassa Ádám házassága. *Budapesti Hírlap* XXXVIII. (1918) 104. sz. 1–3.

TAKÁTS 1926–1934

TAKÁTS Sándor: *Magyar nagyasszonyok*. I–II. kötet. Bp., 1926–1934.; Uő.: *Régi magyar nagyasszonyok*. Vál. és sajtó alá rend. RÉZ Pál. Bp., 1982. és 2003.

TAMÁSI 2020

TAMÁSI Anna Éva: *A veszprémi és a székesfehérvári szentszékek törvénykezési gyakorlata házassági perekben*. Szeged, 2020.

TASNÁDI 1957

TASNÁDI Kubacska András: Johannes Patersonius Hain. *Az Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményei* 5. (1957) 78–106.

Teleki Mihály levelezése IV–VIII

Teleki Mihály levelezése: A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára. Szerk. GERGELY Sámuel. IV. kötet (1667–1669); V. kötet (1670–1671); VI. kötet (1672–1674); VII. kötet (1675–1677); VIII. kötet (1678–1679). Bp., 1908–1926.

THALY 1883

THALY Kálmán: *Az 1683. évi táborozás történetéhez*. A kétszázados évfordulat alkalmából Hg. Esterházy Pál nádor kiadatlan kéziratai s levelezései nyomán. Bp., 1883. (Értekezések a Történeti Tudományok köréből 11.)

THALY 1887

THALY Kálmán: *A Székesi gróf Bercsényi család*. II. kötet 1689–1703. Bp., 1887.

THALY 1901

THALY Kálmán: *Gróf Eszterházy Antal kurucz generális tábori könyve 1706–1709*. Bp., 1901.

TOBLER 2005

Felix TOBLER: *Az Esterházy-család birodalmi hercegi méltósága*. In: *Arisztokrácia, művészek, mecénatúra. Az Esterházy család*. Szerk. CZOMA László. Keszthely, 2005. 38–51.

Thököly Imre levelei

Gróf Thököly Imre levelei. A Gróf Teleki család maros-vásárhelyi levéltárából sajtó alá rend. DEÁK Farkas. Bp., 1882.

Thököly Imre naplói

Késmárki Thököly Imre és némely főbb hívének naplói és emlékezetes írásai. Kiad. THALY Kálmán. Pest, 1868. (Monumenta Hungariae Historica. II. osztály. Scriptorum XXIII.)

Thököly István levelezőkönyve

Thököly István levelező könyve 1657–1666. Kiad. SZILÁGYI Sándor. *Történelmi Tár* 19. (1896) 193–366.

Thurzó György levelei Czobor Erzsébethez

Bethlenfalvi gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-Szent-Mihályi Czobor Erzsébethez. I. kötet 1590–1600, II. kötet 1601–1616. Kiad. ZICHY Edmund. Bp., 1876.

TILCSIK 1987

TILCSIK György: Újabb forrás I. József magyar királlyá koronázásáról. *Levéltári Szemle* 37. (1987) 70–73.

TOMPOS 2010

Tompos Lilla: *Szoknya és vállfűző (valószínűleg Esterházy Orsolya ruhatárából)*. In: *Az Esterházy-kincstár textíliái az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében*. Bp., 2010. 138–142.

TÓTH 2015

TÓTH Gergely: *Egy koholmány hosszú árnyéka. Esterházy Pál genealógiai fikciójának utóélete a 18–19. században*. In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén*. Szerk. ÁCS Pál, BUZÁSI Enikő közreműk. Bp., 2015. 357–372.

TÓTH Hajnalka 2020

TÓTH Hajnalka: Vasvár előtt. Habsburg-oszmán megegyezési kísérlet Temesváron 1663-ban. *Aetas* 35. (2020) 46–60.

TÓTH Mária 2015

TÓTH Mária: *Adalékok a Batthyány család kora újkori fürdőkulturájához*. In: *A fürdőélet és egészségturizmus a Dunántúlon az ókortól napjainkig*. Szerk. HORVÁTH Szilvia, TÓTH Mária. Kaposvár, 2015. 33–48.

TÓTH Mária 2016

TÓTH Mária: Patikaszerke, gyógymódok és áraik a Batthyány család inventáriumának irataiból 1650–1654. *Orvostörténeti Közlemények* 234–237. (2016) 155–159.

Török-Magyarkori Állam-Okmánytár

Török-Magyarkori Állam-Okmánytár. IV. kötet. Kiad. SZILÁDY Áron, SZILÁGYI Sándor. Pest, 1870. (Monumenta Hungariae Historica IV. Diplomataria VI.)

Tripartitum

Werbőczy István Hármaskönyve. Fordították, bevezetéssel és utalásokkal ellátták KOLOSVÁRY Sándor, ÓVÁRI Kelemen, magyarázó jegyzetekkel kíséri MÁRKUS Dezső. Bp., 1897. (Magyar Törvénytár) (reprint 1989.)

TRÓCSÁNYI 1972

TRÓCSÁNYI Zsolt: *Teleki Mihály. Erdély és a kurucmozgalom 1690-ig*. Bp., 1972.

TRÓCSÁNYI 1973

TRÓCSÁNYI Zsolt: *Erdélyi kormányhatósági levéltárak*. Bp., 1973. (Magyar Országos Levéltár kiadványai. I. Levéltári leltárak 5.)

TRÓCSÁNYI 1980

TRÓCSÁNYI Zsolt: *Erdély központi kormányzata 1540–1690*. Bp., 1980.

TRÓCSÁNYI 1988

TRÓCSÁNYI Zsolt: *Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben 1690–1740*. Bp., 1988.

TUSOR 2019

TUSOR Péter: Esterházy Pál nádor levelezése a római Szentszékkal. *Magyar Könyvszemle* 135. (2019) 125–137

TÜSKÉS–KNAPP 1992

TÜSKÉS Gábor – KNAPP Éva: Vallásos társulatok Magyarországon a XVII–XVIII. században. *Néprajzi Látóhatár* 1. (1992) 8–36.

UGRY 2014

UGRY Bálint: Egy 17. századi főúri temetkezőhely. Nádasdy Ferenc országbíró és a lékai Ágoston-rendi templom Nádasdy-kriptájának kialakítása. *Művészettörténeti Értesítő* 63. (2014) 307–324.

UGRY 2015

UGRY Bálint: *Esterházy Pál nádor és Esterházy József tumbája a kismartoni családi kriptában*. *Ars Hungarica* 41. (2015) 91–101.

UHL 1994

UHL Gabriella: *Gróf Rákóczi Erzsébet levelei Esterházy Pál herceghez (1671–1704)*. In: *Lymbus Művelődéstörténeti Tár V.* Szerk. MONOK István, PETNEKI Áron, ZVARA Edina. Szeged, 1994. 51–76.

UTASI 2015

UTASI Csilla: *Esterházy Pál önreprezentációi*. In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén*. Szerk. ÁCS Pál, BUZÁSI Enikő közreműk. Bp., 2015. 301–315.

VARGA J. 2005

VARGA J. János: Thököly Imre esztendeje: 1682. *Történelmi Szemle* 47. (2005) 347–371.

VARGA J. 2007

VARGA J. János: *Válaszúton. Thököly Imre és Magyarország 1682–1684-ben*. Bp., 2007.

VARGA J. 2009

János VARGA J.: *Palatin Paul Esterházy und Emmerich Thököly, Fürst von Oberungarn, im Feldzug des Jahres 1683*. In: *Die Familie Esterházy im 17. und 18. Jahrhundert*. Tagungsband der 28. Schlaininger Gespräche. Hg. von Wolfgang GÜRTLER, Rudolf KROPP. Eisenstadt, 2009. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, 128.) 83–98.

VÁRKONYI 1993

VÁRKONYI Gábor: *Hévizek és fürdők a 17. századi Magyarországon*. In: *Európa híres kertje*. Szerk. R. VÁRKONYI Ágnes, KÓSA László. Bp., 1993. 105–121.

VÁRKONYI 2002

VÁRKONYI Gábor: Rákóczi Erzsébet élete férjéhez írott leveleinek tükrében (1654–1707). *Palócföld* 48. (2002) 430–441.

VÁRKONYI 2005

VÁRKONYI Gábor: „Az szép conversatiora nézve.” *Arisztokrata társasági élet a kora újkori Magyarországon*. In: *Idővel paloták...: Magyar udvari kultúra a 16–17. században*. Szerk. G. Etényi Nóra. Bp., 2005. 415–432.

VÁRKONYI 2019

VÁRKONYI Gábor: Házasság és nyilvánosság a 17. századi Magyarországon. A társadalmi tér vizsgálata. *Századok* 153. (2019) 251–264.

VÁRKONYI–NICKEL

VÁRKONYI Gábor – NICKEL Réka: *Gyermek a várfalak között*. In: *Művészet és mesterség Tisztelegő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére*. I. kötet. Szerk. HORN Ildikó, VÁRKONYI Gábor. Bp., 2016. 417–440.

VERESS 1941

VERESS Endre: *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864.* Bp., 1941. (Monumenta Hungariae Italica, 3.)

VERESS 2018

VERESS Ferenc: A soproni Szentháromság-émlék és mecénásai: Thököly Katalin és Kollonich Lipót. *Soproni Szemle* 72. (2018) 252–278.

VERESS 2019

VERESS Ferenc: Löwenburg János Jakab gróf, Thököly Éva grófnő és a lanzendorfi zarándok-templom. Néhány további adat a soproni Szentháromság-émlék mecénásainak tevékenységéhez. *Soproni Szemle* 73. (2019) 421–434.

VÉGH 2007

Végh Ferenc: *Birodalmak határán – A Balaton partján Keszthely végvárváros a XVI–XVII. században.* Bp., 2007.

VÉGH 2022

VÉGH Ferenc: „*Domina Helena Zriniana[...]* mortem eluctata [...] anno SalutisMDCCIII. aetatis LX. die XVII. Februarii”. *Mikor és hol született Zrínyi Ilona?* In: *Ruscia – Hungaria – Europa. Ünnepi kötet Font Márta professzor asszony 70. születésnapjára.* Szerk. BAGI Dániel, BARABÁS Gábor, FEDELES Tamás, KISS Gergely. Pécs, 2022. 641–652.

VISKOLCZ 2006

VISKOLCZ Noémi: „az Szegény Urnak és az Nagyságos familianak örök emlékezetire” Esterházy Miklós nádor castrum dolorisának történetéhez. *Lymbus Magyarságtudományi Forrásközlemények* 4. (2006) 31–39.

VISKOLCZ 2009

VISKOLCZ Noémi: Az Esterházyak temetkezéseiről a 17. században. *Művészettörténeti Értesítő* 58. (2009) 245–268.

VISKOLCZ 2010

VISKOLCZ Noémi: *Magyar arisztokráta I. Lipót esküvőjén 1666-ban. Egy metszet Esterházy Pál bécsi bevonulásáról.* In: „*Ez a világ, mint egy kert...*” *Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére.* Szerk. BUBRYÁK Orsolya. Bp., 2010. 129–141.

VISKOLCZ 2015

VISKOLCZ Noémi: Esterházy Anna Júlia (1630–1669). *Századok* 149. (2015) 873–903.

VISKOLCZ 2017

VISKOLCZ Noémi: *Thököly István és Imre levelei Esterházy Pálnak – Árva és Likava elfoglalása (1670).* In: *Reformatio nostra – Protestáns szellemi műhelyek Északkelet-Magyarországon.* Szerk. GYULAI Éva, TASI Réka. Miskolc, 2017. 78–97.

VISKOLCZ 2018a

VISKOLCZ Noémi: *A Thökölyek kincstárai.* In: *Rod Thököly / A Thököly nemzetség.* Szerk. Erika CINTULOVÁ, Marta KUČEROVÁ. Kežmarok, 2018. 377–386.

VISKOLCZ 2018b

VISKOLCZ Noémi: *Az Esterházy hercegi család és a borok.* In: „*Vina bibant homines, animantia cetera fontes*”. *Tanulmányok a magyar bor történetéből.* Szerk. PÓSÁN László, TÓZSA-RIGÓ Attila. Debrecen, 2018. 64–75.

VISKOLCZ 2019a

VISKOLCZ Noémi: *A herceg történésze. Hajnal István az Esterházyak szolgálatában 1922–1930.* Bp., 2019.

VISKOLCZ 2019b

VISKOLCZ Noémi: *Esterházy Pál és Esterházy Orsolya*. In: *Esterházy Pál és Orsolya levelezése*. Sajtó alá rend. VISKOLCZ Noémi és ZVARA Edina, KIRÁLY Péter és KISS Erika közreműk. Bp., 2019. 15–49.

VISKOLCZ 2020a

VISKOLCZ Noémi: *Az Esterházy hercegi levéltár 20. századi sorsa*. In: *Bonarum Cultores Artium: a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának kutatói almanachja 2020*. (Szellem és tudomány. Supplement Volume 11.) 697–703.

VISKOLCZ 2020b

VISKOLCZ Noémi: *Esterházy Pál (1635–1713) egyházi mecénatúrájának néhány példája*. In: *Egyház és vallás a koraiújkori Magyarországon*. Szerk. KÓNYA Péter, KÓNYA Annamária. Prešov, 2020. 223–238.

VISKOLCZ 2021

VISKOLCZ Noémi: *A griff és a leopárd háborúja: Thököly Éva és Esterházy Pál szétválása és pere*. *Miskolci Jogi Szemle* 16. (2021) 703–714.

Vitnyédi István levelei

Vitnyédi István levelei 1652–1664. Adalékul a XVII. század politikai és erkölcs történetéhez. Kiad. FABÓ András. II. kötet. Pest 1871. (Magyar Történelmi Tár XVI. kötet)

VONYÓ 2017

VONYÓ József: *Előszó gyanánt*. In: *Személyiség és történelem – a történelmi személyiség. A történelmi életrajz módszertani kérdései*. Szerk. VONYÓ József. Pécs–Bp., 2017. 9–22.

WAGNER I–IV

Carolus WAGNER: *Analecta Scepusii sacrii et profani*. Vol. I–IV. Viennae, 1774–1778.

WEISS 1980

Michael WEISS: *Die Geschichte des Franziskanerkloster zum Hl. Michael in Eisenstadt 1630–1980*. Manuskript. Eisenstadt, 1980.

A Wesselényi-összeesküvés

A Wesselényi-összeesküvés. Beszámoló a perről és a kivégzésekről (Bécs, 1671). Szerk. W. SALGÓ Ágnes, ford. MAGYAR László András. A kísérőtanulmányt írta G. ETÉNYI Nóra. Bp., 2005.

WINKELBAUER 1997

Thomas WINKELBAUER: *Zur Hofhaltung der österreichischen Neufürsten des 17. Jahrhunderts am Beispiel der Familie Liechtenstein*. In: *Adelige Hofhaltung im österreichisch-ungarischen Grenzraum. Vom Ende des 16. bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts*. Schlaininger Gespräche 1995. Eisenstadt, 1997. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland). 235–255.

WINKELBAUER 2003

Thomas WINKELBAUER: *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*. Band I–II. Wien, 2003. (Österreichische Geschichte 1522–1699)

WINKELBAUER 2006

Thomas WINKELBAUER: *Nervus rerum Austriacarum. Zur Finanzgeschichte der Habsburgermonarchie um 1700*. In: *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740: Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*. Hg. von Petr MAT’A, Thomas WINKELBAUER. Stuttgart, 2006. 179–216.

WIßGRILL III., V.

Franz Karl WISSGRILL – Karl von ODELGA: *Schauplatz des landsässigen niederösterreichischen Adels vom Herren- und Ritterstande von dem XI. Jahrhundert an, biß auf jetzige Zeiten*. Band III. Wien, 1897.; Band V. Wien, 1804.

WOLFSGRUBER 1905

Cölestin WOLFSGRUBER: *Die K.U.K. Hofburgkapelle und die K.K. geistliche Hofkapelle*. Wien, 1905.

ZÁK 1907

Alfons ZÁK: Das Frauenkloster Himmelpforte in Wien. *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich* 6. (1907) 93–188.

ZÁVODSZKY 1913

ZÁVODSZKY Levente: Árva és Likava ostroma 1670-ben. *Hadtörténelmi Közlemények* 14. (1913) 620–629.

ZIMÁNYI 1968

ZIMÁNYI Vera: *A rohonc-szalónaki uradalom és jobbágysága a XVI–XVII. században*. Bp., 1968.

ZIMÁNYI 1972

ZIMÁNYI Vera: A nagymartoni kerület gazdaság- és társadalomtörténete a XVI. századtól 1767-ig. *Századok* 106. (1972) 5–55.

ZIMÁNYI 1984

ZIMÁNYI Vera: Adalékok Thököly Sebestyén és partnerei kereskedelmi tevékenységének történetéhez. *Történelmi Szemle* 27. (1984) 61–66.

ZIMÁNYI 1997

Vera ZIMÁNYI: *Die Hofhaltung und Lebensweise der Esterházy im 17. Jahrhundert*. In: *Adelige Hofhaltung im österreichisch-ungarischen Grenzraum. Vom Ende des 16. bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts*. Symposium im Rahmen der „Schlaininger Gespräche“ 1995. Hg. von Rudolf KROPF. Eisenstadt, 1997. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland) 257–276.

ZSÁMBÉKY 1990

ZSÁMBÉKY Monika: 17. századi sírkövek Szombathelyen. *Vasi Szemle* 44. (1990) 429–442.

ZSÁMBÉKY 1999

ZSÁMBÉKY Monika: Egy 17. századi grófnő életének tükre (Batthyány Erzsébet végrendelete). *Vasi Szemle* 53. (1999) 231–253.

ZSÁMBÉKY 2012

ZSÁMBÉKY Monika: *Batthyány Erzsébet*. Szombathely, 2012.

A zsoldártól a rózsaszín regényig

A zsoldártól a rózsaszín regényig. Fejezetek a magyar női művelődés történetéből. Szerk. PAPP Júlia. Bp., 2014.

Képjegyzék

1. Thököly Sebestyén és Dóczy Zsuzsanna síremléke a késmárki Szent Kereszt plébánia-templomban (forrás: archív fotó, MTA Művészettörténeti Intézet Fényképtár Nr. 23279)
2. A Thököly-Thurzó faragott kőcímer a késmárki vár kapuja felett (forrás: Köztérkép)
3. Veith Kißler – Johann Jacob Hoffmann: Esterházy Pál haditettei. Árva bevétele, 1671 (forrás: Esterhazy Privatstiftung, Schloss Eisenstadt, Graphiksammlung, GR 1147)
4. Udvari festő: Thököly Mária (1672) és Udvari festő: Thököly Éva (1672) (forrás: Esterhazy Privatstiftung, Burg Forchtenstein, B 631 és B 614)
5. Johann Jakob Hoffmann: Applausus Epithalamicus (1682) (forrás: MNL OL P 125 Nr. 11909)
6. Thököly Éva korallszemekkel kivarrt díszöltözete (Iparművészeti Múzeum, Budapest, Textil- és viseletgyűjtemény 52.2855.1)
7. Veith Kißler(?): Esterházy Pál (1684) és Veith Kißler(?): Thököly Éva (1684) (forrás: Esterhazy Privatstiftung, Burg Forchtenstein, B 624 és B 445)
8. Esterházy Miklós Antalnak a Bécsi Egyetem filozófiai kara által kiállított bizonyítványa, Bécs, 1675. (forrás: MNL OL P 108 Rep. 2/3 Fasc. A Nr. 7.)
9. Johannes Franck: A kismartoni Szent József ágostonos kanonissza kolostor, 1687 (forrás: Burgenländisches Landesarchiv, Eisenstadt, Ikonographiesammlung)
10. Esterházy Mihály és Anna Margherita Tizzone házassági anyakönyvi bejegyzése, 1694. június 14. (forrás: A bécsi Udvari Kápolna anyakönyve: Hofburgpfarre Tauf-, Trauungsbuch 1673–1712 f.137.)
11. Esterházy István Lipót József keresztelője anyakönyvi bejegyzése, 1683. április 11. (forrás: A bécsi Szent Mihály-templom anyakönyve: St. Michael, Taufbuch 1673–1686 f.443.)
12. Udvari festő: Esterházy Anna Terézia és Udvari festő: Esterházy József (forrás: Esterhazy Privatstiftung, Burg Forchtenstein, B 141 és B 222)
13. Esterházy József és Maria Octavia Gilleis házassági anyakönyvi bejegyzése (forrás: A bécsi Udvari Kápolna anyakönyve: Hofburgpfarre Tauf-, Trauungsbuch 1673–1712 f.174.)
14. Udvari festő: Thököly Éva hercegasszony (1690) (forrás: Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 97.2M)
15. A Thököly-nővérek aláírásai a Bethlen Miklósnak adott záloglevélen, 1696. március 8. (forrás: MNL OL P 108 Rep. 41. Fasc. S Nr. 19.)
16. Thököly Éva egykori kúriája Szent Margarétán (saját fotó)
17. Thököly Katalin és Johann Jacob von Löwenburg házassági anyakönyvi bejegyzése, Bécs, 1697. november 24. (forrás: A bécsi Szent István-székesegyház anyakönyve: St. Stephan, Trauungsbuch 1696–1698, f.425.)

18. Johann Jakob Hoffmann – Jakob Hermundt: Esterházy Borbála ábrázolása egy virágkosarat tartó néger fiúval a *Trophaeumban* (forrás: ESTERHÁZY 1700)
19. A kismartoni kastély első emeletének alaprajza Körner-Kopp rekonstrukciója nyomán (forrás: KÖRNER–KOPP 2010, 233.)
20. Ismeretlen festő: Thököly Éva, krétarajz (forrás: Esterhazy Privatstiftung, Burg Forchtenstein, B 550)
21. Ismeretlen festő: Esterházy Pál és Thököly Éva fogadalmi képe, 1689 (forrás: Mariazell, Bazilika)
22. Thököly Éva csatlakozási levele az Ágoston-rendi remeték harmadrendjéhez, Róma, 1698. augusztus 10. (forrás: MNL OL P 125 Nr. 9528)
23. Otrokócsi Fóris Ferenc művének címlapja és ajánlása (forrás: Otrokócsi Fóris Ferenc: *Isten előtt járóknak tökéletessége*. Nagyszombat, 1699. RMK I 1547. Országos Széchényi Könyvtár)
24. *Mennyei szép illatú rózsa*, a kézirat címlapja (forrás: MNL OL P 125 Nr. 11902)
25. Thököly Éva és udvartartása fogyasztása 1692-ben (forrás: EPA RAR Eisenstadt 1692 Nr. 162)
26. Otto Ehrenreich von Abensberg-Traun a petronelli kastélya előtt (forrás: Friedrich POLLE-ROB: *Auftraggeber und Funktionen barocker Kunst in Österreich*. In: *Barock – Geschichte der bildenden Kunst in Österreich*. Bd. 4. Hg. von Lorenz HELLMUT. München, 1999. 35.)
27. A *Ferdinandea* harmadik kiadása (Bécs, 1678) címlapja és a 72. cikkely a mérgezésről (forrás: *Der Römischen Kaiserlichen auch zu Hungarn und Böhmeim Königlichen Majestät Ferdinandi deß Dritten ...Neue peinliche Landgerichts-Ordnung in Oesterreich unter der Ennß*. Wien, 1678. Österreichische Nationalbibliothek)
28. Johann Jakob Hoffmann – Jakob Hermundt: A ferences kegytemplom, kolostor és kálvária Maria Lanzendorfban (forrás: *Mater Dolorosa et gratiosa. Schmerzhafter und Gnadenreiche Mutter. Das ist: Ursprung, Alter, Gnaden- und Miracul-Beschreibung der vorhin uhr-alten und neuerbauten Kirchen zu Maria Lantzenorff*. Wien, 1703. Österreichische Nationalbibliothek)
29. Thököly Éva megváltozott aláírása: Eva Fürstin Esterhasin. Thököly Éva Kollonich Lipótnak, dn. (1700. október) (forrás: MNL OL P 125 Nr. 6793)
30. Johann Jakob Hoffmann - Jakob Hermundt: Thököly Éva egészalakos portréja és genealógiája a *Trophaeumban* (forrás: ESTERHÁZY 1700)
31. I. Lipót ítéletlevele Thököly Évára vonatkozóan, Bécs, 1700. december 23. (forrás: AFW Ladula 46 D)
32. Thököly Éva új címzése férjének (forrás: MNL OL P 125 Nr. 647.)
33. Thököly Éva meghatalmazása, Tulln, 1701. szeptember 22. (forrás: AFW Ladula 46 D II)
34. Kollonich Lipót a schwechati Rothmühle kastély kápolnájának mennyezetfreskóján, 1700 körül (forrás: <https://www.oeaw.ac.at/tuerkengedaechtnis/home/denkmaeler/ort/schwechat-kollonitsch-deckenfresko>)
35. Az 1702. évi megegyezés aláírási oldala (forrás: MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. D Nr. 229)

36. Georg Matthaeus Vischer: Donaudorf látképe, 1672 (forrás: Georg Matthäus Vischer: *Topographia archiducatus Austriae Inferioris modernae*. S. 1., 1672. Österreichische Nationalbibliothek)
37. Georg Matthaeus Vischer: Tribuswinkel látképe, 1672 (forrás: Georg Matthäus Vischer: *Topographia archiducatus Austriae Inferioris modernae*. S. 1., 1672. Österreichische Nationalbibliothek)
38. Esterházy Miklós Antal születési anyakönyvi bejegyzése, Bécs, 1714. december 19. (forrás: a bécsi Szent István-székesegyház anyakönyve: St. Stephan Taufbuch 1713–1715 f.399v.)
39. Georg Matthaeus Vischer: Wienersdorf látképe (Georg Matthäus Vischer: *Topographia archiducatus Austriae Inferioris modernae*. S. 1., 1672. Österreichische Nationalbibliothek)
40. Johann August Corvinus: A riemergassei Esterházy-palota, 1737 (Salomon Kleiner: *Vera et Accurata Delineatio Omnium Templorum et Conobiorum...* 4. Bd. Augsburg, 1637. Österreichische Nationalbibliothek)
41. Ismeretlen festő: Esterházy József (forrás: Esterhazy Privatstiftung, Schloss Eisenstadt, B 82)
42. Georg Matthaeus Vischer: A pappingi ferences kolostor, 1674 (forrás: Georg Matthäus Vischer: *Topographia archiducatus Austriae Superioris modernae*. S. 1., 1674. Österreichische Nationalbibliothek)
43. Thököly Éva síremléke a Maria Lanzendorf-i kegytemplomban (Kiss Erika fotója)